

GÁRDONYI GÉZA

TÜKÖRKÉPEIM

Önéletírások, karcolatok, esszék

Sajtó alá rendezte

Z. SZALAI SÁNDOR és TÓTH GYULA

TARTALOM

GYERMEKKORI EMLÉKEIM

Előszó
A dajkám
Első szavam
A csillagos ég
Első álmom
A tallérok
Az első vér
Olévi
Pater noster
A piskóta
Egy kis cselédünk
A szemetlen gyermek
Apró emlékezések
A Rózsa utcában
Az éjféli látogató
Első iskolám
A fénykép
A zsemlye
Az ember-rajz
A gyöngyös kalap
Egy öregúr
Az örök világosság
Egy fiatal úr
Nagybátyám
Változás
Az első büntetés
A sarkvas
A német isten
Az őz
A költő
A hideg
A vámpír
A farkasok
A buta sváb
A komikum
Keresztapánk
Betörés a tanítónál
Lecke a botanikából
Temetés
Baleset
Apró emlékezések
Amikre nem emlékezem
Krisztina
A cserebogár
A sárga virágú ribizke
Egy kis ellenségem
Másik világ
Csordás Andris
A pacsirta-tojás
Flórián
A vadrózsa
A veszedelmes lakat
A házunk
A szobánk
A kert
Az iskola

Malyáta Ignác
Hazulról az iskoláig
A templom
A szaglás
Az öcsém
Lélek-mozdulás
A temető
Lassan, lassan, okosan!
Dózsa Örzse
Krokos Lajos
A kis csizma története
A szegénység iskolája
A kutyánk
A macskánk
A patak
A bugylibicska
Egy naiv fiú
Vád az iskolán
A tekintély
Legsötétebb napom
Kísértetek
Egy mese következménye
Viharban
Apám
Apám múltja
Hideglelés
A cukorgomba
Az igazi gomba
Egy kép
Szabó Jancsi
Tera
Marcsa
A festékek
Inas-szabadítás
Árpád halála
Az üvegcsengettyűk
Cin-cin - bum-bum
A pápa papucs
Út a földeken át
Kanászek
A fehér kakas
Hol végződik a család?
Vilma
Egy téli est
Első menyasszonyom
Vigasztalás
A harsányi gyerek
A vízjelző
A kácsi fürdő
A mór mehet
Duschek
A művész születik
Apró emlékezések

A NÉVTELEN ZSENI

DIÁKSZÁLLÍTÁS

A SAJT

A MI ÖREG EPERFÁNK

EGY NÉVTELEN ZSENI TÖRTÉNETE
A HOLD
HOGYAN LEHET MEGGAZDAGODNI?
A TŰZ
A FALU DICSÉRETE
A FALU TÉLEN
TUDOMÁNYUNK
A FALU LELKE
BÚCSÚ
A TIHANYI-GYEREKEK
A TÜKÖRKÉP

TANÍTÓK MIATYÁNKJA

HELYZETÜNK A TÁRSADALOMBAN
ISKOLAI TAKARÉKPÉNZTÁR FALUN
A LEGNAGYOBB TÖVIS
A NÉPTANÍTÓ ÉS AZ ÚRI OSZTÁLY
ALAPÍTSUNK AZ ELAGGOTT NÉPTANÍTÓK
SZÁMÁRA ORSZÁGOS NYUGALOMHÁZAT!
EGY NÉPTANÍTÓ UTOLSÓ ÓRÁJA
MIÉRT NEM TUDUNK EMELKEDNI?
MUNKÁRA FEL!
TANÍTÓK MIATYÁNKJA
A CSÍK MEGYEI KÖZSÉGI TANÍTÓK
KÉRVÉNYE
AZ ÉV UTÓLJÁN
A JOBB JÖVŐ KÜSZÖBÉN
A VISSZHANG
A MODERN EMBERSATNYÍTÓ INTÉZETEK
NYÍLT KÉRELEM
HOGYAN BESZÉL HOZZÁNK A MINISZTER?
A MI KIS ÉHESEINK
A HAZAI TANÍTÓSÁG ELITJE
LAPUNK TISZTELT OLVASÓIHOZ!
MINISZTERÜNK HALL!
ÉBREDJÜNK!
A JUBILEUMI KOMÉDIA
TANFELÜGYELŐ A TANFELÜGYELŐRŐL
TREFORT LEGÚJABB TANFELÜGYELŐJE
A TANKÉPESÍTŐ VIZSGÁLATOK
A REKLÁM
A PESTI NAPLÓ A
KULTUSZMINISZTERIUMRÓL
A MINISZTER AZ ISKOLÁBAN
NYILATKOZAT

SZEGÉNY GILBERT

EGY HÍRLAPÍRÓ EMLÉKIRATAIBÓL
EGY DIURNISTA NAPLÓJÁBÓL
FRUZINKA
VENDÉG MINT BŰNBAK
FRÁZISOK
SZEGÉNY GILBERT!
A SAKKJÁTÉK HAZÁNKBAN
MILYENEK AZ AMERIKAI ZSEBÓRÁK?
KÉT SZÓ A BICIKLIRŐL
A REPÜLŐ-KOCSI
A REPÜLŐGÉP

PARLAMENTÜNK JELES FIGURÁI MÉCSEK ÉS CSILLAGOK

AZ ÖRÖKÁLOM ITALA
EGY BOTRÁNYOS ISKOLAI ÉRTESÍTŐ
MÉCSEK ÉS CSILLAGOK
JANUÁRIUS 1.
A SZELLŐ MEG A POR
AZ AKOLBÓL
AZ ISMERETLEN ERŐ
AFORIZMÁK

ZARÁNDOKLÁS

PETŐFI BOTJA
A MONOKI KOSSUTH-HÁZ
MAGYAR FŐVÁROSOK
A MI VASÚTUNK
KINGYES
ZARÁNDOKLÁS
A LÁTÁS
A BOLDOGSÁG VÁROSÁBAN
A KONSTANTINÁPOLYI EBEL

CÉDULÁK EGY TERMÉSZETRAJZBA

A JÖVŐ TUDOMÁNYA
A TUDOMÁNYOK TUDOMÁNYA
ISMERKEDÉS EGY ISMERETLENNEL
A CSONKA PÓK
A MAGYAR GYÍK
MIT TUD A HANGYA?
VENDÉGLŐ A RÉPÁHOZ
A NAPRAFORGÓ
A PÓK MEG AZ ARANYBOGÁR
ÉNEK A FÁKRÓL
AZ ŐSZI BOGÁR
PETYKÓ
AZ ÁLLATOK BESZÉDE
NYÚL-ÖRÖM
A LÉGY
RABLÁS A BOGÁRVILÁGBAN
A BOGÁR
A TYÚKOK VILÁGA
A KUTYABŐR DICSÉRETE
CÉDULÁK EGY TERMÉSZETRAJZBA

ÚJ SZÁNTÁS, ÚJ VETÉS

PETŐFI BÜSZKESÉGE
DANKÓ PISTA
NÓTA EGY CIGÁNYRÓL
A BOROSTYÁNPIPA
SZEMERE MIKLÓSRÓL
KOHÁNYI TIHAMÉR
VAJDA JÁNOS ALBÉRLŐJE
A PÁSZTOR
„NEM KÖZÖLHETŐK”
POÉTIKA
A MAGYAR KRITIKUS
CERUZA-JEGYZETEK
A DAL KELETKEZÉSE
A RÁKÓCZI-KOR ELSŐ NAPTÁRA
AZ EGRI HŐSNŐK
IGAZÍTÁSOK ATILLA TÖRTÉNETÉN
SZEGÉNY EMBER KÖNYVTÁRA
ÚJ SZÁNTÁS, ÚJ VETÉS

GYERMEKKORI EMLÉKEIM

Előszó

Február elején Nagy Miklós életrajzi adatokat kért tőlem.

Mindig unalommal néztem azokat az írásokat, amelyek így kezdődnek:

S z ü l e t t e m . . .

Most magam is írjak egy ilyen?

Azonban, hogy ezzel az üggyel tömtem meg a pipámat, akaratlanul is ez füstölgött ki belőle: Voltaképpen minden embernek meg kellene írnia a maga életét.

Mert nincs érdektelen élet, és nincs haszontalan életleírás.

Minden életnek megvannak a maga nagy tanulságai, mint ahogy a leghitványabb gabonakévéből is pereg egy halom szem. Az már aztán mindegy, hogy hogyan van megoldva a kéve, gép porgeti-e ki a szemet, vagy csép, vagy hogy ló tapossa ki; a fő az, hogy: van.

Amire az ember emlékezik, az ránézve a jellemző; az a tükör, amely az ő arcát s arca mögött az eget és földet mutatja.

Amire az ember emlékszik, azok az események, azok a hatások, amelyekben a lelke kifejlődött. A mézeskalácsos is formába teszi a tésztát, mielőtt kisütné. Minden nyomás vonalat és formát hagy a tésztán. Az emlékezés ilyen nyomásoknak a megőrzése az emberi lélekben.

Próbaképpen összejegyeztem, hogy mikre emlékezem a gyermekkoromból, s elbámulva láttam, hogy azok a hatások, amelyek megmaradtak az emlékezetemben, olyanféle szálak, mint a gyertya fonala, amelyre a stearin ráakódik.

Megtalálom a múltban a jövőtet. Megtalálom azokban a csekély emlékjegyekben a karakterem első szárait, az indulataim első fellobbanásait, a megfigyelésekre való hajlandóságomat, a számok világa iránt való közömbösségemet, a természeti szépségek iránt való fogékonyságomat, érzelmi érzékenységemet, hibáimat és erényeimet, s itt-ott már az azonosító képességemet, mely nélkül író nem lehettem volna. Megtalálom már abban a fejletlen testi életben is a lelki élet iránt való hajlamot, a behunyt szemmel járónak a világosság felé való ösztönös fordulását. Megtalálom a gyermekben a férfit, mint ahogy a kettévágott jácint-hagymában már februáriusban megtalálom a benne rejtőző levelet és virágot.

A jácint onnan jön a tollam alá, hogy ablakom alatt egy napszámos dolgozik. Némely virágot (tulipánt, íriszt) ültettem át a kihasznált földből új földbe, mert amabban már nem fejlődnek tovább. A napszámosom imént fordított ki ide egy talicska földet.

Mi egy talicska föld? Ha eső esik rá, egy csomó sár; ha nap süt rá, egy csomó por. Merőben értéktelen semmiség.

De nem értéktelen és nem semmi, ha magot vetek belé.

A jácint édes parfümöt von ki abból a földből, a menta balzsamos olajat, a tulipán piros festéket, az írisz kéket, a nárcisz fehéret. Ha virág helyett sóskát vetek belé, az a kis sóskamag sötét és savanyúságot hoz ki abból a földből. Ha szőlőt vetek belé, hírmondója se jelentkezik a sónak, hanem cukor és éltető spiritusz az, amit a gyökér a földből kiválaszt.

Vajon a földben van-e ez a sok minden? Vagy a magban?

Az Országos Vegyelemző Intézet nem fog nekem ebből a talicska földből kihozni egy szemernyi parfümöt se, egy milliliter spirituszt se, egy milligramm piros festéket se.

De a magvacskából se ám. Egy puttony tulipánmagban sincs annyi piros festék, amennyivel egy katicabogár befesthetné a szárnyát, s egy puttony rezedamagban sincs annyi parfüm, amennyivel egy nő-pillangócska vőlegénykeresésre indulhatna. Hát még a spiritusz! A cukor! Hát még az a sok orvosság és az az ezerféle mérge, amit a patika-füvek szívnek a földből!

Nincs sem a földben, sem a magban.

Hanem ha a magvacska a földbe jut, akkor nemsokára van a magban is, a földben is. Minden mag olyan erőt szí a földből, amilyen az ő természetének való; a sóska sót, a levendula olajat, a fűz keserű szalicilt, a répa cukrot, s a gabona lisztet. Csak a levél zöld valamennyinél, a levél; ez az uniformis; a virág más, és a gyümölcs is más.

De hátha én nem vetek belé semmit?

Vet belé a sors!

Íme, száll a szellő szárnyain egy kerek kis pehely. Az is virágmag: a pitypang magva. Leereszkedik a földhalmocskára; ott kikel; szí belőle magának zöld ruhát, lapos, cifra szélű levélformát, a levélben tejet, s virágának arany színt. -----

A dajkám

Mintha ködön át látnám magamat:

Kicsi vagyok, ölben vagy szőnyegen ülő. Nem érdekel semmi, csak amit megfoghatok. Az emberek, a tárgyak olyanok nekem, mintha képek volnának, állóképek és színes mozgóképek. De mondom: nem érdekelnek, velük semmi közösségem nincsen.

És úgy képlik nekem, mintha emlékezném a dajkámra. Egy puha testű, rózsaszínű óriás. Az arca piros és duzzadt, a lába meztelen. Szeretek a karján ülni s puha, nagy mellébe bele-süllyedni, mint valami meleg vánkosba. Érzem, hogy roppant erő van e nagy, eleven hústömegben! Mindenbíró erő! Én csak pehely vagyok neki. De összetartozunk. Ő énhozzám tartozik, én őhozzá.

Körülbelül huszonkét éves voltam s az anyám falujában időztem, mikor egyszer az anyám azt mondja:

- Holnap reggel eljön a dajkád, a Rózsa.

A szívem megmozdult. De hogyan: hiszen a dajka második anyja az embernek!

Egy pécsi, öreg rokon asszony ült nálunk. Annak magyarázta az anyám:

- Ez volt a legjobb cselédem. Három esztendeig szolgált nálam, s még csak meg se kellett szidnom soha. Azazhogy mégis, egyszer. Mink akkor Kilitiben laktunk, a malom szomszédságában. Egy éjjel gyanús neszt hall az uram. Kinéz az ablakon, hát látja, hogy a molnárlegény lapul a ház szögletén. Kimegy a folyosóra, hát a Rózsa éppen akkor suhan ki a konyhából. Csak egy nagykendő volt a Rózsán. Amint elmenne az uram előtt, ez ám jól pofon teremti. Rövid idő múlva el kellett küldenünk. Hazajött.

Egy esztendő múlva, mikor magam is itthon voltam látogatóban, a Rózsa eljött hozzám. Akkor mondja nagysírva: „Megérdemlettem, hogy pofon vágott az úr, de bárcsak előbb vágott volna pofon...” Később aztán mégis elvette egy idevaló ember.

Kíváncsi voltam a dajkámra, hogy vajon talál-e rajta egy vonást, amely emlékezést ébreszt bennem az én kisdéd-gyermekségem elfeledett idejére?

Öles, kétmázsás asszonyt vártam. Ugyancsak meglepett, hogy egy alacsony, ráncos képű parasztasszonyka lépett be hozzánk. Egy merőben idegen arc, amely nem emlékeztet engem semmire.

Zavartan állott meg előttem, és félénken, de mégis mosolyogva pislogott reám.

- Bizony megnőtt, bizony megnőtt.

Barna, fahéj színű ruhába volt öltözve és nagy, fekete imádságoskönyvet tartott a hóna alatt.

Első szavam

Ez nem az én emlékem. Anyám elbeszéléseiből tudom:

Az én gyermekkoromban apám kocsit és lovat tartott. S mint minden gyerek, én is bámultam a lovat, ezt a kedves alakú, négy lábú, néma rabszolgát, amely az ember parancsának engedelmeskedik; amely mesés erejével megmozdítja, vonja, viszi a kocsit, a kocsin az embert; és az ember halad, halad, halad...

Az én első szavam ez volt:

- Gyí!

A csillagos ég

Igen kicsiny voltam, talán három-négy éves, mikor egyszer, nyári éjjelen, kocsin mentünk hazafelé.

Enyhe nyári éj volt. A kocsi egyhangú, halk zörgedezéssel haladt a puha, földes úton. Én az anyám ölében álmosan, elhanyagolva feküdtem.

És hogy az arcom fölfelé volt fordulva, láttam az eget, az égnek fényes, apró csillagokkal beszórt, végtelen, sötétkék óceánját.

Mik a csillagok? - nem tudtam. Csak bámultam félálomba merülten a sok apró, fényes pontot; bámultam hosszan, szótlánul, a gyermeki lélek gondolattalan nézésével.

Az apám se szólt, az anyám is hallgatott. A kocsi csöndesen haladt az úton.

És a csillagok milliárdjai szétszórt, apró, fehér mécsesekként ragyogtak a sötétkék magasban, a néma, enyhe, nyári éjszakán.

Első álmom

1866-ban Pátkán laktunk. Apám gépész volt Kégl Györgynél. Mi bent laktunk a faluban, a falu boltja mellett.

A boltosnak volt egy kisleánya, olyan korú, mint én. Emlékszem, hogy ezzel a leánnyal a porban játszottam. Csibéket csináltunk, vagy gödröcskéket ástunk az udvaron, a pince oldalában.

Egyszer a pincekulcsot is belétemettük egy gödröcskébe, de mikor keresték, elő tudtuk adni.

Emlékszem arra, hogy e játékokba lelkeimmel teljesen elmerültem, se láttam, se hallottam; időre nem gondoltam, se arra, hogy a kezemet vagy ruhámat beszennyezem.

Egy éjjel azt álmodtam Rozikáról, hogy valaki, egy férfiember, megragadja és a bolt előtt levő padra teszi. Ruha nincs Rozikán. Az ember egy nagy késsel szeleteli, mint a hentes a gömböcöt. A leányka hangtalanul vonaglik. S én elirtózva nézem. De hogy az ember álma sose más szerkezetű, mint aminő az értelméből kikerülhet, ez is bizonyítja: Rozika testének szeletei fehérek voltak, mint a szalonna.

Ez az első álmom, amire emlékezem.

A tallérok

Van egy széles, nagy sublótunk; politúros és négyfiókos. A legelső fiók kihúzva ébenfával bevont íróasztallá válik, ha az ember bizonyos rugókat megnyom. Azon írt az apám, s ott tartotta az apróságait. A többi fiók ma is az anyámnak szolgál.

Egyszer az anyám kihúzva felejteti a középső fiókot. A szobában magam vagyok. Figyelmem a fiókra fordul. Kutatok benne.

Hát a fehérnemű között megcsillan egy ezüstpénz, aztán megint egy, megint kettő.

Lázsiások voltak és Mária Terézia-tallérok. Egyik fényesebb volt, mint a másik.

Felmarkolom az ezüstpénzt: cseneg-zizeg egyik a másikon.

Másnap átjön hozzánk a Miska és kérdezi, hogy nem veszett-e el holmi ezüstpénz a házból.

Anyám kirántja a sublót-fiókot s eljajdul:

- Jézus-Mária, megloptak!

- Sose jajgasson - mondja Miska -, ehol a tallér mind. A Géza ajándékozta meg vele az én kis Rozikámat.

Az első vér

Valaki, valószínűleg a cselédünk, papirosba burkolt bádognyiredéket hozott haza nekem a gépházból.

Én egyszemély voltam a szobában, s valami kis asztalnál játszottam.

Kibontom a papirost, hát előragyog belőle egy nagy csomó, hajszálvékony bádognyiredék. Csillogott, mint az ezüst.

Örömmel nyúlok hozzá, hogy szétbontom, de mindjárt az első érintésre megdöbbenve látom, hogy az ujjaimon valami piros harmat ül.

Ijedten nézem, hogy mi folyik belőlem. Arra nem emlékszem, hogy sírtam, csak arra, hogy megdöbbsenem, és egy percre mereven néztem a vérzést. Aztán, hogy az anyám bejött, szótlanul és elképedve mutattam neki az ujjamat.

Anyám bekötötte.

A bádognyiredékre rá se néztem többé.

Olévi

Apám egy kasznárnétól kiskutyát kapott ajándékba. Valami csudálatosan filigrán alkotású kutyácska volt, nem nagyobb a középtermetű macskánál.

De sovány természetű, a bordácskáit alig takarta bőr. A színe: fekete és vadgesztenye színű foltok keveréke.

Olévi volt a neve.

Ezt a nevet nem mi adtuk rá, de hogy már ezzel a névvel került hozzánk, mi is így hívtuk.

Okos kutya volt, de nem annyira emberi okosság volt az övé, mint inkább gyermeki. Olyan volt, mint az ideges, fekete szemű fiúcskák, akik az iskolában az első helyeket foglalják el, de meleg időben tátognak, hidegben reszketnek. A mi kutyusunk is mindig reszketett, mihelyt az idő kissé meghűvösült. Szóval, kényes volt. Enni se evett egyebet, mint kávé meg pecsényét.

Beszélt az anyám - s jellemző, hogy erre csak ő emlékezik - a következő kis történetet:

Olévi mindig vígan ugrándozott, mikor az apám hazaérkezett: eléje futott, felugrált, táncolt örömeiben, mint a kutyák szoktak.

Én egyszer tanítóéknál voltam. (A tanító felesége, egy gyermektelen asszony, át-átkérgetett, és mulatozott velem.)

Mikor hazamentem, sírva léptem be a szobába.

- Mi bajod? - kérdezte ijedten az anyám.

Én meg bosszúsán feleltem: - Nekem az Olévi nem örül!

A bevezetésben említettem, hogy az ember emlékezete csak azt tartja meg, amire a lelki fejlődésében szüksége van, s hogy bármi csekélység is az, amire emlékezünk, vagy értelmi vagy morális szempontból szükségünk van rá.

Íme, én erre nem emlékezem, csak azért jegyeztem fel, mert jellemző a gyermeki felfogásra.

Ellenben arra jól emlékezem, hogy Olévi egyszer valami didergős időben az ágy alá húzódott, s ott, hogy a hideggel és az illendőséggel kellett alkudoznia, okosságát alája rendelte az érzékenységének. Emiatt aztán az anyám vagy a cselédünk a hosszú partvissal benyúlt az ágy alá, s a kutyát megütögették. A kutya sikoltozott, velőkbe ható, éles hangon sikoltozott szegény, s nekem a hajam is az égnek állott. Kínos türelmetlenséggel vártam, hogy mikor hagyják már abba!

Ennek a kis epizódnak tulajdonítom, hogy én soha se mulattam kutyaszorítással, kutyadobálással, mint más gyerekek szoktak, s nemcsak gyerekek, de nagy kamaszok is.

Pater noster

Pátkán az apám sarkantyús csizmában járatott. Emlékszem, mikor hozta a sarkantyút, s a finom selyempapirosból kibontotta előttem. A sarkantyú fényes volt és talán aranyozott is. Nekem nagyon tetszett. De csak addig tetszett, míg a kezemben volt; mikor már a csizmámra szegeztek, bizony nem szerettem: gyakorta elbotlottam benne, és felbuktam.

De hiába feszegettem le a kényelmetlen cifráságot, apám csakhamar megint újat vett. Megtanított táncolni. Az akkor divatos hangszeren, gitáron mindenféle bokázó nótát játszott, s nekem a fordulókat ki kellett pengetnem a sarkantyúval.

Anyám beszéli, hogy egyszer apám elvitt a kávéházba is és, ott huzatta nekem a cigánnyal a verbungost, én meg táncoltam.

Én csak arra emlékszem, hogy engem a tánc untatott.

Másik büszkesége volt az apámnak, hogy a gép részeinek a nevét megtanultam. Egyszer Kégl előtt is produkálnom kellett a tudományomat. Kégl a magfelhordó készüléket kérdezte, és én megmondtam:

- Pater noster.

Kéglnek is volt egy akkora fia, mint én (talán az, aki agyonlőtte magát), de az sem olyan szép ruhában nem járt, sem olyan okos nem volt, mint én.

Apám nemsokára megvált a pátkai uradalomtól.

A piskóta

Pátkáról Székesfehérvárra költöztünk egy Bürgermeister nevű kútmesternek a házába. Kellemes lakásunk volt itt: üveges tornác is tartozott hozzá. Nappal itt tartózkodtunk legtöbbit. Mókusom is volt, nagy forgós kalitkában. De engem a mókus csak addig érdekelt, míg nem forgott. Mikor láttam, hogy egyebet nem tud, nem érdekelt többé.

Akkor már ötéves voltam. Apám dedóba adott. A betűket már jobbára ismertem és az akkori egyetlen gyermekkönyvből, amelynek a címe *Flóri könyve* volt, minden hónapban elnyűtem egyet.

A dedóban egyszer egy nagy stanicli piskótát osztott szét a dedósné a gyermekeknek. Mi körben ültünk, s én sóvárgó pillantással néztem az osztást. Kiszámítottam, hogy én kerülök utolsónak, és aggódtam, hogy nekem nem jut.

Soha életemben oly gyötrelmes hosszúnak nem tűnt fel az idő, mint akkor.

A gyerekek amint megkapták a piskótát, azonnal belefaltak és jóízűen csámcsogtak, azalatt az asszony tovább osztotta a piskótát: mindegyiknek egyet.

Az asszony mindig közelebb jött felém, s a stanicli tartalma egyre fogyott.

Úgy történt, mint sejtettem: mindenki kapott, csak én nem, egyedül.

Ez volt az első lelki fájdalmam. Hej, a sorsnak ez a kegyetlen tréfája de gyakran megismétlődött az életemben!

Egy kis cselédünk

A telet Székesfehérváron töltöttük. Apám nappal dolgozott valahol, csak este járt haza.

Egy este, mikor megjött, szokás szerint teát akart inni. Az anyám akkor vette észre, hogy nincs rum a háznál.

Volt egy kis cselédünk, tán tizenkét-tizenhárom éves parasztleány. Az anyám azt küldte el a boltba.

Az utcán rettenetes hóvihár dühöngött. Az ablakainkon oly vastagon ült a zúzmara, mintha vattával lettek volna betakarva. De a bolt a harmadik szomszédban volt. (Ma is emlékszem, hogy Xaváry volt a boltos neve.)

Kis idő múlva sikoltozva és visítozva dőlt be az ajtón a leány. A szemei el voltak meredve, és egész testében reszketett.

- Egy ember - rebegte, mikor percek múlva szóhoz juthatott -, egy ember... megragadott... és belevágott... a hóba.

És egész éjjel delíriumban volt, s fel-felsikoltott.

Másnap tudtuk meg, hogy a kisleány örült, és hogy időnként üldözöttnek véli magát.

De most is előttem van, amint viaszfehér arccal sírja:

- Egy ember... belevágott a hóba!

A szemetlen gyermek

A ránk következő tavaszon nekem is volt részem egy kis csöndes megrémülésben.

Az udvaron játszadoztam a kútmester Gyurica nevű fiával, s az utcáról is bezajgott a vidám gyereklárma.

Az utcát barna deszkapalánk választotta el a kerttől. Egy gyermek felkapaszkodott túlról a palánkra, és beüvöltött valami állati hangon.

Én, ahogy rápillantok, elrémülve látom, hogy a gyereknek nincs se szeme, se szája, és az arca színe is valami különösen vörös. Olyan emberi színt arcon nem láttam soha!

A következő pillanatban eltűnt a szemetlen alak, s én a rémülettől dermedten bámultam percekig az üres palánkra.

Évekig tűnődtem aztán ezen a látványon, s nemegyszer vele is álmodtam; de csak később, gimnazista koromban értettem meg, hogy a gyermek fején valami komisz álarc volt.

Apró emlékezések

Egy kisleány képes kockával ajándékozott meg a dedóban. A kocka kopott volt már és piszkos, de azért nekem tetszett, mert kockám nem volt soha.

Apám szigorúan kivallatott, hogy hol vettem a kockát, s ráparancsolt, hogy délután adjam vissza.

Ez volt az első szigorú hangja hozzám.

Egy Lencsi nevű leány járt át hozzánk Bürgermeisteréktől. Vidám volt és fürge, és szívesen játszott velünk. A neve onnan maradt az eszembe, hogy mindig tűnődtem: hogyan lehet valakinek ilyen furcsa neve?

Apám egyszer éjjel érkezett haza a vasútról. Én csak reggel tudtam meg, hogy hazaérkezett. Amint felébredek és mászkálok a szobában, az asztalon egy tányért és rajta papirost találok. Megszagolom a papirost és félig sírva, félig megbotránkozással, szemrehányó hangon mondom az apámnak:

- Papa, maga halt ett!

A Rózsa utcában

1868 nyarán Székesfehérvárról Budapestre költöztünk, ahol a Rózsa utcában bérelt az apám egy egyszobás lakást. Ő maga nem volt velünk: az egész nyarat Szarvason töltötte, ahol valami gazdaságban csépett. (Megjegyzem, hogy az évszámokat mindenütt az apám hátrahagyott néhány iratából tudom, valamint azt is, hogy ő mikor hol járt. Ezek a rövid beszúrák azonban olyanok, mint a rajzszegek a papiros szélén: nem tartoznak a rajzhoz, de azért kellenek.)

A Rózsa utcai ház kis földszintes épület volt. Nem lakott benne más, mint Böszörményiék, meg hátul egy olasz szalámigyáros. Böszörményiék apámnak régi ismerősei voltak. (Az öreg a szabadságháború idején apám fegyvergyárában dolgozott.)

A háznak udvara volt, de kicsi és kövezett. Hátul a szalámiműhelyből orrbénító, csúnya szag dőlt ki olykor az udvarra.

Egy leány is lakott velünk, anyám vendégeként, egy szőlősgyöröki, nagy leány, Markovics Mári nevezetű. Azért jött hozzánk, hogy anyámtól varrni tanuljon.

Emlékszem rá, hogy kellemes arcú, fekete szemű, kerek képű, barna nő volt; komoly és csendes, s mihozzánk gyermekekhez nyájas. De nem az a mosolygó nyájasság volt benne, mint a nőknél általánosan szokott lenni, hanem olyan apácás-komoly nyájasság.

Nekem gyermekkoromban a torkom fájt gyakran. Az orvos torokgyíknak mondotta, s valami lenkását, mustármagot vagy mit rendelt, hogy azzal borogassanak. Itt is elővett ez a betegség, s én hosszú ideig feküdtem. Emlékszem a képre, mikor ott fekszem bágyadtan az ágyban, s a vendég leány az asztalnál áll sötétkék ruhában, s keni nekem komoly képpel egy fehér kendő közepére a gyűlölt, meleg pépet.

Azután, hogy felgyógyultam, kijártunk a Városligetbe sétálni. Ott, ahol most a fasori nyaralók pompáznak, már álltak a vén gesztenyefák, de a nyaralók helyén kerítetlen kaszálók terültek el és kedves illattal árasztották el esténként a környéket.

Vasárnaponként a gyepen és a kaszálókön sok embercsoportot lehetett látni. Mi is letelepedtünk egy nagy kendőre, és én kedvemre futkoztam.

Egyszer elmentünk a komédiásokhoz is. Ott bizonyára sok mindent láttam, de csak egy mutatvány ragadt meg az emlékezetemben: egy trikóba öltözött, hatéves kisfiú futott elő és a kiterített szőnyegen szétcsúsztatva lassan-lassan a két lábát, míg nem a törzse is leereszkedett a szőnyegre.

Ez nekem kellemetlen látvány volt.

Az éjféli látogató

Egyszer lóvonaton mentünk valahova. Olévit nem volt szabad felvennünk, hát a kiskutya a kocsi után szaladt.

Mikor szálltunk, Olévit hiába kerestük. Vártunk is rá, nem jött elő.

Gondoltuk: majd hazatalál, de elmúlt a második, harmadik nap is - Olévi nem jött.

Már bizonyos, hogy a pecér fogta el.

A harmadik nap éjszakáján erősen verte valaki a kaput. Kis kapu volt az, inkább ajtónak nevezhető, és hogy régi volt, bizonyosan tágan lógott a sarkán.

Tehát a kapun dörömböltek.

Házmester nem volt a házban. Férfi sem volt más, mint az öreg Böszörményi, de az meg nagyot hallott.

Anyám, aki mindig félébren aludt, felriadt a veszett dörömbölésre. Utcai ablaka nem volt egyik lakásnak se, hát kitekinteni nem lehetett. Anyám csak hallgatta a dörömbölést, aztán végre kiszólt az ablakon:

- Ki az?

Sötétség. Semmi felelet.

Anyám visszafekszik. A dörömbözés ismét megújul.

Most már Böszörményiné is felriad, s felkölti az urát. Kimennek az udvarra. Böszörményi nagyot kiált:

- Ki az?

Semmi felelet. A dörömbözés megszűnik. De alighogy bemennek, ismét dörög a kapu.

Böszörményi fog egy füttyköst és nagymérgesen kimegy:

- Ki vagy, az apádnak azt a...

Semmi válasz. A dörömbözés elszűnt.

Böszörményi egyik kezében a füttykös, másik kezében a kapukulcs.

Felzárja a kaput, és mérgesen kinyitja.

Hát a kapun a kis Olévi ugrándozott be, és hálásan ficáinkolta körül az öreg Böszörményit.

Első iskolám

Noha csak ötéves voltam, anyám szeptemberben beadott az elemi iskolába. Fizetett valamit a tanítónak, hogy vegyen fel.

Nekem az apám szép kis szűrt vett, Deák-szűrt, mely akkoriban volt divatos. Ez az első ruhafélém, amelyre emlékszem. Talán azért emlékszem rá, mert olyanféle szőre volt a szűrnek, mint az Olévinak. Fekete volt, de pirosan körülszegve.

Ebben a szűrben mentem az első hideg őszi napon az iskolába.

A terem nagy volt, s a padok régiek. A padok között sok gyerek nyüzsgött, csupa ismeretlen gyerek. Lányok is voltak, de én csak két-három gyerekkel kötöttem ismeretséget.

Itt mindjárt az első órában untam magamat. Amit a tanító beszélt, nem érdekelt.

Unalmamat azonban elűzte egy rettenetes valami: egy gyermek jajgatására lettem figyelmes. A gyermek a tanító asztala mellett jajgatott, s bennem megfagyott a vér, mikor láttam, hogy a gyermeket lenyomja egy székre, s pálcával teljes erejéből vagdal rá.

Talán másnap történt, hogy én is beszélgettem valakivel, s a tanítót észre sem vettem, hogy odajön. Én az utolsó előtti padban ültem.

- Gyere csak ki! - mondotta vészes hangon.

- Nem, nem! - rebegtem a rémülettől megdermedve.

Mert attól tartottam, hogy engem is meg akar verni.

Valami két gyermek választott el a tanítótól. Az ember átnyúlt rajtuk és megragadta a karomat.

Ekkor oly kétségbeesetten sikoltottam, hogy nem húzott tovább. Valamit mondott, és ott-hagyott.

A fénykép

Ezen a nyáron egy Király utcai fényképészhez mentünk. Bizonyára apám kívánta.

A fényképész a Vasudvar nevű házban lakott, amely valószínűleg fürdő is volt, mert a kapu alatt arasznyi széles, vörös márványcsatornán folyt kifelé a víz.

Erre a csatornára azért emlékezem, mert egy jókora fekete csibort láttam úszkálni benne. Szerettem volna megfogni, de az anyám nem engedte. És én még évek múlva is rá-rágondoltam erre a vízben fickándozó, fekete bogárra: milyen könnyű lett volna megfognom!

A fényképész elhelyezett bennünket: engem az anyám jobbára állított, öcsémet meg az anyám ölébe ültette. De az öcsém nem akart nyugodtan ülni. Hiába mondták, hogy nézzen a csőre: madár fog onnan kiszállani. Végre is egy réztányérral csattogó Jancsi-bábut kellett a fotográfus asszonyának a gép mellett csattogtatnia - így kötötték le a figyelmét.

A kép jól sikerült. Akkor még nem retusírozták agyon a képeket. Az anyám krinolinba van öltözködve; arca kissé kifejezéstelen, unalom látszik rajta, de a miénk jó. Mind a hárman szalmakalapban voltunk. Öcsém a száját kissé eltátva bámul a világba, én azonban komolyan tűnődve lógotam a kalapomat. - Emlékszem, azon tűnődtem, hogy csakugyan kijön-e a madár, vagy hogy csak itt is bolondítanak?

Ez volt a legjobb fényképem, nemcsak a gyermekkoromból, hanem mindmáig.

Sajnos, hogy ez a gyermekkori fényképem nincs már meg. Anyám talán hármat csináltatott mindössze. Kettőt rokonoknak adott, akiknél később hiába kerestem. A harmadikat, amely apámtól maradt reám, egy asszony szaggatta el - egy asszony, akiről nem beszélek.

A zsemlye

Reggelizni kávéét szoktunk. Anyám ez időben mindig tányérban adta (nekem meg az öcsémnek), s mi úgy ettük, mint a levest szokás. S ez okosan volt: nem ettünk forró ételt, s nem dőlt fel az edény.

Markovics Mári néni azonban nem tudta a szokást: csészében tette elém a reggelit. A csésze vastag volt, fehér, és díszül a felső részen kávészínű és ribizkeshosz-színű körvonalak kerítették. Aranyozás is volt rajta valami kevés. Különben mindig ilyenféle csészéink voltak. Soha kék- és zöld díszítésű csészét nem vett meg az anyám.

Én hát hozzáigazodom a reggelihez: fogom a nagy zsemlyét, és tépem bele. A zsemlye leszáll a kávéban. Ez tetszik nekem. Egyik darabot a másik után vetem belé, mígnem a csésze megtelik zsemlyével.

Fogom a kanalat, s enném a kávé, de nem találom. Eltűnt. Kaparom kifelé a zsemlyét, alatta sincs.

Elképedve néztem a csészére. Csakhamar megértettem azonban, hogy mi történt, de Mári néninek nem szóltam, mindössze azon tűnődtem, hogy mit reggelizek én most: kávé-e vagy zsemlyét?

Eközben Mári néni az öcsémet is mosdatja, öltözteti, ülteti az asztalhoz, adja neki a kávé csészében.

Én még az asztalnál ülök, s azt mondom az öcsémnek:

- Én mind beleraktam a zsemlyét a kávéba.

Az öcsém persze azonmód cselekszik: annyi zsemlyét rak a csészébe, hogy még nyomogatja is.

Aztán enne. De csakhamar elkomolyodik. Keresi a kávé, keresi fenékig. Az arcán elbámulás. Aztán egy nagyot pillantott, a szája elgömbült, és sírt.

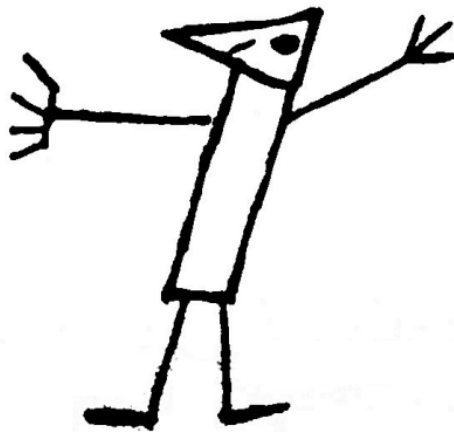
Az ember-rajz

A Rózsa utcán, velünk csaknem szemben, egy német boltos lakott. Jól emlékezem a fakó, nagy rózsára, amely a boltja ajtajára volt kifestve. Ebbe a boltba jártam palavesszőért. A palavesszőt akkor olajfestékkal vonták be. Ennek a szaga tetszett nekem, bár kissé nehéz szag volt. Az egész bolt ettől bűzlött.

A boltos leánykái csaknem minden délben átfutottak hozzánk, és bekiáltottak a kapun a tanító megbízásából:

- Néni! Géza iz eingesperrt! (Ezt persze az anyám emlékezéséből jegyezhetem ide.)

Egy ilyen bezárásom alkalmával elámulva láttam, hogy egy fiú micsoda nagy alakot rajzol a táblájára. Ezt:

Engem ez rendkívül megragadott. Odaadtam neki a táblámat, hogy rajzoljon nekem is. A fiú rajzolt. Más alakot nem is tudott rajzolni.

Én csak bámultam, hogy vonalakból ilyesmi előállhat. Azonnal megtanultam, és a magam rajzán még inkább elálmélkodtam.

Mert amint a vonalak alakká idomultak, nekem az az alak azonnal élt. Ember volt, szeme volt; állt, és valamit jelzett a kezével, tehát nemcsak életet, hanem gondolatot is éreztem benne.

Ettől kezdve rengeteg sok ilyen embert rajzoltam. Hol kicsi volt az ember, hol nagy, de én mindig láttam benne valami érdekeset, valami megfejtethetlent.

A gyöngyös kalap

Anyám minden reggel elment a piacra. Markovics Mária ősszel már nem volt nálunk, hát rábízta az öcsémet:

- Vigyázz, hogy a tej el ne fusson. Öcséd, ha felébred, ki ne essen az ágyból. Ha nem lesz hiba, hozok szőlőt. - És bezárt bennünket.

Amint kiment a kapun, én gyorsan a sifonérhon vonszoltam a széket: ráálltam, és nagyizgattottan levettem a ruhás szekrény tetejéről egy skatulyát. A skatulyában anyámnak egy fekete kalapja hevert. Csupa fekete üveggyöngy, gömbölyű és hosszúkás gyöngyök. Egyet-kettőt leszakítottam, és dobogó szívvel a zsebembe rejtettem, aztán gyorsan visszatettem a skatulyát.

Ezeket a gyöngyöket hordtam akkoriban mindig a zsebemben. Valahányszor elővettem, mindig éreztem, hogy bűnös vagyok, de a lelki győtrelemnél erősebb volt a gyönyörűség, hogy van valami csodálatos alkotású kincsem, ami szép fényes-fekete, és cérnaszálra fel lehet fűzni - mikor nem látnak. Anyám sose tudta meg, hogy hogyan szakadozott el a kalapja.

Egy öregúr

Az Aradi utcán egy Elsasser nevű hentes lakott. Böszörményiéknek jó ismerőse volt ez a család. Néha ide mentem játszani.

Egy öregúr ült néha az udvaron, piros képű, nagyarcú, fehér bajuszú és rövid nyakú. Rendesen ingujjban volt. Az Elsasser családból ez az öregúr foglalkozott velünk legszívesebben.

Én gyakran csodálkozva néztem reá. Ő volt az első öregember, akiben éreztem a lelki jóságot, az emberi szív melegségét.

- Megálljatok csak, gyerekek - mondotta -, majd mikor szüretelünk! Kaptok egy putton szőlőt!

Én a putton szőlőt sohase láttam. S jó is, hogy nem láttam, vagy hogy nem tudtam róla, mikor vette, mert keservesen sírtam volna. Azt gondoltam, hogy az öreg nekem is valakim, és hogy engem éppúgy szeret, mint az unokáit.

Ebből látom, hogy a gyermek nem tudja megkülönböztetni a rokont és nem rokont. Neki mindenki rokon, aki szereti.

Az örök világosság

Mikor már beszélni tudtam, anyám megtanított imádkozni. Esténként az ágyam szélére ült, s mondta előttem mondatonkint:

- Atyának és Fiúnak...

És én utána mondtam végtelen unalommal és számtalan ásitozással az imádságot.

Az utolsó mondat ez volt:

„Az elhalt hívek lelkei Isten irgalmasságából békességben nyugodjanak, és az örök világosság fényeskedjék nekik. Amen.”

Akkor aztán eldőlhettem az ágyban, és alhattam kedvemre.

Nekem az imádságból csak ez az egy mondat tetszett: „Az örök világosság fényeskedjék!”

Képzetelemben nagy, kékesfehér világosságot láttam az ég és föld között, s mindig ezzel a bűbajos látománnyal merültem álmomba.

Egy fiatal úr

Egyszer meg egy fiatal, barna ember jött hozzánk, erős és vállas. Arra is emlékszem, hogy Székesfehérvárról jött, s a Xaváry boltos családjához tartozott.

Kivitt engem a Városligetbe. Mentünk a fák között, a néptelen, csendes utakon, jó messze mentünk. Egyszer aztán valami gyárba érkeztünk, amely előtt harangláb állott. Xaváry valami emberrel beszélt ottan. Aztán visszatértünk.

Én a kisujjába kapaszkodva jöttem. Feltűnt nekem, hogy a keze vastagabb, testesebb, mint más ember keze. És kellemetlen volt, hogy csak a kisujját foghatom. Szerettem volna legalábbis még egy ujját fogni, de ő úgy tartotta a kezét, hogy csak éppen a kisujját foghattam. Hanem azért mégse szóltam neki, mert ő se beszélgetett velem: látszott rajta, hogy gondolatokba van merülve.

Ebből a kirándulásból élénken eszembe maradt a gyár előtti néptelen, fás tájék; a fű, amelyben rozsdás sındarabok heverték; a harangláb, amelyen mozdulatlanul lógott egy nagy harang és körös-körül az elhagyott tájnak a csendessége.

Nagybátyám

Egy napon kimentem apámmal a Duna-partra. Az ő öccsét vártuk.

Ez nálunk nagy családi esemény lehetett, mert apám gyöngéden szerette az öccsét, s ez Romániában lakott, tehát nem találkozhattak gyakran, aminthogy nem is találkozhattak többé a földön soha.

Én mégis nem emlékszem sem a hajóra, sem a nagybátyámra, csak egy cölöpre emlékszem, amelyhez kötél volt kötve, s a cölöp körül heverő gömbölyű kavicsokra, amelyekből szedegettem.

Valószínűleg ugyanezen a napon történt, hogy kimentünk a Városligetbe, s engem a nagybátyám meg akart csónakáztatni. Ki is bérelték a csónakot, de én aggodalommal néztem a vízen lebegő alkotmányra, s hiába volt minden rábeszélés, nem mentem bele. Emiatt aztán ők se csónakáztak.

Változás

Egyszer csak, mint a színpadi kárpit új lebbenésével, azt látom, hogy nem a Rózsa utcában vagyunk, hanem egy rengeteg nagy, új házban.

A ház nemrég épülhetett: a folyosókon még érzik a vakolatszag. Az ajtók is ragadnak még a friss festéstől, és terpentín-szagot árasztanak. Az ember akármerre néz, bő és kongó folyosókat, széles lépcsőket lát.

A házban alig lakik még ember. A mi folyosónkon, a földszinten sok üres szoba van még. Az óriási ajtószárnyak néhol tárva-nyitva állanak. Hátrább a postamester lakik, aki nagyon befűti mindig a szobáját, azután egy gépész, meg két fűtő. Az én apám „főgépész úr” itten.

És ez a nagy ház mindig zárva van. Aki ki akar menni, be kell csengetnie jobbkézt a kapu mellett egy kirántós rézgombbal a portáshoz: a portás kijön és nagykomolyan kulcsot hoz. Aki bejön, annak is csengetnie kell.

Ez a ház a lipótmezei Országos Tébolyda - vagyis magyarul: elmebajosok országos intézete. Apám, mint az irataiból látom, 1868. november 1-én költözött ide.

Az első büntetés

Nekünk itt két tágas szobánk volt. Ablakaink a déli udvarra nyíltak. Nekem az volt az első gondom, hogy bejártam az udvart és a földszintet. Az emeletre nem volt szabad mennem.

Egy teremben asztalosok gyalultak: részint padlódeszkát gyalultak, részint ablakokat. Ki és be jártak. A ház visszhangzott a kopácsolástól, fűrésztől, gyalutól.

Egyszer, ahogy benézek, látom, hogy csak egy asztalos van benn; ez az egy ember komoly és szőrös, és igen el van a munkájába merülve.

Beosontam az ajtón és néztem a munkáját meg a gyalu alól kipöndörődő forgácsot.

A gyalupad sarkán egy kis ceruzavéget pillantottam meg. Az a laposfajta ceruza volt, amellyel ácsok, asztalosok dolgoznak.

A szemem vágyakozó nézéssel tapadt reá: vajon kell-e még ez az asztalosnak? Elkérhetném tőle, de az apám sokszor mondta, hogy nem szabad kérni soha semmit.

Kis idő múlva a zsebemben volt a ceruza, és ott irkáltam vele az ablak párkányán.

Egyszer csak megszólal az apám a hátam mögött:

- Hol vetted azt a ceruzát?

- Az asztalos bácsinál - feleltem ijedten.

- Kérted?

- Nem kértem.

- Adta?

Erre csak pislogtam.

Akkor apám azt mondta:

- Loptad!

De a hangjától megrendültem.

Ugyanakkor kicsavarta a pipájából a szárat, és így szólt:

- Azonnal viszed vissza!

Sírva és jajgatva futottam a folyosón az asztaloshoz. Apám mindenütt utánam. Az asztalostól bocsánatot kellett kérnem. Az makogott valamit, de az apám mintha nem is hallotta volna.

Ez volt az első kemény lecke, amit kaptam. Eleddig csak azzal büntetett, hogy rámszólt, vagy legfeljebb a zsebkendőjét csavargatta össze veréshez való készületképpen.

Ezen a napon sokat sírtam.

A sarkvas

Egy hét is elmúlt talán, hogy nem voltam a műhelyben, de aztán megint odamentem.

Röstelkedve mentem be, de annyi játéktárgy kínálkozott ottan, hogy nem bírtam ellenállni. A különféle alakú fadarabok, a hosszú forgácsszalak, a szegek, srófok - mindezek izgattak.

Az asztalos rám se nézett, hát csak játszadoztam ottan. A forgács között egy kis fekete sarkvasat találtam. Ez végtelenül megtetszett. Némi habozás után belecsúsztottam a zsebembe.

Lassan és óvatosan kiosontam. A szívem csaknem hallhatóan dobogott.

Az udvarra siettem, s elástam a vasat a kavics közé.

Az udvaron tyúkok kaparásztak. Ez nyugtalanított. Kiástam a vasat, és bevitettem a konyhába. Hamuba rejtettem.

Kis idő múlva ezt a helyet sem találtam biztosnak. A cseléd ráakadhat, elárulhat. Kieszeltem, hogy az almárium alá dugom el.

És ez volt életemnek az első estéje, amelyen nem bírtam elaludni.

Folyton azon aggódtam, hogy apám megtudja a bűnt, ha másképpen nem, leolvassa az arcomról.

És hátha az asztalos keresi a vasat? Hátha hozzánk jön és azt kérdezi, hogy a fiúcska nem hozott-e el egy ilyen meg ilyen sarkvasat?

És hátha elalszom reggel, és a cseléd korán söpör?

Apám ott írt a szobámban. Szerencsémre még egyszer kiment. Volt időm arra, hogy a vasat áthelyezzem az almárium aljáról az almárium tetejére. Másnap délelőtt visszaloptam a vasat az asztaloshoz.

A német isten

Lipótmezőn is azonnal iskolába adtak. Az iskola körülbelül fél kilométernyire volt tőlünk, s akkor még csak egyetlenegy villa állott az országút mellett. A villa oldalára egy kopott, fekete kutya volt ráházolva.

A tanítás két nyelven folyt: magyarul és németül, de mégis inkább németül, mint magyarul, mert tanítás előtt németül mondták a növendékek a miatyánkot. Máig is előttem van egy hosszú nyakú leánynak a képe, amint a kezét összetéve s a fejét kissé oldalt hajlítva, mindig áhítatosan néz fölfelé, s a szava kihallatszik az imádkozók közül.

Én egy szót se tudtam németül, csak éppen összetettem a kezemet, mint a többi, miközben a nagy leányt néztem, amint hangosan imádkozza:

„Vater unser, der du bist im Himmel.”

- Apám - mondtam egyszer otthon -, magyar-e az Isten, vagy német?

- Magyar - felelte az apám. - Mért kérdezed?

- Azért, mert az iskolában németül imádkoznak.

Nem folytattuk tovább a beszélgetést, de én attól fogva azt gondoltam, hogy az iskola padlásán egy külön német isten lakik, és mikor a gyermekek imádkoztak, eltűnődve néztem most már a leány helyett a padlás deszkáira.

Az őz

A betűket már régen ismertem, de olvasott szavakra és olvasmányokra innentől emlékezem.

Az ábécés könyvekben ez a szó is megvolt: *őz*. Ezen a szón szívesen állott meg mindig a szemem.

Képzeletemben mindig megjelent egy őz, egy nagyszemű, graciózus állat. És ez tetszett nekem.

A költő

Lipótmezőn az apám gyakorta vett könyvet a kölcsönkönyvtárból. (Anyám mondja, hogy egy pincér csinált ott kölcsönkönyvtárt s vele üzletet.)

Egy napon Petőfi költeményei hevertek az asztalunkon. Négy barna kötésű könyv volt az. Egyszer, hogy magam voltam a szobában, unalmamban felnyitottam az egyiket, és olvastam belőle. Egy strófa erősen megragadott - ez:

„Node a magyarság erős természete,
Bármi nagy hideg volt, megbirkózott vele;
Aztán meg, ha fáztak, hát kapták magokat,
Leszálltak, s hátokra vették a lovokat.”

Ezt megnevettem.

Belép az apám; kérdezem tőle, hogy hogyan lehetett ez?

- Költői tréfa - felelte az apám. - A költők írnak néha ilyeneket.

- Mi az a költő? - kérdeztem tovább.

Apám felelte:

- A költő, fiam, verseket ír. Az olyan ember, látod, hogy annak a király is köszön.

Eltűnődtem ezen a magyarázaton.

A hideg

Az első hidegre innen datálódik az emlékezetem. (1868-69 tele.) Azelőtt mintha nem lett volna se hideg, se meleg. Láttam havat ablakon át, de csak a színe tűnt fel.

Itt, hogy felügyelet nélkül kóborolhattam a házban és az udvaron, az első hóesés új játék volt nekem. Kimentem a hóba, és gombócokat csináltam.

Egyszer csak azt vettem észre, hogy a kezem rettenetesen fáj. Bemegyek a szobába, és a kályhához állok. Ott a fájdalom annyira fokozódik, hogy sírva fakadok és jajgatok.

Apám belép. Kérdezi, mi bajom. Nézi a kezemet.

Persze a kezem lilaszínű volt a hidegtől.

- Gyere velem - mondotta.

Azzal kivezetett vissza az udvarra, és nem csekély ijedelmemre havat markolt fel, s azzal dörzsölte a kezemet. Azután megtörülte törülköző kendővel jó szárazra. A fájdalom elmúlt.

A vámpír

Lipótmezőn született egy kisöcsém, Árpád.

Anyám sokáig feküdt. Minket egy sváb leány gondozott, de tudott magyarul is.

Ez a leány egyszer azzal a mesével mulattatott engem, hogy van egy vámpír nevű állat, amely sötétben meglepi a gyermeket, a mellére száll, és kiszívja a vérét. (Hogy kerül a vámpír ismerete Brazíliából a Lipótmezőre!)

A sötétség attól fogva mindig nyomott engem. Sokáig féltem lefekvéskor, hogy a vámpír rámszáll, s évek múlva is tűnődtem, hogy vajon igaz-e, vagy csak mese?

A farkasok

Apám egy napon narancs színű, borítékos képeslapokat tett az asztalára. Német szépirodalmi lap volt, valószínűleg az *Über Land und Meer*. Lehetett valami tíz füzet. Azt hiszem, azt is a kölcsönkönyvtárból vette ki.

Ez a lap hetekig nálunk hevert, és én sokszor átnéztem a képeket. Sose láttam azelőtt képeslapot.

Ebből a lapból egy kép erősen megmaradt az emlékezetemben. Az a kép fára mászott embert ábrázolt. A fa kopasz volt és havas; a fa körül a hóban farkasok álltak és ültek, s mindnyájan fölfelé néztek az emberre.

Ezt a képet hosszan elnéztem. Éreztem az ember félelmét, s hallottam, hogyan üvöltenek a farkasok.

Azontúl, mikor iskolába mentem, mindig aggódva léptem ki a kapun, és szorongva jöttem hazafelé is a nagy parkon át, s aggódva tudakozódtam a felnőttektől, hogy nem láttak-e farkast errefelé?

A buta sváb

Egy másik képre is emlékszem a német képeslapból. Ez egy buta arcú sváb parasztot ábrázolt, meg egy fiatal urat, amint égő gyertyára néznek, s a gyertya mögött sokszorosító tükör van.

Apám lefordította nekem a kép szövegét, amely ilyenféle:

- Látod, apám, ennek a tükörnek az a haszna, hogy a gyertyát tízszeresen mutatja, és a láng fényét is megtízszerezi.

- Tyű, micsoda pazarlás, ennyi gyertya! - feleli az öreg paraszt. S elfújta a gyertyát.

...Ezen az anekdotán nem kacagtam ugyan, de megértettem a humorát.

A komikum

Apám mellett volt egy algépész meg egy fűtő. A fűtőre jól emlékezem: fekete körszakállas, alacsony ember volt, magyar ruhában járt, Baráth volt a neve.

Feltűnő nekem, hogy Baráthé az első férfiarc, amelyre hatéves koromig emlékezem. Azelőtt nem néztem meg egy arcot se, s bizonyára apámra se emlékezném, ha akkor jutottam volna árvaságra.

Ez a Baráth olyan volt, mint egy komoly, fekete bagoly. Az arca tészta színű, a szeme kicsiny. Sohase nevetett, de azért szerettem őt, mert tudott velem bánni.

Emlékszem, hogy egyszer kivitt az erdőre sétálni. Ott botot vágott nekem, szépen kifaragta, s mikor hazaérkeztünk, betette a kemencébe, hogy megtarkuljon. Bámultam, hogy ő ismeri a tarkítás titkait.

Ez a Baráth valami szakácsnéval járt akkor jegyben. Együtt is éltek már.

Egyszer vasárnap délután ott voltam náluk, egy téglával kirakott, egyszerű, meleg szobában, s voltak ott többen is, asszonyfélék.

Baráth megint ki akart menni sétálni. Csak azt várta, hogy az asszonya megvarrja a nadrágja alját, a talpallót.

Az asszony varrt-varrt, közben csevegett a vendégeivel, végre mosolyogva odaadta a nadrágot Baráthnak.

Baráth beledugja a lábát. A láb megakad. Az asszonyok kacagnak.

Akkor veszem észre én is, hogy az asszony pajkosságból összefércelte a nadrág alját.

Baráth először nem érti, hogy miért nem megy át a lába. De aztán maga is elmosolyodik, és komikus erőlködéssel iparkodik áthatolni a cérnaszálakon.

Én komoly gyermek voltam, nem az a kacagva futkosó, mint a legtöbb, s hatéves koromig ez az első alkalom, melyre emlékszem, hogy kacagtam.

Keresztapánk

Árpád öcsém keresztapja Ábel Mihály műkertész volt. Ez ott lakott a park kapuja mellett, amint kimegyünk a parkból, jobbkézt egy kis csinos házban. Fialat, barna körszakállas ember volt, de arcára jobban csak az arcképéről emlékezem!

Ő magyar volt, a felesége azonban egy tokás, kövér fiatalasszony, németesen beszélt.

Náluk gyakorta megfordultam. Flóra nevű fogadott leánykájukkal mentem mindig az iskolába. Flóra mindig kapott egy szelet fehér kenyeret, s hogy nekem otthon sose raktak ennivalót a zsebembe, én is eltettem, ha kínáltak. Mert fehérebb volt a kenyerük, mint a miénk.

Ottlétünk második évben leánykájuk született, akit Gizellának kereszteltek.

Egyszer megláttam a fehér kenyeret az ablak szélén; a kés is ott hevert mellette. A kertész a leánykáját ringatta, és azt kérdezgette tőlem:

- Hogy tetszik neked az én Gizellám?
- Szép - feleltem unalommal.
- De mért szép? - kérdezett tovább - mi szépet látsz rajta?
- Azt, hogy olyan, mint a rózsza.

A kertész nevetett:

- Ugye hogy olyan, mint a rózsza?
- Mint a fehér rózsza - toldottam hozzá.

Ábelnek nagyon tetszett ez a hasonlatom. Gyönyörűséggel nézett a leányára.

Nekem azonban e beszélgetés alatt folyton a kenyéren volt az eszem meg a szemem. Szerettem volna belőle egy szeletet, de attól tartottam, hogy apám megtudja, ha kérek. Sokáig ott voltam, és sóvárogva vártam, hogy megkínál, de persze nem jutott eszébe.

Betörés a tanítónál

Egy tavaszi reggelen, ahogy az iskolába érkezem, a már ottlevő gyerekeket rémledező arccal, susogva találom. Csakhamar beszélnek nekem is, hogy az iskolában betörő járt.

Az iskola termét egy kis szoba választotta el a tanító szobájától. Az ajtó most nyitva volt, s lehetett látni, hogy a padlás deszkája fel van bontva.

A tanítónk nőtlen fiatalember volt. Az arcára nem emlékezem, csak arra, hogy egyszer nálunk vacsorázott Ábelékkal; s hogy én éppen akkor kaptam új ruhát, arra olyan viccet mondott, ami nekem nem tetszett.

A betörés engem is megborzongatott. Képzletben láttam a tolvajt, amint deszkát bont, és beereszkedik a szobába.

A rendőrség vizsgálata csakhamar kiderítette, hogy a tanítónál nem járt tolvaj, hanem ő maga bontotta fel a padlást. Megvallotta, hogy a betörés hírével hazulról egy kis pénzt óhajtott magához ijeszteni.

Csodálkozva hallottam ezt. Mert hogy én hazudok néha, azt menthetőknek találtam: nekem muszáj hazudnom, mert nekem nem szabad - de hogy olyan tekintélyes ember is hazudik, ez nem fért a fejembe.

Lecke a botanikából

1869 tavaszán, talán májusban, elvitt az apám sétálni a Zugliget felé. Napos idő volt, s hogy egy elhagyott úton mentünk, bámulva láttam a virágzó vadröszkét.

Nekem a fű meg a virág mellemig ért volna.

Bizonyára jártam már máskor is fű és virág között, de nem vettem észre. Az ember a szemével néz, de az agyával lát. Az én gyöngyös kis agyam ezen a napon nyílt meg a természet szépségének.

És én álmodozva és hallgatva, gyönyörűségtől áthatott szívvel mentem az apám mellett; tekintetem folyton a virágzó növényzeten.

- Szeretnék közébe menni! - mondtam egyszer apámnak.

Az úton senki se járt. Én szétterjesztettem a karomat, és szinte úsztam a fűben, virágban. Boldog voltam.

De egyszerre égető csípést éreztem a kezemen. Kínos megrettenéssel néztem a kezemet. Nem tudtam, mi történt velem. Apám aztán odavezetett a csalánbokorhoz, s megmagyarázta, hogy az csípett meg. Ez volt tehát az első növény, amellyel megismerkedtem.

Temetés

Egy szőke, kis hatéves leány is járt velem. A haja fénylősárga volt, az arca üde, gömbölyű, rózsás.

A kisleány egy kisfiúval járt, aki bátyja volt neki, s talán egy évvel idősebb, mint ő.

Egy napon ez a két gyermek nem jelent meg az iskolában. A gyerekek susogva beszéltek, hogy a fiú agyonlőtte véletlenül a húgát. Puskával játszottak.

Én akkor hallottam először halálról, temetésről. Bámultam, és borzadoztam.

Másnap elindultunk az iskolából. Mentünk párosával. Sokáig mentünk. Végre elérkeztünk egy földszintes házhoz. A házból sírás és jajgatás hangzott ki.

Mi korábban mentünk valamivel, és szabad volt megnéznünk a halottat.

A kisleány érckoporsóban feküdt, amelyről azt hittem, hogy ezüstből van. Az arca szebb volt, mint szokott lenni. Kis koszorú volt a fején, és a koszorú alól kilátszott a haja. Mellette gyertyák égtek.

Nekem ez végtelenül rejtelmes és szomorú látvány volt. Mintha egy holt angyalkát láttam volna a koporsóban.

Baleset

Egy délután, mikor belépek a szobánkba, ott látom apámat véres fejjel a labor fölé hajolva. Anyám kezében egy nagy spongya: sápadt arccal csorgatott apám fejére vizet egy kancsóból. Én csak néztem őket elképedve, ők se beszéltek semmit.

Az történt, hogy apám lent volt a mély kútban. (Gyakorta le kellett szállania egy vörösre festett, keskeny vaslétrán a kútba, amely öt más kútnak csöveken át ide vezetett, központi víztartója volt.) Amint lefelé ereszkedett, valaki vigyázatlanságból vagy rosszakaratból egy szerszámot dobott le. Az sebezte meg apámat.

Ez a kútba való lejárás anyámnak mindig halálos aggodalmat okozott, s apám is mindig sápadtan és kimerülten jött fel.

A napokban magyarázta anyám, hogy lent a mélységben gyakorta meg-megrepedt egy cső, s apám nem bízhatta másra a vizsgálatot, mert az algépész a helyére áhítozott, a fűtőkre meg nem bízhatta. Ez volt a fő oka, hogy apám ezt az állását elhagyta.

Apró emlékezések

Lipótmezőre való költözésünk első napjaiban minden szobába bementem, ahol vagy gyermek volt, vagy valami érdekelt.

Emlékszem, hogy egyszer egy sváb paraszti családnál talált a délharangszó. Nem tudom, mi volt ez a paraszt ott az intézetben, hogy szobát kapott, csak arra emlékszem, hogy paraszt volt a család, és hogy a szoba tiszta, nagy, világos; a bútorzat azonban szegény. Az ablak mellett egy szentkép függött. Délben az egész család e kép elé állt, és hangosan, mély bensőséggel imádkoztak.

Egyszer a keresztapámnál magam voltam a szobában. Az ablakban beretvát pillantottam meg. A beretva új volt. (Úgy emlékszem: egy időben beretválkozott.) Fölvettem, és játszottam vele. Persze csakhamar vérzett az ujjam. De eltitkoltam. Ijedten osontam ki a szobából, és hazamentem.

Emlékszem egy öregúrra. Báró volt, s valami felügyelőféle az intézetben. Hallottam róla, hogy géplába van, s egyszer láttam lejönni a lépcsőn. A lába csakugyan minden lépésre halkán csattant.

Egy Regina nevű kisleánnyal játszottam ottlétünk első idejében. Ez egy ápoló asszony leánykája volt. Egyszer játék közben észrevettem valamit, ami fölkelte a figyelmemet, s nagy álmélkodásba ejtett.

Az iskolában egy fiú asszonyt tudott rajzolni. Az asszonyon szoknya volt, és sonkát tartott a kezében. Csakhamar én is áttértem a sonkás asszonyok rajzolására.

Az iskolától hazafelé tavasszal mindig az árok mentén jöttem. A csigák érdekeltek. Ahol csiga volt, leültem, és játszottam vele.

Egyszer a palatáblámat felejtettem a csiga mellett, egyszer meg a vesszőtartómat vesztettem el. Különbösen úgy hatéves koromig nagyon szórakozott voltam. Bárhova mentem is, csak azt vettem észre, hogy ott vagyok.

Húszéves koromban néhány sort írtam fel ezen emlékeimből. Meglep benne ez a följegyzés: „Én egy betegápoló nő fiával szoktam iskolába menni.”

Ma már nem emlékszem erre a fiúra.

A kertben a szegénysorsú örültekkel ásattak. Én egyszer Flórával a közelükben játszottam. Az egyik örült beszélgetett velünk, s valami tanácsot adott.

Akkor is tudtam, hogy örült, s ma is, hogy visszagondolok a tanácsára, el kell ismernem, hogy nemhiába zárták az örültek közé.

De szerencsére nem értettem akkor a tanácsát.

A belső udvar falánál varangyos békák ugráltak. Nálam pálca volt. Az egyik békát megnyomtam vele. A béka valami égető nedvet fecskendezett a szemembe, amire én ordítva mentem haza. Itt mindjárt lavórhoz állítottak. Azt hitték, megvakulok. De egyet aludtam, s másnap már nem volt semmi bajom.

Az első kép, amelyre emlékszem, egy török-kép volt.

Akkoriban került forgalomba az első fügekávét, s ennek a borítékán volt a török-kép. Díványon ülő törököt ábrázolt, amint nargilét szí.

Egyszer fellopózkodtam a lépcsőn, hogy lássam az igazi örülteket. Egy üvegajtón át láttam is sok úri embert. Néhányan az ajtó felé jöttek. Erre elfutottam.

Öreganyám egyszer meglátogatott bennünket. Bámultam az erszényét, amely apró gyöngyszemekkel volt kivarrrva. Világos rózsaszín és fehér szemek voltak rajta túlnyomóan, s nekem nagyon tetszett az erszény.

- Ha meghalok, a tied lesz - mondotta az öreganyám.

Amire én kedvetlenül kérdeztem:

- Igen ám, de mikor hal meg?

A gépházban óriás gép mozgott, egy kemence vagy kazán is volt ott. A géptől félttem. Mégis be kellett oda gyakran mennem. Apámnak egy kis szobája volt ott, irodaféle. Amíg iskolába nem jártam, írni tanított. És én szívesen írtam, mert fehér alumínium-tollai voltak, s ezek ragyogása tetszett nekem.

A portásnak is volt két vagy három gyermeke. Egyszer bementem hozzájuk. Egy német új naptárt nézegettünk. Címe volt: Fuchs-Kalender, és sok kép volt benne a rókáról.

Anyámtól hallottam már felnőtt koromban, hogy ez a portás egy napon hirtelen elhagyta a családját. Megszökött valami nővel, és sose került többé elő.

Apám beszélt ebben az időben, hogy egy parasztember rókát ütött agyon, s a hátára vetve vitte hazafelé.

A róka útközben eszméletre tért, s beleharapott a parasztba ott, ahova a feje lógott.

A paraszt ijedten eresztette el a róka hátulsó lábait, s a róka elfutott.

Ezen az anekdotán mulattam.

Amikre nem emlékezem

Hatéves korig az ember állat. Alig van öntudata. Főfoglalkozása az evés meg a játszás.

Különös, hogy ételekre alig emlékezem. Amikre emlékezem, össze vannak kapcsolva más képzetekkel. Az elmondottakon kívül egy szem aszalt szilvára emlékezem, de arra is csak azért, mert öreganyám azzal a tréfás megjegyzéssel adta, hogy az macska-potyadék, s hogy ő az ágy alatt találta.

Abban a korban nem ismer az ember utálatot, de nekem ez a megjegyzés mégis visszatetsző volt.

Játékot is bizonyára sokat kaptam hatéves koromig, főképpen falovat, de határozottan nem emlékezem egy bolti játékomra sem.

Különösebbnek találom, hogy zenei emlékeim nincsenek. A *Temetés* cikkemben nem említem meg a trombitás bandát, amely a leánykát kísérte, mert csak anyámtól tudom, hogy zenés temetés volt, magam nem emlékezem rá.

A lipótmezei völgyben s Budapesten is gyakran láttam verklit, sőt táncoltam is, ha valamelyik kislány akarta, de csak a verklikre emlékszem, a zenéjükre nem.

Az is bizonyos, hogy mindig kaptam karácsonyfát, de az első karácsonyfa, amelyre emlékezem, mégis az, amelynek készülését a kulcslyukon át meglestem. Ez már a Lipótmezőn történt. Apámnak még tetszett is, mikor azt mondtam, hogy nem a Jézuska hozza a fát, de nekem egy illúzióm romba dőlt, s azokra a fákra, amelyeket a Jézuska hozott, nem emlékezem.

Az meg egész gyermekkoromon átvonul, hogy soha nem veszekedtem, és soha senkit meg nem ütöttem.

Krisztina

1870 tavaszán elhagytuk az országos intézetet, és ideiglenesen a „Fekete kutya” villába költöztünk.

Apám onnan az óbudai hajógyárba járt dolgozni, hogy költség nélkül ne legyünk, míg új helyet nem kap.

Ez a villa kedves hely volt nekem. Nagy kert környezte, s a kerten túl gyönyörű halmok zöldelltek. Ma már ezeket a halmokat is bekerítették, és szőlővel ültették be. De akkor ez szabad sétáló- és játszóhelye volt mindenkinek.

Vasárnaponként kirándulók sétáltak át a völgyön. Egy koldusfiú harmonikával állt az út szélén, és muzsikált. A városból kijött gyermekek árvalányhaját és virágot szedtek.

Hétközben azonban csendes és elhagyott volt a táj. Csak mi futkostunk valami négyen-öten a halmokon. Fogtunk lepkét, csaltunk csigát, csináltunk láncot a pitypang szárából; kötöttünk koszorút falevélből a fejünkre.

Néha egy leány jelent meg nálunk, egy nagy, szép leány, tizenhárom-tizennégy éves. Sósát szedett vagy gombát a kert alatt, és mi segítettünk neki keresni.

Ezt a lányt mi nagyon szerettük. Tiszta volt és komoly, de mégis nyájas; a szeme sugárzó, az arca kissé halvány, de finom bőrű.

Valahányszor eljött hozzánk, mindnyájunkat megcsókolt. Az anyám is megcsókolta őt; megsimogatta az arcát, s azt mondta neki:

- Te kedves lélek!

Aztán kimentünk a zöldbe, és kerestük neki a sósát.

Aki buzgón keresett neki, azt megdicsérte; aki lustálkodott, azt mondta neki: terád haragszom!

Egyszer nekem is mondta ezt, és én szomorú voltam emiatt egész nap. Még este is azzal a gondolatokkal feküdtem le, hogy Krisztina nem szeret engem; vajon megbocsát-e, ha eljön és jól viselem magamat?

Krisztina eljött, és én boldog voltam, amikor megcsókolt, s azt mondta:

- Jó fiú vagy!

Huszonöt év fordultával megnéztem újból gyermekkoromnak ezt a kedves tanyáját, de mindent elváltozva találtam. Krisztina is eszembe jutott, s megkérdeztem az anyámat:

- Ki volt az a csodálatosan kedves leány?

Anyám nem emlékezett reá.

A cserebogár

Cserebogár keringélt át a zöld halmon. Nosza utána iramodtam, és leütöttem a kalapommal.

Akkoriban mindig áskálódtam, földet púpoztam, szobácskát vájtam belé, csináltam neki üvegdarabból ablakot. A szobába fantasztikus földalatti folyosók mélyedtek, néha kettő is, három is, s az ajtó meg volt alkotva, üvegből, cserépből, ami akadt.

A cserebogarat ilyen szobába tettem. A nap besütött a szobába, s mi valami hárman érdeklődéssel néztük, hogy mit csinál.

Hát a cserebogár sétált, fészülködött, próbálta az ajtót kilöki a fejével, aztán az ablakra ment, azt próbálta felnyitni, de leesett háttal, és sokáig kapdosott a levegőbe; végre megkapaszkodott egy rögbe, és újra felállott.

- Csináljunk kéményt is a házra! - mondotta az egyik pajtáskám.

A pálca belemélyedt a földpúpba. Mikor kihúztam, ott volt a kémény.

Egyszer csak a cserebogár kidugta a fejét a kéményen és bután nézett reánk, aztán kimászott egészen, s kibontotta a szárnyát: elrepült.

Minket ez annyira meglepett, hogy mindnyájan nevettünk.

A sárga virágú ribizke

A „Fekete kutya” léces kerítésén belül sárga virágú ribizke (ribes aurea) díszlett. Sűrűn és magasan nőtt, régen nem írhatták. Ezek a bokrok akkor virágoztak, mikor mi ott voltunk. A méhek zengtek-zsongtak napfényes időben e virágokon, és kedves illatuk betöltötte az egész udvart.

Engem ez a dísznövény elbájolt. Nemegyszer megfogtam egy-egy virágos ágát, és lehajtottam; ajkaimhoz hajlítottam, hogy beszívjam az édes illatot.

Egy kis ellenségem

Itt se tartottunk cselédet. Alkonyatkor, mikor már apámat hazavártuk, nekem kellett elmennem borért egy nyári kocsmába. A kocsmá bent állott valahol a zöldben, és gyalogutak kanyarogtak hozzá.

Útközben néhány villa előtt kellett elmennem. Az egyikből egy öklömnyi kis, mérges kutya csaholt mindig reám. De mintha fel akart volna falni.

Szorongó mellel közeledtem mindig a villa felé, s rettegtem, hogy egyszer csak kiront a lécen.

Apámnak panaszkodtam aztán, hogy félek a kutyától. Erre ő egy rövidke, de erős botot adott.

- Nesze - mondotta. - Ha bánt a kutya, üsd meg.

S én hordoztam a botot engedelmesen, de mikor a villához érkeztem, eldugtam a botot a kabátom alá - hogy a kutya meg ne lássa.

Másik világ

Hétesztendős voltam, mikor vidékre kerültünk.

A falu, ahol apám állást foglalt, Borsod megyében van, erdők között. A falu végén vén emeletes kastély van, valamikor az Eötvös báróké, a mi időnkben egy Laszky nevű, bécsi báróé. De ez csak nyáron jött Sályba.

A kastély üres volt akkor is. A tisztartó a kastély földszintjén adott nekünk két szobát addigra, míg a mi lakásunknak szánt épület teljesen elkészül. És így történik, hogy én, a városi gyermek, egy május reggelén fás és virágos parkban találom magamat.

Micsoda különös világ! A földön minden zöld, a magasban minden kék. A fák lombjai hamvasak a harmattól. A lombokon át fényes és meleg napsugarak ereszkednek a földre. Ember sehol. Csak a fák meg a falombok, fű, virág, kék ég, csöndesség.

A faágon, alig öt lépésnyire tőlem, madárkát pillantottam meg. Veréb volt. Ide-oda ugrált és csicszergett, és rám-rámnézett. Sose láttam ilyen közelről madarat. Milyen szép, kis kedves jószág! Szerettem volna megfogni. A madár le is szállott a kert kútjára, és ide-oda ugrált. Remegő izgatottsággal fogtam a kalapomat a kezembe, és meg akartam kerülni. De haj: a madár szemes volt: újra felröppent a faágra, és tovaszállott.

A kert, amint most visszaemlékezem, gondozatlan volt. A kertész vagy később érkezett, vagy hogy még nem dolgozott meg mindent... A georginákkal versenyezve nőtt a deres keserűlapu, s a margaréták között diadalmasan terpeszkedett a lósóska. Az úri virágok meg a paraszt virágok összekeveredve virítottak a kertben, s az uralkodó nemzetség mindenek között a bogáncs volt.

De mindez nem zavart engem. Én akkor még nem tudtam, melyik virág a méltóságos hölgy, melyik az árva sehonnai, csak azt láttam, hogy az egyik fehér, a másik piros, s legtöbb a sárga, de valamennyi: soha nem látott gyönyörűség.

A kertet magas kőfal fehérlette körül, és azon túl kocs út volt.

Csordás Andris

Ahogy a kapuban ácsorogtam, egy gyerek jött velem szembe. Mezítláb volt, térdig érő gatyácskában; a mellén pitykés posztómellényke; a fején legyűrt szélű kalap. De furcsa gyerek! Mért nem jár cipőben?

Hogy hozzám ért, ő is megállott és nézett engem.

Akkora volt, mint én. Az arca piros és szeplős. A szemei kékek. Az orra gömbölyű és piciny, mint a mogyoró.

Megállt és nézett. Az egyik kezében leveles fűzfavessző. A másik kezét betette a lajbi-zsebbe.

Ha megüt, gondoltam, beleragaszkodom a hajába. Hosszú haja volt a gyereknek, a nyakáig ért.

De a gyerek nem ütött meg. Bámészkodva nézett rám. A cipőmre is nézett, a ruhámra is.

Akkor tetszeni kezdett nekem. Láttam, hogy nem akar bántani.

Ő is közelebb lépett hozzám, és megszólalt:

- Tudok egy fészket.
- Micsoda fészket?
- Madárfészket.
- Madár van benne?
- Az.

- Meg lehet fogni?
- Meg lehetne.
- Hogyan lehetne megfogni?
- Ha benne van, megfogjuk.
- Hát hol az a fészek?
- Jöjjön, megmutatom.

A szívem repesett az örömtől. Micsoda érdekes gyerek ez! Ismeri a madarak titkait. Ha akarja, megfogja a kismadarat!

A kőfal mellett mentünk. Ő elől, én utána.

A falon át gesztenyefák és almafák hajoltak ki a kertből. A fal tövében csalán zöldellett, s itt-ott egy szürke pásztortáska, sárga pitypang virág.

- Itt van - súgta a gyerek, ahol a fal beszögellett -, lassan menjünk!

Lábujjhegyen ment előttem. A kalapját a kezébe fogta. A fal behajlásánál megállott, és merőn fölfelé nézett.

- Ott van - súgta - az a lyuk. Emeljen csak fel!

Átfogtam a térdénél, és fölemeltem.

Hallottam, hogy a kalapját rácsapja a falra. Egy percnyi csend. Nem láttam, mit csinál. Az ő testi súlya foglalkoztatott erősen, s közben éreztem, hogy a ruhájának tehénszaga van.

- Emeljen feljebb! - mondja izgatottan.

Nagy innal-kínnal feljebb emeltem. Meztelen lábujjaival támaszkodni igyekezett. A vakolat hullott előttünk, de az erőm is kimerült.

- Emeljen!

- Nem bírom!

- No, csak egy kicsit!

Lerogytam, és ő meg végighuppant a fal mellett.

- A madár nincs benne - szólott feltápáskodva. A homloka vérzett. Attól tartottam, hogy elbődül.

De nem sírt. Fűvet tépett a fal tövéről, és letörülgette vele a homlokát.

Különös fickó ez! - gondoltam rábámulva - nem sír, mikor vérzik!

A pacsirta-tojás

Csordás Andris kivezetett a legelőre. Itt egy másik fiúval kötöttem ismeretséget. Ez is mezítlábas, inges-gatyás volt, csak hogy szűrt is hordott. Juhokat őrzött itten.

Elmondtuk neki, hogy majdcsaknem fogtunk egy madarat.

- Én is tudok egy fészket - mondotta a juhászfiú. - Tojás is van benne három.

Azzal megindult előttünk.

Egy helyen megállt, s lemutatott a botjával a fű közé:

- Itt van.

Hát csakugyan egy szép kis fészek volt ott. Csordás Andris egyszerre kiemelte. Két tojást nekem adott, egyet megtartott magának.

A tojások picinyek voltak, s én örömmel tettem a nadrágom zsebébe.

Otthon aztán délben eszembe jutott. Ki akarom venni, hát valami nedvességet érzek a zsebemben. Nézem az ujjamat, hát csepegett róla a pacsirta-tojás.

Flórián

Mikor Sályba költöztünk, apám egy kovácsot is hozott az uradalomnak. Ez a kovács fiatal, duzzadt arcú ember volt. Mindig úgy nézett, mintha bámulna. A bajusza akkor indult; igen feketén indult, s a két vége úgy állt, mint két, kis hegyes tű.

Flóriánnak hítták.

Ez a fiatalember az első egypár napon asztali vendégünk volt, s az asztalnál velem szemben ült.

Egy napon túrós rétest csinált az anyám. Én még az előbbi étellel bajlódtam, mikor betálalta.

Persze nem vártak rám, hanem vettek belőle.

Én féltékenyen néztem, hogy a kovács milyen nagy falatokat nyeldes a rétesből. Abbahagytam az evést, és szóltam izgatottan a cselédnek:

- Hamar a tányért, Juli, mert Flórián bácsi mind megeszi!

Flórián úgy elvörösödött, mint a rák. Apám összeszidott.

Az volt az utolsó eset, hogy meggondolás nélkül kimondtam a gondolatomat, amint bennem megszületett.

A vadrózsa

A hajléktól, ahol laktunk, hosszú kőfal nyúlik le a falu első hídjáig. Ez az urasági gyümölcsös-kert kerítése a falu kocs útja felől.

A kőfal mellett, nem tudom, megvan-e még az a terebélyes vadrózsa-bokor?

Még akkor a kastélyban laktunk, mikor én erre is csavarogva, először láttam ezt a bokrot. Teljes virágzásban volt: csupa virág és bimbó.

Még sose láttam vadrózsát. Hogy ezt a bokrot megpillantottam, megbűvölten állottam meg előtte.

Ember nem járt a tájon. Csend volt körös-körül.

És én állottam bámulva. Először éreztem a poézis leheletét a szívemen, azt a gyönyört, azt a mámort, mikor a végtelen szép, az isteni érintése alatt valami édes borzongás futja át a lelket, s az ember nyílt szemmel álmodik.

A veszedelmes lakat

Júniusban beköltöztünk a nekünk épített lakásba, szemben a kastély parkjával, a falu kocsútja mellé.

Még csak az egyik szoba volt készen, a másik, amely később apám szobája lett, padlózás alatt volt. Anyám az első éjszakára oda tett ketreben két kacsát.

Apám oda volt valahová. Egy tolvaj bemászott az ablakon, s el akarta vinni a kacsát. Hanem anyám észrevette s lármát csapott; a szomszédban lakó kovácsot is felzörgette, s a tolvaj eleblábolt.

Másnap, mikor apám hazaérkezett, kidoboltatta a faluban, hogy ő pincére, padlásra olyan lakatot tett, amely, ha hozzányúl, elsül.

Nem egy kíváncsi paraszt szerette volna látni azt a két lakatot, maga a bíró is, de apám csak mosolygott:

- Gyöjjön el éjjel, és próbálja meg!

A házunk

A ház, amelyben laktunk, hosszú volt s fazsindelyes. Déli végén lakott a kertész, az északi végén mi. Középen volt a műhely, amelyben apám a kováccsal és a legényével dolgozott. (Ezek alárendeltjei voltak.) Aztán ott volt a műhelyén túl a kovács lakása, meg a padlás-feljáró.

A házat a műhely szénzaga illatozta körül, s néha a patkolások csúnya szaga. A ház előtt kerítetlen, kopár udvar, amely feketésbarna volt az odaszórt troszkától.

Az udvart a kocsúttól csekély árok választotta el. Az árok lehúzódott a hídig, de azért az esővíz benne maradt.

A mi lakásunk száraz volt és télen jó meleg, de a kovácsé nedves.

Flórián csak egy hónapig volt kovácsunk, azután elment katonának. Helyette egy másik, fiatal kovács jött, de komor, szótlan, szőrös ember, Pál nevű. Ez ottan mindjárt meg is házasodott: elvett egy piros képű, nagyszemű parasztleányt. (Csak eleinte volt piros képű s mosolygó arcú, később elszíntelenedett, s komollyá vált.)

Mi egyszer az öcsémrel bementünk a szobájukba, s láttuk, hogy a szoba fala zöld, a bútorok is csaknem egy méternyi magasan zöldek.

Az a zöld mind penész volt.

Az egyik sarokban, borító alatt, kiskacsák sápoztak. Akkor keltek ki a tojásból.

Néhány nap múlva kieresztették a kacsákat, s mivelhogy azok összekeveredtek a mi kis kacsáinkkal, anyám tűnődve szedte őket széjjel, hogy melyik kié.

Egy kiskacsa kétséges volt.

- Mindjárt megmondom én, hogy kié - szólott az öcsém.

Azzal a markába fogta a kiskacsát, és megszagolta:

- Páléké.

- Honnan tudod?

- Onnan - felelte komolyan az öcsém -, hogy ennek olyan Pál-szaga van.

A szobánk

Nekünk két szobánk volt itt is. Az egyik tágas, a másik valamivel kisebb.

E két szoba bizarr keveréke volt a jómódnak és a szegénységnek, a választottságnak és a kényszerűségnek, a kényelemnek és a rövid-paplanságnak.

A tágas, meszelt falú szobában lakott a család: anyám meg mi gyermekek. Két politúros ágy volt benne, meg egy vörös, olcsó szövetű dívány. A dívány előtt négyszögletű, hosszúkás fenyőfaasztal, s néhány nádfonatú szék, s egy szalmából font karosszék. A falon két nagy könyomatú kép: egyik ábrázolta Mátyás királyt, amint a nemeseknek szónokol, a másik Szűz Mária képe, amint a felhőkben ül, s a kis Jézust tartja az ölében.

A szobának két ablaka volt: egyik az utcára nyílt, másik a kertre. Az utcai ablak nagy volt, a kerti kicsiny. Az utcára nyíló ablak előtt volt egy kis sárga asztal. Azon szoktam írni.

Az ajtó mellett nagy, fehér búbos kereklett, de azt csak kenyérsütéskor fűtötték. Apám egy kis vasbádóg-kályhát tett a búbos mellé. Az jobban adta a meleget.

A másik szoba valamivel csinosabb volt. Szép politúros, kis kerek asztal volt benne, s emellett a falnál szalondívány-féle. Fölötte aranyozott keretű, nagy tükör. Az ablaknál a politúros, régi szekrény, amelyről már említettem, hogy kikapcsolható volt, és íróasztalul is szolgált. Apám ebben tartotta az írományait.

E szekrény fölött vékony aranykeretben a reformátorok csoportos képe függött. Nekem legjobban tetszett közöttük Melanchton arca.

A dívány fölött fényképek díszítették a falat, s oldalt egy olajfából készült, hárompolcos, függő könyvtartó. De ezen inkább hírlapok hevertek, s az apám hímezett házisapkája, amelyet azonban csak télen viselt. E könyvespolc alatt állott egy egyszerű, barna pipatartó, s rajta öt-hat borostyánkőves csibuk és régi tajték-pipa.

A hátsó falnál az apám ágya állott, sötétzöld, bojtos ágyterítővel volt mindig letakarva. Az ágy fölött a tizenhárom aradi vértanú szép, könyomatú képe. Ez alatt egy üvegszemű, lapos bagolyfej, amelyre apám a zsebóráját szokta volt akasztani.

Az ablak alatt egy zöldre festett, domború tetejű láda állott. Abban könyvek és iratok voltak, meg egy félig felhúrozott, fekete citera, egy fuvola, egy selyem- és bársonyokba foglalt, miniatűr női arckép, egy csomó pipagyújtó tapló, apám ifjúkori daguerrotip arcképe, családi címere (téglás várfalon zöld sás), egy ezüst pipakupak, egy eltörött borostyán csibukszopóka, és más efféle apróságok.

Az ajtó mellett egy elegáns, kis kerek falióra tiktakkolt. Akkora volt csak, mint egy zsemle alja. Vékony két zsinór lógott belőle, s azon apró rézhengerek voltak a súlyok. Ezt az órát apám még nőtlen korában vette Bécsben.

A kert

Házunk mögött az uraság konyhakertje és gyümölcsöse terült el. Jó nagy kert volt ez, lenyúlt a patakig. Mi is kaptunk az északi végén egynéhány zöldséges ágyat.

Nekem szabad volt ebbe a kertbe bejárnom. A kert felső fele műveletlen volt: vén almafák és szilvafák álltak ott nyezetlenül, koszosan. Alattuk vad gyepek, árvacsalán és pitypang; a kert sarkán, ahol a mi zöldséges ágyunk volt, vén, múlt századbeli diófa állott, másik sarkán jegenyefák.

A kert déli végét télen elöntötte a patak vize, s a jég nagy, kerek tükörré fagyott. Itt csúszkáltam sokszor egymagam az üveges, tiszta jégen, s bámultam a tiszta jégfoltokat.

Nyáron meg a fák alá jártam heverészni. Zordon kutya (kiről később szólok) mindig velem volt. Néha versenyt futottam vele, s hirtelen a fűbe vettem magamat.

Ilyenkor megállt, s figyelmesen nézett reám. Aztán, ha nem mozdultam, nyugtalanná vált és nyivogott; rátette az első lábát a hátamra, orrát az arcomhoz dugta és megint nyüszölt.

Akkor mulattam rajta; ma elgondolkodom azon, hogy az a kutya azt hitte: bajom esett.

Az iskola

Apám szeptemberben iskolába adott. Mi a falu déli végén laktunk, az iskola meg a falu közepén volt, körülbelül egy kilométernyi távolságra.

Nekem eleinte nagy gyötrelmem volt oda eljárm, mert míg a falubeli gyerekek nem ismertek, mindig csúfoltak:

- Zsidó, zsidó mehehe!

Olykor kövel is dobáltak, és én halálos rettegésben voltam.

Otthon nem tudtak erről semmit, mert szótlán természetű voltam: nem panaszkodtam.

De az iskola tetszett nekem.

Félig földbe süllyedt ház, földes szoba; ablakai kicsinyek; fala alacsony. Mindössze három-három hosszú pad volt benne: az északi oldalon a leányok ültek, a délin a fiúk. Középen az ablaktól az ajtóig jó nagy tér, amelyen a tanító sétálgatott.

Más úri fiú nem járt oda, csak én, meg később, két év múlva az öcsém. No meg a tanító fia, a sápadt kis Guszti.

A tanító azonban nem különböztetett meg bennünket a többitől, mindössze a tollszedés meg a fahordás alól voltunk fölmentve.

Mert az iskolának nem volt fája, s ősi szokás szerint télen maguk a tanulók fűtötték.

Minden gyerek vitt a hóna alatt egy darab fát, s átadta a vigyázónak. Az meg ledobta a kályha mellé. Ilyen módon annyi fa gyűlt össze, hogy a tanítóné konyhájára is elég volt.

Tollszedésre meg a tanító kötelezte az iskolát. Ő még lúdtollal írt, s a gyermekek nagy része is. Csak mi írtunk réztollal, meg valami három jómódú parasztfiú.

Hát tavaszonkint szedték és hordták a gyermekek a lúdtollat. A tanító megmetszette nekik ügyesen. Írás-óra alatt aztán oly sercegés volt az iskolában, mintha pecsenyét sütnének.

A tintát se vettük a boltban. A tanító megtanított bennünket, hogyan lehet a bodzából tintát főzni. A tintafőzés persze nem történt észrevétlenül. Ha Pista vagy Miska tintás volt homlok-tól könyökig, biztos, hogy otthon tintát főzött.

Ha visszagondolok erre az iskolára, a falu szegénységének a képét látom benne. Voltak olyan gyermekek, akik télen is mezítláb jártak. A lábuk vörös volt, és futva jöttek havas időben, de azért ami jég volt útközben, végigcsúsztak rajta.

Könyvet se tudott mind szerezni. Ábécés könyv, katekizmus, biblia - ez volt a könyvük. A többit írták. Én még privát-órát is kaptam, hát nekem volt mindenféle könyvem, de a földrajzot én is írtam. Sokszor leírtam ezt a kis földrajzot, mert sose elégedtem meg az írásommal, s mindig azt szerettem volna, hogy szép legyen az én írott földrajzom. De emlékszem a tartalmára, hogy csakolyan lélektelen, száraz volt, mint amilyet az én gyermekeim tanulnak.

Az iskolatársaim közül alig egy-kettőnek a neve maradt meg az eszemben. Ennek oka az, hogy többnyire ilyen nevek voltak: Kis, Nagy, Szabó, Kovács, Gál, Ködmen - meg ezeknek a neveknek Alvégi, Felvégi, Sánta, Balog összetételei.

Az iskola fegyelmezett volt, s elég tiszta. Nem volt ott soha lárma. Még az utcán is rendben kellett hazamennünk.

Malyáta Ignác

A tanítónk neve volt ez, tanítónk és kántorunk egy személyben.

Ma is előttem van ez a hosszú nyakú, szőke, göndörhajú körszakállas ember, amint csendes méltósággal jár fel és alá az iskolában.

Valami különös büszkeség volt ebben az emberben. Mire volt büszke? - nem tudom. De mindig büszke volt. A triumfáló római hadvezér feje tartása nem lehetett emeltebb, mint az övé. Mikor végigment a falun, mintha bevonulást tartana. Szürke magyar ruhában járt és magas botot hordozott, mint a bíró.

Egyszer az apám egy kérdésére nem tudtam felelni.

Azt mondja erre:

- Mit csinál a tanítók az iskolában?

Nem értettem a kérdés célzatát, hát zavaromban csak azt feleltem:

- Sétál.

Apám erre egy perc múlva mintegy magában beszélve szólott:

- Gyakorolja magát a járásban.

Hazulról az iskoláig

Volt először az említett, hosszú, fehér kőfal.

E kőfal mentén vígan tenyészett a vadrózsa, a csalán, a keserűlapu és a szerbtövis.

A kőfal után következett egy rozzant híd. Ez a major kapuja irányában állott, de alatta úgy belepte a sár az árkot, hogy a víz a híd fölött folyt el. Esős időben e híd körül volt a legnagyobb sár. Megterhelt kocsinak a lova itt átkozhatta legjobban a születése percét.

Aztán következett egy magányos, nádas ház. Itt a kanász lakott. A ház után, egy házhelynyi területen zöld fűvel körülnőtt, agyagos mélyedés, amely mindig tele volt vízzel. A vizet nyáron békalencse lepte, s ha valaki arra ment, körös-körül, a víz széléről békák ugrottak be. Tudták azok a békák, hogy a gyerekféle ember elől jó elrejtőzni a víz alá.

Aztán következett egy házsor. Itt laktak Krokosék, és itt lakott a falu vargája. Jobb felől, az út mellett egy ókút, melynek kövei már mozogtak. Vályúját belepte a smaragdszínű moszat, s a vályú végén araszos, zöld szakáll lógott alá. Ebben a kútban gyakran szedtünk veréb-fészket.

Aztán megint házak következtek: balról volt a kiskocsmá, ahonnan néha muzsika hangzott ki; jobbról a Dávidék boltja, amely egyesítette a világkereskedelmet: mértek benne fonttal, rőffel, iccével; árultak benne vasat, papirost, naptárt, menyasszonyi fátyolt és halotti szemfödelet is.

Innen kissé emelkedett az út az iskoláig. Balról volt a községháza, amelynek teteje egyszer leégett; a bíró háza, amelynek udvaráról két nagy, haragos kutya ugatott ki az útonjáróra.

Aztán következett a házsor végén, a piac szélén a rongyos kis pápista iskola.

A templom

Mikor iskolába beadtak, el kellett mennem a templomba is. Bizonyosan voltam már előbb is templomban, de nem fogtam fel, nem láttam. Itt, hogy már a felfogásom kinyílt, különösen hatott rám a nagynak tetsző épület, a képek, az oltár, s az oldalt álló, hordozható Mária-kép, amely Máriát az ölében elhanyatlott, holt Messiással ábrázolta. A szívébe hét tör volt festve, s én ezt gyakorta eltűnődve bámultam.

Mikor először hallottam orgonát, arra gondoltam, hogy az angyalok muzsikája ez a földön: mély áhítat szállt meg.

Szerettem a templomba járni. Szerettem a tömjénfűst illatát, a virágvasárnapi körmenetet, a nagypénteki gyászt, a Nepomuki- és egyéb litániákat, a minisztrálást.

Néha felmentem a kórusra is, ahol egy régimódi, fabillentyűs orgonáskán játszott a mester, míg oldalt az orgonánál nagyobb fűjtató rúdját a hasával nyomta a legnehezebb gyerek.

A mesternek nem volt erős hangja. Mikor énekelt, mindig oldalt tartotta a fejét, s a nyaka megnyulladt, mint a kakasé, mikor kukorikol.

A szaglás

A kisgyermek nemigen érez szagot. Csak hétéves koromtól kezdve emlékszem élénken szagokra. Különös, hogy sok rossz szag kellemes volt akkor nekem. A parasztfiúk bizonyára rossz szagúak voltak: mindegyiknek a tarisznyája zsíros volt a szalonnától, málétól, kolbásztól, de ez engem nem bántott.

A fiúgyermek nagy karaj kenyeret hoztak rendesen az iskolába. A kenyér olyan volt, mint a föld: barna és nehéz, de jószagú. A gyerekek csodálatos jó étvággal ették. Néha bámultam, hogyan kezd bele egy kis gyerek egy nagy kenyérbe, s a kenyér fogy, fogy, míg végre a gyerek maga marad.

Azt kell hinnem, hogy ez a kenyér jobb, mint a mienk. Nemegyszer cseréltem velük, s jóízűen ettem a máléjukból is, szalonnájukból is.

A szalonna néha tintás volt, kenyérmorzszás, néha poros is, ha leesett a földre, de mi azt nem utáltuk.

Ha valaki új főzetű tintát hozott az iskolába, sorra szagoltuk, sőt némelyik ivott is belőle.

Az elcseppent tintát mindig felnyaltuk.

Még a kenderáztatás szaga se volt nekem kellemetlen. Sályban még a kenderfonás erősen járta: minden parasztnő maga fonta fehérneműjét. Elképzeltető, micsoda kenderbűz hatja át áztatás idején ott a levegőt. De akkor ez engem nem bántott, sőt valami kellemeset éreztem benne.

Épp így voltam köd idején a falu illatával. A köd leköti a föld kigőzölgését, s ma sem tudom, micsoda sajátságos égett gallyszaga van ott a ködnek - de ez se kellemetlen.

A világ legjobb illata mégis a szegfű és a ménta volt nekem, a lapos ménta. Ez Sályban minden kiskertben terem. Vasárnaponként szakítanak belőle egy levelet; beleteszik az imádságoskönyvbe, s így mennek a templomba.

A levél idővel vékonyra szárad, mint a hártya, de még akkor is kedvesen illatos.

Az öcsém

Nekem összesen hat testvérem volt, de sosem élt több háromnál. Kettőt nem is ismertem. Egynek kivételével mind az anyámra hasonlítottunk, s még csak kevert vonások se voltak rajtuk.

Béla öcsém volt az, aki elűtött közülünk: barna arcbőrű volt és szürkés szemű, mint anyámnak egy rég meghalt testvérébátyja.

Rendkívül vidám gyermek volt, nekem ebben is ellenképem. S mindenki szerette, mert mindenkivel beszélt, s furcsa kérdései voltak.

Egyszer a boltba elvitte az anyám. Belép oda egy öreg paraszt. Az öcsém mindjárt megszólítja:

- Bácsi, mér olyan fehér magának a bajusza?

- Azér - feleli az öreg -, mer lássa, kis ifiúr, az én vállamat már hetven esztendő terheli.

Az öcsém ránéz és azt mondja:

- Nem látok én a maga vállán egyebet, mint kapát.

Az volt a legnagyobb öröme, ha felöltöztethetett maskarának. Rendesen én öltöztettem fel a családunk ruhájába, s álarcot is csináltam neki papirosból. Így felöltözve kirohant egy seprővel a kocsuútra, s visítózva futott a kocsu után. Ha a kocsin ülők bámulva fordultak feléje, teljes volt a mulatsága; a földre vetette magát, s hempergett a kacagástól.

Persze ez csak olyankor történhetett meg, mikor csak magunk voltunk otthon.

Egyszer medvetáncoltató járt a faluban. Az öcsém már másnap járta a medvetáncot. A keze fejét lógatva, fejét bután jobbra-balra mozgatva brummogott, s táncolt, mint a medve. Ebben nekem is segítenem kellett. Botot kellett a kezembe vennem, s madzagot kellett a nyakán tartanom. Ahányszor rántottam a madzagon, mindig úgy ordított, mint a medve.

Akkortájt az uradalmi szüreten voltunk mi ketten, s a gazdatisztek nem győztek mulatni az öcsém medvetáncán. Pedig én akkor nem tettem meg, hogy a táncoltatót játsszam, csak úgy magában táncolt.

Ez volt a szüret fénypontja.

Otthon azonban anyánk megtudta a mulatságot, mert az öcsém zsebében csörgött a krajcár. Bezzeg eljárta aztán otthon is a medvetáncot.

Ekkor lehetett ötéves.

Később is ilyen bolondos-vidám természetű maradt, pedig az élet erős csávéba vetette. Húszéves korában halt meg, meghúléstól támadt tüdőbajban, éppúgy, mint az a nagybátyja, akihez hasonlított.

Lélek-mozdulás

Egy tavaszi napon a kőfal mellett jöttem andalogva. A fakadó természet, a napsütés, a korai virágzás, a csend, az egyedülvalóság elbájolt. Gyönyörűséget éreztem a szívemben; mondhatnám: hangtalan zenét; megálltam félig lehunyt szemmel, és arra gondoltam, hogy a természetnek azt a szépségét, amely most hat reám, azt a gyönyörűséget, amit most érzek, *ki kellene fejeznem*, valami módon *meg kellene írnom*, hogy ne múljon el.

Határozottan emlékszem, hogy ezt gondoltam: *meg kellene írnom*. De annyira lehetetlennek éreztem ezt ugyanakkor, hogy a második gondolatom ez volt: *talán ha nagy leszek...*

Minthogy az elragadtatásnak ez a perce tisztán megmaradt emlékezetemben, arra is emlékezem, hogy az írás, a *le kellene írni*, nem mint művészet állott a fogalmainban, hanem csak mint gondolom-eszköz, hogy ennek a percnak a mámorát szerettem volna megmenteni az elmúlástól.

Tehát nem volt eszemben, hogy író leszek, semmi efféle elhatározás, csak egy gondolat volt az egész, de ez a gondolat oly rendkívüli, mintha éjfél után két órakor látnék az égen átvillanni egy napsugarat.

Mi volt ez?

Ha átgondolom az eddig lefolyt életemet, azt kell látnom, hogy kövek alatt nőtt fű vagyok. Sok idő kellett, míg ki tudtam bújni a levegőre. Körülményeim olyanok voltak, hogy el kellett vesztenem hivatásomnak ösztönszerű tudatát is.

Hajós voltam, akinek harmincöt évig kellett haladnia iránytű nélkül. Csak hanyódtam, süllyedtem, ide-oda terelődtem a folytonos ködben, nem tudva, hova jutok.

De azért mentem, haladtam; irányozgattam magamat ösztönszerűleg, mint a madár, mikor hazaindul térkép nélkül Afrikából. S ma már, mikor odajutottam, hogy bizonyos utamat felismerve, egyenes irányban haladok tovább, bámulva kérdezem: mi vezérelt?

A temető

A falu keleti részén, dombon van a temető. Az én gyermekkoromban kerítetlen, elhanyagolt hely volt ez: a fakeresztek jobbra-balra dűledeztek benne. A sírok be voltak horpadva, s finom szálú, nagy fű és kakukkfű tenyészett sírokon, sírok között.

A kakukkfűvet nem ismertem még akkor. Elandalogva őgyelegtem a sírok között, s azt gondoltam, hogy az illat a halottak lehelete.

A temető közepén ódon kápolna állt: tetején becsurgott az eső; ajtaját leszakította a szél, s az úgy lógott, mint az akasztott ember.

A kápolna alján, nyugat felől ki volt a fal bontva, s mivelhogy a világosság besütött, be lehetett látni az alig ölnyi mély sírboltba.

Szétdúlt koporsók heverték itten összevissza hányva és emberi csontok, elsárgult selyem-foszlányok.

A falubeli legények és gyerekek nemegyszer hoztak ki innen koponyát, s botra tűzve ijesztgették vele a leányokat. A fonóból is éjfélkor nemegyszer jött ide fogadásból egy-egy legény, s vitt koponyát bizonyítéku a fonóba.

Én nem féltem sem a koponyáktól, sem a halottaktól. Egyszer magamban kóboroltam ott a temetőn, s gyermeki kíváncsisággal mentem a koporsók közé, s nézegettem kezembe véve a lábszárcsontokat és koponyákat.

Később tudtam meg, hogy a kastély régi urai temetkeztek oda. A koporsók ezüstjét, vasát a cigányok hordták el. A selymet meg a falu népe. Főkötőt csináltak a halottak selyemingéből a csecsemőknek.

Lassan, lassan, okosan!

Árpád öcsikém már csaknem kétéves volt, mikor járni kezdett. Két botot fogott a kezébe, s azzal indult meg.

- Lassan, lassan, okosan! - mondogatta az apám.

S mindnyájan mosolyogva és örömmel néztük a gyermek első, támolygó lépéseit. Körül ültünk a szobában, egymástól jó távol, s Árpádot tárt karokkal hívtuk. Anyám is kapásra kész kézzel kísérte hátulról.

Olyan volt ez, mint egy örömnünnep.

Másnap, hogy apám nem volt otthon, Árpád folytatta a gyakorlatait, de menés közben mindig mondogatta:

- Lasszan, lasszan, otosszan!

Most is látom, most is hallom.

Dózsa Örzse

Dózsa Örzse a béresgazda leánya volt. Ő is a falu végén lakott, de mégis beljebb, mint mi, a majorban.

Gömbölyű arca, kerek, nagy és tiszta fekete szeme most is előttem van; az arca mindig piros és duzzadt, mint a piros őszibarack; a szeme mindig ragyogó, mosolygó.

Hogy az utat ősztől tavaszig sár lepte, a kertek alatt jártunk iskolába. A kertek alatt rét zöldellt. A fűben nem süppedt el az ember lába.

Dózsa Örzse velem járt az első időkben, különösen hazafelé. Hétéves volt, mint én, és én szerettem hallgatni a csacsogását.

Egyszer az iskolában, mielőtt a tanító bejött volna, arról beszélgettek a gyerekek, hogy kinek ki a szeretője.

Nekem Dózsa Örsét osztották. Egy fiú ki is kiáltotta:

- Az a te szeretőd, ne is tagadd!

S rámutatott.

Dózsa Örzse elpirosodott fülig, s nem mert fölnézni a könyvéről.

Mikor hazafelé mentem, visszapillantottam, hogy hol marad az Örzse.

Az Örzse nem volt sehol. Más úton ment haza. És nem járt velem többé soha.

Krokos Lajos

Dózsa Örzse helyett csakhamar útitársammá vált Krokos Lajos, egy nagyfejű, fakó arcú, szőke gyerek. Annyi idős volt, mint én; igen nagy csizmában járt; tarisznája is a térdét verte.

Egyszer elmaradt. Hallottam, hogy himlőbe esett.

Az iskolában éppen akkor tanultuk a katekizmusból az irgalmasság kötelességeit, s az egyik pont az volt, hogy a beteget meg kell látogatni.

Ez már tavasztájban történt. Egy délután valamivel hamarabb indultam iskolába, mint szoktam, s útközben bementem Krokosékhoz.

Kutyájuk nem volt. A házban mindössze a Lajos kis húga fogadott. Mikor elmondtam neki, hogy a Lajos látogatására jöttem, szótlánul nyitott ajtót az utcai szobába.

Jó nagy, földes szoba volt ez. Az ajtó mellett ágy. A fiú úgy be volt süppedve a párnák közé, hogy semmi se látszott ki belőle.

S egyedül volt szegény a szobában.

- Te Lajos! - kiáltotta a kisleány. - A Géza van itt!

Ekkor az ágyban fölemelkedik egy rémületesen nagyra dagadt fej, de nem is fej, hanem sárga-bibircsókós tök. A himlő annyira belepte, hogy a szeme se látszott.

Felült az ágyban, s felém fordult némán. De a szemeit nem tudta kinyitni. Így ült félpercig. Aztán megint elhanyatlott szótlánul.

Én meg eliszonyodva tántorogtam ki a levegőre.

A kis csizma története

A következő őszön az öcsémnek is szabott csizmát a daróci varga. A csizma azt jelentette, hogy ő is kijár ezentúl a házból, az iskolába.

Egy novemberi esős éj után felhúztam a csizmát, s megindultunk. De még a falu szélső házáig, a hídig se jutottunk, mikor az öcsém megáll, és azt mondja:

- Jaj!

- No, mi baj?

- Nem bírok tovább menni!

- Dehogynem, csak gyere!

De a gyerekek nem bírtak mozdulni a sárban.

- Feszítsd meg egyik lábadat - mondom neki -, akkor kijön a másik.

A gyerekek úgy tesz, hát szépen kijön a lába a csizmából, s mindjárt bele is topik a sárba.

Akkor persze elbődül.

Én arra gondolva, hogy azon a helyen magam is beragadok, nem megyek segítségére, hanem azt tanácslom neki, hogy mentse meg legalább a másik csizmát. Erre aztán nagy erőfeszítéssel kirántotta a lábát a másik csizmából is.

Hazakísértem, aztán a cselédünk ment el a két elsüllyedt kis csizmaért.

A szegénység iskolája

Nekünk két cselédünk is volt, de a cipőnket, csizmánkat magunknak kellett megtisztítanunk.

- Tanuljanak szegények lenni! - mondotta az apám.

Elképzelhető, hogy hétéves gyermeknek micsoda szenvedés a cipőtisztítás, kivált ahol olyan nagy sarak vannak, mint Sályban. És én lefekvés előtt minden este fáradtan, álmosan, néha betegen és egy pislogó faggyúgyertya mellett tanulgattam szegény lenni.

A kutyánk

Egy téli, zord reggelen még aludtunk, mikor kinyílt az ajtó, s egy bundás kiskutyát tett be az apám.

A kutya fehér és vörhenyes szőrű volt és fekete szemű. Mindjárt felkaptuk az ágyba, s ő vidáman játszott velünk.

A kutyát egy parasztember hozta, s mikor az apám azt kérdezte, hogy mi az ára, az ember kitérően felelt:

- Kutya zordon idő ez, uram!

Vagyis rábízta az apámra, hogy adjon érte, amennyit akar.

Apám jól mulatott a paraszt megjegyzésén, s hogy a kutyának név is kellett, lett a neve Zordon.

Ez a kutya gyorsan megnőtt, mindig vidám volt és okos.

Nekem nem volt a faluban olyan játszótársam, mint ez. Szinte elválhatatlan volt tőlem. Mikor szánkáztunk is, vidám ugatással rohant velem le a dombról, s kísért vissza, hogy megint lerohanjon.

Pedig én sokszor megréftam. Hogy szeretett egy-egy kötélrúddal huzakodni, én az árok felé irányoztam a hátrálását, s mikor ő azt gondolta, hogy az erejének engedek, a szeme ragyogott a boldogságtól; nem gondolt az árokra. Az árok partján, mikor megrántotta a kötelet, hirtelen elbocsátottam, s ő hanyatt bukfacezett be a vízbe.

Olyankor kedvtelenül rázta a bundáját; félreült és szemrehányó pillantásokat vetett reám.

A macskánk

A macskánk hamuszín-szürke állat volt, s ha becsületről lehet beszélni macskánál, hát becsületes is.

Én azonban nem hiszek a macskabecsületben, s inkább annak tulajdonítom ezt a becsületeséget, hogy bőven kapott tejet. Két tehenet fejtünk, s órára nem feledkezett meg az anyám.

De talán komolyabb macska volt, mint más: mi legalább nem játszottunk vele. Mindössze egyszer emlékszem, hogy rátettük az asztalra és papirost kötöttünk a farkára. A macska öröltén forgott a papiros után, s végre is leesett; talpra esett, de az asztal lábában megütötte a fejét.

Attól fogva nem mulatozott velünk.

Egyszer, ahogy a padláson járok, nyávogást hallok egy sarokban. Hát valami négy kis macskakölyket látok ottan. A szemük aznap nyílt, s némelyik csak fél szemmel nézett a világba.

Kapok egy rossz szakajtókosarat, s belésezdem a kölykeket; viszem le nagy örömmel a szobába.

Ott mindjárt nagy játékot kezdünk: birkóztatjuk őket, gurítunk nekik golyót, kötünk a nyakukba pántlikát.

Egyszer csak befut az öreg macska, s megáll a kölykeinél. Nézi elmeredő szemmel, hogy mi történik. De csak egy percig nézi. A következő percben hozzám jön és hízelegve simulgat a térdemhez, aztán az öcsémhez, aztán az anyámhoz. Majd a kicsinyeihez ül, s amelyik hozzámegyen, nyalogatja, frizírozza, miközben félig lehunyja a szemét.

Hanem aztán nem tudom, mit gondolt: egyszer azt látom, hogy megfogja az egyik kölykét a nyaka bőrénél: fölemeli és magasan tartott fejjel viszi kifelé.

Hova viszi?

Ment, ment át a konyhán, ki az udvarra, át az udvaron, fel a padlásletrán. És így hordta vissza a padlásra valamennyit.

A patak

Házunk mögött nagy kert volt, az uraság konyhakertje, s e mögött a rét, mely elnyúlik a falu közepéig. Ezen a réten két patak van. Az egyik körülbelül méteres mélységű s mindig tele van vízzel, a másik ölesnél is mélyebb, szélesebb medrű, de száraz időben alig folydogál benne több víz, mint amennyi egy palack száján kifér. Ez a víz különféle kanyarulatokban sétálgat a mély árok homokos fenekén. Itt-ott tócsákban gyülemlik meg, néhol meg csaknem egészen lebújik a föld alá.

Azért is a neve: Hótt-patak.

E két patak környéke volt az én fő játszóhelyem. Nyáron a Hótt-patakot elrekesztettük földdel, s mikor a víz meggyűlt benne, seregesen fürödtünk. A falu minden gyereke így fürdött. Néha öt helyen is el volt rekesztve a patak.

Itt fogdostuk az apró ebihalat, itt vágunk fűzfavesszőt; itt csúszkáltunk télen.

Tavasszal persze a Hótt-patak is megáradt: sárga, szennyes víz özönlött benne, itt-ott tajtékot, fadarabot himbálva. Ilyen áradás idején hosszú gerendát vagy fatörzset nyújtottak át a Hótt-patakon a falubeliek, s így jártak át itt-ott a néhol alig egy araszos pallón.

Magam is átmentem sokszor egy-egy ilyen veszedelmes hídon. Az öcsém (négy-öt éves akkor) belém kapaszkodott hátul és csendesen jajgatott. Én is féltem, de azért egyszer se estünk a vízbe.

A bugylibicska

Egyszer késes járt nálunk. Apám, ma sem értem hogyan: csupán nézéssel fölismerte, hogy melyik a vas, melyik az acél. Vett is az anyámnak konyhakést, s hogy a bugylibicskák közt is talált egy jó acélra, azt is megvette.

Ettől fogva mindig azzal a nagy fanyelű bicskával evett.

Tavasszal, mikor levedett a fűzfa, elkértem tőle a bicskát, hogy hadd csináljak sípot.

- Itt a bicska - mondotta -, de enélkül haza ne gyere!

A Hótt-patak partján vágtam a vesszőt. A bugylibicska beleesett a vízbe.

A víz akkor körülbelül félméteres volt.

Én ijedten kaptam a vízbe, s kerestem ide-oda tapogatva a víz fenekén.

Már viszi a víz, gondoltam, és cipőstől, ruhástól rohantam a vízbe, ide-oda markolászva, amerre gondoltam, hogy a bicska megyen.

S mentem a vízben, mentem folyton kapdosva, keresgélve. Eljutottam a Kajla-malomig. Itt aztán lemondtam a reményről, hogy a bicskát megtalálom: bementem lucskosan, dideregve a malomba, s egy korpás zsák mellé húzódva álltam mély aggodalomban.

Ezalatt valaki hírül adta nálunk, hogy a patak vizében futok a malom felé. Anyám kétségbeesett. Nosza ahány cselédünk volt, mind utánam rohant. Végre a legényünk talált meg a malomban.

Én aztán sírva mentem vele haza, s előre éreztem, hogy dolga lesz a pálcának.

Apám már a ház előtt várt, de egy rossz szóval se bántott. Anyám azonnal levetkőztetett, és betakart az ágyba.

Egy naiv fiú

A naivitás korában voltam, s emlékeim között van egy, mikor magam veszem észre máson a naivitást.

Vasárnap reggel volt, napos tavaszi.

A kancellária előtt munkások várták a napszámot. Valamennyien ünneplőben, hajadonfővel; a hajuk zsírtól fényes.

Voltak ott fiúk is. Tudjuk, hogy szántás idején a tízéves fiú is számottevő erő.

Gondolom, a Ködmen gyerekkel, az én egyik cimborámmal történt, hogy odabent tréfásan azt kérdezték tőle, melyik pénzcsomót akarja: a kicsit-e vagy a nagyot? (Mert előre csomókba volt rakva az asztalon a napszám.)

- A nagyot - felelte a gyerek.

S boldogságtól ragyogó arccal hozta ki a kalapjában a rézpénzt. Csupa krajcár volt. Mutogatta, hogy ő milyen sokat kapott!

Vád az iskolán

A tanítóm olyan haját viselt, mint a múlt század közepén volt divat: vagyis elől hátrafelé fésülködött, hátul meg előre felé; azután rányomta a fejére a hímzett házisapkát, s ily módon kialakult a frizura felül laposra, hátul bokrosra.

A füle mellett egy ujjnyi kis ceruza ült állandóan. Csodálatosan sokáig tartott, sőt talán holtáig is. Egyszer a tanító a füle mellé tapint, s bámulva emeli föl a fejét:

- Gyerekek - mondja felleget arccal -, a ceruzám elveszett.

Nosza megindul a keresés: földön, asztalon, asztal mögött, de hiába: a ceruza nincs meg.

- A ceruzának meg kell lennie! - szól ekkor Malyáta szigorúan. - Addig nem megy el innen emberfia, míg a ceruza elő nem kerül.

Bennünk meghűlt a vér. Tolvaj van közöttünk, vakmerő nagy tolvaj! A legidősebb fiú egyenkint vizsgálta át a zsebeket és tarisznyákat, a padzugokat, sapkákat, csizmákat, és mi visszafojtott lélegzettel vártuk, hogy kire bizonyul a tolvajlás.

Ez délelőtt tíz órakor történt.

A tanítás komoran folyt tovább, s a tanító példákat mondott, hogy a szeg a zsákban is elárulja magát, a titkot a tyúk is kikaparja.

Dél felé megtapogatja a tarkóját, és nagy örömmel szól:

- Gyerekek, megvan a ceruza!

Hátracsúszott a ceruza, és ott lapult a hajfürtök között.

A tekintély

Volt köztünk egy Jancsi nevű, nagy fiú, fejfel magasabb minden gyereknél. A ruhájába is alig fért bele: feszült rajta nadrág és dolmány egyaránt. Ez a fiú viselte mindig a vigyázói méltóságot; az szedte össze a fát, minisztrált elől ünnepeken; ő volt a jégen sinkózók vezére, s ő ingerkedett mindig legelől a zsidófiúkkal.

Ezzel a szóval szokta őket csúfolni: „Kimerosz!”

Mi ezt a Jancsit hatalmasnak, hősnek és tudósnak tartottuk. Ő minden kérdésre tudott felelni az iskolában, s jaj volt annak, akire ő megharagudott! Ő volt az iskolai somfavessző kezelője is: ő hegedülte a bűnösökre a büntetést.

Hát rettegtünk tőle, s fizettünk neki adót kenyérben, almában, cukorban, mindenben, ami iskolai tarisznyából telhetik.

Húsvétkor egy kövesdi matyó fiú vendégeskedett a faluban. Mise előtt bejött az iskolába is: körülnézni.

Valamivel kisebb volt, mint Jancsi, de mokány, barna fiú, széles mellű és erős nyakú.

- No, mit tudsz? - kérdezte Jancsi.

S feladott neki számolási kérdéseket. Mi kárörvendő tekintettel néztük a matyót: hogyan fog ez belesülni a tudományba!

A fiú lenéző pillantások között fejtett meg mindent fejben és táblán is. Aztán egy percnyi szünet következett.

Most már bámultunk. Az iskolában csend volt.

Akkor a matyó gyerek kivet egy krajcárt az iskola közepére, és azt mondja:

- Vegye fel szájjal, aki tudja, de háttal a grajcárnak.

Senki se felelt.

A matyó fiú ledobta a szűrét és hátrahajolt le a sarkáig, mintha kaucsukból volna a gerince. Fölvette szájjal a krajcárt.

- No, ki teszi meg utánam? - kérdezte kevélyen.

Az iskolában csend volt. Mindnyájan Jancsira néztünk. Röstelkedve rázta a fejét.

Aztán elvörösödött, mint a pulyka, s elfojtott, dühtől remegő hangon szólott:

- Állj ki velem, ha mersz!

Azzal kilépett a középére.

A matyó gyerek nagynyugodtan letette a szűrét ismét a padra; felgyürközött. Aztán átfogóztak.

A következő pillanatban úgy vágta a földhöz Jancsit, mint a zsákot. Attól fogva Jancsinak nem volt előttünk semmi becsülete.

Legsötétebb napom

Én afféle vézna, kis ideges gyermek voltam. Ritkán nevettem, s könnyen felingerlődtem.

Egyszer, ahogy beleülök ebéd után a padba, rámszól a vigyázó, hogy ne forduljak hátra.

- Arra fordulok, amerre akarok - feleltem kedvetlenül.
- De én azt parancsolom, hogy erre fordulj!
- Nekem bizony nem parancsolsz!
- No, majd parancsolok, meglátod!
- Nekem bizony nem parancsol az Isten se!

Ez az *Isten se* valahol útfélen ragadt rám. Parasztoktól hallottam gyakorta. Kicsúszott a számon, mint ahogy az ilyen szólások ellebbennek az ember nyelvén néha akaratlanul.

A szó ki volt mondva, s én magam is elrémülve néztem magam elé.

Persze, amint a tanító belépett, a vigyázó rögtön elmondta a szavamat.

A tanító csak a fejével intett. Én kimentem engedelmesen az iskola közepére. Ott lefeküdtem a földre. A vigyázó kettőt vágott reám.

Ez volt itt az első és utolsó vesszőbüntetésem, és én egész nap sírtam. Sajnáltam magamat.

Kísértetek

A faluban azt tartották, hogy a kastélyban kísértet jár. Valamelyik Eötvös bárót vagy ennek feleségét gondolták feljárónak. Azt beszélték, hogy éjfélkor megjelenik a lélek, és végigmegy a kastély harminc-egynéhány szobáján. A lépcsőn találkozott vele egy falubeli cseléd, s azóta nem lehet a kastélyba cselédet kapni a faluból. Néha zongorázott is a kísértet.

Mi ezt a kísértet-mondát hallottuk, mikor a kastélyban kaptunk ideiglenes lakást, de apám nem hitt a kísértetekben.

Aztán jött egy bányász, lengyel ember. Ez is a kastélyban kapott szobát. Ez egyszer hozzánk jött panaszkodni, hogy egy nőalakú lélek jelenik meg minden éjjel a szobájában, s a mellére nehezedik. Apám azt tanácsolta neki, hogy tegyen fűtykóst az ágya mellé.

A bányász néhány nap múlva a kertészt vitte fel a kastélyba, hogy virrasszon ott, aztán kiköltözött a kastélyból.

Később olvasta apám, hírlapban, hogy ezt az embert körözték: megölte a feleségét.

De a faluban más helyen is láttak kísértetet: a mezőn, nyári éjszakákon egy fejetlen fehér ló járt. Akinek az megjelent, nem élte túl az esztendőt.

Mi sohase láttunk kísértetet. Az anyám még a mi születésünk idején látta egyszer este a bátyját, amint gyertyagyújtás után megjelent és elment a gyertya előtt.

Aznap este halt meg a bátyja Somogyban. Másnap vagy harmadnap kaptak erről levelet.

Egyszer apámat is meglátogatta egy kísértet. Akkor még nőtlen ember volt, s a veszprémi káptalannak csépett. A gazdatisztek társaságában kísértetokról és boszorkányokról beszéltek, s az apám nevette őket. Erre kijelöltek neki egy kísértetes híru házat szállásul. A kísértet éjjel meg is jelent, a padláson jelent meg; láncot csörgetett és sóhajtozott.

Másnap apám megvizsgálta a padlást. Látta, hogy oda csak kívülről lehet fölmenni falépcsőn. Apám behúzódott egy bottal a létra alá fekete köpönyegben, és várakozott.

Éjfélkor jött egy ember, s megindult föl a létrán, apám előlépett és végighúzott a bottal az emberen.

A kísértet nem jelentkezett többé, de a cséplőgépbe valaki rosszakaratból köveket dobott. Apám otthagyt a gépet, mindent. Később tudta meg, hogy a kísértetes ház közelében levő magtárból éjjelenként kocsiszámra lopták a gabonát, s emiatt zavartak el onnan mindenkit a tolvajok.

Egy mese következménye

Egy téli estén a cselédünk valami rémes boszorkánytörténetet mesélt: A boszorkány becsalta az arra menő királyfit, s megölte, kétfelé hasította, besózta, kamarába tette.

Apám ez napon későn tért haza. Mikor a vacsoránál ültünk, azt mondja anyámnak:

- Mi lelte ezt a gyereket? Mér sápadt?

Anyám vállat vont:

- Ez az ostoba cseléd valami rémes mesét mondott neki. Fél.

Apám hallgat erre egyet. Aztán így szól:

- Tudod, hol van a szőlő a padláson?

- Tudom.

- Megtalálnád a sötétben?

- Meg.

- Eredj fel, és hozz le három fürt szőlőt.

És én engedelmeskedtem.

Viharban

Egy őszi napon hideg szél fújt. Eső esett, de mintha minden szem esőben egy szál tű volna elrejtve, úgy szúrta az embert. Aznap iskolai szünet volt, s mi a konyhaajtóból néztük a veszett időt.

Apámtól ismertük az anekdotát a hálóba burkolódzott cigányról. Az öcsémnek valószínűleg ez jutott az eszébe, mert kidugta az ujját az ajtón:

- Brr, de hideg van odaki!

- Ilyen időben jönnek a farkasok! - jegyezte meg a gépfűtőnk, Szabó Jancsi, aki esténként kukoricát morzsolt a konyhában.

- Farkasok? - szóltam elszörnyedve. - Igazán jönnek a farkasok?

Apám rám néz, aztán a zsebébe nyúl, s kivesz egy krajcárt:

- Eredj el a boltba, és hozz nekem gyújtót!

A bolt a falu közepén volt. Jó távol tőlünk. Éreztem, hogy elhalványodom. Mentem.

Apám

Hasonlított III. Napóleonhoz, csak a bajuszát nem hordta olyan hosszúnak. A szeme szürke volt és nyájas, nyugodt nézésű; de ha akarta, oly erősen tudta rászegezni bárkire is, hogy nem lehetett kibírni. Persze csak akkor nézett így, ha valaki lóhátról beszélt vele, máskülönben az ő lelke olyan volt, mint a tavaszi napsugár.

Rendesen sötétszürke ruhát viselt vagy sötétbarnát, és gömbölyű keménykalapot, nyáron barnát, szalmából valót. Bal kezét otthon mindig hosszú szárú pipa foglalta el, amelyből szüzdohány illatozott.

A haját fölfelé fésülte és hátul kissé felbokrozta, mint ez az ötvenes években divatozott. Én már őszhajúnak ismertem őt, mert korán őszült. Ötvenéves korában már ezüstöshajú öregember volt és cvikkert viselt, noha amúgy erőt fejezett ki a magatartása.

Ősszel, tavasszal köpönyegben járt, és ha kívül volt a műhelyen, inkább tartották grófnak, mint mesterembernek.

Bizonyos méltóság és lassúság jellemezte a mozgását. Sohase sietett. Ha vasútra ment, biztos, hogy akkor csengették a harmadikat, mikor kilépett a peronra, de azért nem késelt el sohase.

E lassúság nem lustaságból származott, hanem inkább a testi erő lassúsága volt az. Keveset aludt. Azt szokta mondani: Bolond az, aki többet alszik, mint amennyit muszáj.

Éjjel is fölkelte néha és olvasott. Az olvasmányait nem válogatta meg: ami a kezébe került, azt olvasta. De amit egyszer elolvasott, nem felejtette el.

Agárdon, ahol én születtem, végigolvasta a Nádasdy gróf könyvtárát. Persze Dumas és Hugo Victor tetszett neki a legjobban. Székesfehérvárott és a Lipótmezőn is hordatott könyveket a kölcsönkönyvtárból, s fél éjszakákon át olvasgatott. Reggel aztán elmondta anyámnak, hogy mit olvasott.

Olykor az anyám kíváncsi volt a folytatására s fölvette a regényt, tovább olvasott. Emiatt aztán elsült-főlt az ebéd, s apám is bosszankodott, hogy anyám előre megmondta, hogy mi lett a vége a regényhősnek.

Akkor aztán nem vett ki többé magyar könyvet, csak németet. Ehhez már az anyám nem értett. Akkor persze anyámnak a gyertyapazarlás is feltűnt, s egyszer ki is fejezte a gondolatát, hogy jó lenne takarékoskodni.

- Várj csak, várj - mondotta apám -, egyszer majd lesz gyertya, és én nem leszek.

Neki magának csak öt-hat könyve volt. Ezek között - emlékszem - megvolt neki Császár Ferenc mithológiai könyve, Renan *Jézus*-a, egy vaskos német fizikája s egy 1773 tájban nyomott, ugyancsak németnyelvű bibliája.

Vasárnap délelőttökön és nagypénteken az evangéliumokból olvasott. Ilyenkor mély elfogódottságban ült a könyv előtt, és gyakran könnyezett.

De azért kemény ember volt, és a sorsnak semmiféle csapása nem tette aggodalmassá. Az időjárás önála sose volt napokon át felleges.

Társaságba, látogatóba nem járt, de ha valaki jött hozzánk, őszintén boldog volt: tréfált, anekdotázott, a legjobb borát tétette az asztalra, és a konyhán az anyámnak remekelnie kellett.

Kitűnő beszélgető volt. Azon közörök közé tartozott, akik nemcsak az elbeszélt tárgyat tudják érdekessé tenni, hanem a maguk gondolataiból kétannyit adnak hozzá. Elbeszéléseiben a legkomolyabb történet is humorisztikus alakot öltött. Még a szabadságharci élményeit is úgy adta elő, hogy mosolyogni kellett.

Meleg ember volt.

Megjelenésére jellemző, hogy egyszer Budapesten, mikor szerződés végett ment egy föld-birtokoshoz, ez a szalonjába vezette be, s igen elbámult, mikor apám mondta, hogy ő az a gépész, akit ez meg ez a gyáros ajánlott.

A birtokos ránézett apámnak a kezére és a fejét rázta:

- Nekem iparos kell, nem úr.

És nem is szerződött vele.

Apám múltja

Emlékeimnek ebből az idejéből jegyzem fel apám elbeszéléseit. Mert csak az itt töltött időben, rendszeren ebéd alatt mondogatta ő el a lejegyzetteket. Később már az élet terhei annyira ráankszakadtak, hogy apám csak az ügyeiről gondolkozott az asztalnál is. Azután meg én elkerültem a családi háztól, és kevés időt töltöttem vele e földről való eltávozásáig.

Apám Nemesküren született. Az apja lakatos volt. Amennyire apám emlékezése visszahatott a család múltjába, minden öregapám lakatos volt.

Az egyik valamelyik Eszterháznak csinált egyszer titkos zárat. Ez az Eszterházy a vendégei megréflálására tükörrel borította be az egyik szobája falát, s hol egyik vendégét, hol a másikat küldte be oda.

A szoba közepén csak egy asztalka állott. Annak a szerepe az volt, ami a törben a falatnak. Rendszeren valami könyv, fegyver vagy virág volt ráhelyezve - egy ízben egy hímzett dohányzacskó. A vendég ezt ajándéknak kapta, s azért lépett be a szobába, hogy kihozza.

De amint belépett, az ajtó nesztelenül bezárult mögötte, s a vendég nem tudta, hol jött be, merre menjen ki.

Eszerint valamelyik öregapám már tudott csinálni automatikus ajtózárat.

Apám a gyermekkorát a szülőfalujában töltötte. Ott járt iskolába is. Ő még a *Kistükör*-ből tanult, amelynek cifra verseit sohase felejtette el, s különösen mulatságosnak találta, hogy a könyv írója az egész országban megjelölte azokat a helyeket, ahol jó bort lehet inni.

Az iskolában erősen dolgozott a virgács. Szerepelt a hasábfa és kukorica is, mint térdelést súlyosbító szerek. Ezenkívül a tanító léniával vert körömré.

Micsoda barbárság!

Öregapám tekintélyes polgár lehetett, mert apám keresztleveléből látom, hogy két keresztapja és két keresztanyja volt: az egyik Erdélyszky Mihály prédikátor és Takáts Eszter; másik: Nemes Nagy Sándor és Kontor Rozina „mezei gazdálkodók Nemeskérett”.

Apám ezt a papot jó emlékében tartotta. Elmondta róla, hogy komoly és tudós ember volt és nagy kertész.

Egyszer az iskolában a tiszteletes úr elmagyarázta: milyen volt az a parittyá, amellyel Dávid főbe sújtotta Góliátot.

A következő napokon a pap nem csekély megbotránkozással tapasztalta, hogy az üvegháza ablakaira úgy potyog a kő, mintha az égből esne.

Az iskolások ugyanis mind parittyát csináltak, s a pap kertje alatt levő réten gyakorolták magukat a parittyázásban.

Apám a pap házában otthonos volt. Egyszer, hogy maga ült a szobában, egy nagy, régi nyomtatványon akadt meg a szeme. Címe a nyomtatványnak, amint emlékszem, ez volt: *A csepregi vérfürdő*. (De lehet, hogy más község volt az. Elvégre harmincnál több esztendeje, hogy apám ezt elbeszélte.)

Ebben a könyvben az volt leírva, hogy a római katolikusok a vallási küzdelmek idejében rárontottak a protestánsokra s öldösték őket.

A pap belépett a szobába, s látta, hogy a gyermek szeme tele van könnyel.

- Mi az, amit olvasol?

Kiragadta a gyermek kezéből a könyvet, s betette a szekrényébe.

Apám gyermekkori emlékeinek elbeszéléseiből az ő családjáról az a képem alakult, hogy az apa túlságosan komoly és szigorú ember volt, az anya meg vallásos és gyöngéd.

Az apa a gyermekeket minden csekélységért szigorúan büntette. Vak engedelmességet kívánt, s hirtelen haragú ember volt. Ezt a lobbanékonyt az összes gyermekek. Bennem, unokában is jelentkezett ez a puska-teremtés, de én, tán három esetet kivéve, mindig tudtam uralkodni az indulataimon.

A legidősebb fiú, apám bátyja, valami különös természetű, magába zárkózott gyermek volt. Ez asztalosságot tanult. Talán tizenöt éves lehetett, mikor egy ebéd alkalmával az asztalnál azzal szórakozott, hogy egy kanál nyelének a hajlékonyságát próbálta. Az apa rászólt, hogy hagyja abba ezt a játékot. Valószínű, hogy a fiú nyersnek találta a megszólítást, mert az arca dacos kifejezést öltött: megnyomta a kanalat, és az elpattant. Az apa erre kikergette a házból.

A fiú elment szótlanul. És nem tért vissza többé soha. Évtizedek múlva találkozott vele az apám öccse, Ferenc, egy budapesti kávéházban. A kitagadott fiú elegánsan volt öltözködve; az ujjain aranygyűrűk, a zsebében aranyóra. Ült egy sarokasztalnál egymagában, ugyanazzal a hideg arccal, mint amilyennel gyermekkorában szokott ülni a családi asztalnál. A testvérek megismerték egymást, de csak a tekintetük állt meg egy pillanatra egymáson. Aztán elmentek egymás mellett szótlanul.

Apám tizenhat éves korában szabadult fel. Remeket kellett csinálnia, valami lakatféléket. Akkor aztán ünnepi ebéd volt a háznál.

Másnap megindult Bécsbe, gyalog. Motyója a hátán. Útközben, Bécshez közel, egy sokkal idősebb vándorlóval találkozott. Apám már fáradt volt, s amaz ajánlkozott, hogy segít neki a motyóját vinni. Egy darabig mellette vitte, aztán mikor látta, hogy apám járása elnehezedik, egyszerre futásnak eredt. Apámnál egy jó bunkós somfabot volt. Utána vágta, s úgy találta lábikráján, hogy a tolvaj felfordult.

Akkor aztán jól elagyabugyalta.

Bécsben nappal dolgozott, este iskolába járt. Először is kalligráfiát és technikai rajzot tanult. Később beiratkozott benevolus auditornak a gépészmérnöki iskolába.

Nagy árkusokra rajzolt, finom tusrajzai sokáig megvoltak nagy göngyölegekben. Aztán én, mikor már gimnazista voltam, elvagdostam a papirosért, amelynek a hátulja tiszta volt.

Egy nagy, sárga kötésű könyv hevert apám ládájában. Az valami német mérnöki lap volt. Abban tartogatta apám a levélpapirosát. Egyszer megmutatta nekem, hogy a neve három helyen bele van nyomtatva. Három találmányának szabadalma állt ott. Egyik találmánya a magától élesedő eke volt. Másik találmánya az acélzománcozásnak egy új neme. A harmadik találmányára nem emlékszem.

Apám halála után nagy időre véletlenül tudtam meg, hogy az az ekevas hogyan volt megszerkesztve.

Hát egy vékony acéllemezt foglalt ő két vaslemez közé. Szántás közben a vas mindig arányosan kopott, a lemez meg mindig kiállt. Ezt a találmányát angolok vették meg, s állítólag ma is használják.

A másik találmánya ez volt: bizonyos eljárás által olyan tündöklő, színes zománcot tudott adni az acélnek, aminőt azelőtt nem produkáltak. Apám ezt nem adta el, hanem gyárat rendezett be, s ilyen zománcozott női acélfésűket készített.

A nők gyorsan divatba kapták, s egynéhány hétig dőlt az apám zsebébe a pénz.

Akkor valami hírlapban egy orvosféle figyelmeztette a nőket, hogy az acélfésűt ne hordják, mert elpusztul a hajuk.

A gyárat megette a lidérc.

Mikor az 1848-i szabadságmozgalom támadt, apám pénzzé tette minden vagyonát, s lejött Pestre a bécsi légióval.

Itt ők külön sereget akartak csinálni. Valami rettenetes egyenruhát eszeltek ki. A csákójukon halálfej volt a dísz, s alatta ez a fölírás: *Nem kérünk pardont, de nem is adunk!*

Hanem hogy a seregben vegyesen voltak diákok és iparosok, lajstromot írtak róluk. A lakatosokat mind beosztották Lahner keze alá, hogy fegyvert csináljanak.

Apám felajánlotta a vagyonát egy fegyvergyár felállítására. Csak azt kötötte ki, hogy a háború után visszaadják neki, ami az övé, vagyis fenntartotta a tulajdonjogát, de a gyár a kormány rendelkezése alatt állott, az anyagszállítót, a munkásokat a hadipénztárból fizették, s a kész fegyvereket a táborba szállították.

Apámat mindjárt az ajánlata megtételekor hadnaggyá nevezték ki, s reá bízta a gyárnak vezetését. Később aztán, nem tudom, micsoda rangot kapott.

Apám Petőfivel is ismeretségben volt. Sajnos, hogy csak egy elbeszélésre emlékezem.

Azt mondja, hogy egyszer, mikor a Váci utcán ment, Petőfiékkal találkozott, s Petőfi megállította őt.

- Druszám! - kiáltotta - bemutatom neked az én kis feleségemet!

E szavakra határozottan emlékszem, mert apám megjegyezte, hogy Petőfinek őt kellett volna bemutatnia a bécsi szokások szerint.

- De - azt mondja - Petőfiék nem törődtek a szokásokkal. Az asszony is valami különös ruhába volt öltözködve, aminőt más nők nem viseltek. De azért az öltözet csinos volt, s maga az asszony csupa ragyogó élet.

Az ismeretségük bizonyára csak afféle tábori ismeretség volt. Apám gyönyörű paripán járt, és drága, szép magyar ruhában. Lovát és remekmívű ó damaszkusi kardját sok előkelő tiszt kérte nagy pénzért, de ő meg nem vált egyikőtől sem.

Akkor volt apám huszonöt éves.

Egy gazdag üvegkereskedő zsidó szerette volna a lányát elvételni apámmal. A leány kikeresztelkedett volna szívesen. Egy kehelyszerű díszpohár, mely most is megvan nekem, ennek az üvegesnek az ajándéka. Akkor adta apámnak, mikor a tisztségben előléptették.

Apámnak készpénz-vagyonából jelentékeny summája volt még. Ezt, mihelyt a Kossuth-pénz megjelent, mind átváltotta.

A háború vége felé a kereskedő figyelmeztette, hogy ami készpénze van, váltsa vissza osztrák pénzre.

Apám hazafias büszkeséggel utasította vissza ezt a tanácsot.

Harmadnapra a Kossuth-bank összeomlott.

Egy kis csomag papirosa maradt apámnak. Hogy ezt most a dátumok végett átnézzem, találtam közötté néhány iratot, amely erre a fegyvergyárra vonatkozik.

Ezek szerint a fegyvergyárat Pesten, a Váci úton, a Singer-féle házban állították fel. Innen valószínűleg a parlamentnek Debrecenbe való áttételekor a gyár Nagyváradra hurcolkodott.

Apám az iratban azt mondja:

„Nagyváradra mentem mintegy hatvan segédemmel, saját költségemen, sőt embereimet is egy ezüst húszas napidíjjal tartottam, hogy hazámnak ismét szolgálhassak.”

Erről a szállításról, minthogy sok bajjal járt, anyámnak beszélte egyszer, hogy a gyár készleteit és szerszámaikat katonák rakták ládákbába, és a katonai hatóság felbecsülte harminchétezer forintba az értékét. A szállítás szekereken, katonai fedezettel történt.

A gyár munkavezetője egy Kaszaniczky nevű ember volt, de a gyár, mint apám tulajdona, apám vezetése alatt állott.

Az irat azt mondja tovább:

„Nagyváradon a Fehérlő fogadót jelölte ki az akkori kormány gyári helyiségemül, aholis az aradi bevonulásig szorgalommal működünk. Aradon a nagy Sóház, vagyis Harmincad átellenében levő Popovics-ház lett gyári helyiségemül kijelölve, a Czernovitz-féle ház mellett. Ott pár heti működés után parancsot kaptam, hogy minden gyári eszközömet és készletemet szállítsam a várba, biztosítás végett. Által is adtam a később oly szerencsétlen véget ért Damjanich tábornok úrnak, aki akkor betegen feküdt.”

Tehát Damjanich a betegágyon is fogadott el jelentéseket és intézett el még ügyeket.

Apám különben Damjanichot és a később vértanúvá lett tábornokokat még Budapestről ismerte, ahol apámnak fényes úri szállása volt s vacsorákat is adott. Legmelegebb viszonyban azonban Lahnerrel állott, akinek házánál gyakorta megfordult hol hivatalosan, hol ebéden, hol vacsorán.

Az irat, amelyet apám hírlapi cikknek készített Duschek halála alkalmából, elmondja, hogy a szállítás után sem ő, sem a munkások nem jutottak többé pénzhez. Lahner kiutalványozott 1600 forintot, de eredménytelenül.

„Akkor már - írja apám - az országos pénztár Világoson volt. Világoson jelentkeztem, de az volt a válasz: Nincs pénz. Erre Kossuth-hoz mentem, ki is jól ismert és mindig igen jól fogadott. Mondja, hogy forduljak Duschekhoz. Az is jól ismert. Nem egy vagy két estét töltöttünk együtt Nagyváradon. Arra kértem Duschekot, hogy legalább a munkásaimat fizesse ki, kiknél náluk volt a heti nyugta, mert a magyar bankjegyet nem fogadták el, nem volt már kelendő.

- Engem Kossuth utasított a miniszter úrhoz.

- Hasztalan: nincs pénz - volt a felelet.

Ekkor ismét Kossuth-hoz mentem, s kértem, utasítsa vagy 5000 forintom beváltását.

Erre Kossuth szokott nyájasságával így felelt:

- Menjen, barátom, Duschekhez, és mondja neki, hogy *én mondtam*: váltsa be.

Mentem. Duschek vállat vont:

- Ha Kossuthnak annyi pénze van, váltsa be. Nekem nincs.

Pár napi tengődés után több ezeren néztük könnyes szemekkel a milliók terhe alatt nyikorgó kocsikat az ellenség táborába vonulni.

Visszatérve Aradra pénztelen, akkor adták át a várat, minden ingóságommal együtt, mintegy negyvenezer forintra menő értéket. Így lettem földönfutóvá hazafiságomért.”

Az irat folytatása hiányzik. Később elmondom, miért.

Most csak kiegészítem emlékeimből, hogy apám volt az utolsó, aki az aradi várat elhagyta. A hidat már fölfelé vonták, mikor ő vágató paripán végigrobogott rajta, s ölnyi magasból ugratott le. Ha félpercet késik, bizonyára az ő neve is ott van ma a magyar mártírológia aradi lapjain.

Egy román paraszt fát rakott le a szekeréről az udvaron.

Apám szólította a szobájába, és odaadta neki minden pénzét a szekéréért és a ruhájáért.

A következő percben összekapkodta az összes iratait, levelezését, számadásait, és be a kályhába! - tüzet gyújtott alájuk.

Éppen ki akart lépni, mikor fegyveres osztrák katonák csörögtek be az udvarba. Apám, már román ruhában, leült a küszöbre.

A katonák felhatoltak a lépcsőn, és egyenesen az ő lakásának tartottak.

- Hol van a fegyvergyáros? - kérdezte a tiszt.

- Nyestyu - felelte apám a lehető legbutább arccal.

Azzal fölkel, s ráült a szekérére. Elmenekült.

Bujdosásának története maga kitenne egy könyvet, ha emlékezném reá. De csak néhány részletet tudok.

Először Budának tartott, hogy átadja Lahnernének azt a levelet, amelyet a már akkor fogságban ülő generális rábízott.

A községek akkor már meg voltak szállva a menekülteket fogdosó osztrák katonákkal. Apám mindig a kifele jövő parasztoktól kérdezte meg, hogy bemehet-e a községbe, s hogy kihez szálljon. A kérdezettnek persze megmondta, hogy menekült.

És soha el nem árulta senki.

Egy helyen csibéket vett a református paptól ketrecestől. A másik községben eladta.

Egy helyen olyan emberhez szállott, aki már néhány menekültet elárult. Későn tudta meg, hogy kelepcebén van, de kivágta magát:

- Urambátyám - mondotta -, én menekülő vagyok. Hallottam, hogy ez a ház egy becsületes magyar hazafi háza. Ha ismét összeszedjük az erőnket, bizonyoságot teszek Kossuth-nál a kegyelmed házáról, hogy ez a ház nem gaz árulóé, hanem becsületes hazafié.

Az ember nagyot nézett, s nemcsak kitűnően ellátta apámat, hanem reggel egy zsák zabot is tétetett a kocsira.

Másutt egy molnár adott neki szállást s kísérte át reggel a falut őrző osztrák katonaságon, mintha saját kocsija volna, amely a szántóföldre megyen.

Végre elérkezett Budára.

Egyenesen Lahnernéhoz ment. Az ajtót a szobaleány nyitotta ki, s kérdezte: mit akar?

- Kérdezze meg a nagyságos asszonytól, elfogadja-e egy aradi fuvaros látogatását?

A szobaleány bement. Apám hallotta a jelentését:

- Valami román fuvaros van itt. Azt mondja, hogy Aradról jön.

- Bocsássa be - hallatszott az asszony hangja.

Apám belép. Lahnerné összecsapja a kezét:

- Szent Isten! Ziegler úr!

Azonnal megismerte, pedig a haja is le volt nyírva.

Azt azután a történelemből tudom, hogy Lahnerné leutazott Aradra, s távolról nézte a férjének a felakasztását.

A román ruhában baj nélkül jutott apám Nemeskérig, a falujáig.

Itt az első ember, akivel találkozott, a keresztapja volt. Hogy a pap-e vagy a másik, arra nem emlékszem. Apám megállította a kocsiját és röviden elmondta, hogy mennyi hányódáson jutott át idáig. Még jóformán le se ült otthon, mikor az osztrák katonaság körülvette a házat.

A keresztapja árulta el.

A faluban nagy mozgalmat keltett az elfogás. A községházán azonnal jelentkezett néhány vagyonos polgár. Ezek arra kérték a tisztet, hogy hadd töltsen apám legalább az éjszakát otthon, kezekednek érte a vagyonukkal, hogy nem szökik meg. S otthon halt.

Másnap Sopronba kísérték, s két hétig ült fogságban, míg végre haditörvényszék elé került.

Akkorra azonban már ott feküdt a törvényszék asztalán egy német igazoló irat, amely azt bizonyította, hogy apám a szabadságharc idejét Bécsben töltötte, s hogy a fegyvergyáros csak névrokon. Így szabadult meg.

Visszament Bécsbe, s különféle gyárakban vezető volt. Aztán, mikor évek múlva elszűnt nálunk az üldözés, hazatért.

Nem tudom, mi ok hozta vissza.

Bécsben három évig udvarolt egy Fanni nevű leánynak. Az azt kívánta tőle, hogy hagyja el a gépek világát és vállaljon akármi kis hivatalt. A leány gazdag volt.

Apám beállhatott volna valami olyan hivatalba, ahol csak írni kellett, mert oly gyönyörű írása volt, hogy ma is bámulom, de az ő lelkét csak a gépek érdekelték: a holt vas, amelyet az emberi elme élővé változtat s rabszolgájává tesz. Megharagudott a leányra, és nem ment többé hozzá.

Valószínű, hogy emiatt jött haza is.

Itthon két gőzmalomnak a megtervezése, berendezése és megindítása volt az első munkája.

Az egyik gőzmalom a szőlősgyöröki volt, amely ma is működik.

Itt apámat két vagyonos leány is szerette volna férjül megkapni, de mind a kettő gyűlölte a vasat. Apám egy vagyontalan leányt vett el, aki nem azt nézte, hogy apám mivel foglalkozik.

A házasságkötés sok bajjal esett. A környéken csupa katolikusság van. A györöki pap azt mondta, hogy nem esketi őket össze másképp, csak ha apám kötelezi magát, hogy a házasságból származó gyermekeket katolikusoknak keresztelteti. Apám ezt alkalmi zsarolásnak nevezte, de aztán mégis megadta magát: arra gondolt, hogyha gyermeke lesz és a gyermek nagykorúságot ér, majd kinyílik a szeme, s a gyermek nincs arra kötelezve, hogy a római egyház kebelében meg is maradjon. Így lett ő apámmá, a leány anyámmá, és így lettem én római katolikus.

Szegény anyám, mintha csak egy úszó szigetre épített volna házat. Apám nyugtalan természetű ember volt: nem ismert magánál nagyobb urat; ha valaki felső hangon beszélt vele, ugyanígy felelt. Vagy ő mondott fel, vagy neki mondtak fel. Anyám sose tudhatta, hogy melyik reggel az, amelyiknek nem ott lesz az estéje, ahol éppen voltak.

Apám ebben az időben rendszeren cséplőgépeket kezelt. A gépek akkor kerültek először használatba, s a gépészeket jól fizették. Apám különben ezt mindig csak ideiglenes állapotnak tekintette. Egy nagy találmányon törte a fejét, egy nagy gondolaton, amelybe aztán az egész élete beleveszett.

Ez a találmány a víznek, mint hajtóerőnek, perpetualizálása volt. Kis patakkal akart hajtani tengeri hajót: az elveszett hajtóerőt vissza akarta téríteni a gépbe.

Egy télre Kenesére vonult, a Balaton mellé, és hozzáfogott az eszme megvalósításához.

Összeállított valami malomféle szerkezetet, amelynek váza nem volt nagyobb, mint két egymásra tett szivarskatulya.

A váz vasból volt, a kerekek rézből, a tengelyek és tengelyágak acélból.

Egy hosszú körlánc övezte a két főkereket, s a lánc olyanféle merítő-kanalakból állott, mint aminő a cséplőgépeken a magfelhordó készülék.

E kanalak visszavitték a vizet a magasba, s a leömlő víz súlya ismét hajtott.

Ez a gépezet remeke volt a számításnak és a kézi ügyességnek. A gondolat nagyban megvalósítva átalakította volna a vízimalmokat, kallókat és minden gépet, amely vízi erővel dolgozik.

Min múlt a találmány sikere, nem tudom. A gépet én szedtem szét. A finom kerekeket én játszottam el. A váz és a lánc még Sályban is megvolt. Talán most is ott van a padláson.

Elgondolkozom, hogy mért maradt az én apám abban az alacsony sorsban, ahova a szabadságharc után leszállt?

Azt kell hinnem, hogy eleinte a sok szabad időért, mert hiszen csak nyáron volt elfoglalva, később mindig több és több került a törekvéseiből és reményeiből abba a ládába, amelyre kívülről ez van írva: M a j d, belülről meg ez: S o h a. Anyám elkényeztette. A jó asztal, jó borocska, jó dohány, meleg hajlék, a gondos asszony örökös dédelgetése lassankint közömbössé tette neki mindazt, ami a családi házon kívül van.

Így maradt aztán iparos, aki vassal dolgozik, de mindennap tiszta, hófehér inget vesz magára; aki beszélget gépésznek, de olyan a ruhája és magatartása, hogy a vendéglőben a pincér tőle vár rendelkezést és nem az uraságtól; aki szalmaszéken ül, de sonkával issza a teát, s akivel orrhangon beszél az ispán, de csodálkozással a méltóságos asszony.

Hideglelés

Sályban lakásunk második évében kilelt a hideg, s lelt valami három esztendeig. Néha elmaradt egy hétig, egy hónapig, aztán megint elővett.

Nézettek engem orvossal, javassal; beszedtem rengeteg sok kínaport, ittam paprikás pálinkát, parasztnőktől javasolt utálatosságokat, mondtak rám babonás verseket is, én is húzgáltam egyszer imádkozással a fűzfa vesszejét, nem használt, végképpen semmi se.

Néha az iskolában jött rám a hideg, s ilyenkor hazaküldött a tanító. Mentem haza a hóval borított réten egymagam.

A nap rásütött a világot borító, tiszta fehérségre, amely olyan volt, mint a fényezett, fehér papiros; a varjak meg rajta, mint fekete betűk.

A fejemet láz melegítette, és én kábultan, a szememet a láztól, a napfénytől és hótól hunyorgatva vánszorogtam hazafelé. A nagy rét elhagyott volt és csendes, csak én jártam rajta, én szegény, beteg fiúcska, meg az ott csapatozó, egészséges varjak.

A cukorgomba

Nyáron valaki vendégünk volt. Egy akkora fiúcska is jött velük, mint az öcsém.

Ebéd után én a kertben kószáltam. Mikor kifelé tartanék, akkor lép be az öcsém a vendég fiúval.

Az öcsém kezében egy nagy cukorgombát pillantok meg. Heves vágy támad bennem.

- Béla, add nekem azt a cukrot!

Az öcsém mindenkor ideadott nekem mindent, de most a cukortól nem akart megválni.

- Béla, add nekem!

- Nem, nem.

S odább mentek a vendég fiúval, mintha vele volna testvér és nem velem.

Ez a semmi kis jelenet annyira marcangolta a szívemet, hogy az öcsémet napokra meggyűlöltem, s ma is, ha eszembe jut a cukorgomba, úgy érzem, mintha akkor valami nagyot vesztettem volna, valami olyan nagyot, amit az élet nem képes visszaadni többé soha.

Az igazi gomba

A gombaszedés mindenkor kedves szórakozásom volt. Nem az asztalért szedtem, hanem valami érdekeset éreztem a keresésben és rábukkanásban.

A legelő egy kis futamodásnyira volt tőlünk, s eső után bőven termett ott az illatos, vörhenyes csibegomba. Szárazságban meg a pöfeteg fehérlett mindenfelé. Élvezet volt erre rálépni, s elpukkantani.

De legjobban a cseperkegombának örültem. Ha jót találtam, mindig gyönyörködtem a fehérségében, alsó, gyöngye pirosságában és az illatában.

Egy kép

Minden évben nehezen vártam a miskolci téli vásárt. Új naptár akkor került a régi helyére.

Az egyik naptárban egy kép volt, amely ma is eszemben van. Azt ábrázolta, hogy egy fehér lovon ülő, mélázó arcú ember ballag át sűrű-sötét háttérű őserdőn, s előtte igen apró emberek hintáznak virágokon, fűszálakon.

A képnek nem volt aláírása, se magyarázata. S én sokszor eltűnődve, félálomba zsibbadtan néztem ezt a képet. Nem is néztem, *éreztem*. Éreztem, hogy este van, hogy az erdő csendes; a ló lépései is hangtalanul vesznek el a fűben; a fű illatos, mint a rét kaszálás után.

Aztán mikor lefeküdtem is, láttam a képet: láttam, amint a ló megyen tovább a végtelen erdőségben, a sötétség mindinkább terül, borul; végre nem látszik se fa, se ló, se ember, minden elvész az illatos, csendes feketeségbe. És a fehér ló mégis megyen benne tovább.

Szabó Jancsi

Az én apám talán az első cséplőgéppel vált gépésszé. Ma már mindenütt műveletlen embereket látok a cséplőgépek mellett. Az én apám azonban úr volt. Sohasem járt kék vászonruhában, hanem igenis kesztyűsen, még munkában is. A daróci Péchy gróf - mikor ott cséplelt - mindennap meghívta az asztalához: a családdal ebédelt, s úgy bántak vele, mint úrral szokás.

Sályban se láttak azelőtt cséplőgépet. Mikor az apám először indította meg, csapatosan állták körül és bámulták a falubeliek.

Másnap beállít apámhoz a falu egyik, tán első legénye, Szabó Jancsi, s azt mondja:

- Vegyen magához engem, gépész uram, szeretném kitanulni ezt a mesterséget.

- Nem parasztnak való ez, fiam - mondotta az apám.

De a legény másnap, harmadnap megint ott könyörgött. Végre is fölfogadta az apám fűtőnek.

Szép nyúlánk fiú volt: tizennyolc éves, erős. A bajusza akkor kezdett hegybe szállni.

Ez a fiú csodálatos módon élt-halt a masináért. Három esztendeig hű árnyéka volt az apámnak, s még azután is, hogy Sályból elmentünk, fölkeresett bennünket és szolgált nálunk, ameddig szolgálhatott.

Máig is előttem van kitérdesedett, szürke magyar ruhájában, magas sarkú csizmájában, örökösen füttyörészésre csucsorított szájával, könnyű mozgásával. De nem lett belőle gépész. Csak a kész géppel való bánást tanulta meg, őt azonban ez is kielégíthette. Boldog volt, ha a gőzsipt megszólaltathatta. Nyári hajnalokban tíz percig is üvöltözött vele.

Tera

A három év alatt, míg Sályban laktunk, két cselédünk volt: az egyik Tera nevű. Ez egy piros-pozsgás, csúnya, gömbölyű leány volt. A családi nevére is jól emlékszem, de azt elhallgatom. Ezeknek a családja szegény parasztcsalád volt, de mindig derült arcú. Az apja is szőke, piros ember, s mindig vidám. Ez volt a fuvarosunk is, mikor kirándultunk a kácsi fürdőbe, vagy ha az apámnak máshova volt útja. Házukhoz én gyakorta eljártam. Egyszer búcsú alkalmával ott is lelt ki a hideg. Én, hogy a mulatságot abba ne kelljen hagynom, elbújtam a színükbe, a kocsijukra, amely meg volt rakva szénával. S ott a széna tetején eldőlvé reszkettem és delirizáltam.

Terának sok nótája közül kettőre emlékszem különösen. Az egyik volt a Csehó Pista-nóta:

Amoda van egy nagy deszkakerítés,
Csehó Pista lova abban legelész.

A másik nóta:

Fekete városban fehér torony látszik,
Látom a rózsámat: most mással játszik.

Mind a két nóta hosszú volt, de megtanultam tőle. Csehó Pistának meg a fekete város szerelmesének a tragédiája úgy előttem volt, mintha festett képben látnám. S ezekben éreztem először a költészetnek szent borzongásait.

Egyszer a szülőim a miskolci vásáron voltak. Hozzánk be volt rendelve Szabó Jancsi is, hogy vigyázzon reánk, Jancsinak a szeme azonban nem annyira rajtunk volt, mint inkább mindig Terán. Nem velünk játszott, hanem azzal. Ölelgette, birkózott vele. S a Terának ez tetszett, mert hiszen vidám volt. Este meggyújtottuk a lámpást és figyeltünk minden kocsizörgésre, de a szülőink késtek.

Egyszer azt mondja Szabó Jancsi:

- Fogadjunk, hogy én úgy lecsavarom azt a lámpást, hogy a lángja nem látszik, oszt mégis ég.

Le is csavarta. A szoba elsötétedett. Én nem értettem, hogy mi van ezen csodálni való, s nem is emlékeztem rá, ha a sötétség nem untatott volna, hogy olyan sokáig tart.

Marcsa

A másik cselédünk Marcsa volt, egy kis sovány, fakó leány. Mindene fakó volt: az arca, a haja, a szeme, még a ruhája is a sok mosástól elvesztette a színét.

Marcsa dajka volt nálunk, csendes, álmodozó leány. A legkisebb öcsém az ő ölében volt a legnyugodtabb.

Az öcsém keresztapja (Ábel Mihály) egyszer ajándékot küldött nekünk: az öcsémnek ólommadarakat, amelyek olyanformán voltak készítve, mint az ólomkatonák; nekem meg festéket küldött és rajzmintákat.

Az ólommadarak lassankint elkallódtak, kinek a lába törött le, kinek a feje. A festékeim is elvesztek.

A következő nyáron hazament a Marcsa, nem tudom, mi okból. Talán beteg volt. Egyszer aztán az anyám engem küldött el érte.

A temető közelében laktak. Marcsa nem volt otthon. Az anyja behívott a szobába, és azt mondta, hogy várjam meg Marcsát, aztán együtt menjünk haza.

S hogy ne unatkozzam, levett egy kis lapos gyékénykosarat a mestergerendáról. A kosárban fonál, viasz és házi szerszámok között egy szétdúlt, fűzött könyv volt: Rontó Pál története, Gvadányitól, a régi első kiadás.

A kezembe nyomta, s kiment a szobából.

És én olvastam Rontó Pált.

Odáig olvastam, mikor Pali bejut a zsidó szobájába, s ki akarván menni, megszorul az ablakrácsban.

Ezt nagyon megszerettem, s hogy így fölemeltem a fejemet, az ablakra pillantottam.

Mit látok ottan? Az ablak deszkáján ott hevert a mi sok elveszett ólommadarunk, a festékem, a ceruzám, az anyám gyűszűje és más efféle apróságok.

Alig vártam, hogy hazaérjek. Otthon elsusogtam az anyámnak, hogy a Marcsa micsoda tolvaj.

Anyám hallgatott egy darabig, aztán azt mondta:

- Ne vesd neki szemére. Jól tud bánni a kisgyerekekkel.

A festékek

Még külön is fel kell jegyeznem Ábel keresztapánk ajándékát. Az említett festékeken kívül egy képeskönyvet is küldött, amelynek címe volt:

Körút az állatkertben.

Ezt a könyvet sokszor átolvastam, de mély hatást nem tett reám.

Jobban tetszettek a festékek, s különösen a festékek mellé helyezett matt üveglap s néhány rajzminta.

Az üveglapon átlátszottak a képek, s ceruzával utána lehetett vonni mindent. Csakhamar rajzoltam papirosra is, és kifestettem vastagon.

Legjobban ibolyát szerettem festeni. Nem is annyira ibolya volt az, mint inkább a floksz-virághoz hasonlított, de nekem azért mégis ibolya volt.

A kék és zöld festék gyorsan fogyott az ibolyákban, s egyszer csak egészen elfogyott. Más színű festékekkel alig játszottam.

Ez volt az én rajzoló tudományom alapja és összes iskolája.

Az üveg már néhány nap múlva eltörött, s a festékek is elkallódtak, de én tovább rajzoltam az emberfejeket, s az iskolákban később közkedvelt torzkép-rajzoló voltam.

Inas-szabadítás

A Kajla-malomban inast szabadítottak. Anyám a molnárnéval jó viszonyban volt, hát őt is meghívták. Én mentem el vele.

A molnár szobájában már akkor ott voltak a fiú szülei, keresztszülei, a Csákó-malmai molnárok és még egy harmadik malom molnárai.

A fiú fel volt öltözve ünnepiesen, a szokásos világosszürke, magyar molnári ruhába, s mondhatom, hogy ostobább és meghatottabb arcot nem láttam.

De lehetett is szegény nagy zavarban. Az ő tiszteletére ünnepelt a malom, de a komoly dikciók végén mindig csúfot tettek belőle.

Először is nem volt szabad addig az asztalhoz ülnie, míg legénnyé nem nyilvánítják. A harmadik tál ételnél fel is állt a legöregebb molnár, s beszédet mondott, hogy milyen nagy jelentőségű ez a nap.

A fiú hallgatta áhítattal. A beszéd végén poharat adtak a kezébe, s egy molnár úgy igazított a széken, mintha helyet csinálna az asztalnál a fiúnak, egy legény meg üres széket igazított oda.

A fiú ezt nem magyarázhatta másra, mint hogy neki most már az asztalhoz kell ülnie.

Hát amint leülne szegény, a legény elveszi a széket, a szegény inas leül a földre, csak úgy koppan.

- Jegyezd meg - szól a szabadító mester -, hogy addig ne ülj az asztalhoz, míg azt nem mondják: tessék, ülj ide.

Aztán valami hengereket hoztak be, s azokra fektették először háttal, aztán hassal. Akkor aztán minden legény vágott rá egyet a pálcával - bizonyosan, hogy eszébe jusson a szabadulás napja.

Erre a szabadító mester elővett egy papiros forintot a tárcájából, s letette maga elé.

- Most már legény vagy, fiam - mondotta ünnepies hangon -, s aki neked még egyszer azt meri mondani, hogy: *te*, így vágd pofon.

Azzal úgy pofon vágta szegény gyereket, hogy szinte csattant. Akkor aztán a mester nekiadta a forintot, az asztalhoz ültették, s a fiú arca sugárzott a boldogságtól.

Árpád halála

A legkisebb öcsémnek Árpád volt a neve. Eleven, kis szőke gyermek volt, göndör hajú és fehér arcú.

De alig múlt kétéves, meghalt. Gondolom, difteritiszben halt meg.

Én láttam őt meghalni. Az én ágyamban feküdt, hanyatt. Az arca még fehérebb volt, mint szokott lenni; nem beszélt, de végtelen szomorú volt ez a gyermekarc.

Anyám ott ült az ágy szélén és fölője hajolt. A szobában csak ketten voltunk. Néztük őt némán.

Mikor a gyermek utolsót lélegzett, anyám elfulladó hangon rebegte:

- Eredj, menj apádért.

Másnap koporsóba tettük. A koporsó szép volt, s Árpádot mindenféle virággal rakták körül az ismerősök.

De az arca, ez a szép gyermekarc a koporsóban is szomorú volt, mintha őt is az búsítaná, hogy meghalt.

Az üvegcsengettyűk

Laszky Bécsben lakott; csak a nyarat töltötte Sályban.

A birtokot akkor tavaszon vette, mikor mi odaköltöztünk, s az elhanyagolt parkban nagy átalakítások történtek.

Volt ott egy mesterséges barlang, annak a tetejét áttörte és kék üveglappal boríttatta be. A fákra meg a bokrokra egy láda üvegcsengettyűt hozatott.

A kertész teliaggatta ezekkel a fákat meg a bokrokat: dróttal kötözték fel, s Laszky előre örült, hogy mikor szél fúj, milyen búbajos csilingelés lesz a kastély körül.

Persze, mikorra a szél megérkezett, nem talált a parkban egy csöngettyűt se, a falubeli parasztyerekeknek azonban mindegyiknek volt üvegcsengettyűje.

Cin-cin - bum-bum

Többnyire magányosan barangoltam a réten, az erdőn, a patak mellett; s az idő mindig gyorsan múlt.

Néha mégis játszottam társaságban is.

Egyszer az ó-kútnál játszottunk. Egy nagy fiú kiválasztott közülünk kettőt: egyik volt az angyal, másik volt az ördög. A nagy fiú mindegyiknek adott virágnevet, s mi sorban ültünk a kút körül.

Jött az angyal lábujjhegyen lebegve, s mondogatta:

- Alleluja, viszem a Szegfűt!

Ha volt köztünk Szegfű, elvitte. Ha nem volt, visszatért a helyére.

Aztán jött az ördög, a nyakát behúzva, karjaival malmozva, s hangját elvastagítva mondotta:

- Cin-cin - bum-bum, viszem a Napraforgót!

Ha volt köztünk Napraforgó, elvitte. Ha nem volt, visszatért a helyére.

A nagy fiú megmagyarázta, hogy a játéknak az a vége, hogy ha az ördögnek kevesebb a népe, akkor utcát állunk és az ördög elfut közöttünk, mi meg jó nagyot ütünk a hátára.

Ez a játék nagyon tetszett nekem. De alighogy elkezdtek, egy megvadult ló rohant át a falun, s a játék emiatt abbamaradt.

Azóta sokszor szerettem volna ezt a játékot eljátszani, de nem jött össze soha akkora társaság, hogy eljátszhattam volna.

Csak álmaimban játszottam. Láttam az ördögöt, amint jön a karjával malmozva s brummogja nagybután:

- Cin-cin - bum-bum! Viszem a Napraforgót!

A pápa papucs

Már régen kellett volna nekem egy Szertertástan. Apámnak mondtam is sokszor, hogy kell egy ilyen című könyv, de a könyvet nem lehetett másutt megvenni, mint Miskolcon, téli időben meg nem ment Miskolcra senki se.

Végre is apámnak valami csekély dolga is volt Miskolcon, s nem is annyira azért, mint inkább a könyvért bekocsizott Miskolcra. Egy napba került onnan megfordulni.

Én alig vártam, hogy megvirradjon, kihúztam a párnám alól a könyvet, és olvastam.

Apám már akkor régen fenn volt. Kívülről jött be pipázva. Ahogy rámnéz s látja, hogy én valami furcsán bámulok a könyvbe, megszólal:

- Mi az, amit olvasol?

- A pápa papucs - felelem. - Tetszik-e tudni, hogy miért kell megcsókolni a pápa papucsát?

- Miért?

Olvasom a könyvből:

- A pápa papucsába szent erekllye van bevarrva.

Apám hozzámjön, kiveszi a könyvet a kezemből, s az ablakhoz tartva olvassa, a szemöldökeit összeráncolva.

Mikor elolvasta, megfordult: ment egyenesen a kályhához, és beledobta a könyvet a tűzbe.

Azután kiment a szobából szótlanul.

Út a földeken át

Nyáron, ha az apám olyan közel csépett, hogy tőlünk vittek ki neki ebédet, ebéd után én vittem ki neki a feketekávé.

Néha két-három kilométernyi utat is megtettem így gyalog és egyedül.

A porcelán kis edény kendőbe volt foglalva, és én andalogva mentem a keskeny gyalogutakon.

Különösen szerettem, ha lábon álló gabona között vitt át az út. A pipacs, a búzavirág s a vadborsó karminpiros virága gyakran megállított. Minden ilyen virágot leszakítottam és néztem, bámultam, kalapomhoz tűztem.

Szerettem lefeküdni a szép virág mellé, hogy a virág a fejem mellett legyen, s néztem az égen fehérülő felhőket, hallgattam a gabona susogását.

A feketekávé persze mindig kihűlt.

Kanászék

Egy este átküldött anyám a majorba, kanászházhoz. A kanászné kellett valami konyhai munkára.

A kanász éppen az asztalhoz ült, hogy vacsorát egyen. Az asztalon ott volt már a tányér, s mellette a kanál.

- Tessék, Gézácska - mondotta az asszony.

S még egy tányért tett az asztalra.

Nekem persze eszem ágába se volt, hogy velük egyek.

- Tessék, no, üljön ide. Talán bizony utálja a szegény embert?

Ezzel megfogott. Leültem, és nagykeletlenül ettem a levesből. Valami krumplileves volt, s olyan durva galuska benne, mintha homokból gyúrta volna.

Közben a kanász tréfás anekdotával mulattatott, amelyből akkor még szerencsére semmit sem értettem, de arra emlékszem, hogy a felesége illetlennek találta a történetet, s azt mondta neki röstelkedve:

- Ugyan, hallgasson kend, ögye ki a fene a pofáját.

Aztán az asszony hazakísért.

A fehér kakas

Az anyám sok baromfit tartott. Volt miből. Apámnak cséplés idején itt is, ott is ajándékoztak néhány zsák ocsút. Nyáron meg, hogy út mellett laktunk, a sok tyúk, csirke hordás idején mindig a kocsúton sétált.

A baromfiak között legjobban szerettem egy fehér kakast. Gyönyörű nagy állat volt és tiszta. Piros taraját kevélyen hordta, s amerre járt, a tyúkok csapatosan követték.

Még a kukorikolásban is volt valami méltóság. Más kakas kitátja a száját, s üvölt egyet. Ez kukorikolás közben hármát is lökött a nyakán, csak hogy minél tovább tartson a nóta, s mikor elvégezte, megleégedetten pillantott maga elé.

Én az uzsonna-kenyeremből mindig adtam a kutjánknak meg ennek a kakasnak.

Egy tavaszi vasárnap délelőttön a vatai ispán jött hozzánk. Apám szívesen fogadta. Anyám kisietett a konyhába.

Egyszer csak látom, hogy a cselédünk ocsút szór a tyúkoknak, s mikor azok egymás hegyin-hátán kapkodják a szemet, csak közjük nyúl, és felragadja a fehér kakast.

A kakas rúgott, kiáltott.

A cseléd fölvette a nagy konyhakést, és kiállt a kakassal a konyha elé. Hátrafogta a szegény kakas fejét, és nyissz! - elvágta a nyakát.

A kés éles volt, és a szegény kakas nyakából dőlt a vér.

Aztán eldobta.

A kakas nyaka annyira el volt vágva, hogy lefityegett. De még így is annyi erő volt benne, hogy ide-oda ugrált, hánytá-vetette magát az udvaron, azután egy helyen vergődött néhány percig, míg végre mozdulatlan maradt.

Azóta se volt fehér kakasunk.

Hol végződik a család?

Öreganyám (anyám anyja) csaknem minden évben meglátogatott bennünket, s heteket, hónapokat töltött nálunk.

Ilyenkor ő imádkoztatott bennünket. Szóról szóra azokat az imádságokat mondatta el s ugyanazon diktálással, mint az anyám. De már ő nem engem imádkoztatott, hanem az öcsémet, Bélát.

Az imádság végén ő aztán még ezt mondotta:

„Adjon Isten jó éjszakát apámnak, öreganyámnak, testvéreimnek.”

Másnap ezt nem mondta el az öcsém előtt, csak annyit mondott neki:

- Jó éjszakát apámnak, anyámnak...

Amire az öcsém folytatta:

- Öreganyámnak, testvéreimnek, Zordonnak.

Vilma

A tisztartónak a kisleánya volt. Valami kevéssel fiatalabb, mint én. Fehér arcú, nagyszemű, ábrándozó gyermek.

Hogy Dózsa Örzse nem beszélt többé velem, egyszer csak rámosztották az iskolában, hogy ő a szeretőm.

Én már akkor ismertem Vilmát. Gyakran játszottam vele a tisztartói ház árnyékos fáin alatt, azonban, mikor iskolába adtak, elmaradtam tőle.

Abban az időben történt, hogy egy népdalt hallottam. A szövegére nem emlékszem, csak a tartalmára. Arról szólt, hogy egy leány kimegy a mezőre, a legény leteríti a subáját, s megöleli, megcsókolja az ő kedves babáját.

Én, mikor azt a nótát hallottam, a poézis édes borzongása futott át rajtam. Álmodozva mentem a réten, s képzeletemben láttam a leányt, akit a legény megölel.

Miért szereti a legény a leányt? - mit tudtam én még akkor. Csak annyit értettem, hogy szereti; és ez a kép: a mező, a legény és leány ölelkezése a leterített subán, ez elbájolt engem.

Egy téli uzsonna-tájbán leküldött értem a tisztartóné, hogy engedjenek fel a lányokhoz játszani. Vilmának egy nénje is volt: tízéves, komoly kisleány. Ezt Idának hívták.

Fölmentem, és játszottunk. Képeskönyveket nézegettünk. S én eközben figyelemmel néztem meg a Vilmát, akiről azt mondták nekem az iskolában, hogy szeretőm.

A telt arcú, barna szemű, szép gyermek valami finom alkatnak tűnt fel nekem, valami nem földinek. Nagy szeme volt és vállig érő, barna haja; finom orrocskája, piros szájacskája. Az anyjuk szépen járatta őket. Olyanok voltak, mint a skatulyából kivett bábuk. Hát én titkon vizsgáltam őt, különösen az arcát, nagy nyílt, ártatlan szemeit. Tetszett nekem, és áhítattal bámultam rá.

Aztán bujósdi játszottunk. Én az ágy alá bújtam, s ő meg mellém. Ida keresett.

Az ágy alatt az arcunk összeért. Mintha egy selyemkendő ért volna az arcomhoz. Magamhoz öleltem és megcsókoltam. Megcsókoltam az arcát, a száját, tiszta gyermeki szívvel.

Ő meg visszacsókol, igen visszacsókol, s nem is egyszer.

A nevelőkisasszony ott állt a szobában, de nem szólt érte.

Én meg a játék után boldogan mentem, s felőle álmodtam.

Egy téli est

Egy téli estén (délután négy és hét között) a Vilmáék szobájában ültem az asztalnál. Két gyertya égett ott, és olvastunk vagy írtunk - már nem tudom.

Csak arra emlékszem, hogy egyszer abbamaradt a beszélgetés, és az unalom percei jelentkeztek.

Nekem egy pillanatra az az ötletem támadt, hogy hozzáérintem a hajamat a gyertyához, és majd ezen nevetünk. Úgy is tettem.

Hát a láng bele is kapott a hajamba, de nevetés helyett ijedelem támadt a szobában.

A guvernánt kiáltva kapott hozzám. A lányok is elrémültek.

Az ajtót ki kellett nyitni. Én meg röstelkedve, hallgatva, szégyentől meleg arccal ültem a helyemen.

Első menyasszonyom

Egy napon valami gyász hír érkezett tisztartóékhöz. Úgy emlékszem, a távolban lakó öregmama halt meg. A szobákban csend volt és szomorúság. Neki is megparancsolták, hogy szomorú legyen, és ő szomorú is volt. Széket húzott az ablakhoz, és a fejcskáját a kezeire támasztva, kedves bánatossággal nézett az udvarra.

Én is segítettem neki szomorkodni. Odatérdeltem melléje, és szintén kinéztem az ablakon.

Akkor beszéltünk először arról, hogy szeretjük egymást.

- Vilma - mondtam elmerengve -, ígérje meg, hogy maga lesz a feleségem.

- Ígérem - felelte komolyan és egyszerűen.

- Isten bizony?

- Isten bizony!

A szívére tette a kezét, és az ég felé pillantott. Az „Isten bizony” nagy szó volt nekünk. Mind a ketten hittük, hogy az Isten a nagy urasági lak padlásán lakik, s nemegyszer látni is véltük hosszú, fehér és lengedező szakállát.

- Maga úgy hí engem, hogy te.

- Maga is engem?

- Én is.

- És mit fogunk csinálni?

- Játszunk. Délben mazsolát eszünk. Délután virágot szedünk. Ősszel szüretelünk.

- Télen belebújunk egy nagy meleg bundába, olyan puha szőrű bundába, mint a mamáé.

- És mesélünk.

- Mesélünk egymásnak.

Aztán hirtelen elborulva így szólt:

- De hátha nagyok leszünk, aztán elmegyünk innen lakni, aztán sohase látjuk egymást?

Egy percig hallgattam, aztán így feleltem:

- Még ha a világ végére, a Balatonig mennénk is, én fölkeresem Vilma, és mégiscsak maga lesz a feleségem.

Két év múlva elköltöztek Budapestre. Ott egyszer (huszonöt év múltán) kerestem őket, de nem találtam.

Vigasztalás

Egy kisgyermeket temettek. Valami tanyáról hozták be. A koporsót a papház elé tették.

Az anya bemegy a paphoz. A folyosón találja, amint ebéd után csibukozik, és zokogva mondja:

- Itt vagyunk.

Engem az asszonynak a zokogása mélyen meghatott.

- Ne sírjon annyira - mondja a pap jólelkűen -, hiszen lássa, az Isten akaratából történt minden. Ebben meg kell nyugodnunk.

S ezt mondva kiütötte a hamut a pipájából, és ásított.

A harsányi gyerek

Harsányban járt az apám, s mikor megjön, beszél az asztalnál, hogy valami ispánnak vagy kinek a fia, egy nyolcesztendő fiú, latinul tud, de úgy megtanult az latinul, hogy akármiféle latin könyvet megért.

Ez az elbeszélés nekem szenvedést okozott. Bántott, hogy van egy fiú a világon, akit az apám különbnek tart, mint engem.

Napokig levert voltam és vele jártam, vele álmodtam azzal a harsányi fiúval. És gyűlöltem őt.

Később, harminc esztendő múlva, mikor már magam is apa voltam, s egy nyolcéves fiút nevelgettem, a harsányi gyerek átalakult a fantáziámban két gyerekké: az egyik volt Tihanyi Pista, aki nagyon jó tanuló és jó erkölcsű fiú; a másik Tihanyi Jancsi, aki mindig bolondot cselekszik, rendetlen és rossz tanuló.

A szükséghez képest találkoztam hol egyikkel, hol másikkal, s beszéltem el a fiamnak, hogy mi történt a Jancsival vagy a Pistával. A fiam pedig gyűlölte a Jancsit, és szerette a Pistát.

A vízjelző

A sályi kastély dombon van, a patak lenn a konyhakert alatt. A parkot és a kertet a falu kocsútja szeli ketté.

A parkot öntöztetni rengeteg költségbe került.

Laszky báró azt eszelte ki, hogy levitette a gazdasági szivattyút a patakhoz, és csövön át nyomatta fel a vizet egy nagy kádba. A kád a lóistálló mellett állott, a park kőfalán belül.

Hát így meg is takarított sok munkaerőt, csak hogy másféle kellemetlenség támadt: akik a szivattyút nyomták, sose tudhatták, hogy mikor telik meg a kád. A víz néha kiömlött és befolyt az istálló felé, talán még az istállóba is.

Apám látta ezt a veszélyeséget, s mosolygott.

- Segítek a bajon - mondotta az uraságnak.

Megmérte a kádat, kőfalat, aztán egy lécre bádogkarikát szegezett: a karikát befőstötte minium vörös és fehér színre; a lécet meg beillesztette egy elhasznált kocsikerékbe. Most aztán, mikor a kád megtelt, a víz fölemelte a kereket s vele a jelző-táblát. Az emberek messziről is megláthatták, hogy a kád éppen színing van, mert akkor volt a tábla éppen a kőfal fölött. Bámultam az apám találékonyságát.

A kácsi fürdő

Egy augusztusi vasárnapon kocsira ültünk, s mentünk Kácsra. Emődi bácsi vitt bennünket, s mindnyájan vidámak voltunk.

A kácsi út erdős, hegyes-völgyes. A kereket hol meg kellett kötni, hol eloldani. A kocsiban néha le kellett hajolni az erdei fák kinyúló ága elöl.

Egy helyen nyúl futott át az úton.

- Nem lesz szerencsénk! - mondotta apánk tréfásan.

Mi az öcsémrel olyan szobában fürödtünk, amelyben két kád volt.

- Gyere az én kádamba - szóltam neki -, hadd csapjon ki a víz a szélén.

Öcsém kiugrik a maga kádjából, s ahogy átjönne a síkos kövön, elcsúszik: olyat vágódott, hogy a két tenyere akkorát szólt, mint a pisztoly.

Én persze nevettem, ő meg nyögött.

Fürdés után én körülkószáltam a mogyoróbokroktól sűrű környéket. Mikor visszatértem, odaálltam a kuglizóhoz, s néztem, hogy hogyan játszanak.

A golyó egyszer kiugrik, s úgy talál engem fejbe, hogy majd felfordultam.

Akkor aztán én nyögtem, és az öcsém nevetett.

A mór mehet

A hetvenes évek elején követválasztások voltak. A mi falunkban is lengtek a zászlók. A falu balpárti volt. Jelöltje: Duka Ferenc tisztartó.

Az én apámat szerették a parasztok. Nemcsak a modoráért szerették, hanem azért is, hogy tűz idején mindig ott termett az uradalmi fecskendőgéppel a vész színén, akármilyen szegény kunyhó volt is az, és megmentette egynéhányszor a falut az elégéstől. Ő volt egymaga a tűzoltóság. A tűznél nem hallatszott más parancsszó, csak az övé. Közbe-közbe tréfás megjegyzéssel mozdította munkára a szájtátókat is.

A tisztartó ismerte az apám tekintélyét, s különben se volt bajuk egymással soha, hát a követválasztás idején ugyancsak mézes volt az apám iránt. Elvitte magával, amikor szónokolt, de az ő szónoklatánál többet hatott az apám egynéhány tréfás megjegyzése, amit a nép közé eresztett.

A népre semmi sem hat jobban, mint a nevetségtől való félelem, s az apám mindig tréfára járó elméje hamar megtalálta mindennek a gyenge oldalát.

A tisztartó négyes fogaton ment a választásra, Mezőkeresztesre, s maga mellé ültette az apámat.

A választás estefelé véget ért, s a tisztartó zászlókkal és koszorúkkal díszített hintóban tért haza.

Apám nem jött vele. Később, egy óra múlva érkezett meg parasztkocsin.

Nevetve beszélte, hogy amint Dukát megválasztották, nem törődött az vele többé semmit: a hintó nem várta meg az apámat, s Duka azt se mondta neki: köszönöm.

Apám nem bosszankodott ezen egy percig se; azonnal tréfásan fogta fel, s évek múlva is ez volt az anekdotája, ha az emberi hálátlanságot akarta illusztrálni.

Duschek

Abban az időben (1873-ban) halt meg a Duschek, az 1848-49-i pénzügyminiszter.

Apám az *Igazmondó* című lapot járatta, s elkomorodva olvasta, hogy az mit ír Duschekről.

- Ez nem igaz - magyarázta az anyámnak -, Duschek hazaáruló gazember volt. Be tudom bizonyítani.

A következő napokon apám folyton az íróasztala előtt ült és írt: nagy árkus papirosokat írt tele.

Aztán felöltözött az ünnepi ruhájába, s elment a református paphoz.

Estefelé hazatért, s azt mondta anyámnak:

- A pap lebeszélt. Azt mondja, hogy ne nyomassam ki. A gyermekeim valamikor nagyok lesznek, s rajtuk állnak majd bosszút ezért a cikkért.

Fel-alá járt a szobában, aztán belevetette az írást a tűzbe. Ettől a naptól kezdve visszaküldte az *Igazmondó*-t, és nem járatott többé más hírlapot se.

A művész születik

Sályi tartózkodásunk utolsó heteiben egy sápadt arcú, árva fiúcska került a faluba. Ha jól emlékszem: a suszter fogadta örökbe. Körülbelül hétéves lehetett. Félig parasztruhába volt öltözve, félig úri ruhába, s mindig mezítláb és hajadonfővel járt.

Ez a fiú fuvolázott fuvola nélkül. Valami csodálatosan szép, rigószerű trillázó fuvolahangon fűjt el akármicsoda nótát, de úgy, hogy mindenki elbűvölten hallgatta.

Én a boltban találkoztam vele először, ahol a boltos flótáztatott vele. Másnap már ismeretségben voltam a fiúval, s kértem, hogy magyarázza meg a titkát.

A fiú mutatta, hogyan görbíti tölcészerűen a nyelvét, s hogyan ütögeti a trilláknál a szája padlásához, de hiába próbálgattam, csak félig sikerült.

Ma már megértem, hogy nem a nyelve elgörbítésében állt a titka, hanem abban, hogy rendkívül jó hallása volt a fiúnak, és a fűtyülésben idealizálni tudta a hangokat.

Nem tudom, mi lett belőle.

Apró emlékezések

Sályban láttam először méhrajzást. A tanítónak valami öt kasból álló, rozoga méhese volt, az udvar hátsó részén levő kertecskéjében. A méhek déltájban rajzottak. Kerengő repülésük betöltötte az udvart. Olyan gyorsan repültek, hogy minden méh drótszálnak látszott s a levegő egy óriás gombolyagnak.

A tanító szitát tett a fejére, és ügyesen befogta őket.

Ebben a kis kertben egyszer egy tavaszi délután a tanító maga sétált, meg én voltam ott egymagam. A felesége is kijött, s csendesen beszélgettek.

Egyszer csak a tanító félresimította a bajuszát, s a feleségét megölelte, megcsókolta.

Én röstelkedve fordítottam el a fejemet.

Egy nyári alkonyaton hazafelé tartottam az öcsémmel. A csorda akkor jött haza. Egy tehén nekünk szegezte a szarvát s felénk rohant. Mi rémülten futottunk át az árkon, s lapultunk a kerítés mellett.

A tehén tovább rohant, figyelme bizonyosan másra irányult; aztán meglassúdott, és csendesen ballagott tovább.

Anyámat csaknem minden paraszt-lagziba meghívták nyoszoló-asszonynak. Anyám sose ment el egybe se, de mindig küldött egy vagy két nagykalácsot.

A kalácsot a cselédünk vitte el, s én is mindig vele mentem. Néha ebéden is ott voltam vagy vacsorán, s hallgattam a vőfélyek rigmusait.

Esküvőről hazajövet a legények mindig pisztollyal lövöldöztek. Ha meg a szomszéd faluból hozott valaki menyasszonyt, szalmakötelet kötöttek sok helyen a kamaszfiúk az utcán át.

A lovak néha megijedtek, de a kocsis virtusnak tartotta, hogy át tudta törteni a lovaival a szalmaköteleket.

Egy zsidó boltos, aki a piacon lakott, várta a boltja előtt az apját a vasútról.

Hogy örömének hangos kifejezést adjon, kiállott a kocsi érkezésekor az útra, s bal kézzel a kalapját lengette, jobb kézzel meg pisztolyt fogott, s a magasba lőtt.

Ma sem értem, hogyan történhetett, de belelőtt a bal tenyerébe.

Apám tíz órákor mindig egy lágy tojást evett.

Levette a tetejét. Azt nekem adta. Aztán vágott két szeletke kenyeret. Mind a kettőt belemártotta a tojásba. Egyik szeletet adta Bélának, másikat Árpádnak.

Hogy neki hogyan lehetett elég, ami megmaradt? - nem tudom.

Egyszer egy vén koldus jött hozzánk. Apám behívta a szobába. A szoba közepére széket tett, beszélgetett vele, aztán bort adott neki és egy forintot.

Anyám pörölt a koldus eltávozása után, hogy hogy lehet ilyen ronda embert a szobába behívni?!

Apám azzal mentegetőzött, hogy a koldus honvéd volt a szabadságharcban.

Apámnak volt érzéke a természet szépségei iránt. A szép alkonyat, a távolban kéklő hegyek, a Balaton, szóval a természetnek nagyszabású pompái mindig lelkesedő szavakra gyújtották, de az apró szépségeket, amelyek lépten-nyomon elénk akadnak, azokat nem látta, mint ahogy a legtöbb ember nem látja.

Egyszer valahol messze csépett, s nekem levelet küldött. A levél kicsi volt, s a pecsétet valami ceruzavéggel nyomta reá. Csak néhány meleg sor volt beleírva, olyasmi, hogy tanuljak és viseljem jól magamat.

Ez volt az első levél, amit kaptam. Százszor elolvastam, és abban az elfogultságban voltam, amelyet mindig érezünk, valahányszor lélek érinti a lelkünket.

Különös, hogy hétéves koromig az időjárás nem hatott reám. Égi háborúra alig emlékezem. Azt tudom csak, hogy 1870-ben, december 1-én esett az első hó. Erre is onnan emlékszem, hogy 1870 volt az első évszám, melyet írtam, s hogy éppen december 1-én esett az első hó, összefüggést gondoltam a dátum és a tél kezdete között.

Apám pipái között volt egy fél lúdtojás-alakú, egy vastag és hosszú nyakú, bőrszínűre szívtott, egy szivarsapka, amely huszár-fejet ábrázolt, a csákó széle ezüstműből, és néhány borostyánkőves, vastagon faragott csibuk.

Apám halála után mindezek elkallódtak.

1870 őszén kaptam az első csizmát. Ha jól emlékszem, a daróci varga csinálta. Előre örültem neki, de annál nagyobb volt a bánatom, mikor meghozták: tán három ujjnyival is hosszabb volt, mint kellett volna. Szégyelltem, és kedvetlenül jártam benne.

Egyszer a térdem alatt elszakadt a nadrágom. Tartottam attól, hogy megszidnak, hát megvarrtam magam.

Este, mikor le akartam vetkezni, akkor vettem észre, hogy hozzávarrtam a fehér ruhámat is.

Egy augusztusi estén a kovácműhely előtt ültünk és babot pirkáltunk. Az anyám, a Marcsa cseléd, meg én, meg az öcsém. Az ég szép csillagos volt, és a hulló csillagok sűrű egymásutánban futottak át az égen. Hallgatva néztük. Engem végtelenül gyönyörködtetett.

A NÉVTELEN ZSENI

DIÁKSZÁLLÍTÁS

A kánikula melegét elfújta Demeter. A sárgulni kezdő szőlő-levelek körül valami hűvös-kés-
ájér szökik elő, és szeptemberi hangulatot előlegez a korán ébredőknek. Ma a reggeli órákban
legalább tíz kocsit láttam csöndesen végiggördülni az utcákon.

Jó vidéki mamák ültek a kocsikban, mellettük egy-két apró ember, akikre három-négy alvás
után rávirrad a diákavatás nagy napja.

Akaratlanul is eszembe jutott „régi legénységem”, mikor az elemi iskolát én is megkenhettem
hájjal, s mikor először kezdtem érezni, hogy valami vagyok.

Az észak-sarki expedícióra aligha készültek lázasabban, mint az én diákavatásomra.

Már három hónappal előbb pácolták a fejemet a különféle „tanító urak”, hogy tetemes
tudománnyal állhassak meg a „tanár urak” előtt.

Én ebben a tekintetben nem is éreztem semmiféle szűkölködést a füleim között, de az apám,
az nagyon skrupulózus ember volt, tömérdék próba-felvételi vizsgát állatott ki velem, s
gyakorta adott bizonyos kétségeknek kifejezést, amelyekben erős vonatkozás fordult elő
olykor egy szürke háziállatra.

Szegény anyám volt a legnagyobb gondban: annyit varrt, mintha egy egész árvaházat kellett
volna felruháznia, és úgy megrakta mindenféle ennivalóval a ládám, mintha valami nemzet-
közi koplalásversenyre készültem volna.

Nem tagadom el, hogy ezen fontos előkészületek által olykor nagyon meg voltam hatva.

Titokban gyakran tükör elé álltam, és ott bámultam magamat, olykor-olykor komoly tudomá-
nyos arcot öltve s ráncot erőltetve szemöldökeim közé, mint az apámnak volt.

Az utolsó vacsora olyan volt, hogy húsvéti ebédnek is beillett volna. Az asztalra rakott fényes
ezüst-gyertyatartókban fehér lánggal égtek a gyertyák, s bevilágították az egész szobát. Apám
szokatlanul komolyan ült az asztalnál, anyám pedig néha hosszú, nehéz tekintettel nézett rám,
mintha bele akarta volna fotografirozni a szemével a szívébe arcomat. Mellettem ült a két
kisebb öcsém. Mukkanni sem mertek, enni sem ettek velem együtt, mert egy félórával előbb
jól tartottam őket odakünn, a ház mögött néhány elcsent libacommbal.

Mindazonáltal valami megmagyarázhatatlan érzéstől elfogódva ültünk az asztalnál. Úgy
tetszett nekem, mintha az egész szoba átváltozott volna: az ajtó nyílásában volt valami méltó-
ságos, a bútorokon valami ünnepies fény; az aradi vértanúk a falon mintha össze-összenéztek
volna s bizonyos komolysággal fordultak volna felém; más csengése volt a pohárnak, nehe-
zebbek voltak az evőeszközök is; udvarból behallatszott a Zordon kutya nyiholása. Szerettem
volna kifutni, hogy csontokat dobáljak neki, de nem mertem mozdulni.

Mikor a tányérokat elhordták az asztalról, apám pipára gyújtott, azután odavont maga mellé a
díványra és sok bölcs tanácsot adott nekem; többek között azt is mondta, hogy ne felejtsem el
a bölcs tanácsait, mert ő a nehéz tapasztalások iskolájából adja azokat.

És én ezt a megjegyzést nem is felejtettem el soha, hanem a bölcs tanácsait még aznap este
elfelejttem mind egy szálíg.

A két öcsém a bölcs tanácsadások órája alatt kiszökött a konyhába játszani, s nekem odabenn tövisek közt ülve kellett hallgatnom, milyen jól mulatnak a Zordonnal.

Félreértések kikerülése végett meg kell jegyeznem, hogy a mi Zordon kutyánk egy hosszú szőrű, téglaszín ruházatú, joviális kis játszópajtás volt; pajkos szemeiből örökös jókedv nevetett ki; ugrálni, táncolni vagy birkózni mindig kész volt; bozontos farkát zongora mellett metronómnak lehetett volna használni, s a fogai szép fehérek voltak, anélkül, hogy fogkefét és fogport használt volna. Nagyon szerettük ezt a kis jószágot, meg voltunk arról győződve, hogy mindig egy véleményen van velünk, s hogy kitűnőbb pajtás nem létezhetik a föld kerekéségén. Innen volt az, hogy vacsora után mindig beeresztettük a konyhába, ahol ő minden este előadásokat tartott az ő kutyahumorával s bohó ötleteivel.

Elképzelhető hát, mennyire megcsorbítva éreztem mindennapi megszokott élvezeteimet, midőn ezen az estén komolykodnom kellett. Folyton azon töprengtem, hogy sokáig tartanak-e még az apai bölcs tanácsadások; jut-e még idő arra, hogy a Zordon kutya bohóságain utoljára nevethessek.

Várom kellett és hallgatnom.

Anyám föl-fölnyitotta a ládámát és tömte, igazgatta, rakosgatta a sok egyetmást, amelyek közé én idejekorán el tudtam rejteni a csúzlímat, vagyis azt a kis puskát, amelynek gumi a golyó-rugója, és amellyel isteni élvezet a verebekre vadászni.

Végre, midőn már a testvéreim lefeküdtek s a Zordont is konyhábólították, az apám azt mondta, hogy feküdjünk le.

Ez volt az első éj, amelyen nem tudtam aludni.

Magam előtt láttam Sárospatakot, méltóságos épületeivel, szivárványos egével, nyüzsgő diákrajával, a jövő nagyságainak csemetéivel.

Mert az apám meg volt győződve arról, hogy ezen a helyen van az ország legjobb iskolája, s hogyha egy csöpp talentum szunnyadoz bennem, hát itt úgy megnevelik, úgy meghizlalják, hogy kiváló ember lesz belőlem.

Én ugyan nem tudtam elképzelni, hogy miféle nagyság rejlik bennem, mert határozott hajlamot csupán a madarászásra, versenyfutásra és csillagrúgásra éreztem magamban, de azért meg voltam győződve arról, hogy bennem is lakik valami.

Már hogy mi az a bennem lakó valami, azon nem törtem a fejemet; gondoltam magamban: arra valók a tudós professzorok, hogy felfedezzék az emberben az embert; jobban érdekelt az a kérdés, hogy miféle nációk lesznek az én tanuló társaim, akad-e köztük sok jó pajtás, akik szeretik a kópéságot s mindazt, amin nevetni lehet.

Homályos ködfátyolképek kavargtak előttem. Beleszédültem az álomba.

Kora reggel volt, mikor anyámnak gyöngéd érintésére fölébredtem.

A nagy nap érzetétől átvillamoszva ugrottam ki az ágyból. Megmosdottam igazán, nem úgy, mint máskor, ha nem látták. Úgy éreztem magamat az új ruhában, mintha magam is megújultam volna.

Az egész házinépség fölkelt velem. De az öcséim nem öltöztek föl: ezúttal nem volt muszáj nekik.

Az anyám nyakig kávéba fürösztött volna, s kínált kaláccsal, de először életemben nem tudtam élni ezzel a szabadsággal.

Aztán előgördült a kocsi.

Először az apám ült föl.

Én búcsúztam.

Anyám sírt, mikor megcsókolt.

Az öcséim pityeregtek.

A Zsuzsi leány bőgött.

A Zordon kutya vonyított.

Csak én maradtam könnytelen szemekkel.

Hanem mikor a határból kiértünk, valami bolond érzés ült a szívemre: arra gondoltam, hogy azzal a Zordon kutyával is kezet kellett volna szorítanom...

A SAJT

Károly úrfi a gimnázium nyolcadik osztályába jár. Mikor pedig otthon van, akkor Vrana Vendel cipőművész úrnál lakik. Azonban akár az iskolában van Károly úrfi, akár Vrana Vendel úr hajlékában, mindenképpen közel áll már ahhoz, hogy „érett” legyen.

Károly úrfi a minap szállítólevelet kapott a postáról, amelyen az állott, hogy „a csomag tartalma: sajt”.

Károly úrfi arca felderült.

Vrana úr és tizenhat tagból álló családja némán, de sokat mondó arcokkal osztozának az örömben.

Károly úrfi észrevév az örömet, és mint afféle nagydiák, az okát is eltalálta.

Kiszámította magában, hogyha a sajtból mindegyik családtag kap egy szeletkét, akkor öneki legfeljebb egy fél szeletke marad.

Károly úrfi kétségbe volt esve.

Azonban aki közel áll ahhoz, hogy érettnak nevezzék, az éretlenekkel szemben mindig erősen áll.

Míg a Vrana család leggyorsabb lábú tagja a postára járt, addig ő átszaladt a professzor úrhoz, és elkérte tőle egy órára a mikroszkópot.

A csomagot Vrana úrnak tizenhat tagból álló családja gyönyörűséggel teljes orcákkal állá körül, és a harminckét orrlyuk a papiroson átlengő sajtillatot előre is mohón élvezé.

Károly úr felvágta a spagétokat.

Néma csend és feszült figyelem.

Károly úr bontani kezdé a papirost.

A szemek ragyogtak, s mindaddig nem pislantottak egyet sem, míg csak a tányér nagyságú sajt napfényre nem került.

Ekkor általános „ah!” hangzott el az ajkakról. Vrana úr abbahagyta a talpnyújtást, és Vranáné ténsasszony kenyereket szelt az apróknak.

Károly úr tudományos képet vágott, s így szólt:

- Mielőtt megkínálnám önöket a sajtból, előbb meg kell vizsgálnom, nincs-e benne acarus vulgaris.

- Akarusz madáris? - ismétlé elszörnyedten a család.

- Mi légyen az, úrfi? - kérdé József, Vrana úrnak egyik segéde.

Károly úrfi tudományos arccal felelé:

- Veszedelmes sajtblazeti szerves mozgomány, mely a gyomrárszatban mint nem-ennivaló tárgyalatik.

Ezzel Károly úrfi lecsippentett a sajtnak kérgéből egy darabot, és a mikroszkóp aljára tévé, aztán belekukkantott, s elszörnyűködve kiáltott fel:

- Tele van!

A tizenhat tagból álló család egyenkint tekintett a mikroszkópba, s elundorodva adta át a másíknak.

Vrana úr káromkodott.

Vranáné ténsasszony megesküdütt, hogy soha életében sajtot többet nem eszik.

Károly felkapta a sajtot, és bosszúsan dobta fel a könyvespolcra, aztán elment.

Sokáig oda maradt. A Vrana család egytől egyig aludt. Csupán József segéd volt még ébren. A szeretőjéhez írt levelet.

Károly lábujjhegyen osont be a szobába. Kéjes mosollyal nyúlt fel a könyvespolc tetejére.

A sajt nem volt ott.

Összehányta minden könyvét, megnézte a földön is és mindenütt a közelben, de biz a sajt eltűnt.

Utoljára kiment a segédhez a műhelybe.

- Hallja-e, József - szólt hozzá bizalmasan -, nem tudja, hova lett a sajtom?

- Tudom bizony, ifiúr: megettük!

- Mi a ménkű?

- Megettük biz azt. Úgy jóllaktunk, hogy még. Rémitő jó volt.

- De hisz az lehetetlen?!

- Nem biz a'. A ténsasszony levette a sajtot, aztán azt mondta, hogy ú bizony nem bánja, ha meghal is, de megkóstol egy szeletkét, aztán odament a májszter úr is, aztán ú is aszonta, hogy ha meghal is, de olyan igen kívánja, hogy muszáj neki megkóstolni, erre aztán a gyerekeknek is muszáj volt adni egy csipetet, én is kértem, osztég addig kóstolgattuk, míg csak el nem fogyott.

Károly úrfi bosszúsan kiáltott fel:

- Ördög vigye el magukat, csak legalább nekem is hagytak volna egy darabkát!

A MI ÖREG EPERFÁNK

Ezt a tárcát voltaképpen nem is érdemes elolvasni.

Az eperfánkról szól, a mi öreg, lombos eperfánkról. Minden háznál van efféle lombos, öreg eperfa Magyarországon. Budapesten nincs. Mert Budapest nem is Magyarország. Budapest külföld.

Hát mondom, nem érdemes elolvasni, amit az öreg eperfánkról írok. Nem is másnak írom, csak magamnak. Tartozom vele, hogy nyomtatással tiszteljem meg. Sokszor megvendégelt gyerekkoromban. Sokszor megvigasztalt. Szeretem. A fiammal gyakorta emlegetjük, és álmomban suttozni, sóhajtozni hallom a leveleit.

A mi öreg eperfánk, Isten tudja, hány esztendő, és hogy mikor került a házunk elé. A nagyanyám apja, az öreg Péter bácsi is úgy emlegette, mint a gyerekkori ebédjeinek kedves kiegészítőjét. Falun ugyanis nem teszik ebéd végeztével a gyümölcsöt az asztalra, hanem fára mászik az egész férfitársaság.

Én is rájártam, míg gyerek voltam; de, bizony Isten, most sem állhatom meg, mikor otthon vagyok.

Hát még a fiam. Azt egész nyáron lehetetlen fotográfus elé állítani. Magam is csak a ruhája után indulva válogatom ki a kis mezítlábas, falusi cimborái közül.

Édes, öreg szemű, fekete epret terem ez a fa minden esztendőben.

Ilyenkor, mint a jó édesanyát, ellepik a gyerekek, és dőzsölnek rajta. A vén fa szeretettel himbálja őket a karjain. Árnyékot terít rájuk és beborítja, simogatja a fejüket lágy, zöld tenyereivel.

Mert ennek a fának lelke van.

Nyári estéken órákig el tudom nézni mozdulatlan, rejtélyes alakját, amint ott áll elmélkedve, hosszasan kiterjesztett, nagy, sötét karokkal a kapunk mellett. És hallgatom a csöndes, lassú lélegzetét.

Olykor oda is megyek. Alája állok, és karjaimat a kerítésre fektetve, kibámulok a csöndes, hangtalan sötétségbe. Azt gondolom, tizenhét éves vagyok; és várom Mariskát.

Mariska is tizenhét éves. A harmadik szomszédban lakik. Véletlenül erre szokott jönni. A sötétben nem látom őt, csak a ruhája susogását hallom. Egyszer csak ott terem. A kerítésen át megöleljük egymást. Ő azt súgja:

- Te édes.

Én azt súgom:

- Te kedves.

Aztán érzem, hogy az arca az enyémhez simul. A szemeim megtelnek könnyekkel.

- Valaki jön...

- Nem. Nem jön senki.

Az eperfa eltakar bennünket. Nem tudja más senki, hogy egy édes pillanatnak bűbajos rajzával több van a szívünkben.

De most hiába várom Mariskát. Jól tudom, hogy nem jön el. Meghalt. És én mégis várom őt. Hátha nem igaz, hogy meghalt. Csak itt gondoltam el a hosszú várakozás alatt. Sokszor gondoltam effélét. Azt is gondoltam már, hogy öreg, fehér hajú ember vagyok. Az sem volt igaz. Az ember tizenhét éves mindig, mindig.

Az anyám kiszól az ajtón, hogy meghűlök, és hogy feküdjem le, mert már elmúlt tíz óra. Engedelmeskedem. Milyen jó, ha az embernek anyja van. Egy lomb lehajlik. Azt átölelem és megcsókolom. Érzem, hogy a fán meleg remegés fut át, és hogy utánam integet, mint akkor, mikor először vittek a városi iskolába.

Kinyitom az ablakot. Látom, hogy az ég kitisztult. A hold aranyсарlója széthasogatja a fellegeket, és titkos angyalkezek csillagokat vetnek a felhők barázdáiba.

Lefekszem; és fejemet a karomra hajtva hallgatom a vén eperfának szerelmes-gyöngéd meséit, amiket halkan besuttog hozzám.

Történetek ezek szavak nélkül. Egybehullámzó, alaktalan gondolatok, amiket csak a szívével ért meg az ember. Lombjainak apró fekete árnyékai ide-oda sétálnak az íróasztalomon. Az egyik lomb lehajlik és bekukucskál hozzám. Szeretné bedugni a fejét az ablakon és nézni engem csöndesen, szeretettel egész éjen át.

Ilyenkor olyan szép, kedves és ábrándos a mi vén eperfánk, mint Mariska volt, a tizenhét éves, falusi leány.

De mikor nem érkezik meg a holdvilág, s a csillagokat tömegesen birkózó fekete felhők takarják, akkor a mi eperfánk szenved. Panaszos sóhajításokkal emelgeti a lombjait. Takargatja magát a szél ellen, amely vad kegyetlenséggel ostromolja egész éjen át. Tépi a leveleit, csavargatja és összetördeli az ágait, miközben az eperfa sír és sikoltoz, mint egy gyöngé öregasszony.

Ilyenkor bezárom az ablakot, de azért egész éjen át hallom e kínos küzdelem zaját. Ismeretlen, gonosz nagyhatalmak erőszakoskodnak a levegőben. Zúgva rohanják meg a házunkat, az eperfánkat. Lobogó tűznyilak suhannak el a háborgó levegőben és csapnak le rettenetes csattanással.

Szeretném ilyenkor védelmezni az öreg eperfánkat, de magam is félek. Fölkelek. Megtapogatom az ablakot, hogy jól bezártam-e. Jól. De azért hallom, hogyan akarják megölni.

Reggelre elvonul a vihar. Tiszta az ég. De az öreg eperfa még tele van könnyekkel; s megkuszáltan, búsan néz alá, a sárba gyalázott leveleire.

Diákkoromban, midőn a budapesti kőrákások közé kényszerítettek tanulni, esténként mindig rágondoltam a mi vén eperfánkra.

Magam előtt láttam a barátságos, öreg, zöld eperfát, amint ott áll komolyan és mozdulatlanul, mint egy őr, az udvarunk elején, a kapu mellett. Két nagy karját a háztetőre nyújtja, s mintha az én lelkem volna, ráborul a kis falusi házunkra; és öleli, öleli.

EGY NÉVTELEN ZSENI TÖRTÉNETE

Jókai kilencéves korában drámát írt; Liszt Ferenc, Mozart és Spielmann Poldi hatéves korukban zongoráztak; Ambrus Zoltán nyolcéves korában megkritizálta a francia irodalmat, s más neves és névtelen zsenik is mind kitűntek már a gyermekségük első évtizedében.

Én ugyan nem írtam kilencéves koromban drámát, nem is kritizáltam meg a francia irodalmat, de zongorázni már négyéves koromban megtanulhattam volna.

Fájdalom, a mi falunkban csupán a derék Malyáta tanító tudott zongorázni, de ez, mikorra én iskolába kerültem, csak hegedült.

Így történt, hogy életemnek első évtizedében nem lettem híressé.

Ezt a mulasztást nálunk senki sem vette észre, sem az apám, sem az anyám, sem magam. Az ugyan szóba került egyszer, hogy nem lehetne-e belőlem híres embert faragni, azonban Malyáta kiábrándított bennünket ebből a futólagos reményből: azt állította, hogy némely virtusok kifejlődhetnek ugyan még bennem, de a talentum az teljesen hiányzik nálam.

Akkor az apám megharagudott rám és botot keresett, hogy megrakjon; azonban én megugrottam.

Kimentem a határba, s egy szénaboglyában megrejtőzve elmélkedtem arról, hogy micsoda fogyatkozás az, ha az embernek nincs talentuma; továbbá, hogyan van az, hogy az ember észreveszi, ha a szeme, füle, vagy a lába hiányzik, de ha a talentuma hiányzik, azt nem veszi észre.

Talán most is ott törném a fejemet a szénabarlangban, ha a beborult egek alól és az én beborult fejem fölül el nem hordják.

Volt annyi időm a fészekben, hogy bizonyos előérzetek által megintve, szénával béleltem ki a ruhám belsejét.

De az apámnak akkorra elfordult a mérge. Kompromittáló kifejezést vetett össze a tanítóm nevével, s én magamban helyeseltem a nézetét.

- Akármit gondoltok az eszem felől - szoltam, mikor senki sem hallotta -, van nekem elég.

És önérzetesen kopogtattam rá a fejemre.

Egyszer, mikor úgy tizenöt éves voltam és lapokat kezdtem olvasni, valami cikket találtam a zsenikről és az örültekről. Egy Lombroso nevű olasz ember írta. Azt mondta, hogy tanulmányozta a zseniket és azt tapasztalta, hogy azok közül nem egy kötni való bolond.

Figyelemmel olvastam át a cikknek azt a részét, amely a zsenikről szólt, és csakhamar rájöttem, hogy magam is zseni vagyok.

Ez a fölfedezés meglepett.

Sohasem gondoltam arra, hogy valaha zseninek ismerjem magamat.

Néhány percig büszkén sétáltam föl és alá a szobában, azután a tükör elé álltam, hogy megnézzem, milyen formája van egy eleven zseninek. A forma tetszett. A nézőközönség el volt ragadtatva. Az arcomban azonnal megtaláltam a rendkívüli vonásokat. A szemeim komolyak voltak és sokatmondók. Eddig sohasem vettem észre, hogy sokatmondó szemeim vannak. A szemöldökeimet hol magasra emeltem, hol összevontam. Majd szellemesen mosolyogtam, majd lesújtó pillantást mértem magamra, s végül büszke fejintéssel, boldogan mosolyogva üdvözöltem magamat a tükörben.

A cikkben többek között az is le volt írva, hogy aki zseni, annak nagyszerű gondolatai vannak.

Azonnal próbát tettem egy nagyszerű gondolat előhozására. Szorongattam, törtem a fejemet. Az agyvelóm szinte gőzölgött, azonban hiába, még csak egy közönséges gondolatom sem támadt.

Ez eleinte bosszantott, de később megnyugtattam magamat azzal a gondolattal, hogy még nem tudom a módját, miként kell a zseniális gondolatokat megjelentetni.

A cikkben az is benne volt, hogy H. Heine valószínűleg azért lett zseni, mert gyermekkorában leesett a létráról, s megütötte a koponyáját.

Szinte lángoltam örömben, mikor ezt olvastam. Én ugyanis gyermekkoromban nemcsak egyszer estem le a létráról, hanem legalábbis háromszor, s a fejemet egyszer téglával is beütötték.

Heinével szemben három előnyöm volt.

Ettől az időtől kezdve buzgón olvastam a zsenik életrajzából a fiatal korra vonatkozó részleteket.

Petőfi Sándor szekundákat kapott, mint én.

Byron kavicsokat szeretett dobálni a tengerbe, mint én a pocsolyába.

Arany János ponyvahistóriákat olvasott, mint én.

Victor Hugo kijárt az erdőkbe, fák alá; én a fákra jártam.

Munkácsy Mihály tulipánokat festett a ládára, én szénnel rajzoltam be a falakat.

Shakespeare gyermekkorában beszökdösött a színpadi kulisszák mögé. Én a karzatra szökdössem.

Newton almafák alatt szeretett heverészni, s egy leeső almát látva fontos fizikai tételt alkotott. Én nem alkottam ugyan fontos fizikai tételt soha, de almafa alatt én is heverésztem elégszer, és száz almát is láttam leesni.

Szóval, nem született még olyan zseni a földgömbön, akinek a zsenialitása alapvonásait magamban meg ne találtam volna.

Egy ideig titokban tartottam, hogy zseni vagyok.

Gondoltam, megszerzem valakinek azt a dicsőséget, hogy felfedezzen. Azonban hiába várok: nem bírt fölfedezni senki. A professzoraim pláne olyan ellentétes nézetben voltak velem szemben, hogy azt még csak a leírásra sem érdemesítem.

Utoljára is elhatároztam, hogy magam nyilatkozom. Elhívtam a lakásomra két jó barátomat, és megvallottam nekik, hogy zseni vagyok.

Elkomolyodva hallgattak végig. Azután összenéztek, sugdosódtak, végül megcsóválgatták a fejüket, és elmentek.

Azonnal a hónom alá csaptam a gallérjaimat és a csibukot, s gyors elhurcolkodást cselekedtem.

Most már nem merem elmondani, hogy zseni vagyok. Elvonultan élek, s csak a lapszerkesztők izenetei között találkozhatnak velem. (Itt a félreismerés súlya alatt!)

Én szolgáltatom ugyanis az anyagot ahhoz a gyűjteményes izenethez, amelynek a címe: „Nem közölhetők”.

A HOLD

Az égen mászkáló fényességek között legjobban szeretem a holdvilágot.

Már gyerekkoromban komolyan érdeklődtem iránta. Azt hittem, hogy kifli.

Enyhe nyári estéken, a házunk előtt pokrócon hasalva órákig el tudtam nézni, hogyan emelkedik fel a fák között, hogyan lebeg a lombok tetején, mielőtt beúszna az ég mérhetetlen magasságába, a csillagok közé. Ilyenkor közkedvelt Zordon kutyánk tetszéssel ráugatott.

Később, mikor kiütött rajtam a bajusz, lámpának használtam a holdvilágot, s valamennyi Vilmámmal és Mariskámmal alatta esküdtem örök szerelmet.

A hold ilyenkor mindig ravaszul mosolygott.

Azonban Mariskáim ezt rendesen nem vették észre.

- Válasszunk csillagot! - szóltak sóhajtván.

Első szerelmeimnek hasonló közkívánatra holmi apró, pislogó csillagot választottam, de nem is tudtam számon tartani, és így örök szerelmemnek égi emlékeit vagy összetévesztettem egymással, vagy pedig örökre elveszítettem. Később azonban megjött az eszem. Mikor elérkezett a csillagválasztás ideje, azt feleltem:

- Válasszunk, angyalom, a holdvilágot.

Ilyeténképpen körülbelül tizennégy imádoztam szerelmét kebelezttem be a holdvilági birtokaimra, s így most nem kell keresgélnem az apró csillagok között, hanem csak egyszerűen rá kell pillantanom a holdra, s eszembe jut valamennyi.

Különben olyan szerencsém volt, hogy minden imádoztam rokonszenvezett a holdvilággal.

Mikor egyszer a kántorék Vilmájával egymást gyöngéden átölelve néztük a bárányszerűek között ragyogó holdvilágot, így szólt hozzám:

- Volt ön már az Omegán?

- Az Omegán? - kérdeztem meglepetten - mi az az Omega?

- Nem tudom bizonyosan, Omega-e, vagy Ladoga. Ezt a két szót mindig összetévesztem. Valami tó az, amelyen a holdvilágnál a hercegek csónakázni szoktak. A *Fekete apagyilkos*-ban olvastam.

Sajnálattal jelentettem ki, hogy sem az Omegán, sem a Ladogán nem csónakáztam még. Életemben egyszer csónakáztam a városligeti tavon, akkor sem a holdvilág sütött, hanem a nap.

Vilma erre azt felelte, hogy szeretne egyszer holdvilágnál, akármiféle vízen csónakázni, különösen, ha valaki gitározna is.

Gondolkoztunk, hogy hol lehetne csónakot és gitárt kapni. Sem az evezősport, sem a gitársport iránt nem érdeklődött senki a faluban. A zenei ágak közül az én talentumom csak a dorombon nyilvánult, s ezt néha szerelmünknek komoly és ünnepélyes óráiban gyakoroltam is.

A holdvilág rásütött Süke Balogh János harangozó házára, és megvilágított a kerítés mellett egy nagy kenyérdagasztó tekenőt.

- Megvan a csónak!

A Zagyva a faluvégen folyt. Én elől fogtam a teknőt, ő hátul. A kertek alatt kiballagtunk a vízre.

A nádak között békák kuruttyoltak. A hold pazarul pompázott. Én lelkesen doromboltam a lengyel himnuszt, Vilma pedig a vízbe hajló fűz ágába kapaszkodva igazgatta a csónakot.

Regényes, szép éj volt ez.

Limbay Elemérnek mind az ezerkétszáz magyar dalát eldoromboltam Vilmának, s közben-közben akkorákat csókoltam rajta, hogy csaknem kifordultunk a csónakból.

Mikor hazafelé cipeltük a teknőt, a bakter meglátott bennünket.

- Hohó! - kiáltotta - hová lopják aztat a tekenyőt?
- Köll-e két hatos? - kérdeztem a zsebembe nyúlva.
- Vak vagyok! - felelte, elém nyújtva a tenyerét.

Odavettem neki az egyetlen pénzdarabomat: egy miskolci veretű húszkrajcárost, de kikötöttem, hogy ezért az összegért a teknőt is tovább kell szállítania.

A fejére vette, és elmozgott, mint valami őskori teknősbéka.

Mi leültünk a padra. A mályvarózsák ránkhajoltak. Mi egymásra hajoltunk, és én őt csókolgattam, ő meg engemet.

A holdvilág oldalt járt, mintha a plébános galambdúcára kívánná leszállani.

Vilma azt az észrevételt tette, hogy a holdvilágban szent Dávid hegedül.

Egymáshoz simulva hallgatóztunk. Az éj csakugyan tele volt méla zengéssel. A vármegyének minden tücske, békája és szúnyogja muzsikált, és Vilma kedvéért szent Dávid hegedűjének a cincogását is hallottam.

Azóta valahányszor a holdvilágot látom, sok-sok szép átvirrasztott éj emléke ébred föl a szívemben. Eszembe jut sok szép leánynév. Rám ragyognak azok a holdból. De a szép órák persze nem térnek többé vissza, csak szent Dávidot látom odafenn, és most már csakugyan elhiszem, hogy elhegedüli a legszebb nótákat.

HOGYAN LEHET MEGGAZDAGODNI?

Mikor huszonkét éves voltam, egy éjjel nyugtalanul forogtam az ágyamon. Az a gondolat forgatott, hogy meg kellene gazdagodni.

- Ez jó és hasznos gondolat - jegyeztem meg félhangosan, és csudálkoztam, hogy ez előbb nem jutott eszembe.

Még sohasem voltam gazdag, de gazdag embert ismertem néhányat. Ezek aranyórás, jótáplált urak voltak; utolsó divat szerint öltözködtek, és ha szabó jött velük szembe, nem keresték izgatottan a mellékutcát.

Másnap egy sokat tapasztalt patikus ismerősömtől megkérdeztem: mit gondol, hogyan lehetne meggazdagodni?

A patikus rámerengett a legfelső orvosságos polcra, és rövid gondolkodás után így felelt:

- Kétféle módot tudok. Az egyik: össze kell főzni valami bajuszpedrőt. A másik: el kell venni valami gazdag leányt.

Bajuszpedró-gyártáshoz nem értek. Az utóbbit választottam.

Elvettem egy gazdag lányt feleségül.

A lány elég csinos volt és elég gazdag. Azt hiszem, még csinosabbnak is találtam, mint gazdagnak. Tudott főzni és remekül zongorázta a *Kék nefelejcs*-et. Az apja az esküvő előtt azt mondta, ötvenezer forintot kapok vele. Az esküvő után hozzátette: „majd ha én és a feleségem meghalunk”.

Áldott jó ember volt szegény, de roppant egészséges. A felesége pláne egyike hazánk legkövérebb hölgyeinek.

Beláttam, hogy a patikus ostoba ember.

Akkor összedugtuk a fejünket a feleségemmel. A feleségem okos asszony. Én is meg vagyok elégedve az eszemmel. Néhány napi tanakodás után rájöttünk, hogy a meggazdagodásnak legegyszerűbb módja az, ha az ember sorsjeggyel százezer forintot nyer.

Sok sorsjegyet vettem. Kiszámítottuk, hogyha valamennyi sorsjegyünket kihúzzák, 8 650 000 forintot nyernénk, s ennek az elszállítására négy vagon kellene bérelnünk a vasúton. A feleségem szinte megijedt, hogy hol találunk helyet annak a sok pénznek. Magam is megijedtem, de csakhamar megnyugvást találtunk abban a gondolatban, hogy mind a kilencedfél millió forint aligha kerül hozzánk.

Az első húzásra egy hónapig kellett várakoznunk. Hogy az időt hiába ne töltsük, lázas buzgalommal igyekeztünk tönkretenni a kislutrit. Minden éjjel számokkal és sertésekkel álmodtunk, és szívünkbe véstük, amiket a lutrizásban tapasztalt öregek tanácsoltak.

Fájdalommal kellett tapasztalnunk, hogy a kislutri megbízhatatlan eszköze a meggazdagodásnak.

Kövér disznókkal egybekötött álmainknak nem felelt meg sem a brünni, sem a prágai, sem a temesvári lottóhúzás. Abban az időben gyalázatosan rossz és rendetlen járása volt a számoknak. Maga az öreg plébános, aki szakavatott lutrizó, a saját külön számhúzó-pókját ebben az időben csapta el a befőttes-üvegből.

A sorsjegyekkel vigasztaltuk magunkat.

Az első húzás előtt való éjjelen egy szemhunyaszt sem aludtunk.

Pedig aludhattunk volna, mert a húzásnál a mi számaink nem szerepeltek.

- Ez feltűnő - jegyezte meg másnap a feleségem.

- Ez hihetetlen - szóltam én a hírlapot letéve.

Bíztunk a következő húzásban.

Hiába: mintha a mi sorsjegyeink nem is léteztek volna a világon, minden húzás más és más számokkal végződött. Egyetlen egyszer esett meg rajtunk csupán, hogy az egyik sorsjegyünket az 5-ös szám híján csaknem kihúzták.

- Ez rettenetes! - szólt a feleségem.

- Ez borzasztó! - jegyeztem meg, búsan lebegtetve a hírlapot.

S hogy teljes legyen a szomorúságunk, kérdésünkre még a hírlap is a következő választ adta a szerkesztői üzenetek között:

„Hű olvasó. Sorsjegyei nem lettek kihúzva.”

Másnap a közúti lóvonaton utazva, egy tekintélyes arcú, pepitanadrágos úriember beszédét hallgattam látszólag közönyösen, de igazában szívdobogással.

A tekintélyes arcú, pepitanadrágos úr két másik, kevésbé tekintélyes arcú ismerősének előadta, hogy egy öccse önműködő üvegdugókat talált fel, és még nem is szabadalmazták a találmányát, máris harmincezer forintot kapott érte.

Úgy futottam haza, mintha kergetett volna valaki. Előadtam a feleségemnek, hogy rájöttem a meggazdagodás titkára, s elmondtam neki, hogy miket beszélt a tekintélyes arcú, pepita-nadrágos úr, a lóvonaton.

- A dolog egyszerű - így végeztem be a beszédemet -, valamit fel kell találnom.

Feleségem helyeselte az eszmét. Egész nap lábujjhegyen járt, és megintette a macskát, hogy ne doromboljon. Én pedig bevonultam a belső szobába és olyan mély gondolatba merültem, hogy szinte bűváruhában éreztem magamat.

Azonban hiába járt a feleségem a macskával együtt lábujjhegyen, hiába tiltotta ki a házmester a házból a verkliseket, semmiféle találmányt nem tudtam kitalálni.

- Ne essél kétségbe - szólt ilyenkor a feleségem, a homlokomat megcsókolva -, látod, Kolumbusz Kristóf sem tudta két nap alatt megtalálni Amerikát.

Egy éjjel aztán, amint a találmányok örvényében csónakáztam, hirtelen, mintha puskából lőttek volna a fejembe egy eszmét, megvolt a találmány.

- Gyűjts hamar gyertyát - szóltam az asszonyhoz -, különben mindjárt elfelejtem.

Szegény feleségem csaknem az egész házat felgyújtotta siettében és ijedtében, én pedig tollat ragadva, lázasan leírtam: „Dugóhúzó!”

- Hogyan? - kérdezte bámulva a feleségem - dugóhúzót találtál fel?

- Azt - feleltem nekimelegedve -, egy csavargós kis vas, az üvegnyakra egy támaszték, és megvan az egész.

Feleségem csodálkozva csapta össze a kezeit. Zseninek nevezett. Kijelentette, hogy büszke rám. És örömeinkben tán körülpolkáztunk volna a szobában, ha ugyan budapesti szobában polkázni lehetne.

Másnap elvittem a találmányomnak a lepecsételt leírását a minisztériumba, és boldogan vártuk a rejtélyes vevőt, aki az önműködő dugóhúzóért harmincezer forintot ad.

Félévig is kellett sarkallnom a minisztériumot, miközben elkeseredett élceket mondtam, hogy például nem dugóhúzót kellett volna feltalálnom, hanem szabadalomhúzót.

Félév múlva visszaérkezett a kérvényem azzal a felelettel, hogy az én dugóhúzóm már régen fel van találva.

- Ki lehetett az a gazember? - kérdeztem rogyásig meglepetve - ki lehetett az, aki engem megelőzött?

Feleségem szomorú vállvonással felelte, hogy ő nem tudja, aztán csillapított, vigasztalt. Bizony ha ő nincs, talán valami egészségtelen öngyilkosságra is rábúsultam volna magamat.

Ettől az időtől kezdve nem mertem többé feltalálni semmit.

De a meggazdagodás titkán ma is sokat gondolkozom.

Próbáltam színdarabot írni, nem fogadták el. Próbáltam könyvet írni, nem vették meg. Próbáltam meggyfapipaszárt termelni. Mind görbén nőtt. Próbáltam lóversenyeknél nyerni, s ezeken nyertem volna is, ha az utolsó beérkezőknek adták volna a nyereményeket.

Szóval mindent megpróbáltam már, mindent.

De szegény maradtam.

Pedig most már ugyancsak elkelne nálam a gazdagság. Két kis lurkó gyerek mászkál a térdeinken.

Az egyik olyan, mint én vagyok.

Szép.

A másik olyan, mint az anyja.

Gyönyörű.

Néha bizony úgy elfelejtkezem mellettük a szegénységemről, mintha nekem veretné Wekerle a monarchia minden koronáját.

A TŰZ

Egy falusi tanító följegyzéseiből

Szeretem a tüzet nézni. A tűz örök rejtelem és jóleső melegség. Aki a tüzet nézi, annak a lelke megcsöndesül; valami édes félálom szállja meg, - édes félálom: nyugalom.

A tűzben történetek vannak. Mesehangú és mesének illő, színes történetek, amiknek se eleje, se vége nincsen, hanem minden rend nélkül egybefolyik egyik a másikkal. Az ember nem tudja, valóban megtörténtek-e, vagy csak álmodja őket.

De ilyenkor mindegy is az. A lángok játszanak a tűzben. A gondolatok játszanak az ember elméjében. Rend nélkül való, színes gondolatok, - mint ahogy a lángocskák is rend nélkül jelennek meg és tűnnek el. A tűz eleinte rostogva ég, aztán halk mormogással, szisztergéssel, susogással, végül vörösen izzó parázs az egész, kezdetben tündöklő aranykupac, később tündöklő vörösréz. A tűz ilyenkor végtelen mélynek látszik. Az apró lángok föllegek a semmiből; táncolnak a parázs fölött; és megint eltűnnek a semmibe, mintha egy láthatatlan kéz söpörné le őket a parázsról.

A hosszú téli estéken elüldögelek néha a nyitott ajtajú kályha előtt. Nem valami drága kályha, csak afféle zöldmázás cserépalkotmány, amilyen a falusi tanítóknál szokott lenni. De nekem mégis jó és eléggé szép is. Mikor már túl vagyok a dolgaimon, odavonom a karosszékemet a tűz elé. Csak szalmából van ez a karosszék, de nekem jó ez és szép is.

Kívül, a havas faluban csönd van, és csönd van idebent is. A téli estnek álommal áthatott csöndessége ez. A kályha száján félig nyílt legyező alakjában áramlik ki a vörös fényesség s a tűznek meleg lehelete.

A macskám is itt van a lábaimnál. Úgy szereti a tüzet, mint én. Összeguborodva fekszik a padlón, a lábaim előtt, s mindig úgy tesz, mintha aludnék. Pedig sohasem alszik. Csak hunyorog. Néha fon. Ez az ő éneke. Mikor így fonva rámnéz, nekem énekel. Mikor a tűzbe merengve dorombol, akkor a maga kedvére fon. Egyhangú, de mégis kedves melódia az ő dorombolása: a megelégedésnek, a maga jólérzésének melódiája. A tücsök ciripelése is csak egy hangnak a folytonos ismétlése. A béka sem ümmög több hangot egynél, de az az egy hang a boldogság hangja; - soha nem unalmas és nem fárasztó, mint az emberi hangversenyek.

Így tudom én mindig hallgatni ennek a szelíd kis házi tigrisnek a fonását. Milyen boldog és elégedett tud ez lenni egy kis kályhatűztől. Épp úgy gyönyörködik az aranyló parázsban, mint én, és ilyenkor bizonyára neki is mindenféle gondolatok meg történetek délibábjátéka vonul át

az elméjén. Az ő történetei bizonyosan vadásztörténetek meg családi történetek. A tavaszra meg a nyárra is gondolhat olykor. A tavaszra, mikor a verőfényben elnyújtózkodva melengeti a rozsdá színű, selymes bundácskáját, miközben mind a négy fehér lábát elnyújtja, és jóízűeket álmodik. De a virágokat is szereti. A nyáron sokszor láttam, milyen kedvvel lépked a violák meg a rezedák között, és hogyan szaglálja meg-megállva hol az egyiket, hol a másikat, s ilyenkor félig lehunyja a szemeit. Így élvezik a virág illatát a leányok is.

De most nincs virág, és nincsen napsugár. A kályha verőfénye az egyedüli, ami emlékeztet a nyárra. Azonban nekünk ez is elég. A boldogság békéje van a szívünkben. Mi a boldogság? Mikor a vágyak pihennek. Mikor az ember nem gondol a holnapra, csak bámulja a paraszt félálmos nyugovással, s lelke úgy leng a múltak fölött, mint a tó fölött a madár.

Ahogy így a kályha langyos melegáramlatában üldögélve nézem az örökszép paraszt, arra gondolok, hogy miért nincs itt még egy karosszék, és miért nem ül abban még egy valaki, akinek a kezére rátehetném szelíden és gyöngéden a kezemet, és aki a fejét a vállamra hajtaná.

A csöndnek szárnyatlan óráiban megjelenik néha előttem ez a gondolat, és tündérorcával mosolyog reám. De én szomorúan nézem őt vissza.

Mert az egyedülvalóság nem is nézhet másképpen, mint szomorúan. Az egyedülvalóságnak hosszú az árnyéka. Az egyedülvalóságnak árnyéka az a gondolat, hogy nem fogunk soha az életben találkozni azzal, akivel álmainkban mindig találkozunk.

Ez az árnyék engemet se hagy el. De hogy is gondolhassam, hogy van a világon valaki, aki reám vár és ide mellém, ebbe a szegény kis szobába belekíváncsozik! Ha volna olyan valaki, az már rámnézett volna és nyújtotta volna nekem a kezét. Azt mondta volna: a szobád nem szegény, mert te is benne vagy; - és nem kicsiny, mert én elférek a szívedben is.

A parázsra hamu kezd borulni. Homály homályra száll a szobában. Úgy érzem, mintha én is elmúlóban volnék: így, amint ülök, beemulandó árnyék az árnyékba; pusztá, értéktelen árnyék, amit a tűz véletlen vak-okból jelenített meg, s amely éppúgy véletlen vak-okból enyészik és múlik bele a sötétségbe.

A FALU DICSÉRETE

Szeretem a falut!

Szeretem benne azokat a fákkal árnyékos, apró fehér házakat; azokat a széles, füves utcákat, amelyek árkaiba belefördül a szekér, de a víz soha; szeretem azokat a kerítésen áthajló, nagy eperfákat, amelyeknek sóhajtozó lelke van; szeretem azokat a komoly, subás férfiakat, akik mind filozófusok; aztán azokat a mozgékony, piros-szoknyás asszonyokat, akik nem sikítanak, ha térdig ruhátlanul látja őket az ember, mikor - a vízben állva - a fehérneműt sulykolják. Aztán szeretem azokat a mezítlábas, ürge gyerekeket is, akik pipiskét raknak a poros út közepén, vagy kákabuzogányos háborút játszanak a szérűkön. Különösen tetszik pedig nekem az az óriási, virágos, zöld szőnyeg, amelynek közepén a falu fekszik, s amelynek szélein borjúk táncolnak, csikók nyargalásznak, míg egy-egy vén paraszt hosszú barna sávokat szánt rá az ekéjével.

Bámulom ezeket az egyszerű parasztokat, hogy milyen bölcsen és jól tudnak élni; nem úgy rohanva, sietve, lázasan, mint mi városiak, ezerféle leskelődő betegség s a vágyaknak és reménysegeknek tündér arcú pofozógépei között.

A mi népünk nyugodtan él és egészségesen. Ha megharagszik, üt; ha licitálják, fizet; ha megbetegszik, meghal.

Falun minden embernek három lapból áll a biográfiája. Az egyik benne van az anyakönyvben, a másik az adólajstromban, a harmadik a fakeszben.

Ennél több nem is kell. A faluban számon tartják és összeemlegetik mindenkinek az összes bűneit, halála után pedig az összes érdemeit.

Ott semmi sem mulandó.

A tudományokhoz nem értenek, de nem is kívánnak érteni. Mindegy nekik, akár a föld forog, akár a nap. A fő az, hogy a földnek jó termése legyen, a nap pedig minél korábban keljen, és minél később nyugodjék, hogy ne fogyjon a petróleum.

A távíró, telefon és fonográf rájuk nézve még nem létezik, ámha Szűrbontó Mihály kútágast épít, annak helyes felállításáról és könnyen való billegéséről hetekig tanácskoznak és beszélnek a faluban.

Azt sem bánják, hogy Caprivi-e a német kancellár vagy Napóleon, de ha bakterválasztás van a faluban, s egy bakterjelölt helyett kettő támad, akkor a fél falu feje vérzik utána.

Azzal sem törődnek ők, ha császár hal meg, vagy világhírű költő, de ha Balogh Túrósék tehene valami hirtelen támadt, belső baj következtében kiszenderül ez árnyékvilágból, általános, mély részvét támad a faluban. Az asszonyok sírnak. A férfiak a fejüket csóválják. A tehén biográfiája hosszasan és érzelmesen megbeszélődik, s aznap nyitva van a mézarszék is. Hasonló nagy esemény az, ha Fűző Patyi Mihály házat tapostat sárból és polyvából; ha a bíró szüre közepét kiszabja a Csutak Ádám kutyája; ha Göde Nagy Ábris a hátulsó díszét lövi el a nyúlak; vagy ha Batók Örzse néni a vásárról hazajövet elveszti az új csizmája párját.

Ellenben a jelentéktelen események közé tartozik az, ha Mihály bácsit, a volt harangozót, kidobják a korcsmából, ha az öreg Petrencs Zsuzsa kísértetet lát, vagy ha az előbb említett Petrencs Zsuzsának templomba-menet úgy beleragadnak a lábai az agyagos sárba, hogy őt magát hat embernek kell kihúzni, a csizmáit pedig legalábbis tizenkettőnek; továbbá az sem esemény, ha Kotor Nagy Andrásné megveri az urát az udvaron.

Máskülönben csendes és békés nép ez a falusi. Nappal is nagyobb csend van az utcáin, mint városon éjjel. Legfeljebb akkor van egy kis csetepaté, mikor a rongyszedő Salamont közrekapják a falu közepén a kutyák, és a rongyait megrabolva, egy-egy rongyon a foguk kiszakadásáig huzalkodnak, forgolódnak.

Ilyenkor a falubeli kutyák ünnepelnek ugyan, de részint Salamon által, részint a menyecskék által fejbe és oldalba botosztatnak, amit különben a fenn tisztelt ebek kutyába se vesznek.

Salamon nevezetes személy. Ő terjeszti a falukon a civilizációt. A civilizáció ugyanis a szappannál és zsebkendőnél kezdődik. Salamon előtt senki sem mosdott a faluban szappannal.

Falun bizony más szokások vannak, mint a városon. Városon például a zsírt levesbe keverik, falun pedig a hajukra kenik az asszonyok. Falun az ételt melegítik, a tányért nem, városon a tányért melegítik, az étel meg hideg marad. Városon télen nadrág alá húzzák a férfiak azt a bizonyos fehérneműt, falun a nadrág fölé. Városon a gyerek-nátha betegség, falun egészség. Azt mondják: „fejlődik a gyerek agyveleje!”

Hát az való is, hogy a falusi embernek tisztább az agyveleje, mint a városié. A városi ember előbb szerelmes, azután megházasodik, de mással és érdekből. Falun először megtörténik az érdekházasság, azután következik a szerelem, de egymás iránt.

Sohasem hallottam, hacsak a füllentős költők nem verselték, hogy falun páros öngyilkosság történt volna. Sokkal okosabbak ott a fiatalok. Nem is reped a szívük, mint a cserépfazék. Megesik ugyan néha, hogy Örzse faképnél hagyja Gergőt, és Miskához fordul, mert ennek új szüre van, de Gergő azért sem Örsit, sem magát nem teszi ki egészségtelen eshetőségű pisztolylövéseknek, hanem egyszerűen farag egy füttykőst, és azzal tántorítja el Miskát a szerelemtől.

Hanem az ilyen esetek ritkán fordulnak elő. A füttykős inkább ünnepi eszköz. Ezzel mérik például, hogy melyik esztendőben milyen búcsú volt. Amelyik esztendőben legtöbben nyögtek a búcsú után, az volt a legsikerültebb.

Máskülönben az egészségi viszonyok egész esztendőn át jók. Akinek véletlenül háromszoros nyilallása van, nem szalad mindjárt az orvoshoz, hanem beszedi a faluban levő, drága maradék-medicinákat, amelyek a halálos nyavalyáknak boldogultak közé sorozott áldozatai után megmaradtak.

Nagyobb betegségekben a nyárádi gulyásné szokott segíteni. Az tudós asszony. Ismeri a füvek erejét. A hetedik határból is hozzá hordják a betegeket. Ha gyógyítani sikerül, a falu a gulyásné dicsőségét hirdeti, ha pedig a beteg meghal, azt mondják: „isten rendelése”. Így aztán a vén gulyásné az istennel együtt általános megelégedésre kezeli a falu egészségét.

Egyszer valami doktor ráfenyegett az öregasszonyra:

- Hallja, maga, vén boszorkány, már régen szemmel tartjuk! Ha a legkisebb panasz történik, hát fölakasztódik kelmed!

A vén gulyásné vállat vont.

Beszélhet a doktor! Az, aki meggyógyul, hálát ad érte a jó istennek, a két oldal szalonnát pedig a gulyásnénak. Aki meg Ábrahám kebelébe költözött, az nem panaszkodik.

Örökké úgysem tarthat az ember élete. Semmi sem tart örökké, legfeljebb az a fölhajtott szélű, fekete kalap, amelyet Gacsó Vak Balázs visel ez idő szerint a familiában.

A FALU TÉLEN

Sokszor mondtam már, hogy mihelyt tízezer forintom lesz, veszek egy pörge kalapot, egy bekecset, egy subát, és egy darab falut. Nem írok, nem olvasok, csak szántok, vetek; vásárnaponként elmegyek a templomba prédikációt hallgatni, vagy orgonaszíjat húzni, délután pedig kiülök a vén parasztokkal a ház elé, és csendes pipázások között megbeszélem velük a Mártonok, Andrások, Zsófik, Juliannák és egyéb Annák és Pannák életeseeményeit.

Ilyenkor az ismerőseim azt hiszik, hogy tréfálok.

Pedig ez komoly beszéd.

Van egy jó barátom falun. Iskolatársam volt. Ő sem szerette a latint, én sem. Ő is megbukott a számtanból, én is. Hát barátságra léptünk, és azóta jól is érezzük együtt magunkat.

Valahányszor két-három heti szabadságidőm van, nem megyek sem Párizsba, sem Velencébe, hanem hozzá utazom Csobolyóra.

Csobolyó falu.

Nincs benne sem a lexikonban, sem a mappán, sem a kalendárium vásári rovatában.

Nem is talált oda sem a tatár, sem a török, sem a kolera. Az idegenek közül mindössze én tudom ezt a helyet, meg a végrehajtó.

Ismernek már ott engem a kutyák is, meg a bikák is. Amint végigkocsizunk a falun, minden ember köszön. Én is köszönök, s megkülönböztetett tisztelettel emelem meg a kalapomat a vén, megrozsdásodott pléhkrisztus előtt, aki a korhadt, megdült keresztfáról évek óta azzal fenyegeti az arra menőket, hogy kitárt karjaival a nyakuk közé repül.

- Szerencsés jónapot. No, meggyütt? - kérdik útközben az öregebbek.

Szívesen megadom a felvilágosítást, hogy igenis megjöttem. S miután így a helyzet tisztázódott, a szíves „hogyan?” következik, illő viszont „hogyan vannak?”-kal s „hát”-okkal folytatni, mint amelyek az emberi beszédben okvetlenül szükségesek is.

Az asszonyok szintén becsülnek engem, mert keresztvetésekkel egybekötött orvosságot tudok a hideglelésről; s a hideglelés ott olyan divatban van, mint úri helyeken a migrén és az idegesség.

No, itt senkinek sem fáj a feje, hacsak be nem ütögetik a búcsún; és a tiszteletes asszony pincsióján kívül senki sem ideges.

Marci, az én jó cimborám, éppen nem ugrándozik és futkároz, mint a struccmadár s a városi bonton-ismerő házigazdák, mikor messziről jött vendég érkezik.

Megölel, megcsókol, ráüt a hátamra, tréfás észrevételt mond a városi színemre, s azzal belökdös az ebédlőjébe.

Régi, tágas, meleg ebédlő ez. Az öreg bútorok mintha benne termettek volna. A falon kakukkóra. Az egyik szögletben egy pipatartó. A két ablak között akkora bördívány, hogy Budapesten a fiókját kiadnák hónapos szobának.

Legelőször is borocskát uzsonnázunk. Van hozzá valami nyelni való is. Ezalatt konstatálják, hogy mennyit soványodtam. Tíz év óta már annyit konstatálták, hogy ha ez mind igaz volna, felfedező utazást kellene indítanom magam után a kabátomban.

Azután elkérdezik, mi történt velem, mióta nem láttak? Hát az, hogy este bemegyek a redakcióba, reggel pedig kijövök belőle. Az anyja megkérdezi, hogy egészséges-e az anyám; a húga pedig azt, hogy mi legyen a vacsora.

Ezalatt berakják a táskámat egy kis szobába. Készítenek az ágyam mellé egy gyertyát, egy skatulya szivart és egy bibliát; a vánkossomra pedig egy csöpp heliotropot cseppentenek, mert én annak az illata nélkül nem tudok elaludni, s végül beakasztják a kulcsot az ebédlő fegyvertartójára.

Azalatt, míg oda voltam, több esemény történt Csobolyón, mint Budapesten. Az öreg Pádé meghalt; Kelemenék megszorodtak; a pap tehenének meggörbült a szarva; a Gacsóék kutyája megveszett; az öreg Tóth János új szarvat vett a pipájába; Molnárék eladták már a szőlőt, és két hét óta mindennap fánkot reggeliznek stb.

Kimegyünk az udvarra, amely Budapesten beillenék Városligetnek. Egymás után bukkannak elő itt is az ismerősök.

Jön a vén mindenek, akiről azt tartják a faluban, hogy a világ teremtése óta mindig él. Az öreg tagadja ezt. Ráfogás! Sokkal fiatalabb ő. Napóleon idejéből szakadt ide Trencsénből. Három tekercs drót volt akkor vele. A kutyák leszedték róla a drótot is, meg a halinát is; persze néhány falat pecsenyével együtt, s azóta itt van. Vencel a neve, s ő ezt a nevet egészséggel hordja. Szereti a málét és a pálinkát, de a fizetését gondosan eldugdossa. Évenként egyszer

elcsoszog ide messzeföldről egy összetöpörödött aggastyán. Annak adja a pénzét az öreg. Mert az az aggastyán az ő egyetlen, drága és kedves fiacskája.

- No, öreg, mikor táncolunk a lakodalmán? - kérdezem egy-két miskolci hatost a markába nyomva.

Megvakarja az öreg a füle tövét és nevetve felel:

- Mindig csak megbolondozza, zifiúr.

Örülnek nekem a kutyák is. Ezek az oroszlánvérű, nyájas képű cerberusok, olyan kitüntetéssel polkáznak körül, mintha én írtam volna a legádázabb vezércikkeket az ebadó ellen.

Kénytelen vagyok botforgatással viszonzni az érzelmeiket, különben valamennyi a nyakamba borulna, ami, tekintettel arra, hogy a sárban is mezítláb járnak és a lábukat használják kéznek, amilyen megtisztelő, éppolyan kefe-kívánó multság.

Marci megmutatja a lovait. Derék, értelmes és ügyes lovak ezek. Egyetlenegy sem törte ki a lábát, amióta nem láttam őket, s épp úgy búsulnak, mint annak előtte.

- Miért nem húzatsz valami víg nótát ezeknek a lovaknak? - kérdezem Marcit.

- Tudom én azoknak a nótáját - felelt Marci.

És a kocsishoz fordulva így kiáltott:

- István, ma a lovaknak dupla zabot adj!

Egyszerre felvidámulnak a lovak. Összeverték a bokájukat, és viharos derűtséggel nyerítettek.

Megtekintettük aztán az ökörlakosztályt is. Én persze csak kívülről. Itt előadta Marci, hogy melyik ökör hogyan hízik göböllyé, s olyan dicséretet mondott kettőre, hogy ezek összenéztek és valószínűleg elpirultak. Voltunk a teheneknél is, amelyek a régi buzgósággal gyártják a kávétejet, sőt három közülük ölelésre méltó, kedves kis borjút is ajándékozott a gazdának.

Roppant szeretem a kisborjút. Mikor azzal a kedves butasággal rámemelik azt a tiszta, fekete szemüket, azt hiszem, gyermekverseket gondolnak; mikor pedig bögnék, úgy érzem magamat, mintha az operában Rigolettót hallanám.

Szépek a disznók is - messziről. Kedvesek a ludak is, havas fehérségükben. A kakasokat órákig el tudom nézni, amint basáskodnak, kevélykednek. Csudálkozva hallgatom a tyúkok kotkodácsolását és a pulykák kevély zokogását. Eltűnődöm a lustán úszkáló récéken, hogy miért néznek csak egy szemmel az ég felé. A galambokat pedig úgy nézem, mintha mindegyik egy-egy szárnyakon repülő szerelmi költemény volna a természetben.

Megkondul a harang. Imádkozik a vén falusi templom a csillagokkal besugárzott, esti sötétségben.

A béresek komoly áhítattal szedik le a fejük tetőzetét. Marci is leveszi. Én is leveszem.

Beballagunk az ebédlőbe, ahol már ragyog a sok fehérség az asztalon, s csillognak a címeres ezüst-eszközök.

Az asztal közepén ropogósra pirosodott malac mosolyog szerényen. Két palack bor őrzi. Egy tál zöld saláta sóvárog mögötte.

A kályha vörös fényt lehel a szobába. Olyan jó itt, olyan barátságos. Péter apostol bizonyára itt is fölkiáltana:

- Uram, jó nekünk itt lenni!

Vacsora után két tajtékipipát állít elő Marci. Régi táblabírói tajtékipipák ezek. Rásörcentünk az illatos, édes szűzdohányra, és a füstfelhők közé vegyítjük a gondolatainkat.

- Te Vigole (ez az iskolai nevem) - mondja a pipázás között Marci -, mikor bukik már meg az a Tisza Kálmány?

- Megbukott az már régen.

Nagyot csudálkozik erre az én Marci barátom, és úgy néz rám, mintha azt hinné, hogy tréfálok.

- Meg bizony - mondom tovább -, azóta már Szapáry is megbukott; de hát miért is nem járatsz már hírlapot?

- Ugyan, hagyj békét - felel egyet legyintve a kezével -, minek az?

Aztán a komoly meggyőződés hangján teszi hozzá:

- Minden újság hazudik. Csupa hazugság.

- De látod, így sohasem tudod, mi történik a világban.

- Dehogynem: mikor a lódoktor jön, megtudom, hogy járvány van; mikor az urak csókolóznak a parasztokkal, bizonyos, hogy képviselőválasztás lesz; mikor pedig a végrehajtó jár nálunk, tudom, hogy megint valami szaporapuskát találtak fel a katonaságnak.

A kályha melegen dorombol. Rákönyökölünk az asztalra. Hallgatunk. Közöttünk egy jól sikerült muskotály-füstfelleg sétál el lassú méltósággal. Azon át rámméláz Marci és mosolyog; én pedig az ő szépséges szép kis hűgát nézem hosszan, ábrándba merülő, mámoros nézéssel. A finom fehér füst úgy lengi körül, mint valami menyasszonyi fátyol.

TUDOMÁNYUNK

A mi falunkban csupa tudós emberek laknak. Az akadémiában mindegyik tag számárnak tartja a másikat. Nálunk csak két ember van, akit így lebecsül a falu: az egyik Sike-Nagy Antal, a másik Kese Pál.

Sike-Nagy hét esztendeig járt iskolába, anélkül, hogy valaha az i betűt az o betűtől meg tudta volna különböztetni. A mesternek a fél feje miatta őszült meg. Szerencse, hogy a hetedik esztendőben a vesszőzést nem győzte sem ő, sem a mester, és Sike megszökött, különben a mester szökött volna meg a faluból.

Kese Pálról nem írok egyebet, csak azt, hogy ő az egyetlen, aki végrehajtás nélkül fizeti az adóját. Hát mondom: az egész falu megegyezik abban, hogy ez a két ember tudások dolgában hiányos, ők maguk azonban ellenkező nézetben vannak. A többi ember tudás dolgában egy színen áll. Mindenki tudja például, hogy ha este veres az ég, reggelre szél lesz; ha Medárdus-kor esik, negyven napig esik.

A számvetésben sem múlja felül egyik a másikat: gondos számolásnál a bab vagy kukorica nélkülözhetetlen. - A természettanból tudjuk, hogy a hideg összehúzza az embereket a bundában; hogy kétféle mennykő van: száraz mennykő és vizes mennykő, de egyik sem jó természetű; továbbá, hogy télen szalmát kell tenni a csizmába, kivált ha a városból a barát jön prédikálni, mert az két óra hossza előtt nem jut az ámenhoz. - A történelemből szintén köz-tudomású esetek például, hogy a magyarok Ázsiából jöttek be és németek ugratásával

foglalkoztak... Sokkal részletesebb adataink vannak a falu történetére vonatkozólag: még nagyapáinkról is tudjuk, melyik hány ökröt talált a szomszéd vármegyében, és hogy kinek mikor fájt a lába, vagy melyik ács micsoda körülmények között esett le a toronyból.

De kiírhatnám akár a Fekete-tengert is, ha mind a tollamra akarnám szedni a tudományunkat. Elég azt ismételnem, hogy nálunk mindenki egyformán tud mindent. Nem is tudhat egyik ember többet a másiknál, mert mihelyest valaki újat hall vagy újat lát, azonnal híre fut a faluban, s már másnap mindenki tudja. Bemegy például Botlik András a városba az új tanítóért. Meg is érkezik. Az új tanítót behordja a mesterhez. Estére kelve kiül a makrával a kapuja elé.

Innen is, onnan is ballagnak által az esti szürkületben hozzá a szomszédok. Mindegyik megteszi a maga észrevételét a mai, tegnapi és holnapi időjárásra vonatkozólag. Eltárgyalódik azonközben a Faragóék fekete ártányának állapota, mint amely állat étvágy nélkül szűkölködik. Elvégre is mintegy mellékesen szóba kerül az új tanító.

Botlik András emlékezete nem csurgat könnyedén. A látottak és hallottak minden időrend nélkül adódnak elő, s az elmondásban a Szegfű és Csillag, e jeles két ló étkezése, magaviselete, meghorkanása, botlása, esetleg rúgása részletesen leíratik.

- Hát az új tanító úr miket beszélt?

- Miket? Semmit. Azt kérdezte: milyen nálunk a levegő?

- Levegő?

- Az. Hát, mondok, csak így-úgy, már kinek hogy, rúgja a kánya. Hát, aszongya, tán kend nem is tudja, mi az? Bizony, mondok, nemigen éltem vele, rúgja a kánya, mivelhogy mink csak afféle parasztikus nép vagyunk, tanító uram. Hát, aszongya, nem úgy van az, rúgja a kánya, hanem bizony mindenki él avval, mivelhogy benne élünk, és anélkül élni nem is lehet.

- Hát kend mit szolt?

- Hogy mit szoltam? Mit szoltam volna, rúgja a kánya! Gondoltam, gyere csak hozzánk, majd meglátod, hogy nálunk megeszed még a málét is, rúgja a kánya.

Dacára annak, hogy Botlik ennyire nélkülözhetőnek tartotta a levegőt, a levegő szó gyorsan belekerült a falu szótárába. Férfiak és nők órákig tűnődtek a levegő micsodája fölött. Kérdések szállottak egyik kaputól a másikhoz, és vélemények keresztezték egymást úton-útfélen a levegő tárgyában.

A vélemények aztán rendesen egy kicsinylő kijelentéssel végződtek:

- Ej, eddig se volt a mi falunkban levegő, ezután is megélünk nélküle.

Idő múltán kitudódik az iskolás gyerekek útján, hogy a levegő az a valami, ami a szelet okozza; és hogyha az embert egy olyan szobába zárnák, amelyben levegő nincsen, biztosan meghalna, de hamar.

Ez általános megatottságot kelt. Pörge István, a félkezű csősz, különösen lehangolódik. Ez tapasztalt ember! Illaváról is beszélhetne, ha akarna; de nem akar. Nagyot fordulhatott Illaván azóta a világ: bizonyosan berendezték ott is azóta a levegő nélkül való szobát.

Hát mondom, így bővül és bővül a falu enciklopédiája, amely szerencsére nem könyv alakban létezik, hanem az emlékezetben. Ha könyv alakban volna, úgy járna, mint a falu kártyája, amelynek már csak huszonhat *balatty*a van meg, azokat sem az elejéről, hanem a hátáról lehet megösmerni.

Legtöbbet értünk azonban a gyógyászathoz.

Nem kell nekünk orvos soha. Akit elér valami nyavalya, annyi recefőt kap, hogy azt sem tudja, melyiket szedje. Különösen a kenés és a herbatej alkalmaztatik sikerrel.

A kenést a bába végzi, éspedig hájjal, mint amely már öregapáink által hasznosnak tapasztaltatott. A beteg ettől olyan jóízűen nyög, hogy szinte irigylik a pitarba kizárt családtagok.

Vannak azonban esetek, mikor sem a kenés, sem a herbatej, sem a ráolvasás, sem a karácsonyi kakaskukorikoláskor szedett szentgyörgyvirág-gyökér nem használ. Ilyenkor mindenki tudja, hogy a polgár rontásnak az áldozata.

Így járt a múlt években Draska Vencel is. Ez jóra való ember. Szolgalegényképpen került a faluba Vas Imréhez. A gyomrára betegedett meg a jámbor, s minél többet kenték, gőzölték, herbatejekkel itatták, annál rosszabbra fordult az állapota. Még a paprikás pálinka-kúra sem használt neki. Utoljára már azt hitték, hogy a mennyországba kerül, mert jártányi ereje sem volt, csak lézengett a ház körül.

Vas Imre nem tudván egyébre használni, ősszel kitette a szőlőhelyre. Adott melléje egy puskát, hogy olykor-olykor durrantson egyet tolvajintőnek, s kiküldött neki szombatontként egy kenyeret, meg egy darab szalonnát.

Hát, mikorra a szüret elérkezett, Draska Vencel olyan egészséges volt, hogy még meg is bicskázódott, amely bajból nem olyan nehéz kigyógyulni.

A szolgabíró azt mondta, hogy a szőlőtől gyógyult meg, mert szőlő-kúrárt használt. Vencel azonban máig is tagadja, hogy hozzányúlt volna a rábízott szőlőhöz.

Megtörténik azonban némely esetben, hogy még a szőlőpásztorság sem használ. Ilyenkor egyértelműleg konstatáljuk, hogy az illető halálos betegségben leledzett, és mikor csendítenek, mindnyájan levesszük a kalapunkat, és imádkozunk.

Imádkozni is mindenki tud nálunk, de a *Hét Mennyei Zár*-at csak Tót Lőrinc tudja. Tót Lőrinc különben is irodalmilag képzett ember: nála van meg a *Csizió* és Rontó Pál története. A *Csizió*-t tudjuk már könyv nélkül, mert az hasznos tudomány, hanem *Rontó Pál*-ból még mindig kell rendeznünk a téli estéken felolvasásokat.

Több könyv nincs is a faluban, de nem is kell.

A két legszükségesebb: az Adókönyv és a *Lelki Manna*, minden háznál megvan. Amennyit az egyiken káromkodunk, azt a másikon helyreimádkozzuk.

A FALU LELKE

Csak az embernek van lelke? Nem: mindennek van lelke a világon. Csakhogy a lelket látni nem lehet. Azt csak érezni lehet.

Az én falumnak is van lelke. Ezt én soha sem tudtam volna, ha föl nem vetődöm a városba. Városon jó lakni, mert az ember megszeretheti benne a faluját. A rónát is jobban látja az ember, ha hegyre kerül. Az életet is jobban látja az ember, ha egy csomó esztendő van már a lába alatt.

De hát mi az a falu lelke? A faluban ahány az ember, annyi a gondolkozása, a természete. Amint két egyforma arc nincs a világon, úgy két egyforma lélek sincsen. Szóts Ádám például békés ember, a kakasok harcát sem nézheti az udvaron, káromkodni csak ebadtával szokott, és ha valaki azt mondja neki: - Nem igaz! - ő azt feleli rá: - Legyen úgy.

Már az öccse, az István, egészen fordítottja. Nincs nap anélkül, hogy valakire ne haragudnék. Szeret a háborúról beszélni, s olykor verekedik is a kocsmában. Riba Péter mindig a masinákkal foglalkozik. Kanászkorában kifaragta fából a cséplőgépet. Most megél abból, hogy órákat javít. Ollik Jánosnak mindig a házépítésen jár az esze. Jordán Pál pedig mint jeles vadász ismeretes, noha puskája nincsen. Ha disznóölés van a faluban, a Nagy János tudománya nélkül nem eshetik az meg, s ha valakinek elvész a libája, üstje vagy malaca, haladéktalanul a Vida Imre portájára mennek azért a kisbíróval, s rendesen meg is találják valahol a kertben elföldelve, vagy a boglyában elrejtve. A legszebb nótákat Varga Imre tudja, de már éneklés dolgában Bazsó Eszti áll az első helyen. Szóval ahány ember, annyiféle észjárás, annyiféle hajlandóság, annyiféle egyéniség.

És mégis van a falu sok emberében valami közös, valami sajátságosan közös gondolkozás és érzés.

Végigmegy például a falun két úri ember. Az egyiknek a fején pörgekalap van, a másiknak a fején cilinder. A pörgekalapot nyugodtan nézi a falu. Azon a szemek megpihennek. Azonban a cilinder nyugtalanságot kelt. Nem tetszik. Hogy miért nem tetszik, azt nem tudom. Talán azért, hogy magas? Nem. Hiszen a téli báránybőr-süvegek is vannak olyan magasak, és azok tetszenek. Egy még magasabb süvegben megjelenő ázsiai ember általános jó hangulatot keltene. Azt mondanák rá:

- Szép, derék ember.

Pedig Ázsia messze van. Ellenben Budapest itt van az országban, és a cilinderkalap évenként egyszer-kétszer végigvillog a falun. Mégis örökké szokatlan, idegen, csúnya nekünk. Egyetlenegy ember sincs a faluban, akiben a cilinder látása kellemes érzést keltene. Nem belőlünk való lélek, aki kitalálta, sem az, aki gyönyörködik benne.

Éppígy vagyunk a frakkal és a kockás ruhákkal is. A falunak mindezek nem szépek. Pedig szeretjük a tarkát. Az asszonyaink szíve fölrepes egy-egy virító színű, virágos selymekendő láttára. A kapuinkat és ablakfáinkat cifrára faragjuk és festjük, de ha bevezetnek bennünket egy XV. Lajos korabeli szalonba, ott mégis idegenül tekintünk széjjel. A Lédák, Ámorok és amorettek nem a mi képzelmi világunkból valók. Nem örülünk nekik. A mi képeink a természetből valók. Még ott is válogatunk. Azokat a virágokat szeretjük, amelyeknek több a virága, mint a levele. Ilyenek tetszenek nekünk a ládákön, a kendőkön, a kapukon és mindeütt, ahova ékesség való. A leányaink is tulipánok, rózsák, liliomok meg pünkösdi rózsák.

A legfőbb színünk mégis a fehér. Ez komoly szín, ünnepies. Hogy már Árpád apánk idejében is *fejérszemélyek* voltak a lányok, azt nálunk a pap sem tudja, de azért még azt is elhinnénk, ha mondaná valaki, hogy az ősi pogány szertartásainknál fehérbe öltözötten jelentek meg a leányok, és innen van, hogy ma is olyan áhítatszerű komolyság fog el bennünket, mikor a fehér ruhás leánycsoportba gyönyörködünk.

Mi a városi divatokat, a tüled-állót, hozzáállót, puffos ruhákat csak mint furcsaságokat látjuk olykor-olykor. De ezek a ruhák a mi szemünket nem gerjesztik örömré.

Nem is az igazi szép van azokban a divatokban. Az igazi szép nem változik. Azok pedig változnak. Nálunk megvan az igazi szép, de nem is változik. A divatunkat apáink hagyták ránk, mint ahogy rájuk hagyták az apák apái, mi pedig hagyjuk a fiainkra és leányainkra.

Így vagyunk az észbeli dolgokkal is.

A papunk például elmondta egyszer, hogy kilencszáz esztendő óta folyton diácul folyik az istentisztelet.

A diák szavakat hallgatjuk is egész életünkön át és úgy rövidesen tanuljuk az iskolában is, de kilencszáz esztendő óta tanulván sem tudunk annyit belőle, hogy mit mond a papunk akkor, mikor azt mondja:

- Dominus vobiscum.

Nem ragad ránk. Idegen. A falu lelke lerázza magáról az idegen szellemet, mint a hattyú a vízgyöngyöket.

Éppilyen ránk-kenhetetlen valami a német nyelv is. Fehér hajú apáink nyelvét nem tudta németre hajlítani a Bach-korszak erőszakossága, s a falunkból bakancsba fűzött katonák is hiába iskoláznak három esztendőket az osztrák-német kaszárnnyákban, olyan német nyelvtudományt hoznak haza, hogy ha abból kellene újraserkeszteni a Goethe nyelvét, hát jobban hasonlítana az a szanszkrithoz, mint a némethez.

A falu lelke lerázza magáról a német nyelvet is.

Pedig máskülönben milyen tanulékonyak vagyunk. Egyetlen hallás után elmondunk egy hat nyomtatott ívre terjedő mesét vagy történelmi eseményt, ha a mi eszünk járásának és szívünk dobogásának tetsző az, vagy megtanulunk egy hallásra egy nyolcsoros verset, ha a mi nyelvünkön írták. Próbálja ezt velünk csinálni a Tudományos Akadémiának akármelyik tagja.

Csak azt az egyet röstelljük, hogy káromkodni is tudunk, és hogy ezt gyakorolnunk is muszáj.

Hogy miért nem lehetünk meg enélkül, azt nem tudjuk, de hogy a legájtatosabb ember gyónásában is benne van mindig a „káromkodtam”, az bizonyos.

Pedig nagy baj a káromkodás, mert pokolra kerülhet miatta az ember. A papunk mondja, hogy kilencszáz esztendő óta inti a falu lelkét a keresztény egyház, hogy hagyja el a káromkodást, mégis járja mindig az ördögadta, kutyateremtette s a tüzes istennyila. Hát mi az a nyíl? Nem tudjuk. A keresztény biblia Istene lenyilazott talán valamikor az égből? Nem, soha. Hát honnan került ez a szó a mi szótárunkba? Nem tudjuk. Apánk hallotta nagyapánktól; nagyapánk hallotta apjától. Az is hallotta valahonnan, de az már nem felelhet, mert por. Hát a rettenetes fene micsoda ősalak lehetett, hogy annyit emlegetjük? A szomszéd nemzetek nyelvében nyoma sincs e szónak. A szent István vallása sem ismeri. De azért van. Az értelme már homályos, de mindig erőt jelentő. Azt mondjuk: fene markos legény, fenegyerek, s amire haragszunk, megetetjük vele.

Vannak ilyen rejtelmes, felbonthatatlan szavaink, amiket már magyarázni nem tudunk. Ilyen furcsa fogalom például a táltos is. Hát mi az a táltos? A szárnyas lovat is így nevezzük, meg azt a gyereket is, aki fogakkal születik. A szárnyas ló már csak a mesékben röpdös, de a táltosgyerek, az valóság. Az, ha felnövekedik, jövendőlni tud majd. Miért? Honnan van ez a hitünk? A tudósok könyvéből? Nem. A keresztény vallásból? Nem. Hát hol van meg a táltos szó? A németben? Ott nincs. A latinban? Ott sincsen. Talán más európai nyelvben? Egyikben sincsen. Hát honnan tudjuk?

Éppígy vagyunk a boszorkánnyal is. Ennek a szónak az eredetét is hiába keressük. Hogy a bűbajos mesterségeket gyakorló perzsa papoknak a neve buzur-kán, mi azt nem tudjuk, sőt a perzsákat is hiába emlegetné valaki előttünk. De azért mi hisszük, hogy vannak boszorkányok, s remegünk tőlük, s az irántuk való félelmünket sem a könyves királyok parancsa, sem a keresztény égi malaszt, sem a M. K. Természettud. Társulat el nem oszlatja bennünk soha.

Azt sem tudja nálunk senki, hogy a perzsa fekete-papok mint karaboncok ismeretesek a Keleten, de azért ha véletlenül egy toprongyos ember betoppan a faluba és aludttejet kér valahol, szíves készséggel adunk neki, mert valószínű, hogy az a garabonciás, aki fürgeteget idéz elő, ha megharagszik.

Benne van-e ez a garabonciás más náció nyelvében is? Nincs. Benne van talán a vallásban? Nincs. Jár Európának más országában is? Nem jár.

Csak a falu lelkében vannak ezek a hitek. Hát honnan van a mi falunk lelke?

Hogyan van az is, hogy ma is valami áhítatszerű, szent érzéssel mélázunk bele a szabad ég alatt lobogó tűz lángjaiba? Semmiféle más európai nép nem szereti úgy a szabad ég tűzét, mint mi. Nyáron is tüzet rakunk a mezőn, a berekben, az erdőszélen, s körülüljük hárman-négyen, s belebámulunk órák hosszáig szótalánul az elképzeldésnek valami megmagyarázhatatlan sajátosságával. Bennünk van, hogy ez kell nekünk, s bár soha meg nem történt, hogy a templomunk közepén tűzrakás égett volna, de ha ilyen gyújtának a pap parancsára az oltár előtt, meg vagyok arról győződve, hogy a falu népe áhítatos komolysággal guggolná azt körül, bele tudná illeszteni rögtön a vallási érzelmeibe, s nem találna olyan furcsának, mint például azt, hogy a báró a templomban üvegkarikát tesz az egyik szemére, és úgy rázza a fél lábát a prédikáció alatt, mint a köszörűs.

Hát azt ugyan hol tanulta Bozsók Julcsa, hogy egy holdas-nyári éjjelen elkiáltja magát az udvaron:

Új hód: új király,
Tégöd köszöntelek.

Bizony nem a katekizmusból. Valószínűbb, hogy a finn Kalevalából vette, ahol az egyik verssor - *Terve kun, terve kuningás* - azt teszi, amit ő kiabált.

Már aztán, hogy ő mikor járt Finnországban, azt nem kérdeztem tőle. Mert ez a rejtelmes értelmű kiabálás nem tűnt fel nekem és senki másnak a faluban. Egyszerre tudtuk, hogy szegénynek a foga fájt. Ellenben ha azt kiabálta volna:

Hová levél óh szűmnek bájkoránya?
Szállj enyhe hitkéz lelkem bánatára! -

ez nyugtalanná tett volna bennünket, mert ez már idegen valami, ezek a sorok nem a mi lelkünk mezejéről valók.

Érthető ebből, hogy a mi jeles budapesti poétáink könyve is valami érthetetlen unalmasság a faluban. Nem a mi kalamárisunkból írták azokat. Bárcsak abból írnának. Mert szeretjük mi a poézist. Az észbeli dolgok hidegen hagynak bennünket. Azok eltávozások a föld szépségeitől. De a dalféle dolgokat szeretjük hallgatni, mert azok hozzáhajlítanak bennünket a természet kebeléhez.

A mi életünk az érzések élete, és nem az okoskodások élete. Kantok és Hegelek nem teremnek a mi földünkön, de terem Petőfi, aki dalol, és terem Jókai, aki mesél.

Közömbösen hallgatjuk azonban az olyan írókat, akik azt beszélik, hogy a murányi erdőben Diána istennő csörtet az avarban; nimfák fürödnek patakjainkban, és faunok kergetőznek a ligeteinkben. Ellenben érdeklődéssel fülelünk, ha arról beszél, hogy az erdőben egy ezeresztendő ember lakik; a patakban egy kísértet mossa a fehérneműt, s a berekben egy fehér ló jelenik meg olykor, holdvilágos éjszakákon, és eltűnik, ha az ember hozzája közeledik.

Az erdőt még szeretjük, de a hegyekről nem énekelünk. A rónaság azonban benne van a dalainkban. Hej, az kedves nekünk! Miért? Nem tudjuk.

Eszembe jut, hányan megírták már, hogy micsoda különös dolog az, hogy a bölcs állapotba törekvő hindu órákig képes mozdulatlanul bámulni a Buddha köldökére, miközben a nirvána csöndes örömébe süllyed. Mit bámuljam én azt a rongyos hindu bölcsét, mikor itt van az én derék parasztjuhászom, aki a botjára támaszkodva, szobor gyanánt áll a végtelenségbe belekélő síkság közepén és órákig nézi a távolnak semmijét. Mit néz? Azt, amit a hindu. Miért néz? Azért, amiért a hindu. Jólesik ez neki. Benne van a természetében. Nem tűnik ez fel senkinek. Mert ez rendjén való, szép időtöltés.

Nem kedvesebb, bölcsőbb ember-e ez nekünk, mint az a hindu, aki mással vakartatja a hátát, s ahelyett, hogy megbölcselednék, megbutul.

Az efféle csöndes merengés benne van a falu férfi-embereinek természetében. A városi ember mindig siet, fut, kapkod, nyugtalankodik. A falusi ember azonban, hacsak a háza nem ég, mindig nyugodt és komoly. Még az sem keveri fel a bosszúságunkat, hogy a komédiások néha kicsúfolnak bennünket a népszínműveknek nevezett színdarabokban. Azok csak paródiái a mi életünknek. A ruhák, amik ott mozognak, a parasztjaink ruhái ugyan, de a szavak, amiket ott beszélnek, nem a parasztjaink esze-járásából valók. Persze a városi ember nem tudja ezt. „Ez a falu” - azt mondja -, s ha négy-öt ilyen darabot végignézett, azt hiszi, ismeri a népeletet. Pedig bizony mondom, nem ismer egyebet, mint a népszínház ruhatárát.

BÚCSÚ

Fütyülnek már nekem!

Itthagynom az Alföld királynőjét. Itthag yok az életemből három csöndes évet; három csöndes évnek kedves emlékeit.

Mikor ezelőtt három esztendővel berobogott velem a rókusi vonat, legjobban az lepett meg, hogy sok volt a paprika a házakon. Ma, hogy az alsóvárosi vonat kirobog velem, nem annyira a sok paprikát bámulom a házakon, mint inkább a sok adósságot.

De ezt csak jóra lehet magyarázni, mert ahol sok az adósság, ott sok a hitel, s a hitel mindig a jobb jövő előlege.

Nem sajnálom ezt a három évet, amely Szeged porához tapasztja a lelkemet. Pedig akárki elhiheti, hogy nem gazdagodtam meg Szegeden.

De örülök, hogy megismertem a magyarságnak ezt az ősi fészket, ahol még az ősmagyarok ajkával beszélve, istennyilának nevezik a villámot s életnek a gabonát; ahol még el lehet felejteni a német nyelvet, és ahol még meg lehet tanulni a hazaszeretetet.

Szellemi tekintetekben sokra vittem Szegeden. Tagja voltam a Próféta asztalának. És itt Szegeden jöttem rá, hogy a legnagyobb földi jó nem az elmélkedő filozófia, sem a vagyon, sem a holdvilágos szerelem, hanem egy-egy pénteki halpaprikás a Bálónál.

Különben elég zajtalanul éltem. Sokan észre sem vették, hogy létezem, sőt ha meg is jelentem itt-ott mint hírlapíró, inkább úgy tűntem föl, mint az a bizonyos Péter, aki az árnyékát keresi.

Pedig nekem is voltak céljaim és vágyaim.

Nincs is okom ezeket tovább titkolni.

Főcélom volt, hogy bejussak a szegedi Dugonits Társaságba. A szerkesztőm három esztendő óta kecsegtet ezzel, most már nem bízhatom benne tovább, mert látom, hogy ő maga sem tud oda bejutni. A legnagyobb vágyam pedig az volt, hogy Reizner Jánostól legalább egyszer halljak tudományos véleményt valami régiség felől. Reizner szfinx. S a szfinxek megszólalását bevárni egy emberélet nem elég.

Azonban önkénytelenül is fölmerül a komoly, jóindulatú kérdés:

- Miért megy el?

Nem maradhatok tovább, uraim!

Azon rövid három év alatt, míg itt voltam, kétszer csuktak be Gajári helyett az államfogházba.

Gajári nem pihen.

Én többször nem pihenhetek.

De ha Gajári tagadná, hogy helyette ragadoz be engem a bekötött szemű Igazság, ám legyen igaz az ő szava.

Elmegyek azért, mert az a sorsom, ami a színészé.

A hírlapíró is komédiás: a betű komédiása. A mi művészetünk is csak napi-művészet. A játékaikat mindennap újrakezdjük, s ha néha egy-egy alakításunknak gyorsan halványuló emléke túl marad fönn a huszonnégy órán, az a mi büszkeségünk, dicsőségünk.

Nekünk is van ságunk: néha idegen, néha álorcás Mefisztó, néha a saját szívünk.

Minden hírlapíró nem lehet az igazságnak apostola. Egy szerkesztőségben elég egy belőle. A többi csak színész; a betűnek becsületes, ambiciózus színésze.

Vándorlunk mi is. Igyekszünk sok becsületet és kevés adósságot hagyni hátra. Néha ez fordítva sikerül. De azért a világ kereke nem zökken, mint a lóvonatúé.

Megyek hát egy várossal tovább.

Az Arad-Csanád-i vonatnak ma több gőzre van szüksége, mint máskor, mert nehéz szívet visz.

De nem érzékenykedem. „Minden úgy van jól, amint van” - súgja elválhatatlan-hű barátom és útítársam, Mummery Róbert a fülemben.

Még egyszer intek a kalappommal, még egyszer a zsebkendőmmel... És most úgy érzem magamat, mintha a saját temetésemmel utaznék.

A TIHANYI-GYEREKEK

A fiamat én sem vesszővel, sem nehéz szavakkal nem nevelem. Hajlik ez mégis, úgy, amint én akarom.

Ezt főképpen a Tihanyi-gyerekeknek köszönhetem: a Jancsinak, meg a Pistának. Ezek éppannyi idősek, mint a fiam. Ikrek. De milyen különbség van a kettő között, az ember nem győzi éveken át csodálni.

A Tihanyi Jancsi a világ legtökéletesebb gyereke. Ami dicséret gyerekekre mondható, azt ő mind megérdemli. Az iskolában első, a kívánságokban utolsó. Reggel, amint felnyitotta a szemét, kipattan az ágyból és mosdik, mint a réce. Hogy őt mosdassák vagy öltöztessék, az kellene csak. Azt mondaná rá:

- Micsoda anyámasszony-katonájának néztek engem! Huszár leszek én, ha megnövök, nem madárijesztő.

Gondosan megnézi, hogy nincs-e por a kabátján. Ha csak egy szem van is: hol a kefe? A Jancsi bizony nem visz ki port az utcára. A könyveit gondosan elrakva megy az iskolába. Útközben, ha képeslapokat lát a boltajtókon, nem bámészkodik az előtt. Ha kispajtással találkozik, nem rúgja azt meg, és nem üti ki a kalapot a fejéből. Az iskolában, ha senki se tudja a leckét, ő bizonyosan tudja, és ha emiatt mindenkit becsuknak, ő egymaga hazamehet.

Bezzeg a Pista egészen más gyerek. Azt reggel mindig úgy kell kihúzni az ágyból, mint a kenyeret a kemencéből. Mosdani maga nem tud, s valahányszor mosdatják, úgy bőg, mint a boci.

A könyveit a székek alatt meg a konyhában szedi össze. A táskája szíja rendesen el van szakadva. A feje olyan borzas volna, mint a pemet, ha a cseléd egyszer elfelejtené rendbeszedni; port meg elvinne ő egy kosárra valót is a kabátján, sőt, ha gyaluforgácsot akasztanának a hátára, azt sem venné észre. A kabátja különben soha sincs begombolva. A kalapját a tarkóján viseli. Ha csizma van a lábán, annak kilefeg mind a négy füle, ha pedig cipő van a lábán, az egyik cipőfűzője rendesen ki van oldozódva, és ő meg nem köti, míg csak fel nem bukik.

Az utcán többször néz hátra, mint előre. A kis pajtásaival mindig hajba kap. Azok aztán a minap úgy megütötték az orrát, hogy ma is félreáll. Az iskolában, akárhányan vannak, mindig ő a legutolsó. Ha a leckét mind tudja is, ő bizonyos, hogy nem tudja. Az irkája tele van malaccal, a kis könyve meg ötössel. Szóval olyan gyerek, akihez hasonlítani hátborzongató gondolat.

Én rendesen találkozom mindennap mind a két gyerekkel. A Jancsi köszön is szépen, de a Pista úgy néz rám, mintha görögdinnye volna a nyakán, fej helyett. Néha náluk is ebédelek. És így van az, hogy a két gyerek itthon gyakran eszembe jut.

Ha az én fiam például bekormozza magát, rögtön elmondom az öreganyjának, hogy a Jancsival találkoztam az utcán. Kezet is fogtam vele, és anélkül, hogy ő észrevette volna, megnéztem a kezeit, hogy nem tintásak-e az ujjai. Dehogy voltak tintásak. A Jancsi, ha be is tintázza az ujjait, megmossa azonnal. Megesik néha, hogy a tinta nem akar lemenni. Ilyenkor a Jancsi egy óra hosszáig is mosogatja az ujjait a szappannal, és azt mondogatja:

- Csak azért is!

Aztán olyan a keze, mint az angyaloké a mennyországban.

Mindezt úgy mondom el, hogy a fiam kezére rá se nézek. Véletlenül jutott eszembe az egész.

A fiam térül-fordul. Kis idő múltán mutatja a kezét, hogy olyan-e az, mint a Jancsié. Persze hogy olyan, éppen olyan.

A havi értesítőben rendesen hoz a fiam kitűnőt is, meg ötöst is. Egy ideig a számolásból kapta az ötöst. Akkor elmondtam, hogy a Jancsinak kitűnője van mindig a számolásból. Bizony nem azért, mintha okosabb fejű gyerek volna a többinél, hanem mert fütől-fától kérdezi, melyik számnak mennyi a harmadrésze. Egy hónap múlva már elégséges volt a fiamnak a számolásból, ma pedig jelese van. Az igaz, hogy majd megöszült az egész ház a kérdegetéseitől.

A Jancsi emlegetését komoly arccal hallgatja a gyerek, és utána gondolkozóba esik, de bezzeg örül akkor, ha a Pistáról beszélek. Ezt már mind neki mondom.

Mikor látom, hogy figyelmesen tisztázza az írásait, egy-két szóval említést teszek a Pistáról.

Láttam a Pistát, mondom neki. Náluk voltam. Éppen ő is tisztázott. Tintas volt a keze könyékig. A papirosán meg annyi volt a malac, hogy Kőbányán sincs több. Aztán, mikor mondtam neki, hogy a tollba nem kell annyi tintát venni, hát beletörülte a tollat a hajába.

A gyerek persze nagyokat kacag ezen. Micsoda öröm, hogy ő különb gyerek, mint a Pista. Ír tovább vigyázva, boldog önérzettel.

Néha meg elmondom, hogyan lődörgött az utcán a Pista. Sehol a sarat el nem kerülte. Föl is fröccsent az egyszer a nyakáig. Megállott minden kirakathoz és észre se vette, hogy eltéved. A piacra jutott, ott rábámészkodott egy vörös szakállú emberre, aki az ölében galambokat vitt. Egyszer csak jött egy kocs. A Pista szaladt, de szokása szerint nem nézett előre, hanem mindig hátra, így aztán belefutamodott egy tejes kofának a fazekai közé. No, volt haddelhadd! A kofa kiabált, hogy fizesse meg a Pista a kárát. Persze a Pistának nem volt csak egy krajcárja, azt is elvesztette már régen. Hát átadták a Pistát a rendőrnek. Hogy aztán az mit csinált vele, ma se lehet tudni. Bizonyosan bezárták valami sötét pincébe.

De hány ilyen bolond esetét tudom én a Pistának. Hányszor kitörött keze-lába, mikor a lépcső karfájáról leesett, mikor a lóvonatú, a villamos, a bérkocsi, az omnibusz elgázolta. Egyszer gumipuskával a szemét lötték ki. Egyszer eltévedt, és Soroksárról hozták haza. Egyszer belelőtték a városligeti tóba. Egyszer meg, hogy a sintért kísérte, őt fogták meg a dróttal egy kutya helyett.

Mindezek részletesen és színesen elmondott történetek. A fiam elhallgatná napestig. Hol nevet a Pistán, hol pedig nagyokat csudálkozik.

Hát így szerepel ez a két gyerek minálunk. A Jancsi a büntetés. A Pista a jutalom. Ha kívülem nem is ismeri senki ezt a két gyereket, azért élő gyerekek ezek. A fiamnak a lelke van bennük: a fénye meg az árnyéka: s ezt tükrözik vissza az én elmondásaimban, anélkül, hogy ő észrevenné.

Egyszer azt találtam kérdezni a fiamtól, hogy nem kívánna-e a Tihanyi-gyerekekkel megismerkedni?

- Dehogynem.

- Szeretnél velük játszani?

- Szeretnék.

- Melyikkel szeretnél jobban játszani?

Minden gondolkozás nélkül ráfelelte:

- A Pistával.

A TÜKÖRKÉP

Azt hiszem, minden becsületes ember hozzá van ahhoz szokva, hogy a saját képét lássa a tükörben.

Az ember lassankint meg is szokhatja ezt éppúgy, mint a járást, anélkül, hogy a lábaira gondolna, vagy mint a beszélést, anélkül, hogy a nyelvére gondolna.

Hát én is megszoktam, hogy egy fiatal, vidám, fekete szemű, hegyes bajuszú arcot lássak a tükörben. Olyan bizonyosra vettem, hogy száz forintot tettem volna ezer ellen minden gondolkozás nélkül.

Életemben kétszer hallottam, hogy szép ember vagyok. Egyszer a feleségem mondta, de nem szó szerint való értelemben; másodszor egy jó barátom, aki ezen nyilatkozata után öt forintot kért tőlem kölcsön. Azt azonban már többször hallottam, hogy szebb is lehetnék, de legtöbbször semmit sem hallottam, mikor erről beszéltek.

Sajátságos, hogy nekem az arcom mindig tetszett. Valahányszor tükörbe néztem, mindig rokonszenves, barátságos pillantással találkoztam, sőt néha úgy tetszett nekem, hogy a tükörben tisztelt ifjú férfiú arca határozottan megnyerő, szeretetreméltó és impozáns.

Ő volt a legkedvesebb barátom.

Sokszor volt okom arra, hogy üdvözljem, és szerencsét kívánjak neki. Ő ilyenkor őszinte melegséggel bólogatott, és mosoly röppent át az ajkain. Máskor meg arra is volt okom, hogy komolyan felcímezzem egy szürke állat tulajdonnévvel, sőt nem ritkán a családi nevével is.

Ilyenkor kissé elváltozott az arca. A szemei szétnyíltak, s a címeket ugyanazon pillanatban visszamondta. Mást megöklöztem volna talán ezért, de rá nem tudtam haragudni, sőt alig egy másodperc múlva barátságosan mosolygott rám a tükörből, s én is akaratlanul mosolyogtam.

Láttam néhányszor szomorúnak is. Ilyenkor az arca meg volt sápadva. A szemein sötét árnyék lebegett. Alig lehetett nézni őt könnyezés nélkül. Mondtam is neki néha: szegény fiú! Ő búsan integetett a fejével, mély részvéttel tekintett rám és minden mosolygás nélkül fordult el a könyveim felé.

Ismerem őt gyermekkorom óta. Emlékszem a kis bolondos arcára, mikor alig hétéves volt. Egyszer a kisöcsémnek meghúztam a haját. A kisöcsém sírt. Nekem azt mondták, rossz testvér vagyok. Akkor aztán én is sírtam. Beosontam a belső szobába, és ott pityeregtem a kisasztal előtt. Egyszer, amint felpillantok, látom, hogy egy hozzám hasonló gyerek szintén pityereg a tükörben. A könnyei az arcán csillogva peregtek végig. A szemei búsak voltak. Attól a pillanattól kezdve meleg rokonszenvet éreztem iránta.

Azután láttam őt fokozatosan felnőni, kifejlődni. Az arca rendesen derült volt, figurás, bolondos. Időnkint büszkén ünnepelt az új nyakkendők fölött.

De legjobban akkor érdekelt, mikor a bajusza első pihéi megjelentek az orra alatt. Akkor órákig tudtam ülni előtte, s mulattam azon, hogy milyen arcvonogatásokkal igyekszik két-három szál bajuszt hegyesre kihúzni. Ez iránt különben akkortájt egy Mariska nevű fiatal hajadon is fokozatos érdeklődést mutatott.

Egyszer aztán légymadár helyett agyoncsaptam a tükrömet.

Sok-sok idő elmúlt azóta. Tükör helyett apró lurkók jelentek meg egyenkint a házban, s valamennyien a tükörképnek kicsinyített vonásaival. A legidősebb fiú pláne, valahányszor meghúzza a kishúga haját s én komoly szavakkal ecseletem a sötét utat, mely a hajhúzástól az akasztófaig vezet, mindannyiszor sírva fakad, s én ugyanazt a régi kedves gyerekarcot látom magam előtt, amely velem sírt egykor az anyám tükrében.

A minap, hogyan-hogyan nem, mégis vettem egy tükröt. Az ember hiú lesz vénségére, mint Salamon király. Ámbátor én nem egyenes hiúságból vettem. Az együletünk parancsolt rám, hogy adjam be a közös albumba a fotográfiámat. Nekem pedig nincs fotográfiám. A fényképészhez kell mennem. Hát mielőtt erre a könnyelmű lépésre elhatároztam magamat, vettem egy tükröt.

Kíváncsi voltam a régi jó cimborámra, arra a fiatal, vidám, fekete szemű, hegyes bajuszú úriemberre.

Hát amint nagymohón belekukkantok, nem csekély meglepetésemre, egy merőben idegen arcot látok magam előtt. Megsoványodott, nagy bajuszú, komoly tekintetű férfi volt ez. A szemöldöke között két mély ránc, s az arcán kétoldalt, a mosolygás barázdáiban ott lappang a búskomorság.

Ez nem én vagyok. A tükör nem jó. Én édes Istenem, hogyan változik minden a világon! Mennyivel jobbak voltak még a tükrök is az én fiatal koromban!

TANÍTÓK MIATYÁNKJA

HELYZETÜNK A TÁRSADALOMBAN

I

E cím alatt a *Néptanítók Naptára*-ban egy cikket tettem közzé, mely társadalmi helyzetünket röviden bírálta.

Miután lapunk egyik főcélja a tanító társadalmi helyzetének emelésén munkálkodni, szükségesnek láttuk e tárgynak részletesebb megbeszélését.

Hol állunk? - Honnan e helyzet? - Miképp segíthetünk magunkon? - Ezek a kérdések, melyekre felelünk.

„Ráutalva a köznép által nyújtott kenyérre, szenvedve a tömérdek hivatalos feljebbvaló pressziója alatt, lenézve az úgynevezett *bonne société* által, - ez a mi helyzetünk a társadalomban.”

Azt hiszem, e szavak igazságát egy néptanító sem fogja kétségbe vonni.

Mert vajon nem a nép „fogadja”-e a tanítót? - mint fogadja a kanászt, a csőszet, a baktort és más embereket, kik a község érdekeit gondozzák.

Hiába protestálsz e kifejezés: „tanítót fogadunk” - ellen, a köznép mindig így beszél, s mennyire lealacsonyító e kifejezés, mennyire magába foglalja a népnek azon hitét, hogy a „tanító a nép uralma alatt áll” - azt mindenki érezheti.

A köznép nehezen halad.

Néhány évtizeddel mindig hátrább van.

A kor újításai későn érkeznek hozzá, s minden újítás olyan szellemi gombóc a köznépnek, melyet értelme nagyon nehezen tud megemészteni.

A nép még most sem tudja levetni magáról azt a rongyos szűrt: a 48-as évek előtti tanügyi viszonyok emlékét, még mindig azt hiszi, hogy a tanító fogadható és elbocsátható, kény és kedv szerint.

Mi rögzíti úgy meg a népben e balhitet?

Az, hogy ő fizeti a tanítót.

Midőn pénzt ad neki, azt mondja: én fizetem.

Midőn gabonát ad, azt mondja: én adok neki kenyeret.

Midőn iskolába adja gyermekét, így gondolkozik: én tartalak, tehát szolgám vagy, szolgálj meg érte.

Ez nem maradhat így.

A tanítót nem szabad a nép által közvetlen díjazni.

Fizesse a nép az adóba e pénzt kultúradó vagy más címen, s nyerje a tanító az adóhivatalokból fizetését.

Ez oly változás lenne, mely a miniszter úrnak csak egy tollvonásába kerül s az a tollvonás sok könnyet szárítana fel, s nagyot lendítene a népművelés ügyén.

Megmondom, miért.

Míg a tanító a néptől kapja fizetését, addig a nép bizonyos fölényt gyakorol rajta.

A tanítónak a zsákot kell tartani, s a zsákba a nép tölt. Ha ez nem is áll szó szerint, a valója mégis csak ez.

És ez nem megalázás, hanem meggyalázása a tanító-tekintélynek.

Hányszor halljuk, midőn a parasztnak nem tetszik a tanító valamely eljárása, azt kiabálja végig az utcán: „Én tartom, mégis így tesz, úgy tesz.”

Pedig az ilyen helyeken ugyan keservesen tudja megkapni fizetését a tanító.

Ismerünk helyeket, ahol fele fizetését sem kapja meg a tanító, pedig ha a hátralékos gabonát be tudná hajtani, olyan úr lenne belőle, mint egy kerületi iskolalátogató.

Ha az adóhivatal fizet bennünket, a tanító állami hivatalnokká válik, s mint ilyen kellő tekintély birtokában van, a paraszt respektálja, s nem veti szemére a kenyeret; a fizetés rendesen befolyik s a nyomor megszűnik; ha kevés is a fizetés, be lehet osztani napról-napra, mert pontosan kapja.

S végül minden baj, minden megalázás, mely a nép által való fizetéshez van kötve, eltűnik, mint az árnyék.

Milyen baj az például, ha szűk termés van? - A tanítónak éppúgy felkopik az álla, mint a többinek. Míg, ha az adóhivatalból kapja fizetését, akkor meg sem érzi.

Vagy tűzvész pusztítja el a községet. A tanító éppoly nyomorra jut, mint a többiek. Azt csak nem gondolja senki, hogy a minisztérium által engedélyeztetni szokott húsz-harminc forint segít a bajon!

A múlt nyáron egy falusi kollegámnak minden termését elverte a jég. A szerencsétlen nem biztosította termését, hiszen nagy szüksége volt arra az egypár forintra. Tönkre lett téve. Folyamodott. A minisztérium adott neki harminc forintot, a káptalan öt forintot. Az ő kára több volt háromszáz forintnál, mert a huszonöt forint párbér és tandíjpénzen kívül minden jövedelmét a földekből nyerte.

Az ilyen bajok tehát nem fordulnának elő, ha a tanítók az adóhivatalokból nyernék díjazásukat.

Továbbá tekintettel arra, hogy a tanító némely helyeken, kivált ott, ahol a javadalmazás földek által történik, aránytalanul nagy adót fizet, - ezen adót, tekintettel a tanító hivatalára, le kellene szállítani.

Falusi tanítóságom ötszáz forint körül jövedelmezett. Minden évben ki kellett adóba fizetnem ötven-hatvan forintot. Miért! Mert nekem is a földekből kellett húznom fizetésemet, és a földadó iszonyú nagy! Aztán akármilyen rossz termés volt, az adócédulák mindig bővebb számokat termettek. Mikor olvastam, önkénytelenül is felháborodva kértem: kit üssek!

Úgyis silányan vagyunk díjazva, és a legterhesebb adónem nyomja vállainkat.

Újabb időkben sokat emlegették, hogy a tanítók fizetését emelni kell. De hát az a fizetés-emelés olyan szó, melynek farkához oda van kötve a *majd* is.

Ne emeljétek még most a fizetésünket, hanem szállítsátok le a terheket, szüntessétek be a nép által való fizetést, hozzatok rendeletet, hogy a tanítóság ne fizessen földadót, és emeltek anyagi helyzetünkön akkorát, hogy megkönnyebbülten lélegzik fel az országban minden néptanító.

2

Pedagógiai lapjaink és a vezérférfiak évek óta trombitálják a füleinkbe, hogy képezzük magunkat, haladjunk a haladó korral stb.

Mások bűnül vetik a szemünkre, hogy maradunk, nem igyekszünk, szorgalmunk nincsen, tevékenységünk lanyha, a lelkesülés pályánk és a tanügy iránt hiányzik belőlünk.

Megálljatok csak, jó urak.

Ha vádoltok bennünket, van ám nekünk mentségünk, mégpedig oly alapos, hogy vádjaitokat elháríthatjuk vele.

Midőn a képzőintézetnek hátat fordítunk, „keblünk ezer reménnyel van tele”. Hogyne! Hiszen előttünk az élet, előttünk a munkatér, hol vár reánk a sok babér.

Az ám! - eleinte az egészséget várjuk, utóbb az első három betűjét is megköszönjük nagyalázatosan.

Eleinte azt hisszük, tisztán tudományos pályára léptünk; utóbb belátjuk, hogy ez a tudomány nem hozza meg az asztalunkra a kenyeret, s míg agyunk a pedagógiával foglalkozik, kezünknek valamely más kenyérkereset után kell nyúlni.

Időnk tehát teljesen el van foglalva.

De ki is kívánhatja egy családos néptanítótól, hogy megélhetését kockáztassa a tudományért!

Nagyobb gondok foglalják el az embert, midőn leányait látja maga előtt, akiknek hozománya még nincs rendben, vagy fiait, akiket különbekké akar nevelni magánál.

De vannak egyedül álló vagy állami költségen élő néptanítók is, kiket nem terhelnek annyira a mellékes gondok, ezeknek több idejük volna az önképzésre.

Az ám, de miként elégítsék ki ezen nemes vágyukat, midőn nem juthatnak könyvekhez; fizetésük nem elég arra, hogy a pedagógiai irodalom termékeit beszerezzék.

A kormány tud százezreket áldozni a múzeumra, hogy az idegenek azt mondhassák: aujnye! És tud áldozni ezreket az operaházra, milliókat egy új, a mostaninál cifrább képviselőházra, de, ami ezeknél szükségesebb: a néptanítók képzésére nem tud áldozni.

Vagy nem lenne szükségesebb, a hazára nézve hasznosabb, ha a kormány az ilyen kiadásoknak csak huszadrészből is néptanítókat képző, nevelésügyet felvirágoztató irodalmi műveket nyomtatna, és azt szétosztaná a szorgalmasabb néptanítók között?

Hiszen magam is ismertem oly tudomány-szomjas néptanítókat, akik ünnepet éreztek, ha bármily tudományos munkát keríthettek a kezükhöz.

Hogyan kívánjátok tehát tőlünk az önképzést, ha az alkalmat elzárjátok előlünk, és rá nem segítetek bennünket!

Hogyan kívánjátok tőlünk a haladást, midőn a sorompókat elzárjátok utaink előtt!

Boldogult miniszterünk, Eötvös megtette azt is, hogy évenként néhány jeles tanítót küldött ki Svájcba és Németországba, hogy a külföldi iskolákat tanulmányozzák. - Ma már fel sincsenek véve a közoktatásügyi költségbe az „ilyen haszontalan kiadások”.

Ha már a minisztérium nem áldoz az ilyen külföldi tanulmányutazásokra, áldozhatna a község, vagy áldozhatnának a nagyobb tanítótestületek.

Az állam pedig, ha mást nem, annyit megtehetne, hogy az ily tanulmányutat tevő tanítókat ingyen engedné a vonatokon menni.

És ezt a külföldi vasúti vonalakon is ki lehetne eszközölni, mert cserében az idegen tanítók hazánkat járhatnák be díjtanul.

Így a tanulmányutat tevő tanítóknak nem lenne több kiadásuk, mint amennyi élelmükre s lakásukra szükséges.

Tudjuk, hogy az ilyen utazások mennyi tapasztalatokkal gazdagítanak bennünket.

Egyheti közvetlen szemlézése előrehaladottabb iskoláknak többet használ, mint háromévi folytonos tanulás a könyvekből.

Mert sokszor olvas az ember valamit, amiről azt hiszi, hogy száraz elmélet, amelyet megvalósítani lehetetlen. Ha az ily elméleteket megvalósítva szemléljük, az előhaladott iskolákban, nemcsak meggyőződést szerzünk róla, de kedvet is kapunk saját iskoláinkban alkalmazni.

Itthon elmondjuk, a kollégák kedvet kapnak, és ami jót tapasztaltunk, meghonosítjuk az iskolákban.

Persze ilyenekre nem gondolnak a mi államférfiaink és a közoktatásügy vezetői.

Pedig mi szükségesebb annál, hogy jó tanítókat adjunk az országnak? Mert a tanítóság a tanügy. Ahol művelt és képzett tanítóság fáradozik a tanügy emelésén, ott nem állhat az rossz lábón.

Az oktatásügyi minisztérium be fogja látni, hogy az elmondott intézkedések nem késhetnek soká.

ISKOLAI TAKARÉKPÉNZTÁR FALUN

Az iskolai takarékpénztárak intézménye mellett sokan törtek már lándzsát pro et contra.

Mi csak egy kérdést akarunk megbeszélni: Fölállítható-e az ilyen takarékpénztár a falusi iskolákban?

Hát, kérem, igen is, nem is.

Olyan iskolákban, ahol valamely háziipar taníttatik, mindenesetre igen életre való dolog, mert a gyermek a saját keresményét, nem pedig valamely ajándékba kapott, vagy „ajándékul lopott”, kikunyerált garasokat tehet be tökéül, s mikor az iskolából kikerül, egy kis pénze is van, amit tetszése szerint használhat fel.

Olyan iskolákban azonban, ahol a rövid tanítás-idő csak a szükséges tantárgyak betanítását engedi meg, a takarékpénztárak fölállítása ésszerűtlen dolog.

Megmondjuk, miért.

1. Mert vannak községek, ahol oly szegény nép lakik, hogy az egész faluban nem találkozik egy fölösleges krajcár, s ha a tanító forszírozná a takarékpénztár fölállítását, oda igaz garasok nem kerülnének.

2. A parasztság nem viseltetik mindig bizalommal az olyan intézmények iránt, melybe pénzt kell fektetni, s ha a szülő valami aggályt fejez ki iskolába járó gyermeke előtt, megtámadja ezzel a tanító iránti tiszteletet a gyermek lelkében. *A nevelés kettős alapja a híres nevelő, Dupanloup szerint a tekintély és tisztelet.* Ha a tanítónak nincs tekintélye a gyermekek előtt, s az iránta való tisztelet meg van ingatva növendékei lelkében, akkor összes működése hiábavaló kártyavár-építés. Óvakodnunk kell tehát attól, hogy alkalmat adjunk tekintélyünk rontására.

A parasztnép skrupulózus és pesszimista: aggályoskodó és rosszat gondol minden felől, ami értelmét meghaladja.

Azért nem ajánljuk egy tanítónak sem, hogy parasztok között az iskolai takarékpénztár felállításán buzgólkodjék.

De nézzük az érem másik oldalát.

Vegyük, hogy egy népes falusi iskolában pénztárt állít fel a tanító.

Tudjuk: a falusi parasztnép a legvallásosabb s a leggonoszabb.

A különféle bűnök faluhelyen, a műveletlen köznép között vannak legmérgebben elterjedve.

És ez igen könnyen megmagyarázható.

Ők vagy nyomorúságban, vagy tudatlanságban, leginkább pedig mindkettőben élnek.

Vajon nem a nyomorúság-e az irigység mérges virágának legtermékenyebb talaja? - Nem a tudatlanság, a szűk értelem szüli-e a fösvénységet? - Nem a nyomorúság költi-e fel a torkosság mohó vágyát? - s így tovább.

Most tessék: fölállítatik a pénztár. A gyermekek lelkében föléled a pénzszerzés vágya, egymással versenyezni kezdenek, a tanító intése csak addig van fülükben, míg a fülük az iskolában, aztán kilépnek, az egyik lop, először apróságot, például tojást. Elviszi a boltba, kap érte két krajcárt.

Az iskolában elhazudja, hogy az öreganyjától kapta, s a tanító megdicséri, hogy milyen takarékos gyerek: ahelyett, hogy árpacukrot vett volna rajta, elhozta a pénztárba.

A többi irigykedik, a verseny böszült, a gyermekek *minden eszközt* megragadnak, hogy céljukat elérjék.

Aki ismeri a falusi népet, igazat ad nekem.

Még azt is merem állítani, hogy akadnak rossz lelkűek, kik a tanítót sikkasztással vádolják.

Aki falun élt, az tudja, hogy a paraszt mily rágalmazó, kivált ha még haszna is van belőle.

Falun tehát nem tartom ésszerűnek az iskolai takarékpénztárak fölállítását.

A városon behozott ilyenemű intézményekről pedig meg vagyok győződve, hogy maguktól elmúlnak.

Eddig is csak az a sorshúzás tartja fenn őket, melyet évenként a kezelők számára rendeznek.

Végül megjegyzem, hogy jelen cikkem nem fog tetszeni Weisz B. úrnak és követőinek, de hát állunk mindennemű megtámadás elé.

A LEGNAGYOBB TÖVIS

Azt mondja Hugo Victor: „Az állam két első hivatalnoka a bába és az iskolamester.” És ez igen természetes.

Mert az első a jövő nemzedéket segíti világra, a második pedig azon munkálkodik, hogy ez a világra segített nemzedék emberileg tudjon élni a világon.

Erkölc és tudomány nélkül állam nem állhat fönn, művelődés nem haladhat előre.

Kik vetik meg az állam létének ezen kettős alapját?

A néptanítók.

Szegény kollégáim, mennyire meg is becsülnek titeket!

Csupa öröm a néptanító élete, azt sem tudja, hova lépjen a nagy becsüléstől. Az állam dédelgeti, a papság karöltve munkálkodik vele, a szülők megbecsülik, mint olyant, aki arra szentelte életét, hogy gyermekeik lelkét éveken át gondozza és az életre előkészítse.

Nem szólok az államról, van benne sok jóakarat, de intézkedéseivel nagyjából az ellenkezőt éri el.

Nem szólok az egyházzal és a többi hitfelekezetekről, volna bennük sok tehetség a jóra, de belőlük az akarat hiányzik.

Az egyház is, az állam is sokat tesz, de csak a papiroson. A néptanító húzza a szellemművelés igáját tovább, és évtizedek múlnak, míg észrevesz valamit, hogy helyzetén segítettek. Pedig ez idő alatt beh sok tinta elfolyt a papiroson!

A civilizáció első szolgálja nem sokat érintkezik az állam és egyház azon főbb hivatalnokaival, kik a tanügyet kormányozzák, annál többet a szülőkkel.

És innen várja (ha még van benne remény) fáradozásainak méltánylását.

Kedves kollégák, kik velem együtt évek hosszú során át működtek és működtek a tanítva-nevelés terén, mit szóltok hozzá: találkozik-e a tanító általános elismeréssel a szülők részéről?

Fel tudják-e ezek fogni: mily jótevői vagytok gyermekeiknek?

Meg tudják-e ezek becsülni a ti áldásos munkálkodástokat?

Ugye nem.

Sőt, a szülők nagy része ahelyett, hogy hálával viseltetnék fáradozásaitok iránt, elégedetlenségét nyilvánítja.

Ha gyermeke tompa értelmű, azt mondja: „Nem tehetek róla, hogy olyan nagy számár a tanítója.” Ha jóeszmű, azt mondja: „Ajnye, be okos gyerek ez az én fiam!” - és eszébe sem jut, hogy a tanítóról megemlékezzék, pedig a gyermek okosságának nyilvánulása csak halavány tükre a tanító fáradozásainak.

Érheti a népnevelés apostolát sok baj és csapás, eltűri a lenézésnek és gúnynak ráhajigált követ, békés megadással küzd az élettel, bár érzi a töviset, de *ezen tövisek közül egy karcolja legvéresebbre szívét, és ez az egy: a hálátlanság.*

Ez a legnagyobb tövis a tanítói pályán.

Ennek a tövisnek sokan és sokszor éreztük már a szúrását.

De ki tehet róla!

Tűrjünk.

Vigasztaljuk magunkat azzal, hogy nem a szülők érdekében munkálkodunk nemes pályánkon, hanem drága hazánkért és a jövő célért.

Van minekünk jutalmunk; igaz, hogy a konyhára nem sokat hoz, de édes ír a szívre, és ez: munkálkodásunk sikerének látása.

Vagy melyik néptanítónak nem magasul fel a lelke, midőn egyik nemzedék a másik után kerül ki keze alól, és látja az óriási különbséget a keze alá jövő és az iskoláját elhagyó nemzedék értelmi állapota között!

Üresen jön a gyermek, és szellemi kincsekkel megrakodva távozik! Mikor bevezetik az iskola küszöbén, akkor egy állat még, emberi arccal, s mikor utolszor nyomja le a kilincset, hogy elhagyja az iskolát, akkor egy lelkes ifjú-ember, akire reménnyel vár a község és haza.

Ez adjon nekünk erőt a munkálkodásra, és ha fáj is a legnagyobb tövis, a hálátlanság érzete, gondoljunk a legnagyobb tanítóra, az isteni Mesterre, akinek egész koszorú jutott a töviséből.

A NÉPTANÍTÓ ÉS AZ ÚRI OSZTÁLY

A néptanítók nagyobb része parasztok között kezdi meg működését.

Miután belehelyezkedett a mesterházba, a társadalmi szokások szerint meg kell látogatnia az úri családokat.

Ezen első látogatásnak messzeható eredménye szokott lenni.

Nem minden tanító bír a sorsnak azon kedvezményével, hogy olyan családban született és olyan emberek között forgolódott légyen, hogy a sima parketteken otthonosan érezze magát, miért is némi szorongások között kezdi meg látogatásait.

Eszébe jut ilyenkor minden jó tanács, és ezek közül különösen azt választja irányadónak, amelyet a képzőintézetben neveltek beléje: - „Légy alázatos!”

Elmegy tehát a szegény pedagógus, és azzal a tapasztalattal tér vissza, hogy őt bizony nagyon lenézik, és legjobb lesz távol maradnia az úri köröktől.

Sokszor nem annyira az állás, melyet visel, mint inkább a látogatás módja teszi őt lenézetté.

Nem találjuk tehát feleslegesnek azon ifjak részére, kik a képzőintézetből kikerülve állást foglalnak, vagy azon idősebbek részére, kik új helyre mennek, a mai szokásoknak megfelelő magaviseletet leírni, melynek segélyével az intelligens körökben szabadabban mozoghatnak.

Mindenekelőtt szükséges, hogy tetőtől talpig az időnek és divatnak megfelelő ruhánk legyen.

Akinek ezt megszerezni nem áll tehetségében, az megteheti ugyan látogatását egyszerűbb öltözetben is, de arra ne számítsen soha, hogy az intelligens körnek befogadott tagja leend, mert az első hatást a külső teszi.

A ruházat közé ne vegyüljön valami régi darab, mert legyen az egész öltözet a legtisztességesebb és legújabb, ha egy kopott, divatból kiment kalap vagy nyakkendő egészíti ki, tönkreteszi ez az egészet.

Kesztyűt ma már csak télen viselnek.

Tehát a ruha az első és legszükségesebb feltétel az intelligens körökbe való belépésre.

A felekezeti tanítók elsősorban papjukat látogatják meg.

Ezen látogatásnál a katolikus tanítóktól több tiszteletet és alázatosságot kívánnak, mint másoktól. Az evangélikus és református tanítók könnyebben mozoghatnak.

A katolikus tanítónak ezen első érintkezése papjával nagy kihatással van jövő viszonyukra.

Ha igen büszkén beszél a papjával, úgy a béke nem tart sokáig közöttük; ha igen alázatos, akkor meg nagyjából szolgává teszi magát.

Komoly és tiszteletteljes (de nem koldus-alázatosságú és meghunyászkodó) arccal lépjen be papjához, és legjobb, ha „alázatos szolgája” üdvözléssel mén eléje, és meghajtja magát.

Ha a látogatás állás elfoglalásakor, mint hivatalos önbejelentés történik, és papja a kezét nyújtja üdvözlésre, fogadja el azt meghajlással, és csókolja meg, de ha látogatását pályázáskor teszi, csak úgy csókoljon kezet, ha a pap már öreg.

Nevetséges és szolgai dolog, ha a tanító minden látogatás alkalmával kezét csókol a papjának.

Ezt nem kívánja egy művelt katolikus pap sem. Még bemutató vagy első hivatalos látogatása alkalmával sem kell kezét csókolnia, ha papja nem nyújtja eléje kezét; távozása alkalmával pedig elég, ha tiszteletteljes meghajlással megszorítja az eléje nyújtott kezét.

Ami a magaviseletet illeti, legyen az papunkkal szemben mindig komoly és tiszteletteljes. Tartózkodjunk, kivált eleinte, minden tréfától, mely őt sérthetné. Különösen a hívek előtt adjunk példát arra, hogy a papot tisztelni kell.

Keveset beszéljünk, s ha kérdez, ne igyekezzünk válogatott vagy diákos szavakkal felelni, mert könnyen zavarba jöhetünk, ami legjobban kicsinyíti az embert. Beszéljünk mindig egyszerűen és keresetlen szavakkal, akkor legjobban ki tudjuk fejezni gondolatainkat, és higgadtságunkat megőrizhetjük.

A higgadtság, az elmenyugalom igen fontos a társalgásban.

Szivarral belépni, vagy rágyújtani, mielőtt megkínálatnánk, természetes, hogy nem illik.

A papok nagyobb része meglegszik azzal, hogy magunkat irányukban tisztelettel viseljük és kötelességeinket elvégezzük, de vannak oly papok is, kik fölfelé fordított kezét nyújtanak a tanító elé, s azt hiszik, hogy a tanítónak kötelessége napjában hatszor kezét csókolni, velük levett kalappal beszélni, aztán különféle szolgai munkát végezni a ház körül vagy a házban, vagy a ház alatt - a pincében.

Az ilyen pap előrenyújtott keze előtt egyszerűen meghajlunk, s megadjuk neki az állásunktól követelhető tiszteletet, de minden oly felhívását vagy parancsát fülünk mellé eresztjük, mely jogtalan.

Azon esetre, ha a nép vagy a tanítványok előtt sért bennünket, ha érezzük, hogy kötelességünket mindenkor híven teljesítettük és sértése indokolatlan, mindig megmondhatjuk az igazat, vagy kikerülhetjük a megalázást.

Művelt és higgadtan gondolkozó, kötelességét híven teljesítő tanító lehetetlen, hogy összeütkezésre kerüljön papjával, s ha ez mégis megtörténne, el lehet az ügyet békésen simítani.

Az legyen mindig előttünk, hogy tiszteletet és becslést csak úgy várhatunk másoktól, ha mi is megadjuk másoknak.

A papon kívül elsősorban tanítótársainkat látogatjuk meg, ha ugyan vannak abban a községben.

Nemcsak azért, mert a kollégákkal szükséges megismerkednünk, hanem azért is, mert ők utasítást adhatnak arra nézve, hogy miként viseljük magunkat a községnek többi intelligens személyei iránt.

Mert tudjuk, hogy ahány ház, annyi szokás.

Vannak úri családok, akik a divatos bontonra igen kényesek, viszont vannak vidéken olyan úri családok is, akiknek házi szokásaik magyarosak, s nem figyelnek arra, hogy jobb vagy bal kézzel húzzuk-e be magunk után az ajtót.

Kollegáink mindezekre nézve igen hasznos utasítást adhatnak, sőt nagyjából magukkal visznek bennünket, s így mutatnak be az egyes házaknál, ami a dolognak mindjárt barátságosabb színezetet nyújt.

Ott, ahol nincs több tanító, csak magunk vagyunk, ott úgyis kicsiny szokott lenni az úri családok száma. Ilyen helyeken könnyű boldogulni, mert nem bánom, ha ujjomra pöccintenek is, de kimondom, hogy faluhelyeken a kabátos népség szörnyű pletyka. Aztán, ha az ember az elsőnél megteszi látogatását, egy óra múlva már valamennyi családnak és az összes atyafiságnak tudja a származását meg a bűneit. Ha a második helyre megy, ott meg az elsőnek viselt dolgait újságolják meg, annyira, hogy az ember azt hinné: halálos ellenségek. Pedig dehogy: a legjobb barátok.

No, de ez a gyengeség megbocsátható falun. Ilyen helyeken egymás hibáin mulatnak az emberek. Hanem a tanító ne mulasson rajtuk, inkább okuljon.

Tanulja meg, hogy az ember sokszor megbánja, hogy beszél, de azt igen ritkán, hogy hallgat.

A hallgatás a bölcsesség ábécéjének első betűje.

Aki hallgat, az figyel, aki figyel, az okul, és aki okulni tud, annak lábai alatt mindig biztos a talaj.

Arra is figyelmeztetem kedves kollégáimat, hogy első dolguk legyen megfigyelni a házi szokásokat. Városon például nem kívánják a tüsszentőnek, hogy egészségére váljék, mert bizony semmiféle betegséget sem lehet kitüsszenteni; de vidéken a legtöbb helyen műveletlennek bélyegeznék a tanítót, ha a jókívánságokat elhallgatná. Intelligensebb családoknál nem szokás megvendégelés esetén, az ebéd vagy vacsora után köszönetet mondani, de vidéken még sok helyen elvárják, hogy evés után elmondja az ember: köszönöm alássan a szíves jóartást, adjon Isten ezerannyit, stb.

Tartsuk tehát magunkat a házi szokásokhoz.

Figyelmes szemlélő hamar beletalálja magát helyzetébe.

Ha mégis aggályaink lennének arra nézve, hogy tegyük vagy mondjuk-e ezt vagy amazt, mindig ahhoz tartsuk magunkat, hogy a műveltség nem kíván hosszú szertartásokat és sablonszerű, feszes magaviseletet.

Az úri osztállyal szemben ne legyen a tanító szolgálai alázatosságú, inkább legyen büszke, és legyen mintegy a homlokára írva, hogy a néptanító a legtiszteletreméltóbb hivatalnok a társadalomban, aki méltán foglal helyet a vidék intelligens körében.

Aki lenéz bennünket, nézzük le mi is. Aki udvarias és előzékeny hozzánk, legyünk mi is hasonlók hozzája.

A bibliának egyes passzusai, hogy „legyetek alázatosak” és „aki jobbrul pofon üt, tartsd oda a bal arcodat” stb., - nem szolgálhatnak társadalmi életünkben irányadókul. Mert aki ma aláztos, azt lenézik és szolgálává teszik, nekünk pedig, azt hiszem, elég, ha a nemzeti népművelés-ügyet szolgáljuk. Legyünk önérzetesek. Megkívánhatjuk elsősorban, hogy hivatalunk iránt viseltessék mindenki tisztelettel, és ha nekünk is vannak érdemeink, bátran kifizethetjük a mellünket akármilyen falusi úr előtt.

Azért, hogy a tanítón háromforintos kabát van, egy másik úri emberen pedig nyolcforintos, nem tartozik az egyik kabát a másik iránt meghajlással. De ha annak az úri embernek más érdeme nincsen, a tanítónak pedig vannak a haza és a község szellemi érdekeinek emelésében érdemei, akkor a nyolcforintos kabát, nem tudom, mi joggal kívánhatná a tanítótól, hogy meghajoljon előtte.

Elmúltak már azok az idők, midőn kiszolgált obsitosok, kiérdemült harangozók, kicsapott diákok és más efféle proletárok szolgáltak a népnevelés ügyének - ma már csaknem annyi tudományt visz a tanító az iskolába, mint egy pap vagy ügyvéd; nem lehet tehát a mostani tanítókat a régiekkel egy kategóriába sorozni.

Az a fő, hogy ne engedjük magunkat alacsonyítani.

A tanítók barátjának lapjában egy jó barát őszinteségével merem kimondani, hogy sok helyen a tanítók maguk az okai megvetettségüknek.

Mert némelyik tanító annyira szolgálai alázatossággal viseltetik a kabátos osztály többi tagjai iránt, mintha azok adtak volna neki életet, és azok kegyelméből szívná a levegőt is.

Hiszen megengedem, hogy sok helyen a tanító rá van szorulva a kegyadományokra is, de arra nincs rászorulva, hogy azt a tiszteletet, amellyel állása iránt minden művelt úri embernek viseltetni kell, ne követelje meg önérzetes fellépése által.

Sokat írhatnék még e tárgyról, sokan is tudnának hozzászólni, de azt hiszem, elég ennyi arra, hogy azok, akik soraimból tanultak, okuljanak, akik pedig hasonló véleményeket táplálnak keblükben, szilárduljanak.

ALAPÍTSUNK AZ ELAGGOTT NÉPTANÍTÓK SZÁMÁRA ORSZÁGOS NYUGALOMHÁZAT!

Gondoskodtunk már a néptanítók özvegyeiről és árváiról, vannak segélyező egyesületeink is, de mindeddig nem jutott eszünkbe, hogy azon elaggott néptanítókat, kik gondviselő nélkül nyomorogják át hátralevő éveiket, visszatartsuk az elzúllástól.

Vannak néptanítók, kik nőtlenek maradtak; vajon minő gondviselés vár az ilyenekre, ha megöszülve, elaggva a népnevelés nehéz munkája alatt, hátralevő napjaikat nyugalomban akarják eltölteni?

Vannak olyanok is, akik mellől elhal a nő, s elhalnak a gyermekek. A szerető gondviselés és az öreg-napok nyugalma helyett tovább kell küzdenie a megélhetés gondjaival.

Vajon elég-e az ilyenek az a sovány nyugalomdíj, amelyet az állam kegyesen engedélyez?!

Terheket ugye róttok reánk?! Kötelességeink teljesítését ugye szigorúan megkívánjátok?! De vajon teljesítitek-e ti kötelességeket, midőn fáradt kezünkől kihull a szerszám, s az elaggott test nyugalom után kívánczik? Persze: ki gondol akkor a szegény néptanítóra, midőn már nem veszik hasznát?!

Az ilyen családtalan, gondviselő nélkül maradt öreg néptanítók számára óhajtom én a „néptanítók nyugalomházának” eszméjét megvalósítani.

Mert lehetetlen arra megindulás nélkül gondolni, hogy a népnevelésnek némely elaggott munkásai öreg-napjaikra gondviselés nélkül hányódjanak, hol itt, hol amott, tengődve a sovány nyugdíj árpakenyerén.

Ott van a negyvennyolcas rokkantak menedékháza, maholnap üresen fog állani. Vajon nem lehetne ezt átalakítani a mondott célra?!

A kiadások fedezésére pedig lehetne évenként sorsjátékot rendezni, mint a „Lovar-egylet” rendezte a Kincsem-sorsjátékot, vagy az évenként rendezett államsorsjátéknak egy részét lehetne e célra fordítani.

Szóljunk az eszméhez minél többen, mert az tagadhatatlan, hogy egy ilyen országos nyugalomház az elaggott, gondviselő nélkül maradt néptanítóknak ma már elkerülhetetlenül szükséges.

A múlt számban közzétett eszme, miként a hozzám érkezett levelekből meggyőződtem, élénk érdeklődéssel találkozott az ország minden részében.

Sokan óhajtották, hogy fejteném ki bővebben nézeteimet, különösen a berendezést illetően.

A részletességig nem bocsátkozom, de azt nem tartom fölöslegesnek megemlíteni, hogy az országos nyugalomház eszméjét a jövő ősszel megnyíló Maria Dorothea intézet mintájára össze lehetne kapcsolni egy humánus intézménnyel.

Régi bajunk ugyanis, hogy a nyarankint feljövő beteg néptanítók nem részesülnek a fővárosban semmi kedvezményben, nem kapnak olcsó szállást és étellemezést, és emiatt sokan vissza is tartják magukat az eljövételtől. Ezek számára kell az országos nyugalomházban olcsó lakást és étellemezést biztosítani, sőt a szegényebbeket ingyen ellátni.

Továbbá az átutazó néptanítók megszállási helyét is képezhetné ez a ház. Kollégákra, otthonra találna itt a vidéki néptanító.

Az itt nyugalmazott tanítóknak pedig a szokásos háló-, étkező- és társalgótermen kívül olvasótermet kellene nyitni, és pedagógiai könyvtárt berendezni számukra.

A fiatalabb tagok, kik nem öregség, hanem valami baleset folytán kerülnek a nyugalomházba, biztonnal elvállalják, hogy ezen könyvtár segítségével a vidéken levő kartársaknak a hozzájuk intézett levélbeli megkeresésére, a pedagógiai kérdésekre kimerítő választ adnak.

Meg kell itt említenünk az *Egyetértés* című napilapot, melynek tanügyi rovatában rövid megjegyzéssel volt kísérve az országos nyugalomházzal szembeni indítvány.

Ezen megjegyzés így hangzott:

„Azt hisszük, egyelőre elég volna a honmentő eszmékből. Erősítsük inkább a fennálló, de még mindig nem elég erős intézményeket: Eötvös-alapot, árvaházat és tanítónők menedékházát.”

Mi igen tiszteljük rovatvezető úrnak tudományát, de ilyen megjegyzést tőle mint komoly pedagógustól nem vártunk volna. Az Eötvös-alap és az árvaház vagyoni alapja annyira már biztosítja e két intézmény fennállását, hogy az országos nyugalomház eszméjét fölvetni nem fölösleges; mire megvalósulhat, úgyis évekbe kerül, addig pedig az árvaház és Eötvös-alap megerősödhetik; a tanítónők menedékháza bír annyi vagyoni alappal, hogy novemberben már megnyithatják. Az a megjegyzés pedig, hogy elég a honmentő eszmékből, ha élce akar lenni, roppant erőltetett és éretlen, ha pedig komolyság, úgy rovatvezető úr hazafiságáról nem a legjobb bizonyítvány, mert minden eszme, amely a haza javát célozza, megbecsülendő, s miként Pellico Silvio mondja: „A jó hazafi tehetsége szerint megtesz mindent, ami hazája javát előmozdíthatja.” Különben igen jól ismerjük az *Egyetértés* szabadkőműves szellemét, és azt is jól tudjuk, honnan fúj a szél, de hát nagyon szegény ember az, aki a haza javát célzó eszméket személyes érdekek alá tapossa.

EGY NÉPTANÍTÓ UTOLSÓ ÓRÁJA

Öreg volt már, több nyolcvanévesnél.

Mindig várta a halált, de az sokáig elkerülte őt.

Egy napon igen gyengének érezte magát, végigdőlt az ágyon, s azt mondta: meghalok.

Nem a lemondás, a félelem hangján ejtette ki e szót, hanem azzal a nyugodtsággal, mellyel a síron túli élettől jobbat vár.

És amint ott feküdt, elterülve a szegényes ágyon, a nyugodni készülő nap beküldé sugarait az ablakon által és megaranyozá az ágyat, és fényes glóriát csinált az aggastyán ősz feje köré.

De ő nem vette ezt észre.

Emlékezete ott bolyongott a múltban: végigtekintett életén.

Egy sápadt, rongyos fiút látott maga előtt, aki sóvárogva nézte más gyermekek játékát, de nem vehetett részt bennük, mert nagy bűne volt: a szegénység.

Szülői iskolába adták a fiút, és ez tanult, kitűnt társai közül, de szegény volt, s emiatt az első padban nem ülhetett soha; oda urak gyermekei ültek, akiknek szülői el-ellátogattak az iskolába.

Ekkor fogta át először a szívét egy keserű érzelm: az igazságtalanság érzete.

Fájdalom, ezt a nehéz érzetet egész életén át a szívéen kellett hordania.

Mikor tizenöt éves volt, a kolera-járvány szedte áldozatait, elvitte apját-anyját egy napon.

A fiú szomorúan állt szüleinek sírhalma mellett.

Azon gondolkozott: mért nincs ő is egy ölnyivel alább a földben.

És ekkor cikázott át egy világos, meleg sugár először a szívéen.

Ez a sugár a remény volt.

Hátha az Isten egy jobb sorsra tartotta fenn őt, hiszen megérdemelné.

Szülőinek volt egy kis viskójuk.

Eladta.

Az összes hagyatékért kapott kétszáz forintot.

És ekkor egy nagy, sötét kérdőjel állott előtte.

Melyik pályának végére lehetne elérni addig, míg a kétszáz forint tart?

Töprengedett, gondolkozott, nappal nem volt nyugta, éjeit álmatlanul virrasztá át, de nem jött a kérdésre felelet.

Bolyongásai között egy nagy épületet pillantott meg.

Az a helybeli tanítóképző intézet volt.

Az ifjú örömmel kiáltott fel: megtaláltam!

Belépett.

Néhány év múlva letörülte homlokáról a tanulásban átvirrasztott éjek verítékét, és fellélegzett: hála neked, Isten: ember vagyok.

De szenvedései nem értek véget.

„A tanító olyan lámpa, mely minél inkább világít másoknak, annál inkább fogyasztja önmagát.”

Küzdött, nyomorgott és a megelégedést tanította növendékeinek.

Beszélt nekik a tudományról, hogy csak azzal lehet a világon megélni; aki tanul, az szerencsés lesz, és ő szegény volt, alig kapta meg a mindennapi kenyeret.

Egy községi elöljáró megkínálta leánya kezével.

Annak a leánynak a keze tele volt arannyal.

De a szíve is tele volt - bűnnel.

És a tanító visszautasította a leány kezét.

Ettől a naptól fogva a paraszt-bosszúállás legfurfangosabb és legaljasabb fegyverei ellen kellett küzdenie.

És ez a küzdelem megkeserítette azt a kevés kenyeret is, amit hivataláért kapott.

Csoda-e, hogy nem nőtt meg, hogy nem akart nyomorult sorsához nőt kötni?

A népet folytonosan bujtogatták ellene, de nem árthattak neki, mert teljesíté kötelességét.

Azzal vigasztalta magát, hogy van törvény, vannak törvényes följobbvalók, akik oltalmára lesznek a néptanítónak; küzdeni, fáradni mindenkinek kell, hiszen majd gondoskodnak róla, ha az aggkor gyengeségei pihenésre készítik.

Csalódott.

A törvény hiányos, a törvényes följobbvalók pedig nem oltalmazzák a néptanítót, hanem béketűrését, alázatosságát teszik próbára.

Mindazáltal megadta magát sorsának, és most nyolcvan év nyomorúságát átélve, elhagyottan, gyámolító nélkül fekszik ott szegényes ágyán.

Szemeiben végtelen szomorúság ül, arcán a halál érzete sápadoz, nagy ezüstös-fehér szakállal elterül mellén.

És midőn a halál már lezárni készül a fáradt szempillákat, midőn már meglassul a vigasztalan szívnek dobogása, künn az ablak alatt egy ének zendül meg, férfi- és gyermekhangok egyvelege.

A haldokló még egyszer felnyitja szemeit, és ajkai ezt rebegik:

„Tanítványaim. Névnepom van.”

És szívének utolsó csepp vére arcába szökik, ajkait boldog mosoly játssza körül, szemeit egy hálás tekintet emeli ég felé.

A tanítványok belépnek. Kezükből koszorúk és virágok vannak, hogy földíszítsék vele a jó tanító szobáját.

Derék fiúk! Tegyétek a koszorút és a virágokat a halottra!

MIÉRT NEM TUDUNK EMELKEDNI?

Ez a nagy kérdés sok töprenkedést okozott már nekünk, tanítóknak.

Mert törvényekkel, rendeletekkel, szabályokkal el vagyunk látva; a tanügyi hatóságok is nagyobb figyelmet mutatnak ügyünk iránt, s anyagi körülményeink, társadalmi helyzetünk mégis alig javultak valami keveset. Mi már csaknem mindent megtettünk, amit kívántak tőlünk: képeztük magunkat, nem maradtunk el a haladó kortól, megszereztük azt a sokféle kvalifikációt, amit tőlünk kívánnak, s mégis ott vagyunk, ahol - magyarosan: a mádi zsidó.

Hol a bökkenő?

Ott, kedves pályatársak, hogy magunkat reformáltuk ugyan, de a társadalmi viszonyok nem újultak annyira, hogy megkönnyítették volna helyzetünket.

A fizetések csekély kivétellel ugyanazok, amik ezelőtt félszázaddal voltak, de mások a követelések a tanító iránt.

A háromszáz forintnyi jövedelem fel lett emelve a törvényben, a papiroson, de megmaradt a valóságban.

A tanító iránt való igények nemcsak a papiroson, de a valóságban is emelkedtek.

A tanítótól megkívánják, hogy intelligens ember legyen, tisztességes ruhában járjon, legyen jól bútorozott szobája, zongorája; ha gyermekei vannak, járassa azokat csinos ruhákban, a felesége meg viseljen kalapot.

És igazuk van.

A tanító nem járhat gatyában! A szobájában nem lehet tulipános láda és tyúkültető!! Zongora helyett nem játszhatik nyolckrajcáros bodzafurulyán! Gyermekeit nem járathatja egy ingben, mezítláb! A feleségét sem elégítheti ki piros csizmával meg üveg-kalárissal.

Pedig három-négyszáz forintból mi tellenék egyéb?

Bosszankodnunk kell, hogy hivatalunk jövedelme helyett folytonosan az igényeket emelik: mindig többet követelnek tőlünk.

És azért nem megyünk mi is vagyoniilag semmire, mert nem szorulhatunk össze a jövedelmünkhöz aránylag.

Tudjuk, a társadalom is elismeri rólunk, hogy képzettségünknel fogva az intelligenciához tartozunk, de arról nem gondoskodnak, hogy úgy is élhessünk.

Trefort a legutóbbi költségvetés óta megtagad minden kiadást, mely a közoktatási ügyben megtagadható; így nem segíyezi a szegényebb tanítókat, nem állít fel már két év óta iskolákat, nem engedélyez a beteg vagy kárvallott tanítóknak segítőpénzt, nem nevez ki a tanfelügyelők mellé írnokokat, vagy jobban mondva: tollvivőket, sőt, miként lapunk jelen számából kitűnik: az állampénzzel segített tanítóknak is megcsónkítva adja ki fizetéseiket.

Bezzeg az országgyűlésen a büdzsé-tárgyalásoknál van dicsekvés, hogy mennyit tett, mint virágzik a tanügy, a haza. A fizetett kormánylapok teleordítják a hazát Trefort tanügyi politikájának magasztalásával, és a szegény tanítók az ország minden részében szenvednek és hallgatnak: az Alföld rónái, a Kárpátok és Erdély bércei között elhangzik a panasz.

A társadalom pedig fönn tartja tovább is igényeit a tanító iránt, mindig többet követel tőle, s a néptanító, hogy eleget tegyen a kornak, s kielégítse a korszellem igényeit, műveli magát, úr marad, és uzsorásoktól vesz föl pénzt.

Aztán erővel elhiteti magával, hogy emelkedik, hiszen ezt olvassa a tanügyi lapokban is, pedig dehogy: szállunk lefelé, hanyatlunk vissza, az ország küzd a deficittel, a néptanító a nyomorúsággal! Az óriási hadsereg pedig nyeli a pénzt, a fővárosban milliókba kerülő épületek emelkednek, dísznek, cifraságnak! Az operaház idegen nyelvű „csalogányai”, „pacsirtái” és rigói emésztik az ezreket, és a budai várnak milliókba kerülő újabb királyi palotája maholnap épülni kezd. Aztán majd jön a képviselő-választás: a kormány, mely nem tudja fizetni a népnevelés munkásait, tele marokkal eresztí meg a pénzt, hogy vásárolja a voksokat, a meggyőződést, hogy demoralizálja a népet, melyet emelni, boldoggá tenni volna hivatva.

Ezért nem tudunk mi emelkedni, kedves kartársak, ez a mi anyagi hanyatlásunk oka.

De „még jönni kell, még jönni fog egy jobb kor, mely után” a néptanítók annyira várnak, és én szeretem hinni, hogy ez nem is késik soká.

MUNKÁRA FEL!

A hazai tanítóság, mely méltatlan sorsának teljes tudatával és már-már szomorú lemondással viselte terhét, egy jobb jövő küszöbén áll.

Átérezve helyzetünk nyomasztó voltát, s egyesítve az itt-ott felhangzó óhajtasokat, melyek nem annyira a tanügyi lapokban, mint inkább családi jellegű körökben és társaságokban nyilvánultak, folyó év aug. 19-én a nagyobb fővárosi lapok útján kibocsátottuk a következő felhívást:

Felhívás a hazai néptanítósághoz

Tisztelt Ügytársak!

A nyomor és az elégedetlenség panaszos hangjai zúdulnak fel az ország minden részén a tanítók között, kik nem bírják tovább tűrni, némán viselni helyzetük terhét.

A közvélemény részvétellel hallja e hangokat, és megbotránkozva szemléli a feltakart lepel alatt a haza szellemi munkásainak nyomorát.

Hát ez a népnevelők bére, jutalma?!

Hát nyomorúságra képesíti a tanítói oklevél a megszerzőjét?

A nemzeti kultúra munkásainak ilyen elhanyagolása csak vétkes lehet.

De ne vádoljunk: bízzuk ezt a közvéleményre, mely igazságosan, pártatlanul ítél.

Nekünk tenni kell.

A tanítók nyomora felemelte panaszos szavát, és elhangzott a hazában.

Nem mozdult senki, nem ígérték helyzetünk javítását, ügyünknek pártfogója nem akadt.

Kell tehát, hogy magunk mozduljunk!

A néptanítók elhanyagolt állapota orvoslást, rendezést kíván: a jelen állapotokon csak új törvények és a tanító-fizetés rendezése segíthetnek.

Foglalkozzunk őszi gyűléseinken kizárólag állapotunkkal, és készüljünk el idején a jövő nyáron tartandó egyetemes - vagy ha a közoktatásügyi miniszter úr jóakarata addig nyilatkozni fog: országos tanítógyűlésre.

Azt a csüggeteg lanyhaságot, mely vezérembereinket elfogta, villanyozza fel egy jobb jövő reménye: cselekedjünk a magunk érdekében, mert az ügy fontos, és a kellő előmunkálatok nélkül kivihetetlen.

Fölkérem mindazon tisztelt tanítótársakat, kik felhívásom tárgyában buzgólkodni óhajtanak, hogy ezt velem, az ügy továbbfejlesztése érdekében tudatni szíveskedjenek.

Hazafias üdvözlettel, stb.

Ez felhívás élénk visszhangra talált mindenütt.

Mert habár elismerték rólunk, hogy mi vagyunk „az igazi felsőház” (Jókai), a „nemzet első hivatalnokai” (Hugo Victor) „kiknek kezébe adta Isten a nemzet, az ország sorsát” (Szatmáry K. a tanítókról mondá), mégis oly botrányos, oly nyomorúságos állapotban hagytak bennünket sínylődni, hogy ezt a fizetett kormánylapok sem bírták eltakarni Trefort tanügyi politikájának magasztalásával.

Bizony a magyar geográfusok aligha tudják, hogy hazánkban a legnagyobb távolság a néptanítók és a közoktatásügyi minisztérium között van. Mert tizenhárom esztendő alatt a tanítók egyetlen feljajdulása, egyetlen panaszhangja sem jutott el Trefortig, különben segített volna állapotunkon.

De a mozgalom most oly együttesen, oly egyszerre fog megindulni, hogy Trefort nem ignorálhatja többé ügyünket.

Igen tisztelt munkatársunk, Tima Lajos volt az első, aki megpendítette, hogy ne csak panaszkodjunk, de tegyünk is valamit.

És a mozgalom megindult.

Most aztán a tanítóegyesületek gyűléseinek eredményétől függ minden.

Mondjuk ki határozottan: mit kívánunk?

És itt jó szolgálatot tesz nekünk Ember János, ungvári igazgató-tanítónak éppen most megjelent munkája, mely szintén a tanítók állapotával foglalkozik. Ő a következőkben foglalta össze a tanítók kívánalmait:

1. Egyelőre emeljék fel a tanítók fizetését 300-ról 400 forintra.
2. Az ország minden egyes tanítója kapja fizetését készpénzben az adóhivataltól.
3. Kapjanak a tanítók ötödéves pótlékul a 400 forint után 40 forintot, vagy ha egyesek állása több fizetéssel jár, ennek tíz százalékát.
4. Gondoskodjanak tisztességes nyugdíjról a munka alatt levő nyugdíj-törvényben.
5. A néptanítói oklevél alapján a megfelelő szakvizsgálat mellett, vagy anélkül, a kiválóbb tanítók részére állapíttassanak meg a következő fokozatok:
 - a) igazgatótanítóság;
 - b) polgári iskolai tanítóság;
 - c) képzőintézeti tanárság;
 - d) járási tanfelügyelőség;
 - e) megyei tanfelügyelőség.
6. A tanító jogai és kötelességei törvény által, szabatosan körvonaloztassanak.

Ezen pontok közül, az elsőhöz a következőket jegyezzük meg: A felekezeti tanítóság nagyobbbrészt kántori hivatalt is visel, s e két hivatal ma már néhol annyira össze van kapcsolva,

hogy a tanító anyagi kára nélkül elválasztani nem lehet. Az úgynevezett párbér, stóla-, borilletmény s más efféle, inkább kántori, mint tanítói jövedelmek. Kezeink között van egy díjlevél, melyben a kántortanítónak ötszáz forintnál több jövedelme van, és a részletezésben tanítási díjként csupán hat forint említetik. A többi a kántoré. Szükséges tehát, hogy a különféle felekezetek egyházi hatóságait is fölkérjük, hogy amennyiben tehetségükben és jogukban áll, fizetésünk rendezését elősegítsék. Tudniillik a kántorság után járó természetvényeket fizetessék az egyházmegyei pénztárból, vagy a községi templomatyá, kurátor stb. által.

Az Ember János által kijelölt pontokhoz csatoljuk még azon indítványunkat, hogy a tanítók fölött levő felügyelet rendezése is igen időszerű dolog.

Ajánlom:

1. Hogy az iskolaszéknek a tanítóra való felügyeleti és a tanító fölött való bíraskodási jogai megszűnjenek. Az iskolaszék csupán az iskola anyagi viszonyainak rendezésével törődjék, főbb kötelességei legyenek:

- a) az iskolai tanszerek beszerzése, esetleg újítása;
- b) az iskolaépület és tanítói lakás gondozása;
- c) a tanulók rendes iskolalátogatásának előmozdítása.

2. Tekintetbe véve, hogy a tanítóképző intézetek most már négy évi folyamra vannak felosztva, mondassák ki, hogy a tanítói oklevél annyi értékkel bír, mint az érettségi bizonyítvány.

Ez méltányos kívánság, és nem is tagadhatják meg tőlünk.

Mindezen pontokra felhívjuk lapunk olvasóinak figyelmét.

Ami még ezeken kívül szükségesnek mutatkoznék, arra nézve lapunk terei nyitva állanak.

A fő dolog az, hogy a tanítóegyesületek az őszi gyűléseken mindezen pontokat megbeszéljék, s ha a közoktatásügyi miniszter országos tanítógyűlést hív össze, és a tételek közé a tanítók fizetése és állapota rendezését is fölveszi, úgy a jövő tavasszal azon társukat válasszák az egyesület képviselőjének, akitől e tekintetben a legtöbb tevékenységet remélhetik. Ha pedig Trefort fizetésünk rendezése és állapotunk javítása iránt nem intézkedik, úgy a jövő nyáron minél nagyobb számban jelenjünk meg az egyetemes gyűlésen, és amit eddig kértünk, azt követeljük, mert állapotunk tovább már tűrhetetlen, és azért, hogy egy miniszter rosszul fogja fel a kötelességeit - mi nem szenvedhetünk.

TANÍTÓK MIATYÁNKJA

Miatyánk, kinek néptanító volt a fiad, szenteltessék meg a neved sz. fiad hivatalával együtt. Jöjjön el az az idő, hogy Trefortot áldhassuk és egyszer a mi akaratunk is teljesedjék, miképpen magunk között, úgy a nemzet előtt is. Mi kenyerünket add meg nekünk párbér nélkül, és bocsásd meg a népnek ellenünk elkövetett bűneit, miképpen mi is megbocsátunk, hogy ne böstörködjenek ellenünk. És ne vigy minket hátrafelé, mint a jeles kormány, de szabadíts meg a tekintetes iskolaszéktől, mert ezeké nem a tanügy, hanem a kaptafa és ekeszarva. Ámen.

A CSÍK MEGYEI KÖZSÉGI TANÍTÓK KÉRVÉNYE

A magyar népoktatás történetében, örök szégyenél a közoktatás mostani intézőinek, meg lesz örökítve a Csík megyei tanítók kérelme, melyet a megyei közigazgatási bizottsághoz intéztek, hogy az ínség szélén, midőn már az utolsó falat kenyérről van szó, segítsenek rajtuk, terjesszék ügyüket újból a miniszterhez, hogy fizetésüknek felét, melyet a múlt iskolai évben nem kaptak meg, utalványozza ki.

De álljon itt közoktatásügyünk örök szégyenére, gyalázatára a kérvény.

Már régebben ismeretes a tisztelt Közigazgatási Bizottság előtt a megyei községi tanítók nyomorúságos helyzete. Ez ügyben a tisztelt Közigazgatási Bizottság már több ízben tett felterjesztést a n. vallás- és közokt. m. k. minisztériumhoz; a Csík megyei hivatalos tanítóegyesület csíki járásköre is már a múlt tanév elején szintén folyamodott a miniszter úr önagyméltóságához az államsegélyek kiutalása tárgyában. De fájdalom, mindezen intézkedéseknek eredménye nem lett. Köztudomású dolog, tisztelt K. Bizottság, és ismeretes előttünk is, hogy azon községek, melyekben községi iskolák állítottak, határozottan rá vannak szorulva az államsegélyre, s ha az államsegély ki nem utaltatik, a községek tanítóikat fizetni teljesen képtelenek. Az államsegélyből a múlt iskolai évben azonban csak 50% lett kiutalva, s emiatt állott be azon tűrhetetlen helyzet, melyet alább számadatokkal is bátrak leszünk igazolni. Ilyen körülmények közt kénytelenek a Csík megyei községi tanítók t. Közigazgatási Bizottság előtt újólág hangoztatni esdeklő szavukat az államsegélyből még hátralékos 50% kiutalványoztatás tárgyában. Jól tudjuk mi mindnyájan, hogy megyénk illetékes hatóságai, s elsősorban a t. K. Bizottság, látva a községi tanítók nyomorúságos helyzetét, már eddig is minden lehetőt megtett e tarthatatlan állapot megváltoztatására; ismeretes előttünk községeinknek nyomasztó anyagi helyzete is, s belátjuk, hogy a tanítók sorsa utáni jóakarat a községnél nem hiányzik; mégis kénytelenek vagyunk újólág felemelni esdeklő szavunkat, mert örvény szélén, az anyagi megsemmisülés örvényének szélén állunk, mely minden pillanatban elnyeléssel fenyeget. Folyamodnunk, kérnünk, esedeznünk kell, mert az utolsó darabka kenyérről van szó, mely ha kihull kezünkől, a teljes nyomor kopogtat be hozzánk, a maga rémítőségében. Jelen alkalommal nem akarunk hivatkozni a tanítói állás fontosságára, nem akarunk rámutatni azon évenként szaporodó terhekre, melyek a lelkiismeretes tanító homlokán a verejtékcseppeket megszorítják, mellőzzük mindezeket; mert kérelmünk indokolására elégnek tartjuk számokban kitüntetni azon tűrhetetlen állapotot, mely a községi tanítók javadalmazását illetőleg tényleg fenn áll. Huszonkét községi tanítónak évi fizetése tesz 7745 forintot, ebből még hátralék 3982 Ft 90 kr., tehát az összes fizetéseknek mintegy 55%-a. (Itt következnek az egyes tanítókra vonatkozó adatok. A gyimesi tanító fizetése például 400 forint, kapott eddig egyszázat. Az újtasnádi fizetése 400 forint, tartoznak neki 281 Ft 67 kr.-ral. A két szentmiklósi tanító fizetése 300-300 forint, az egyiknek tartoznak 269 Ft 44 kr.-ral, a másiknak csak kerek 200 forinttal, stb. stb.)

A kérvény azután így szól: Íme, t. K. B., ilyen viszonyok között vannak a községi tanítók. A felsorolt számadatok kiválóan tanúsítják, hogy jelenlegi helyzetünk tarthatatlan. Nincsen talán országszerte hivatalos állás, nincsen talán egyetlen hivatalnok, ki sújtóbb körülmények között legyen, mostohább elbánásban részesüljön, mint a községi tanító. Meg vagyunk győződve, hogy mindenki, kit ügyünk érdekel - márpedig kit ne érdekelne a nevelésügy! - be fogja látni panaszunk jogosságát és kérelmünk méltányos voltát. Alázatosan esedeznünk tehát: méltóztassék a t. K. B. azon kiváló jóindulattal, mellyel a községi tanítók iránt eddig is viseltetett, sürgős felterjesztést intézni a n. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr őexcellenciájának tekintetét a Csík megyei községi tanítók nyomorára irányítani; s méltóztassék általában kieszközölni, hogy a jelen állapotok rövid időn megváltozzanak, mert ha ez még pár hónapig

így tart, azon hadseregnek, mely a költő szavai szerint „Magyarországot másodszor van hivatva meghódítani”, megyénkben levő tagjai éhen pusztulnak el.

Az *Egyetértés* e kérvényre vonatkozólag így kiált fel: „A szégyen pírját kergeti arcunkba, hogy ilyen még ma is, nálunk lehetséges!”

Mit szóljunk mi, kiket közelebből érdekel az ügy, kik magunk is érezzük a közoktatásügyi kormány tehetetlenségét, vétkes hanyagságát.

De nem csudálkozunk a dolgon, hiszen a mi türelmünk példátlan: nem szólunk semmiért; egyesült erővel nem tudjuk felemelni tiltakozó szavunkat.

Részint a felekezeti érdekek, részint Trefortnak ama politikája, hogy országos képviseleti tanítógyűléseket rendez, s az egyetemes gyűlések tartását ha nyilvánosan nem is, de titkon akadályozza, megbénították erőnket, elvették szavaink súlyát.

Néptanítók! Tisztelt társaim! Ezt a süllyedést fel kell tartóztatni! Egyesülnünk kell! Egyetemes gyűlést kell tartanunk! Adjunk az ország színe előtt megbotránkozásunknak kifejezést! Emeljük fel szavunkat, és követeljük a tanítói állás reformját. Hiszen nekünk is vannak jogaink! Nem akarunk a művelt társadalom páriái maradni! Nem kívánhatják tőlünk, hogy az éhenhalás, a nyomorba süllyedés veszélyének kitéve szolgáljuk a nemzet, a haza legfontosabb érdekeit! Meg kell értetnünk a nemzettel, hogy kívánságunk, követelésünk jogos, és jelen helyzetünk tarthatatlan.

A néptanítók érdekeiért küzdő lapunk, fájdalom, nem olvastatik minden néptanító által, részint azért, mert nem ismeretes, részint pedig a szegénység miatt.

Mi a reklám trombitáját nem akarjuk megfűjni, mert nemes célokért küzdünk.

Ügyünk érdekében tehát felhívjuk lapunk minden olvasóját, hogy az egyesületi gyűléseken kívül is buzgólkodjék azon cél elérésében, hogy a jövő nyáron egyetemes gyűlést tarthassunk. Evégett lépjen érintkezésbe a környékében levő minden felekezetű tanítótársaival, és ismertesse meg ezeket a megindított mozgalommal.

Szerintünk minden szükséges újítást az egyetemes tanítógyűléstől várhatunk, s ha ezt minden buzgalmunk ellenére sem sikerülne elérnünk, állapotaink oly kétségbeejtőleg nyomorúságosak lesznek, hogy a kigúnyolt ázsiai tanítók is szánakozva fognak tekinteni reánk.

AZ ÉV UTÓLJÁN

Midőn ez év elején síkra lépve, kibontottuk a zászlót, melyre a néptanítók érdekeiért való küzdelem volt írva, a reményvesztett néptanítóság egy része fejet csóvált reá és azt mondta: „A köpönyegforgatásnak ezen századában nem hiszünk benned.” A másik rész lángra gyúlva sietett csatlakozni hozzánk, így kiáltva: „Rég óhajtott szót hallottunk, ne hagyjuk elbukni azt, aki érettünk emelt fegyvert, támogassuk őt.” A negyven iskolaügyi lap közül harmincnyolc ignorált bennünket, kettő pedig a gúny és rágalom sarát csapta hozzánk anélkül, hogy talált volna, csupán kezeik maradtak szennyesen.

És a *Tanítóbarát* e különböző hangulatok között megindult. Támogatta őt az a kis lelkes csoport, mely az első hangra táborba lépett, és híven kísérté egészen az év végéig.

A munka folyt, a lelkesedés erőt adott hozzá, a remény világosságot.

Az ország hírlapjai és a tanügyi lapok csekély kivétellel hidegen és részvétlenül nézték, hogy a hazai népnevelés előmozdítói, a szegény elhagyatott néptanítók nyomorban működnek, és állapotuk mindig rosszabb és rosszabb lesz, a felekezeti érdekek miatt pedig nem egyesülhetnek, nem fejthetnek ki erőt helyzetük javítására, s ennek szomorú érzetében minden reményüket elvesztették.

Azonban az ország egyes vidékein panaszos hangok zajdultak fel a tanítók ajkairól, s bejárták a hazát.

A nagyméltóságos miniszter nem hallotta, vagy ha hallotta is, azt felelte rá: „Most künn vagyok, tanulmányozom a külföldi egyetemeket, ipariskolákat, nem tudom, mi történik otthon.” Aztán hazajött. A Csík megyei néptanítók benyújtották kérvényüket egy darab kenyérért, örök dicsőségére a mostani közoktatásügyi kormánynak. Mi lett az eredménye? - Eddig még semmi.

A hazai néptanítóság ezen nyomorúságos helyzetében mi adtuk meg az első hangot, hogy feledve a felekezeti érdekeket, csoportosuljunk, csatlakozzon össze az ország huszonháromezer néptanítója, s az ország házában, a nemzet színe előtt mondja ki, amit követel, amit a korszellem régen igényel: a néptanítók anyagi helyzetének rendezését, jogainak szabályozását, a felügyelet szükséges reformációját.

A nemzet meg is fogja ezt adni, nem rajta múlt eddig, hanem azokon a nagy- és kisméltóságos urakon, akik húzzák a nagy fizetéseket, aztán egyebet nem is kívánnak tenni.

Felhívásunk visszhangra talált az ország azon vidékein, ahova eljutott, és a tanítóegyesületek közül, ahol a mozgalom ismertette, a csatlakozást egy sem utasította vissza.

Valljuk meg, hogy az eredmény eddig is szép, a jövő reménye most már nem kétséges, és a magyar népnevelésügy új korszak előtt áll.

Büszkén tekinthetünk vissza az elmúlt évre, reménnyel a jövőbe. A múltban megtettünk mindent, amit lehetett, a jövőben is támogatni fogjuk egymást.

Ismételjük, hogy összetartásban van az erő, erőben az emelkedés.

És mi tovább nem akarunk az anyagi ínségben süllyedni, mert megszolgáltuk, megérdemeltük a jobb jövőt! Nem akarunk a társadalom nyomorultjai lenni, mert mi neveljük a népet, a nemzetet; mi vagyunk a művelődés emelői, a mi fáklyánk hinti a szellemi világosság első sugarait, mi neveljük az embert emberré és hazafivá! Meg kell adnotok, ami megillet bennünket!

A JOBB JÖVŐ KÜSZÖBÉN

A helyzetünk javítása érdekében megindított mozgalom felkölté már az összes hazai tanítóság figyelmét.

Sokat köszönhetünk e tekintetben a tanítók buzgó barátjának, Ember Jánosnak, aki minden tanítóegyesületnek megküldé a lapunk szeptemberi számában közölt pontokat.

Most már nincs más hátra, minthogy az egyesületek ezeket vagy egészben, vagy részben elfogadják, esetleg megtoldják.

Ami bajaink, kívánságaink vannak, azt mind hozzuk fel most, és a megválasztott egyesületi képviselőinknek jól gondjára bízunk, mert bizonyos, hogy a tanítók helyzetének javítása érdekében új törvénynek kell a Ház asztalára kerülnie, és saját érdekünk kívánja, hogy abból semmi olyas ki ne maradjon, ami hasznunkra válik.

A felekezeti tanítók küldjenek bizottságot püspökeikhez, hogy kántori hivataluk után járó terménybeli fizetésüket az egyházgondnok, kurátor stb. által szedesse be, s készpénzül fizettesse ki, mégpedig olyanformán, hogy az évenként ne változzék, hanem tíz évi terményérték után kiszámított összegben állapítsák meg.

Habár a mozgalom fizetésünk javítása és biztosítása érdekében történik is, mégse hagyjuk figyelmen kívül az iskolaszék jogainak megszorítását és a tanító működésére való felügyeletnek reformálását.

Tanítót csak tanító ellenőrizhet, miért is a nyári országos tanítógyűlésnek egyik program-pontját fogja képezni a tanítók hivatal-fokozatának megállapítása. Az országos tanítógyűlés bizonyára azon fog lenni, hogy megyei tanfelügyelő se lehessen más, mint okleveles tanító, akinek a gyakorlati téren is volt alkalma működni.

Ha volt valaha szükségünk az egyetértésre, most van, mert a megindított mozgalom az országgyűlési képviselők figyelmét is felkelté, és ügyünk iránt részvételt viseltetnek.

A napisajtó mellettünk lesz, és ezt az ügyet lehetetlen az államnak tovább ignorálnia.

Egyesült erővel mindent elérhetünk, de ha most is bomladozunk, akkor a siker kétséges.

Azonban ezt nem teszem fel a hazai néptanítás felől. Közös bajunkon közös erővel fogunk munkálkodni, hogy megszűnjék.

Európa művelt államai régen gondoskodtak már népnevelőikről, csak mi vagyunk még hátra. Az ügy nem késhet.

Helyzetünk rendezése első kötelessége lesz az őszi országgyűlésnek.

Egy jobb jövőnek hajnalsugarai mutatkoznak a hazai néptanítók egén!

A VISSZHANG

A nyomorban sínylődő néptanítók panaszos kiáltásai eljutottak Trefort füleihez.

És lőn a miniszteri palotában futkározás: Gönczy és Gyertyánffy belső titkos tanácsosok megidézése.

- Mit tegyünk? - kérdezé ijedten Trefort - a kőművesek teljesen kiürítették a kasszát, a néptanítók pedig egyre hangosabban sürgetik a reformot, attól félek, hogy külföldön is meghallják panaszukat, és akkor vége minden dicsőségnek.

- Ígérjen excellenciád! - ajánlá Gönczy.

- Nem hisznek már - szólt Gyertyánffy.

- De hát kérem az urakat, valamit csak kell tennünk, maholnap itt lesz a nyár, aztán országos gyűlést tartanak, sürgetnek, követelnek, megmutogatják rongyaikat, és kitűnik, hogy nem gondoltunk velük.

A két tanácsos gondolatokba merült.

- Én mégiscsak azt hiszem, hogy jó lenne valami olyast írni, amiből megértenék azt is, hogy ez idő szerint számukra nincs pénzünk, meg aztán vigasztalódást is nyerhetnének - szólt Gönczy.

- Hát írjon, barátom.

- Én nem írhatok, mert a *Néptanítók Lapja*-ba nem szoktam írni, és most mindjárt észrevennék, hogy ez excellenciád megbízásából történt.

- Hát írjon Gyertyánffy.

- Én meg úgysem írhatok, mert az én soraimat egyszerre hivatalos válasznak vennék.

- Hát akkor mással kell íratni.

- Megvan! - monda diadalmas hangon Gönczy - iratunk Szatmáryval. Az ő neve ismert, a stílusát szeretik, azt nem tudják, hogy velünk összeköttetésben van, és így elérjük, amit akarunk.

Így született meg a hivatalos tanügyi lapnak március 12-én megjelent cikke, a hivatalos „nesze semmi, fogd meg jól”, mely után mohón is kaptak azok, akik nem láttak át a szítán:

Mindenekelőtt kijelenti a miniszter úr titkos adlátusa, hogy nem hiszi, miszerint lenne nemzet a világon, amelynek értelmisége, törvényhozása több és melegebb érdeklődéssel viseltetnék a néptanítók sorsa iránt, mint a magyaré.

Gyönyörű szappanbuborék, kivált a turóci és Csík megyei tanítók gyönyörködtetésére eresztve. Képzelem, hogyan tetszett nekik!

De hát Szatmáry úr maga is észreveszi, hogy nagyot lódított, miért is saját mentségére jónak látja azonnal megjegyezni: „Részemről még sohasem hallottam ez irányban ellentétes nyilatkozatot.” Tehát ne is hazudtoljuk meg, hiszen csupa bonhomiából mondja. Ő nem szokott olvasni. Ha olvasni akar, ír magának olvasnivalót. Honnan tudhatta volna tehát, hogy éppen a magyar nemzet és a magyar törvényhozás az, amely a Nyugat művelt nemzetei között legkevésbé törődik a néptanítók sorsával!

Tessék megmutatni, mennyit változott a néptanítók sorsa az utolsó háromszáz év alatt! Semmit. Tessék összehasonlítani, mennyi kötelességet, terhet raktak a néptanítói karra, és ennek arányában mennyire emelték jogait és javadalmazását!?

Hiszen ő is elismeri, hogy: „Nincs népe Európának, talán az egész világnak, melynek nagyobb szüksége lenne a nemzet gyors és tömeges értelmisége kifejtésére” (mint a magyarnak). - Hát, tisztelt férfiú, ha önök ezt elismerik, mért nem méltányolják azokat, akik a „nemzet gyors és tömeges értelmiségének kifejtésén” munkálkodnak!!

Mért mondja ön, hogy „bár a kormány úgy, mint a törvényhozás, teljes jóakarattal vannak a néptanítók sorsa javításának eszméje iránt, az ország pénzügyi helyzete... háborús viszonyok... kereskedelmi hanyatlás... alig helyezik kilátásba, hogy a néptanítók sorsán a közelebbi években tetemes javítás legyen eszközölhető, - állami úton”!

Íme, ezért az enunciacióért volt szükséges az a körmönfont bevezetés. A hivatalos kijelentés szép hegedűszóban megtörtént, csak aztán legyenek olyan együgyűek azok a néptanítók, hogy mondjanak le követelésükről, hiszen az ország pénzügyi helyzete, a népfelkelők bakancsai, a „szemre fényes, belül rongyos” paloták, a tízmilliós országház, tízmilliós királyi palota, magyargyűlölő, osztrák érzelmű tiszték fizetésének emelése, országházat kerülő, haszontalan mamelukok napidíjai és pártkoncai, kormánypárti lapok szubvenciói, az operaház félmilliója, a közeledő választási mozgalmakra szánt demoralizáló milliók, stb. - mind oly dolgok, amelyek: „Alig helyezik kilátásba, hogy a néptanítók sorsán a közelebbi években tetemes javítás legyen eszközölhető állami úton.”

Elhisszük, tisztelt férfiú, nagyon.

Mert most mindezekre szerezni kellett a pénzt (az ötven millió újabb kölcsönt), aztán ha a választások megtörténtek, akkor meg ki kell heverni a dolgot. Így tehát „állami úton” nem is várhatjuk a „tetemes javítást”.

No de Szatmáry úr nem enged bennünket elszomorodni. Mint a síró gyermeknek, hogy elfelejtessék a baját, „pacit” mutatnak, úgy ő is előránt a régi eszmék lomtárából egy vessző-pacit: gyümölcstenyésztés, méhészet, selyemkukac-tenyésztés és községi takarékmagtár.

Segíts magadon, tanító, mert az állam nem segít!

Dolgozz a nemzetnek, az államnak, aztán csinálj magadnak fizetést, ahogyan tudsz.

Mért nem biztatják erre azt a sok ingyenélő, sétáló, magyar kenyeret evő, de magyarul érezni nem tudó katonatisztet!?

Azok jobban ráérnének, mint mi, selyemgubókat produkálni!

És ezt nevezi ön, tisztelt miniszteri tanácsos úr, a nemzet, a törvényhozás (értsd: állam) „meleg érdeklődésének” sorsunk iránt!

Nem jó tanács kell nekünk, ismerjük mi ezeket a dolgokat régen, hanem méltányolás, fizetés-reformáció, helyes nyugdíjtörvény, bajaink orvoslása, szakfelügyelet, és elismerése annak, hogy mi éppoly hasznos hivatalnokai vagyunk a hazának, mint a jegyzők, papok, postások - és mint a miniszterünk, adlátusaival együtt.

Ha mi annyi hibát követnénk el a hivatalunkban, mint önök, hát régen elcsaptak volna már bennünket!

A MODERN EMBERSATNYÍTÓ INTÉZETEK

A jajkiáltás újra felhangzott: az iskolák elsatnyítják gyermekeinket!

És a kiáltás jogos, a vád igaz.

Iskolába járó gyermekeink arcán a kimerült lélek sápadtsága ül, mellük beesett, el vannak satnyulva, mint a kő alatt növvő fűszál.

„Mit ér az olyan iskolázás, mely az egészséges gyermeket tönkrejuttatja, rövidlátóvá, púpossá, vagy görbe gerincűvé silányítja? Inkább vesszen minden tudomány, hogysem az egy beteges gyermek testébe legyen sajtolva!” - mondá nemrégiben egy országgyűlési képviselő és pedagógus.

Valóban megdöbbenünk, midőn századunk ezen iskolázási dühének eredményét szemléljük.

Anglia népét a gyárak teszik tönkre, a keletieket az ópium, a törököt a harem satnyítja el, a nyugati művelt népeket az iskola.

Gondoljuk csak meg, micsoda ráció van abban, hogy gyermekeinket már hároméves korukban padok közé kényszerítjük és naponként öt-hét órán át egész huszonhárom-huszonnégy éves korukig gyötörjük a „szellem képzésével”. És ami fő: szabad idejét is elraboljuk tőle a penzumokkal, feladványokkal, amikre néha éjjeli nyugalma is pazarolja „a jó, a szorgalmas gyermek”.

Fejlődési idejében szorítjuk őt a padok közé, s így nem csoda, ha az új nemzedék elcsenevészedszik, öt-hat százaléka válik be katonának, a többi a szellemi koraérettség mellett testi véznasággal igyekszik leélni azt a rövid életkort, amelyet a megmaradt testi erő tartott fenn számára.

De a korszellem tudja mentegetni is hibáját: a halavány arcú embert „érdekesnek” nevezi, az ideges „finom természetű” előtte. Egészséges, duzzadó erejű emberről megvetéssel mondja: „mészárosnak való!”

Hanem aztán „szánalmas eset”, midőn a szeretni való „érdekes arcú” nő vagy férfiú kimerült ereje felmondja az életnek a szolgálatot, s negyvenöt-ötven éves korában „végelgyengülésben” koporsóba hull.

Hol vannak azok az idők, midőn harminc-harmincöt éves korukban még „ifjak” voltak a férfiak, s az ötvenöt-hatvan éves élete delén állott!!

Eltűntek, nincsenek!

A modern iskolázási düh vámpírként nehezül az ifjú nemzedékre, hiába küzdünk ellene, a korszellem így kívánja.

És most azokhoz a szülőkhöz intézem szavaimat, akiket még nem vakított el ez a ragály, akik gyermekeiket nem a századnak, hanem az életnek nevelik:

Engedjük játszani gyermekeinket, és adjunk alkalmat nekik olyan játékra, mely testük fejlődését legjobban és legtöbb oldalról előmozdítja.

Igen téves vélemény az, hogy ugráló, mozgó gyermekeinket „rosszaknak” gondoljuk, míg a csendesen ülő, csupán kezeivel babráló gyermeket jónak, szelídnek nevezzük.

Minél pajkosabb, csintalanabb a gyermek, annál inkább örülhetünk neki, csak engedelmesnek neveljük.

Ha vézna a gyermek, a kisdédóvó intézetben csak egy-két órát engedjünk neki tölteni, és az elemi iskolába hét-nyolc éves kora előtt ne adjuk be.

Aki teheti, oktassa maga a gyermekeit, éspedig játszva, minden megerőltetés elkerülésével. Aztán ne adja be addig az iskolába, míg maga oktatni képes.

Szemeim előtt lebeg egy ily módon nevelt gyermek képe. Milyen más lenne, ha csak tíz-tizenkét éves korában kerülne a padok közé.

Nem ajánlhatom eléggé az iskolába járó gyermekek naponként való tornáztatását.

Ellensúlyozza ez a padok hatását, erőt ad a testnek, és hatása az egész életre terjed.

Aki csak szellemét műveli gyermekének és testét elhanyagolja, az a szülő oktalan és szívtelen: gyilkosa öngyermekének, de aki egyformán képezi testi erejét a szellemi erővel, az olyan szülő áldás arra a gyermekre nézve, mert ha vagyont nem is hagyhat raja, de képessé teszi azt megszerezni.

Mit ér a pénz, mit ér a tudomány, ha egészségtelen, rövidéletű kezei között van! Nem becsüli meg, mert érzi, hogy nem veszi sokáig hasznát.

Ha rajtam állana, csupán négy órán át engedném a gyermeket padok közötti lenni, és ezt a négy órát is úgy osztanám be, hogy félórát tanulna a gyermek, félórát mozogna, játszanék. Így nyolc órát töltene ugyan az iskolában, de nem lenne testének romlása.

Vajon megérem-e azt az időt, midőn saját kárukon be fogják látni a népek, hogy ez a túlhajtott iskolázás nemzetek életerejét teszi tönkre!!

Nem hiszem, mert a modern embersatnyító intézetek az én testemet is tönkretették: szűk mellű, görnyedt ember vagyok, s habár csak most léptem abba a korba, melyet a virágzó kornak neveznek, öreg embernek érzem magamat, s kifáradt lélekkel, elgyengült testi erővel tekintek - nem jövő életem, hanem a sírgödör elé.

NYÍLT KÉRELEM

Nagys. Gyertyánffy István úrhoz, mint a Néptanítók Lapja szerkesztőjéhez

A *Néptanítók Lapja*-ban gyakorta olvastuk Nagyságodnak olyféle izeneteit, hogy tűzkárosult, jégvert vagy más baleset által sújtott néptanítók fölsegélésére írt felhívást nem tehet a lapban közzé, hogy „az ily gyűjtést a vidéki lapokban vagy az illető megye tanítósága körében lehet sikerrel megindítani”.

Tekintve azt, hogy a *Néptanítók Lapja*-t minden tanító olvashatja, és legtöbb segítséget kartársaitól várhat a szerencsétlen; továbbá, hogy a *N. L.* a rövidebbre összevont felhívás által alig veszítene több tért, mint amennyit az erre vonatkozó szerkesztői izenet, vagy némely érdektelen világújdonság elfoglal; tekintve még, hogy a *N. L.* más ilyénű ügyeknek eddig gyakran adott helyet, sőt ami nem oly lényeges: nyilvános nyugtatványokat is közölt becses hasábjain (mint legutóbb a Zubeck L. adományait nyugtázta) - alulírottak tisztelettel kérjük Nagyságodat, mint a *Néptanítók Lapja* szerkesztőjét, hogy a néptanítók iránt nemegyszer tanúsított jóindulatát terjessze ki ezen csekélységre is, hiszen veszteni nem veszt vele sem Nagyságod, sem a lap, sem a népnevelésügy, de nyerni igenis, nem egy szerencsétlen kartársunk, és Nagyságod sok könnyet fog felszárítani a baleset által sújtott tanítók s ezek könyörületre méltó családja szemében. Áldani fogják érte Nagyságodat, nemcsak ezek, hanem az összes hazai néptanítóság, amelynek részére a lap indíttatott és fenntartatik.

Őszinte tisztelettel a „Tanítóbarát” olvasóközönsége nevében:

Ziegler Géza

HOGYAN BESZÉL HOZZÁNK A MINISZTER?

Csoda-e, hogy a magyar néptanítók anyagilag nem tudnak előbbre menni, s nincs tekintélyük a társadalomban, midőn maga Trefort, a népoktatásügyi miniszter az, aki legkevesebbet törődik anyagi helyzetükkel, és aki ország-világ előtt ad példát arra, miként kell a néptanítókat, a nemzet nevelőit megbecsülni. (?)

A hatalom vakította-e el, vagy az aggság gyengítette meg elméjét, - nem tudjuk, de az bizonyos, hogy olyan lenézéssel egy művelt állam minisztere sem viseltetik a néptanítók iránt, mint ő.

A szégyen és harag pírja égett arcunkon, midőn legutóbb hozzánk intézett szavaival a nemzet színe előtt rendre utasított, lealázott minket.

A „Délmagyarországi Tanítóegylet” Zubeck Lénárd ügyében a következő „legalázatosabb kérelemmel járult” a „nagyméltóságú miniszter úr” „kegyelmes urunk” elé.

248. szám/1887. Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Urunk! Boldogult Eszterházy Pál gróf úr önmagyméltósága az 1872. évben Gyula-Ménésmajor és Pusztagyimóton lakó tankötelesek számára pusztagyimóti majorjában, a pápai plébános igazgatása alatt, az 1863. évi 38. t. c. 17. §-a szerint nyilvános róm. kat. jellegű népiskolát állított fel. Emellett az iskolához, ugyancsak az 1872. évben, 776. sz. alatt kelt kinevezési okirat szerint, nyilvános pályázat útján, egy próbaév fenntartásával tanítóul Zubeck Lénárd okleveles néptanító neveztetett ki, aki ezen hivatalát azóta az időközben és még az 1886. évi augusztus hóban kiállított hivatalos bizonyítványok tanúsága szerint mindenkor előjárói, valamint a szülők teljes megalékedésére töltötte be.

Mindennek ellenére nevezett tanító, a közte és az uradalmi kasznár közt egészen magánügy miatt támadt viszály következtében, leginkább a kasznár befolyása alatt, állásától egyoldalú vizsgálat alapján megfosztatott.

Ezen szomorú, leverő eset által indítatva, a Délmagyarországi Tanítóegylet választmánya 1886. évi december hó 27-én Nagybecskereken tartott ülésében hozott XII. számú határozatával megbízta alólírt egyleti elnökséget, nevezett tanító érdekében Nagyméltóságú Miniszter Úr kegyes színe elé a következő legalázatosabb kérelemmel járulni:

1. Miután abból, hogy valaki jogot nyert iskola fenntartására, nem helyesen következtethető az, hogy ezáltal egyszersmind a tanítónak, ki államérvényes néptanítói oklevéllel bír, mely őt a néptanítói hivatalra jogosan képesíti, feltétlen bírójává, életének, jövőjének feltétlen urává is lett: a Délmagyarországi Tanítóegylet nevében *mély alázattal* kérjük Nagyméltóságodat, miszerint Zubeck Lénárd, pusztagyimóti tanító ügyében a *szabályszerű törvényes vizsgálatot* elrendelni méltóztassék.

2. Továbbá *mély hódolattal* bátorkodunk még Nagyméltóságod *kegyes színe elé* azon *legalázatosabb* kérelemmel is járulni, miszerint kegyeskedjék alkalmas módon intézkedni, hogy minden tanítói állás egyenlő és olyan biztosítékkal vétessék körül, melyhez semmi önkény, semmi rosszakarat ne férhessen, hogy minden tanító felett, tekintet nélkül az iskola-fenntartóra, egy és ugyanazon, az állam nevében ítélő fegyelmi bíróság ítéljen, hogy az iskolafenntartó is csak mint vádló léphessen fel.

3. Végül *mély tisztelettel* bátorkodunk Nagyméltóságod előtt azon *legalázatosabb* kérelmünknek is kifejezést adni, miszerint a tanító jogai törvényes úton, pontosan meghatározottassanak. Ezen legalázatosabb kérelmünkre Nagyméltóságod kegyes jóakarátát és pártfogását kérve vagyunk, stb.

Íme, ilyen tisztelettel teljes hangon, „mély alázattal”, „hódolattal” közeledett a hazai tanító-egyesületek egyik legtekintélyesebbje a „nagyméltóságú kegyelmes úr” „kegyes színe” elé. És mi volt a „legalázatosabb kérelemre” a felelet?

Ez:

„3270 sz./1887. Nagyságos Marx Antal kir. tanácsos, Temes megyei kir. tanfelügyelő úrnak oly utasítással adatik ki, miszerint *komolyan figyelmeztesse* a folyamodó tanítóegyletet, hogy a *reá semmi tekintetben nem tartozó* kormányzási ügyekbe *avatkozni* ne merészeljen; mivel ilyen ügyekbe való *beszólásra* egyáltalán nem illetékes. Fordítsa ehelyett minden erejét és munkásságát az iskola beléletének javítására és tökéletesítésére s általában az ő munkaköréhez tartozó ügyekkel való foglalkozásra. Budapest, 1887. március hó 27-én. - Trefort s. k.”

Ezen a kényúri dölyfös hangon az szólt hozzánk, akit atyánknak neveztünk, akitől helyzetünk javítását vártuk, akit a közbizalom ültetett a miniszteri bársonyszékbe, a közoktatásügy élére.

Mit tett az említett tanítói testület?

Kért. Alázatosan, bizalommal.

És Trefortnak mi volt a válasza?

Rendreutasítás, lealázás.

Megmutatta, hogy neki hatalmában áll a néptanítókat úgy tekinteni, mint a szolgahadatot, melynek ő korlátlan ura, parancsolója.

És a nemzet bámulva tekintett reá, mert szép dolog az, ha valaki huszonháromezer intelligens emberhez így mer beszélni, és rendre meri utasítani azért, mert bizalmasan mert kérni.

De hol van az ok e gögös elbánásra? Igaz-e, hogy az ország legtekintélyesebb tanítóegyesülete beleavatkozott a miniszter kormányzási ügyeibe?

Az okot nem látjuk sehol, s a beleavatkozás és egyszerű kérelem között nagy a különbség.

Az elnyomottnak joga van jajgatni, joga van kérni, ezt meg nem tilthatja sem a törvény, sem az önkény.

És valamint azok, kik a törvényhozó testülethez intézett kérelmükkel nem avatkoznak ennek ügyeibe, vagy aki a királyhoz intéz kérelmet, nem avatkozik ennek jogkörébe, úgy a „Dél-magyarországi Tanítóegyesület” sem avatkozott a miniszter kormányzási ügyeibe, és így az a hang, az a méltatlan elbánás, csak éppen azért ért minket, mert a közoktatásügyi miniszter tehetette.

Az egyiknek joga volt a kérelemhez, a másiknak jogában lett volna a nem-teljesítés, de nem a hatalommal való visszaélés.

Nem tudjuk megérteni, felfogni, hogy mit akart a miniszter elérni az ilyen bánásmóddal.

Avagy nem a legnagyobb egyetértésnek és bizalomnak kell-e lenni a tanítók és a miniszter között?

Vagy azt hiszi-e a miniszter úr, hogy a néptanítók elidegenítésével fogja emelni a népnevelést?!

Vagy talán azt képzei, hogy mivel a nemzet koldusai vagyunk, rabszolgák is vagyunk egyúttal?

Nem úgy, miniszter úr! Habár ön lábbal tiporta is ezúttal a nyilvánosság előtt tekintélyünket, amelynek építgetésén önnél kitűnőbb emberek is fáradoztak, - a közvélemény meg fogja ítélni, hogy a tanítók voltak-e merészek, hogy igazságot kértek öntől, vagy ön volt-e durva, hogy arcukba vágta a kérvényüket.

A MI KIS ÉHESEINK

A mi angyal szívű hölgyeink valóságos sportot csinálnak már nálunk a jótékonyaságból.

Igazán bámulatos az a leleményesség, amellyel módokat és eszközöket találnak a szegényeken segíteni.

De egy kikerülte mégis a figyelmüket: az, hogy nálunk is vannak szegény iskolás gyermekek, akik a nyomorúság rongyaiban éhezve járnak az iskolába.

Ezen szegény gyermekek sírása felhangzott már a társadalom szívéig. Bécsben és Budapesten meg is metszették már számukra a kenyeret, de nálunk ez ideig nem történt még eziránt semmi intézkedés.

Pedig nálunk is vannak éhező iskolás gyermekek.

Csak menjetek el az iskolába. Ott ülnek szegények a hátsó padokban. Megismeritek egyszerre: sápadt arcukról lesír a nyomor.

Mért ülnek hátul?

Talán részrehajló a tanító, vagy nem szereti látni a rongyokat?

Nem: a tanítók nem ismerik a részrehajlást, - az iskola aprói között előttük csak az emelkedik ki, aki legtöbbet fog fel a tanításból.

De már Plutarch mondá: „Vajmi nehéz a fülek nélküli hashoz szólni, midőn a has csak az eledelekre figyel, a parancsokat pedig nem hallja.”

Így a tanító is hiába beszél a kis éheseknek, mert bizony ezek szívesebben hallgatnák a cipó ropogását, mint például azt, hogy a kecskének hány körme van, vagy hogy az üdvösség elérésére mi szükséges.

De hát éhező iskolás gyermekek mindig voltak, és lesznek is mindig, míg csak szegény emberek lesznek a világon.

A társadalmat egészen fel kellene forгатni, ha azt akarnók, hogy éhezők ne legyenek.

Mi megelégszünk azzal, hogy városunk balzsamhintő angyalainak, a jótékonyságban kifogyhatatlan hölgyeinknek jószívébe ajánljuk ezeket a kis éheseket.

Jókainak van egy verse az éhező iskolás fiúkról, akiket a jobb módú tanulók tartottak kenyérrel.

Vajon nem kerülne-e a mi asztalunkról is egy-egy szeletke nekik, s vajon nem találnának-e a mi kedves hölgyeink is arra módot, hogy a bőségnek jószívuén felajánlott morzsáiból minden éhező iskolásgyermek egyenlően részesülne?

A százféle jótékonyság közt, melyet erőnkön felül gyakorlunk, nem szoríthatnánk-e helyet ennek az eszmének is? Nem találunk-e ennél érdemtelenebbeket a jótékonysági célok között? Mellőzzük hát azokat a divatszerűeket!

Ahol a nyomorúságnak annyi kérdését megoldották már a jószívú hölgyek, ott bizonyára az az egy is részvevő szívekre talál.

A HAZAI TANÍTÓSÁG ELITJE

Történt pedig 1885. május 26-án, hogy Trefort Ágoston előtt megjelent a fővárosi tanítóságnak egy kiválasztott csoportja, akik thuribulumot tartanak kezeikben és a dicséreték tömjénfüstjét eregették az excellenciás úr kegyes ábrázatja elé, aki nagy örömeben így kiáltott fel: „Ti vagytok a hazai tanítóság elitje” - vagyis gyöngyei.

No hát ezek a gyöngyök összeültek október 22-én, mint a Népnevelők Budapesti Egyesülete - és kezükbe vévén a Győrvidéki Tanítóegylet által kibocsátott indítványt, efölött *döntöttek*; - megbírálták, bölcselkedtek rajta, aztán *elvetették*!

Már hogy *mi jogon?* - arról elfelejtettek tanácskozni, de hát az őszerintük bizonyára mellékes dolog.

Somlyay József úr volt az előadó. Elismerte, hogy „a győrvidéki kartársak eszméje pártolásra méltó, mert a méltányosság érzete és a helyzet kényszerűsége bírta őket az elhatározásra”, de bizony a beszéde végén mégiscsak oda lyukadt ki, hogy az eszme nem pártolásra méltó, mert „nem időszerű”!

György Aladár úr, mellesleg mondva egyike a miniszter ismert árnyékainak, fanyalogva vette kezébe a kiáltványt és azt monda, hogy „a győriek tévedésben vannak, ha azt hiszik, hogy az 1868. évi 38. t. cikket egy büdzsé-törvény (!) tárgyalása alkalmával meg lehet változtatni.” Más utat és módot kell erre választani. Ez idő szerint különben feleslegesnek is tartja a peticionálást, mert e tekintetben a törvényt majd a tanítóság intelligenciája s tekintélye, valamint az általános pénzügyi viszonyok amúgy is meg fogják változtatni. A helyzet már eddig is javult (?!), mert míg a tanítói fizetés törvényes minimuma 300 forint, addig ma már az átlagos fizetés 450 forint körül van. Hangsúlyozza, hogy a tanítóság ez idő szerint átlag véve jobban van fizetve, mint a jegyzői kar, meg más kisebb hivatalnokok, kik azelőtt tekintély dolgában a tanítók fölött állottak.

Aki ezekből a szavakból sem ismer a Trefort iskolájából kikerült kormánykoncos farizeusra, az csapja most földhöz a *Tanítóbarát*-ot, aztán gyűjtson gyertyát Trefort arképe előtt, és égessen neki tömjént.

De hogy darabokra tépjük az ő felsallangozott, üres beszédét, amelyből kiordít a sarokba szorított pedagógiai svindler-klikk szelleme, elemezzük egy kissé szavait.

Azt mondja, hogy egy büdzsé (-törvény!!) tárgyalása alkalmával nem lehet a 38. cikket megváltoztatni.

Hát van-e abban a kiáltványban erről csak egyetlen szó is? - Nem törvényt akarunk mi változtatni, hanem egyszerű intézkedést kérünk az országgyűléstől, hogy termény-fizetésünk behajtásával, illetőleg készpénzzé-tételével bízva meg a megyét, s ezzel kapcsolatban intézkedjék a fizetés fölemeléséről. A törvény egyes pontjait évenként tömérdek miniszteri rendelet módosítja, úgy, hogy manapság, ha valamely törvényre akarunk építeni, hát elő kell keresnünk a *Rendelettár*-t is. De már csupán azáltal is, hogy a terményfizetés pénzzé változtatik át, emelkedik a fizetésünk, mert az a terményfizetés csak olyan, hogy „Adtál Uram-Isten, de nincs köszönet benne!”

Ez idő szerint fölöslegesnek tartja a peticionálást. Természetes: őneki nemcsak csöpög, de csurog is a kasszából, meg a kegyelmes úrra nézve nagyon de nagyon fölösleges az iszapos vizet megkavarni. A Csík megyei tanítók kérvénye bizony-bizony nem vált becsületére. Azt is fölöslegesnek találta. De hát a Csík megyei tanítók nem így gondolkoztak, s a közvélemény akkor nem éppen dicsérőleg nyilatkozott őexcellenciájáról, annyira nem, hogy holmi elkergetést vagy mit emlegetett az *Egyetértés*.

Ajánlá György Aladár, hogy várakozzunk; majd a tanítóság intelligenciája és tekintélye, tudniillik ők, akik ott együtt ültek, és az általános pénzügyi viszonyok, vagyis egy általános nagy semmi, meg fogják változtatni a tanítóság helyzetét.

Ne neked, jámbor tanítóság! Ott repked a sült galamb a levegőben, az általános pénzügyi viszonyok gomolygó felhői között, csak nézzük türelmesen, és tátogassunk, mert a Budapesti Népművelők Egyesülete, mint a tanítóság intelligenciája és tekintélye, le fogja csalni, és mi ki leszünk elégtve.

Különben szerinte a helyzet máris javult. Ez nem is szenved kétséget. Ha kell, a Csík megyei és Turóc megyei kollegák kiállítják erről a bizonyítványt, az ország más vidékein is alá fogják írni, mi pedig ráütjük a pecsétet. Szegény jegyzői kar valóban sajnálatra méltó, hogy nincs úgy kifizetve, mint mi. Kalapot elő, kollegák, s dobáljunk bele segélykrajcárokat a szegény jegyző urak számára. Mitőlünk eszerint úgyis kitelik.

No hát köszönjük szépen a beszédet, György úr, különösen azért, mert csak ilyen röviden bánt el velünk, s eszerint nekünk is röviden kellett önnel foglalkoznunk.

Péterfi úr már jobban hozzávág a kérdéshez. Ő „az egész kérdést nem tartja időszerűnek”. Bizonyosan azt hiszi, hogy mi a jövő évezredig várhatunk arra, míg ő kijelenti, hogy: no, most hát időszerű.

Weiss B. F., a híres takarékpénztáros, aki valószínűleg már a csecsemőknek is bukszát akaszt a nyakába, azzal a bölcs indítvánnyal lép elő, hogy jó lenne mindezeket a miniszter úrra bízni. Hát iszen, derék férfiú, ha a miniszter úrra ilyeneket rá lehetne bízni, akkor nem mennének az ország hol ezen, hol azon részéből a kérvények az elnyomott, a mostoha sorsú tanítóságtól az országgyűlés elé.

Többen aztán nem is érdemesítették szóra ügyünket. Átadták az egyetemes tanítógyűlés végrehajtóbizottságának, hogy a népoktatási törvény revíziójának kérdését alkalmas időben tűzze napirendre, s annak tárgyalására a hazai tanítóegyleteket hívja fel.

Ezzel végződött ez a nevetséges és emellett szomorú gyűlés.

Somlyay még a fővárosi tanítók házilapjában egy hét múlva utólagosan azt mondja, hogy „kérjük a hazai tanítóegyleteket, *álljanak el a mozgalomtól*”. Ezzel aztán ki van fejezve, hogy a hazai tanítóság elitje, a fővárosi tanítók éppen nem kívánnak ügyünkben pártoló állást foglalni.

Mögöttük áll a minisztérium. A konyha jó, a fizetés pontos - a csizma tehát nem szorít.

Hanem tisztelt urak, azt is meggondolhatnák önök, hogy ez a szűkkeblűség, ez a részvétlenség csak azt bizonyítja, hogy önök nem „elit”-jei a hazai tanítóságnak, hanem egyszerű fővárosi burgerok, akiknek elég, hogy jó a sorsuk, meg hogy a kegyelmes úr nyájasan mosolyog. Mi nem akarjuk viszonzni a fővárosi tanítóklikk lapjának bölcs prédikációit, nem is ismerjük el az önök határozatait, mert nem is kértük, de igenis tovább megyünk méltányos kíváncsiságaink sürgetésében, mert tudjuk azt, hogy a nemzet meg fogja érteni működésünk becsét, és ha szívéhez nem is bocsátottak eddig bennünket, utat törünk magunknak oda, úgy, ahogy tudunk, s célunkat önök nélkül is elérjük.

LAPUNK TISZTELT OLVASÓIHOZ!

Három év kis idő egy ember életében, nagy idő egy tanügyi lap fönnállásában.

Csakis az igazságügy mellett harcoló lapok élhetnek ennyi ideig, folyton erősödve, mindinkább jobban pártolva.

Minket nem ejtett zsákjába a kormány, nem dédelgetett a papság, - lapunkat csupán a szegény néptanítók pártolják és emelték föl azon magaslatra, amelyen eddig is áll.

Előttünk a néptanító nagyobb ember, mint az országos nagyságos és méltóságos tanügyi elősdiék, mert a néptanítók többet használnak a nemzetnek, s kevesebb fizetésük; előttünk az igazság napja ragyog, s megvetjük a tanügyi kormány statisztikai tükörijátékát, mellyel elkápráztatják a szemeket.

A kormány azt mondja: van fényes népnevelésünk! - Mi azt mondjuk: nyomorban sínylődnek a népnevelők.

A kormány azt mondja: százezreket áldozunk a népnevelésre! - Mi azt mondjuk: nem áldoztok semmit a néptanítókra!

A kormány vakít, mi világosítunk.

Nehéz munkába fogtunk, de nem sikertelenül.

A néptanítók öntudata ébred, csak még az erő nincs összeszedve.

De már forr!

A néptanítók ezrei közé ki van vetve a méltányosság követelésének eszméje: a papsággal megfejtelt tanítói egyesületekben csak suttogva tárgyalják felhívásunkat; az előrehaladottabb egyesületekben zúgó visszhangot ver szózatunk.

A gyümölcs sem érik meg egyszerre, torlódott felhőkből vág ki a villám, egyesült karok döntik a fát.

Oroszországban nem nyomja úgy a despotizmus a muzsikokat, mint nálunk a tanügyi kormány a néptanítókat. Oroszországban a nihilizmus aknamunkát végez, nálunk a néptanítóság napfényen dolgozik.

A jog, a méltányosság érzetét nem lehet elnyomni, kitör, mint a láva, aki ellene küzd, megégeti magát.

Háromszáz év alatt nagyot emelkedett a népnevelés ügye, háromszáz év alatt nem változott a néptanítók nyomorúsága.

Volt Eötvösünk, sugár a homályban: elvillant, maradt a homály erősebb.

A néptanítók érzik, hogy joguk van a napfényhez, az igazsághoz, méltányossághoz.

Csáky Albin lassan dolgozik: nem adott eddig semmit, nem ígért semmit.

Ne tekintse Csáky a tanügyet szalmának! - ezt meg kell vele értetnünk.

Ez a jövő évi munkánk, ez a jövő évi programunk.

A jövő évi viszontlátásig nyújtom tisztelt olvasóinknak, ügyünk és lapunk barátainak, szíves kézszerítéssomat!

MINISZTERÜNK HALL!

És lőn, hogy a múlt hónap elején a *Néptanítók Naptára*, melyet 1888-ra adtunk ki, a kegyelmes miniszter úr kegyes színe elé került.

És fölötte háborgott őexcellenciája annak első cikke miatt.

Futkározának pedig a miniszter úr adlátusai és beszélének sok vigasztalót, de a cikk hangját nem tudták túlkiáltani.

Az igazságos hang megtalálta a maga útját.

Miniszterünk belátta, hogy a tanítóknak folyton erősebben hangzó panaszkiáltására nem lehet süket maradni anélkül, hogy országos botrányra ne váljék a minisztérium hanyagsága.

A Csík és Háromszék megyei tanítóság kérvényének hallatára a közvélemény máris kárhoz-tató ítéletet kezdett hangoztatni, de Trefort akkor is csak az ígéretnél maradt: ő maga ügysem végezhet mindent, alantas közegei pedig részint saját érdeküket keverték a tanügybe, részint csak látszatra dolgoznak; némelyek felekezeti kérdést csináltak a tanügyből, - szükségtelen megneveznünk azt a hívei által tömjénezett pedagógiai nagyságot (?), aki a miniszter úr ajtója előtt megrostálja, összeforgatja, saját érdekeihez simítja a beérkező dolgokat, és fondor tanácsokat sugdos, vagy kedve szerint informálja a minisztert.

Nos, ezúttal nem volt elég erős az a kar, az elhanyagolt néptanítók kiáltása betört az ajtón és megreszkettette Trefortnak miniszteri székét.

A tanítóság a Győr megyei tanítóegyesület hívó szavára a legnagyobb lelkesedéssel kél fel és áll össze egy tömeggé, hogy igazságot, méltányosságot kérjen a nemzettől.

És a nemzet meg fogja adni, amit kérünk!

De egyúttal kérdőre fogja vonni a minisztert, mint a tanügy kormányzóját, s a feleletet, amit a miniszter adhat, a történet műzsája szégyenpírral arcán jegyezheti fel tábláira.

Hogy az ellene panaszló tanítóságot lekenyerezze, s így ismét időt nyerjen, a következő rendeletet bocsátotta ki a tanfelügyelőkhez:

„Dacára annak, hogy már több ízben, legutóbb pedig a kir. tanfelügyelőkhez intézett, folyó évi március hó 2-án, 6567. sz. a. kelt körrendeletemben intézkedtem az iránt, hogy a tanítók fizetései és egyéb illetményei pontosan szolgáltatassanak (ez aztán magyarosan íratott! - Szerk.) ki, mégis mindegyre újabb panaszok merülnek fel amiatt, hogy a tanítók fizetéseiket rendetlenül és elkésve kapják meg. Tekintve azt a körülményt, hogy a néptanítók fontos hivatásukhoz képest általán véve úgyis mostohán vannak díjazva, és megélhetésük szempontjából javadalmaik elkésztetett kiszolgáltatása esetén anyagi romlásukhoz vezető és állásuk tekintélyét aláásó kölcsönkérésre vannak utalva, tekintettel végre arra, hogy az anyagi zavarokkal küzdő tanító nem képes feladatának higgadt teljesítésére, minek következtében az iskola és a közművelődés kárt és hátramaradást szenved, ezeknél fogva teljes bizalommal fordulok a közönséghez azon megkereséssel, hogy hatáskörében, valamint általán a népnevelés előmozdítására, úgy különösen arra is fordítsa gondos beható figyelmét, hogy a községi iskolai tanítók illetményei az illető közegek által pontosan szolgáltatassanak ki, ezen célra a rendelkezésre álló legbiztosabb jövedelmi forrás használtassák, és az iskola minden más szükséglete csak akkor elégíttessék ki, ha a tanítók jogos igényeinek elég tétetett. Az államsegélyt élvező községi iskolákat illetőleg pedig a kir. tanfelügyelőt utasítom, hogy az iskolaszéknek az államsegélyről szóló nyugtáját csak akkor láttamozza, ha biztosítékot nyert, hogy legelőször a tanító fog hiány nélkül kielégíttetni. Budapest, 1887. dec. 15-én.

Trefort”

Persze, aki tudja, hogy minő fogamatja szokott lenni a miniszteri rendeletnek, aki tudja, hogy a tanfelügyelők hány fidibuszt szoktak belőle csinálni, mielőtt elolvasnák, az nem annyira a rendelet szószerinti értelmével, mint inkább indításának okaival foglalkozik, s következtést von belőle a jövőre.

Tegyük ezt mi is:

A miniszter úr észrevette, hogy a tanítók mozgalma nagy hullámokat kezd verni.

A miniszter úrnak palástolnia kell a mulasztásokat.

Figyelme tehát reánk fordult.

Amily arányban emelkedik a mozgalom, oly arányban fog ő leereszkedni magas pedagógiai eszméinek fellegvárából hozzánk, a komoly anyagi élet nyűgötteihez.

A miniszter úr hall!

Kényszerítve van reá!

S ez a mi mozgalmunk első örvendetes eredménye.

ÉBREDJÜNK!

Az excellenciás főpedagógus nyugodtan alszik.

Kidugta a szemünket egy rendelettel, amelyet a tanfelügyelőkhez intézett, fizetésünk pontosabb behajtása érdekében.

A tanfelügyelők tudják, mit jelent ez. Betették az árkust a fiókba, a többi fölé. Aztán a még jövődő árkusokat is oda teszik a fiókba e fölé, s mikor a fiók megtelt, szépen összekötik az egészet cukorspagéttal, s felteszik a padlásra.

A tanítók azon része, mely csak a hivatalos lapból értesült e rendeletről, örömeiben meg van kábulva, mert azt hiszi, hogy ami onnan felülről jön, az szentírás.

És tovább reménykedik.

De a tanítóság azon része, mely teljesen átérzi hivatalának és munkájának becsét, s össze tudja ezt hasonlítani a hivatalával járó fizetéssel és helyzettel, - ebben a rendeletben sem lát egyebet, mint a magas politikanak egy naiv fogását, amellyel a kellő intézkedésre való akarat vagy erőhiány palástoltatik.

És még mást is látunk: látjuk, hogy a miniszter ismét el akarja halasztani az országos tanítógyűlést. Látjuk, hogy a nagy méltóságú főpedagógus fél a nyilvánosságtól.

Igen: kimondjuk bátran (ám cáfoljon meg az ellenkezővel, s örvendezni fogunk rajta) - az „atya” fél attól, hogy gyermekei a nemzet színe előtt vágják szemébe mostoha bánásmódját, a magas hivatal hanyagságát, mely miatt ezer és ezer tanító ment tönkre, a tanügy stagnálását a tanítók anyagi helyzetének ignorálása miatt, melyért a nemzetnek tartozik felelősséggel.

A nagyméltóságú főpedagógus ezért nem akar összehíni országos tanítógyűlést.

De a tanítók nem írják alá a „vakulj magyar”-t; - szanaszét az országban egyesülnek kisebb-nagyobb csoportokban, hogy kifejezést adjanak bizalmatlanságuknak a tanügyi kormány iránt, s méltányolásra szólítsák a nemzetet.

Tavaszi gyűléseink már megkezdődtek, itt-ott nyáron is lesznek nagyobb gyűlések, ahol fel fog emelkedni egy-egy hang az elnyomott tanítóság érdekében, s visszhangra talál.

Az excellenciás főpedagógus aludjék nyugodtan tovább.

Mi pedig ébredezzünk, mert az óra elérkezett!

A JUBILEUMI KOMÉDIA

A trombitaharsogás, dobpergés és üdvözlés elhangzott, s a függöny legördült az országos komédia végeztével.

Voltak, akik nevettek, voltak, akik bosszankodtak, s voltak, akik nagy álmélkodással nézték a pompát, és hallgatták a zajt.

A legtöbbször azonban ez a kérdés hangzott:

- De hát voltaképpen ki is az a Gönczy?!

Ez a kérdés egyúttal felelet is volt: az a Gönczy semmi más, mint egy szerencsés hivatalba jutott országos pedagógiai nagy semmi!

Írt egy ábécét, egynéhány borsúrt, csinált egy jó karriert, oda jutott Trefort mellé, ott húzza a jó fizetést, felekezeti kérdést csinál a tanügyből, és ezek mellett nagy úr, a pedagógia terén hatalmas budai basa.

Ha érdem a megvénülés, akkor kétségen kívül van érdeme is, de olyan érdemeiről, amelyek ekkora jubileumi komédiát vonnának következményképpen maguk után, - senki sem tud.

Tóth József, a Pest megyei tanfelügyelő volt a színügyi rendező; már előbb egy évvel kibocsátotta a félhivatalos felszólításokat a tanfelügyelőkhez és állami tanítókörökhöz, hogy az ünnepély minél magasabbra emelése végett tegyenek meg mindent, amit lehet.

És a szolgahad megindult: folyt a reklám, a kiabálás az ünnepelt „nagy férfiú” mellett, mindenféle elképzelhető érdemeket szedtek ki szép cicerókból, s legnagyobb érdemül azt emlegették, hogy „soha se kereste a kitüntetést, csendes, zajtalan munkásságában folyt élete”, stb.

A kitüntetést magával vonja az érdem; csendes zajtalanságban pedig millió hivatalnok dolgozik.

De hát melyik állami tanfelügyelő, tanár vagy tanító mert volna ellenszegülni a parancsnak! Hiszen Tóth József jó barátja Gönczynek, Gönczy pedig Trefortnak a mindenese, Gönczynek egy tollvonása Baranyából Máramarosba teszi át a tanfelügyelőt, állami tanítókat; semmivé tehet, s apellátának nincs helye.

Megindult tehát a jubileumi komédia gépezete. A tanfelügyelők ráparancsoltak a szegény, éhező néptanítókra, hogy gyűjtsenek, adjanak, pénzt, fényt, dicsőséget. Szegény kollegáink nem merték mondani, hogy: *miért?* - hanem engedtek a kényszernek, és *adóztak*.

És mikor eljött a nap, a hivatalosan felcitált küldöttségek megjelentek, mintegy parancsszóra, s a teljesen hivatalos jellegű dicsőünnepély megtörtént.

Én is ott voltam: néztem ezt a szemfényvesztést, a kénytelenség áldozatát a hatalomnak, s úgy tetszik nékem, mintha azokba az üdvözlő beszédekbe belehangzott volna a sok ezer elhanyagolt néptanítónak panaszos kiáltása, s a jubileumi dísztárgyak közé szerettem volna odatenni azt a föld-fekete zabkenyeret, amit egy Turóc megyei néptanító asztaláról küldtek hozzám.

TANFELÜGYELŐ A TANFELÜGYELŐRŐL

Mikor Tóth József megkapta a tanfelügyelőségre való kinevezését, bosszankodtam; mikor tanügyi buzgólkodásairól mindig több hír jutott hozzám, elismeréssel tekintek feléje; most, hogy a hivatalos lapban a tanfelügyelők szakképzését sürgeti, azt mondom, hogy ennek az embernek valóban kár lett volna a rőf mellett maradnia, mert hivatást tölt ez be, nemcsak a tanítók, de a tanfelügyelők között is.

Már régebben akartunk írni a tanfelügyelőről, de mindig fontosabb ügyek tolultak előtérbe.

Most, hogy Tóth József felveti a kérdést, lehetetlen hozzá nem szólnunk.

A *N. L.* negyvenedik számában T. J. szükségesnek mondja: 1. a tanfelügyelők képesítő vizsgálatra való kényszerítését; 2. a tanfelügyelő hivatalnak tényleges hatósággá emelését; 3. a tanítóválasztásnál való kijelölési jogát.

Nem csudálom, hogy ezt T. J. ezen a helyen mondja el, és nem egy magán-előterjesztésben a miniszter előtt; T. J. szereti megvalósítani is az eszméjét.

Ami az első pontot illeti, mi már régen sürgetjük, hogy a tanfelügyelők ne csak pedagógiai bakterok legyenek, akik a hiányok és hibák észrevezésére és bejelentésére szorítkoznak, hanem igenis legyenek értelmileg és szakképzettségileg is fölöttünk álló fő-főtanítók.

Sürgette már régebben, hogy a tanfelügyelőket tanítókból nevezze ki a miniszter, ne pedig atyafiságos protekciók után, kormánypárti szolgálatok jutalmául, stb. Mit keresnek fölöttünk a bárók, grófok, ügyvédek s különféle problematikus előéletű egyéniségek, akik jöttek s beültek a tanfelügyelői székbe, aztán anélkül, hogy valaha egy iskolát is megnéznének, húzzák a jó fizetést.

Egy anekdota forog közszájon: beállít a miniszterhez egy kopott ruhájú csavargó.

- Ismersz-e, kegyelmes uram?

- Nem én!

- Én vagyok a Béni, tudod az a gazdag Béni, aki melletted ültem; mindig te csináltad a feladványaimat.

- Most már emlékszem.

- Hát azért jöttem, hogy adnál valami jó hivatalt.

- Szívesen, éppen most jött üresedésbe egy tanfelügyelői állás, az jó lesz neked.

- Jaj, kegyelmes barátom, számár vagyok én ahhoz.

- Sose törődjél vele, hisz éppen azért kapod meg!

S az elzúllott iskolatárs két hét múlva nagy ünnepélyességek között vette át a hivatalt.

Ez jellemzi nálunk a tanfelügyelői állapotokat.

A laikus tanfelügyelő kiszámíthatatlan kárára van a népnevelésnek, s mivel hazánkban a tanfelügyelőknek fele sem szakember, nagyon természetes, hogy sem a tanügy, sem a tanítók érdeke nem mozdul előre.

A Trefort-érát nagyon jellemzi ez is.

A későbbi századok valószínűleg csodálkozva tekintenek vissza népnevelésünk állapotára, s nem értik meg, miként lehetett a néptanítók ezreit s a népnevelést holmi kasza-kapa kerülő, szakértetlen egyéniségekre bízni; hogyan tűrhették ezt a tanítók és a nemzet?!

A tanfelügyelők képesítése tehát szükséges lett volna már régebben is. Azonban e célra külön vizsgáló bizottságokat állítani szerintünk egészen felesleges.

Mert mi nem vagyunk T. J. úrral abban a véleményben, hogy ezentúl is innen-onnan kapkodjuk a tanfelügyelőket, hanem igenis azt hisszük, hogy legjobb tanfelügyelők csakis a tanítói karból válhatnak. Miért nem választanak „untáglík cibilt” tábornoknak? Miért nem választják azokat a nem tanító urakat, kik tanfelügyelőink, püspökké?

Azt hisszük, kinevetnék az ajánlkozót.

Csak nálunk a népnevelés terén nem teszik azt.

A tanfelügyelői külön képesítést tehát csak a már működő tanfelügyelőkre tartjuk szükségesnek, a leendő tanfelügyelő urak vigyék azt a tanítói oklevélben az állásukra.

T. J. második pontját illetőleg szintén kimondottuk már véleményünket. A harmadik pontot pedig mi is aláírjuk.

Mindenesetre öröndetes esemény, hogy valahára ilyen eszméket látunk a N. L.-ban megjeleneni, bár nagyon hisszük, hogy a szerkesztő az aláírást nézte meg csak, s a cikket elolvasatlanul adta a nyomdába.

TREFORT LEGÚJABB TANFELÜGYELŐJE

Fel, komédiások! Fel, mezítlábos apostolai Tháliának! Tanfelügyelői állás van üresedésben, és Trefort nem talál rá embert huszonnégyezer néptanító között!

Bukott direktorok, részeges intrikusok, elhízott tenoristák, ráncos képű komikusok! - ti vagytok a jövő tanfelügyelői!

Nagy Vince, a Krisztinavárosból adakozások tengelyén Debrecenbe szállított direktor, ki ott truppjával csúfosan megbukott, a legújabb tanfelügyelő-jelölt, vagy talán mire lapunk napvilágot lát, ki is van nevezve!

Nem tudjuk, hogy a nemzet s így mi is, azért fizetjük-e keserves adóforintjainkat, a nagyméltóságú minisztériumokat s így Trefortot is, a közoktatásügy excellenciás nomádját, hogy legyen neki fürdőre való kéjpénze, vagy azért, hogy közoktatásügyünkkel, a népiskolákkal és a néptanítókkal ne törődjék, nyakunkra elzüllött komédiásdirektorokat ültessen pedagógiai basáknak, kenyerünket keserítő felügyelőknek!?

Irgalmas Isten! Meddig süllyedünk még, ez a pedagógiai önkényuralom, ez a felforgatott tanügykormányzási rendszer hova zilálja népnevelésünk ügyét!

A néptanítók ezrei fekete kenyéren tengődve, adósságokba keveredve húzzák a nehéz igát, s a keservesen megszerzett szakértelem mellett nem tudnak megélni, míg holmi bukott direktorok, földetlen mágnások, úgy nélkül maradt ügyvédek zsíros kenyéren élnek a nyakunkon, mert azt Trefort így látja jónak, így akarja.

Vajon soká tart-e még, hogy a nemzet hunyt szemekkel nézi ezt a káros tanügyi politikát, soká tart-e még, hogy a néptanítóknak nincs gondviselőjük, a népnevelésnek nincs előmozdítója, a kiadás mégis szörnyű nagy, a Manlicherpuskák és egyéb embergyilkoló szerszámokra vannak milliók, de nemzetnevelésre forintok sincsenek!

A TANKÉPESÍTŐ VIZSGÁLATOK

Olvasóink bizonyára ismerik már a lapokból a nagyszombati tanítóképző és az esztergomi tanfelügyelő között való konfliktust, mely a prímás és Trefort ellenséges viszonyából támadt.

Nekünk is van néhány szavunk az esethez.

Szerintünk helytelen intézkedés az, hogy a tanítóképző vizsgálatot nem-pedagógus papok és vadpedagógus világiak, az úgynevezett tanfelügyelők vezetik.

Azok bírálják, akik nem szakértők, azok osztályoznak, akik az *egésről* sem bírnak fogalommal, s azok adnak jogosítványt a néptanításra, akik tulajdonképpen maguk sincsenek rá jogosítva.

Értem itt a felekezeti képzőintézeteket.

De nem elég ez az anomália, még torzsalkodás is támad a népnevelés reverendás és nem-reverendás vezetői között. A prímás ujját húz a miniszterrel a nagyközönség multságára és a hírszomjas napisajtó örömére.

Hát jól van, legyen igaza abban Trefortnak, hogy az államnak joga van figyelemmel kísérni a vizsgálatokat, de abban meg a prímásnak adunk igazat, hogy a tanügy felekezeti érdekeit az államnak nincs joga korlátozni.

A soha nem kért és meg nem hallgatott néptanítók miként vélekednek e tekintetben?

Megmondjuk.

Véleményünk szerint a *tanképesítő vizsgálatokat vezető bizottságban a néptanítóknak is helyet kell adni.*

Paragrafus nincs rá a törvényben, de az ésszerűség mutat rá jogokat.

Ha a törvény a néptanítókkal egy kissé méltányosabban és bővebben foglalkozik, akkor bizonyára nem kerül ki ez sem a figyelmét.

Azonban előttünk nem tűnik ez fel: a magyar néptanítók szokva vannak a magas nem-törődömiséghez, - háromszáz év hozzá is szoktathatta őket.

Amelyik hajón a kormányosokat napszámos munkára alkalmazzák, a napszámosokat pedig odaállítják a kormányrúdhöz és a vitorlákhoz, az a hajó az *Új Világ*ot soká éri el!

Tanügyünk vezetése a laikus papság és a laikus állami hivatalnokok keze között van, - nekünk csak szenvedni és tűrni van jogunk.

Fordítsuk meg a dolgot! A szakértő tanítóság javából válassza a nemzet a tanügy kormányzóit, - s maradjon meg a felügyelési jog az egyház és az állam kezében!

De nem, ez nem lehet! Hiszen manapság a nemzet érdeke csak annyiban mozdíttatik elő, amennyiben személyi érdekekkel nem ellenkezik. Trefort bár hanyag és tudatlan, marad közoktatásügyi miniszter, mert fizetést húz érte, a nagyságos tanfelügyelők bár szedett-vedett, tanügyhöz nem értő egzisztenciák, intézik a közoktatásügyet, mert jobb hivatal nem jut nekik a kormánytól. A papság, mely magát egyháznak nevezi s az Isten országát vallja övének, a földi országokban is igyekszik minél több jogokat gyakorolni, - nem enged a nemzet érdekében sem, mert ezzel vesztené hatalmából, s különben sem látja be, hogy a pedagógia nem teológia, hanem szaktudomány.

Így aztán a személyes érdekek nyomják a nemzet érdekeit; néhány száz pedagóg-basa miatt huszonötezer néptanító kesereg századokon át; a népnevelés teng és csigalassúsággal halad előre; a historikus pedig beleüti tollat a kalamárishba, és ír igen szép dolgokat a jövő századoknak, jövő ezredeknek, s el fogja neki hinni - aki akarja.

A REKLÁM

A hivatalos lap október 3-i számában, *Tallózás a tanítók szakolvasmányaiból* cím alatt egy vezércikkféle jelent meg, mely címénél fogva fölkelte érdeklődésünket. Azonban alig olvastunk el belőle egy hasábocksát, olyan kacagásra indított, aminőt a mi tudományos bárgyúságában komoly hivatalos *Közlöny*unktől éppen nem vártunk volna.

A lapban ugyanis egy magát tanfelügyelőnek nevezett egyéniség, rettentő naiv és gyerekesen komoly orcával elmondja, hogy ő a tanítóktól az olvasmányokat illetőleg legelőször is azt kérdezi:

„Olvasta-e rendesen a Néptanítók Lapját, s ennek mely közleményei nyerték meg leginkább tetszését?”

Élclapba illő kérdés, melynek komikus voltát fokozza az a *leginkább* szócska s az a komolyság, amellyel föl van téve.

Szinte magam előtt látom a kérdezőnek bárgyú nagyképét és a kérdezettek zavarát, mert ha van is olyan néptanító, aki nem élclap helyett olvassa a *Néptanítók Lapját*-t, hanem keserű unalomból, még annak is gondot ad az a felelet, hogy miféle cikkek tetszettek benne leginkább.

Aki mégis némi őszinteséggel akart felelni erre a kérdésre, bizonyosan azt mondta:

- A szerkesztői üzenetek.

- Miért?

- Mert választékos gorombasággal vannak írva!

De ha a cikkíró, ez a pedagógiai szende, megelégedett volna azzal, hogy így pellengérré állítja józan értelmiségét, nem szólnánk a dologhoz, hanem a névtelen úr, olyan vakmerő reklámot csinál a lapban némely pedagógiai lapnak, mintha csak a jenkik országában volnánk.

Reklámot csinál egy évek óta haldokló pedagógiai nyomoroncnak, a *Család és Iskola* című, pedagógiai idétlen szülöttnek, s azt állítja, hogy legtöbb olvasója van a pedagógiai szaklapok között a *Család és Iskola*-nak.

Nem is kérdezzük olvasóinkat, hogy hányan ismerik, csak arra hivatkozunk, hogy mikor a *Tanítóbarát*-hoz Budapestre érkeztek az előfizetések, ugyanegy postakönyvbe voltak írva a *Tanítóbarát* előfizetései a *Család és Iskola* előfizetéseivel, sőt mert egy kerületben volt a két szerkesztőség, egy postaszolga hordta ki a két lap utalványait. Így tehát volt alkalmunk látni, hogy az a „legelterjedtebb” lap januáriusban alig kapott negyven előfizetőt, s maguk a postahivatalnokok is nemegyszer élcelődtek fölötte.

Ez az oka annak is, hogy a *Család és Iskola* minden esztendőben változtat szerkesztőt, mert bizony áldatlan munka is az, ha negyven-ötven ember számára kell lapot szerkeszteni, s azok közül is, ki tudja, hány olvassa!

Az érdemes férfiú felsorol ezenkívül még egy csomó tanügyi lapot, de a mienket föl sem említi.

De mi ezt nem vesszük rossz néven, mert mi nem a tanfelügyelőknek szerkesztünk lapot, sem a miniszternek, sőt arra sincs szükségünk, hogy a hivatalos lap csináljon mellettünk reklámot, - elkel a jó bor cégér nélkül is!

A PESTI NAPLÓ A KULTUSZMINISZTERIUMRÓL

Lapunk azon álláspontját, melyet a tanügyi lapok között elfoglal, a múlt hónapban igazolta a *Pesti Napló* című politikai napilap, mégpedig az október 19-i számában.

„A közoktatásügyi bizottság és a kormány” című cikkében hírt ad arról, hogy a kultuszminiszter Firczák Gyula g. e. katolikus apátot szerette volna a közoktatásügyi bizottság elnökéül megválasztani, de a kormánypárti képviselők ellene voltak, s azon ürügy alatt, hogy a házszabályok által kívánt számban nem jelentek meg az ülésen, ezt nem tartották meg, hanem elhalasztani kívánták.

Erre vonatkozólag a P. N. idézett száma a következőket mondja: „Nincs semmi beleszólásunk a tisztelt kormánypárt házi titkaiba, s nem firtatjuk, miért akar a kormány mindenáron katolikus papot a közoktatási bizottság elnökéül, és miért nem akarják a kormány ezen óhaját elfogadni a kormánypártiak. De mit nem akarunk ezúttal hallgatással mellőzni, és amit ezennel az új miniszter figyelmébe ajánlunk, az azon tény, hogy a közvélemény elvárja a kormánytól, hogy az államélet egy oly fontos ágánál, mint a közoktatás, - *a kormány hagyjon fel végre-valahára azon semmittevéssel, mely a legutóbbi években a kultuszminisztériumot jellemezte.* Évek óta nincs semmi dolga a közoktatásügyi bizottságnak. Következétesen mellőzte a kultuszminisztérium, nehogy alkalmatlanná váljék neki a bizottság. Még azon jelentéseket, miket a kultuszminisztérium ki szokott adni, még azokat sem terjesztette a minisztérium már évek óta a bizottság elé. *Minthogy mindenáron meg akart volna szabadulni a szakminisztérium a közoktatási bizottság ellenőrködésétől.* Ez okból aztán nincs mit csodálkozni, ha a bizottság tagjai nem jelennek meg még az elnökválasztásra sem, mert hisz maguk sem helyeznek súlyt ily viszonyok mellett a saját bizottságukra. Úgy értesülünk, hogy e körülményt a bizottság egyik tagja a ház nyilvános ülésében fogja adandó alkalomkor szellőztetni.”

Azt hisszük, hogy a tekintélyes napilap ezen nyilatkozata csak megerősíti lapunk tisztelt olvasóiban azt a véleményt, amit a *Tanítóbarát* álláspontjának jogos és igaz volta iránt tápláltak.

Az a hanyagság, mely a közoktatásügyi minisztériumban évek óta otthonos, nagyon természetes, hogy okokkal és módokkal palástoltatott. A néptanítás azon része, mely lapunkat nem olvassa, még most is azt hiszi, hogy az Istenen kívül a kultuszminisztérium viseli legjobban gondját.

Azonban mi résen fogunk állani továbbra is. Bizalmunk nagy ugyan az új miniszterben, és mély tisztelettel nézzük munkáját, de ha elődjének hivatalával átörökli a gyengeségeket is, ha munka helyett tovább is ünnepelteti magát a már hetekig tartó iskolalátogatásokkal, ha csak miniszternek fogja magát érezni, de nem a közoktatásügy legmagasabb rangú szolgájának, akkor a fegyvert, mellyel most még tisztelgünk, ellene fogjuk fordítani.

A MINISZTER AZ ISKOLÁBAN

Csáky Albin gróf, miniszterünk, miután átszenvedte a hivatalos bemutatásokat és tisztelgéseket, az iskolákat kezdte el látogatni. Legelőször is a Trefort utcai mintagimnáziumot nézte meg. Nagyon helyesen teszi, hogy nem az ablakon át igazgatja az ország tanügyét, de véleményünk szerint talán jobb volna, ha alul kezdené a vizsgálódást. Ne oda pazarolja idejét a miniszter úr, ahol *mintaszerűen* folyik minden, s hiányokat nemigen talál, hanem inkább nézze meg a vidéki szegényebb elemi iskolákat és tanítókat. *Ott kell vizsgálódnia, ahol baj van és ahol segedelem szükséges.* Ezt ajánljuk szíves figyelmébe a nagyméltóságú miniszter úrnak!

NYILATKOZAT

Amennyire szívemen fekszik az általam megalapított és szeretettel munkált *Tanítóbarát* című lapom, éppúgy szívemen fekszik az is, hogy ezt a lapot, mint a néptanítók egyetlen védelmi fegyverét, elesni soha ne hagyjam.

Mindazonáltal a jelen nagy elfoglaltságom mellett a szerkesztésnek sok időt elfoglaló gondjait másra kell átruháznom. Találtam olyan tanfőrfiút, akiben erős reményem van, hogy a lapomat tovább vezetni és tovább fejleszteni képes leend. Ezen derék kollegánk Szilli Benedek, győri tanító úr, aki mint a *Néptanoda* című lap főmunkatársa, számos pedagógiai könyv kiadója és a hetvenes évek egyetemes tanítógyűléseinek bátor szónoka, elég jóhangzású nevet szerzett magának arra, hogy olvasóink az új évben teljes bizalommal csoportosuljanak az ő kezébe adott zászlónk köré.

Ebből nem következik, hogy én a laptól, vagy az tőlem megváljak. Ahol szó kell, ahol rá kell mutatni a bajra, én ott leszek. Támogatni fogom a lapot tovább is, és hogy minden aggályt eloszlassak, kijelentem, hogy *azon cikkekért, amiket ezentúl a Tanítóbarát-ba írni fogok, a szerkesztőt nem teszem felelőssé, hanem én magam jelelek meg érte ott, ahol és akkor, amikor szükséges.*

Győr, 1889. január hó 1.

Ziegler Géza

SZEGÉNY GILBERT

EGY HÍRLAPÍRÓ EMLÉKIRATAIBÓL

I

A nevem Zelenváry Balambér.

Valamikor azt hittem, kalapot emelnek e név hallatára, s úgy fogják ismerni, mint Petőfiét; most már tudom, mit tartsak magam felől!

Már tizenhárom esztendősen éreztem, hogy újságírónak szánt a végzet: legcsúnyább írásom volt a gimnáziumban, és hibákat fődöztem fel a pedellus karakterében.

A pesti református gimnáziumba egy évig jártam, az egzámen előtt szamarat festettem az öreg Vámosy direktor hátára, hát bizony kicsaptak. (Máig sem tudom, hogy a számár miatt-e, vagy a direktor miatt.)

A második osztályt Sárospatakon jártam. Az ismert Janiga bácsinál voltam kosztos és kvártélyon. Azt gondolta az apám, hogy az, mint pedellus, kordában fog tartani. No hát jól is viseltem magamat; csak az volt a hiba, hogy nem volt kedvem a diáknyelvhez, nem tudtam megérteni, minek beszéljek én azon a régi, idegen nyelven, mikor magyarul is jól tudok, és semmiféle latin fajtájú náció közé nem szándékozom keveredni. Hát biz én a konjugációkból csak az *amo* igét tanultam meg, de ezt is magyarul és praktice, amiért aztán nemcsak a szívem fájt, hanem néha a hátam is.

A harmadik osztályra megint Pestre adott az apám, itt aztán megtanítottam az osztályt annyi huncutságra, hogy ha három személyből álltam volna, kicsapták volna mind a három személyemet.

Az apám látta, hogy nem megy velem semmire, hát Egerbe adott a tanítóképezdébe. Gondolta magában: elég számár vagyok ahhoz, hogy tanító váljék belőlem.

És itt kezdődik az én hírlapírói pályám.

Ugyanis ebben az időben indította meg Glódy az ő *Füllentő* című élclapját.

Amint ezt az élclapot megpillantottam, egyszerre láttam, hogy munkatársa lehetek, mert elképzelhetetlenül rossz élcek voltak benne.

Alacsony, barna szakállú ember volt az első szerkesztő.

Mikor bemutattam neki magamat, azt kérdezte tőlem, hogy dolgoztam-e már lapokba.

Azt feleltem, hogy az *Üstökös*-nek többször küldtem be humoreszkeket.

Ez imponált neki. Persze azt nem kérdezte tőlem, hogy megjelentek-e azok a humoreszkek, nekem pedig volt annyi eszem, hogy erről nem szóltam semmit.

Glódy „eleinte” nem adott fizetést - az igaz, hogy később sem -, de már ő így fejezte ki magát.

Az első közleményt, amely tőlem megjelent, a *Komáromi kispapár*-ból írtam ki.

Adomák voltak.

Glódy kijelentette, hogy zseni vagyok, s honoráriumképpen adott egy rövidszívat.

Ettől az időtől fogva sohasem nézte át a közleményeimet, beadta a kézirateimat a nyomdába olvasatlanul.

Dicséretre mondhatom, hogy az élceim nem voltak sokkal rosszabbak, mint az övéi, bár az ő vicceinél rosszabbakat sohasem olvastam.

Mikor egy-egy számunk megjelent, hatalmas botokkal fölfegyverkezve indultunk sétálni a főutára. Glódy azt mondta, hogy az élclapszerkesztők nagy bot nélkül nem is képzelhetők. Én eleinte, abban a reményben, hogy becses lapunkat úgysem olvassa senki, nem nagy súlyt fektettem a nagy botra, de később azután okultam az ő példáján.

Mikor ott sétáltam a szerkesztőmmel Eger város legnépesebb utcáján, azt hittem, hogy az egész világ minket bámul, és szinte ragyogni éreztem körülöttünk a levegőt. Pedig az ördög sem vett bennünket észre.

Ha azonban Glódy valamelyik ismerőseivel találkozott, engem azonnal bemutatott annak - mint segédszerkesztőt.

És ilyenkor mindig egyenesre húztam a derekam, s azt hittem, hogy hozzám képest az amerikai köztársaság elnöke csak kötelesinas.

Szilveszter napján, amint szokott, ebéd utáni látogatásomat teszem a főszerkesztőnél, ezt igen komor orca-állapotban találtam.

Szótlanul nyújtotta felém egyetlenegy, örök fuldoklásban szenvedő csibukját, s midőn elhelyezkedtem a karosszékben, így szólt:

- Láttá?

- Mit?

- Az új lapot.

- Nem én.

- Új lap indult, barátom!

- Miféle?

- Egy rémlap!

- Rémlap? Sohasem hallottam ilyenféle lapról!

- Rémes dolgokkal foglalkozik - bűnügyekkel.

- Mi a címe?

- „Regélő Themis”.

Ezt mondta, kihúzta a fiókját, s eléem tett egy zöld borítékú lapot.

Átleveleztem.

Zöld volt az belől is!

- Mit szól hozzá? - kérdezte a főszerkesztő.

- Ostobaság! Nem árthat ez nekünk.

- Ha csak egy előfizetőnk marad is el emiatt, az is két pengő, hátha még vagy öt marad el.

Beláttam, hogy igaza van.

Mindössze negyven „előfizetők” volt, - azokból tizenkettő tiszteletpéldányt járatott, tizen-nyolc hozomra járatta a lapot, hat helyre köteles példányt küldöttünk, négyen pedig valósággal beküldték a prenumeráció-pénzt. Eszerint, ha ebből a valóban előfizető négy prenumeránsból maradna el öt, akkor igazán nem tudom, miből kaptam volna én rövid szivarokat.

Képzeltető tehát, mennyire meg voltunk esve.

Glódy különösen dühös volt. Kijelentette előttem, hogy Frick urat, azt a vörös akasztófáralót, föl fogja pofozni az utcán.

Én kértem, hogy ne legyen ennyire szigorú, de ő nem tágitott. A Regélő Themis-t sajtó elleni merényletnek nevezte és Frick urat haszontalan firkásznak, aki még azt sem tudja, hova kell pontosvessző.

Mikor aztán én is belenyugodtam a fölpofozásba, a főszerkesztőm meggondolta a dolgot, s figyelembe vette az előbbi kérésemet.

Ennek következtében kijelentettük, hogy Frick úr haszontalan tollbitorló ugyan, de nem érdemli meg, hogy a kezünket beszennezzük vele. Ehelyett üzeni fogunk neki a lapban, de oly pokoli fufanggal, hogy egyszerre tönkre megy tőle.

A főszerkesztőm egészen nekividult. Újra megtömette velem a csibukját, a felesége önagyságával kávéfőzetett, s így a fölpuskaporozott szellemmel a következő üzenetet sütöttük ki.

Szerkesztői üzenet

Nyekergő Themisztoklásznak. Helyben.

Augiász istállójának förtelmeivel faggyúra hízott barom, eunuch szellemességével papirosra talált, szellemi ökröndözéseivel telt sajtó-monstrumát, ezen egyéni idült bárgyúságnak sajnos és kívül-belül zöld kinyomatát, bevetette kellően kifejezett megvetésével együtt hozzánk a leveleknek önnél intelligensebb hordozója. Ha azt hiszi ön, szerencsétlen szellemi nyomoronc, hogy városunk művelt közönsége ezen irodalmi szemét-korcs-iker-torz-szörnyszülöttet pártolni fogja, akkor viszont mi elhisszük, hogy a Göncöl szekere leszáll az égről és beáll önhöz equipage-nak. Sapienti, sat.

Ez a latin szó szükségtelen volt ugyan ide, de mert egyikünk sem értette, mit jelent, hát igen jónak és odaillőnek találtuk.

Másnap megjelent az üzenet a Füllentő-ben szép, apró betűkkel, s mi vad gyönyörrel vártuk Frick úr segédeit.

Meg voltunk győződve, hogy a Nyekergő Themisztoklász nem fog több számban megjelenni. Mikor a párbajkihívás huszonnégy órája letelt, Glódy egy üveg 25 krajcáros bort hozatott az asztalára, s úgy vigadtunk, hogy még brudert is ittunk volna, ha ez a fő- és segédszerkesztő között lehetetlenség nem volna.

A következő szombaton azonban megjelent a *Regélő Themis* második száma, s a következő üzenetet hozta:

„Füllebbentő élclapnak. Helyben. Ha a butaság fájdalmat okozna az embernek, önök folyton ordítanak, minthogy pedig amúgy is ordítanak, önkénytelenül is azon állatra kell gondolnunk, amely hasonló hangon és értelemmel szokott ordítani...”

Ezen a napon nem mertem meglátogatni a szerkesztőmet, de még az utcára sem mentem ki, annyira szégyelltem magunkat.

Leeresztettem a szobám függőnyeit, lámpát és pipát gyújtottam, s föl-alá járva foglalkoztam a szégyenkezéssel.

Hogy a szerkesztőm mit csinált ezen idő alatt, rá sem mertem gondolni.

Estefelé járt már az idő, midőn az ajtómon kopogtattak.

Nem szóltam, csak magamban sajnálkoztam, hogy nem zártam be az ajtót.

Glódy lépett be egy ismeretlen úriemberrel.

- Kávé Péter! - szólt az urat bemutatva, azután hozzám fordult: - Vártam önt. Bizonyosan olvasta az üzenetet. Kérem, legyen segédem.

- Kihívjuk?

- Meg fogom ölni!

- Nagyon helyes! - szóltam a bosszú édes érzetével.

- Hát kérem, menjenek el hozzá rögtön, én itt megvárom önöket.

Átküldtem a gazdasszonyomat a szomszédba, hogy kérjen kölcsön egy fekete kabátot.

Az asszony visszajött, hogy egyik szomszédban sincs fekete kabát, s amint tudja, az egész utcában sincs több fekete kabát, csak egy, az is kék stráfokkal van tarkázva, és a könyöke lyukas.

Glódy levetette a saját fekete kabátját, s azt mondta, hogy ő úgymint itt marad, hát addig ingujjban is meglehet.

Mikor Frick úr házához értünk, észrevettem, hogy a kapu alatt beszaladt egy fiú; azután, hogy az udvarra léptünk, láttam egy létrát fölhúzódni a szénapadlás ajtaján.

- Nézze csak - szóltam Kávéhez -, amott mászik egy létra.

- Frick barátunk, úgy látszik, oda menekült.

Mindazonáltal bementünk a *Regélő Themis* szerkesztőségébe. Egy öreg szakácsné volt ott. Azt mondta, hogy Frick úr nincs otthon, elutazott még tegnap Tátrafüredre.

Otthagytuk a névjegyeinket, és mentünk kifelé.

A kapu alatt az a gondolatom támadt, hogy másszunk föl Frick úr után a padlásra.

Társam helyeselte ezt az eszmét.

Én tehát körülnéztem az udvaron, de létrát nem találtam.

Egy ott ácsorgó suhancnak szóltam, hogy hozzon egy létrát, kap érte két hatost.

Két perc múlva volt létránk.

Nekitámasztottuk a padlásajtónak.

- Tessék előre menni! - biztatott Kávé Péter.

- Kérem, ön idősebb.

Nemigen hatotta meg az udvariasságom; attól tartott, hogy amelyikünk először földugja a fejét, azt Frick úr valami léccel agyonkoppantja; de azért csak ment előre.

Mikor a padlásajtóhoz ért, óvatosan lesett föl a szemével, és bekiáltott:

- Alászolgája, Frick úr!

Semmi hang.

- Önt keressük, Frick úr!

Semmi felelet.

Vissza akart térni.

- Kérem, csak tessék bemenni, én is megyek.

Ott álltam a lábai alatt; láttam, hogy szeretne fejbe rúgni, de nem tágítottam.

Bemászott hát a padlásajtón, én meg utána.

- Nincs itt - monda körülnézve.

Én azonban elindultam, hogy bejárom a padlást. Megnéztem minden sarkot, de Frick úrnak nyoma sem volt.

A kémény mellett találtam egy mély üreget, oda is beszúrtam egy léccel.

Fájdalmas ordítás hangzott fel az üregből.

- Ki az? - kiáltottam le.

Frick úr mászott elő négykézláb, azután, hogy főlegyenessedett, tenyereit a gyomrára szorította.

- Mit akarnak velem? - nyögte a szerencsétlen.

- Uram, ön Glódy urat megsértette!

- Ő is megsértett engem!

- Glódy úr elégtételt kér!

- Én is!

- Szíveskedjék segédeit a továbbiakra nézve hozzánk küldeni. Lakásom Fenekes utca 13.

Ezek után udvariasan meghajtottuk magunkat, s lementünk vissza a létrán.

Az utcán a nyitott ablakon át hallottuk, mikor Frick úr siralmas hangon kiáltott a szakács-néjára:

- Nényi! Melegítsen tányérokat! Az a gazember megölte a gyomromat!

Másnap eljött a két segéd.

Kardpárbajt akartak, de mi kijelentettük, hogy megbízónk, mint sértett fél, pisztolyt kíván, mert valahányszor kardot fog a kezébe, mindig izomgörcsöt kap.

Megegyeztünk tehát abban, hogy pisztolypárbaj lesz életre-halálra.

Találkozási helyül kitűztük a Szépasszony-völgyet.

Glódy halálra sápadt, mikor megmondtuk, hogy életre-halálra fog menni a párbaj.

Azt mondta, hogy ő ezt ki nem állja, inkább megszökik vagy visszavonja a kihívást.

Miután azonban én lapunk becsületére, a férfias bátorságra és a rosszul hordó pisztolyokra hivatkoztam, gondolom, ez utóbbi érv hatása alatt megnyugodott a dologban.

Másnap hajnalra volt kitűzve a meghalás.

Glódy éjfélkor fölvert az álmomból, azt mondta, hogy nem tud aludni, minden bőr lehámlott az oldaláról a sok forgolódástól.

Én sajnálkoztam rajta, de egyúttal azt is megkérdeztem, hogy mi az ördögért keltett fel engem, mikor az én oldalam bőrzete nincs veszedelemben, s aludni pompásan tudok.

- Könnyű magának - mondta elkeseredve -, de az én bőröm nemcsak oldalt van veszélyeztetve, hanem előlről is.

- Álljon háttal a pisztoly felé.

- Egy kutya!

Jó gondolatom támadt.

- Tudja mit: az ellenfél segédei önt megtapogatják, hogy nincs-e a mellén valami bádog, de hátul nem fogják megtapogatni. Öné az első lövés. Amint kisütötte a pisztolyát, forduljon meg azonnal.

- Hátul tömjem ki magamat?

- Természetesen.

- De hátha a fejemet találja?

- Hajtsa le a fejét.

Glódy kérdőjel formára görbült, hogy jó lesz-e így.

- Nagyon jó.

Azután elmentünk az Erzsébet kávéházba, és ittunk minden italból, amit csak mértek, úgy, hogy én valóságos fűszerkereskedésnek éreztem már a gyomromat.

Hajnali öt órakor mentünk Glódy lakására.

Átöltözött szépen fekete ruhába, s a bajuszát is kipederte.

Én azután kitapacíroztam hátulról becsületesen. A kabát alá tettem egy vastag francia szótárt, egy bibliát, egy szakácskönyvet meg egy pár csizmaszárat. Arra a testrészére pedig, amelyen ülni szokott, egy nagy pléhfüdőt.

Mire elkészültünk, odarobogott a fiáker a másik segéddel, s mi beleültünk.

Megható pillanat volt az, midőn Glódy elbúcsúzott a feleségétől.

Még most is meg kell törülni a szemeimet a zsebkendővel, ha rágondolok.

Glódy le akart ülni, de a fűdő miatt nem tudott. Kávé barátunk egyre kínálta hellyel, de Glódy azt felelte, hogy állva kíván menni a halál elé.

Az úton nem szóltunk semmit, ünnepélyes-komoly utazás volt ez. Én ugyan nem féltettem Glódyt, de ő valószínűleg féltette magát, mert nagyon halavány volt, s többször megtapogatta magán a borítékot.

A Szépasszony-völgyben már akkor ott állt a másik kocsi.
A felek hidegen üdvözölték egymást, s az idő is hideg volt.
Megtöltöttük a pisztolyokat, azután Kávé, mint legidősebb segéd, kibékülésre szólította fel a feleket.
Pillanatnyi hallgatás következett erre a felszólításra. Úgy látszott, hogy mind a kettő szeretett volna kibékülni, csak első nem akart lenni a kéznýújtásban.
Kávé ismételte a kérdést, mire azután mind a ketten tagadólag intettek.
Erre letakartuk a pisztolyokat kendővel, Glódy választott először, azután Frick.
Fölállítottuk őket harminc lépésnyi távolságra.
Az adott jelre Glódynak volt joga először löni.
Reszkette emelte fel a pisztolyát, és lőtt.
Ugyane pillanatban hirtelen megfordult, és kétrét hajolt.
A pléhfödő körvonalai tisztán látszottak.
Valamennyien kacagtunk.
Frick lőtt.
Glódy hasra esett.
A golyó éppen a föld gombjára talált.

2

Engem is megszállt egyszer a drámaírás láza.
Hogy Gyulaival beszéljek: hétfőn kigondoltam, kedden nekifogtam, szerdán bevégeztem, csütörtökön odaadtam a színészdirektornak, pénteken betanulták, szombaton...
Hopp: mi marad akkor a történetből, ha egy szuszra kikottyantom!
Darabom címe volt: *Begeken Kelemen gyémántjai*.
Három nap alatt írtam az egészet, de reggeltől estig, estétől reggelig dolgoztam rajta.
Remek darab volt; csupa fordulat, csupa változás, tele élénkséggel, logikával, meglepetésekkel.
Szakítottam a sablonokkal: kilenc fölvonásban írtam a darabomat, s ezekhez véve a változásokat: összesen 23-szor járt föl és alá a függöny.
Hősömet átutaztattam az egész földgömbön; kétszer megmérgeztettem, négyszer megorgyilkoltattam, háromszor vízbe dobattam, egyszer megöngyilkoltattam, egyszer nyársra húztam, és egyszer megtettem népfölkelőnek Paraguayban.
Ezekon kívül kisebb szerencsétlenségek is történtek a drámám hősével, úgymint: egyszer megskalpozták Braziliában, egyszer megette a cápa a Sárga tengerben, egyszer besorozták tűzoltónak Grönlandban, egyszer bepácolták az emberevő pápuák, háromszor fejadót fizetett, és negyvenkétszer toloncolták ide-oda a föld kerekiségén.

Szóval, ebben az egy darabban sokkal több esemény, lelemény és mese volt, mint Shakespeare-nek az összes darabjaiban. Az igaz, hogy le is akartam vele főzni minden drámaíró, akinek a neve a világ teremtésétől egész mostanig megfordult a színlapokon.

A darab legérdekesebb része az volt, mikor a hős testvéröccsét Kokáliában fölakasztják.

A nézőtéren készül az akasztófa; kilenc vörös posztóba öltözött hóhér hurcolja elő az elítéltet, és archimédeszi csigasoron húzzák föl az akasztófa tetejére.

Mikor a színtársulatot meghívtam a darabom fölolvására, az igazgató azt mondta, hogy ezt az akasztási jelenetet „töröljük”.

Méltósággal teljes indignációval tekintettem végig a nyomorult deszkaférgen, és kijelentettem neki, hogy egy szót sem fogok törölni.

A cím sem tetszett neki, azt mondta, hogy sok *e* betű van benne, lenne inkább Bagakon vagy Bogakon Kelemen, de erre azt feleltem, hogy fogalma sincs a jó nevekről.

A színtársulat többi tagjai már a második fölvonásnál úgy berúgtak, hogy egekig magasztalták a darabomat.

A harmadik fölvonásnál az operett-buffó és a drámai hős elaludt, a negyediknél pedig már magam is csaknem aludtam.

Másnap az igazgató kijelentette, hogy a darabnak több mint kilenctized részét törölni fogja, mert különben hajnali harangszó felé lenne vége az előadásnak.

Én viszont kijelentettem, hogy éppen ez az, amit kívánok, mert a darabommal korszakot akarok alkotni a drámairodalom történetében, és nem bánom, akármit szól az igazgató, akármit szólnak a többi laikusok, nem törölök, nem változtatok benne semmit, hanem arról biztosítom, hogy zsúfolt háza lesz.

Aki tudja, milyen angyali csengésű szó ez a direktori fülekben, az megérti, hogy miért fogadta el Zsebeházi Károly igazgató a darabomat.

Amint ezzel tisztában voltunk, azonnal mentem a fényképészhez, és hatféle pozitúrában levéttetem magamat.

Legjobban sikerült a Heine-féle pozé: lecsukott szemek, ökölre támasztott fél orca, melankolikus arcvonásokkal.

Három fényképész-kirakatban és harminckét bolti kirakatban ragyogott az arcképem ezzel az aláírással:

ZELENVÁRY BALAMBÉR

A „Begeken Kelemen gyémántjai” című dráma szerzője.

Ára 25 kr.

Hölgyek, urak, kofák, hordárok és inasok bámulták a fényképemet.

Sajnos, hogy csak egy példány kelt el belőle, azt is magam vettem.

Óriási plakátok lepték az utcákat, s hirdették a dicsőségemet a következő szavakkal:

!!! ITT ELŐSZÖR!!!
Új, látványos, nagy dráma Zelenváry Balambértől.

Évadbérlet 43.

Havibérlet 13.

Kukondvárosi Színház
Péntek, február 13-án
Begeken Kelemen gyémántjai
Eredeti, új, nagy látványos dráma 9 fölvonásban.
Írta: Zelenváry Balambér.

SZEMÉLYEK:

<i>Begeken Kelemen</i>	Komjáthy J.
<i>Első felesége: Elvira</i>	Závodszy Teréz
<i>Második felesége: Ludmilla</i>	Laczkó Aranka
<i>Öccse: Begeken Habakuk</i>	Somogyi K.
<i>Fia: Jónás</i>	Balassa J.
<i>Beretva Herkules hóhér</i>	Mikei L.
<i>Roppantó Halmabágy, segédhóhér</i>	Kiss F.
<i>Nyekkentő Dudárius, hóhéras</i>	Dálnoki
<i>Kirántott Jeremiás, hittérítő</i>	Polgár S.
<i>Dudva Bagovecz konzul</i>	Sándor E.
<i>Pogacseff Ipokoff, muszka tábornok</i>	Joó K.
<i>Ylang-Gilang, kínai bíró</i>	Tordai
<i>Ingalló-Gingalló, felesége</i>	Sarkadi B.
<i>Ungurgyu Bagurgyu, szerezsenkirály</i>	Erszényes
<i>Tapajó Makajó, minisztere</i>	Halmi
<i>Bájó Táró Tarinda Makarinda, felesége</i>	Górné

Nép, zuluk, testőrök, inasok, kreizlerek, tűzoltók, eszkimók, papagájok, emberevők, indiánok, papok, népfölkelők, tengerészek, angolok, hóhérok, németek és kutyák.

Az első fölvonás történik 1803-ban, Portugáliában, a második hat évvel később, Brazíliában és az Északi-sarkon, a harmadik Szerezsenországban és Varsóban stb.

Természetes, hogy valamennyi személyt nem lehetett kitenni a színlapra, mert a színtársulatnak tagjai nem voltak többen, s a többi 128 szereplőt műkedvelők pótolták, magam is beállottam szükségből gorillának, bár ezt nem tettem a színlapra.

Azt hiszik, kérem, hogy drukoltam? - Nem én: meg voltam győződve arról, hogy a darabom óriási sikert fog aratni.

Annyira bizonyos voltam ebben, hogy még délelőtt fogadtam egy talyigást a koszorúk elszállítására. Azt mondtam neki, hogy este 9 órakor álljon a szamarával a színház elé.

Mínthogy a gorilla csak az ötödik fölvonásban szerepelt, kiszámítottam, hogy csak úgy tíz óra tájban kell beleöltöznöm a majombőrbe, addig magamon tarthatom a szalonruhát, s amikor kitapsolnak, ebben jelenhetek meg a függöny előtt.

Délután megberetválkoztam, azután vettem hitelbe egy pár lakkcipőt, egy pár mandzsettát és egy új inggallért. Este fél 7-kor beültem a Korona vendéglőbe, és megrendeltem az egész étlapot.

Mikor a színházba mentem, már a karzaton ott volt minden hordár, kofa, baka, pesztonka, csizmadialegény és tömérdek gyerek. A földszinten gyülekeztek a diákok és néhány úri pár.

Az öltözőben bajuszokat és szakállakat raggattak a színészek, és szokás szerint szidták a borbélyukat.

Fölmentem a színpadra, és lestem a függöny egyik hasadékán, miként gyülekezik a közönség.

Az orchester-mélyedés sarkában már ott állt a hordár, akit én rendeltem oda azzal a koszorúval, amit magam csináltattam ezen fölírással: „Zelenváry Balambérnak: Zseni, alkoss tovább!”

Végre fölhangzott a zenekar indulója; magam választottam ki Liszt Ferenc Rákóczi-indulóját. Csudálkozva hallottam, hogy a dob nem ágyúz a zenében; az igazgató magyarázta meg, hogy zálogba kellett tenni a nagydobot, mert különben nem tudták volna kiváltani a zálogházból a trombitát.

A függöny felgördült.

A közönség előtt ott állt Begeken Kelemen egy szalon közepén. Homlokára tette a mutatóujját, és szép jambusokban így kiáltott:

A drága kincs hová, hová tüne?
Találni nem tudom sehol, sehol!
Az ég, ha kérde, nem felel reá!
S a föld s a vad pokol hallgatva áll!
Gyémántjaim, szép csillogó kövek,
Megörülök! a lelkem ködbe görnyed!

INAS

(belép)

Mi az, uram, min lelked tébolyog?

BEGEKEN

Te kenguru, a szádat fogd be most!
S hogy megjegyezd, im vedd tenyeremet!

(Nyakonvágja az inast.)

ELVIRA

Mi szörnyű csattanás: lövés, vagy a
Csordásnak ostora?

BEGEKEN

Orcád vágányát fogd te is hamar,
Mert megtudod, mi csattant e helyen.

(Elvira elájul.)

Ah, Elvira, te meghalál? Valál?
Megyek világba! Senki nem talál!

(Fölveszi a bundáját, és megy.)

Innen kezdődik a bonyodalom: Begeken azt hiszi, hogy Elvira meghalt, s világgá megy. Útközben újra megnősül. Tahitiben elveszi egy szafaládégyárosnak az özvegyét. Elvira utána megy, de mindenütt egy várossal hátrább van. Begeken keresi a milliókat érő gyémántokat, s eközben fiai születnek és unokái.

Ötven esztendő múlva éri utol Elvira, akkor megölik egymást, és kisül, hogy Begekennek sohasem voltak gyémántjai, hanem csak álmodta, hogy vannak, s mikor fölébredt, azt hitte, hogy valóban vesztett el gyémántokat.

Persze, ezt már akkor tudta volna meg a közönség, mikor pirkadni kezd a hajnal.

Sajnos, hogy a közönség nem értette meg a drámámat.

Az első fölvonás után morgás hangzott a színházban. Egy árva tenyér sem ütődött össze. Még csak a saját koszorúmat sem kaphattam meg a hordártól.

A második fölvonásban volt egy derült epizód. Ugyanis a talyigásom megunt odakünn a várakozást, és engemet keresve betévedt a színpadra a zulukafferek közé, éppen akkor, midőn a zulu keményítőgyáros így kiált egy kuncaftjára:

- Ki vagy te, kétlábú barom?

Az én talyigásom ráfelelt:

- Én Piske Gyömbér János vagyok a felső tanyárul. Mán egy órája, hogy itt állok a szamarammal, osztán várom azta zurat, hogy vagy aggyék foglalót, vagy eemék, mer mán a hideg görcsöt húzott a talpajimba!

Dacára ennek a sikerült epizódnak, a közönség a második fölvonás után rettenetesen dühöngött. Jól hallottam, midőn azt kiabálták, hogy: „Szörnyű számárság az egész!” „Pénzcsalás a publikumtól!” „Adják vissza a jegy árát!”

Én leültem egy sarokba a kulisszák mögé, és itt reszkettem, bágyadoztam egyedül.

Mikor a harmadik fölvonást megkezdték az akasztási jelenettel, a közönség fölrohant a színpadra, kiszabadították az elítéltet, és elverték először a hóhérokat, azután a szintársulatot.

A szintársulat engem vert el, én a talyigást vertem el, a talyigás elverte a szamarát, a szamár megrúgta a talyigást, - olyan óriást zenebona lett a vége az én drámámnak, hogy még most is sokan sántítanak emiatt Kukondon!

3

Budapesten, a Fiume kávéházban hallottam, hogy Laskádra, a *Laskádi Napló* mellé egy munkatársat keresnek.

Barna Dóri, a mindentudó riporter, azt mondta, hogy oda nem tanácsos elmenni, mert szerencsétlenül járhatok: tudniillik a szerkesztő nekem is juttat egyet a tizennégy leánya közül, s ezzel én is tönkre leszek téve, mint eddig öt munkatársa, kiket megházasított.

Nagyon komoly arccal mondta ezt Barna Dóri, azért nem hittem el neki. Ilyen cifra eszű riporterről sohasem tudhatja az ember, mikor mond igazat; tanúm rá egynéhány tucat újságíró, akiket a falnak ugrott.

Hát biz én megeresztettem egy villamos sárkányt:

Laskádi Napló, Laskád.

Hallottam, hogy üresedés van. Bárkonyost elhagytam. Nevemet ismerheti. Ha tetszik, szolgálatára állok. Fiume kávéház.

Zelenváry Balambér.

A feleletet egy óra múlva megkaptam:

Hány éves? Nő-s-e? Egészséges-e? Mit kér?

Gondos Attila.

Visszadrótoztam:

Húsz. Nőtlen. Mulandó sántaság. Száz flőr.

Éjfélkor jött rá a válasz:

Ha nem marad sánta, akkor fizetek első hónapra 60 forintot, később többet. Jöhet rögtön!

Egy óra múlva a robogó vonaton ültem.

Délharangszókor értem Laskádra.

A peronon mozgó közönség közül kivált egy hosszú, csontos, barna ember, és így szólt hozzám:

- Ön Zelenváry?

- Én vagyok.

Úgy megölelgetett, hogy minden bordám ropogott belé.

Kissé megütődtem ezen a színészberek közt divatos fogadáson, de azt gondoltam, hogy ez laskádi szokás. Utóvégre is nem lehet minden ember laskádi; nem tudhatja, hogy a laskádi szívésség borda-ropogtatásban nyilvánul.

Az úton azt kérdezte tőlem, hogy miből származott a sántaságom, amire én megnyugtattam, hogy egy véletlen eset: a budai tornaegyletben velocipédezni tanultam, a kerekek elragadtak, és én behajtottam a bokrok közé, ahol is egynéhány tüske úgy megcifrázta az inaimat, hogy egypár napig járni sem tudtam.

Egy magas, új ház előtt álltunk meg. Azt mondta, hogy tegyem magamat kényelembe a szerkesztőségi irodában, majd értem fog jönni egy negyedóra múlva.

Én tehát beléptem egy kis ajtón egy nem annyira tágas, mint inkább sötét szobába, ahol a földet újságpapirosok borították, és a két óriási íróasztalt különféle iratok és nyomtatványok.

Egyszerre otthon éreztem magamat.

Levertem magamról egy kissé a port. Megnéztem, milyen orcát mutat a zsebtükröm, azután körülnéztem, hogy hová tehetném a zsebemből azt a nagy csomó spanyol-szívert, amit Budapestről hoztam.

Gondoltam: ebéd utánig beletehetem az egyik asztal fiókjába, abba az asztaléba, amelynek már az alakja is mutatta, hogy az enyém lesz.

Kihúdom a fal felől való, kis fiókot, hát egy levelet látok benne ezzel a címmel:

Utódomnak.

Ez bizonyosan nekem szól! - gondoltam magamban, és fölszakítottam.

A következő sorok állottak benne:

Testvérem a malőrben!

Tudd meg, hogy ide nem munkatárs kell, hanem férj.

A szerkesztőnek kilenc darab leánya van.

Jobb, ha még most megszökök, mint akkor, ha már valamelyik a feleséged lesz.

Ne hidd azt, hogy kikerülheted a sorsodat azzal, hogy nem kötsz egyikkel sem viszonyt.

Öt kollegánk ragadt már a lépen, menekülj, nehogy te légy a hatodik!

Jóakarattal tanácsolja

Elődöd.

Ez a levél megdöbrentett. De hát csak nem futok el rögtön és éhesen. Utoljára is mi vesze-delem várhat az emberre kilenc leánytól? Legrosszabb esetben teszem a szépet valamelyiknek, azután ha látom, hogy bordámmá kezd válni, hát fölmondom a szerelmet, mint az állást.

A szerkesztőm karon fogott, és bevitt a szalonba.

Csakugyan kilenc leány állt ott katonai rendben. Valamennyi óriás-magas, valamennyi vörös és szeplős.

A szerkesztőm elmondta a neveiket:

- Háni, Fáni, Náni, Mári, Sári, Kádi, Debora, Ludmilla, Leokádia.

Valamennyi kezét fogott velem, valamennyi úgy megszorította a kezemet, hogy titokban sziszegtem, és szétráztam összeragadt ujjaimat.

Azután egy hárommázsás hölgy előtt nyitották szét a terem kettős ajtaját. A szerkesztő azt mondta, hogy a felesége, hát kezét csókoltam neki. (Olyan volt a keze-feje, mint egy kipúderezett vívókesztyű.)

Azután megint egy hárommázsás hölgy cammogott be a kettős ajtón. Azt hittem, ez is a felesége, de még jókor megsemmisítette ezt a hitemet a kijelentéssel, hogy ez az ő anyja.

Most már értettem, miért nem lehet itt házasság nélkül végezni a szerelmi viszonyt: ha ez a kilenc herkulesi termetű leány és ez a két háj-halom nekiesik az embernek, hát roszprádlivá verik az ökleikkel.

Olyan hosszú asztalnál ültünk, mintha bankett lett volna.

Meg voltam hatva; összes szellemi erőimet gúzsba rántotta valami névtelen ijedtség.

A lányok és mamák úgy vizsgálták az arcomat, mintha valami hadifogoly lettem volna. Én szorítónak éreztem a széket, fojtónak a levegőt; úgy tetszett, mintha a falon levő képek gúnyosan nevettek volna reám, s a nagyokat ketyenő falióra halálos ítéletem közeledését hirdette volna.

Azonban mindez csak egy percre tartott: szívem fölszabadult a nyűgtől, újra visszanyertem a szokott hidegvérűségemet.

Mindenekelőtt meglepetésemet fejeztem ki, hogy a várt, nehéz levegőjű ólomvilág helyett mennyországba jutottam, s gratuláltam a szerkesztőnek, hogy ilyen angyalok között töltheti az életét.

A szerkesztőm olyan képet vágott, mintha birsalmába harapott volna; de a mamák és leányok orra alatt széjjelfutott a mosoly-vágány. Mind a kilenc leány felém kiáltott:

- Ó, ön hízeleg! Ön bókol!

Biztosítottam őket, hogy csakugyan kellemes helyzetnek tartom kilenc leány és két nyájas arcú mama között élni, mire olyan szóvihar indult meg, hogy a magam hangját sem voltam képes meghallani. Szüntelen kérdéseket intéztek hozzám, s volt időm kiszámítani, hogy egy perc alatt minden leánytól tizenkét kérdést kaptam, vagyis egy perc alatt összesen 108-at, - márpedig ennyi feleletet nem voltam képes adni, hát inkább ettem, és a fejemmel integettem hol az egyiknek, hol a másiknak.

Végre a mama megharagudott, és lecsapott az ötkilogrammos öklével az asztalra, de úgy, hogy minden tányér hármát ugrott tőle.

- Ne csácsé! Micsoda illetlenség ez! - rikkantá keményen.

Az igaz, hogy ez a rendreutasítás még nagyobb illetlenségnek tetszett előttem, de hát utoljára is egy mama megengedheti magának a leányaival szemben.

A hölgyek duzzogni kezdtek, a papa a gallérjai közé vonta a fejét, magam is úgy megszeppen-tem, hogy nem mertem szólni, - hátha ez a fehér mammut még rám is rikolt egyet, hogy ne csácsoljak!

Azonban a tisztos mama beszélni kezdett velem, hogy mit csináltam Budapesten, és micsoda kimagasló pontjai vannak a múltamnak?

Értettem, mit akar.

Hát biz én lehető bőven elmondtam, hogy múltamban nincs öröm, de jövőmben van remény. Az anyám léghajózónő volt, és a felhők fölött szült, miért is az illetőségemet nem tudják megállapítani. Hogy az apám ki volt, arra az anyám sem tudott visszaemlékezni soha.

Rokonom csupán kettő van: az egyik perces-segéd Londonban, a másik rokonom pedig a konstantinápolyi hóhér.

A hölgyek sikoltoztak, a szerkesztőm hümmögött.

Meg voltam győződve arról, hogy ezzel a füllentessél elrontottam a vőlegényi étvágyukat.

Csendesen és közönyösen folyt ezután a társalgás.

Időm volt megjegyezni magamnak, hogy a legidősebb, kövérkés hölgyet Márinak hívják, a selypítő pajkosat Háninak, a szemölcsös állú a Fáni; a Ludmillának szép, vékony sasorra van, de félreáll; Sári naccsága az egyik szemére kancsalít, a Kádi pedig mind a két szemére; Debora kisasszonynak nincs szemöldöke, hanem ehelyett adott neki a természet olyan csinos kis bajuszkát, hogy szinte gusztusa támad az embernek megkínálni magyar nemzeti bajusz-pedróval. Leokádia volt köztük a legizmosabb és legkomolyabb; komolyságától idegessé lett az ember, mert az orra nagyon pisze volt, és az ajkait úgy összezsúcsorította, hogy egy kisebb fajta gombbal be lehetett volna takarni. Legfiatalabb volt köztük a tizenhét esztendő Náni, és legszebb is lett volna, ha a két szemfoga szüntelen ki nem kandikál az ajkai közül; hasonlított a güzühöz.

Abban azután valamennyien megegyeztek, hogy szóhoz nem hagyták jutni, aki közéjük került; továbbá abban, hogy mindnyájan nagyobbak voltak, mint én, legalábbis másfél fejjel.

Átvillant az agyamon, hogy ha éppen nagyon megszorítanának a körülmények, hát melyiket választanám? Háromszor is sorra néztem őket, és életemben először gondoltam az öngyilkosságra.

Ebéd után körülnéztük egy kissé a várost, azután, hogy visszatértünk, a mama kijelentette az öreg előtt, hogy a szalon mellett levő szobát fogják nekem adni.

- Mit, az én szobámat? - riadt föl a szerkesztőm - hát én akkor hol fogok lakni?

- Neked, kedvesem, kitisztítjuk és bebútorozzuk a spájzot, addig pedig a gyerekszobában is meglehetsz.

Én azonnal kijelentettem, hogy ilyen szívességet nem fogadhatok el, pláne, hogy miattam a principálisom a spájzba legyen szorítva, azt éppen nem tudnám elviselni.

Azonban az asszonyság nem engedett.

- Itt én vagyok az úr - mondá -, én rendelkezem a szobák fölött. Pali nem lesz megrövidülve, mert ugyanazt a kényelmet fogja megtalálni ott is, amit eddig.

A leányok is megrohanták a papát, hogy hogyan lehet olyan illetlen, mire az öreg durcás orcát vágott.

Dacára minden tiltakozásomnak, a hölgyek megfogtak, és betuszkoltak az említett szobába, ahol már ott volt a kofferem.

Azt mondták, hogy tegyem komóttá magamat, és pakoljak ki.

Az izmos udvariasságnak nem állhattam ellen: kényelembe tettem magamat, ami énnálam annyit tesz, hogy rágyújtottam egy havannára, és végigfeküdtem a kanapén.

Azon gondolkoztam, hogy micsoda gyötrelmek várnak még reám.

Künn akkor kezdett sűrűsödni a sötét, szobámban is homályt leheltek ki a szögletek.

Egyszer csak halk kopogtatás hangzik az ajtómon.

- Szabad!

A szemölcsös állú Fáni dugta be a fejét.

- Tessék kérem!

- Egyedül van? - kérdezte érzelmes fuvolahangon.

- Egészen egyedül.

Betette maga után az ajtót. Hozzám jött sietve, lábujjhegyen, és megkapta a kezemet. Azután gyorsan, izgatottan beszélt:

- Ne szóljon! Tudom, mit akar mondani! Azt, ugye, hogy szeret?

- De kérem!...

- Ne tagadd! Láttam a szemeidből, mikor beléptél az ajtón; éreztem forró kezed szorításáról, mikor bemutatnak.

- De kisasszony!...

- Ne mentegesd magadat! A szívnek parancsolni nem lehet. És ó, én is megvallom, hogy viszontszeretlek!

Ezeket elmondva, rám borult, és ajkait úgy odanyomta a bajuszom alá, hogy egy percig nem tudtam szuszogni.

Meg akartam neki magyarázni, hogy tévedés van a dologban; de ő egy új rohamot intézett ajkaim ellen, s kijelentette, hogy viszonyunkat titokban fogja tartani; azután fölkapta az ollót, egy téglavörös fűrtöt vágott le a homlokáról, gyors mozdulattal dugta bele a mellényem zsebébe, és egy színpadi csók-intéssel kisuhant.

Bosszús voltam. Szivaromat odavágtam a falhoz, és azon gondolkoztam, ne fogadjak-e egy hordárt, hogy megnádpálcáztassam vele magamat.

Azonban eszembe jutott, hogy többet ér a filozóf nyugalom mindennél, miért is leültem egész nyugodtan, és fagypontra igyekeztem higgasztani a véretem.

Ismét kopogtattak az ajtómon.

A görbe orrú Ludmilla jött be.

Megállt velem szemközt; lenyomta vaskezeivel a kezemet az asztalra, és ábrándos szemeit félig lehunyva kérdezé:

- Ugye, mi értjük egymást?

- Nem tudom, mire céloz, nagysád?

- Fölösleges köztünk minden udvariasság. Szemedből láttam, hogy szeretsz! Légy nyugodt! Remélhetsz! Foglalóul, ím, vedd csókomat!

Ezeket mondva átkapott, és úgy magához ölelt, hogy kénytelen voltam eltávozásra után néhány úszómozdulatot tenni a karjaimmal a levegőben, hogy helyreroppantsam a lapockáimat.

- Mi az ördög lehet az én szemeimben - gondoltam magamban -, hogy ezek a leányok vallomást olvastak ki belőle? S egyúttal föltettem magamban, hogyha még egyszer sokleányos házhoz megyek, hát sötét cvikkert akasztok az orromra.

Újabb kopogás.

(No, ha ez is szerelmet vall, akkor rögtön megszököm!)

A kancsal Sári közeledett hozzám.

- Mivel szolgálhatok, nagysád? - kérdeztem hidegen.

- Ön nem fog engem elítélni; gyöngé nő vagyok, és a szívemnek nem tudok parancsolni. Én szeretlek téged! - folytatá erős kitöréssel - s meghalok, ha nem lehetsz az enyém!

Kénytelen voltam biztosítani a vonzalmamról, csak hogy meg ne haljon; mire olyat cuppantott az orcámra, hogy minden fogam megingott tőle.

Kezdtém büszkének érezni magamat; nem is tudtam eddig, milyen Don Juan vagyok.

Mikor a szemöldöktelen Debora belépett, már előre tudtam, mit akar mondani. Nem lehetett ellenkezni. Nem is próbáltam. Hiszen, ha azt mondom neki, hogy nem szeretem, hát úgy a falhoz ken, hogy Liebig-féle extraktummá válok egyszerre.

A többi leányt már vártam.

Hamar végeztünk, mert nekem nem kellett beszélni.

Mikor azután a kilencedik leány is kiment a szobából, újra végigvettem magamat a díványon; s hódító Hannibálnak éreztem ugyan magamat, de minden öröm nélkül - a hódítmányokat tekintve.

Újra kopogtattak.

- Mi az ördög? - gondoltam - bizony még a házbeli szolgálók is nyilatkoznak!

A ház kövér úrnője lépett be.

Bizonyos heroizmussal léptem eléje:

- Ne fárassza magát, nagysád, már tudom...

- Mit tud?

- No, hát hogy szerelmes belém.

Kacagott, és megveregette az orcámat.

- Maga kis csacsi!

Éreztem, hogy nem kis mértékben van igaza.

Azonban a jó öregasszony kijelentette, hogy tréfának veszi a dolgot, s maga helyett majd ad egyet a leányai közül; azután hitt vacsorára.

Kábultan engedelmeskedtem.

A leányok forró pillantásokkal üdvözöltek.

Az öreg azt kérdezte tőlem: hogyan érzem magamat az új légkörben?

Ó, milyen okos ember volt, aki a hazugságot kitalálta!

Az első tál étel után egy dió nagyságú kenyérgalacsin éppen a számba repült, csaknem megfulladtam tőle. Azonban ez nem akadályozott abban, hogy barátságosan ne mosolyogjak; mire a kilenc leány olyan ostrom alá fogott, hogy csaknem megvakultam, s a következő éjszakán nem győztem böngészni a kenyérgolyókat a hajam között.

A mama kedélyes mosollyal intette a leányokat:

- Jól viseljétek magatokat, mert Zelenváry úr rátok nézve igen megtisztelő nyilatkozatot tett.

(Jaj, ha ez a vén Ucháciusz most csakugyan kínál egyet a leányai közül, akkor el vagyok veszve!)

A ferde orrú Ludmilla felelt reá:

- Már én tudom, mama!

- Rám vonatkozik - szólt Mária.

- Ó, csak én lehetek szóban - jegyzé meg öntudatos mosollyal Háni.

- Ugye én ne szóljak? - kérde szerelmes tekintettel Debora.

- Az égre kérem, ne szóljon egyikük se! - feleltem kétségbeesetten.

- Mit? Egyikünk se? - riadtak össze a lányok.

- Nekem nyilatkozott! - vallotta Kádi.

- Nekem vallomást tett!

- Nekem szerelmet vallott!

- Hazudtok! Én jegyese vagyok!

- Én a menyasszonya!

Fülsiketítő láрма tört ki erre.

Én a Himalája szikláit éreztem rám szakadozni.

A leányok sikoltottak, rikácsoltak: „Ön csapodár! Ön csaló! Gézengúz! Svindler! Kötnivaló kujon!”

Nem állhattam tovább: fölugrottam, nekiiramodtam az ablaknak, és kiugrottam az utcára.

Így menekültem meg a nagyobb ökölvész elől, és így nem lettem én Laskádon belső dolgozó-társ...

4

Elhatároztuk a szerkesztőmmel, hogy lefőzzük az összes hazai lapok karácsonyi számát.

Az összes hazai lapok tudniillik nagyon vaskos karácsonyi számokat szoktak adni, úgy, hogy az ember akár a szellemi, akár az anyagi értékét tekinti ilyenkor a lapoknak, mindenképpen jól jár, ha lapot vásárol.

A vastag karácsonyi számok kiadása régi szokáson alapul: az ókorban ugyanis Kr. sz. előtt néhány ezer esztendővel élt egy Niaki-Gbör nevű kínai császár, aki egy adventi napon azt a parancsolatot adta ki, hogy az alattvalók asztaláról legalább karácsony napján a mellékétel ne hiányozzék, s nehogy emiatt az alattvalók testisége országos túltengésbe jusson, az újságoknak is meghagyta - „különbeni” hashasítás (harakiri) terhe alatt, hogy a karácsonyi számaikhoz mellékletet adjanak.

Azóta a karácsony előtti napokban a világ minden jóra való újságírója szalvétaprésbe teszi a fejét és kisajtol belőle egy-két kemény szépirodalmi szörgombócot, amit a kiadó többekkel egyetemben nagy gyönyörűséggel talál föl karácsonykor a publikum elé.

Valami rendkívüli dolgon törtük a fejünket Bögvebög Sámsonnal, a „Biharvidék” szerkesztőjével: meglepően érdekes karácsonyi számot akarunk adni.

Tea mellett ülve főztük a terveket.

Meglepően érdekesnek tartottuk volna, hogy sorsjegyeket mellékeljünk a karácsonyi számhoz, mégpedig olyan sorsjegyeket, amelyekkel egy kakukkórát lehet nyerni.

Ez a szerkesztőm eszméje volt. A kakukkóra is az övé volt, csak hogy nem használta, mert a kakukk vagy többet vagy kevesebbet kakukkolt, mint amennyit kellett volna, s a mutatói is mindig tévedésbe ejtették az embert.

Ez az eszme nekem is tetszett, csak hogy az az aggodalmam támadt, hogy a szerencsés nyerő meg fog nyíltterezni bennünket, s olyan kakukkpőr támad a dologból, hogy miatta minden előfizetőnk elmarad.

Ehelyett én azt ajánlottam, hogy fődözzünk föl valami Petőfi-relikviát, vagy Shakespeare-nek egy kiadatlan levelét.

A szerkesztőmnek néhány percig tetszett ez az eszme, de azután egy jobb ötlet kedvéért elvetettük.

A jobb ötlet természetesen tőle származott.

Azt találta ki ugyanis, hogy adjunk a karácsonyi számunkban arcképet!

- Ragyogó gondolat! - kiáltottam fel meglepetten, mert egyszerre kitaláltam, hogy nem olyan arcképet gondol, amelyik már az összes képeslapokat és a kalendáriumokat bejárta.

- De hát kit arcképezzünk meg? - kérdezte tünődve.

- A legszebb asszonyt - feleltem minden gondolkozás nélkül, mert tudtam, hogy ez az ő gondolata is.

- Az ám, de ezzel magunkra bősztjük az egész hölgyközönséget - felelte aggodalmasan -, no meg aztán mit szólna hozzá a feleségem?

- Tehát a legokosabb embert.

Ez már aztán jó eszme volt. A szerkesztő is elfogadta, pedig tőlem eredt.

Egy jó óráig tartó szellemi kerdés után oda lyukadtunk ki, hogy az egész vidéken nincs olyan okos ember senki, mint mi ketten.

Ez az eredmény kellemes hatással volt reánk.

A szerkesztő egy újabb bönön teát fzetett s kijelentette, hogy ez a gondolat megér egy millió forintot.

Az alkalmosság nagyon csiklandozott, hogy némi célzásokat tegyek egy tízforintos előlegre, azonban ismervén a tárcája természetét, csakhamar lemondtam erről a csábító gondolatról.

Egyébiránt pompás kedélyhangulatban voltunk.

Bizalmasan megvallotta nekem, hogy ő a világzsenik közé tartozik, és csak a kaján sors az oka, hogy mindeddig nem tűnhetett elő a nevével.

Ez a nyilatkozata nem a legjobb véleményt ébresztette ugyan bennem, de azért gratuláltam neki, hogy valahára felfedezte önmagát.

Ekkor kijelentette, hogy engem is okos embernek tart, és ezt a nézetét magam is osztottam.

Ezután áttértünk a kitűnő eszmének megaprózására.

Megbeszéltük, hogy az ő életrajzát én fogom megírni a képhez, az enyimet pedig ő, - kölcsönös diktálással segítve egymáson.

S miután egy pakli teát és egy liter rumot elfogyasztottunk, azzal a kölcsönös nyilatkozattal mentünk aludni, hogy lapunk olvasóközönségének nagy örömet fogunk ezzel az eszmével szerezni.

A fényes karácsonyi szám megjelent.

Az első oldalon ott voltak az arcképeink.

Megegyeztünk abban, hogy mióta a lap él, ilyen sikerült száma még nem volt és titokban nagy gyönyörűséggel szemléltük az arcképeinket.

Én ugyan úgy találtam, hogy a szerkesztő az ő kopasz, kövér fejével és előre hajló alakjával veszedelmesen hasonlít egy jégpartra mászó tengeri fókához, - ő pedig elragadtatással mondta:

- Isteni kép! Micsoda Stellung, micsoda szellemes arckifejezés!

Én hasonlóképpen el voltam ragadtatva a saját arcképem által, habár az a kis malőr, hogy a fényképész duplán fotografálta le az orromat - valami csekélységet elvett az örömeiből.

A szerkesztő azon reményének adott kifejezést, hogy lapunk közönsége be fogja ráháztatni arcképeinket.

Azonban nem így történt.

A kávéházakban tömérdek maliciózus megjegyzést hallottunk, miért is a szerkesztőnek huszonhat pisztolypárbajt kellett vívnia, nekem pedig egy kardpárbajom volt.

A szerkesztőnek jó segédei voltak, akiktől tapasztalásból tudta, hogy ólomgolyó helyett bajuszpedró labdacsokat tesznek a pisztolyába, - így hát szerencsésen átesett mind a huszonhat afférján. Én is szerencsésen végeztem: elvágтам a kardommal az ellenfelemnek a nagylábujját, mint az a *Biharvidék* Szilveszternapi számában bőven le is íratott.

Nagyobb baj volt ennél, hogy az előfizetőink száma megcsappant.

Különbéle megjegyzésekkel küldték vissza a lapunkat, ajánlották figyelmünkbe a szerénységet, megbotránkoztak abban, hogy biográfiánkban még azt is közöltük, hogy ki volt a bábánk és melyik esztendőben mikor ettünk először cseresnyét; mások azt jegyezték meg, hogy zsenialitásunkban okuk van kételkedni, de a legtöbben csak azt írták, hogy nem akarnak járattani természetrajzi képeket.

EGY DIURNISTA NAPLÓJÁBÓL

Tetszik tudni, én csak olyan szegény napidíjas vagyok a városháznál.

Pontosan ott vagyok a hivatalomban nyolc órákor, pontosan kimegyek hat órákor, pontosan megkapom a harminc forintomat elsején, és pontosan elköltöm tizenötödikére.

Hónap közepéig én vagyok a világ legvidámabb embere. Írok vicceket a *Garabonciás*-nak, humoreszkeket a *Győri Hírlap*-nak, nem közli ugyan egyik sem soha, de azért még éjjel is mosolyog az orcám, mikor alszom.

Hanem mikor a tizenötödike elmúlt, egyszer elfog a sötét világfájdalom, gyűlölni kezdem a legkedvesebb barátomat, gyilkos düh fog el, ha a szabómat látom, hosszúnak találom a Kazinczy utcát, drágállom a kapucínert, és keresem a pékboltokat, hol árulnak nagyobb zsemlyecipőt.

Ennek a hónapnak a tizenötödike pláne keserű volt.

Máskor, ha több nem, egy flóres legalább lapult a zsebemben, de most nincs több pénzem két krajcárnál.

Mit vegyek rajta? Kötelet, vagy subickot?

Ha kötelet veszek, akkor a jövő elsején nem kapom meg a harminc forintot, ha subickot veszek, akkor mindig azon fogok búsulni, hogy lám, a csizmára van mit kenni, de a kenyérre nincs.

Szinte részeg voltam a keserűségtől.

Végre elhatároztam, hogy kölcsönkérek valamelyik barátomtól. És ez iszonyú dolog volt előttem, mert az az egyedüli büszkeségem, hogy sohasem kértem kölcsönt senkitől. Íme, hova jutottam, el kell adni a büszkeségemet talán egy rongyos forintért.

No de van nekem egy igen nyájas barátom, azt valahogy megkérem, hogy tartsa titokban a dolgot.

Olyan drukkot álltam ki, míg végre találkozhattam vele a Rába-hídon, mintha halálos ítélet alatt állottam volna.

De mégis nagy örömmel siettem eléje. Olyan jó, olyan biztató volt az arca, hogy a hónapi koplalás felől lehetetlen volt tovább aggódnom.

- Szervusz, Samukám! - kiáltok feléje!

- Szervusz, pajtás! - kiáltott ő is, és mintha esztendő óta nem látott volna, megölelt.

Nagyot nyeltem, hogy kirukkoljak a kéréssel.

Ó, bár ne nyeltem volna!

Az én Samu barátom e nyelés ideje alatt fordult hozzám, s így szólt:

- Ugyan jó, hogy találkozom veled: légy olyan szíves, adj nekem kölcsön öt forintot.

FRUZINKA

- Könnyű önnek, Szerkesztő Uram! Markomba nyomja a báli jegyet, azután elvárja tőlem, hogy „becses lapunk érdekében” átmulassak egy bálát, s mikor a bálnak vége van, alvás helyett üljek a kalamáris mellé, és rakjam a sorokat.

Arra persze nem is gondol, hogy nekem Fruzinkám van!

Méltóztatik tudni, mit jelent ez?

Ismert ön valaha Fruzinkákat?

Ó, kérem, a Fruzinkák valóságos vészangyalai a bajuszt viselő emberi nemnek! Nem tetszik hinni? Én sem hittem, azért kerültem vele egy hajlék alá.

Ne tessék gondolni, hogy csúnya.

Szebb ő, mint az angyalok.

Azt se tessék gondolni, hogy mérges.

Szelídebb ő a galambnál.

Csak egy a hibája: szerelem-féltő.

Kérem, a szerelem-féltés a pokolnak legveszedelmesebb találmánya! Ha kinézek az ablakon, rögtön futtatja a cselédet az utcára, és megnézeti, ki ment arra; ha levelet kapok a postán, azt még a konyhában fölbontja, és parázsra teszi a beíratlan részét, hogy nincs-e rajta citromlével írt, szerelmi értesítés. Hát még ha új nyakkendőt teszek föl, és kipödröm a bajuszomat! Ki nem veri a fejéből senki, hogy ezt valami nő kedvéért teszem.

Mármost tessék elgondolni: mi történik akkor, ha én Fruzinkának megmondom, hogy nekem az álarcosbálba kell mennem?

Mindenekelőtt sír egy nagyot, azután megátkozza az egész világot, a kalendáriumot, a tűzoltókat, az álarcok gyárosát, a Fekete sast, a csapodár férfiakat, a hiszékeny nőket, és még sok mindent. Azután becsukatja a kaput, bevarrja a fekete kabátom ujját, borsót dug a cipőmbe, s tudom is én, mit nem csinál még, csak hogy el ne mehessek.

Kérem, a Fruzinkák szörnyen találékonyak.

De nekem is volt eszem; nem szóltam neki semmit arról, hogy bálba megyek.

Este hét órakor egész nyugodtan vacsoráztunk.

Pörkölt volt és túrós derelye.

A pörkölt szerencsésen elfogyott. Mikor a derelyét először vettem a villámra, Fruzinka megszólalt:

- Úgy láttam a falragaszon, hogy ma álarcosbál lesz.

A túrós derelye egyszerre a vizes gégémre szaladt, és akkora köhögés fogott el, hogy a szemeim csaknem kiköltözködtek a homlokom alól.

Ajánlom minden jó kereszténynek, hogyha Fruzinkája van, ne engedje túrós derelye evése közben beszélni.

- Az ám - feleltem neki, még mindig köhögve, csakhogy eltitkoljam a zavaromat.

A jó lélek vizet öntött a poharamba, de én nem fogadtam el.

- Elmegyek egy kávéra - szóltam szomorúan, és fölvettem a télikabátomat. (No ugye, milyen fifikus vagyok!)

Elbocsátott.

Rohantam egyenesen a bálterembe. Csaknem kurjantottam örömömben, hogy ilyen könnyen megszabadulhattam.

Tíz óra volt éppen.

A teremben már táncoltak. Tarkabarka álarcosok futkostak föl-alá. Nekem legjobban föltűntek a borjú- és számárfejek. Utoljára is nagy őszinteség kell ahhoz, hogy valaki így nyilvánítsa az eltitkolt természetét.

Voltak meglehetősen csinos hölgyek is, de ezeket csak azért vettem szemügyre, hogy írhaszak róluk. Nem éreztem kedvet tilosba lépni, pedig Fruzinka sohasem tudott volna meg róla semmit.

Éppen az a gondolat vetett cigánykereket az agyamban, hogy a sörös kancsók mellett jobban lehetne mulatni, midőn föltáruul az ajtó, és egy koromfekete hajú, deli termetű dominó lépett a terembe.

Már megbocsásson, szerkesztő úr, de én bolondulok a koromfekete hajú, deli termetű dominók után.

Azonnal hozzászegődtem, és egyet-kettőt szippantottam, hogy nincs-e konyhaszaga. (Van annyi eszem, hogy a saját cselédemnek nem kurizálok!)

Pompás oppoponax illata volt.

Már megbocsásson, kérem, de én azt tartom, hogy hölgyeken ezen illat elszédíthet egy lactudósítót is.

Én is elszédültem.

Elfelejtettem a világot, a *Híradó*-t, Fruzinkát és minden egyebet: odasúgtam a fülébe, hogy fogadja el a karomat.

Fekete szemei rám villantak. Kacér mosollyal szólt hozzám:

- Ismerlek, szép maszk!

- Először is nem vagyok szép, de ez nem tesz semmit; másodszor nem vagyok maszk, de ez sem tesz semmit.

- Sok embernek a saját arca a leghamisabb álarc. Te is ilyen vagy.

- Ne beszélj, kérlek, ilyen okosan, mert megijedek tőled!

Fölkacagott, azután a vállamra csapott a legyezőjével, és így szólt:

- Nem akarsz megtáncoltatni?

- Nagyon szívesen.

Tizenegy esztendeje múlt, hogy nem táncoltam, de az ő kedvéért elkezdtem a láthatatlan szőlős-zsákokat tiporni.

Irgett, pörgött a sugár termetű, koromfekete hajú dominó, olykor összecsapta a tenyereit, és hátrasimította azt a kilibbent kis fürtöt a füle mellett.

Mikor vége lett a táncnak, olyan szerelmes voltam bele, hogy kész lettem volna azonnal megesküdni vele mind a két kezemre.

- Mi a neved, gyöngyök gyöngye?

Odahajolt a fülemhez; éreztem forró leheletét, mikor belesúgta:

- Genovéva.

- Genovéva? - feleltem lázasan - ó, Genovéva!

- Csitt! Még meghallják!

- De Genovéva, hallgass hát ide!

- Nos?

- Nem óhajtanál velem vacsorázni?

- Hogyan, ön képes...

- Igen, képes vagyok. Csak nem gondolod tán, hogy nincs pénzem?

- Hát hol vacsorázzunk?

- Itt, valamelyik szobában.

- Tudod-e, hogy én kezdelek téged szeretni?

- Én meg már beléd vagyok bolondulva egészen.

- Hát ha így vagyunk, szívesen látlak...

- Hol?

- A lakásomon.

Kezdttem lehűlni.

Észrevette.

- Ne gondold rosszat. Özvegy vagyok. A saját házamban lakom. Szeretnék veled megismerkedni.

- Hol lakol?

- Az Iskola utcában.

- Ah - gondoltam magamban -, hát egy utcában lakunk.

Az álarcos nő magára vonta a köpenyét. Visszautasította a bérkocsit; azt mondta, le akarja hűteni magát.

S dideregve, szótlanul haladt mellettem.

Megfogtam a kezét.

Hideg volt. Reszketett.

Amint az én lakásom felé közeledtünk, hirtelen visszahőköltem: észrevettem, hogy a Fruzinka ablaka világos.

- Mi bajod? - kérdezte a dominó.

- Nem akarok erre menni!

- Miért?

- Hm... hogy... izé... miért?

(Jaj, ha Fruzinka le talál tekinteni! Borzalmas egek!)

- Hát miért nem akar erre jönni?

- Jaj, nagysád, erre nem tanácsos. Útonállók, rablók...

- Ugyan már...

- De kérem, én tudom határozottan: mindennap látom a rendőrségnél, és a makói újságban éppen ma este olvastam egy hasonló esetet.

- Ugyan, ne legyen olyan gyáva - szólt, és megragadta a kezemet; aztán húzott erővel, hogy menjek el a saját kivilágított ablakom alatt.

De már annyi ereje egy bivalynak sincsen, hogy engem egy nővel a Fruzinka ablaka előtt elhúzzon!

Visszarántottam a kezemet.

A dominó megfordult; lekapta az álarcát, és sápadtan, haragtól villámló szemekkel tekintett reám.

Fruzinka volt...

- Kérem, szerkesztő úr, ne küldjön engem többé álarcosbálba!

VENDÉG MINT BŰNBAK

Én éppen a világbékéről írtam vezércikket.

A F. P. egyik vakációzó munkatársa, aki hozzánk jött mulatni, a szerkesztőségi kanapén aludt.

Az utcáról lárma hangzott föl.

Valakit vertek.

- Ez vagy a sarki fűszeres, aki krétát szokott adni a cukor között, vagy a szerkesztőm - gondoltam magamban.

Letettem hát a tollat, és lenéztem az ablakon az utcára.

Három bőrkötényes kovács dögönyözte a kapusarokban a szerkesztőmet.

Körülöttük a különféle inasgyerekek, távolabb a kofák és a fiákeresok riadoztak örömükben a mulatságon.

Rögtön eszembe jutott, hogy a legutóbbi számunkban a szerkesztőm egy erős vezércikket közölt *Hazaárulók* címmel, amely arról szólt, hogy Fújtató Gáspár, Pamacs János és Kalapács Péter kovács polgártársaink a patkók árát egy krajcárral drágábban adják, mint a többi mestertársaik, holott a patkóik rosszabbak; s midőn ezért egy falusi gazda szót emelt, az egyik kovács a képehez nyomta a vizes pamacsot, amellyel a szentet szokták locsolni.

A szerkesztő ebből az esetből kifejtette, hogy a kovácsok el akarják szegényíteni az országot; mert ha minden kovács fölemeli a lópatkók árát, akkor - tekintettel arra, hogy mint Plinius is mondja: „A lónak négy lába van”, és hogy így az országos lólétszámnak négyszerese veendő - bizonyos, hogy a nemzetnek egy millió forintjába fog évenként kerülni ez a patkó-áremelés. Emiatt a helybeli kovácsokat elnevezte hazaárulóknak, és felszólította őket a nemzet nevében, hogy a lópatkolásért ne számítsanak többet. Azt a bizonyos falusi gazdát pedig, aki személyes sértésben emelt a szerkesztőségünk előtt szót, kövessék meg, különben nem méltók arra, hogy patkoltasson velük a közönség, stb.

Tehát ezek a hazaárulók a verekedők.

Nem csekély aggodalommal láttam, hogy a szerkesztőmnek újdonaúj cylinderkalapját, amelyben én is ki szoktam járni, egészen laposra verték.

A szerkesztőm kétségbeesetten védte magát, és kiáltozott:

- Uraim!... Jaj, a bordám! Engedjenek szóhoz... nyekk! Nem én írtam azt a közleményt!

A három bőrkötényes egyszerre elbocsátotta a szerkesztőmet.

- Hát ki írta? - kérdezték tőle.

A szerkesztőm nyöszörögve felelt:

- A munkatársam.

- Hol az a munkatárs?

- Az emeleten.

A három bőrkötényes eltűnt a kapu alatt.

Én egész nyugodtan fölvettem a kalapomat, és kimentem a folyosóra szivarozni.

A három bőrkötényes csakhamar ott termett az ajtó előtt.

- A lap munkatársát keressük - szóltak hozzám.

Rámutattam az ajtónkra:

- Odabent alszik a kanapén.

A három kovács berohant, én pedig átballagtam a szomszédos kávéházba.

Attól az időtől fogva nem jártak hozzánk az újságírók mulatni.

FRÁZISOK

Egy napon el kellett utaznom. Beteg voltam.

- Szerencsés utat! - mondták az ismerőseim.

Azt hitték, a másvilágra utazom.

De én nem oda mentem. Tudtam egy falut, ahol le lehet vetni a sápadtságot, mint a rossz ruhát, és ahol erőt lehet lélegzeni a levegőből.

Hat hét múlva ismét itthon voltam.

- Jó napot - szóltam az első ismerőshöz, akivel találkoztam.

Felnézett.

- No, megjött? - kérdezte ráammeresztve a szemeit.

- Megjöttem - feleltem neki határozott hangon, nehogy a valóságban kételkedjék.

Azt gondoltam, meggyengült a látása.

De találkozom egy másik ismerőssel. Az is azt kérdezi tőlem:

- Nini, hát megérkezett?

És a harmadik és a negyedik, és mind ezzel a kérdéssel fogadott.

- Sajátságos - így szóltam ekkor -, én azt hittem, hét kilót gyarapodtam, s most úgy veszem észre, láthatatlan vagyok.

Ez a fölfedezés elszomorított. Elvégre is nem azért fizettem ki annyi adósságomat, hogy akkor váljak láthatatlanná, mikor már a hitelezőimnek örömmel emelek kalapot.

Szerencsére egy jó barátommal találkoztam, aki megrögződött abban, hogy engem takarékpénztárnak nézzen, mert minden találkozásunkkor három forintot vesz ki belőlem.

Gondoltam, ennek nem szólok, és így legalább némi hasznomra fordul a láthatatlanság.

De ő észrevett mégis, vagy talán csak megsejtett, mert az örömnél nyílt jeleivel kiáltotta:

- Szervusz! Hát megjöttél?

- Nem, nem jöttem meg - feleltem óvatosan.

- Már hogyan jöttél volna meg, mikor itt vagy!

- Csakugyan itt vagyok? Nem tévedsz?

- Annyira nem, hogy mindjárt meg is kérlek egy kis szívességre...

Míg beteg voltam, nem törődött velem senki. Mikor meggyógyultam, mindjárt a legelső ismerősömnél a kérdése ez volt hozzám:

- Jó napot, jó napot, hogy van?

Hozzá akartam fogni, hogy elmondjam a betegségem lefolyását, azonban még lélegzetet sem vehettem, hogy feleljek, az ismerős már új kérdést intézett hozzám, hogy mennyi az igaz a kolerából, és hogy a miniszterek közül ki ugrik ki az őszel.

Miért kérdezte, hogyan vagyok, ha nem kíváncsi rá?

Egy másik, régi jó barátommal a paripavonaton találkoztam.

- Szervusz - szólott -, hogy vagy, pajtás?

Milyen jóleső érzés, ha tudja az ember, hogy barátai vannak, akik érdeklődnek az állapota iránt.

Az emlékezetem mélyére pillantva kezdettem volna a históriámat, de ő hamarosan egy megjegyzést tett.

- Szép idő van - így szólt -, igazán szép őszi idő.

- Az - feleltem meglepetten.

El nem tudtam találni, miért konstataálta előttem az időjárás minéműségét. S le nem írhatom a zavaromat, mikor azt tapasztaltam, hogy minden ismerősöm, akivel találkozom, figyelmeztet arra, hogy szép idő van, s hogy reggel borult volt, és este is valószínűleg szép idő lesz.

- Azt hiszik, vak vagyok - gondoltam megrémülve.

Megnéztem a szemeimet a zsebtükrömben, de nem láttam semmi hályogot.

Lehet, hogy csak én képzelem tisztának a látókáimat, gondoltam, és beköszöntem a legelső szemorvoshoz.

- Uram - szóltam leülve -, szíveskedjék megnézni a szemeimet.

Az ablakhoz állított. Úgy összevissza húzgálta a pillogatóimat, hogy könnyeztem.

- Meresse ki - szólott.

Kimeresztettem.

- Most nézzen fölfelé, mintha a saját fejébe nézne.

(Ez veszedelmes kísérlet volt. Sohasem mertem ilyen mélyen a fejembe nézni.)

De megtettem.

- Nos?

- Fájdalom - szóltam szomorúan -, a fejemben semmit sem látok.

- De érezni mit érez?

- Mit érzek? Szorít a bal cipőm.

Vállat vont.

- Sajnálom, uram - szólott -, de önnek nincs baja.

- És azért sajnál? Ha minden betegének ezt mondaná, doktor úr, egyik sem akarna kilépni a falon az ajtó helyett.

- Kérem, ez a „sajnálom” szó csak olyan frázis.

- Hát akkor alászolgája!

A kapu alatt kaptam észhez, hogy micsoda oktondi nyilatkozatot tettem. Hiszen nem vagyok én ennek a doktornak sem aláztos, sem alázat nélkül való szolgája. Ma láttam, holnap nem látom. Ámbátor úgy látszik, ő akkor lát szívesen, ha én nem látom őt.

Ekkor kezdtem rájönni, hogy frázis-izonyba estem.

A frázis-izony súlyos nyavalya, ha nem is halálos. Rokona a gyomorhajoknak.

Szerencse, hogy miatta nem kell Karlsbadba utazni, sem ásványvizet inni. Amint jön, elmúlik magától.

A frázis-izonyban szenvedő ember nem lát egyebet a világon, mint csak frázisokat.

Én is úgy vagyok most.

Előttem az egész világ csak frázis. És bár érzem, hogy nincs igazam, senki sem győzhetne meg erről.

A frázisok a keresztvíznél kezdődnek, mikor odatartják a háromnapos csecsemőt, aki se lát, se hall, se magyarul, se tótul nem tud, és azt kérdezi tőle a pap latinul, nagykomolyan:

- Ellene mondasz-e az ördögnek?

Felel helyette a bába:

- Ellene.

Pedig a bába sohasem mond ellene az ördögnek.

- A neved leszen Péter - folytatja a pap -, ami annyit tesz, hogy szikla.

Ez is frázis. Még soha olyan Pétert nem láttam, aki egész életében kösziklának érezte volna magát, és azt kívánta volna, hogy szöges cipőkben turisták másszanak a feje búbjára.

Egyik frázisból a másikba lépve ballagjuk végig az életet. A kis embert nagyságosnak hívjuk, a nagyságost kegyelmesnek.

No, szép kegyelmes úr ez a Szilágyi kegyelmes úr is; soha még meg nem tudott kegyelmeztetni rab embernek.

Ő is csak olyan frázis-miniszter, aki egy óra hosszáig tartó beszédben jelentené ki arra is a feleletét, ha azt kérdeznék, hány az óra.

Bajosan lehetne ahhoz igazítani!

Mert a politika is csak frázisokból áll, éppen olyan örült frázisokból, mint a szerelem. A frázisokban elvész az igazság, mint ahogy az igazságban is elvesznének a frázisok, ha az a fogalom: igazság, szintén nem frázis volna a földön.

A nyakkendőktől kezdve a mennyek kapujáig frázis minden.

A Daudet Alfonz borzas haja más egyéb-e, mint egy állandó frázis fekete szőrbokorból? A Gromon Dezső négyezer nadrágja nem egyéb, mint négyezer frázis, amelyben neki öröme telik. A Zichy Géza gróf petőfieskedése, a Zichy Nándor gróf lojolóskodása szintén csak frázisok, amelyekben az illetők komolyan kerengnek.

És a Szent György téri vasemlék más egyéb-e, mint az ellentmondás és gőg kegyetlen frázisa? S mik a képviselői programbeszéd, amelyek végén egyenként megkérdezik a választókat, hogy melyik menyiért győződik meg az elmondott igazságok helyessége felől? Mi a házassági eskü az oltár előtt, ha a szerelmet csak úgy állítják be a házba, mint a bútorokat? S micsoda maga az ezres bankó is, ha nem egy isteni tisztelettel egybekapcsolt, nagy frázis, amelyet csakis oly nagy biztosíték mellett fogadunk komolyan, mint aminő egy állam tekintélye?

A frázisoktól nem tudunk szabadulni, de talán nem is akarunk. Mert öröme gerjeszti az embert, ha például egy csinos kis nőnek, aki a legbájosabb frázisokba van öltözködve, azt mondhatja:

- Örökké!

És az a könnyezésig meghatottan elhiszi.

Örökké! Ez a leghosszabb tartalmú frázis. Milyen rövidke rész jut belőle kinek-kinek. S ahol az a rövidke rész megszakad, s a név gyászkeretbe kerül, a pap utolsó frázisait az anya jajkiáltása metszi ketté.

SZEGÉNY GILBERT!

Elém rémlik most az emlékezés szürke fátyolán át az a megható, szomorú kép, amelyet egy francia festő állított ki ezelőtt néhány évvel a képzőművészeti csarnok egyik termében.

A kép Gilbert-et, a szegény Gilbert-et mutatta, amint a Hotel Dieuben a kórágyon feküdt.

A terembe az ablakon át, a ködön keresztül ereszkedik be a világosság. A költő ott fekszik a kórágyon. Arcáról lesápad a nyolc év nyomora és a mellette lengő halál fagyos leheletének érzete.

A költő előtt, a durva pokrócon papír fekszik. Talán az utolsó gondolatát írja raja.

Egy apáca a szomszéd ágy betegének orvosságot nyújt.

Az ember visszatartotta a lélegzetét e kép előtt, nehogy a haldokló költőnek utolsó percét zavarja.

Szent kép volt ez nekem. Áhítattal és meghatottsággal szemléltem.

A kép előtt egy fiatal, alacsony termetű, vézna ember állott. Szénfekete szemeiből könnyek perdültek alá. Talán a saját sorsát látta ebben a képben...

Szegény Gilbert!

Egy fővárosi napilap szerkesztőségében találkoztam vele két év múlva.

Még soványabb, még szomorúbb volt. Csöndes melankóliával ült a dolgozóasztala előtt; egymás után bontogatta föl a külföldi bulletineket, leveleket, sürgönyöket és könyomatos lapokat; dolgozott lázzal, mint az író-mesteremberek, mint mi mindennap, akik csak a holnapot ismerjük, akik napszamosai, rabszolgái vagyunk a napisajtónak.

Szegény Gilbert!

Bemutattak engem neki. Rám nézett sötét, fájdalmas szemével, azután a kezét nyújtotta; a következő pillanatban már ismét elfeledkezett az egész világról: a toll percegve rohant az előtte fekvő, fehér papirosra, s nyomában vastag, apróbetűs sorok keltek gyorsan, egymás után.

Más esetben talán bántott volna ez a mogorvaság, de önkéntelenül is éreztem, hogy az irodalmi gyárnak ez a munkása nem úgy emelkedett föl, hanem úgy süllyedt le ide közénk.

Már akkor az ő nevét fényes sugárral szőtte át a hír.

Aztán meg aznap hallottam róla, hogy az ő haladását az irodalmi pályán a saját szívének vércsöppjei jelölik. Azért a babérkoszorúért, amit a halhatatlanság nyújtott feléje, ő száz élet szenvedéseinek ment keresztül, s a szíve érzését könnyei mosták tisztára.

Azóta mély megindulással hallgattam lantjának olykor-olykor fölzokogó, fájdalmas dalait. S midőn először hozta a hír, hogy megbetegedett, mindjárt az a szomorú kórházi kép jutott eszembe.

Szegény Gilbert!

Az orvosok ki akarták költöztetni belőle a halált, amely a mellében vert fészket - enyhe éghajlat alá kellett volna mennie.

A költeményeiért nem fizettek - ez honi szokás -, hát egy kis előleg kellett volna a kiadótól.

A kiadó milliomos ember, de az irodalmi gyárában csak napszámosokat ismer. Adom, veszem, - ez a mottója. Petőfi Sándor hajtja a sajtója kerekét vagy Klupák Vendel, az neki mindegy. A kiadónak nincs szíve, közönséges lélekvásárló, irodalmi rabszolgakereskedő... Előleg nincs!

Szegény Gilbert mennyit nem szenvedett!

Dolgozott tovább.

De a halál kivette kezéből a gyári szerszámot, és elvezette a temető előszobájába.

Utána ment könnyező szemekkel a Múza.

S a fiatal költő haldokló kezéből, ott a kórágyn, kihullott a lant. A Múza fájdalomtól reszkető kezekkel írta be nevét a halhatatlanok könyvébe.

Szegény Gilbert eleget szenvedett!

A SAKKJÁTÉK HAZÁNKBAN

Mióta a Szentföldről visszatért katonák megismertették a nyugati népekkel a sakkjátékot, azóta hazánkban is mindig voltak a „legnemesebb játék”-nak kedvelői.

Így legelsőbbben is Róbert Károly királyunkról tudjuk, hogy udvarában a sakkjáték kedvelt multság volt. Thuróczi említi, hogy Róbert Károly 1335-ben sakktáblával (az ő kifejezése szerint: „tabula pro scacis”) ajándékozta meg János cseh királyt.

Ez időktől fogva a magyar királyi udvarokban mindig mulattak a sakkkal. Mátyás király neje, Beatrix, szenvedélyes sakkozó volt. Ulászló cseh királyt nemegyszer elverte.

II. Lajos korában Batthyány Ferencet tartották az ország legjobb sakkjátékosának, ki különben a király főpohárnoka, később horvátországi bán volt. Az ő idejében egy olasz doktor, Olivér Jeromos kószálta be Európát, és fölkereste az egyes országok híresebb sakkozóit, hogy vele sakkozzanak. Száz aranyban játszott egy partit. Ez a sakkhős hazánkba is eljött 1557-ben és Nádasdi Tamásnál mutatta be magát. Nádasdi nem mérkőzött meg vele, hanem Batthyányhoz küldötte „mint e játéknemben legerősebbhez”. - Így jegyezte ezt föl Kerékgyártó Á. történetírónk; de arról aztán nem szól a história, hogy milyen eredménye lett a mérkőzésüknek.

Főuraink, papok és tudósok foglalkoztak az utóbbi századokban a sakkkal. Kár, hogy a historikusok nem írtak bővebben róla.

Általánosabb elterjedést csak a jelen század harmadik évtizedétől fogva nyert.

A Dorottya utcai Wurm-féle kávéházban keletkezett az első sakktársaság.

Szén János, a leghíresebb magyar sakkmeister csoportosította ott maga köré a sakkjáték kedvelőit.

Erkel Ferenc jeles zeneszerzőnk, Löwenthal, a később világhírű sakkhős és Grimm Vince, az „elegáns játékmódorú sakkmester” voltak az első magyar sakktársaság vezérei. De akkor még nem volt ezeknek európai hírnevük, s ők maguk sem gyanították, hogy a sakk-história meg fogja örökíteni neveiket.

Szén mélyen gondolkodva, hibátlan számítással játszott. Játéka nem volt merész, inkább alapos.

Löwenthalt „sakkkuszárnak” gúnyolták, mert mindig a lovakkal intézte heves rohamait. Innen vette eredetét a sakklónak későbbi „huszár” neve.

Erkel a parasztok - vagy amint most mondják, Márki elnevezése után: „gyalogok” - állására fektette a számításait.

Grimm a futók mestere volt. Ha elszedték a futóit, meg volt zavarodva. Különben arról volt híres, hogy elegánsan játszott; egyenesen mattrá törekedett, és egyes tisztek ellen nem indított ostromokat, csak ha erre szüksége volt.

Természetes, hogy ez a négy magyar sakkmester sok játékost vonzott maga köré. Fényes Elek statisztikusunk szintén mindennapi játszótársuk volt.

A negyvenes évek elején egy gazdag lengyel mutatta be magát a sakktársaságnak és Szénnel óhajtott mérkőzni. Hevesen játszott, és voltak igen szép húzásai, de Szén nyugodt játékán minden csele megghiúsult. Nevezetes, hogy ez a lengyel ismertette meg hazai játékosainkkal a futógambitot. Később aztán mindennap megjelent a kávéházban és Löwenthallal játszott, mert ennek tüzes játéka legjobban megfelelt az övének. Tíz-tizennégy partit játszottak naponként, éspedig jó nagy összegben, amit Löwenthal rakott mindig zsebre.

Az 1842. év elején oly tekintélyes számmal gyülekeztek egybe a mondott helyen a magyar sakkjátékosok és oly kitűnő erőket bírtak, hogy mérkőzésre merték kihívni a párizsi sakkklubot.

Nagy szó volt ez akkor, mert Párizs volt a sakkvilág központja, és nem egy világhírű sakkjátékos volt a tagja a klubnak. Magyar sakkjátszót pedig akkor még nem ismertek külföldön.

A párizsiak mosolyogtak az ajánlaton s megírták, hogy elfogadják a kesztyűt.

Ezer forintba ment a multság. Ezt a summát részvényekből állították össze. Tíz forint volt egynek az ára, s elképzelhető, hogy mekkora volt a bizalom Szén János iránt, ha azt mondjuk, hogy a részvények hamar elkeltek.

A parti vezetésére bizottságot alakítottak ugyan, de ez csak annyiban vett benne részt, hogy tudomásul vette, micsoda húzást gondolt ki Szén.

Az öregúr maga elmélkedett rajta, és a játék elején mindig komor volt. Mikor már a közepe felé járt a parti, az öreg Szén derült arccal jelent meg a kávéházban és nagy titkolózva mondogatta barátainak: „Jól állunk!”

A részvények ára egyszerre felszökött. A lengyel duplán veszített örömeiben, és a magyar sakkjátékosok kezdték kifeszíteni a melleiket.

Négy napi gondolkozási idő volt minden húzás után. Szén valahányszor megkapta a párizsi postát, mindig vidámabb lett.

A győzelem biztos volt.

És csakugyan, egy félesztendei erős küzdelem után a híres párizsi sakk-klub csúfosan elvesztette a partit.

A külföldi sakkisták ekkor nagyobb érdeklődéssel fordultak felénk. Szén János neve egyszerre ismert lett az egész kontinensen, és a parti minden sakklapban megjelent.

A pesti sakktársaságnak nagy jövője volt ekkor; de közbejöttek a szabadságharc mozgalmái, és a sakktársaság odahagyta a hatvannégy kockás harctérért a csatamezőért, ahol eleven katonák csinálták az ütközeteket, és a tétel a nemzet szabadsága volt.

MILYENEK AZ AMERIKAI ZSEBÓRÁK?

Sokféle óráam volt már, mióta mellényt viselek: volt ezüstóráam, rézóráam, vasóráam, nikkelóráam, pakfonóráam, napóráam, homokóráam és privátóráam.

Az ezüstóráam mindig előbbre járt a többi óránál fél nappal, a rézórámat minden félórán fel kellett húzni, a nikkelórámnak hatszor is körütekertem a regulátorját, mégis mindig késett, a vasórámba beleköpött egy pajtásom, s harmadnapra kiverte a rozsdát; a pakfonórámat mindig rázni kellett, ha azt akartam, hogy járjon; a napóráam fényes délben is vacsoraidőt mutatott; a homokórát mindig piszkálni kellett, hogy csurgasson; a privátóráam pedig nemcsak mutató óra volt, hanem ütő is - azért nem szerettem.

Volt még egy csomó óráam, de ezeknek a természetét nem tanulmányozhattam annyira, hogy róluk írhatnék; tanúm rá az Isten és - a zálogházos.

Nem vagyok fényűzést kedvelő ember, de azért egy aranyórára mindig fáj a fogam.

Hiába, az arany mindig a legelegánsabb szín marad. Imponál a pincérnek, tetszik a lányoknak, s türelmet ad a hitelezőknek. Aztán különösen jól áll a fekete ruhához, már tudniillik olyan fekete ruhához, amelyben légyottokra szokott járni az ember.

Ott ülök a minap a Szikszai vendéglő egyik asztalánál, midőn belép egy ánglius, és vadonatúj amerikai aranyórákat kínál harminc forintért.

Az órák tetszettek nekem nagyon, csak az ellen volt kifogáson, hogy „amerikai” csinálmányok. Mióta a nagybátyám fekete hajfestőszert hozatott Amerikából, s a haja fekete szín helyett soha ki nem mosható, eleven zöld színt kapott, azóta nemigen vágyom amerikai gyártmányok után.

- Hallja-e - mondom az órakereskedőnek -, nagyon drága ez az óra.

- Hogy volna drága, kérem! Hát hol tetszett hallani, hogy aranyórát harminc forintnál olcsóbbért lehetne kapni?

- De hát csakugyan arany-e ez az izé?

- Tessék, rajta van a próba.

Csakugyan ott volt, tehát nem kételkedhettem.

- No - mondom -, ha ezt az ezüstórát beszámítja tizenhármat forintba és megelégszik tizenkét forint ráfizetéssel, akkor áll a vásár.

Egy darabig alkudtunk, végre elfogadta az ajánlatomat.

Örömmel vágtam zsebre, aztán siettem elkotródni, mert hátha tévedett az ánglius, és még visszakérné tőlem. Kilenc kávéházban voltam aznap és öt sörcsarnokban, csak azért, hogy az órámon minél több ismerősöm előtt megnézhessem az időt.

Azt már az első nap észrevettem, hogy egy kissé siet, de hát ez néha jó, legalább nem késik el az ember.

Második nap késett az órám. Ez se baj, gondolám: amennyivel az óra késik, annyival én előbbre járok, és így kiegyenlítjük egymást.

Hanem az átkozott szerszámon nem lehetett kifogni: ha délelőtt késett, délután sietett; ha délután késett, akkor meg délelőtt sietett. Reggel, midőn felkeltem és az óra például hetet mutatott, éppúgy lehetett öt óra, mint kilenc.

Eleinte elnéztem ezt a hibáját: mutasson akárhogy, fő dolog, hogy aranyórám legyen. Később azonban, midőn uzsonnatájban éjfél mutatott s déltájban vacsoraidőt, bosszankodni kezdtem rá.

De hát mire valók az órák, hogy én így vesződöm - gondolám -, s beadtam az órát igazítani.

Három napig volt az órásnál.

Fizettem érte öt forintot.

Félnapig egyebet sem tettem, mint mindig a toronyórákkal hasonlítottam össze. Nagyszerűen járt, sokkal jobban, mint a toronyórák. Pedig a pesti toronyórák mind nagyszerűen járnak.

Másnap reggel, midőn felnyitottam a szemeimet, első dolgom volt megnézni: hány óra.

Háromnegyedet mutatott hétre.

És én hittem neki.

De hát hogyan hittem volna, midőn arany volt, és öt forintot fizettem a reparációért!

Midőn felöltöztem, ismét megnéztem az időt.

Hat óra volt rajta.

Bizonyosan rosszul néztem az elébb, gondolám, és elmentem reggelizni.

Reggeli után pont ötön állt a mutató.

Mi az ördög!?

Jobban szemügyre veszem a járását, hát az én órám rémítő szorgalmasan járt - visszafelé.

Nyargalok az óráshoz, és haraggal szólok hozzá:

- Hallja-e? Hát miért fizettetett velem öt forintot?

- Talán nem jól jár? - kérdé ijedten.

- Sokkal rosszabbul, mint azelőtt, mert eddig ha kilencet mutatott is, mikor délre harangoztak, de legalább előre járt, most pedig úgy megy, mint a rák, visszafelé.

No, ő majd megigazítja, hebegé, és szétszedte előttem.

Világos volt, hogy az ő tudatlansága miatt járt olyan rosszul, hiszen olyan szép fényes, apró kerekek voltak benne.

Most aztán öt napig pihent nála.

A reparációért most nyolc forintot fizettem ugyan, de az óra jó is volt. Olyan pontosan járt, hogy egyetlenegy sem találtam a boltjában, amelyik olyan pontosan járt volna.

Teljes két napig örülhettem neki.

Hanem a két nap elmúltával ismét megbolondult az óráim: a kismutató vette át a nagymutató szerepét, vagyis egy óra alatt járta be a kört, a nagymutató pedig állt.

Rohanok ismét az óráshoz.

- Megint baj van? - kérdé.

- De még milyen, nézze csak!

Kezébe veszi az órát, egyet zökkent rajta, a nagymutató megindul, a kicsi ismét jól jár, - szóval az én óráim ismét a régi jó órá volt.

Ezúttal az óráim nem kért semmit, de örömben mégis adtam neki egy forintot.

Hanem bizony nem mentem végig három utcán, az órámon máris észrevettem, hogy nem jól mutat.

Jobban szemügyre veszem, hát a két mutató egymás ellenében halad, s minden órában háromszor találkozik.

Eszembe jutott, hogy az óráim hogyan igazította meg utolján. Hiszen azt a kis zökkentést magam is megcselekszem vele, és legalább öt forintot megspórolok.

Elkezdtem rázni, zötyögtetni, de minél tovább ráztam, annál rosszabbul járt. Még erősebben csapkodtam a tenyeremhez, de bizony csak nem akart az megjavulni.

Utoljára mégiscsak visszavitettem az óráshoz.

- Hallja-e - szólék neki könyörögve -, cserélje be ezt az órát egy kisebbért.

- Nincs ilyen értékű óráim.

- Hát iszen nem baj, adjon érte egy olcsóbb fajtát, inkább veszíték rajta, csak hogy ettől a folytonos bosszúságtól megszabaduljak.

- De kérem, mondom, hogy ilyen olcsó óráim nincsen.

- Olcsó?

- No igen: ilyen három forintos.

- Szerencsétlen! - kiáltám - hiszen ez aranyóra, ez testvérek között mégér negyven forintot! Aztán egészen új, nincs két hete, hogy vettem, Amerikában.

Mosolygott, aztán vállat vont.

- Ismerem.

- Hát nem hiszi?

- Tudom.

Sértett önérzettel csaptam a zsebembe, aztán otthagytam szó nélkül.

Azonban az utcán mégis mindig furdalt az a szó, hogy „három forintos”.

Beviszem egy zálogházba, és kérdem, mit adnak rája.

- Hatvan krajcárt.

Most aztán igazán meg voltam ijedve.

Futottam egyenesen Lakihoz.

- Mennyit ér ez az órá? - kérdezem.

- Semmit - felelé.

- De hiszen ez arany, rajta van a bélyeg is.

- Arany igen, de csak új arany, vegyi összetétel, a bélyeg pedig... akárki üthet rá ilyen bélyeget egy hegyes vassal.

Nem hittem a füleimnek.

Minden budapesti ékszerésznél megfordultam abban a reményben, hogy valamelyik majd csak rámondja:

- Kitűnő arany, megér harminc forintot.

De nem mondta egyik sem.

Végre meguntam a sok bosszúságot, nekiadtam az órámat a házmesteremnek, s megfogadtam, hogy Amerikát ezentúl fölfedezetlen világrésznek tekintem.

Másnak is ajánlom, hogy így cselekedjék, különösen, mikor amerikai aranyórát kínálnak neki.

KÉT SZÓ A BICIKLIRŐL

1. Hogyan tanulunk biciklizni?

Meg van írva, hogy mikor az első esernyő az utcán megjelent - Londonban történt -, a gyerekek seregesen futottak utána, a házak ablakain kacagó arcok hajoltak ki, s az esernyős embert csakhamar orvosi megfigyelés alá állították.

Ilyenforma föltűnést keltett az első bicikli is. Az emberek nevettek rajta, és tanultak biciklizni. Ma már ritka a biciklire nevető ember. Megszokták. Mindössze a *Nemzet* ellenzi még. Hallom, hogy egy hosszú közlemény volt benne, amely arról szólt, hogy a bicikli nem magyar embernek való, és hogy csak az használja, akinek lóra pénze nem telik. Aki ezt írta, vagy a ló árát nem tudja, vagy a bicikliét. Az írását azonban érdemes eltenni az említett esernyő-história mellé, s azon régi írások közé, amelyek annak idején a puskaport haszontalan találmánynak mondták.

Annyi bizonyos, hogy az emberben van valami idegenkedés minden iránt, ami új, meg ami masina. Mennél nagyobb az állat bennünk, annál nagyobb az idegenkedésünk. Azt is lehet mondani, hogy a velocipéd mesterséges ló, ha éppen kedvünk telik abban, hogy lónak képzeljük. De hogy pót-ló, arra nemet mondok. Hamarább lesz a paripa pót-velocipéd.

Mert a velocipéd ott, ahol jó utak vannak, tökéletesebb eszköze a közlekedésnek, mint a paripa. Gyorsabb, biztosabb, tizednyire sem olyan fárasztó, nincs külön akarata, nem gőzölög, nem eszik, nem rúg, nem bokrosodik meg, s a rajta való ülés talán csak kényelmesebb, mint az a folytonos totyogtatás, amely éppúgy elfárasztja az embert, mint az állatot.

Hogy az egész világ nem jár még biciklin, annak két oka van. Az egyik: a jó gépek ára. A másik az, hogy sokan lehetetlenségnek tartják a megtanulását.

Csaknem mindenki bizalmatlan. A gyároshoz rendesen azzal a kérdéssel lépnek, hogy mi lesz, ha nem tudják a biciklizést megtanulni. A gyáros persze kijelenti, hogy a tanulásra ingyen ad helyet is, biciklit is, s hogy addig ne is kockáztassa a pénzét, míg meg nem tanul.

S valóban, mikor az ember először ül rá a gépre, a néző is azt mondja: ez soha sem fog biciklizni.

S még tán azt is gondolja hozzá: Nincs nyomorultabb teremtese az Istennek az embernél!

Szánalmas alak is a keréken először ülő ember. A derekát oldalt görbítve, görcsösen merevített kezekkel kapaszkodik a kormányrúdba. A szemei az első kerékre merednek, hogy jaj Istenem, mikor gurul ki alólam! Mert olyan mozgékony az a fene masina, mintha eleven gyíkokból volna összeállítva, s mintha minden porcikája menekülni akarna az ember alól. Először ülni hát ezen az ismeretlen természetű, mozgékony jószágon aggodalmas is. A tanulótelek a végtelenség telke. Az ember arra gondol, hogy kisebb is elég lett volna iskolának.

Pedig nincs ok az aggodalomra, mert a tanító (valamelyik jóképű gyárimunkás) ott van mellette. Két kézzel tartja a kormányt, és miközben vezeti és óvja a feldőléstől, jóakarattal mondogatja:

- Jobb lábbal, bal lábbal!

Tudom is én mostan, hogy melyik a jobb lábam, melyik a bal. Az alattam levő, ismeretlen fortélyokkal telt, ingó-bingó s megiramló vasjóság foglalkoztatja minden idegemet, minden gondolatomat. Inkább az ötlik eszembe, hogy ha ez a legény itt mellettem véletlenül elprüsszenti magát, hát kiszalad alólam az egész világ.

Soha nem éreztem még magamat ekkora bizonytalanságban. Nehéz tűnődések szállanak meg, hogy mi hát itt a fő tanulni való: az egyensúly megtartása, a kormány kezelése vagy a taposás?

De íme, hogy a második fordulót teszem, egyszer csak megérzem, hogy nem a tanító tolja a gépemet, hanem az én nyomásaimtól gurul könnyedén. Eddig sejtelmem sem volt arról, hogy mekkora nyomás kell a gép hajtásához: tíz gramm-e vagy tíz kiló? Bizony inkább tíz gramm. Ha a legény nem tartaná a gépet, nem kellene több. Buzgó igyekezettel kezd az ember a taposáshoz, úgy, hogy a tanítónak szaladásra kell fognia a dolgot. Hadd fusson! Mért nem mondta meg előre, hogy a taposáshoz se tudomány, sem ügyesség nem szükséges. Most már hajtana az ember akár egy óra hosszáig is, de a vezető nem bírja a mellette való nyargalást. A tanítás tíz percre tartott, s a karokat és vállakat megviselte.

Ez nem tetszik az embernek. A második leckére nem is igen vállalkozik aznap. Másnapra marad az. A tanuló most már kezd bízni magában, de a bizalma még nem teljes. Hetek kellenek - gondolja -, mikorra magam megyek a biciklin.

Azonban íme, a tanító másnap egy övvel fogadja. Jó szorosan körülövezi vele a derekát, s most föl a kerékre! Ma már maga fogja igazgatni a kormányrudat.

Az ember örömmel fogadja ezt az új módot. Tegnap ugyanis csak a hajtást ismerhette meg. Hogy milyen erővel kell ide-oda fordítani a kormányt, ma azt is megtudja. Az ember most már arra gondol, hogy jobb lenne tán, ha a vezető egy-egy kicsit eleresztené. Mert, hogy a tanító keze ott van a derekán, nem tudja, hogy az tartja-e a gépen, vagy maga is meg tud rajta ülni. Alig mennek egyszer körül, megismeri már, hogy a kormányrúdnak ide-oda való fordításához úgyszólván semmi erő sem szükséges.

De hát mért fáradott el tegnap? Mért állott bele a kezébe, karjába, vállába az az ólmos fáradság? Hát bizony nem egyéb ok miatt, hanem hogy több erővel szorította a kormányrudat, mint kellett volna, s hogy a teste súlya nem annyira a nyergén volt, mint inkább a kormányrúdon. Kapaszkodott. Úgy tett, mint aki az evőkanalat olyan erővel szorítaná a markába, hogy a keze belekékülne. Az ilyen bizony belefáradna a leves-evésbe csakhamar.

- Eresszen el - mondja a tanítónak.

A legény erre megtaszítja egy kicsit hátulról és nézi nyugodtan, hogy fog a tanítványa lefordulni.

A tanítvány pedig vágat nagy önbizalommal. Hogy ím, egymaga megyen, valami olyan érzés száll a fejébe, amit tán a csudálkozás mámorának lehet nevezni.

- Én vagyok-e én? - kérdezi az ember örömtől repesve - és valóban én megyek-e most biciklin?

Azonban mielőtt erre megfelelhetne, a fordulónál találja magát. Fordít a kormányán, de rendesen azt éri el vele, hogy a gép jobbra, ő meg balra fordul -, megválnak egymástól.

Erre nem számított. Nem érti, hogy a gép hogyan fordult nagyobb, mint amekkorát ő akart! Pedig hát ő az oka: még mindig nagyobb erővel fogta és fordította a kormányrudat, mint kellene.

Azonban az esés nem volt veszedelmes. Nem is volt talán esés, csak letoppanás. Mert hiszen a mostani gépeknél egy arasznyira sincs az ember lába a földtől.

Újra rásegített magát a gépre, és most már két tanítólegényt állít a két fordulóhoz. Azok a két jajponton kapásra készen várják, s ha nagyobb fordít, mint kellene, egyenesre rántják a kerekét.

Most már vígan és aggodalom nélkül fut a körben, hogy ő tud immáron biciklizni, ez az érzés dobogtatja a kebelét. Most már tisztára kitapasztalja, mennyi erő kell a hajtáshoz, mennyi a fordításhoz és mennyire kell ügyelnie a testtartásra. Azonban, mikor arra gondol, hogy egyenletesen kell taposni, ilyenkor az egyik lábával csupa buzgóságból akkorát nyom a hajtón, hogy az egész bicikli oldalt lódul tőle.

De ezzel is tanult. A harmadik, negyedik körfutásnál már nem kapdosnak hozzá a tanítók. Tud. Örömtől dagadozva csinálja meg a telek két végén a fordulókat, és a szíve ormán kitűzi a diadal lobogóját.

Pedig még csak most kezdődik a veszedelem.

Mint mindenki, aki nem tud biciklizni, ő is azt gondolja, hogy csak akkor ül biztosan a keréken, amikor sebesen hajt. Ő tehát minden lépésnél nyom egyet a hajtón, és így hamarosan akkora sebesség által érzi magát elragadottnak, hogy nemcsak a kabátja, de még tán a füle is lebeg belé. Uramisten, mondja ekkor, én viszem-e ezt a biciklit, vagy hogy ez viszen engemet?

A bicikli elragadta. Egy pillanat alatt megint ott találja magát a fordulón, s vagy a vén eperfát vagy a kerítést pillantja meg maga előtt. Ez a pillantás, ez a veszedelem! Mert amit megpillantott, annak hopp, úgy neki megyen, hogy a kereke is, maga is megtáncol tőle a levegőben.

Mert a bicikli gyorsabb lett, mint az ő kormányozási képessége. Ő az előbbi, lassú hajtás szerint kormányzott, s az idő nem volt most elegendő.

Mármost, ha egy jóakarató hang megszólal, hogy hajtson lassan, és ne ilyen bolondul, akkor az illető meg van mentve. Tud biciklizni. Lassú tempóban folytatja a gyakorlatot, s ha el is véti olyankor a dolgát, legföljebb letoppan, de sem a térde, sem a háta nem érintkezik az anyafölddel.

Azonban, ha az a jóakarató hang hiányzik, akkor a tanuló egyelőre megmarad abban a hitében, hogy gyorsan kell hajtania, s nem győz azon csudálkozni, hogy a fák, kerítés-kiszögellések, emberek mintha láthatatlan karokkal rántanak magukhoz. A telek pedig kicsiny! Micsoda szűk telek! Az ember azt szeretné, ha legalábbis öt holdas volna!

Jómagammal történt, hogy a harmadik napon az egyik fordulásnál egy kis meszes hordót pillantottam meg a telek szögletében. Nem láttam előbb soha, s nem is esett az utamba, de ahogy menet közben ránéztem, abban a pillanatban ott is voltam: a gép a hordó mellett, magam a hordó tetején.

Végre valamelyik lefordulásnál a térdét is megüti az ember, s ekkor maga a természet kényszeríti arra, hogy lassabban mozgassa a lábait.

Most csudálkozunk csak el, mikor azt látjuk, hogy a leglassúbb menésben is csakúgy megüljük a gépet, mint a gyors hajtásban, sőt biztosabban, mert szemeink előtt nem folynak össze a tárgyak, a gép engedelmesen fordul ide-oda a kezünk alatt, s a telek újra megnőtt: idő kell hozzá, míg körülkerekezzük.

Most már nem is bukunk többé. Növekedő kedvvel gurulunk idestova a pályán, és így szólunk magunkban:

- Nini, hiszen én mindig tudtam biciklizni! Nem tanultam én itt egyebet semmit, minthogy megösmérkedtem a masinával.

És való igaz ez az észrevétel: mindenki tud biciklizni, csak éppen hogy a géppel nincs ismeretségben. Nem gyakorolta hozzá sem az agyát, sem az izmait, sem a lábait, sem a testtartását, csak éppen azt kellett megtudnia, hogy mennyi nyomás kell a hajtáshoz, mennyi a kormányzáshoz, és hogy mikor hajt, ne úgy balanszáljon, mint a kötél táncos, hanem az első kereket fordítsa mindig arra gurulólag, amerre dőlni vél.

Negyedóra alatt megismerkedik tehát az egész mesterséggel mindenki, ha figyelemben tartja ezt a négy pontot:

1. Kezdetben egyenesen üljön, és ne a testével balanszáljon, hanem az első kerékkel.
2. Egyenletesen taposson, s ne nagy erővel.
3. A kormányt könnyen fogja, s emeltesse olyan magasra, hogy ne a biciklire hasalva üljön, hanem mint a lovon, egyenesen.
4. Lassan hajtson.

A fölszállás meg a leszállás próbálgatás dolga. Addig ne tanulgassa senki a fölszállást, míg csak a menéssel tisztában nincsen: mi haszna száll föl, ha a leesés a fölszállásnak az eredménye?

A leszállásnál pedig erre vigyázzon:

A gépről gyors menésben gyakorlatlan ember nem szállhat le. A gépet tehát meg kell lassítani, s mikor a bal pedál alulról fölfelé kanyarodik, akkor nehezedjék rá, és vegye át a gépen a jobb lábát.

A nők fölszállása, leszállása sokkal könnyebb, mert a női biciklikben fölül nincs összekötő vas. Alacsonyabb is, mint a férfiak biciklijé, és így könnyebb is rajta a tanulás.

A fölszállásnak és leszállásnak különben sokféle módja van, de én azt tartom, hogy fölösleges munka a falon mászni a padlásra, mikor létrán is fölmehet az ember, s minek leugrani a háztetőről, mikor ugyanúgy lejöhetünk, ahogyan fölmentünk.

2. Mire jó a biciklizés?

Hallottam ezt a kérdést sokszor. Azt is mondták, hogy nem lehet jó, mert *nem természetes*. Hát mi természetes? A lovaglás? A lovat nem a természet adta az ember alá, hanem hogy az embernek több esze van: szolgájává tette és reátanult. Ha a lovaglás természetesebb volna, mint a biciklizés, az ember könnyebben tanulná, mert a természet az emberi testet hozzáformálta volna. De a lovaglást megtanulni sokkalta nehezebb. Aki megtanult lovagolni, nem fogja mondani, mint a biciklinél, hogy voltaképpen tudta már ő ezt, csak hogy éppen a gépet nem ismerte. Mert bizony hozzá kellett ügyesítenie, edzenie az egész testét. Sőt ha azt kell megállapítani, hogy *igaz lovas-e* valaki, vagy csak ügyes lovagoló, azt mondom: vele kell nőnie. Csak az az igazi lovas, aki még éretlen korában tanult rá a lovon-járáásra. Hát arról ne is beszéljünk, hogy melyik a természetesebb. Szorosan véve, egyik sem az. De ha mindenben csak azt cselekszük, ami természetes, akkor nincs ruha, nincs illendőség, nincs semmi méltóság; az erkölcs szó meg komikus fogalomná válik.

Különben ez a kérdés éppúgy nem biciklis ember agyában született, mint az a rémítés, hogy a gyöngé mellű, gyöngé szívű ember óvakodjék a biciklitől.

Hát persze hogy óvakodjék, de óvakodjék a gyaloglástól is, ne fusson és ne ugráljon, ez bizonyos jó tanács. Azonban amennyi mozgást a lábával gyalog tud tenni, bátran tehet tízszer annyit a keréken. Senki sem kényszeríti, hogy a gépre ráhasaljon: ülhet azon olyan egyenesen, mint a nádszál. Akik meghajolva járnak a gépen, azok többnyire fiatal emberek, s örömük telik abban, hogy a lábikrájuknak bő erejét fitogtatják. Az ilyenek persze előrehajolva iramlanak az utakon, mert a mellük így nem tol levegőt, és gyorsabban mehetnek. De hát a gyöngé mellű ember lassan is járhat, a gyalog sétáló ember lépéseivel, és bizony így - hacsak hegynek nem kepesztet - nem érzi, hogy gyöngé akár a szíve, akár a melle.

A biciklizés tehát természetesebb mozgás, mint akár a lovaglás, akár a kocsikázás, akár más-micsoda. Az orvosok pedig, magam látom, hogyan tanulnak egymás után biciklizni.

A keréken járás gyönyörűsége mindjárt a második, harmadik napon megvan, de a bicikli igazi használata mégiscsak akkor kezdődik, mikor már az ember figyelme eloldódik a masinától.

Ez a harmadik, negyedik héten már megvan. Ezentúl úgy vagyunk a biciklivel, mint a gyalogló ember a lábával: nem gondolunk rá.

És akkor megváltozik nekünk a világ képe. Mintha egy tökéletesebb emberfajba fejlődtünk volna át, úgy érezzük magunkat. A csúszó-mászó hernyó érezheti így magát, mikor egy napon arra ébred, hogy szárnya van. Megélénkül, és vidámmá válik az élete.

De hát nem ugyanaz történik-e, ha lovagol az ember?

Nem. A lovaglás fáraszt; a bicikli nem fáraszt. A lovagló ember zöcskölődik, hupálódik; a biciklis ember ringatózva, lebegve, ide-oda csapongva megy a jó úton, mint a pillangó. A lovaglás két-három órán túl munka; a biciklizés akár egész nap is nem egyéb, mint gyaloglás a levegőben, a test súlyának érzése nélkül, meg anélkül, hogy a test izmai jobban kimerülnének, mint a gyaloglásnál.

A keréken járónak legalábbis nyolcszor annyi jut a világ szemléletéből, a világon-lételből, mint a gyalogosnak. Mert az utak mintha nyolcadjára rövidültek volna, az ereje meg mintha ugyanennyivel növekedett volna. Míg a gyalogos egy kilométernyi utat teszen, a kerekés ugyanazon lábmozgatással, ugyanazon idő alatt nyolc kilométert járt meg. S még akkor nyeresége van a teste erejében.

A gyalogos ugyanis minden lépésével ugyanazt a súlyt emeli meg és viszi tovább, holott a kerekes a sima, jó úton a lábával csak minden tizedik-huszedik kerékfordulásnál nyom akkorát, amekkora erő a gyalogosnak minden lépéséhez szükséges.

Eszerint az olyan ember, aki gyalog két kilométernyi menésben ellankad, keréken körülbelül tizenhat kilométernyi utat tehet anélkül, hogy az otthon levő karosszékére gondolna.

A kerekezőt csak a hepehupás kövezet, a sáros vagy göröngyös út meg a szembefúvó szél fárasztja. De a lábon járó ember sincs különben. (A dombokról, hegyekről nem beszélek - a kerék csak sík útra való.) Az aszfalton, faburkolaton vagy simára járt országúton az ember azt gondolja: magától gurul a biciklije. Annyira magától, hogy ha egy-két nyomást adott a kerekének, akár zsebre dughatja a lábait: megy a masina vígan, nesztelenül, mintha nem is érintené a földet. Lejtőnek, vagy ha hátulról szél fújdogál, magában gurul a bicikli, csak kormányozni kell.

A jó út. Ez a biciklis ember imádsága. Ha Budapesttől Ceglédig olyan úton lehetne menni, mint amilyen az Andrássy út, bizonytal mondhatom: nem fáradnánk úgy el biciklin Ceglédig, mint gyalog a Városligettől végig az Andrássy úton.

Innen van az, hogy az ember többnyire nyargalva futó kerekéseket lát ezeken az utakon. Nem bolondságból futnak valamennyien, igazán nem. Csakhogy a gép könnyen gurul, és a kerekést untatná, hogy ne mozgassa a lábait. Voltaképpen nem is a kerekes mozgatja a lábát, hanem a gép pedálja emelgeti, vetegeti föl olyan szaporán.

A gyalogjáró ízléstelen szeleburdiságnak tartja az ilyen száguldozást, s ő meg, aki így megyen, ha az elméjében más dolgokat forgat, észre sem veszi, hogy sebesen gurul.

De az igazi gyönyörűség nem tisztán abban van, hogy az ember szárnyakat csatolt a lábára. A testnek egy eddig ismeretlen magaérzése több ennél. A test nem érzi a saját súlyát. Mintha félig-meddig lélekké változott volna. Ez különös jóérzés. Nem lehet se magyarázni, se megértetni mással. Talán hogy egy kissé a madarak birodalmába jutott az ember: a lebegés, keringés, szállás érzése. Talán csak az, hogy a göröngytől némileg függetlenebb, s több része van, mint volt eddig a levegőben. Talán annak az érzése, hogy az állati rendből még följebb-kiemelkedett, s a maga alá vett géppel megsokszorozta a járó izmait: új erőhöz jutott, tömérdek nagy erőhöz, amit fölvehet, letehet akarata szerint.

A gép egy hónap múlva kiegészítő része a testének. Az ő akarata a gép akarata is. Mint előbb egy pillantás elég volt arra, hogy az útjában fekvő rögöt átlépje vagy kikerülje, most ugyanezt teszi egy-egy csekély mozdulattal, anélkül, hogy az elméjében erre külön gondolat éberkedne. Csak egy tenyérynyi egyenletes gerince legyen az országútnak, vagy oldalt egy kis egyenesre járt szalagja, ez a keréknek elég arra, hogy vidáman és könnyedén guruljon a cél felé.

S még mindig hátra van egy áldás, ami a biciklivel érte az emberiséget. Ez az áldás különösen a városi emberé, a hivatalnoké, aki mindig ül, a gazdag emberé, akinek az arca unalomtól bágyadt, s akinek a végrendelete néha így kezdődik: Meguntam az életet.

Az ember agya olyanféle szerkezet, mint egy fényképezőgép.

A fényképezőgépnek az üvege a pillanatnyi megnyitással képet vesz fel. Az ember szeme is ilyen üveg. Minden pillantása képet vesz fel, és így egy óra alatt milliónyi képet örökít meg. E képek közül a jelentéktelen elmosódik; a jelentékeny azonban sokáig, tán életfogytiglan megmarad abban a rengeteg-nagy képhalmazban, amit emlékezetnek nevezünk. De az emlékezet nemcsak a látott képek mindensége, hanem belélegezódik minden, amit hall, és amit érez az ember.

A szobában élő ember, mikor már abban a korban van, amelyben meghigga a pezsgő vér, lassanként mélévá, kedvetlenné, szomorúvá válik. Ha van oka öröme, nem tud örülni. Ha van oka valamit szépné, kedvesné, szeretetre méltónak találni, az érdeklődés lángja csak éppen lobbot vet benne, de nem melegíti föl. Néha tán elgondolkozik ezen az állapotán, s azt véli, hogy az élet elfásította, vagy azt, hogy több esze van, mint kellene. Az is lehet, hogy ha különben jó az egészsége és vagyónilag olyan az állapota, hogy sem a kalendárium, sem az óra nem parancsol neki, meg nem foghatja, hogy mi az oka az ő életunalmának. De mondjuk, hogy vagyona nincsen, mert hiszen ilyen a többség, de megél a munkájából úgy, hogy ennek az árnyékai nem ülnek a lelkén, s mégis egy névtelen és apátlan, örökkön benne lappangó szomorúságnak az áldozata.

Az ilyent a bicikli visszaadja az életnek.

Az ilyen napról napra érzi, hogy az a bizonyos árnyék elfogy. Megélénkül. Úgy érzi, mintha újjászületett volna. Nem ismer magára.

Hát honnan van ez?

Az agy, ez a finom fotografáló masina, előbb mindennap ugyanazon képeket vette föl, ugyanazon formákat, ugyanazon színeket, s a működése ezáltal korlátozódott, ellomhult. Éppúgy ellomhult, mint ahogy a kezünk ellomhulna, elvesztené a mozgékonyságának java részét, ha egy ideig fölkötve hordanánk. Minden testrész elgyöngül, veszít az erejéből, ha munka nélkül van. Az agy sem kivétel.

Igen, de az agy nem lehet munka nélkül - ezt gondolhatja erre valaki; én például egész nap számolok, úgy, hogy a szemem is düllyed belé, délután rajzolok, muzsikálok, este meg színházba megyek, és mégis a hátamon hordom az életunalmat.

Az ilyen ember nem tudja, micsoda óriás nagy gép az agy, s hogy e nagy gépnek a számolás csak egy kis izmát mozgatja, a muzsikálás másik kis izmát, a színház a harmadikat, s az agy többi része tétlenül hever.

Az ilyen ember, ha biciklire kerül, éppen attól élénkül meg, hogy a színeknek és formáknak olyan tömérdeksége tárul eléje, aminőben eddig része nem volt. Az agya, anélkül, hogy ő ezt észrevenné s talán tudná, az új, mindig új képek fölvétele által megfrissül, és újra fogékonyvá válik minden iránt, ami az élet szeretetének tárgya, és oka lehet.

A gazdagok közül némelyek egész életükön át bolyonganak a földtekén, hogy az agyukat, vagy mondjuk: lelküket mindig új meg új képvilágban hordozzák. Mennyi kellemetlenség ennek az ára. A fülledt vasúti kocsik, a rossz vendéglők, rettenetes hotelek!

Mennyivel különb és okosabb módja az agy frissen tartásának a biciklizés! Az ember a jó levegőn járhat, nagy utakat tehet költség nélkül, s mindig a megszokott ágyába térhet vissza, hogy magát kipihenje.

A biciklinek kocsi helyett való használatáról nem is szólok. Külföldön keréken jár a munkás a gyárba, az orvos a betegeihez, a gazda az aratóihoz, a levélhordó a Tisztelt Címekhez. Sőt, Hock János íróársam beszéli, hogy Spanyolországban papot is látott, amint biciklin az utolsó kenetet vitte, anélkül, hogy ez ott bárkinek is feltűnt volna.

Azt hiszen, egynéhány esztendő múlva nálunk sem lesz, aki görbén nézzen a biciklire, mert előbb-utóbb mindenki reákap, és az ember csak addig gyűlöli az efféle mesterséget, ameddig irigyl.

A REPÜLŐ-KOCSI

A repülő-kocsi fel van találva!

Ez a hír fölizgatott engem. Sejtettem, hogy megelőz bennünket a német; mert, hiába, a magyar embert nem repülésre teremtette az isten.

Magyarországon hárman vagyunk, akik a repülőgépet forgattuk az elménkben: Martin professzor Kolozsvárott, Dángál lakatos Aradon és szerény magam.

Martin professzor titkát nem tudom. Annyit hallottam felőle, hogy valami esernyő-szerű masinát próbálgat évek óta mindennap az udvarán, és hogy a gépe tökéletes is, lehetne vele repülni, csak éppen fölszállani nem tud a földről.

Dángál lakatos valamivel többre vitte. Ő Daedalus híve. Viaszos selyemből szárnyakat készített, és azokkal egy szép őszi reggelen az aradi vár egyik bástyájáról lerepült. Ő ugyan fel akart repülni és nem le, de már ez is haladás. Ha a keze akkor ki nem ficamodik, azóta már láttunk volna lakatost az égben is.

A magam repülőgépéről nem is beszélek, mert ezzel is csak úgy lehetett repülni, ha álmában kötötte föl az ember. Leteszem hát a gépet és az irigységemet, és ódai lelkesedéssel üdvözlöm az emberiség új korszakának kapunyitóját.

Mert az első égbe szálló kocsi új korszakot nyit meg az emberiség haladásában.

Az első korszakot megnyitotta Ádám, a másodikat Krisztus, a harmadikat Gutenberg.

A negyediket megnyitja Wölner Mátyás.

Ádámmal az emberiség úr lőn a földön; Krisztussal egy család; Gutenberg jelenti a tudás kezdetét; Wölner a korlátlan szabadságot.

Nincs okunk kisebbnek tartani őt, mint az általa föltalált korszakalkotó masinát -, sem azért, mert kortársunk, sem azért, mert német.

Amint a Fulton első gőzbarkáját nevelték, még nincs száz éve, amint a Morse telegráfját egyszerű ötletnek nevezték; amint kacsának mondtuk az Edison-fonográf első hírét, épp úgy mosolyogjuk ma a Wölner légkocsiját, és tamaskodunk benne.

Pedig, meglehet, nem múlik el egy év, mikor az első repülő-kocsi átszáll a fejünk fölött, s talán nem öregszünk meg egy ráncsal, mikor már Budapesten is csöngetnek majd:

- Tessék beszállani az Amerikába repülő kocsiba.

Párizsban reggelizhetünk, New-Yorkban ebédelhetünk, és Nápolyban vacsorázhatunk. A ceyloni mangosztin-kofák a Duna-partra járhatnak gyümölcsöt árulni, s a csongrádi magyar gazda Szeged helyett a londoni búzapiacra viheti augusztusban a gabonáját. A pénztárosok is könnyebben mehetnek Amerikába, de a rendőség is hamarább érhet a nyomukba.

És majd jelenti Karácsonyi kapitány Séllyeinek:

- Jelentem alásan, főkapitány uram, tegnap óta hatszor megkerültem a földgolyóbist, míg végre a Rottenbiller utcában akadtam rá a poszkiszlire.

Mérhetetlen és lázbeteg fantáziájába sem férő kavarodás leszen a nemzetek között. Új népvándorlás kezdődik meg, hullámszik által a földtekén. Évtizedekig örült bábeli zűrzavar. A földi terek elvesztik minden korlátukat, s fehér, fekete, rézbőrű és sárga kínai káprázatos összekeveredésben vegyülnek meg a földteke kérgén és levegő-egében.

A szumatrai földesúr hűvös Izlandba rándul esténként teára, s a didergő eszkimó-főnök néhanapján az Adria langyos hullámaiba röppen fürödni. A római pápa személyesen hozza Esztergomba Vaszarynak a polgári házasságot dicsérő enciklikát, és az angol királyasszony az indiai birtokára jár Londonból sziesztát tartani.

De mi lesz a nyelvvel? Hogyan érti meg egymást a pápua és a kövesdi körjegyző? Az angol grammatika győz-e, vagy a volapük, vagy az egyiptomi képírás?

Ha rábokszol útközben az izmos kanadai a württembergi német gyöngé bordáira, hogyan ítél köztük a teheráni bíró?

Mi lesz a különböző színű házasságokkal?

Miképpen rendezi a házassági jogot Szilágyi Dezső, ha a felek ahelyett, hogy bíróság elé mennének, felszállanak és kétfelé repülnek? Vagy, ha például egy asszony azzal a panasszal megy hozzá, hogy a férje, az a svindler nankingi japán lúdtójás kereskedő, akivel Szegeden esküdött meg, a nála levő iratok szerint neki hetvenkilencedik nőnek a férje, de ma reggel ismeretlen országba repült?

És mit csinál Wekerle, ha egy napon azt telegrafálják neki, hogy az egész körmöcbányai pénzverőintézet elszállott?

Hogyan fogja meg a venisancte elől elrepülő diákokat Csáky Albin? És hogyan hívja össze ülésre a főrendiházat Szilágyi koronaőr, mikor a mostani nyomorúságos vasúti rendszer mellett is ezerfelé kószálnak a méltóságos urak?

S miképpen őrizteti magát az orosz cár, ha fölülről hajigálják rá a bombákat?

És hátra van még a legnagyobb kérdés: miképpen folyik le az évek óta előrejelzett világháború? Ropog-e majd odafenn a Mannlicher, és hogyan *rückverkoncentrál* az osztrák haditudomány a levegőben? A felhőkre hasalva lőnek-e majd a bakák? És melyik nemzet lesz a vesztes, ha mindegyik nemzet kiszélesíti az országa határait a Szíriusz, Marsig vagy Jupiterig?

Mindezek korszakalkotó kérdések a nagy találmány mellett, de a legislegnagyobb kérdés még ezeknél is nagyobb.

Én ugyanis elhiszem, hogy Wölner úr föltalálta a repülő-kocsit, aminthogy ezt elhitték a tudós mérnökök is Bécsben, de az a kérdések kérdése: fog-e majd repülni az a repülő-kocsi?

A REPÜLŐGÉP

Évtizedek óta bolondulnak már rakásra az emberek amiatt, hogy a repülőgépet fel akarják találni.

A repülés gondolata ma már ég, lángol a velőkben. Az emberiség tudja, hogy lehet, csak még az a kérdés: hogyan?

Nem bolondság többé: matematikai probléma. Csak egy-két numerust kell még megtalálni, hogy tökéletes legyen a számvetés.

És dolgoznak rajta.

Zárt műhelyekben érik a gépmadár. Már mozdul is. Meg-meglebbenti fényes alumínium-szárnyait. Türelem! Föl fog repülni a magasságba, hátán emelve az új korszak félelmes erejű szellemét.

Mert, hogy a huszadik század a repülőgép szárnyain röppen a földtekére, azon nem kételkedem.

S nem kételkedik ebben más sem.

Csak azt kérdezzük már: mikor?

Hírek jelennek meg mindig sűrűbben a lapok hasábjain, azt mondva: holnap, azt mondva: ma.

A *New-York Herald* legutóbbi száma is hoz egy hírt egy Langley nevű tudósról, aki a Smithsonian Institute titkára -, hogy ennek a gépe már felszállott, és hetven kilométernyi utat tett a levegőben. Egy óriás-nagy alumínium-pillangó.

Igaz-e? Nem igaz-e? - ezt kérdezzük minden ilyen hír fölvetődésekor.

Mert a repülőgép kérdése nemcsak Amerikáé. Mindenkié.

Érezzük, hogy a levegő Kolumbusza két új világba nyit utat: a levegőbe és az új társadalom világába.

Az első léghajót követi tíz, követi száz, követi megszámlálhatatlan.

Az első repülőgépek kuriózumok lesznek, amiken bámulunk, nevetünk és gondolkozunk.

A továbbiakban azonban meg fognak rémíteni bennünket, mert látni fogjuk, hogy a levegőbe erő szállott, s ott szörnyű fergeteggé válhatik, elsöpörheti a nemzetek évezredes társadalmát, nyelvét, szokásait. A bábeli megzavarodás ismétlődhetik az egész föld felületén. Nemzetek, népfajok keverednek össze kapzsiságukkal, vérükkel és nyelvükkel, s az emberözön nagy hullámai átcsapnak az egész földtekén.

Attól függ minden, hogy arannyal kell-e etetni a gépmadarat, vagy csak kukoricával.

Mert, ha olyan egyszerű valami áll elő, mint a puska, akkor egy hét alatt mindenki talál szentet és salétromot. Ha olyan egyszerű lesz, mint a rokka, minden szoba átalakul egyszerre esztergaműhellyé.

Ebben az esetben megismétlődik a nagy népvándorlások korszaka: a dúlások, a faj- és nyelvkeveredés.

A hatalmak nem a műveltségé lennének, hanem a sokaságé, a keveredésnek mennyiségileg domináló eleméé.

A magántulajdon fogalma a szótárakban az avult szavak lajstromába kerülne, mert a mostani haderő levegőbe emelt Anteusz lenne: erejevesztett, szél által is lebírható.

A mostani stratégia fegyverei pedig bekerülnének a nyilak és faltörő-kosok mellé a múzeumokba.

Az ember önkéntelenül is a számokra pillant a glóbuson.

S ott találja a következőket:

Az indogermán	nyelveket	beszéli	650	millió	ember.
A kínai	"	"	400	"	"
Az ind	"	"	250	"	"
Az angol	"	"	100	"	"
Az orosz	"	"	80	"	"
A néger	"	"	80	"	"
A magyar	"	"	9	"	"

Mármost ki lesz az úr a földtekén? Az örökös láncokat lerúgó orosz kel-e legelsőbbben világútra, vagy az angol igyekszik-e biztosítani mihamarabb a hatalmát a levegőben is? - mindezek a kérdések tölcésoroszlopok gyanánt rohannak át az ember elméjén.

Hogy a mi cseréplábakon álló monarchiánk hogyan omlik egyszerre széjjel, s hova sodortatunk mi összetartani nem tudó magyarok, arra gondolni sem szeretek.

De másrésről vigasztal az a gondolat, hogy a repülőgép kérdése nem a Schwarz Berthold mozsarában készül, hanem mérnöki és technológiai műhelyekben, és így a szappant nem ismerő kedves nemzetek a rögn maradnak.

Ebben az esetben a társadalmi átalakulások lassan, szinte észrevétlenül állanak elő.

Az első változás a személyforgalomban jelenik meg. A repülőgépek bizonyára ernyősek lesznek, és gázgömbök is biztosítják a magasból való lezuhanások ellen.

Ha a szárnyak törnek is, vagy a gép óraműve megbomlik, a repülőmindenség könnyű lebegéssel alászáll, mint a hajó a tenger vizében. Tehát mindenki szívesebben fog utazni a tiszta, jó levegőben, a szüntelenül változó, szép tájak fölött, mint a vasutak zörgős, kőszénporos, megunt, merev vonalain. Lesznek minden városban állomásai, s gyorsaság tekintetében is - mivel-hogy a szeleket hajtóerőként használhatja - felülmúlja a gyorsvonatokat.

A részvénytársaságok és gyárak néhány hónap alatt megalakulnak, s elsősorban a kereskedelem az, amely egy háború izgalmaival fogja átélteni. Elképzelhetetlen versengés támad. A vámok sorompói nem léteznek többé. A kelet iparcikkei megjelennek a nyugati piacokon, és viszont, a nyugati ipartermékek előzönlük az eddig járhatatlan országok vásárait. Az áraknak nem az előállítás és a vám szabnak numerust, hanem a verseny. A boltok kilépnek az utcákra és a terekre, és a kereskedelem sürgősen kívánja a világpénzegységet. Milliók meggazdagodnak, és milliók tönkremennek.

De a tönkrement emberek nem esnek kötélnek: rengeteg földdarabok hívják Afrikában, Ázsiában és Amerikában a földművelő kezét. Az úttalan vadorságokat egynéhány év alatt a kenyérkereső idegen embercsoportok tarkítják. A fölösleges és haszon nélkül való emberek megtalálják a területeket, ahol hasznosak és szükségesek lesznek. És egy új foglalkozás is fog kenyeret adni néhány milliónak: a tolmácsság.

Aki nyelveket tud és szegény, annak a nemsokára megnyíló pénzforrása a levegőben van.

A szépművészetek és iparművészetek aranykora lesz ez. A szépirodalom talán hanyatlik, de a zsurnalisztika új vért és új telket kap, mert az érdeklődés határai gyorsan kiterjeszkednek az egész világra. A lapokból kiszorul a belletrisztikus elem: a regény, a novella, a vers, és helyet ad a csupasz riportáznak. A nagyszámú nemzetek írói ezt nem sínylik meg, de nálunk, ahol ritka könyv kél el ezer példányban, s a szépirodalom a hírlapok talajában gyökerezik, egy időre hanyatlást, szünetet jelent.

Hasonlóképpen megszűnik a katonai tudomány is. Ki fog harcolni abban a korban, mikor nem lehet senkit megfogni? Mikor a koronák hatalmát nem őrizhetik többé a szuronyok. Meg a haza védelmére, hiszem, hogy kész lenne a nemzet a felhőkbe szállani, de már azért, hogy egyik fejedelem leszamarazza a másikat, nem fog ránk véreső hullani.

A katonaság átalakul rendőrséggé: városi, mezei és légi rendőrséggé, de az is, ki tudja, milyen fegyelem alatt lesz, ha az éjjeli sötétség birodalmában, a felhők rengetegében akkor szökik meg, amikor akar.

S mi lesz a világból akkor, ha a Vaillant-ok, Ravacholok és Henrik repülőgépre ülnek és a világvárosokat egy óra alatt szétkergetik a dinamitjaikkal a mezőkre, s az emberegyenlőség és vagyonefelosztás utópiáit villámokkal sürgetik?

Meg lehet ezt akadályozni?

Megszűnik-e akkor a pénz?

Lesznek-e uralkodók, akik engedelmességre tudják kényszeríteni a leköthetetlen nemzeteket?

Lesz-e monogám család-élet, vagy mindenki élhet poligámiában?

Milyen lesz akkor az arca az erkölcsnek és az erénynek?

Megmarad-e uralkodó embertípusnak a fehér kaukázusi faj, vagy a fekete embermillióktól barnára színesedik?

Meddig tartják fenn a nyelvüket az olyan nemzetek, amelyeknek irodalmuk nincsen?

Akármit felel a fantázia ezekre a kérdésekre, mi nyugodtak lehetünk. A szalonok népe könnyen tesz utazósapkát a fejére, az iparosmunkás is minden fáról metsz vándorbotot, de a magyar paraszt, a milliányi magyar paraszt nem fog tovább repülni. Csodálatos, mély ragaszkodás köt bennünket ehhez a földhöz, ennek a földnek kenyeréhez, harangszavához, temetőihez és régi házaihoz. Elvénülhet, elerőtlenedhetik ez a nemzet itt a Kárpátok karjai között, de a repülőgépek ezreivel sem fogják innen eltemethetni. Kiállotta a tatárpusztítást, a törökfosztogatást, III. Lipótot, Kolonicsot, József császárt, Kazinczyt és a Bach-korszakot, ki fogja állani a repülő-kort is.

Az idegen olajok ráfolyhatnak a Tisza, Duna vizére, de le is folynak rajta.

PARLAMENTÜNK JELES FIGURÁI

Magyarország Budapest. Ami Budapest határán túl van, az *vidék*. Az egész ország *vidék*. A vidék azért járát lapot, hogy mindennap elolvashassa, mi történik Budapesten.

Budapesten főképp országgyűlés történik. Ez pláne mindenkit érdekel. Nem azért, mert nagyfontosságú gyülekezetnek tartja a parlamentet, hanem azért, mert a parlamentben csaknem mindennap van veszekedés, és a veszekedés érdekes.

De hadd legyen igaz az is, hogy a magyar nemzet politikus nemzet, és hogy a politika iránt érdeklődik.

Ez is érthető.

Mert mi nálunk a politika?

Nemzeti önvédekezés az osztrák ellen; időnként a liberalizmus küzdelme a klerikalizmus ellen; lassú államfejlődés nagy zörgéssel; gyakran pedig komédia, melyben a szereplő személyek mindig a gázsira gondolnak.

Az országgyűlés egyébiránt, ha véletlenül tankönyv-író ember ismertetné, így tálná föl kérdésekben és feleletekben:

Mi az országgyűlés?

Az országgyűlés azon hely, ahol az elkárhozottak örökké kínlódnak.

Kik azok az elkárhozottak?

A miniszterek.

Miket nevezünk minisztereknek?

Minisztereknek nevezzük azokat az élő tárgyakat, amelyek arra vannak hivatva, hogy az ellenzéknek szüntelen való becsmélését kiállják.

Miért becsmérli őket az ellenzék?

Azért, mert a minisztereket Bécs csinálja.

Miért csinálja Bécs a minisztereket?

Mert övé az ország, a hatalom és a dicsőség.

Hát ebből áll a magyar országgyűlés, Bécs csinál nekünk kormányt, mi pedig tudva azt, hogy Bécs nekünk mindig olyat csinál, amivel magának használ -, nem vagyunk vele megelégedve, s ezt az ellenzéki képviselőink által mindennap ki is fejeztetjük.

Ez az örök harc.

Mikor az örök harc képe megjelenik valahol, utána mindig az örök béke következik.

Ám maga Wekerle mondotta nemrégiben, hogy az örök béke megvalósíthatatlan utópia, naiv embereknek mosolyra indító álma, mert a természetben is azt látjuk, hogy a létért való küzdelem az állatok között örök.

No, már az igaz, hogy az osztrák fene állat!

Míg élünk s míg egy csipetnyi osztrák lesz a világon, addig ez a harc el sem is múlik.

De vajon csöndben dolgoznék-e az országgyűlés az osztrák hatalmaskodás ellen való küzdelem nélkül?

A történelem azt bizonyítja, hogy nem.

Őseink is egymást megagyabugyálva alkották Rákoson a magyar törvényeket, de az argumentálásnak ez a módja a mohácsi katasztrófával megszűnt. (Mohács, örökké gyászos emlékeztető név vagy, mert te hoztad ránk az osztrák igát.)

Hát bizony a parlamentben forgolódást idéz elő nemcsak az osztrák, hanem a vallások, az érdekek és személyek különfélesége is.

Thaly Kálmán Rákóczinak is egyetlen bűne gyanánt tudja, hogy katolikus volt. Győrffy Gyula mindig hévvel csatáz a katolikus érdekek mellett. Rosenberget pedig mindig azonnal galvanizálja a hitbuzgóság, amint zsidókat említenek.

Ne fogadja a miniszter valamelyik képviselőnek a választóját, a legközelebbi alkalommal, tán még ugyanazon az ülésen, erősen megágyúzza érte a kormányt, de főképpen a minisztert. Ugyanez történik a protezsztok ignorálásával, és az „ide is, oda is valamit” nagy Tisza Kálmán-i elvnek alkalmi elhanyagolása után.

Eszembe jut, micsoda áhítattal léptem át először az országház küszöbét.

A szívem földobogott, mikor a haza sorsának kohójában éreztem magamat. Még a szolgák is úgy tündek föl előttem, mintha az ország gondjai boronganának az arcukon. És a képviselőket a folyosón micsoda magas lényeknek néztem!

- Ezek - gondoltam - a haza oszlopai, ezeréves nemzetünk életének új biztosítói. Megannyi Árpád, Werbőczy és Deák Ferenc.

Még a lelkem is kalapot emelt előttük.

Pedig a csoportok akkor is pletykáztak, Beöthy Aldzsi akkor is olyan adomákat mondott, amikre Fenyvessy Ferenc pirulva sietett tovább; az ellenzéki képviselők akkor is alázattal várakoztak a miniszteri szoba előtt a folyosón, és az örök-étvágyú, legifjabb Szász Károly akkor is derűlten folytatta négy órával előbb megkezdett, zsebbeli ebédjét.

Akkor templomnak láttam azt, ahol forog az ördögmalom és játszódik az országnak a komédia.

Lássuk az újságilag leggyakrabban emlegetett szereplőket!

Wekerle Sándor

Nem azért kezdem vele, mert ő főalak, hanem azért, mert az olyan emberrel, aki minden hónapban megbukhatik, sietni kell.

Magas, testes ember.

A súlya 156 kiló. A járása nehézkes és a lába hegyét befelé fordítva jár, ami akkor is rosszul állana neki, ha nem volna magyar miniszterelnök.

Az arcát beretválja, és ez első pillanatra a lakáj hatását teszi az emberre, később azonban csak előnyére válik finom szögellétű, fehér, nagy arcának, amelyen a vidámság és ravaszság derűje játszik folyton, míg apró, fekete szemeiből az elmésség kiragyo.

A haja szürke, rövid és tüskés; gondos oldalválasztékkal hordja. A fülei mellett egy kis szakállfélét hord, ami jól áll neki.

Rendesen fekete kabátban jár és fehér nyakkendőt visel.

Kedves étele a sonkacsánk.

Kedves olvasmánya Shakespeare.

Kedves nótája: „Nagypénteken mossa holló...”

Az illatszerek közül a heliotropot használja.

Szereti Szilágyi Dezsőt, Csáky Albint, József főherceget, és tiszteli a szőke asszonyokat.

Mindig dolgozik, és mindig siet.

Gyakran látom őt végigrohanni a folyosón, be egyenesen a büfébe, ahol egy kis adag borjúpörköltet bűvészi gyorsasággal kap be; utána elszi egy fél szivart (Uppmant), s azalatt tíztizenöt embert kihallgat a kis miniszteri szobában.

Innen mindenki boldog arccal távozik.

Ő maga még boldogabb arccal siet végig a folyosón, de mielőtt az ülésterembe lépne, a fél szivarját beledugja a gázlámpa csavarójába.

Jó lesz az ötpercenyi szünet alatt.

A teremben nem üdvözl senkit. Már a belépésekor a szónokra függeszti a tekintetét. Leül. Hallgat egy percig. Akkor már tudja, miről van szó.

Ha felelni akar, följegyez egy-két pontot, de sohasem láttam, hogy azokra a beszéde közben szüksége lett volna.

A memóriája jó. Az áttekintése tiszta. De ritkán hatol a mélyre; szívesebben csapong a felszínen, és átengedi magát az elméje játékának.

Innen van az, hogy hallgatva őt, azt mondjuk:

- Ez nagy és zseniális államférfi.

Olvasva pedig, azt mondjuk:

- Zseniális ember, de nem államférfi.

Nemcsak azért, mert énekelve beszél, és mert énekelve a versek is szebbek, mint szavalva, hanem főképpen, mert tűz van benne, az elmének az a tüze, amely csak a nagy poéták, művészek és nagy rögtönzők tulajdona.

Wekerle poéta, előadóművész és kitűnő rögtönző.

Mint poéta, sajátos megvilágítást tud adni a tárgynak, és megkapó formákat talál. Az embert beleragadja abba a nézetbe, amiben ő is ringatódzik, hogy ez a világosság napfény. Pedig csak villámvilágítás.

Mint előadóművész az arcának pikáns, gúnyos és derült színjátékával kíséri minden mondatát. Néha el is komolyodik, és önérzetes fellobogással csapkod jobbra-balra, nemritkán olyan hévvel, hogy magát is megsebz, vagy pedig fedetlenül hagyja a vékonyabbik oldalát, ahova egy Apponyi vagy Horváth Gyula nem is késik a ripszttal.

De főképpen azzal ragadja a beszéde sodrába a hallgatók lelkét, hogy mindig rögtönözve beszél, és míg ötletei kápráztatóan cikáznak, egy másodpercnyi időt nem enged arra, hogy a szavait beszéd közben mérlegelhesse a hallgatóság. Az új meg új képek és fordulatok forgatagában ragadja magával a hallgatóság figyelmét. Megrohan, elkábít és kikacag. Olykor a legérdekesebb pontoknál hosszú mondatot bocsát előre, és csak mikor a lélegzetek is elállnak, süti el a színes rakétáját.

Érdekes ilyenkor nézni az öreg Tisza Kálmánt.

Rendesen ott ül mögötte a harmadik padban. A karjait keresztbe fonja. A lábait is keresztbe teszi és a följáró szabadjára kilógatva himbálja.

Mosolyog az öreg és nagyokat bölint, mikor Wekerlének egy-egy mondása elcsattan; de a mosolyában mindig benne van:

- Fiatal vagy, öcsém, fiatal.

Persze Wekerle egy csöppet sem tartja magát fiatalnak. Lám, az egyházpolitikai reformok főlészínre hozása micsoda zseniális dolog! Mikor már a vörös bársonyszéknek el van törve az egyik lába, és a nemzet zavarosnak látja azt a bizonyos bort, amelyet oly gyakran öntögetnek a parlamentben a pohárba, akkor ő föláll, és mint egy svarckünsztler, belenyúl a motyóba és előemel egy csillogó, tetszetős, szép arany serleget.

- Állok! És íme, kezembe veszem a Deák Ferenc hagyatékát! Drága és szent ez nekünk! Kinek mi tetszik: tokaji? Kávé? Likőr? Melegen vagy hidegen?

És valósággal az: Deák Ferenc pohara. Telve a liberalizmus tiszta borával.

Csakhogyni játszott az az ő kezére?

Wekerle vakon kapott utána. Tetszett is neki. Az ő lelkét a liberalizmus napfénye melegíti, hát hogyni fogadna el olyan eszközt a fennmaradásra, amely a saját elveinek is megfelel.

Ő maga is abban a gondolatban ringatódzott, hogy ezek a reformok természetes következményei az elkeresztelési rendeletnek.

Csak akkor, mikor megpillantotta a Bécs felől tornyosuló sötét felleget, akkor vette észre, hogy az eszköz mellett ő maga is eszközül van felhasználva.

Ez akkor rendkívül bosszússá tette.

Az ingerültsége olyan nagy volt, hogy napokig nem lehetett vele beszélni.

De a reformokat már akkor visszavonni nem lehetett.

Hát lássuk, hogyni készülnek a korszakalkotó kérdések? hogyni főznek a boszorkánykonyhán?

A magyar arisztokrácia egy része - az utóbbi évtizedben - koldussá lett és kisöprödött mind a főrendiházból, mind a közélet színpadáról, a más része azonban felgazdagodott.

Ez a felgazdagodott rész úgy van most, mint a pálmák az üvegházban. A pálmák az üvegházban nőnek, nőnek és egyszer csak megakadnak a tetőnél. Át akarják nyomni az üvegtetőt. Levegőre kíváncznak.

A magyar arisztokrácia levegője az *udvar*.

Csakhogyni az meg nincs.

Az udvar Rudolf halála óta kripta.

A király elaggott. A királyné az utazási vágy által űzve, évek óta bolyong a külföldön, ma egyik országban, holnap a másik országban.

A mágnásnőknek, a főúri leányoknak új generációja nőtt azóta, és ez a generáció szomorúnak, elviselhetetlennek érzi a sorsát. Nincs udvar. Nincs tér, ahol ragyoghasson, szerepelhessen, virágozhassék a maga levegőjében.

Hol csillogtassa a gyémántjait? Hol ragyogtassa a nevét? Hol keveredjék név a névvel, család a családdal, érdek az érdekkal, ha az udvar levegőjében nem?

Ez az oka, hogy a magyar arisztokrácia évek óta sóvárogva várja és kívánja a trónváltozást.

Ez az oka, hogy a főúri szalonokban, mind Bécsben, mind Budapesten, már évek óta szövök-fonják a kérdést, hogyan lehetne ezt siettetni.

Ezért játszódtott végre elő a polgári házasság kérdése, hogy a király egy országos bonyodalomnak elviselhetetlen unalmaiba keveredjék, és hogy alkotmányos érzületét összeütközésbe hozzák katolikus buzgóságával, és így, miután a liberalizmusnak ellene szegülni ereje nincsen, de viszont a klerikalizmus érdekeinek sem engedheti át a kezét, a sok innen-onnan való zaklatást megunja, és tért adjon a változásnak.

Hát bizony Wekerle maga is alig vette észre, hogyan kerül a kezeibe a liberalizmus zászlója. De ha már megfogta, úgy fordította azt, hogy a nemesebbik oldalát vetette felül, és most már az arisztokrácia új módok fölött gondolkozhatik.

Károlyi Gábor gróf

A vidéki látogató két embert kérdez először, mikor a képviselőház karzatára fölkerül:

- Melyik Wekerle?

- Melyik Károlyi Gábor?

Hát az a szőke szakállú, tüskés hajú, hajlott hátú, kellemes arcú ember ott hátul. Fekete kabát van rajta, és egy vékony bot a kezében. A tenyerét a füle mellé tartja és úgy vigyáz Szapárynak a beszédére. De íme, hirtelen megmozdul. A két kezével a padba kapaszkodva, egy szót kiált magas és erős kappanhangon a beszélő felé. S percekig tartó, zajos derűtség szakítja félbe a szónok beszédét.

Ez Károlyi Gábor.

A legdemokratább arisztokrata. Aki egyszer azt mondta a folyosón egy rangjabelinek többek füle hallatára:

- Kossuth is akkor hibázta el a politikáját, mikor csak egy mágnást akasztatott fel. Ha legalábbis negyvenet akasztatott volna fel, akkor ma másképp állana Magyarország.

A grófból nincs is őbenne egyéb, mint az, hogy egy kicsit raccsol, és hogy behunyt szemmel nyúl az erszényébe, amikor az néha tele van.

No, meg az ifjúsága.

Mert ő nem indult politikusnak.

A véletlen hozta össze a hatvanas évek elején Kossuthal, Klapkával és a magyar emigráció többi tagjaival, s ezeknek a szíve lángjából kapta ő az első szent tüzet. Később, a hetvenes évek elején Garibaldival és Kossuthal együtt lakott. Ez utóbbival Genuában. A rendkívül eleven és örökké jókedvű magyar mágnást mind a ketten szerették. Károlyit Kossuth ma is kedveli, bár azt nem is sejti, hogy az Athenaeum által nyújtott honorárium nagyságát Károlyi Gábor szabta meg, és hogy ebben a Károlyi révén jelentékeny része van egy magányba vonult, nemeslelkű mágnásasszonynak is.

Károlyi Gábor az Eötvös Károly biztatására lépett be 1887-ben a parlamentbe.

A székesfehérváriak, akik fölléptették, sose láttak ennél kedvesebb embert. A legutolsó paraszt-választóhoz is ellátogatott. Összeesőkolgatta a gyerekeket meg az asszonyokat, s a tükör mellé odatette a fényképét.

A fehérvári asszonyok ma is őt tartják a teremtés gyöngyének, valamint a ceglédiek is, akik ha még egyszer monstre-deputációban tisztelegnének a képviselőjüknek, bizonyos, hogy velük jönnének az asszonyok is.

Pedig Károlyi Gábor se nem szónok, se nem a nagy államférfiak közül való. Neki az a szerepe van a parlamentben, ami a sónak a konyhán. De ő maga sem kíván többet. Jól tudja azt, hogy egy-egy közbeszólása többet ér hatás tekintetében, mint akármilyen fényes orációk.

A közbeszólásai néha olyanok, mint a bomba, amely váratlanul csap le és szétveti a szónoknak összes felépített argumentumait.

Mindenki emlékszik, hogy a Tisza Kálmán lejárataiban az ő gúnyjának sok része van.

Az is feledhetetlen közbeszólása, mikor ezelőtt egy évvel az Apponyi egyik nagy beszédébe, amikor Apponyi azt mondta, hogy nem volna bátor a kormánynak ezt vagy azt szemére vetni, az általános csöndben odaszólt:

- Az a baj, hogy nincs bátorsága.

Senki sem nevetett, de minden szív megrendült, mert érezte e szavaknak nehéz igazságát.

Maga Apponyi is levegő után kapott, és nem mellőzhetvén a közbeszólást, hallgatással valami olyanfélét felelt, hogy hivatkozik a múltjára, nem volt-e mindig bátorsága az igazat megmondani.

De a Károlyi szava maradt felül.

Károlyi Gábor gyűlöli a Tiszákat, Szapáryt és Vajay Istvánt.

Wekerlét szereti, de csak azért, mert attól tart, hogy utána Szapáry következik.

Apponyi Albert gróf

A politikai színpadunk Hamletje.

Hosszú, csontos ember. Kitűnő modell Don Quijote illusztrálásához.

Az arca olajbarna.

A szakálla gesztenye színű, ritka és rendetlen.

Az orra nagy és botrányosan félregömbült.

A szemei aprók.

A haját rövidre vágatja, és mintha megszopatná a fejét, úgy hátrasimítja.

A nyaka hosszú és mozgékony.

A kezei nagyok és mindig veresek.

A ruha, jöjjön bármilyen divat, sohasem illik rá. Ha bő, akkor lóg rajta; ha szűk, még idomtalanabbnak tünteti föl az alakját.

Szóval addig, míg meg nem szokja az ember, éppen nem valami kellemes látványosság.

Rendesen az első padban ül a balközépen. A háta ilyenkor meggörnyed. A kezeit keresztbe fonja, és mozgékony arccal figyel minden szónoknak a beszédére.

Ha a szónok unalmas, akkor hirtelen fölemelkedik, és kimegy a folyosóra, ahol rendszeren egy-egy pártjabelijével beszélget. Kettővel egyszerre ritkán, hárommal soha.

Ő az egyetlen parlamenti alak, akinek a politikájával soha senki tisztában nincsen. De nem is lehet, mert ő maga sem tud tisztába jönni magával.

Benne mindig egy jezsuita birkózik egy liberális magyarral. Hol az egyik kerekedik felül, hol a másik.

Volt idő, mikor a klerikális tábor a vezérének tartotta. A *Magyar Állam* akkor az első betűtől az utolsóig hozta a beszédét, a püspökök pedig megválasztatták a Szent István Társulat elnökének. Volt idő meg, mikor a papok a vállukat vonogatták Apponyi magatartására, és a *Magyar Állam* tizenöt sorban írta le a beszédét. Volt idő, mikor azt mondták:

- Ezt az isten is miniszterelnöknek teremtette.

Volt idő meg, mikor így nyilatkoztak:

- Az isten őrizzen bennünket attól, hogy ez a kormányra jusson.

Ma ismét a *Magyar Állam* tartja dicséretre méltónak. Hogy holnap megint merre fordul, azt persze nem lehet tudni.

Élénk emlékezetében van mindenkinek, micsoda magasságba jutott Apponyi az 1887-i év azon pontjától főképpen, mikor zászlójára a *nemzeti párt* nevet írta. Hogy ragyogott ez a zászló, és milyen diadalai voltak az 1892-i választásokon!

Apponyi politikája a nemzet gondolkozásának és érzésének kifejezője- és kifejlesztőjeképpen tűnt föl valahára.

Úgy jelent meg előttünk, mint a tűzoszlop a pusztán tévelygő zsidóság előtt.

Ez az, amit vártunk.

Apponyi nevét még magasabbra emelte az a két nagy beszéd, amellyel a régóta érlelődő liberális eszmékre napsugárként hatott és azokat előhozta.

De hogyan vágódott azután mindenki hanyatt, mikor ő maga állott neki, hogy lekasálja zöldjében a búzáját!

Mint szónokra elmondták már, hogy Cicero, O'Connel és Démoszthenész egy személyben; hogy a hangja csengő, dörgő és zengő; és hogy a beszédei műremekek.

Hát az bizonyos, hogy a mi rossz szónokaink között ő jó szónok, de az is bizonyos, hogy mintaképpen nem állhat mint szónok a jövő nemzedék előtt.

Az ő mesterkéltén bonyolódott, hosszú körmondatai, nehézkes, nagyszabású beszédszerkesztése divatját túlta már, mint a krinolin. Ez a lejárt idők stílusa és elavult stílusok mondat szerkezete. Az előadás művészete nagyot haladt a hatvanas évek óta mind az írásban, mind a beszédben, ami voltaképpen egyre megy.

Az előadás művészete ma már nem ott áll, hogy a gondolatokat fonál-gombolyagok gyanánt eresszük le a mondatokban egymás után. A beszédet pedig kiszabni, mint valami köpönyeget, csak az akadémikusok és szobatudósok feladata lehet.

Ma frissebb levegő jár az elmetermékek alakításának műhelyében. Az eszmék és ötletek nem úszkálnak többé tócsákban, hanem tisztán és szikrásan vetődnek ki a művészi előadásból. A Cicero beszédeiről vett szerkezeti minták is lomtárban hevernek, éppúgy, mint a lovagkor páncéljai, amelyekben nekünk kényelmetlen már a mozgás, és melyek előtt megállva így gondolkozunk:

- Ki a manónak volt kedve ilyen nehéz ruhát viselni.

De elég erről.

Lehet, hogy az Apponyi politikájának éppen ez a körmönfont stílus felel meg: a kerülgetés, a kibúvó ajtócskák, az elburkoltság.

Apponyinak mély, öblös hangja van. Kissé a gégejéből beszél, és hosszú-sovány karjaival mérsékelten gesztikulál. Azonban a taglejtései a melle közepénél feljebb sohasem emelkednek, s alig két-háromféle mozgást végeznek. Nem úgy, mint például Károlyi Gábor, aki még a botjával is gesztikulál a feje fölött, és föl-fölrántja a derekán a nadrágját.

Apponyi magánéletben kedves ember. A családi nevelésben megtanult jól franciául, úgy, hogy azt Magyarországon Szemere Attila, Pázmándy Dénes és Károlyi Gábor sem beszélnek jobban. A zenében pedig olyan jártas, hogy akármikor kezébe vehetné az operaház karmesteri pálcáját.

Jól táncol. Kellemes társalgó.

Kitűnő gazda.

Bizonyisten kár, hogy a jezsuiták nevelték!

Zichy Jenő gróf

Az Andrássy úton egy képráma-kereskedőnek a kirakatában már hónapok óta mosolyogtatja a közönséget egy nagy olajfestmény.

Valami címfestő csinálhatta, mert hallatlanul ügyetlen mázolás. A király koronázásának egy jelenetét ábrázolja, éspedig a hatvágást.

De hát mi van ezen mosolyogni való?

Az, hogy a tömérdek alak közül élénken kivirít egy vörös fej, mint a pipacs a búzából: Zichy Jenő grófnak az 1893. évi ábrázata díszmagyarban.

Ez az egy fej részletesen ki van dolgozva, s míg a többi alak a királyt nézi, ez mintegy oldaltekintéssel a közönség felé fordul.

A vastag aranyráma tetejéről egy cédula lóg le, melyen e szavak olvashatók:

Megvétegetett Zichy Jenő gróf által.

Bementem a kereskedőhöz, és mivelhogy az jó olajfestményekkel is szokott kereskedni, azt mondtam neki:

- Ugyan, hogy tehette a kirakatába azt az ízléstelen mázolmányt?

Vállat vont.

- Mit csináljak - felelte -, maga Zichy Jenő hozta hozzám, hogy tegyem ki a kirakatomba.

Széchenyi volt a *legnagyobb magyar*, Zichy Jenő a *leghiúbb magyar*.

Gazdag ember és fösvény ember.

Nemrégiben is országos szenzációt keltett a lyukas-paplanával, melynek a megfoltozásáért harminc forintot kért tőle egy iparos.

Zichy Jenő életében egyszer rukkolt ki nagyobb összeggel. Akkor, mikor az Eötvös minisztersége alatt rávezércikkezett a *Pester Lloyd*, hogy mint dúsgazdag magyar mágnás ne csak eszméket dobáljon föl a parlamentben, hanem áldozzon is valahára valamire.

Zichy Jenő akkor feltételelesen tizenkétezer forintot tett le az iparoktatás céljaira, az esetleges deficit pótlására, de azonnal meg is indult körútra az országban és „*iparmozgalmi ünnepélyek*” címén harminckét várossal ünnepeltette magát bandériumokkal, fáklyás zenékkal és bankettekkel. Ezen ünnepeltetés költségei a városoknak összesen 34 546 forintjukba kerültek. Zichy Jenőnek a 12 ezer forintja is megmaradt, ünnepeltette is magát, és az ipariskolák is sikerültek.

Íme, ez a Zichy Jenő gróf politikája.

Zichy Jenő gróf vörös fejű, középtermetű, vastag nyakú ember.

Rendesen kávészínű ruhákban jár. A szakállát rövidre nyírottan hordja, s inkább egy jól táplált kefekötő hatását teszi az emberre, mint egy grófét.

A Rózsa utcában lakik, az öreg Pongrácz gróf képviselőnek a feje fölött az emeleten. Itt csinos lakása van. De úgy képekben, mint szobrokban és föliratokban, minden lépten-nyomon egy Zichy Jenőbe ütközik az ember.

A hiúságából nőtt ki az a reklámötlete is, hogy Ázsiába utazik az ősmagyarok lakóhelyének fölkeresésére.

Mert egy időben azzal foglalkozott, hogy a származásának az ágabogait kereste, s e célból minden régi történelmi könyvet megvett a Váci körúti és Múzeum körúti antikváriusoknál. Persze ki is sütötte, hogy a Zichyek nemzetségfája még tán az Árpádénál is régibb, amennyiben a Perzsiában levő *Zich* faluból származnak.

Azóta mindig *indul* Ázsiába, de persze sohasem *megy*. Esze ágában sem volt ez soha. Csak azt akarta elérni, hogy foglalkozzanak vele.

Mint szónok nem tartozik azok közé, akik be tudják vonni a folyosó beszélgetőit. Mély, zengéstelen hangjában elfulladnak a szavak, s csak nehezen érthetők.

Beszélni csupán az iparügyekről és a múzeumról szokott. Azt meg kell adni, hogy mindig mond valamit, mikor beszél, és hogy sok derék és hasznos eszmét vetett már föl a parlamentben.

Ha még valamit meg kell róla említeni, az csak a hölgyek iránt való túlságos szeretete, e tekintetben, azt hiszem, legnépszerűbb.

Rohonczy Gedeon

A szűz imája.

Egy nyári bál vagy téli jégünnep után a bakfisok csak róla álmodhatnak. Pedig a nappali világtátnál már túl van a negyvenen, és a monokli már nem annyira díszül, mint inkább szükséges eszközül szolgál neki.

De ma is daliás alakja van. Középtermetű, erős ember. Pörge kis bajuszát gonddal kunkorítja, de haj dolgában kezdi elhagyatottnak érezni magát.

A nagy politikusok között nem kap numerust. Neki a politika is olyan sport, mint a róka-vadászat vagy a korcsolyázás. Ma megkörvonalazza a *jégcsaládot*, holnap pedig ő viszi az első zászlót a liberális nagygyűlésre a nagy menet előtt, mely a *polgárok egyenlősége* mellett tüntet országosan.

De ő nem is indult államférfinak. Az egyetlen beszéde, melynek nem vívóteremben volt a folytatása, a Tisza szabályozásról szólott. Ezt tavaly mint a vízügyi bizottság előadója mondta el. De mert érdemes, okos és megőrzésre méltó beszéd volt, nem pedig veszekedés, a lapok könnyen átléptek rajta.

Rohonczy különösen akkor van elemében, mikor viharos idők járnak a parlament körül.

Ilyenkor nemcsak beszélni szokott, hanem lőni is.

Országos hatást különben a nemzet fejlődésére nyaranként szokott gyakorolni a sárgadinnyéivel.

Asbóth János

Biberach frakkban. Mefisto Faust nélkül. Leleplező, cselszövő és magánpolitikus. Okos, mint a kígyó; ravasz, mint a róka, és hiú, mint a páva.

Magas termetű, merev testtartású ember. Olyan mozdulatokkal jár-ke, hogy már a megjelenésére ezt mondjuk:

- Ünnepli magát.

Az arca hosszúkás. Szürke, vékony bajuszát hosszúira eresztené, ha lehetne. Rendesen fekete ruhában jár, és mikor a beszédre való felhívást várja, izgatottan teszi-veszi a szemén a monokliját.

Neki már mindig van hallgatósága, noha sohasem lehet tudni előre, hogy miről beszél. Titok az egész ember, pedig mintha az volna az élete célja, hogy ne legyen a világon titok semmi.

Minden beszéde egy-egy leleplezés. Tele van fullánkkal, gyanúsítással és ravaszkodással. Maguk a miniszterek a leghívebb hallgatói, mert Asbóth fölött mindig ott lebeg a kétféjű sas. A bécsi intrikák az ő ajkán találnak megnyilatkozást.

A szónoklása színpadias. Már az állása az. Az előadása pedig patetikus. De olyan pátosszal beszél, amelynek egy hangárnyalata mindig azt mondja:

- No ugye, milyen nagyszerű komédia!

Noha az ellenzék a Hentzi sírjának megkoszorúzása óta tisztátalan kezű embernek tartja, mégis éppen a baloldal az, amelyik éljenzésekre gyullad a beszédei alatt.

Mert Asbóthnak a beszéde vitriol. Hol a kormányt önti nyakon vele, hol a Tiszákat.

Máskülönben gyűlölt és félt ember a Házban.

Hentzi megkoszorúzása óta egyetlenegy ember szorított vele kezét. Az is jónak látta már másnap magát az elmebetegek gyógyintézetébe vitetni; pedig hát csak akkor követett el bolondságot, mikor Asbóthtal kezét szorított.

Asbóth ha nem is rokonszenves, de rendkívül eszes és tanult ember.

A nyilvánosság előtt tizenhét éves korában jelent meg először éspedig mint író. Azután csakhamar a politikai pályára lépett: huszonkét esztendősen ugyanis becsukták, mint az Almássy-Nedeczky-féle összeesküvés részesét. Ez időtől kezdve mindig a politika levegőjében élt. 1866-ban beállt a Klapka-légióba is, de persze jól kiválasztott időben, mikor ti. a nikolsburgi békeokmányt szerkesztették. Volt lapszerkesztő is: Kolozsvárott az *Ébredés* című lapot szerkesztette. Itt hozta világra a híres *thobsai* ütközetet, amelyet jobban restell ma is, mint a római leleplezést.

Mert, amint említettük, rendkívül hiú ember, csak hogy a hiúsága nem abban kulminál, hogy *derék, jó embernek* tartsák, hanem abban, hogy mint *rendkívüli alak* szerepeljen a parlament történetében.

Ezt máris elérte. Csak hogy ebben a szerepében hasonlít az indiai *durián* gyümölcshez, amelyet befogott orral élvezhetnek csak az emberek.

Vajay István

Ott állunk, hogy Vajay István híres ember, és a parlament napi krónikáiban folytonosan szerepel.

Ő az egyetlen ember a parlamentben, aki nem tudja titkolni az elméje fogyatékoságát.

Az igaz, hogy ennek Károlyi Gábor az oka.

Vajay úgy van Károlyi Gáborral, mint az Aesopus számara a fülemülével.

Az emberek dicsérték a fülemülét, hogy milyen gyönyörűen énekel. A számár fölgerjedt a dicséretre, és szintén énekelt.

Vajay rendületlenül meg van arról győződve, hogy ő szellemes ember.

Legyen meg neki az ő hite szerint ez a bibliai boldogsága.

Vajay máskülönben sem valami rokonszenves alak. Kövér, nagy fejét az önhittségnek kirívó vonásai teszik karakterisztikussá. A szemei aprók. A szájával folyton csámcsog. A hangja éles, rizsikelő, fülbántó.

Hol a jegyzői széken, hol a napló-szerkesztő helyén, hol a kormánypárt padjain pillantja meg az ember.

De akárhol ül, mellette sohasem ül senki. S e tekintetben ő igazán *egyedül áll a parlamentben*.

Rosenberg és Visontai

Ha nem ismered Rosenberget és Visontait, ülj nyugodtan a karzaton és várd meg, míg valamelyik szónok a beszédében zsidókat említ.

Abban a pillanatban mozogni látsz egy nagy termetű, fekete, piros képű fiatalembert a kormánypárt padjain, és ugyancsak egy piros képű, szőke szakállú embert az ellenzék padjain.

Az egyik Rosenberg Gyula.

A másik Visontai Soma.

Sámson és Gedeon.

Rosenberg agyonlőtt egy Batthyányt, és mint híres ember bekerült a parlamentbe.

Visontai pedig megvédelmezett egy gyilkost, és mint szintén híres ember bekerült ő is a parlamentbe.

Most mind a kettő hű öre a zsidóság érdekeinek, bár emellett mind a kettő jóra való és kellemes modorú magyar ember.

Rosenberg sokat hallgat.

Visontai sokat beszél.

Lehet, hogy valamikor miniszter lesz belőlük; ha előbb nem, akkor, mikor Istóczy kerül a kormány élére.

Andreánszky Gábor báró

Mint antiszemita képviselő kezdte. Mint fotográfus folytatta. Hogyan végzi, azt tudni nem lehet.

Beszélni ritkán beszél. Akkor is legfeljebb Bethlen András miniszternek.

A beszédei jók. A fotográfiái rosszak.

Az egyetlen, amivel kiválik a köznapi tehetségek közül, az, hogy ő tud legerősebb *halljukot* kiáltani.

Ugron Gábor

Mikoriban az országgyűlések írását kezdettem, egy napon, ahogy a Házba lépek, nagy lármát hallok kihangzani a teremből, mintha legalábbis öt ember gyilkolta volna egymást odabenn.

- Mi az, mi történik? - kérdem ijedten az ajtónálló rendőrt.

- Semmi - felelé az -, Ugron beszél.

Bemegyek a terembe, hát csakugyan Ugron áll ott, és velőkbe csattogó éles-erős hangon beszél arról, hogy a marhasót némely esetben tisztábban szeretik a gazdák.

Ez a beszéd úgy tűnt fel nekem, mintha Kinizsi Pált látnám, amint hősi erejének teljességét kifejtve, a két kardjával böszülten trancsírozna egy kirántott csirkét.

Ugron nem találkozott a maga epochájával.

Ugron forradalmárnak született. A lelke tűz. A szónoklatai viharok. A mondatai kartácsok, amelyek robbannak és gyújtanak, de sohasem ölnek.

Ugron kiváló elme és kiváló szónok.

Mikor a marhasónál nagyobb érdekességű témáról beszél, az mindig eseményszámba megy. Ő már a bevezetésével túlmegy azon a sikeren, hogy leköti a hallgatóság figyelmét. Ő a lelkeket ragadja magával. Gyújt. Rémit. Fenyeket. Villámot suhogtat a kormány feje fölé. Lő, vág, szúr. És mindezt egy perc alatt.

A következő pillanatban egyszerre leesik a hangja, és te kijózanodva, bámulva nézel rá; de a következő percben ismét ott vagy, ahol előbb voltál. Mert Ugron hangja ismét emelkedik. Hosszú, vékony mutatóujjával csáklya gyanánt vagdalja a levegőt, s a hangja csattog, és a vihar újból feltornyosul, és a villámok újra csattognak.

És ez így megy néha egy órán keresztül.

Ugronnak valóban az a nagy hibája, hogy nem tudja a hangját modulálni. Nem ismeri azokat a szónoklati fogásokat, amik csak a hang erejének *kellő* időkből és szavakhoz alkalmazottan való beosztásában érvényesülhetnek. Sohasem olvasta, hogyan szónokolt Kossuth, és nem tudja azt, amit a legkisebb énekes színész is tud: a *crescendo és decrescendo* alkalmazását.

Innen van az, hogy amilyen hasonlíthatatlanul nagy hatásokat tud időnként előidézni a szónoklatával, a többi esetben üres és csinálva-csinált lármázásnak tűnik az fel.

Handabandáz.

Ugron máskülönben magas, kerek fejű, apró szemű, tüskés szakállú ember. A bajuszát nem gondozza, ami sokat levon az arc és alakja festőiségéből. A hangja erős és éles. A gesztusai csapkodók. Öltözködni nem tud.

Azt mondják róla, hogy ősrégi székely családból származik és hogy túlságosan takarékos ember.

Nem tudom.

Mindössze a múltját. Pesten tanult. Párizsba ment huszonnégy éves korában az 1871-i szorongattatáskor, hogy a köztársaság zászlója alatt harcoljon. Majd a Garibaldi seregébe állott, és részt vett egynéhány csatában.

A katonai kérdésekben való jártassága innen származik.

Fejérváry minisztert sokszor mennykövezi. Az ember azt hiszi ilyenkor: no, most mindjárt nekiesik és széttépi.

Pedig a beszéde után együtt cigarettáznak künn a folyosón.

Tisza Kálmán

Tisza Kálmánt ma már úgy nézik a karzati látogatók, mint a múmiákat szokták nézni a múzeumban.

Nem kell megmutatni, melyik az. Az ő feje a kerek, fehér szakállal, vékony bajusszal és fekete pápaszemmel éppolyan ismert, mint Bismarcké, vagy magáé a királyé.

Az évek hosszú során nem is változott semmit. Legfeljebb annyit, hogy a szakálla most már tiszta hófehér, olyan fehér, mint a bátyjáé, Tisza Lászlóé, aki más egyébbel nem is tűnik ki a képviselők közül.

Tisza Kálmán ma már hallgató ember. Nincs is mindig bent a Házban. Szívesebben üldögél künn a folyosón, ahol elmaradhatatlanul mellette lehet látni az ő kedves krónikását, Mikszáth Kálmánt. Mikszáthot szeretheti is. A nimbuszát, melyet az uralkodása teljesen lekoptatott, Mikszáth aranyozta helyre a humorával. Ha Mikszáth nincsen, Tisza Kálmán ma fekete alakja a magyar parlament történetének.

Tisza Kálmánt mi éppúgy nem mérhetjük meg, mint ahogy Vajay nem tudta megmérni a Szent István tornyát, mikor Bécsben járván, alája állott, és fölnézett rá, és fölkiáltott:

- Jaj, de magos!

Ezelőtt pár évvel magam is láttam, hogyan hajladoztak előtte az emberek.

Ma már nem hajladozik előtte senki.

Tisza Kálmán egyszerű öregúr. Pózolni sohasem is tudott. Most is azt a kabátot viseli, amit a nagyváradi szabója varr neki, és pirítós kenyeret eszik kuglerek helyett a vacsorája után.

A parlamentnek most már csendes tagja ő. Csupán akkor lehet látni a teremben, mikor Wekerle vagy Horváth Gyula beszél, vagy pedig mikor előre jeleznek valami érdekes beszédet.

Ilyenkor a Wekerle és Hieronymi széke mögött levő harmadik padba ül be. A fején fekete sapka. A kezében pedig a gömbölyű keménykalapját tartogatja. Az arca a szónok felé fordul. A csattanós helyeken jókedvűen hunyorgat. Wekerlének mosolyog. Horváth Gyulának bólint is olykor.

Mikor ő beszél, az egész Ház elcsöndesül. Egyesek kiállnak a középre. Herman Ottó a két tenyeréből pótfülekét csinál. Károlyi Gábor pedig olyan, mint a macska villámláskor.

Zengéstelen, száraz, gyönge és nehezen érthető hangon szólal meg, de amiket mond, minden szavának van értéke és súlya.

A karzati közönség ilyenkor bosszankodva hajlik előre és hegyezi a füleit, csak az alatt felzúgó helyeslések vagy ellentmondások jutnak fel hozzá.

Az öregúr különben ma már inkább csak a folyosón beszél. Kritikus napokon bemegy Wekerléhez a miniszter-szobába és ott ad neki tanácsokat, vagy pedig, mikor a parlamentben váratlan vihar tör ki, a padból izen Pulszky Gusztitól vagy Hieronymitól hozzá.

Ezt persze mindig oly kíméletesen teszi, hogy alig lehet észrevenni.

Az öregúr nem változott. De a tábor, az változott. Az öregúr ma is olyan csendes, olyan egyszerű, olyan barátságos, mint azelőtt volt.

Wekerle eltanulta tőle a ravaszságot, de nem a házi politikát, azt a modort, amellyel Tisza a szabadelvű párt minden tagját barátjává tudta tenni.

Az öregúr jó barát volt és meleg ember. Wekerle gőgös és hideg.

Az öregúr szilárd volt. Wekerle makacs.

Az öregúr szerény volt. Wekerle feszeleg.

Az öregurat a király szerette. Wekerlét elszíveli.

Az öregúr uralkodott tizennégy esztendeig. Wekerle nem fog uralkodni négy esztendeig.

Tiszára azt mondták, hazafiatlan ember. Magam is ingerült voltam ellene, mikor Kossuthot kihonosították. Hanem valami mégis megenghítette iránta a véleményemet.

Egy ízben ugyanis meg akartam venni Rozsnyai antikváriusnál Horváth Mihálynak *A magyar nemzet történelmé-t*. S ugyanakkor, mikor a boltban alkudtam rá, belépett az öregúr.

- Van-e egy Horváth Mihálya? - kérdezte a kereskedőtől.

- Van - felelte az, örömeiben reszketve.

- Mi az ára?

- Harminc forint, kegyelmes uram.

- Megveszem - mondá az öregúr a kopott bugyellárist elővéve -, újonnan nem kapom, aztán neve napja lesz holnap a fiamnak.

És megvette.

Hanem, hogy aztán Tisza Pista mit tanult ebből a történelemből és hogy mit fog még tanulni, az a jövő titka.

Tisza Pista

Az öreg Tisza fia.

Az értelmének politikai fejlődése abban az időben történt, mikor a Tisza családnak oka volt arra, hogy a népszerűséget semmibe se vegye.

Innen van az, hogy Tisza Pista sportot csinál abból, hogy minél népszerűtlenebb legyen.

Ez természetes karakterfejlődés; ezen csodálkozni nem lehet.

Máskülönben eleven eszű, tanult ember.

Hosszú, száraz, szikár legény. Hasonlít az apjához. Gondos nevelésben és politikai iskolázásban részesült. Tanult Berlinben és Heidelbergben is. Tűrhetően stilizál, és okos dolgokat ír.

Mikor beszél, rendesen skandalumokat csinál a Házban. Ilyenkor az arca sápadt és kikelt. Nyugalmat erőszakol magára, és egy elbizakodott, hetvenkedő legényke hatását teszi a hallgatóságra.

Pedig amiket mond, mindig talpraesett dolgok, csak az egyénisége és a modora teszi a hallgatókat, már mielőtt szólna, ingerültté.

Ő egyenesen miniszterelnöknek született. Tisza bizonyára legalábbis addig óhajtott kormányelnök maradni, míg a fiát megteheti miniszternek.

Nem sikerült.

Tisza Pista pedig az egyénisége miatt nehezen tud magának utat törni.

Pulszky Guszti

Akik olvassák, azt mondják róla:

Ez értelmes ember, de nincs isten, aki megértse.

Akik hallgatják, azt mondják:

Hallatlan, micsoda unalmas fecsegő.

Akik érintkeznek vele, azt mondják:

Kellemetlen fráter.

Én mindössze azt tapasztaltam, hogy mindig Wekerle körül lődörög, és hogy hízeleg neki. Hát én meg azt mondom:

Ennek az embernek jövője van.

Illyés Bálint

Költő, pap és politikus.

Mint pap, nem tudom, milyen. Mint politikus: lírikus; és mint költő: politikus.

Mikor versét olvasom, azt gondolom, vezércikket olvasok; mikor pedig a beszédét hallgatom a Házban, azt gondolom, verseket szaval.

A feje hasonlít a Szent Péter apostol fejéhez. Én ugyan a jelzett apostol fejét sohasem láttam, de meg mernék rá esküdni, hogy ilyen volt. S ha Szent Péter újra a földön járva végigballagna Bárádon, ott a polgárok egyszerre fölkiáltanának:

Nini, ahun megy Illyés Bálint.

Ő azonban komolyan fogja fel mind a politikát, mind magát. Talán egyetlen ember a pártban, aki hiszi, hogy a kormányra jutást megéri.

És ebben nincs is lehetetlenség. Ő, aki mint katona részt vett a szabadságharcban, noha akkor csak tizenhárom éves volt, nem lehetetlen, hogy rendkívül magas kort fog elérni.

A szónoklatait gondosan megírja előre, és puskázva beszél. Vagyis maga elé teszi a megírott beszédet, és fél szemmel lepislogva olvassa. Olyan érzéssel beszél mindig, mintha halottat prédikálna el, és ami floszkulust talál a lapokban és versekben, azt gondosan mind beleszővi a beszédeibe.

Derék magyar ember és jó hazafi, de sohasem lehet hasonlítani világító toronyhoz.

Andrássy Tivadar gróf

Andrássy Tivadar mindig örül, mikor Szapáry Lászlót hallja beszélni. Nem azért, mintha az holmi érdekes vagy okos dolgokat beszélne, hanem azért, mert ez az egy ember rosszabb szónok, mint ő.

Az embernek szeme-szája eláll, hogyan lehet annyira utánozni a vízbe fuldoklót, mint ő teszi, mikor beszédet tart.

Aki nem ismeri őt és ilyenkor hallhatja, azt mondja:

Nem értem, mit beszél, de azt látom, hogy írás van előtte, bizonyosan a titkárja csinálta.

Pedig ez egy igen rendes agyvelejű úriember. Az elnöki széken mint alelnök kifogástalan ügyességgel mondja el a kellő megjegyzéseket, és a közéletben is minden szereplése azt bizonyítja, hogy Andrássy Gyulának a fia.

Jó hazafi is.

Buzgó elnöke a képzőművészeti társaságnak, és liberális, egyenes ember.

Bár sok ilyen gyöngye nyelvű, de izmos lelkű magyar ember volna a mágásaink között!

Ugron Zoltán

Fiatal ember. Szereti Károlyi Gábort és a kockás nadrágot.

Mint buzgó közbeszólási gyakornok keltett az utóbbi időben figyelmet.

Hogy a politikában önmagát felülmúlja valamikor, az lehetséges, de hogy másokat nem fog felülmúlni, az meg bizonyos.

Atzél Béla báró

Magas termetű, kis kerek fejű, nagy fekete szemű ember. A haját meg a szakállát nyírja. Elegáns. Büszke. Jó barátja mindenkinek, aki a bárón felül van.

Ő most nagyobb ember, mint a maga idejében Széchenyi volt. A kaszinóban ő fújja a tenort. Károlyi Pistának jó barátja. A poroszoknak pedig ő a gőzmasinája.

Annyi bizonyos, hogy valami mindig mozog benne. Vannak néha jó eszméi, melyeknek a megvalósítása a nemzetre nézve üdvös lenne, és van hozzá pénze is.

De a kitartás hiányzik nála.

Thaly Kálmán

Az ő karakterisztikus tatárfeje mindjárt szemébe tűnik a képviselőház látogatóinak.

Összenyomott, erős vonású arc. A fejét pedig mintha mindennap a borbély kirakatából hozná a Házba.

Valamikor fekete ember volt. Most már fehéres-szürke. Hiába, megöregszik minden a világon.

Ő mint poéta kezdte a nyilvánosságot. Ő csinálta az *Árpád apánk, ne féltsd ősi nemzedet* kezdetű, bokázó nótának a szövegét.

Ma már nemigen ismerik ezt a nótát, mert nem bokázik a magyar, de a hatvanas években együtt énekelték a *Garabangyi* (Garibaldi) nótával országszerte.

Az arca és alakja olyan pogányul kuruc, hogy az ember őt először látva, azt mondja:

No, ha ez felöltözne gyolcsingbe, gatyába, nem szeretnék vele találkozni a Bakonyban.

Pedig egy galambszívű, jólelkű öregúr.

Ha fel is rukkan olykor, öt perc múlva már ő maga siet békülni, és csak azért nem vakarja a fejét röstelkedésében, mert a frizuráját összezavarná vele.

Rendesen a Fejérváry miniszter széke mellett ül, és innen beszélve szokta összeszidni szemtől szembe rögtönzött haraggal. Fejérváry mosolyogva néz rá. Az öreg meg csak beszél, csak ágál. Mikor aztán bevégez, az az első dolga, hogy előveszi a zsebéből a cukorpikszist, és odakínálja Fejérvárynak.

Csak hogy míg a pikszisre kerül a sor, nagyot kell addig várni, mert Thaly Kálmán minden pillanatban kész arra, hogy beszédet kezdjen, csak a befejezést nem tudja megtalálni.

Hiába oszlik ki a teremből az egész országgyűlés, hiába sugdossák hátulról:

- Fejezd már be!

Neki ez mindig nagy munka, s csak a végső kimerülés bírja rá, hogy az utolsó mondatot befejezze.

Persze azt mondanom sem kell, hogy szintiszta hazafi, és hogy nem enged a negyvennyolcból.

A kurucokból gyakran idéz. Az isten trónjára is azt látja felírva: „Pro patria et libertate!” De ő maga az akkori nagy alakok közül legjobban csak Bottyán generálishoz hasonlít, aki tudvalevőleg a fél szemére vak volt.

Issekutz Győző

Fekete, cigányforma, alacsony örmény ember.

Ritkán beszél, de mindig olyan hosszan, hogy Apponyi is beleszédül a hallgatásába.

Ez onnan van, hogy Issekutz képtelen a legegyszerűbb dolgot is röviden kifejezni. Ha ő például ezt akarná mondani a parlamentben: „*odakint esik az eső*”, így mondaná el:

„Tisztelt Ház, talán nem élek vissza az önök becses figyelmével, midőn itt egy rövid megjegyzést óhajtok tenni, előrebecsátván, hogy ez a megjegyzésem korántsem az előttem szóló tisztelt barátom szavaira vonatkozik, csupán konstatálása egy olyan időrendi változásnak, amely mezei gazdaságunkat mélyen érdekli, és így általános figyelemre joggal tart igényt úgy az igen tisztelt miniszter úr részéről, mint a nemzet részéről. Tisztelt Ház, ezek előrebecsátása után hozzáfogok megjegyzésem kifejtéséhez, kijelentvén, hogy ebben csupán egyéni szempontból és nem a párt nevében nyilatkozom. Tisztelt Ház, azon területen, amely nem tartozik ezen igen tisztelt épület területéhez, de ehhez igen közel állván, szomszédosnak is volna mondható, ha ugyan a »szomszéd« szó fogalma megfelelne két nem szorosan együvé kapcsolt és nem egynemű micsodaság természetének, hát mondom, tisztelt Ház, az említett területen olynemű tünetek mutatkoznak, amelyek a rendes időjárás lényegétől eltérve, a felső, nem politikai, de légi rétegek cseppfolyósságát involválják” stb. ad infinitum.

Szóval, mikor beszél, mindig vizes idő van.

Istóczy Győző

Nyugszik a feltámadásnak boldog reményében.

Szilágyi Dezső

Óriás a törpék között.

Olyan szónok, mint John Bright. Tanult. Tud. Van benne akarat és kitartás. Az alkotásai praktikusak. Ha kell, jó modorú; ha kell, goromba, mint a bérkocsis.

Az Isten is miniszternek teremtette.

De a parlamenti menyasszonysága mégis soká tartott.

Ennek azonban ő maga az oka.

Életének legfőbb gyöngesége az volt, hogy bevette az Apponyi maszlagát.

Apponyi ugyanis el tudta vele hitetni, hogy Magyarországon a polgári származása miatt sohasem lehet miniszter. Egy polgár-miniszter volt csupán: Horváth Boldizsár. Több nem lesz. Ha mégis lesz valaki, az nem lehet más, csupán csak Szilágyi Dezső, de csak akkor, ha Apponyi lesz a miniszterelnök.

Szilágyi Dezső abban az időben komolyan fogta fel Apponyit. Hitt benne.

De aztán kijózanodott.

Ment a maga útján, és a hajóját, ha meg is roncsoltan, de nem összeomlottan vitte a kikötőbe.

Mint miniszter rendkívüli munkaerő és szorgalmas is.

Ez eddig hihetetlenül hangzott. A kövérsége miatt ugyanis ráfogták, hogy lusta és kényelmes. Szilágyi az alkotásaival felel a gonosz nyelveknek.

Az udvarnál nem szeretik.

Ahányszor még Bécsben járt, mindig örömmel jött haza. Nem azért, mintha jól végzett volna, hanem mert túlesett a hosszú és hideg, ünnepies ábrázatokon.

Bécs még mindig ellenzéki fluidumokat lát benne. Lehet, hogy ezután - a Kossuth-zászlók betiltása miatt - szívesebben fogadják, sőt tán ebédre is meghívja a király.

Szilágyi Dezső szereti a jó ebédeket (ámbátor a király asztalánál testileg még nem lakott jól magyar ember) - és az is illusztrálja az ő politikai buzgalmát, hogy az ülések ideje alatt semmivel sem étkezik jobban, mint a legutolsó diurnistája. Egy kis borjúpörkölt, egy szelet sonka futtában, néha állva bekapva -, ez az igazságügyminiszter ebédje néha heteken át.

És ebben csak annyi változatosság van, hogy ha beszéd során van, akkor egy pohár közönséges asztali bort, ritkábban egy pohár madeirát önt be.

Hogy aztán mennyi spiritusz van a beszédeiben, azt mindenki tudja. Őt hallgatni élvezet, kivált ha rögtönzötten beszél, hogy valakinek a támadásait visszaverje. Ilyenkor a gorombaság csimborasszói magaslatára emelkedve, kápráztató tűzijátékokat produkál.

Az előadásában van valami professzori. Jobbra és balra hajlong. Olykor meg - különösen mikor nevetségessé akarja tenni a tisztelt előttemszólót - táncmesteri állásokat vesz föl, s aztán ördögi mosolygás kíséri az éles nyilakat, amelyeket biztos és erős kézzel lő az ellenfelére, egy perc alatt elborítva ezernyi sebbel, amelyek közül nem egy életveszélyes is.

A privát életben hol selyem, hol pokróc. Az alantasaival szemben mindig pokróc, de nem azért, mintha rossz ember volna, hanem mert unja az apró-cseprő ügyeket, és mindig kevesli, amit dolgoznak.

Tud angolul, franciául és németül. A memóriája nem éppen kitűnő, de az elméje friss és széles határban mozog.

Kitűnően vív, és kedvesen udvarol. De nem kitartással.

Ez az oka, hogy házasságig még nem udvarolt senkinek.

Babó Emil

Magas, sudár, barna legény. Az arcában a magyar, a jász és tatár-típusnak sajátos keveréke. A haját gondosan szétválasztja. A nadrágját vasaltatja. Veres nyakkendőt hord fekete ruhához, és feketét a tarka ruhához.

Az 1892-i választások hozták be a Házba, és a szeged-tanyai népet képviseli. Mikor először megszólalt a Házban, azt mondták:

Szakasztott Orbán Balázs.

És a mély, dörgő hangjában van is a megboldogulttal valami hasonlatossága.

A függetlenségi pártnak egyik legmerészebb szónoka. Szorgalmas képviselő. Mindig hű őre a tanyai nép érdekeinek.

A Háznak ő a leggyakorlottabb és legflegmatikusabb vívója. Egy duellum előtte éppolyan csekélység, mint egy beretválkozás.

A flegmájáról beszélnek a következő történetet:

Szegeden ezelőtt egynéhány esztendővel egy angol járt, aki nem tudott magyarul.

Az angolt azon a részen, ahol az ember az állati származásának címerét hordja, megharapta egy kutya.

Az angol megy az utcán és meglátja Babó Emilnek az ügyvédi tábláját:

Dr. Babó Emil

A dr. tévedésbe ejti. Fölmegy Babóhoz. Babó a szokott egykedvűséggel fogadja, és helyet kínál neki. Azonban az angol nem ül le. Se szól, se beszél. Leveti a kabátját, leveti a mellényét, lerakja a gallérját és eközben a kardokra néz, amikor az irodát díszítik.

Babó, látva az angolnak haragos szótlanságát, szintén levetkezik derékig. Azután leemel két kardot a fogasról. Az egyiket az angol kezébe nyomja. A másikat ő fogja marokra. Azzal összezsap vele és végigvágja az arcán és a mellén.

Az angol káromkodik.

Babó tüt és cernát vesz elő. Legyűri az angolt a kanapéra, összevarrja a sebét, vattát tesz rá, beköti. Azután felöltözteti szépen, és az ajtón kikísérve, barátságos kézszorítással elbúcsúzik tőle.

Ez Babó Emil.

Mindig lovagias, mindig udvarias; mindig flegmatikus és mindig magyar ember.

Egy dologban még Apponyt is lefőzi. Abban, hogy sokkal szebben tud táncolni.

Ivánka Oszkár

Fiatal ember, látszatra. Értelmes ember valósággal. Vékony kappanhangja a nemzeti párt seregében gyakorta megszólal. A közgazdasági ügyekben és a nemzetgazdasági kérdésekben széles szakismereteket mutat. A miniszterekkel és a kormánypárttal az izgatott vitákban hévvel gorombáskodik. Apponyinak hű fegyverhordozója.

Széll Kálmán

Az állandó miniszterelnöki kandidátus.

A régi jó világban Deák Ferenc tette őt miniszterré, mert a keresztapja Deák Ferenc volt, az ipa pedig Vörösmarty Mihály.

De őt érdemmel vette arany-tenyérre a protekció.

Valódi államférfiú, szorgalmas ember.

Aztán még annyira fiatal (negyvenkilenc éves), hogy még egy-párszor lehet belőle pénzügyminiszter.

Barabás Béla

Ügyvéd volt Aradon. Rendkívül barna arca nagy klientúrához juttatta. A románok ugyanis azt gondolják, hogy román; az örmények azt, hogy örmény; a zsidók is, a keresztények is magukhoz tartozónak gondolják. És ő mindenkit meghagy a maga hitében.

De jeles ügyvéd. Jó szónok, és van elég fűrfangja a törvénytudáshoz.

Már egyetemi hallgató korában kiválott a társai közül erős függetlenségi érzelmeivel.

Az aradi vértanúk emlékoszlopát az ő kezdeményezéséből építették.

A hírlapíróknak kedvében jár (és ez nem kerül nagy fáradságába, mert jó modorú, szeretetreméltó ember) - ergo okvetlenül híres ember lesz belőle.

Jókai Mór

Egy halhatatlan a halandók között.

Nem éppen kellemes állapot mindig a szemek keresztüzében létezni, s tudni azt, hogy: no, ezek most azt nézik, hogy állok, hogyan pödröm a bajuszomat, hogyan eszem, hogyan járok.

És ez untatja is Jókait.

Beleunt a saját dicsőségébe. Többet már nem érhet el, mint amennyit elért, és nincs nagyobb vágya, mint hogy valami csöndes zugban, gondoktól mentesen élhessen.

Persze az ilyen jó embernek, mint ő, ez lehetetlen. Ő egész életén át a jó barátainak írt pénzt. Az övé csak a munka maradt, no meg a dicsőség, amit semmibe se vesz.

Most is életerős, magas és eléggé egyenes ember.

A tekintete tiszta, a beszéde csengő, az esze járása fiatal.

Rendesen fekete ruhába öltözködik, és hátul kilógatja a fehér zsebkendőt. A fején paróka van; a zsebében ceruza, az arcán jószágos mosoly.

De valahányszor a parlamentbe lép, mindig ott lebeg az arcán:

Unlak benneteket, politizáló nép; csupa frázis vagytok és haszonlesés.

Legjobban érzi magát a svábhegyi kertjében. Itt megfeledkezik a világról, és elbeszélget a bokraival és virágaival, a mindig kedves természettel.

A téli lakása a Bajza utcában van. Egy rosszul épített villa ez. A közönség nem is sejti, micsoda puritán-egyszerűségű írószobája van az öregnek. Önképzőkori poéta nem tudna írni abban a szobában, mert az ajtaja szimpla és egyenesen a nagylépcsőről nyílik.

Az ajtó előtt ott szuszog meg mozgolódik folyton egy szolgálóember; és a lépcsőn járók kopogása is úgy behallatszik az öregúrhoz, mintha az íróasztala mellett mennének el.

És ilyen hétköznapi zajban írja ő azokat a bűbájosan szép regényeket, amikben a fantáziájának délibábja ma is a régi tündérszínekkel játszik és gyönyörködteti az egész világot.

Bizony nem érdemes Istennek se lenni aranybánya nélkül.

Szemere Huba

De genere Huba. Ami annyit jelent, hogy az ősei Árpád apánkkal együtt jöttek be a hazába. Fia ezenkívül Szemere Bertalan miniszternek, és unokaöccse Szemere Miklósnak, a poétának.

És a legszerényebb tagja a Háznak.

Szőke fiatalember. A hangja gyöngé, de a beszédei erősek. Különösen a Bethlen András miniszter kérdéseibe szokott beleszólni, amikor is kiváló nemzetgazdásznak bizonyítja magát.

A függetlenségi párthoz tartozik.

Bartha Miklós

A vihar emberi alakban.

Született 1848-ban. Él 1848-nak.

1880-ban vonta magára először a nemzet figyelmét, mint áldozata egy katonai fegyveres brutalitásnak. Ő csak a tollával sértett. Azok ketten karddal rohanták meg őt, és a védtelen embert a szobájában úgy összevagdalták, hogy csak az Isten csodája tartotta életben.

De a kegyetlen afférnek jó vége lett. Őt országgyűlési képviselőnek választották, a két hadnagyot pedig kapitányi rangba emelte a legfelsőbb kegyelem.

Bartha a legszebb politikai cikkeket írja az országban, és a legformásabb beszédeket mondja a képviselőházban.

A stílusában van valami Kossuthból, Hugo Victorból és Shakespeare-ből.

Magas, deres fejű ember. Az arcát az akaratszilárdság vonásai karakterizálják.

Ifjúságában Petőfi volt a bálványképe. Innen van, hogy ma is Petőfi-szakállt hord.

Később, hogy Kossuthnak a vezéreszméit megértette, lángoló lelkesedéssel állott a függetlenségi tábor zászlója alá.

Ma is ott van. Ott is marad.

Harcot tollal és szóval, s ha Ugron Gábortól el tudná oldani a hajóját, egyik nagy intézője lehetne a függetlenségi törekvések jövőjének.

Csávolszky Lajos

Mint képviselő nem sokat hallat magáról. Mint szerkesztő országszerte ismert a neve, főképpen a hallatlan szerencséje miatt, hogy a kezében minden arannyá változik.

Milliomos.

Egyetlenegy számítását húzta át a sors. Ez eléggé érdekes arra, hogy följegyeztessék.

Csávolszky, ismerve Kossuthnak a helyzetét, ajánlatot tett neki, hogy legyen az *Egyetértés*-nek fizetett munkatársa.

Ez történt 1894 januáriusában.

Havi ezer frankot ajánlott föl Kossuthnak, s nem kívánt tőle többet ezért, mint havonként egy cikket.

Kossuth a fejét csóválta.

Hamisság van ebben - mondá -, így akarnak nekem pénzt juttatni. Nem fogadom el.

De kormányzó úr - mondotta Helfi. - Ez egészen tiszta dolog. Magyarországon ma nem úgy állanak a sajtóviszonyok, mint 1848-ban. Ma Budapesten ötven olyan hírlapíró is van, aki kap ennyi fizetést egy-egy laptól, anélkül, hogy többet dolgoznék érte, mint amennyit kormányzó úrtól kívánnak.

Kossuthnak ekkor megtetszett az a gondolat, hogy ő a munkájával könnyebbítsen a sorsán, de mégis egy havi gondolkozó időt kért.

Ez alatt az egy hónap alatt történt, hogy megvették a Kossuth-könyvtárt.
És Kossuth így felelt Csávolszky megbízottjának:
Most egy évig pihenek. Az Alpesek közé megyek üdülni. Majd a jövő évben...

Justh Gyula

A körülmények tették őt pártvezérré.
Sokkal egyenesebb és nyíltabb ember, hogysen a vezérségével a közbecsülésen kívül más eredményeket is el tudna érni.
A tiszta politikai karakterek közül való.
Jövője tehát nincsen.

Szederkényi Nándor

Az egriek örökös képviselője.
Tud magyarul, németül, diákul, és különösen jártas a papok nyelvében.
Innen van, hogy az egri papság mindig hű támogatója. Persze ő is hű támogatója a papi érdekeknek.
A politikában sok vizet nem zavar, habár sokszor beszél, de a tollával érdekes munkákat végez. Így az általa megírt Heves vármegye monográfiája egyike a legszebb és legérdekesebb magyar monográfiáknak.

Batthyány Tivadar gróf

Szép fekete szakállá van. Éppen olyan ember, mint a vértanú Batthyány Lajos volt.
De csak külsejében.

Károlyi Pista gróf

Ma már ugyan nem *Pista*, hanem *István*. Mert ő az a bizonyos „Tanulj Jancsi, János lesz belőled!”
Piramidális gög, könnyelműség, léhaság, gyönyörhajhászat és fennhéjázás -, ez volt Károlyi *Pista* gróf hajdanában.
Erős önérzet, meggondoltság, nemzeti érzés és nemzeti feladatok teljesítése - ez Károlyi *István* gróf ma.
Ez az átalakulás nagy lelki megrendülések következménye.

Az első megrendülést a mayerlingi lövés okozta.

Károlyi Istvánnak missziója volt. Ő arra látszik a sors által kijelölve lenni, hogy a korona fagyasztó fényét meleggé tegye hazánkban, és hogy a hatalom szívébe a magyar nemzet iránt való szeretetet plántálja be és növelje meg.

Remegett a lelkünk örömeiben, mikor láttuk a jövőidők csillagzatának előreomló sugarait.

Azonban a mayerlingi lövés eldördült, és Károlyi István feladat nélkül találta magát a világban.

A második csapás a gögjét találta és törte össze. Meg kellett tudnia, hogy a természet nem alkotott rangosztályokat, és hogy így a grófember és a közember között csak festett különbség az ősi címer.

E csapás alatt még ma is vonaglik.

De ez már utolsó állomása annak az útnak, amelyet a közvélemény a „mit gondolkodnak?” s „mit szól a világ?” félelmes útjelzői között tett meg Károlyi István.

Mert neki gyöngesége az, hogy a mások becsülését és bámulását olyan értéknek tekinti, amelyért pályázni életfeladatának tartotta.

Ma már nem pályázik, csak tétováz.

De már az új utat én kijelölve látom. A jegyet a Felsőmagyarországi Közművelődési Egylet elnökségével váltotta meg hozzá, s a Kossuth koporsója mellett kezdte meg.

Ez a koporsó nem a halál szimbóluma. Ebben a koporsóban azt a földet vitték, amelyből a nemzeti érzések pálmája hajt ki és magasodik fel.

Károlyi Pista a szintiszta hazafiságával és rendezett vagyonával csodákat tehet Magyarországon. Politikai egyéniségét hasznos kitűnősséggé erősíti, s a magyar társadalomnak nemzeti irányban való kifejlődését elősegíti.

Bizonyára észreveszi majd az irodalmunkat is. A magyar írók elhagyatottak, s a hírlapokon kívül tisztán a szegény középosztály teszi lehetővé, hogy könyvek jelennek meg.

Jókain kívül nincs egyetlen író Magyarországon, ki a tollával függetlenül tudna élni. Kénytelen azt bérbe adni lapoknak. Innen van az, hogy az irodalomtörténet az évenként megjelenő könyvekből egyet is alig talál méltónak a följegyzésre.

Károlyi Istvánnak rá kell fordítania a szemét és a lelkét a magyar irodalomra is. Eszmékben és tervekben ő sohasem volt szegény. Meg fogja találni itt is a maga feladatát.

Szapáry László gróf

Ezt a fiatalembert Szapáry Gyula hozta be a parlamentbe 1892-ben, mikor az volt a jelszó, hogy mágnás-parlamentet csinálnak a képviselőházból.

De különben is politikára nevelték. Mihelyt az iskoláit elvégezte, követségi attasénak küldték Londonba. Ott részt vett egynéhány bálban és teaestélyen. Játszott politikai szerepet, lawn-biliárdot, tric-tracot és colimaçont, aztán hazajött államférfiúnak.

Egy óriás örökség, amely egyik nagynénjétől néz rá, a nagy Konstantin jellegével van előtte megjelölve. Ez az oka, hogy a Magyar Állam nagyságai között látjuk szerepelni.

A parlament legrosszabb szónoka: hebeg, reszket és vért izzad, mikor beszél, de azt meg kell adni, hogy amiket mond, nem új, és nem bizonyít egyebet, mint azt, hogy a politikai dilettantizmus szintén szép foglalkozás annak, aki egyéb feladatot az életben és társadalomban magának találni nem tud.

Bánffy Dezső báró

A Bánffyak állítólag skandináv eredetűek. No, ez a vér a Bánffy Dezső ereiben már nem csörgedez. Ez egy kedves paprikás, egyszerű magyar ember.

Az újságírók meg az ellenzékiek nem szeretik. Maga Wekerle is pokolba kívánja néha, mikor a jó Bánffy az ülés unalmai közepette a naszódai ülések hangulatába beleandalogva, el-elszólja magát, vagy elfelejti, micsoda kérdést kell feltennie, vagy rendreutasít egy olyan képviselőt, aki az ülésen nincs is jelen.

Bánffy is a Szapáry mánás-parlamentjének a kreatúrája. A jó, öreg Péchy Tamást letették miatta, csak azért, mert az nem volt báró. Gondolták, ha a világot is csak parva sapientiával kell kormányozni, milyen jól el fogja kormányozni az üléseket Bánffy Dezső, akinél ez a kellék nem hiányzik.

És mégis csinált zavarokat.

Emlékszem egy ülésre, mikor a vitát bezárta, holott szónokok voltak még följegyezve. A Ház felzúdult. Csattogtak az Ugronok, és dörögtek a Horváth Gyulák.

Bánffy pedig összesunyorított szemekkel és szétborzolt bajusszal mosolygott.

Mert nála a düh mosolygásban nyilvánul.

Lehetetlen föl nem kacagni, mikor ezt a mosolygást látja az ember.

Az arcán ilyenkor egyszerre lehet látni a jókedv ráncai között az ijedtséget, a zavart és mérgelődést és a kifejezését ennek a gondolatnak:

Volnál csak közelebb, Horváth Gyula, egyszerre leharapnám az orrodát.

Horváth Gyulára különösen haragszik. Nemcsak azért, mert az erdélyiek egyáltalán haragszanak egymásra, hanem azért is, mert Horváth Gyula jobban érti a házszabályokat, mint ő.

A zavarokat, amiket csinál, pompás ebédekkel paralellizálja.

Hogy ezeken az üléseken kitűnően elnököl, az bizonyos. Sehol jobban nem lehet mulatni, mint az ő ebédjein.

Mert ő a magánéletben szeretetre méltó, jókedvű magyar ember. A felesége meg pláne gyönyörűséges szépasszony, egyike az ország legszebb nőinek.

Kár is, hogy Bánffy Dezső politikai szereplést vállalt. Neki a sorsa az, hogy örökös zavarban legyen.

Lám, a Kossuth temetésével is hogy meg volt akadva. Meg kellett ugornia.

Mármost el lehet képzelni ezt a jó vérű magyar embert, milyen keserősége lehetett, hogy a kormány szorultságába neki is szorulnia kellett, s ahelyett, hogy érzelmeinek megfelelően sirathatta volna Kossuth Lajost, megint csak mosolyognia kellett.

Hanem ekkor, azt hiszem, a saját orrát szerette volna leharapni.

Bernáth Béla

Valahányszor filoxéráról van szó, Bernáth Béla mindig fölkel és elmondja a tokajhegyaljai veszedelmet.

A beszédét már mindenki ismeri, mert négyszer-ötször elmondja évenként, de ez csak amellett bizonyít, hogy a tokajhegyaljai állapotok mit sem változtak.

A kerületében nevén ismer minden embert. Az urakat tegezi, a parasztokat urazza.

Tályán elnöke minden céhnek és testületnek, és a nyári szüneten ő fogdossa a plébánossal a hívek és választók méhrajait.

Komjáthy Béla

Ritkán beszél, de mikor beszél, mindig érdekes.

Különben is jó adomázó. Eötvös Károly után ő mondja a legjobb adomákat.

Komjáthy Bélát Verhovay szülte. A szülés az anyának életébe került. De nem Komjáthy volt az oka. Komjáthy különben is világra hozta magát, akár mint ügyvéd, akár mint verekedő.

Berele Háynak a védelmét a ceglédiek meg nem bocsátják neki soha.

Ami pedig a verekedést illeti, egynéhány katonatiszt többet beszélhet róla, mint én.

Ő találta fel a híres életbiztonsági párbaj-pisztolyokat is, amelyeknek annyi becsület köszönheti az egészségét.

Sima Ferenc

Kezdte azon, hogy néptanító volt. Folytatta azon, hogy felcsapott lapszerkesztőnek.

A lapszerkesztésben amerikai mintákat követett, amennyiben a lapját a nyíltterek rovatára alapította.

Soha annyi cáfolat nem jelent meg sehol nyomtatásban, mint Szentesen. S ha az utókornak nem marad egyéb emléke Csongrád vármegyéről, mint a *Szentesi Lapok*, akkor bizonyára ásatásokat fognak kezdeni azon akasztófa-erdő feltalálása végett, amely az adatok szerint feltétlenül kellett hogy létezzék a Sima-érában.

Mint szónok főképpen árvízben dolgozik. Egy órán alól nem adja, s éppezért nagyon szeretik, ha beszél, azok, akik a büfében kényelmesen óhajtanak ebédelni.

Madarász József

Egy nyolcvanesztendős fiatalember.

Már 1832-ben országgyűlési képviselő volt, s azóta, leszámítva a kufstejni hétévi rabságát, mindig a haza törvényhozói között foglalt helyet.

Nagy, tömört, fehér szakállát rendszeren ott lehet látni az első sorban.

Sohasem hiányzik. Ő az első és a legutolsó minden ülésen.

A beszédek figyelemmel kíséri, még a legunalmasabb szónokét is. Legfeljebb a Wekerle beszéde alatt sétál a padok mögött levő kis térségen, és jókedvűen közbeszólogat.

Mindig jókedvű az öreg, és mindig egészséges.

Nagy sikereket nem ért el a politikában, de nem is érhetett, mert az indítványai mindig olyanok voltak, hogy magukban hordták a lehetetlenséget.

Így például 1848-ban svájci köztársaságot akart csinálni Magyarországból.

Az öreg különben ma is jól táncolja a csárdást, és affektál, mint egy falusi kisasszony.

Pulszky Guszti

- Hoztam neked, Ferkó, egy leendő minisztert.

Így mutatta be 1868-ban Deák Ferencnek Pulszky Ferenc a Guszti fiát.

Azóta Pulszky Guszti folyton miniszternek készül.

Nem is igen lehet látni másutt, mint a miniszterek körül. Főképpen a Wekerle árnyékát szereti.

Sokan okos embernek tartják, mert nem értik, amiket beszél. Pedig sokat beszél. Egyes definíciói híresek arról, hogy emberi ésszel felfogni lehetetlen. Ha meg ő nekiáll, hogy megmagyarázza, akkor éppenséggel nem lehet tudni, miről van szó.

Nem szereti senki, s épp ezért nem lehetetlen, hogy a Fejérváry miniszter utódja után ő lesz a honvédelmi miniszterünk.

Drakulics Pál

A zombori szerbek képviselője. Harmincnyolc éves, olajbarna képű, lógó bajuszú ember. Állítólag fejedelmi vérből származik. Már akármi vérből való, de kuruc ember. Többet verekedett egymaga, mint egy hadsereg.

A szerbek érdekeit okosan egyezteti össze a magyar nemzet érdekeivel, s e tekintetben ő a nemzetiségi képviselők között első helyet érdemel a parlamentben.

Eötvös Károly

A tiszaezlári pör híres ügyvédje. A parlamentnek legmagyarosabban beszélő szónoka. Kitűnő adomázó. A legkedvesebb és leginkább került ember a parlamentben.

Mert hét róka lakik őbenne, s hét róka Polónyiban is. A rókák pedig nem férnek össze.

Eötvöst azzal gyanúsítják, hogy Wekerlével egyezkedni szokott. Én is gyanúsítom vele. De lehet, hogy ártatlanul.

Én mindössze annyit tudok, hogy bizonyos időkben sokszor és sokat beszélt négyszemközt Wekerlével. Hogy nem szerelmeskedtek, az bizonyos.

Eötvös vezeti a Károlyi-pereket. Innen van a mély barátság Károlyi Gábor és Eötvös között.

Károlyi Gábor különben is szereti Eötvöst. Még a lakását is az Eötvösé közelében tartja, s az éjjeli Abbázia kávéházi kávéestélyekről sohasem hiányzik.

Eötvös nem való pártvezérnek. Sem komolysága, sem karaktere nincs hozzá.

Mint szónok mindig elsőrangú. A beszédei szikrák, minden pontjukban érdekesek. Egy-két adoma legkomolyabb beszédeiben is előfordul, s megkacagtatja a Házat, de egyúttal megvilágítja vele a mondanivalóját is.

Sohasem tanul, és mégis sokat tud. Mert jó a memóriája.

Ez a jó memória teszi őt bőbeszédűvé; anélkül azonban, hogy e bőbeszédősége unalmassá válnék. Neki minden kicsiség, amit átélt és amit látott, föl van jegyezve az agyába. Nem felejt sem nevet, sem számot. Csak egyet felejt: a haragot.

Aki hallotta őt csibuk mellett adomázni az Abbáziában, az hallotta őt beszélni a Házban is. A kettő között legfeljebb annyi a különbség, hogy a Házban komolyabb témákról beszél.

A *hát* és *nohát* meg a *teszem azt* gyakran előfordul a beszédében, és meleggé, közvetlenné teszi az előadását. Ilyenkor csak a csibuk hiányzik a bal kezéből, hogy teljesen otthonias legyen. Hanem azt nem hozza magával csak azért sem, mert gyakran rá kellene ütnie vele a Polónyi fejére, aki beleszól a szónoklatába.

Fenyvessy Ferenc

Vasalt nadrág, fekete kabát fehér szegfüvel, beretvált, gömbölyű arc; kopaszodó fej, kicsiny bajusz, az orron cvikker - ez Fenyvessy Ferenc.

Örökös intendáns jelölt, mely oknál fogva rendszeren a kultuszvitánál beszél, mikor a színházakat szellőztetik.

Valaki azt a kérdést vetette fel előttem, miért öltözködik ez a Franci olyan gondosan.

- Hát képzeld el - felelte rá a másik - Fenyvessyt ezen ruhák nélkül: mi marad belőle?

Helfy Ignác

Mikor a sorompók lehullottak az ország határán a függetlenségi harc menekültjei előtt, Kossuth azt mondta Helfynek:

- Mit tehetek Önért? Amit tehetek, mindent megteszek. Kell pénz? Ami kevesem van, megosztom. Kell ajánlólevél? A legjobbat írom Ön mellett valamelyik választókerülethez.

Helfy körülvakargatta a fejét, és így felelt:

- Kormányzó úr, nekem nem kell sem pénz, sem ajánlólevél, hanem ha egy nagy szívességet akar velem tenni, adjon nekem valami ócska kabátot.

- Ócska kabátot? - kérdezte Kossuth, mintha kételkednék a hallásában.

- Igen, azt.

- Minek Önnek az én ócska kabátom?
- Ha megmondom, nem adja ide kormányzó úr.
- Jól van - felelt Kossuth.

Azzal lehozattott az inassal a padlásról egy rakás kabátot. Helfy kiválasztott azok közül egy zöld atillát, és elbúcsúzott a kormányzótól.

Hogy mit csinált Helfy a zöld atillával, az köztudomású dolog: magára vette, és abban mondotta el Szentlőrincen a programbeszédét.

- Polgártársaim - mondotta -, ez a zöld atilla, amely rajtam van, a Kossuth dobogó szívét takarta, e zöld atilla tanúja volt az isaszegi csatának, tanúja volt a debreceni eskünek, és tanúja a száműzetésnek. E zöld atillára a külföldön a magyar dicsőség napja ragyogott, és koszorúk borították.

A szentlőrinciek óriás lelkesedéssel megválasztották képviselőjüknek.

Kossuthnak kedves embere maradt. Ő járt ki hozzá, hogy informálja a politikai alakulásokról, és ő szerzett kiadót is műveinek. Hogy Kossuth nála nélkül is kapott volna kiadót, az bizonyos, csak hogy a formák, amikkel az efféle dolgok járnak, nehezebben juthattak volna kerethez.

A Kossuthtal való állandó összeköttetése óriás tekintélyt szerzett neki. Valahányszor felszólalt, mindig tudták, hogy a Kossuth véleményének hatása alatt beszél.

Szóval, Helfy egész életén át a zöld atillában szerepel.

Ügyes szónok, és elmés ember máskülönben is. Most már, hogy megöregedett, nehéz érteni a beszédét, s éppazért rendesen az első padból beszél, hogy legalább a gyorsírók és a miniszterek értsék meg, miket mond.

Tagja a pénzügyi bizottságnak, ami azt jelenti, hogy a prezenc-márkák áldását ő is élvezi, és a Ganz-gyárban is felügyelő bizottsági tag. Tehát jó jövedelmű ember.

A Kisfaludy utcai házát be is rendezte olyan kényelemmel, hogy egy fejedelem is ellakhatnék benne.

Egy kedves, olasz nő a felesége.

Kár, hogy a Helfy nevet nem öröklí utána senki sem.

Horváth Gyula

Tulajdonképpen csak azóta szerepel, mióta a 19. és 25. paragrafusok miatt hozzávágta az alelnöki cseppettyűt és a méltóságos címet a kormánypárthoz, és az egyenes gondolkodásának szabad utat nyitott maga előtt.

Mert ő egyenes embernek született, s éppezért nem is tudja magát beleszoktatni semmiféle országgyűlési pártnak a korlátaiba.

Így történt, hogy mióta képviselő, mindig azon a párton volt, amelynek az elveivel az ő elvei ellenkeztek. De ennek nem ő volt az oka, hanem mindig az illető párt, amelynek időnkint előálló politikai görbén Horváth Gyula, karakterénél fogva, át kellett hogy lépjen, és továbbra is az egyenes utat válassza.

Persze a mi parlamenti párt-alakulásaink olyanok, hogy pártokon kívül való állást alig lehet foglalnia, még a nagyvagyonú embernek is. Horváth Gyula ezenkívül olyan erő is, hogy minden párt örömmel vonta soraiba.

Horváth Gyula eszerint megjárta a pártokat. 1872-ben, mikor először választották képviselővé, a balközéphez tartozott. Az elveit mindjárt annyira ellentétben látta a párt elveivel, hogy nemcsak kilépett, de a mandátumát is letette. 1875-ben a szabadelvű párt tagja Tiszával, aki még akkor nem hullatta el a glóriáját. Horváth Gyula kibírta a Tisza-politikát a véderő-vitáig. Akkor azt mondta Tiszának:

A személyedet becsülöm, Kálmán, de a politikádat megvetem.

1890-ben letette a mandátumát, és lapot alapított.

Az igaz, hogy jeles emberekkel is kezdte. Ott voltak mellette: Mikszáth Kálmán, Szemere Attila, Bródy Sándor, Szana Tamás, Benedek Elek, Szabó Endre, Szomaházy István, és egy egész gárdája az irodalom jeleseinek. S ezeken kívül kapott szerkesztőnek egy rendkívül mozgékony-eszű, buzgó zseniális embert, Fenyő Sándort, aki egy év leforgása alatt újszólván a semmiből megteremtette a Magyar Hírlapot, s annak helyet győzött és jövőt biztosított a magyar napilapok sorában.

Horváth Gyulának sok mondanivalója volt. Ami gondolatot és érzést vissza kellett szorítania a parlamentben, azt a lapjában nem hallgatta el többé. Híres-neves emberré vált, úgy, hogy bámultak rajta a képviselőtársai.

Hatalommá lett. Óbudát elfoglalta a kormánypárt kerületeiből, és Apponyi Albertnek az erejét növelte meg vele.

De mennyire csalódott Apponyiban és a nemzeti pártban is!

A liberális egyházjogi kérdésekben csak hátaakat kellett látnia.

Ő, aki csontig liberális ember, ismét olyan pártba jutott, melynek az elveivel az ő elvei ellenkeznek.

Előre lehetett látni, hogy otthagyja Apponyit is.

Mint parlamenti szónok, a legmerészebb és a legfurfangosabbak közül való. Ő képes volna elmondani egy detronizálásra való indítványt is anélkül, hogy abban valaki az uralkodói jognak megsértését látná, s hihetetlen gorombaságokat vághat az elnökhöz anélkül, hogy az elnök ebben sértést láthatna.

A parlamenti szónoklás nyelvét ebben a tekintetben művészileg gyakorolja. Mindig sima, pedig mindig vág; és mindig igaz, pedig ezzel mindig ellenségeket szerez magának.

Bámulatosan sok az ellensége!

Mikor szónokol, rendesen rögtönözve beszél, csupán a mondanivalók magvát tartva a kezében.

Ez néha csak mustármag, de néha meg dinamit. Az ember sohasem tudhatja előre, mi sül ki a beszédéből.

Bizony sokszor ő maga sem tudja, mert azon szónokok közül való, akik a lelkesedés szárnyain emelkednek az előre ki nem mérhető magasságba. De mindig az ítélet erejének biztonságával tartja ott magát, és nincs rá eset, hogy csak egy szónak is ura ne volna a szónoklásban.

Wekerle nem szereti, de nyájas hozzá, mert fél tőle. Tudja azt, hogy az egyházjogi törvényt nem az ő kedvéért támogatta az esze és lapja erejével, hanem a szabad-lángú lelke meggyőződéséből.

Horváth Gyula mindig kiváló tagja volt és marad a parlamentnek. A kormánnyal szemben izmos mellel áll, ha a kormány a nemzet szabad fejlődésében gát; s viszont mindig ott a segítő karja, ahol a nemzet érdekeinek emeléséről van szó.

Ha párton kívül is áll, felér ő egymaga is holmi olyan párttal, amely a politika mezején csak jámbor hittal várja a fűnek növéstét.

Polónyi Géza

Cigánybarna, testes, kövér, eleven temperamentuma ember.

Ha veszekedés van a parlamentben vagy haszonélvezet fölött való osztzkodás a folyosón - ő egyikből sem hiányozhatik.

A rendkívül fürge és éles esze folytán máris rengeteg vagyonhoz jutott.

Ismeretes a parlamenti szereplésében, hogy amikor csak lehet, támadja Szilágyi Dezsőt, s ha ez őt ezerszer földhöz vágja is, ő ezeregyedszer is nekimegy, és azt mondja:

- No, most megeszlek, ham, ham!

Hát ezt is ügyvédi furfangból teszi.

Mert nem ellensége ő egy cseppet sem Szilágyi Dezsőnek, sőt még szereti is, hanem egyszerűen azért cselekszi ellene a zajos kirohanásokat, mert - a saját vallomása szerint - minden ilyen birkózása hét-tíz új pört hoz neki.

A publikum ugyanis hatalmas embernek gondolja. A bírák félnek tőle. S különben is jeles ügyvéd.

Így történik, hogy mikor a haruspexek magukra maradnak, nevetve összenéznek. Polónyi azért, mert új pöröket kap, Szilágyi pedig azért, mert könnyű győzelemre volt alkalma.

Hanem hogy Polónyi lejárja magát, előre megjósolhatom.

Ennek oka az, hogy magára haragította a sajtót.

A sajtó - akármilyen nagy erő is Polónyi Géza - nagyobb erő, mint ő, s ha kettőjük között küzdelem támad, az bizonyos, hogy a vesztes Polónyi lesz.

Ennek az összeütközésnek az oka a következő:

Polónyi mint afféle jókedvű fecsegő ember, egy ízben valami léha kifejezést röppentett el a Kossuth nevével kapcsolatban a képviselőház folyosóján.

Egy fiatal, kezdő hírlapíró nem tudván azt, hogy a folyosón mondottakat nem kell komolyan venni, kiírta azt a lapba, és ezzel kegyetlen kellemetlenséget okozott Polónyinak.

Polónyi meg mérgében bosszút akart állni ezen egy ember miatt az egész sajtón, és rávette az elnököt, hogy a hírlapírók ajtaját falaztassa be.

Bánffy beugrott.

A folyosót befalzták és kifalzták, s Polónyi magára maradt egy egész hadsereggel szemben.

De a civakodás különben is életeleme. A függetlenségi pártban ő kuszálja össze rendesen a fonalakat; veszekedik hol ezzel, hol azzal, hol az egész párttal, szóval teljes erővel dolgozik mindig azon, hogy minél előbb ellenséget csináljon magának.

De ez is magyar jellemvonás.

MÉCSEK ÉS CSILLAGOK

AZ ÖRÖKÁLOM ITALA

A földön feküdtem, a puszta, hideg földön.

Körülöttem a hallgató éjnek mozdulatlan, sötét árnyai guggoltak, s az égi magasból egy halvány csillag ragyogott reám.

A láz gyötört és a kétségbeesés.

Csontjaimon emésztő tűz gyulladozott végig, s kezeim mégis fáztak, fogaim vacogtak. Nem volt mellettem senki, aki hűsítő vizesruhát tett volna forró homlokomra. Napok óta gyötört a kín; nem tudtam, hogy napok múlva hová jutok.

Elhatároztam, hogy erősebb leszek, mint a szenvedés; nem fogok nyöszörögni, nem fogok kétségbeesni, hanem összeszorítom vacogó fogaimat, lelkemmel lenézem gyöngé, szenvedő testem gyarló betegségét.

Hanyatt fordultam ágyamon, tekintetem önkénytelenül is a csillagra esett, az egyetlen csillagra, amely a sötét éjszakában ablakom elé került.

Vajon micsoda világ lehet az ott a mérhetetlen magasságban? Van-e ott ember, van-e ott szív és boldogság? Van-e ott hideg, amely gyöttri az embereket? Van-e ott éhség, amely elfásítja a szívet? Vannak-e ott szenvedések, amik elűzik a boldogságot?

Ó! ha ott nincs hideg, ha ott örök lombja van a fáknak, és a virágokat nem törli össze az ősz fagyos keze, akkor ott vannak emberek, akik szeretnek, mert nem éheznek, és akik boldogok, mert szeretnek!

S kívántam a halált; kívántam levetni testemet, visszaadni a földnek, amely kölcsönözte, s repülni, szállni át abba az ismeretlen csillagba, abba a titkos új világba, ahol talán örök nyár virul, és nincsen szívtelenség, nincsen gyűlölet!

De ebben a pillanatban megreszketett a csillag; egy darabig ingadozott helyén, aztán futni kezdett örült sebességgel, majd ismét megállt, vakító sugarak lövelltek ki belőle, szétpattant, széthullott, s apró, kékes szikrái a sötét ég felhő-szítáin át egész a földig szállongtak alá.

Az éj sötétebb lett, szívem vérzőbb.

Fölültem a földön, és lázas haraggal követeltem az Istentől, hogy küldje a halált! Pusztítsa el a lelkemet is! Ne maradjon belőlem semmi, semmi!

Ekkor a vaksötétben a szoba falán kékesfehér tűzvonalak cikáztak át; a fal kétfelé robbant, s a nyíláson át egy fehér alak lépett elé.

Szétvetette a leplét.

Megismertem.

Apám volt.

Ezüstös haja épp úgy csillogott a fején, mint mikor eltemettük; arcán azonban a halotti fakó sárgaság helyett valami tiszta, túlvilági fehérség terült el.

- A halált hívtad! - szólt csöndes, de engem mégis szívennyomó hangon. - Kiáltásodat meghallottam a föld alatt, és fájdalmad szívembe nyilallott. Hát jöjj velem!

Ezeket mondva egy lépést tett felém, s a jobb kezét nyújtotta, mintha vezetni akarna; de én eliszonyodva húzódtam hátra, s egész lelkemben megborzadva így kiáltottam:

- Ne! Még ne!

- Balga! - szólt csöndes, szemrehányó hangon apám. - Te szenvedsz, leroskadtál a kereszt alatt, jelened kétségbeejtő, jövőd nincsen, szív érted nem dobog, ápoló kéz nem keresi föl égő homlokodat, hát mért rettensz vissza a haláltól? Hiszen én jöttem érted. Engem szerettél legjobban a világon. Jöjj velem, fiam! A föld alatt nincsen szenvedés, nincs hideg, nincs éhség, nincs fájdalom! Ott örökszerű álmok vannak. Megálmodja az ember azt a boldogságot, amit a földön hiába keresett! A szívnek ott nem fáj semmi, az agyvelőt nem marcangolják nehéz gondolatok, s a puha, lágy porban oly édes pihenni a csontoknak!

- Apám! - kiálték - ne jöjj közelebb hozzám! Irtózom!... Félek tőled! Nem akarok még pihenni! Szenvedni, élni akarok! Ah, hiszen oly szép, oly édes az élet!

Apám ekkor sajnálkozó, részvevő szemekkel nézett reám, s kezében egy üvegecskét nyújtott felém.

- Itt van az örökálmó itala. Véred fiatal még, azért borzadsz a haláltól, de ha még egyszer igazán kívánni fogod, akkor nem rettensz vissza tőle!

Ezt mondva, eltűnt előlem. A falon átcikázó, kékes fényvonalak mutatták, hogy merre.

Még megvan a kis opálszínű üveg. Ha megrázom benne a vízszínű folyadékot, kékesfeketévé változik, és habja világít a sötétben.

Néha, mikor a szenvedések démonjai vagdalják szívemet, előveszem ez üvegecskét, és nézem hosszan, szilaj halálvággyal. De még valahányszor ki akartam üríteni a tartalmát, a csepp kis üveg mindig oly nehézzé vált a kezemben, hogy nem bírtam az ajkamig fölemelni.

EGY BOTRÁNYOS ISKOLAI ÉRTESÍTŐ

„O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiae! non desinis subvertere vias Domini rectas?”

Paulus

Már a címből eltalálják olvasóink, hogy ama bizonyos lovagrend középkeresztes vitézének értesítőjéről van szó.

Kinek is jutna eszébe másnak, mint Oltványi Pál középkeresztes vitéznek, hogy a pedagógia mezején a liliomok közé állva jelezze az ismert oroszán hangjával, hogy még mindig működik! Kinek is jutna eszébe másnak, hogy egy apácaiskola értesítőjét öndicsőítésre és mocskolódásra használja, mint annak, aki maholnap az Úristent is Oltványi-ábrázattal mázoltatja a templomok falára; aki rég ismert vízereket fedez föl, csak hogy oda emléket állíttasson magának, s aki Szegeden és környékén közmulatság tárgyává tette magát, mint egy „dummer August”, aki azt hiszi magáról, hogy a közéletben szerepel.

Semmi közünk senkinek a privát bolondériáihoz. Akinek tetszik, ám farsangoljon a saját hóbotjain akár évtizedeken át, s fedezze föl a világ minden vizét, elkezdve a Gangestől, végig a Berettyóig. De már mikor a félszegség, az elmének efféle kóros elfajulása közveszélyessé mérgesedik el, akkor kötelessége a sajtónak a közügy, a vallás, erkölcs és a népnevelés érdekében megfigyelés alá vétetni.

Oltványi maga idézi a legutóbbi értesítőjében a Religióból a következő krízist, jobban mondva: figyelmeztetést a kormányhoz: „Ne engedje magát a kormány tévútra vezetni azon néhány hűtlen pap által - idézi Oltványi -, kinek nevét a történet majd megörökíti. (De melyik történet!) Kik állásukat üzletnek tekintve, vásárra vitték a katolikus keresztelt lelkeket... kik gyávák, ha kérdőre vonatnak bűneiket bevallani, lelkiismeretlenek saját bűneiket ártatlan káplánjaikra tolni; amint ma vásárra vitték önérdékből az egyház érdekét, holnap készek vásárra vinni az államét; akik készek voltak renegátok lenni papi hivatásukkal és kötelességükkel szemben, azok készek renegátok lenni polgári s hazafiú kötelességeikkel szemben is, ha másutt az üzlet jobban fizeti ki magát.”

Ezt Oltványi maga olvassa a maga fejére. Nyilvánosan teszi. S mellét veri rövidlátón a gögös farizeussal: „Hála neked, Isten, hogy én nem vagyok olyan.”

De nem ezen csodálkozik az értesítő olvasója, aki rég tudja Pálról, hogy üzletszerűleg kezeli az Isten országát, hogy fölkent és többféle hájjal kikent házi Sátánja a legtisztéletreméltóbb női szerzetnek, amely mindennap könyörög az Úrhoz: Sed libera nos a Paulo!

Azon csodálkozik inkább, miképpen jön ez bele egy tanügyi értesítőbe. Micsoda alapon lehet egy ártatlan lilomok számára kiadott iskolai eredménytárban, vagyis értesítőben tizenegy éven át szakadatlanul a Krisztus által megbélyegzett viperák egyik helybeli példányának kígyótajtékját előfortyogtatni, a felekezeti türelmetlenséget, a tehetetlen düh sziszegésével és a hiúság példátlan önémelygésével párosítva akként kiadni egy ártatlan tanügyi értesítő alakjában, hogy az az angyalszívű apácák üdvös működése ellenére közundort okozzon.

Miképpen nézheti el Dessewffy püspök, mint a nevelő anyaszentegyház egyik öre, hogy az „Ite et docete!” jézusi utasítást Oltványi Pál apostol úgy követi, hogy a felekezeti gyűlölség, az önepészkedés és felfuvalkodottság méregcseppeit hinti azoknak az ártatlan leánykák lelkének havára, akik elég szerencsétlenek az ő igazgatása alatt Jézus pedagógiáját általa inficiáltan venni be. Miképp nézheti el a püspök, hogy midőn ez az alapostól már megülhette a tizedik évi működésének botrányjubiläumát, a tizenegyedik évben újra kezdi a szeretet vallásának nevében széthajigálni a tűzcsóvákat.

Hol van a pedagógus, amelyik helyénvalónak találja, hogy egy gyermekleányok számára írt, harmincnyolc oldalas tanügyi értesítőben harminckét oldalon ilyen kifejezések körül forog az apácák üdvös munkájáról való beszámolás:

„A páholyok által tévútra vezetett liberalizmus temette a feszületet sírba.”

„A páholyok által inspirált és az izraeliták kezében levő hírlapok.”

„Az iskolaszék tagjai közt más vallásúak, izraeliták, páholytagok és közös iskolai tanítók is vannak.”

„Midőn a hírlapírók is tisztelegtek nála (a mostani német császárnál), kemény dorgatóriumban részesültek... meglehetősen leeresztve keletiesen görbe orrukat, hagyták oda a fogadási termet... Akiben még csak egy szikra becsületérzés van, mélyen kell hogy fájlalja, ha látja, hogy napi irodalmunk kilencetized része zsidók kezében van.”

„Midőn 1888. évi augusztus és szeptember hóban napirenden voltak a tüntetések... a tüntetők a hálótermek ablakait törték be, és ott mindenféle csúf és trágár tartalmú énekek elzengésével bosszantották a nővéreket...”

Azt hiszem, elég az idézetekből, melyekből a közönség jó ízlésére való tekintetből a leggyöngébbeket választottam. Aki többet akar olvasni a szeretet és alázatosság vallása papjának ezen kifakadásaiból, az kerítsen magának egy apácaiskolai értesítőt, melyet a rekláméhes pap úgylis elszórt úton-útfélen.

Van szabadsajtó. Akinek valami nyomja a lelkét, találhat formát annak kiöntésére. De mindenestre tiltakozik minden jó érzés az ellen, hogy egy leányiskolai értesítőt a német császárnak meghamisított mondásaival: a szabadelvűség, a fölvilágosodás, a sajtó és a zsidó szerkesztők ellen való rugdalódzással és oly dolgokkal tömjön meg, amelyek kárhozatosak az ártatlan leánykák fejlődésben levő elméjére és jellemére.

Pláne tiltakoznunk kell akkor, midőn azt látjuk, hogy ezt egy pap teszi, a püspöknek és iskolaszékének szeme előtt, sőt elég vakmerő az értesítő huszonötödik oldalán azt állítani, hogy azt a tollat, amellyel így botránkoztatja a gyermekeket és felnőtteket, az egyházmegyei kormánytól kapta.

Kitől? A püspöktől? A káptalantól? A temesvári aula szakácsától?

A püspök nem ad piszkálódó tollat a papja kezébe, hanem az evangéliumot és a stólát.

„Legeltesd juhaimat! Legeltesd bárányaimat!”

...Íme, hogy fogta föl ezt az utasítást az apácák báránykáinak pásztora: a saját érdekeinek mérges gombáit legelteti velük, és kolompol hozzá veszettül.

MÉCSEK ÉS CSILLAGOK

A temetőben mécsek égnek; az égen csillagok. A csillagok is mécsek, mert a föld, az egész föld temető. Az az 1510 millió ember, amely e század elején lélegzett és gondolkozott, ma alattunk van 1-2 méternyire a földben, és nem lélegzik, és nem gondolkozik. Hát mi, a mostani 1510 millió, hol leszünk száz év múlva?

Az asztalomon piroslik Cantu Caesar világtörténelme. Mi ez? Halottak története. Írások embermilliókról, akik éltek, hencegtek, szerettek, egymásra agyarkodtak, temettek és eltemettettek. Mivel volt külön végük, mint a bogaraknak, amik fölhemzsegnek a porból és visszamúlnak a porba?

De miért borul el az ember arca, ha a porra gondol? Miért állunk könnyezve a sírdombok mellett? Hiszen ott a kapun a szentírás ragyogó szava, s ha tekintetünket az égre emeljük, látjuk a fénylő csillagokat.

Az Örökkévaló rendelkezik úgy az ideigvalókkal, hogy minden száz évben 1510 millió ember emelkedjék a másik világba, és ugyanennyi teremjen ismét a földgolyón. Hogy miért nem egyenesen amoda teremt bennünket, s miért kell előbb itt elszaggatnunk ötven-hatvan pár cipőt, meg a szívünket, lelkünket, azt véges elménkkal meg nem foghatjuk, de megnyugszunk benne.

Minden úgy jó, amint ő rendelte. A lisszaboni földrengés, amely hatvanezer embert zúzott össze ma másfélszáz éve, bizonyára arra volt jó, hogy a világot a miatyánk-mondásra

buzdítsa; a párizsi guillotinon pedig ezelőtt száz évvel csak azért hullott le annyi emberfej, hogy a többi erősebben álljon; a pestisben végződött milliók, a Szerbiában megfagyottak, a háborúban elesettek mind égi kéz intésére végezték földi pályájukat, s ma már, akik a romok alatt hetekig ordítottak, a kés alatt ártatlanul elvérzetek, akik megfulladtak és megfagytak, bizonyára tudják odafenn, hogy miért éppen ők és nem mások jelöltettek ki a példaadásra.

Városon különben, nem tudom, hogy gondolkoznak a csillagok országáról. Mi, csöndes falusi emberek tisztában vagyunk vele. Tudjuk, hogy ott örömök várnak ránk. A papunk húsvétkor és Mindszente ünnepén erről prédikál.

- A mennyország - úgymond - kimondhatatlan boldogság helye, ahol az igazak Istent színről színre látják és vele örökre egyesülnek. Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa. Örüljete és vigadjatok, mert a ti jutalmatok bőséges a mennyben.

És mi örülünk is. Az arcunk földerül, mint maga a templom, mikor bebocsátkozik az ablakain a napsugár. Az ilyen prédikáció után jobban esik az ebéd is.

Én is úgy magamban elgondolom, hogy a mi papunk, aki annyi szépet tud mondani a mennyek országáról, bizonyára türelmetlenül várja, hogy odajusson. Talán az egészségét sem kímélné annyira, ha az irántunk való buzgóság sem késztetné, hogy minél tovább éljen a földön. Annyira ragaszkodik hozzánk, hogy mihelyt náthája van, vágatva megy a János kocsis a doktorért; s a nyáron is a rohicsi fürdőn volt, hogy soványító kúrát használjon. De, mondom, ő csak érettünk hosszabbítja az életét, mert hiszen ők tudják legjobban, micsoda zavartalan örömök várnak az emberekre a másvilágon, s én nem győzőm csodálni azt az önuralmat, amely őket az öngyilkosságtól visszatartja.

Az életük különben is nehéz. Lám, a szegény püspökök alig jutnak évenként félmillió forint jövedelemhez, s van olyan, akinek tíz lova sincsen. És ők ezt a nyomort tisztán ember-szeretetből vonszolják a földön; hitvány palotákban laknak, s még csak étvágyuk sincsen az ebédhez.

No de legalább van vigasztalásuk. Ha itt a földön nem is lehet valamennyi hercegprímás, az bizonyos, hogy a másvilágon mind előkelő állásba jut. Mutatják ezt a templomok mennyezetén a mennyország festett képei. A fényes központon ott ül az örök aggastyán, mellette szent fia, fölötte a galamb, s körülöttük csupa-csupa püspök mindenfelé.

Mi, szegény parasztok, nem is álmodunk arról, hogy ilyen finom, szent társaságba jussunk a másvilágon.

Jó lesz nekünk valahol hátul a népség, katonaság helyén. Majd csak onnan kandikálunk a nagy urak vállain át előre.

Mert az urak ott is csak urak lesznek. A szegény ember nem is érezné jól köztük magát. Azt mondaná valamelyik szent gróf vagy szent király, hogy: „tyű, micsoda ködmen-szagot érzek”, s a makói embert még tán ki is lökdösnék a mennyországból. Nekünk csak magunk között jó. Egymást melegítjük, s értjük egymásnak a szavát. Ha például Bazsalik bátyánk oldalt pillant, s komoran két hm-öt ereszt át az orrán, tudjuk, hogy ez magyarul azt jelenti:

- Gyerek, hol a kulacsom?

A szegény ember különben sem szolgálthat annyi misét, mint a pénzes, legfeljebb egyet a temetés után, azt is kölcsönként forinton. Az igaz, hogy arra az egy misére elmegy az egész rokonság, és annyi miatyánkot imádkozik, hogy a megboldogult valahogy bejuthat vele az ajtón.

A gazdag úrilag utazik a másvilágra is. A pap palástba öltözve imádkozza el, négy kántor éneкли a zsoltárját, márványsírba teszik, és annyi misét mondanak érte, hogy elég lenne egy faluért is.

Ennyi imádkoztatásra bizonyára jól fogadják azt az urat odafenn, akármilyen bűnös volt is. De mi azért nem irigykedünk. Úgy megszoktuk a szegénységet, hogy még a másvilágon sem kívánunk urak lenni. Elég nekünk azt tudnunk, hogy a lélek úgy rejtőzik a testben, mint az arany a földben. A földből por lesz, az arany pedig megmarad.

Ha valaki azt bizonyítaná nekünk, hogy az arany is csak föld, és hogy a csillagok is földek, és hogy azokon túl nincs más, mint egy mérhetetlen nagy, fekete semmi, abból baj származnék. A mi negyvenkilenc zsellércsaládunk beállítana a méltóságos báró úrhoz, és ottan Réz Márton lakatos azt mondaná:

- Testvér!

S miután körültekintene a kísérein, így folytatná:

- Nincs mennyország, se pokol, csak élet van. Nincs úr, se paraszt, csak ember van. Nincs bűn, csak nevetlenség van; nincs erény, csak lélekműveltség van. A földgolyó közös tulajdon. Amivel többet foglalsz el, add vissza.

És a báró ötven szobája közül elfoglalnának negyvenkilencet. És az ötezer hold földjét is fölosztanák.

Szóval szörnyű állapot következne.

És ez olyan földrengés lenne, amely milliókat temetne ismét romok alá.

Jobb így, hogy szenvedünk és hisszük, hogy a kiegyenlítés odaát van; hogy a földi javak múlandók, hogy van bűn, mert büntetés is van, és van erény, mert jutalom vár reá az égben. A földgolyó pedig nem közös tulajdon, hanem az Istené.

Aki szegény, annak kamatozó vagyon a hit. Holtig élvezi abból a reményt. S a remény erő, amely föl-fölsegít, ha leroskadunk, s izmokat növeszt a tovább-menésre.

Minket különben sem tesz álmatlanokká „a nagy talán”. Születésünkön ott a bába; halálunkon ott a pap. Az egyik a földi világra segít, a másik meg az égi világra. Az egyik megfürösz, a másik megken. S mind a kettő jólesik, ha sírunk is melléje.

És akik szeretnek bennünket, gondoskodnak arról, hogy amint tisztességesen éltünk, tisztességesen utazzunk is el. A lelkünkért könyörögnek; a csontjaink fölé pedig virágokat ültetnek.

Aztán, mikor eljön a mi ünnepünk, a mindenszentek estéje, akkor mi lenézünk rájuk a magasból, s látjuk a földet teles-tele csillagokkal.

És akkor lenn a földi csillagok között látjuk a jámborokat, igazakat, szenteket és angyalokat.

JANUÁRIUS 1.

Aki az órát meg a kalendáriumot kitalálta, megérdemelte volna, hogy felakasszák. Gazember volt. Szétdarabolta az emberek nyugalmát.

Milyen boldogság lehetett az, mikor nem kívántak az emberek egymásnak boldog újévet! Micsoda nyugalom lehetett akkor a földön, mikor még nem tudtuk, mi az a januárus 1., mi az a házbérfertály, mi a terminus, mi a váltó.

Az emberek azt mondták: van örökkévalóság - és ez az ég; és van múlandóság - és ez az élet. Tudták, hogy a hó elmegy, és jön a virulás; és elmúlik a virulás, és jön a hó.

És éltek békességben kalendárium nélkül.

Azonban mióta kalendárium van, azóta nincs örökkévalóság, csak múlandóság. Az idő egy nagy könyv, amelyben a tél fehér, a nyár zöld levél, az ősz sárga levél, az enyészet szelleme pedig olvassa ezeket a leveleket, és mikor elolvasta, leszakítja egyenként, egyiket a másik után.

Mikor érkezik az utolsó levélhez? Mi van arra írva?

Mióta kalendárium van, az ember szabadságán tizenkét lánc fekszik. A tizenkét lánc a tizenkét hónap. A láncszemek pedig a napok.

Az idő gép lett. Kerekei az emberek. A gép forgatja a kerekeket.

A kalendáriumban két napot szeretek legjobban. Az egyik a születésem napja. A másik az újév napja.

A születésem napja augusztusban van. Örülök, hogy születtem. Milyen jó élni! Az ember alhatik.

Csendesen megünneplem minden évben a fordulónapot. Fekete ruhába öltözködöm, és a tükör elé állva gratulálok magamnak:

- Bravó! Ez szép tőled, hogy ismét megérted ezt a napot.

Más nem öltözik feketébe. Ki a manónak is volna kívülem ez örömnapja. Magamnak csak magam örülhetek.

Bezzeg másképp van a sor újév napján.

Ezen a napon föltápáskodik a szeretet az emberekben. Meleg. Szinte süt, mint a nap. Milyen jó a világ! Az emberek küszöbről küszöbre járnak. És azt mondják, komolyan:

- Boldog újévet kívánok.

Soha nem látott alakok vetődnek elő az ismeretlenségből, hogy nekem boldog esztendőt kívánjanak. Milyen szép szó! Egy fénysugár egyik szívből a másikba. Egy korty a szeretet édes italú kelyhéből. Aki először emelte kínálásra a kalendárium kitalálása után, az jó ember volt.

Boldog újévet. Legyen boldog az ember. Legyen boldog mindenki.

Mi a boldogság? A názáreti bölcs azt feleli rá: az együgyűség, a sírás, a tisztaszívűség, a hit.

Platón azt mondja: a béke.

Spinoza azt mondja: a szabadság.

Rousseau azt mondja: a természet.

Buddha azt mondja: a megsemmisülés.

Én nem tudom, mi az. Szó. Valami általános szomjúság egy olyan ital iránt, ami nincsen. Vágy, ami soha be nem teljesül. Fény, ami soha meg nem jelenik.

Hát akkor minek kívánják?

Ennyi fáradtsággal azt is mondhatnák:

- Kívánok egy bibliotékát csupa takarékpénztári könyvekből.

Vagy azt, hogy:

- Kívánom önnek a Szíriuszt, a Jupitert, a Marsot, a Holdat és a Napot.

Ez legalább meghatna.

De görbén gondolkozom. Az embereket a szeretet melegíti, és a szeretetnek nyelve idiótanyelv. A szó csak cserépfedő, amely drágaköveket takar. Nem a fedőt kell nézni!

Lám, hogyan kivirágzott ma a szeretet az ország sokezernyi hivatalaiban. Tegnap még ilyen megjegyzéseket susogtak:

- Az osztályfőnök urat, ezt a goromba állatot, vinné el az ördög.

- Bárcsak elcsapnák ezt a minisztert is.

És íme, ma kiderül, hogy az osztályfőnök úr tiszteletre méltó és közszeretben álló ember. Minden alantasa boldog újévet kívánt neki. Milyen beszédekert mondtak! Öröm volt neki hallani. A miniszternek pedig az emberi kor végső határáig kívántak boldog újévet.

A házmesterem, aki félóra hosszáig várakoztat éjjelenként a maró hidegben, szintén nem olyan pogány, mint gondoltam. Ma reggel feljött és egy cifra nyomtatványt küldött be hozzám. A nyomtatvány egy színes nefelejcs-csokrot ábrázolt, és azon egy galambot. Fölötte pedig ragyogó betűk tolmácsolták, hogy boldog újévet kíván. Milyen megható. Egész esztendőn át a pokolba kívántam a rőfögő, vén morvát, s íme, ő jót kíván nekem.

Aztán megismerkedtem a kéményseprővel, aki szintén jóindulatú ember, és állítólag a kéményem útján jutott oda, hogy engem tiszteljen. Szóról szóra ugyanazokat a szavakat mondta: Boldog újévet kívánok. A kerületi lámpaoltogató szintén megjelent nálam, és kifejezést adott az irántam való nagyrabecsülésének. És ezeken kívül még egy sereg kedves ismeretlen tette nálam tiszteletét.

Hát nem szép ez?

Csodálom Wekerlét, hogy okos, értelmes ember létére elhárította magától a reá irányzott boldog újévi tisztelgéseket. Művelt, okos úriembereknek ezt el kell fogadniuk és meg kell adniuk.

Vagy talán különbek akarunk lenni, mint a házmesterek, kéményseprők és lámpaoltogatók?

Nem. Egyenlők vagyunk mindnyájan. Azok is okos emberek, mi is okos emberek vagyunk.

A minisztertől kezdve a szemetesig megbocsáthatatlan bűnt követ el, aki a tószóját nem azzal végzi, hogy az emberi kornak legvégső határáig s a kalendárium első napján nem mond vagy ír B. ú. é. k.-et.

Mert ez a kívánság szép, érdekes és szokás. Éppúgy szívből jön, mint az alászolgája, és éppúgy szívhez talál, mint a kedves egészségére.

Az efféle dolgok az emberi elmének örökké nyíló, meg-megújuló virágai. Ezek mutatják, hogy az emberi értelem isten-szikra, amely növekvő fényességgel emelkedik a századok horizontján fölfelé.

A SZELLŐ MEG A POR

Az ember kilép a meleg házból az utcára. A nyakát hideg szellő érinti meg. Hazamegy. Lefekszik. Reggelre azt álmodja, hogy elefánt. Eddig ismeretlen csontok kezdenek benne fázni és égni. A fejében körhinta indul meg. A füle mellé valami láthatatlan arabus késeket dobál. A mellére kövek gördülnek, a homlokán meg egy kövér örült tombol. Először azt kiáltja: levegőt! - azután azt, hogy: doktort! - Vége a világnak. Elszenvedhetetlen kínok elszenvedője e perctől kezdve az ember.

Miért? Mit vétett a természetnek, vagy a templomok nagy szellemének, akit Miatyánk néven tisztelünk? Rabolt? Sikasztott? Koldusnak nem adott? Gyermeket ütött? Embert ölt?

Nem. Csak éppen akkor lépte át a küszöböt, mikor arra lebbent a hideg levegő. Véletlenség. A betegségnek anyja a véletlenség. A betegségek pedig láthatatlan hóhérok, akik hol darabonként gyötrik meg a testet, hol átnyilazzák egyik végétől a másikig; hol kerékbe törik, hol parázsra fordítják, tüzes koronát nyomnak a fejére; spanyolcsizmát vonnak a lábára, s mindezt könyörtelenül, a hóhérművészetnek ördögi találékonyságával.

Hát nem vagyunk-e mindnyájan mártírok? Van-e közöttünk, csak egy is, aki nem ment át a meghülésnek lázán, vagy egyéb betegségen?

Milyen gonddal hozza létre a természet az emberi testet, a teremtés remekét! A szívnek mennyi lángja remeg a bölcsője mellett az egészségéért, életéért! Az elmének mennyi figyelem és gondolata vezeti fejlődésében. S mikor ezernyi örvény között eljutott a felnövekedés útján a magamegállás idejébe, s erejében acélosan a föld istenei között érzi már magát, akkor jön egy hideg kis fuvalom, amely nem bírná tovább emelni a lehullott falevelet, s az embert elfújja.

Hol van a következetesség a kezdet és a vég között? Minek a kezdetben az a gondosság, s a végben az a gondatlanság? Minek építeni égbe-tekintő palotát azzal a műgonddal és értelmi erőfeszítéssel, amely rajta nyilvánul, ha a levegőnek egy értelmetlen lehelete porba döntheti? Mivel becsül minket, a teremtés urait többre a természet, mint azokat a hernyókat, amiket egy kis zápor ezrével mos bele a sárba; vagy az infuzóriákat, amik ugyanazon eső pocsolyaiban milliószámra teremnek, s mikor a nap felsüt, visszamúlnak a porba.

Mennyivel értékesebb a hódmezővásárhelyi háromezer éhező élete a természet előtt, mint ugyanannyi selyembogaré, amelyet véletlenül korábban költ ki a melegség, mint a szederfa rügyeit?

Világtalan anya-e a természet, aki szereti, szíve vérével táplálja a gyermekét, de minduntalan kiejti a kezéből? Vagy egy nagyhatalmú, felfoghatatlan örült, aki az egyik pillanatban a zsenialitás és a szeretet lázával szövi remekeit, a másik pillanatban pedig a kezéből mindent leejtve, buta érzéstelenséggel bámul maga elé?

Milyen különösnek látszik előttem ebben a pillanatban a szegény parasztember gondolkozása, aki influenzába esvén, azt mondja:

- Isten akarta ezt.

S míg nyoszolyáján a kínok marcangolják, lelki szemeivel látja, hogyan történt az eset. Az isten lepillantott az égből és azt mondotta:

- Ez a Battancs János nemigen gondol már rám: csak úgy elejtette az imádság végét. No, megállj, János, majd emlegetsz engem mindjárt!

Akkor fogta elő Jánost az oldalnyilallás, és azóta folyton jajgatja is a jó Istent.

De mit jajgassunk mi, akik sokkal csekélyebb valakiknek ismerjük magunkat, hogysen mindent, ami velünk történik, intézett dolognak tarthatnánk? Nem fordulna-e meg akkor az elménkben az a gondolat, hogy a hideg szellők és telek fölöslegeseek, aminthogy a földnek némely országaiban nem is hullott még hó soha, s azért a föld ott még jobban virul és gazdagabb, mint ott, ahol a hó hull és a szegény, kis kedves madarak megfagynak?

Nem gondolnánk-e a gondviselésről kiállított hiteles létezési bizonyítvány láttakor, hogy a föld hátán nagy-nagy rendetlenség van és hogy a köveken alvó ember nem lehet azon egy atyának fia azzal, aki selymeken nyugodva, álmodik? S nem kiáltanánk-e fel, hogy minek maga a betegség is? Mi célja van annak, hogy a tízhónapos gyermek kínlódjék a fogai jöttével s a hétéveset megfojtsa a difteritisz? S egyáltalán minek a nem-létezésből a létezésbe kerülni, s a létezésből a nem-létezésbe jutni vissza, ha az ember a létezése előtt nem kívánta, hogy létezzék, a létezésében pedig nem kívánja, hogy ne létezzék? A túlsó világ, bármennyire biztasson is vele a lelkipásztoroknak javunkat akaró légioja, nem olyan birodalom, amit bárki is szívesen fölcserélne ezzel a hazájával, amelyhez az emlékezetnek és szeretetnek millió szálával tapad.

Nekünk csak ez a földi élet mindenünk. Amazt nem ismerjük. Homályos valami előttünk. Ismeretlen, sötét szobába bajos valakit úgy beugratni, hogy az örömmel ugorjék, ha tudja, hogy vissza nem jöhet többé. És Magyarországot el nem lehet cserélnie az embernek magáért a mennyországért sem.

Ez a kis rövid földi élet, ez minden. A gyémántok mázsányi körtéi is csak hitvány pelyhek a mérlegen, amelyre az életünket helyezzük. Annak ára nincsen, csak értéke van. Ezt tudja a tudatlan is, az állat is; csak a természet nem tudja. Hogy dolgozunk, taposunk, lobogunk, ügyeskedünk, vergődünk és szállunk minden napon, hogy amit a természet hibázott, azt igazítsuk: hogy azt az életünket, ami majd ekkor meg ekkor következik, puhává és meleggé tehessük, szomjas vágyainkat megelégtítsük s gyermekeinket, unokáinkat is a jólét, a boldogság tornyába emelhessük. Az élet nyüzsgése nem e torony körül s annak fokain látható?

Mert nem igaz az, hogy az égbe tervezett bábeli torony körül szétoszlott az emberiség. Ott van most is. Emeli, hordja a köveket. A nyelvek összezavarodhatnak, hiszen egymás nyelvét a testvérek sem értik néha, de a törekvések nem zavarodnak össze. Folyik a munka. Csodás, vak hittel hiszi mindenki, hogy egy év múlva megnyugtató sikere lesz, és így egy év múlva boldogabb lesz, mint a mai napon.

Pedig nézze meg magát egy év múlva. Megint azt mondja:

- Egy év múlva!

Kevesebb-e a gondunk egy év elmúltával? Nem. Kevesebb-e az életünk? Kevesebb.

De erre nem gondolunk. Maga a püspök úr őnagyméltósága is mosolyogva írja a templomban a homlokunkra a hamuval a keresztet, s mikor a sekrestyében leveti a violaszínű kazulát, derült arccal mondja a titkárának:

- Ma jó étvágyam lesz.

És a hívek ezrei is, amint letörlik a zsebkendővel a hamut a homlokukról, letörlik az elmúlás gondolatát is.

Általános, okos könnyelműség ez.

Csak akkor rettenünk meg, mikor halljuk, hogy a szomszéd szobában azt mondja halkan az orvos:

Tehát a határhoz jutottunk. Mi van azon túl? A hívőnek hideg világosság. A nem hívőnek hideg sötétség. Egyik sem óhajtkozik által. Kapaszkodik. Mindenhez kapaszkodik. A testet, amihez a semmiből jutott, nem akarja elhagyni. Maradni akar. Érti, hogy az ő távozása erőszakos. Durva kidobás ez egy meleg helyről, amelyhez neki joga van, mert ő építette, ő tette kényelmessé; itt őt szeretik; itt még ő szükséges; nem akar innen elmenni semmiképpen, visszatérhetetlenül. Hát nem siralomház-e ez, és nem kivégzés-e?

E kegyetlen muszájban mindenesetre enyhületet kap a gondolkozásban nem edzett értelem, mikor a pap vigasztaló jobbát látja, amint az az égbe felmutat.

De milyen érzelmek között tekinthet az a sötétbe, aki gyümölcsöt szedett a tudás fájáról, és így megbizonyosodott arról, hogy nemcsak mi múlunk vissza a porba, hanem azok a magas lények is, akik az évezredek folyamán a lelkeken uralkodnak?

Hol vannak az ősidők világkormányzói? Hol van a négyszemű Baál, aki szintén pusztította a gyermekeket? Hol van az ökörfejű Asztarte? Hol van Militta, és hol van Bél-Merodák? Hol van a szárnyas Ahura Mazda? A halfarkú Viznu? Hol vannak az örökké keresztbevetett lábakkal ülő, kínai istenek? Hol van a germánok emberevő Ezusza és Ymere? Hol van a szláv Csernebog és a görög isten-család? Elmúltak.

Szturnuszt megölte Jupiter, és Jupitert eltapodta a Jézus. Csernebogot ledöntötte a magyarok Istene, és a magyarok Istenét porba verte a római kereszténység istene. A létezésben és elmúlásban az istenek is követik egymást, csak hogy az ő trónfoglaló kiáltványuk mindig az örökkévalóság kijelentésével kezdődik. S ők is végződnek a porban.

Mikor ez már nem titok többé előttünk, úgy érezzük magunkat, mint a sivatagra jutott vándor, aki visszamenni nem tud többé, de előre menni sincsen kedve. Azonban ez az ellankadás nem tart sokáig, mert az ember megtisztult látással és megfinomodott érzéssel kezdi becsülni az oázisok szépségét és kedvességeit. Nyílnak ott rózsák a szegény vándornak is. Rózsák, amik csak az övéi:

mikor még minden játék, amihez a kezünk ér, s mindenki mosolyog reánk;

mikor a legény meg a leány találkozik;

mikor a leánytól azt hallja: - szeretlek;

mikor a leánynak azt mondja: - enyém vagy!

mikor azt hallogatja: - apám!

mikor a leánya vagy fia az oltárnál azt mondja valakinek: - holtomiglan, holtodiglan;

mikor valakin önzetlenül segíthet;

mikor valaki rajta segít önzetlenül;

mikor megbocsát;

mikor azt érzi, hogy a lelke tiszta és a becsülete fehér;

mikor a szeretet ölébe hajtja nyugodni a fejét.

Mert a szeretet többet-érő nekünk, mint a magasságban való bizodalom. A szeretetnek melege van a természet hidegében - és világossága van az élet sötétségeiben; és a szeretetnek ajkai vannak, amik mosolyognak velünk az örömben - és lecsókolják a könnyeinket a fájdalomban.

AZ AKOLBÓL

Zsákba öltözve, meghamvazott fejjel ülök az asztalomnál, és írom ezeket a sorokat. Mert a méltóságos főrendek ma újra megerősítették az akol kapujának pántjait, és én sokezred magammal, újra vissza vagyok rekesztve a pásztorok hatalma alá, ahova nyolcnapos koromban kerültem, ellene mondván az ördögnek és minden incselkedésének.

Azt gondoltam, hogy az emberi lélek az egyetlen szabad terület, amelyen mindenki korlátlan gazda, ki-ki a maga virágait és gyümölcsseit tenyésztheti, anélkül, hogy idegen lábak összetaposhatnák, fölmérhetnék, és reá adót vethetnének. Azt gondoltam, hogy senkinek el nem adtam a lelkemet, hát azt senki nem is dobálhatja egyik templom ládjából a másikba, sőt még csak megérinteni sem engedem. Nem is parancsol vele senki sem.

Azt gondoltam, hogy nem rendjén való dolog a római katolikus anyaszentegyház tagjának vallanom magamat, ha a Hiszekegyből az első mondaton kívül el nem tudok hinni semmit, bármilyen gúzsba csavarjam is az akaratomat.

Azt gondoltam, hogy ahhoz, amit én hiszek, éppúgy nem lehet szava senkinek, mint ahogy a szeretetem irányához és kiterjedéséhez nincsen, és így nem kötelezhet engem arra senki, hogy mást valljak, mint amit hiszek. Aki erre kötelez engem, az hazugságra kényszerít engem. És aki engem hazugságra kényszerít, az tisztességes ember nem lehet.

Azt gondoltam, hogy mindazok a cselekedeteim, amelyek senkihez nem ütköznek, senki bírósága alá nem is tartoznak; szabad ember vagyok; lelkem mélysége fölött egy isten lebeg: a becsület, amelynek öntudata, ítélete és hatalma van, és amely velőtlen szóval: lelkiismeretnek is nevezetik.

S végül azt gondoltam, hogy megvan nekem a magam hite, aminthogy minden ember keble megtermi a maga gyöngyét, a maga természete szerint való alakulásában, nagyságában és fényességében. Az én hitem az, hogy a világ egy nagy és csodás fejnek a gondolata, és egy nagy és erős kéznek az alkotása, de mikor az ember folyton a véletlenségek oroszlántorkai között találja magát, s az állatvilágban is csak a véresfogú erőnek a szív nélkül való uralmát látja, a gondviselésben nem vethet horgonyt; az égi erőttől elhagyottan, a kölcsönös szeretet karjaiban kell melengetnünk hitvány életünket, s egyetlen boldogságunk csak a szívünk jóságának maga-érzete lehet. Minden mást hazugságnak tapasztaltam, s a ceremóniák körül nem láttam mást, mint egynéhány aranyozott álarcot meg egy sereg gyermeket, aki azt valóságnak nézte.

Hát jól van. A mai főrendiházi ülésen törvénnyé tették, hogy ami nyájakra volt osztva, maradjon ezután is nyájakban. Én csecsemő koromban a római főpásztor nyájába kerültem. Abban kell maradnom. Maradok tehát, ami voltam. Római katolikus vallású. Hiszem azt, aki fogantaték a galambtól és születék a szűztől, aki a pokolban járt és most az égben ül; hiszem a római katolikus religióról, hogy az egyedül üdvözítő, és hogy aki abba bele nem keresztkedik, akár akaratból, akár véletlenségből, az egy örökké tartó tűzben fog kínlódni; hiszem, hogy van ördög, szőrös, körmös, szarvas, farkas és a papjaim prédikációi ellen beszélő, engem - ha nem hiszek - az örök tűzre hurcoló és ott pörkölő; hiszem, hogy ez a Rómából importált religió minden magyar embernek üdvösséges, és hogy amit a csalhatatlan pápa, szentséges atyánk mond, az szentírás.

Hiszem, hogy van gondviselő és sorsot intéző isten, aki Zichy Nándor által kinyilvánította az akarátát, ezen írásomban pedig a tollamat vezeti és rendeli írnom, hogy a földön nincs rend és nincs igazság, és hogy a gyermekek meggyilkolása, a nyomorék szenvedők életben tartása, a pestis, kolera, éhínség, háborúk az ő akarátával történnek.

Hiszem, hogy a názáreti Jézus filozófiáját a Rómában törzsökölő egyház tartotta fenn, s hogy a püspökök, kanonokok, öspörösök, plébánosok, nunciusok, bíbornokok és még különféle nokok és nők a nagy és szent zsidó filozófus intenciója szerint való rendek, s hogy ez a religió szép, szent, és nekem szerencsém, hogy tagja vagyok.

„Szeress mindenkit!” - Ó, hogy világít ez a tűzoszlop az Isten országába vezető pusztaság éjjelében!

Ezt a szeretetet, aki nem római katolikus, nem érezheti és nem áraszthatja szét a szívéből. Csak a mi vallásunk köntösében értheti meg az ember ezeket az ígéket, különösen mikor a főpapjaink hirdetik. A mellükön aranyláncos aranykereszt mutatja, hogy ők a szegénység vigasztalói s a szenvedések megenyhítői. Palotáikat látva, eszembe jut mindig Jézusnak az a felsóhajtása: „A madaraknak fészkeik vannak és a rókáknak barlangjaik vannak, de az ember fiának nincs fejét hova lehajtania.”

Milyen szép lett volna Jézusnak is egy ilyen két-három-emeletes, balkonos, plusz-szalónos palota. Bizony szegénynek annyija sem volt, mint amennyi pénzért ezelőtt pár nappal bérbe adta a primásunk Hirsch Móric bárónak a gyallai vadászterületét.

Hálaistennek, ma már mindenki egyenlő. Minden ember ember, kivéve a zsidókat, lutheránusokat és kálvinistákat. A templomainkba bemehet akárki és kijöhet akárki. Igaz, hogy a kanonokjaink kövérek és a hívek soványak, de ez csak onnan van, mert a papjaink erényes életet élnek, a hívek pedig bűnös életet. Az is igaz, hogy Zichy Nándor gróf, akit az angyalok tenyéren fognak a mennybe vinni, a földi ájtatos kereszténységében milliomos, és hogy a templom előtt, melyet isten dicsőségére emeltetett, húsz év óta ül a tél fagyában is egy rongyos, vak koldus, de ez nem azért van, mintha Zichy Nándor gróf nem állana a Krisztus tanának fundamentumán, hanem azért, mert a római katolikus grófok megőrzik a vagyont, holott a szegények elpálíknáznák azt, és így minden a zsidók zsebébe kerülne.

A zsidóság nagy görcs a szeretet országában. A zsidók az emberiség ürgéi. Kénytelenek vagyunk mi is beállni ürgéknek. Gyűjtünk. A primásaink, főpapjaink és más római katolikus mágnásaink tisztán csak ez okból gyűjtenek. Jézus ugyan mondotta, hogy: „Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön, mert azokat a rozsda és moly megemészti és a tolvajok ellopják”, csak hogy Jézus nem a római katolikusoknak mondotta ezt, hanem a zsidóknak, akik később emiatt föl is feszítették.

Mi tisztán felebaráti és nemzeti okokból gyűjtünk. Nem azért, hogy nekünk legyen, hanem azért, hogy másnak ne legyen.

Mióta a mi vallásunk áll, azóta ha vannak is szegények, nem elhagyatottak, ha magukon tudnak segíteni. Amint ott láttuk ma a főrendiházban a vallásunk harcosait, úgy láttuk volna őket a minap a hódmezővásárhelyi éhezők ezrei között is, ha elmentek volna oda, s úgy látjuk a főpapjainkat is mindenütt, ahol Jézus ha élne, meg nem jelennék.

Hát jó: maradok, ha muszáj. De valahányszor a templomba lépek, a biblia lesz a kezemben; s abból rá-ráolvasom majd a Krisztus szavait Zichy Nándorra és pásztortársaira. Ha arra akarnak kényszeríteni bennünket, hogy maradjunk, követelni fogjuk, hogy ők meg ne csináljanak olyan vásárt a szent csarnokban, mint a jeruzsálemiak annak idején, amikor a Mester őket a templomból kikergette.

AZ ISMERETLEN ERŐ

Ezelőtt tíz évvel a szegedi kórház halottas szobájában voltam. Akkoriban eljártam minden boncolásra.

Ne tegye ezt senki, akinek még nincs ősz haja-szála. A tudás fájának legendájában van valami igaz. Minden lépéssel, amelyet feléje teszünk, paradicsomunknak egy része tűnik el mögöttünk.

A márványasztalon egy izmos, szép arcú parasztleány feküdt. A szeretőjét más vette el, hát tegnap szíven lőtte magát.

A szolga körülfürészelte a koponyát, és leemelte. Az orvos ekkor a szerszámaihoz nyúlt, és kivette a leány agyvelejét.

A két tenyerébe vette és mefisztói mosolygással tartotta elém, és így szólt:

- A lélek.

Ez az orvos olyanforma ember volt, mint az az agyagszobor, amelyiknek a fejére rácsaptak. Lapos fejű, szétment arcú, görbe lábú ember; ezenkívül bibircsókös képű s tizenhárom szál szakállú, de nekem mégis kedves beszélgető társam, s igen értelmes ember.

Letette az agyat a márványasztalra, a leány lába mellé, és belemetszett.

Az agy olyan volt, mint akármilyen más emlős állatnak az agya. Belül fehér, s tekervényes s-ekkel telt. A közepén egy kis vizes barlang.

Hát ez a lélek.

Többet aztán nem beszélgettünk. Én az ablaknál álltam és néztem, hogyan vizsgálódik tovább az orvos. Nem sokáig vizsgálódott, mert csak az agyat nézte, hogy nem volt-e örült a leány, meg a lövés irányát metszegette meg, hogy nem más lőtte-e agyon.

Aztán újra kint voltunk a szabadban, az árnyékos akácfák alatt. Az akácok akkor bimbóztak, s a levegő a tavasz életét lehelte.

- Doktor úr - mondom neki -, hát ha a lélek az az agyvelő, az állatnak is éppen ilyen az agya, mint a miénk.

- Az állatnak is van lelke - felelte mosolyogva.

Mert mindig mosolygott.

- Az állatnak csak egy kicsiny értelme van, doktor úr. Annyi értelme, amennyivel az élelmét megkeresi és amennyivel védekezik.

- Hát annak nem kell több. De nincsenek is olyan mély tekervények az agyában, mint nekünk. A gírusz, az a tekervény, az minden. Művelt ember agyában mélyek ezek a gíruszok, a műveletlenében keskenyek, az állatában alig vannak. Ennyi az egész.

- És ön nem hiszi, hogy egy külön erő lakik az agyban, egy láthatatlan valami, amelyet az ön kése nem vághat el, mert olyan, mint a napsugár: szétmetszhetetlen, megsemmisíthetetlen; átszáll az üvegen, a világtér végtelenségén és nem hal meg akkor sem, mikor a nap leáldozott, csak éppen hogy a mi szemünk elől tűnik el.

Az orvos vállat vont.

- Azt hiszem, amit látok.

A minap a füzesabonyi állomáson vártam a fővárosba menő vonatot. Egy óra hosszáig kellett várnom. Ezt az időt azzal töltöttem el, hogy a vasúti munkásokat néztem, akik telegráf oszlopot igazítottak.

A munkások között volt egy telt képű, erős derekú legény. Ismerős arc, de nem tudom, honnan.

És ekkor eszembe jutott az az alföldi legény, akinek a lelkét a tenyerén tartotta elém az orvos.

Milyen különös látvány! Egy percre az a gondolatom, hogy az orvos visszatette az agyát a koponyába; megint bevarrta, és ez a legény megint él. Mozgatja az a bizonyos erő. Hogy mit dolgozik, nem tudja. Semmi fogalma nincs a telegráfgepről. De azért dolgozik. Hány millió ember dolgozik a földön, hogy nem tudja, mit és miért. Csak annyit tud, hogy ő azért a munkáért pénzt kap. A munkát a magáénak tekinti, pedig ez a munka a vasúté, az országé, az egész társadalomé, az egész világé.

S az agy ereje mozdítja-e mindig a kezét, minden teste részét? Csupán az agyam ereje mozgatja-e meg az én kezemet is, mikor ezeket a sorokat írom? Az agynak az erejében mi az akarat, amely ezt a testet, ezt a húsból, csontból és vérből álló gépet ezerféle módon, de mindig éppen úgy, ahogy kell, mozgatja?

És ezt a hatalmas akaratot, annak a legénynek minden gondolatát, minden emlékezetét s önmagát lerombolt viharos szerelmét tartotta elém a két tenyerén az orvos.

Eszembe jutott az erő szó, amivel én a lelket kérdeztem, és eszembe jutott az orvos felelete.

Vajon ha az én öregapám idejében azt mondom egy ilyen gondolkozású orvosnak:

- Uram. Van olyan masina a világon, amelyiknek az ereje elválik a masinától, és elmegy innen egy másodperc alatt Amerikába. De ez még semmi, hanem elviszi az én gondolatomat is, elviszi az én szívem melegét is az elszálló gondolat karjaiban.

Mit felelt volna rá?

A legtökéletesebb masina az emberi test. Nincs az a mechanikus, aki csak az emberi kéznek a tökéletességét is tudná megközelíteni valami fogó szerszám megszerkesztésében. Hát a nyelv, a szem, az idegek szerkezete?

És csak ebben a csodálatos masinában nem lakhatik-e olyan erő, amely láthatatlan, megtalálhatatlan, és mégis mozgatja az egész masinát?

Ha a telegráf gép ereje elszállhat, és ha akarja az ember, fölfoghatja egy másik gépben, a mi testünk ereje mért ne szállhatna el? Mért ne maradhatna egész és újra megtalálható!

Ha a telegráf gép ereje egy másodperc alatt körülroppenhet az egész földtekén, ennek a tökéletesebb gépnek az ereje nem lehet-e még gyorsabb, még távolabb szállható, mint a napsugár, amely háromezer kilométert száll át egy másodperc alatt? Mért ne lehetne még ennél is szabadabb?

És ha a telegráf gép ereje bárkinek a gondolatát is magával viheti, a mi testünk ereje nem viheti-e magával minden gondolatát, a teljes öntudatot?

Abban a pillanatban, amint a telegráf gép gombját megnyomtam, összerombolhatom utána az egész masinát, de az az erő, amely a gomb alól fölszabadult, tovább száll a maga teljességében.

Hát a mi testünk ereje? Vajon ez hitványabb valami? Beleromolhatik ez az erő a gépbe, mikor a gép megsemmisül?

Este van. Az őszi bogár egyhangú pri-pri éneke hangzik a sötétségbe burkolt lombok alól. A sötétség alatt, amely betakarja a földteke óriás felét, milliók teste fekszik álomban, öntudatlanul.

Fölöttem a végtelenség. Benne miriád csillag fehér tüze ég. Az a sok csillag mind olyanféle, mint ez a mi földünk.

AFORIZMÁK

Ha csakugyan mi vagyunk a bibliai bukott angyalok, a férfi magasabbról bukott, mint a nő. De a nőnek a szárnyból többje maradt.

A virágot a napfény fejleszti ki, az emberi lelket a szeretet.

Akinek nyakát soha nem ölelte át kisgyermeki kéz, akinek sose mondta gyermeki ajk: apám; aki soha nem remegett a halál árnyékában egy gyermekért, aki soha nem borult lelkében Isten elé a gyermek megmaradásáért való hálából, az olyan ember csak töredékeket kapott az érzések világából. Földi élete akármily luxusvonaton haladt is - alagúton haladt.

Sok-sok házasság boldog volna, ha a férfi éppoly figyelmes maradna a nő iránt, mint az esküvő előtt volt, a nő pedig oly szemérmes és angyali.

Laokoon, ha csak magában ábrázolták volna, kitűnő szimbóluma lehetne a rossz házasságnak.

Jegygyűrű a kirakatban.

- Gondold meg, mielőtt bemennél megvenni, hogy ez egy fennmaradott láncszem az elmúlt korok rabszolga-rendszeréből.

- De hogyan gondolhassam meg: hiszen szerelmes vagyok!

Mikor nevetünk, mindig mást nevetünk ki.

Mikor sírunk, mindig magunkat siratjuk.

Az az ősemlék, amelyik először fintorított orrot a társára, az tette meg az első lépést a művelődés felé.

Repüljük át gondolatban az időnek azt az országútját, amelyben a négykézláb járó ember a most élő emberiséghez eljutott, s repülünk ugyanoly utat előre - arra az ítéletre találunk, hogy az az ember, aki akkor fog élni, éppoly állatnak fogja látni a mai embert, mint mi látjuk amazt.

A méhkas, azt mondják, kicsiben képe az emberi államnak.

Én azonban azt látom, hogy a méhek állama tökéletesebb. Náluk a herék az alsórendűek.

Legjobb az az állam, amelyikben legnagyobb a polgár függetlensége és a biztonsága.

Vajon mit gondol a személyi függetlenségről a katona? És a személyi s vagyoni biztonságról az, akinek adóhátralékban az ágyát licitálják?

A francia nemzeti jelszó: Liberté, égalité, fraternité. Ha már fraternité, minek az égalité?

A testvériség fogalmában benne van az egyenlőség is.

A díszítő jelzők közé fölvette a nyelv a királyi szót. Gyakran halljuk vagy olvassuk: királyi természet, királyi méltóság, királyi nyak, stb., de ezt még sose mondták: királyi elme.

Mikor király születik, az már azonnal valaki, mihelyt az első visítást megereszti. Személyéhez - bármily tökfílkó - milliók sorsa fűződik. Élete hosszán át nem érez egyéb illatot, csak tömjént és tömjént.

De mihelyt bedugják a kriptába, arcképe és tisztelete a lomtárba kerül.

- Fel!

Mikor ez a jelszó, a magyar nemzet erőtlen.

- Le!

Mikor ez a jelszó, a magyar nemzet erős.

Hasonlít a puskaporhoz, amely a szabadban csak elpöffen, de ha követ nyomnak rá, mentől nagyobb a nyomás, annál dörgőbb, villámlóbb erővel tör ki alóla.

Aki történelmet olvas, mindig a sorok közt olvasson.

Hogyan szentelhet fel a lutheránus püspök valakit katolikus pappá? Hogyan tehet egy nálunk soha meg nem honosult német család valakit magyar nemessé?

Valahányszor látom a királyunk nevét, mindig megáll a szemem az eléje írt I.-n. Hogyan lehet valaki első, mikor nincs második?

Az 1900-i párizsi kiállítás főkapujában Párizst egy fiatal, pongyolába öltözött nő jelképezte. Rám Párizs nem így hatott, hanem inkább mint egy vén, kifestett arcú dáma, aki cigarettát szí, abszéntet iszik, és műfogakkal nevet.

Az antikrisztus egy modern úriember lesz, aki fel fogja találni a füsttelen, néma puskát.

Az a találmány először is a királyokat semmisíti meg, aztán a milliomosokat, aztán a társadalmi rendet. Végül, ahogy a vízözön elpusztította egykor az emberiséget, a néma puska vérözönrel fogja az emberiséget elveszteni.

És ismét egy család marad fenn. És abból a családból egy újfajta emberiség származik, amely nem fogja ismerni a gyűlöletet.

A „Mens sana in corpore sano” mondás nem azt jelenti, hogy mentül inkább Toldi Miklós az ember, antul erősebb benne a lélek is. A gondolkodás hősei közt több a gyöngé testű, mint az erős. S mennyi a béna, sánta, púpos, vak és beteges!

A régi rómaiaknál közmondás volt: Buta, mint a gladiátor.

Ha a testi teljesség határozná meg a lélek teljességét, akkor az *Iliász*-t, *Odisszeá*-t Herkules írta volna, az *Aeneas*-t Achilles; akkor a mészárosok és hentesek mind akadémikusok volnának; a lapokba akrobaták és atléták írnák a legszebb cikkeket; s a Petőfi Társaság csupa tornatanár volna.

Mi a filozófus?

Favágó a kérdőjelek erdejében. Azon dolgozik, hogy kivágja az erdőt. S amíg ír - háta mögött a kérdőjeleknek új erdeje nő.

Életünk téves fölfogása abból ered, hogy egynek véljük ezt a két fogalmat: ember és emberi test.

A hegedű nem zeng magában, csak ha értelem szólaltatja meg.

Az emberi test is hegedű.

Egyenlő rang a természetben nincs. Egyik lélek fölötté van a másiknak. Két idegen ember találkozik: mihelyt szót váltottak, érzik, hogy melyik van fölül. Veszedelem idején a gyengébb követni fogja a másikat, engedelmeskedik.

Ez a titka a nevelésnek is.

A világtörvény egyik paragrafusa: a tökéletesebb lélek uralma a kevésbé tökéletesen, hogy az is a tökéletes útra terelődjön.

A legnagyobb utazást az cselekedte a Földön, aki legmesszebb bírt távozni a saját állatóságától.

A boldogtalanság felé azok haladnak legbizonyosabb úton, akik a boldogságot hajhásszák.

A boldogságot abban az iskolában tanuljuk meg, amelyikben a tanító-mesternek a neve: Szenvedés.

Kinek kell többet szenvednie:

Annak-e, aki mindent kész eltűrni?

Vagy annak, aki nem bír eltűrni semmit se?

Ha valamin mérgeledöl, bántódol, sírsz, egy hónap múlva nem úgy fogsz rajta mérgeledni, bántódni és sírni. Hát még egy év múlva!

Haj, de bölcs ember volna, aki mindent olyan szemmel tudna nézni, ahogyan egy év múlva látja!

Aki az erkölcsről gondolkodik, mindig a fiziológiára könyököljön.

Esküdtek! Ha igazságosan akartok ítélni, nézzétek a bűnöst, ha testvéretek is, olyan szemmel, mintha idegen volna; s az idegent olyan szemmel, mintha testvéretek volna.

Zsuzsánna történetében a vén kecskék semmivel sem aljasabbak, mint azok a festők, akik Zsuzsánnát olyannak festik, amilyennek a vének látni szerették volna.

Az erkölcsnek a maganéző tüköre: a Bűn.

Phaedrus parasztja megbocsáthatta a kígyónak, hogy megmarta őt. Megbocsáthatta, de nem dugta újra vissza a kebelébe.

Az emberiség története öt mondatban:

A világosság szülte az életet.

Az élet szülte az akaratot.

Az akarat szülte a bűnt.

A bűn szülte a szenvedést.

A szenvedés szülte a szeretetet.

Mily diadalmas szemmel írja le a történelem filozófusa, hogy valamikor mindaz erkölcs volt, amit ma bűnnek mondunk! Vagyis a gyilkosság, a paráznság, az eszem-izsom, a rablás, a lopás stb.

Hát ezen nincs semmi csodálkoznivaló. Az emberiség állatiaságból fejlődött, s a fejlődése folyik ma is. De tessék megmutatni, hogy ami egyszer erkölcsnek volt érezve, s bűnné ismerődött, hogy az megint erkölccsé válik. Elképzelhető-e, hogy valamikor az irgalmat fogják bűnnek nevezni? Elképzelhető-e, hogy erkölcsnek mondják majd a kegyetlenséget, a rablást, a paráznságot, a rabszolgatartást, a semmittevést?

ZARÁNDOKLÁS

PETŐFI BOTJA

Bakabál István bácsi arról híres Bihar vármegyében, hogy Petőfinek a botját mutogatja.

Magam is megnéztem ezt a nevezetes ereklyét, és mondhatom, hatalmas furkósbot.

- Úgy nézzen erre a botra, öcsémuram - monda Bakabál István bácsi -, hogy ez szentebb a szent Péter sétatálcájánál is - és elővette azt a bársonytokból, amit a becses furkósbot tiszteletére csináltatott.

- Látja, öcsém, ilyet nem mindennap láthat.

- Látom, bátyámuram.

- Mármost csak képzelje e mellé a bot mellé Petőfi Sándort, és ennél dicsőbbet a becses öregapja sem látott.

- Látom, urambátyám.

- Én már nagyon hozzászoktam, hogy melléje képzeljem Petőfi Sándort, annyira hozzászoktam, öcsém, hogy néha nem is látom a botot, csak halhatatlan nagy költőnk.

- Kár, hogy nem tud rajzolni, bátyámuram.

- Mért?

- Hát tudja, már évek óta vitatkoznak azon, hogy melyik arckép hasonlít Petőfi Sándorhoz, és szomorúan tapasztalták, hogy nagyon egyik sem. Milyen kár, hogy bátyámuram képzeletét nem lehet lefotografíroztatni.

- Mond valamit öcsém, ez igazán országos szerencsétlenség, de hát én nem tehetek róla, hogy olyan nagy szamarak azok a fotográfusok.

- Hát mondja csak, István bácsi, hol szerezte ezt a szentséget?

- Hol szereztem! Kaptam egy szegénylegénytől, akit én mentettem meg az akasztófa alul, máig is él, nálam van, én tartom.

- És hogyan tudja, hogy Petőfié volt?

- Hogyan tudom? Hát tudom bizonyosan. Az mondta.

Nem mertem kételkedésemnek kifejezést adni, mert a furkósbotot Petőfi nélkül is respektálni szoktam, de mégis nagyon szerettem volna meggyőződni a valódiságáról.

- Ismerte az a bizonyos Petőfit?

- Hogyne ismerte volna, hiszen vele mulatott.

- Hol?

- A kondorosi csárdában.

- És hogyan maradt ott ez a bot?

- Hát, tudja, úgy, hogy mikor Petőfi elindult, esett az eső, és ő esernyő alatt utazott tovább, a botját meg ott felejtette.

- És be tudta az a szegénylegény bizonyítani, hogy Petőfi volt az, akivel mulatott?
 - Hogyne tudta volna. Hiszen csakis erről jöttem rá, hogy ez a furkósbót valóságos nemzeti szakramentum.
 - Ha szabad kérdenem, mivel bizonyította?
 - Azzal, hogy egy fiatalúr volt a korcsmában. Nyakkendője nem volt, ivott, mint egy kefekötő, és azt dalolta: „Fiúk, az isten áldjon meg!” Hát kell ennél több bizonyíték?
 - Valóban, minden jel arra mutat. Ejnye, beh szeretnék azzal a bátyámuram által penzionált szegénylegénnyel beszélni!
 - Hiszen az nagyon könnyű. Mindjárt behívom.
- Az öreg kiszólt az ajtón, s néhány perc múlva megjelent az érdekes egyéniség. Öreg ember volt már. Tisztán öltözött és jó, becsületes kinézésű.
- No, János - szólt István bácsi -, beszéld el ennek az úrnak, hogyan találkoztál Petőfivel.
- Az öreg valószínűleg sokszor elmondhatta már ezt a dolgot, mert nagyon egykedvűen kezdte el beszédét.
- Hát, uram, úgy volt az, hogy az igazat megvallva, szegénylegény koromban mulattam egyszer az Alföldön a kondorosi csárdában. Bevetődik egy fiatalúr, akinek nem volt nyakkendője, és elkezd dalolni, hogy: „Kocsmárosné, száz icce bort hozzon kend!”
 - Hallja, öcsém! - szólt ragyogó szemekkel az öreg.
 - És aztán?
 - Aztán leült a lócára és aszongya nekünk, hogy: kik vagyunk? Aszongyuk, jó emberek. Aszongya, ő is jó ember, hát mulassunk együtt. Hej, de nagyot is mulattunk. Mindig azt danúta, hogy: „Fiúk, az isten áldjon meg!” - aztán megölelgette a kocsmárosnét.
 - Hallja, öcsém?!
 - No, csak tovább.
 - Reggel aztán elálmosodtunk, ki erre, ki arra dült, Petőfi úr is lefeküdt, aztán aludt.
 - Hogyan tudja, hogy Petőfinek hitták?
- Az öreg nagyot nézett, aztán vállat vont.
- Hájszen eleget mondta a tekintetes Bakabál úr.
- István bácsi erősen fújta a pipáját.
- Hát aztán? Mondja tovább.
 - Mink aludtunk, Petőfi úr pedig azt mondta: „befellegzett”, elment, csak ez a botja maradt ott az asztal alatt. Én vettem fel, és nekiadtam a tekintetes úrnak.
 - Valóban nagyszerű! - szóltam István bácsihoz, aki ismét büszkén tortyogtatta a pipáját.
 - Má nem adnám egy kilogramm gyémántért - felelt.
- E percben ordítás hangzott a mellékszobából: összekaptak a gyerekek.
- István bácsi benézett hozzájuk, én pedig fölhasználtam az időt, és odaszóltam a kiérdemült szegénylegénynek:
- Hallja-e kend, látta Petőfinek az esernyőjét?

- Hogyne láttam volna.

- Petőfinek nem volt esernyője soha.

- Nem volt? - kérde mintegy sértetten felhorkanva az öreg - volt annak, uram, tíz is.

- Hogyan?

- Hát tíz is volt a hóna alatt, hitet teszek rá akármikor.

Én azt sem tudtam, melyik székre forduljak nevettemben, midőn István bácsi újra belépett.

- Elmehetsz, János - szólt anélkül, hogy észre vette volna nevetésemet.

Az öreg mormogva távozott.

- Mondja csak, bátyámuram, igazat beszél ez az ember?

- Nagyon igazat. Mondhatom, ennél becsületesebb embert nem ismertem. Csak azért is tartom egyrészt, mert jóra való, másrészt pedig mert történelmi személy.

- Mi a manó?!

- No persze, hát nem mulatott-e Petőfivel?

- És csupán ezért tartja István bácsi?

- Ezért hát - felelé, és oly furcsán nézett rám, mintha kételkednék Petőfi iránt való tisztelet-érzésemben.

Meggondoltam a dolgot: nem akartam elrontani Bakabál István bácsi örömét és büszkeségét, sem az öreg parasztot nem akartam megfosztani a kenyértől, miért is elhallgattam, hogy nem Petőfi botja volt az, amit tartogat, hanem valami esernyőreparáló művészé.

Néhány év múlva hallottam, hogy mikor képviselőválasztás volt, Bakabál urambátyám magával vitte a híres botot, amellyel el is döngették őkegyelmét úgy, hogy három hétig nyomta az ágyat.

De hát ő nemigen bánta, mert a bot újra visszakerült hozzá, és most azt is elmondhatja, hogy a nevezetes ereklje milyen szerepet játszott egykor az ő hátán és oldalain!

A MONOKI KOSSUTH-HÁZ

Mikor Golopot elhagyva, a dombra értünk, a hullám alakú hegyek között, zöld falombok közé süllyedetten egy kis falut láttam. Csak a templom és egy kastélyféle épület fehérlett elő magasan kiemelkedve. S keretet a képhez a déli és nyugoti erdős hegyek adtak.

- Ez az - mondta a kocsis, az ostorával a falura mutatva.

Mély elfogódás szállott meg. Ebben a kis faluban, ezek között a házak között nevedett hát a nemzetnek nagy apostola: Kossuth Lajos. Itt élte át a boldog gyermekkort. Ezekben az erdőkben bolyongott az iskolai szünetek alatt.

Ezek a fák, ezek a hegyek látták őt, s ő is a távol földön s a messze jutott életkor határán látja olykor a visszamerengő emlékezetnek délibáb-tükörében ezeket a hegyeket, ezeket a fákat, ezt a kis falombos falut, a csillogó Ond patakot, s hallja az erdő halk suttogását, a méhek döngését, a távolban hangzó kakasnótákat, mint akkor, az erdő fűvébe fektetve a fejét, s álmodozó szemekkel nézve az égen úszó felhőket.

A faluba betekintve azt hittem, a legnagyobb ház ott a Kossuthé. Nem. Az a kastély. Kossuthék egy kisebb, ódon stílű házban laktak. Ez a ház a kastély közelében van, a falu közepén egy dombon, s azóta sem a falai nem változtak, sem a tetőzete.

Hat redőnyös ablaka a templomra néz, azazhogy nézne, ha az előtte álló akácok, Kossuthék utódainak ültetményei a kilátást el nem zárják. Az ablakok előtt vörösre festett, kopott léckerítés zár körül egy kis tért, ahová a lakók s így hajdan bizonyára Kossuthék is ki szoktak a csöndes nyári estéken ülni.

A ház jobb oldalán van a deszkából készített kiskapu és nagykapu. Tágas, nagy udvarba léptem, amely a baromfiaknak tarka seregével van tele. Oldalt áll egy régi, lakatlan galambdúc és egy félig beomlott téglakút. Mind a kettő valószínűleg a Kossuth Lajos idejéből való.

A házban öt kisebb-nagyobb szoba van. Ezek közül háromnak az ablakaiból az utcára lehet látni. A nyugati sarokszoba az, amelyben állítólag Kossuth Lajos született. Állítólag - mondom -, mert a tállyaiak a máig is élő Szabó ezredes állítása alapján azt hiszik, hogy Kossuth Lajos nem Monokon született, hanem Tállyán.

Szabó ezredes ugyanis sokszor hallotta az édesanyjától beszélni, hogy Kossuth édesanyja egy napon Tállyára jött át látogatába egy rokonával a Gombos Hutka családhoz, s itt talán épp a kocsirázás következtében hirtelen lebetegedve szülte meg Lajos fiát.

Az eset hihetőségét maga Kossuth Lajos támogatja, bár akaratlanul, egy megjegyzésével a tállyai paphoz, Hajász Pálhoz 1874-ben írt levelében, s ez a megjegyzés így hangzik:

„Úgy rémlik előttem, hogy szeptemberben 16-a és 19-e közt, alkalmasint 19-én (születtem); de nem merném reá szavamat adni, ámbár gyanítom, hogy az eseménynél, mely számomra bűt sokat, örömet vajmi keveset hozott, alkalmasint jelen voltam; bárha talán burkoltan is, mert burokban születtem.”

A monoki szoba, amelybe mégis bizonyos meghatottsággal léptem, egy négyszögletes, boltozatos, tiszta, világos helyiség. Talán hat lépés a hossza, s ugyanennyi a szélessége. Az egyik szögletben egy nagy, ódon, fehér cserépkályha áll. Állítólag még a Kossuth család használta, s a gyermek Kossuth Lajos bizonyára gyakran melengette ott télenként piciny kezeit.

A mostani lakója, Czeizler József számtartó szintén hálósobának használja ezt a helyiséget.

A többi szoba ennél tágasabb. Világos, száraz, kényelmes úri szobák, harminc-negyven cm fölthajlású boltozattal. A falak festve vannak. Nem tudom, Kossuthék idejében is így volt-e, de ezt a festést, habár régi is, nem merem a Kossuthék idejéből valónak állítani.

A falak, ablakok és ajtók nem változtak. Az előszoba előtt levő, nagy fekvő S alakú sárvas is a múlt századból való.

A mostani lakójának szíves engedelmével megnéztem az összes lakószobákat, amelyekben Kossuth Lajos felnőtt, járni és beszélni tanult és játszadozott. Itt-ott a padlón talán az ő lábanyoma is megvan; azt a kis rozsdás szeget az ablak párkányába talán éppen ő verte be, s ezek a falak visszhangozták szavait, kiáltását, kacagását. Ezeken az ajtókon járt, futkosott ő ki és be. Ezen az udvaron örvendett a tarka baromfiseregnek, a hű házőrző kutyának, a galamboknak s a gyermekeszmék és gondolatok folytonos örömeinek.

Az udvar északi részén, kis folyosón át jut az ember egy nagy gyümölcsöskertbe. Ez valamivel magasabban fekszik, mint a ház, s a különféle gyümölcsfákon kívül fiatal fenyőfák is vannak benne. A kert nyugoti oldalán, a házhoz közelebb eső sarkon egy félig összeomlott üvegház van. Ez is a Kossuthék idejéből való.

Ebben a kertben is sok szép napot töltött Kossuth Lajos, s amennyiben ennek a kornak emlékei a késő aggkorban sem mosódnak ki a szívből, bizonyára mosolyogva emlékezik is rá.

Mikor eljöttem a tállyai ünnepséget megnézni, csodálkozva néztem a programot, amelynek számai közé a Kossuth szülőházának sem megtekintése, sem emléktáblával való megjelölése nincs fölvéve.

Tudakozódásomra azt felelték, hogy ezt ki kellett hagyni az ünnepély programjából, mert a Kossuth emléktábla ügyében 1884-ben egyszer indult már meg mozgalom, de sikertelenül. Abban az évben ugyanis Grosz Antal bérlőnél egy hatvan főből álló vadásztársaság gyűlt össze, s meglátogatván a Kossuth-házat, önkénytelenül is az a gondolatuk támadt, hogy emléktáblával kellene megjelölni.

Ott mindjárt a helyszínen negyvenöt forintot adtak össze, s a gyűjtés folytatásával Zombory Gedőt, az akkor még 48-as érzelmű megyaszói református papot bízták meg. Ez azonban állítólag figyelmeztetést kapott a monoki Andrassy Dénes gróftól, persze a jószágkormányzóság szavaival, hogy a 48-as rebellisvezér szülőháza a gróf tulajdona, akinek tudta és beleegyezése nélkül a ház falából követet sem kiszedni, sem berakni nem szabad. S nagytiszteletű Zombory Gedő uram szépen elhallgatott a gyűjtéssel.

Az igaz, hogy arra a házra, habár illenék, de nem elkerülhetetlenül szükséges a márványtábla. A betlehemi épületen sincs efféle megjelölés. Időnként mégis idetalál egy-egy fekete kabátos idegen, s a kalapját megemelve, csendes elbúsulással mereng itt percekig.

Mikor elhagytam a házat, megállítottam a kocsit, és még egyszer visszaszemlélődtem.

A napsugaras égmagasban fehér galamb szállott, lassú szárnyalással kerengve a táj fölött, aztán, mint egy lengedezve szálló hópehely, ráereszkedett a házra.

Talán a turini aggastyán szívének hazajáró gondolata volt.

MAGYAR FŐVÁROSOK

A jó szegediek

Egy idő óta kezdenek divatba jönni a vidéki városok.

Franciaországban Párizs minden. Az az ország szíve és tüdeje.

A mi országunkban minden megyének külön szíve és tüdeje, külön fővárosa van. Ezeket a fővárosokat szidjuk és szeretjük. Budapesttől pedig félünk. Mert Budapest megemészt.

A vidéki városok között legnagyobb és legérdekesebb Szeged. Félegyházától Szabadkáig terjedő kincses rónaság, a rónaságon szétszórt, apró tanyák; imitt-amott egy birkanyáj, amely mögött mozdulatlan szoborként áll a juhász; vékony T alakú kútgémekek, egy-egy nagy búza-tenger, s a terület közepében rakás csendes palota.

Ez Szeged város.

Az idegennek, aki a vasúton érkezik, legelsőben is egy nagy, fényes tetejű palota tűnik föl.

- Vajon ki lakik abban: Tisza Lajos gróf? Vagy a főispán?

Így találgtják a kupében.

A konduktor jelentős arckifejezéssel adja meg a felvilágosítást:

- Az nem az urak palotája.

- Hát?

- A raboké.

A konduktor tudós, tapasztalt ember. Elmondja, hogy azt a palotát Csillagbörtönnek hívják. Nyolcszáz-kilencszáz ember sóhajt onnan az ég felé, de a sóhajtás megtörik az üvegtetőzet alatt és visszahull a szívbe.

Mikor Jókai lenn járt Szegeden, meglátogatta ezt a nagy palotát, és meglátogatott egy kis roskadozó házat is. A palotára fel volt írva:

BÖRTÖN

A kis roskadozó házra:

KISDEDÓVÓ

Jókai kijelentette, hogy a Csillagbörtönnek nincs párja Európában, a kisdedóvó pedig mintaszerű.

- Egyet hibáztak el a szegediek - szólott -, azt, hogy nem a kisdedóvásnak építették a nagy palotát, s nem a raboknak a kis düledező házat.

- Sose búsuljon azon, nagyságos uram - felelt erre Pálffy polgármester -, majd kineveli innen ez a kis ház azt a nagy palotát.

A jó Pálffy polgármester így üti mindig helyre egy-egy szóval a város becsületét. És ő ezt nemcsak hivatalból teszi, hanem szívből, lélekből. Évtizedek óta a város polgármestere lévén, a nyolcvanezer embernek társadalmi élete az ő szívében mintegy ideggócpontként egyesül. Ő nyolcvanezer embernek érzi magát. Ha elemi csapások sújtják a földeket, beteg; ha új állami hivatalintézetet kap a város, áldomást fizet a sajátjából; ha gyárépítésnek veszi hírért, hízik; ha a halálozások statisztikája felülmúlja a születéseket, nyugtalanul jár-kei a városban, és így sóhajtoz:

- Mi lesz belőlünk, ha ez így tart kétszáz esztendeig!

Mikor a 79-i árvíz lerombolta Szegedet, a királyt neki kellett fogadnia.

Csónakon állva ment a szintén csónakon álló király elé. Egyszerű, fekete magyar ruhába volt öltözve. A király elé érve levette a sastollas kucsmáját, de az üdvözlő beszéd helyett a könnyek zápora indult meg a szeméből.

Egy szót sem tudott szólani.

- Ez a legszebb üdvözlő beszéd - szólott a király szintén könnyezve, és a kezét nyújtotta Pálffynak.

Az igaz, hogy a szegediek meg is becsülik a lelkiismeretes, jó öreg polgármestert. Mindig egyhangúlag választják vissza tisztújításokon a polgármesteri székbe, s nagyobb úrnak nézik, mint Kállay főispánt, aki csupán a tarokk-asztaloknál örvend némi népszerűségnek.

Pálffy polgármesternek a dolgos jobb keze Lázár György polgármester-helyettes, aki ezerféle munkát végez egy nap alatt, s az íróasztalán megfordul a városház óriás írógépezetének minden sora. Erőtéljes, eleven eszű, kedves modorú ember. Az arcán gesztenye színű szőrbokrokat visel; a szemei közel vannak egymáshoz; szereti a költőket és a társaságot, s a társaságok közül különösen a vadászokat.

Megtörtént egyszer vele, hogy Salamon Zsigával kiment vadászni. Salamon Zsiga törvényszéki bíró és a legkedvesebb ember Szegeden, de az a furcsa szokása van, hogy nyulak helyett a vadásztársait szokta meglőni. Így aztán nem csekély hősiesség kell ahhoz, hogy vele vadásszék az ember.

Lázár folyton ott állott a hóban Salamon Zsiga mellett, és minden öt percben elkérte a pálinkás-butykosát.

- Mi jutott neked eszedbe - szólott végre Salamon -, sohasem szoktál te pálinkát inni!

- Mit csináljak - felelt Lázár -, otthon felejtettem a jéger-ingemet.

S ezúttal bár nyulat egyet sem lőttek, de emberben sem történt hiba.

Érdekes alakja a városnak Bérczy Antal is. Sok ideig kihágási bíró volt Szegeden, most árvaszéki ülnök. Bámulatos flegmával és salomoni bölcsességgel igazgatta el másfél évtizeden át az apró pöröket, amelyek lefolyásáról adomáskönyvet lehetne írni.

Beállít egyszer egy sereg asszony hozzá.

- Ezek a tanúk - mondja Csurok Erzsé, az asszonyokra mutatva.

- Mihez?

- Hogy ez a kofa elvette a hatost.

- Nem vettem el - rikolt a kofa, és a másik csoport asszonyra mutat -, ihol az én tanúim.

A két asszonycsoport fülsiketítő kiabálással bizonygat egymás ellen.

Bérczy nász csendet int a pipával.

- Hát kend - mondja - azt állítja, hogy odaadta a hatost?

- Oda hát.

- Kend meg azt állítja, hogy nem kapta meg a hatost.

- Bizony nem.

Bérczy nász belenyúl a zsebébe, és kiveszi az erszényét.

- Itt van a hatosa - mondja eléggült arccal -, egy hatosért ne csapjanak akkora lármát.

Jószívűség tekintetében alig is akad párja Szegeden. Pósa Lajos, aki végignézte egyszer a tárgyalásait, ódát írt hozzá, s annak két refrén-sora így szólt:

...ó, vajszívű bíró!

Minek is volt néked paragrafust írni,
azé az igazság, ki jobban tud sírni.

Ezen a versen akkoriban sokat nevettek, habár mindenki tudta, hogy Bérczy nász igazságszolgáltatása csak annyiban különbözött más kollégáitól, hogy a rideg paragrafusokat a szegedi néphez igyekezett alkalmazni, s a törvény nem-tudását, ahol csak lehetett, enyhítő körülményül vette.

A szegedi bírák között egyébiránt Schnell Frigyes törvényszéki bíró a legeredetibb alak. Szőke, pirosképű, alacsony, szász ember. Ezelőtt tíz évvel került Szegedre. Nemzetiségi agitációk miatt tették át. Mikor Szeged földjére lépett, egy szót sem tudott magyarul. Hanem megadta magát a sorsának. Az volt az első dolga, hogy magyar grammatikát vett, s nekifeküdt a tanulásnak. Hat hét múlva már elnökölt egy tárgyaláson. Azt mondják, kisujjában vannak az

összes büntető-törvények a rendeletekkel együtt. Bámulatos emlékező-tehetsége van, s az ő ítéletein változtatnak legkevesebbet a felsőbb fórumok. A szegedieknek legkedveltebb anekdotázója.

Megtörtént, hogy egy kisebb vidéki városból való fiatal ügyvéd, valami betörő-tolvaj védelmére Szegedre utazván, a tárgyalás előtt való napon felkereste azt a társaságot, amelyben Schnell Frigyes szokott esténként adomázni. A védenca érdekében tette. Schnellnek minden adomájára ráduplázott. Ha Schnell meztelen kézzel fogdosta a veszett kutyákat, ő farkasvadászatról beszélt a szerecsenek között; ha Schnell olyan tűzifecskendőről beszélt, amellyel egy közbeeső hegyen keresztül át oltották a tüzet, ő olyan tűzoltókat látott, akik hét nap és hét éjjel derékig jártak parázspan, s azután ahelyett, hogy pihentek volna, még három huszonnégy óráig táncoltak.

A társaság a sok vidám beszéd között egyszer csak azt vette észre, hogy megvirradt.

Schnell előveszi az óráját, és nyugodtan jegyzi meg:

- Ejnye, ma egy kicsit későn megyünk haza.

Nem is mentek haza, hanem egyenesen a tárgyalóterembe.

A fiatal ügyvédet némileg megviselte a borital, azonban Schnell olyan nyugodt arccal, éles és bonyodalmas keresztkérdésekkel tárgyalt, mintha egész éjjel aludt volna.

A betörőre bizony súlyos bűnök derültek ki.

A fiatal ügyvéd, még mindig az italok hatása alatt, nagyon csóválta a fejét.

Mikor aztán Schnell Frigyes felhívta, hogy mondja el a védőbeszédet, akadozó nyelven így szólott:

- Mi-mi-micsoda, hogy én ezt a ga-ga-gazembert védjem? Kérem a legszigorúbb bü-bü-büntetést.

Azzal lehajtotta a fejét az ügyvédi asztalra, és elaludt.

Schnell Frigyes pedig olyan ítéletet csinált, hogy mind a két felsőbb fórum változatlanul elfogadta.

Kiváló juristája Szegednek Pillich Kálmán is. Egy nagytermetű, meztelen arcú ember ez, aki - dacára annak, hogy maga a megtestesült finomság - azzal tette keresetté az irodáját, hogy a parasztokkal gorombáskodik.

- Ügyem van - szól a tanyai az asztalához lépve.

- Hapták - kiált rá stentori hangon Pillich -, hátrább öt lépéssel, ha úrral beszélsz!

A tanyai ijedten vonul az ajtó mellé, és magában mondja:

- Ez aztán az embör, ez szömibe meri vetni az igazságot a bírónak is.

S annyi a tanyai kliense, hogy alig tud tőlük mozogni is.

Pillichnek a legkedvesebb barátja Weiner Miksa, akit előkelő hajlamánál fogva alispánnak neveznek. A szegedi társaséletnek fő mozgatója. Ő vezeti ki a vendég-színésznőket a kupéból. Ő kezdi meg Szegeden a nyárikalap viselését, (s amint mondják) neki van Szegeden minden délben a legjobb vendég-konyakja.

A legelegánsabb ember egyébiránt Pálffy Viktor szenátor, akit, mint volt minisztériumi fogalmazót, a jövő század főispánjai között emlegetnek. Mint kitűnő vívó, egyszer Babó Emillel is megmérkőzött. Az első összecsapásnál mind a kettőnek eltörött a kardja. Erre elnevezték magukat, és összeölelkeztek.

Magyarruhás ember ma már csak egy van Szegeden: Beck Pista. Az élő Mokány Berci; - de persze „Szellő” nélkül, mert az adót nem szereti. Minden tanyai lakadalomban nász, és minden hallgató előtt paraszthistorikus.

Ő tette meg azt a tréfát, hogy a Maros-hídról „A pipázás tilos” című föliratot levétette, s helyette egy képet festetett ki, amely deresen fekvő parasztot ábrázol, amint a hajdú egy kézzel üti, a másik kezével pedig a földön fekvő pipát mutatja.

Azóta a fahídra érkező paraszt a kellő tisztességtudással kiveszi a pipát a szájából.

A MI VASÚTUNK

Olvastam már csúfondáros írásokat a vidéki vasutakról, hogy azok milyen csigák, és hogy azokon vadászni lehet.

Megcáfolom ezeket a gúnyolódásokat. Sietéshez szokott városi emberek írták.

Nálunk nem siet soha senki. A sietés az élet örömeinek megölője. Aki siet, vagy bolond vagy sánta vagy harangozó. Mert a harangozónak mindig egy negyedórával később jut eszébe, hogy harangozni kell; a sánták pedig isten különös rendeléséből mindig sietve járnak. Ez az oka, hogy levélhordónak is sánta embert választottunk.

Ezt a derék embert Galagonyának hívják, s arról is nevezetes, hogy a nyomorék lábán előre megérzi egy nappal a végrehajtót.

Más senki sem siet soha minálunk. De minek is sietni? Lám, a Bodó János esete milyen sietős lett volna tavaly szüretkor; mégis idő kellett hozzá, hogy megtudja.

A tűz mellett hevert ökigyelme, és egy parázs beléharapódzott a bekecse aljába.

- János! - mondja neki a bíró.

- No.

- Baj van.

- Baj-e?

- Az ám.

- Hát mi baj van?

- Hogy mi baj van?

- Mi?

- Az, hogy ég a bekecsed.

- A bekecsem?

- Az ám.

- Hun?

- Hogy hun ég?

- Úgy.
- Hát hátul.
- Hátul-e?
- Hátul ám.
- Oltsa el kend!
- Eloltsam?
- El.
- Mivel oltsam el?
- Vízzel.
- Vízzel.
- Vízzel.
- De hát hun a víz?
- Hogy hun a víz?
- Az.
- Hát tán amott a vederben.
- A vederben?
- Ott.
- Ott nincs.
- Miért nincs?
- Miért? Hát azért, mert kiitták a lovak.
- Kiitták?
- Ki ám.
- Hát aztán miért itták ki?
- Hogy miért itták ki? Mert szomjasok voltak.

Persze a bekecs ezalatt elégett.

A vasútunk sem készült el hamar. Tizenöt esztendő kellett hozzá. Akkor kormánypárti képviselőt választottunk, hogy az szerezzen egy lokomotívot. Szerzett is. Az ellenzéki lap megírta, hogy Baross Gábor az államvasutak lomtárából adta a lokomotívot.

- Annál jobb - mondtuk -, legalább sohasem ütközik bele sebes hajtás miatt más masinába.

S kiderült, hogy a mi lokomotívunk csakugyan okos és alkalmas, jó masina. Csak elindítani nehéz, meg megállítani. Máskülönben jól viszi a vonatot.

Késés nincs is nálunk soha, hacsak a másik vonaton nem akarjuk folytatni az utunkat, vagy ha ütközben a bikának kedve nincs velünk dulakodni.

A bikák ellenségei a vasúti rendszernek.

Volt eset rá, hogy a bika két kilométernyire visszalökdöste a vonatunkat. De be is jegyeztük az állomáson a csordást a panaszkönyvbe.

Ez az eset akkor általános felháborodást keltett. Az ellenőr két nagy, véres vezércikket írt az esetről. Mikor aztán a szerkesztőt is becsukták, a csordást is becsukták, az eset fölött lassankint megcsillapodtunk.

Más késés nemigen fordul elő, még hófúvások esetén sem. Nem mintha kitűnő hóékéink volnának, hanem mert ilyenkor a közlekedést egyszerűen megszüntetjük.

És higgyék el, ez sokkal bölcsőbb dolog, mint Cegléd és Szolnok között hóba rekedni, ott éhezni, fagyoskodni és ebattázni egész héten át.

A mi vonatunk naponként kétszer indul, és pedig reggel 3 óra 59 perckor és délután 1 óra 59 perckor.

Ezt a rendet mi állapítottuk meg, azért, hogy ne lehessen lemaradni a vonatról.

Aki ugyanis utazni akar, azt mondja: - „A három óráival utazom hajnalban.” Tehát biztos, hogy négy órákor ébred fel. Azalatt, míg ő felkászolódik, a fűtőt is elő tudják keríteni a Két egérből, Zöldpocokból vagy egyéb földi férgekhez címzett italos helyekről; a konduktort is sikerült huzamos locsolásokkal ébredésre hozni, s a masiniszta is megtalálódott egy névnapi iparostársaságban, ahol épp a negyvenedik tószóját sikerült közkívánatra elhallgattatni.

A vasúti főnök még csak Bárándi szenátorra várakozik. A hajdú már este jelentette, hogy nála nélkül el ne menjen a vonat. A szenátor csakugyan meg is érkezik a leányával, Juliskával. Juliska szőke leány. A fején széles karimájú szalmakalap. A szemei búzavirágok. A kezében pedig egy nagy csokor pipacs van.

A váltónál a konduktor viasszalad még a szenátor tájékozódásáért. Azután csepetnek is, fűtyülnek is.

S a vonat megindul.

Különböleg leköszönhetetlen, de kellemes nyikorgások és illő zörömbölések között kiérkezik a szabadba, a mezők közé, ahol mint egy óriás, hosszú, vékony ezüsthajszál fénylik a síkságnak messzeterjedő sötétzöldjében.

És megy a vonat csendesen, dörögés nélkül. Itt-ott ráhajlik a sínre a hamvas keserűlapu és a viola színű, sápadt bogáncsvirág. Mintha azok is utazni óhajtanának.

A konduktor előszedi a kupé kanapéiba rejtett tábori-székeket, és körülrakja az asztalt. Bor is van. Szóda is van. Lilienfeld kereskedő kártyát tesz az asztalra, és oszt.

Juliska kikönyököl a kupé ablakán. Páva Bandi pedig a szomszéd kupé ablakán könyököl ki.

Páva Bandi most került a megyéhez. Csinos pörge bajusza van és fehér galléros, batiszt tarka inget visel; a nyakkendője selyem, s a cvikkere aranykeretű.

A szél vidáman fűdögöl. Juliska fel-feldob egy-egy pipacsot. Ez jó mulatság. A szél elkapkodja a pipacsokat Juliskától, Páva Bandi pedig a széltől kapkodja el.

A kupéból kihallatszik a kártyák csattogása. A vonat vidáman pöfögve halad tovább. Páva Bandi csövet csinál a tenyeréből, és átszól Juliskának:

- Igazán jól áll a kalapjához.

- Micsoda?

- Az a gyönyörű két kék szeme.

A pipacsok pirosak. Juliska is piros, Bandi is piros. A vonat megható dallamokat dörömbölve halad tovább a napsugáros ég alatt, a hullámozó vetések között.

KINGYES

Feszty Árpád időnként eltűnik a fővárosból. Eltűnik egy hétre, két hétre, olykor egy hónapra is. Ilyenkor a Bajza utcai műtermét zöld kárpitok borítják, s a két kis lompos, fehér komondor bánatosan pislog ki a vasrácsoszáton át a járókelőkre.

Hát hova lett Feszty Árpád?

Kingyesen van.

Ez az ő tanyája. Nagyon szeretheti, mert sokat emlegeti. A beszédeiből tudtuk, hogy ez a tanya Komárom mellett van. Oda jár ő pihenni vagy elmélkedni.

A múlt nyár vége felé összebeszéltünk Pósa Lajossal, hogy meglepjük Feszty Árpádot. Komárom mindössze két óra Budapesthez, és Kingyes se lehet a világ végén. Megkérdeztük Lányi Gézát is, a Népszínház kitűnő cimbalmosát, hogy nem volna-e kedve velünk jönni. Volt kedve. Magával hozott egy rengeteg nagy cimbalmot is. De ez még nem minden: hogy a kingyesi tanya teljesen meg legyen tisztelve, szmokingba öltözött, és fekete nyakkendőt kötött, meg vakító fehérre vasalt inget; szóval olyan ruhában jött, aminőben hangversenyezni szokott. Így indultunk útnak délután két órakor vidáman Komáromba.

Kiszállunk ott az állomáson, ráülünk egy fiákerre.

- Hova hajtsak? - kérdi a kocsis.

- Kingyesre - feleljük azon a hangon, amelyen itt Budapesten azt szoktuk mondani a kocsisnak: a Városligetbe vagy a szép Juhásznéhoz hajtson.

- Kingyes? - kérdi nagyot nézve a kocsis. - Hol van az, kérem?

- Ej, még azt se tudja? Maga tán nem komáromi ember?

- De bizony idevaló vagyok.

No, ha ez nem tudja, majd tudja más. Sorra járjuk a kocsikat; kérdezzük urat, parasztot, kofát, katonát, rendőrt, gyereket, öreget, halászt, koldust és fináncot. Mindenik csak a fejét csóválja. Hírből sem ismerte Kingyest egyik se.

- Micsoda pusztá lehet az - fakadt ki Lányi Géza.

Pósa arca elsötétült.

- Úgy látszik - dörmögte -, azért jöttünk, hogy visszamenjünk.

- Még van valami remény - szóltam magam is lehangoltan -, ha senki se tud a kingyesi pusztáról, a komáromi képviselő bizonyosan tud róla, mert vagy mellette, vagy ellene, de szavaztak onnan.

Fölkutattuk a várost, és a városban Tuba Jánost. Az ugyan elbámult, mikor betoppantunk a szobájába.

- Hát titeket mi szél fűjt ide?

Aztán, hogy megmondtuk, fölhúzta a szemöldökét, és gondolkodva nézett reánk.

- Kingyes, Kingyes - mondotta -, van ilyen pusztá, én is voltam ott, csakhogya oda nem lehet elmenni.

- Már miért ne lehetne, ha te voltál ott! - dörrent föl Pósa Lajos.

- Azért, mert oda nem tudja más az utat, csak Feszty Árpád.

- No hát, mi pedig elmegyünk.

Tuba János körülvakargatta rövidre nyírott, gömbölyű fejét, és némi levegőbe nézések után egy öreg udvarosért küldött el.

- Az - úgymond - az egyetlen ember, aki tudja az utat, az is csak azért, mert a fia ott van az Árpád tanyáján, mindenek.

- Visszamentem a cimbalomverőkért - jegyezte meg búsan Lányi Géza -, nem fogják megtalálni az öreget.

És úgy történt. Az öreg visszaköltözött a városból a pusztára. Mint később megtudtuk: azért ment vissza, mert úgymond: a városi emberek sokat beszélnek!

Így már majdnem visszafordultunk, mikor a Lányi cimbalomverőinek élő cáfolatául megjelenik egy zsíros kalapú, vörös orrú és kender-szakállú fiákeros, és azt mondja, hogy ő tudja az utat.

- Lehetetlen - mondja Tuba János.

- Már mért volna lehetetlen - jegyzi meg Pósa -, az út azért út, mert járnak rajta.

Tuba mindazonáltal nem bízott a fiákerosban. Magyarázta a kocsisnak az utat alaposan. Emlékszem, hogy tömérdek sok *jobbra és balra, le meg föl* volt a beszédében. Ezenkívül említett neki két puszta is: Kávát, meg Agyagost. A kocsis mindezekre komoly igeneket mondott, és rábólintgatott a fejével.

A cimbalomnak egy kétkerekű talyigát fogadtunk, magunk pedig az ócska és rozoga fiákerbe ülve, délután öt órakor útnak indultunk.

Számításunk szerint hat és fél órára oda kell érkeznünk. Vidámak voltunk. A két kocsist megtöltük szivarral. Arról beszélgettünk, hogy mekkorát néz majd Feszty Árpád, ha meglát bennünket. Az ő tanyáján még pesti ember nem hagyott nyomot. Ő maga emlegette, hogy az vadon-hely. Fát ott nem nyesnek, nádat ott nem vágnak. Csönd van. Festőnek való őstenyészet. A földgolyónak ez az egy pontja a legkedvesebb és a legszebb neki. Itt pihen meg a lelke, és itt alkot a fantáziája.

Félóra múlva elértük az első tanyát.

Az udvaron egy mezítlábas menyecske állott. Magot szórt a tyúkjainak.

- Micsoda puszta ez? - kérdeztük, a kocsit megállítva.

- Kava.

- Helyes úton vagyunk - mondtuk örömmel. - Hát jól megyünk-e Kingyesre, galambom?

- Kingyesre? Sohasem hallottam én annak hírét.

- Tán nem idevaló maga?

- Dehogynem, lelkem - felelte az asszony -, itt születtem én, itt is halok meg.

Azzal tovább szórt a ocsút a tyúkjainak.

Ez egy kissé lehangolt bennünket. Különféle tekervényes utakon és töltéseken haladtunk által. Sehol egy ember, sehol egy ház, sehol egy szembejövő kocsi. Csak nedves, smaragdzöld legelők és vörhenyes nádasok, mozdulatlan nyárfák és fehérlő füzesek, és megint kanyargó út. A nap lealkonyodik. A vöröslő égen vadludak repülnek által. Lányi azokat nézi.

- Talán a vacsorát nézed, Géza?

- Dehogy azt. A ludak mind keresztbe repülnek előttünk.

No, amott fehérlik már az esti szürkületben a másik tanya. Az ott Agyagos. Így mondta Tuba is, hogy előbb Kavát érjük, aztán Agyagost, ami már szomszédja Kingyesnek. No, de ideje is már, hogy vacsorához jussunk. Öt perc múlva hogy bámul ránk Feszty Árpád!

Az út mellett egy ember üldögél. Valami karót farag.

- Micsoda tanya ez, atyafi?

- Kava, kérem alásan.

- Kava? Már hogy volna ez Kava?

- De bizony Kava. Én csak tudom talán.

- Tyű, az irgalmát, hiszen itt már voltunk egyszer.

- Persze hogy voltak az urak. Láttam, mikor jöttek az előbb. Hát hova indultak?

- Kingyesre.

A fejét rázta. Nem hallott róla.

- Kocsis! - szólott ekkor Pósa a felháborodásnak és keserűségnek legmélyebb brúgóján - maga nem tudja az utat!

- De most már tudom - mondja a kocsis -, a keresztútnál tévedtem meg.

Egy darabig tanakodtunk, hogy bízhatunk-e a kocsisban. Én bíztam benne, Pósa nem bízott. Lányi bízott a kocsisban, de nem bízott a szerencséiben. Van is abban valami, hogyha az ember a kapuból megy vissza a cimbalomverőkért.

- Csak a másik pusztát elérjük - szólt reménykedve Pósa -, ott majd Árpádhoz igazítanak bennünket. A szomszédban csak tudnak tán Kingyesről.

Útközben aztán beesteledett. Szerencsére holdvilág volt, és az mutatta a sűrű nádasok között vezető, keskeny utat. De sehol egy eleven ember! Csak mély, sötét árnyékok! Itt-ott egy borzas kísértet gyanánt fölmeredő, fekete fűzfák. Ilyen lehetett az ország a tatárjárás után.

Balladai mélasággal ülünk a kocsin, mikor egyszer valami száraz földhányásra érkeztünk, és Lányi fölkiáltott:

- Dülünk!

Mikor már az *ünköt* mondta, mindhárman benne voltunk az árokban. A kocsis az nem volt benne, az túlrepült rajta, s tán most is repülne, ha egy nagy nyárfa derekában meg nem kapaszkodik.

- Élsz-e, Lajos? - kérdeztem Pósát, aki az esésben lavinaként gördült át fölöttem.

- Élek - felelte mély, komor hangon az árokból -, hát Lányi?

- Oda van a szép fehér ingem - felelte Lányi a keserűlapú közül -, összegyűrődött.

Azzal kimásztunk.

- Hallja maga - szólt ekkor Pósa, galléron ragadva a kocsist -, vallja meg, hogy sohasem járt erre!

- De bizonyisten jártam - felelte a kocsis -, csakhogy, kérem alásan, annak immáron tíz esztendeje.

- Hát hogy mert maga elindulni, ha már tíz esztendeje nem járt itten?
- Azt gondoltam, hogy tudom az utat - felelte a kocsis a fülét vakarva.
- Tudtam én ezt előre - sóhajtott a cimbalmosunk -, az éjjel pappal is álmodtam.
- Én meg a farkasokkal - szólt Pósa sötéten.

A farkas szóra Lányi a vad nádasra nézett, és összeborzongott.

Fölsegítettük a kocsit az árokból, és áldottuk az alispánt, főispánt, szolgabíró, az egész vármegyét, hogy ilyen utat csináltattak a Feszty Árpád tanyájához.

- Gyerünk vissza - szólott Lányi -, Isten tudja, mi lesz a cimbalommal itt a nádasok között.
- Kérem alásan - mondotta a kocsis -, negyedóra múlva ott kell lennünk az agyagosi pusztán.
- Biztosan tudja? - kérdezte Pósa.
- Biztosan - felelte a kocsis.

Azonban félóra is eltelt anélkül, hogy mi a nádak fölött lebegő holdvilágon kívül egyéb világosságot láttunk volna. No, meg a szivarunk vége piroslott a sötétben.

Az est mindig mélyebb és árnyékosabb. A nádak mindig magasabbak. Olykor-olykor egy fahídon dökret által a lovak lába, azután ismét a puha, keskeny töltésúton megyünk. A két kocsi zörgés nélkül halad a fekete úton. Se előre, se hátra nem látunk mást, mint a rejtelmes sűrűségű nádas, és itt-ott egy-egy kis megcsillanó vizet.

- Milyen mély lehet ez a víz? - kérdezi Lányi Géza.

Senki se felel rá. Az útra olykor borzalmas susogással hajlong föl a nád. Mintha láthatatlan rémek hajtánák. Most nem növény a nádas, és nem fa a fűzfa, hanem csodás alakzatú, mesebeli élőlények, amikben sötét értelem és kísérteti akarat van.

Egyszer csak egy kis rozoga fahídon megreccsen alattunk a kocsi, és mi nagy recsegés-ropogás között az egész világot érezzük szakadni alattunk.

- No, most végünk van!

A rozzant, vén híd beroskadt a kerekek alatt. Az egész híd-e, vagy csak egy része? Vagy a kocsi törött össze? Az első pillanatban nem tudjuk.

Átmászunk a kocsiernyőn.

A kocsis a fejét vakarja: a kocsinak a hátulsó két kereke beleroskadt a hídba.

- Ember! - kiáltja elkeseredett haraggal Pósa - vallja meg, hogy maga nem tudja az utat!
- Persze hogy nem tudom - fakadt ki kétségbeesetten a kocsis.
- Hát akkor hogy mert elindulni velünk!
- Azt gondoltam, hogy a képviselő urunk tudja.

No, szépen vagyunk. Éjjel, egy emberlakatlan, vad sötét nádasnak rengetegében, oldalt mély vizek és kísértet-sóhajtozást hallató, mérhetetlen nádasok között - ennek a fele se tréfa!

Viaszgyújtókkal megvizsgáltuk a kocsit, hogy érdemes-e kiemelni, ha lehet.

Sok törés volt rajta. A sárfogó az egyik oldalon forgácsa zúzódott, de a keréknek meg a tengelynek talán nem is esett baja.

Azzal a két kocsis meg mi hárman nekiállottunk, és kiemeltük a fiákért az útról.

- Hála Istennek, mehetünk - mondja Lányi -, de hova?

- Valahova majd csak kilyukadunk - felelte a kocsis.

Azzal elindultunk újra az őskorszaki nád két mozgó fala között, az ismeretlen mocsárvíznek keskeny, hangnyelő, puha útján a végtelennek látszó, sötét nemtudomságba. Ez a Dante útja egyik pokolból a másikba.

No, aztán itt kezdett rám is zuhogni az áldás. Pósa nagybőjti prédikációt rögtönzött reám azért a meggondolatlan ötletemért, hogy így vaktában fölkeressünk egy ilyen tanyát, amit a komáromiak sem ismernek. Lányi meg fölsóhajtott:

- Istenem, istenem, hát ezért tanultam én a cimbalom-művészetet, ezért szenvedtem és éltem negyvenegy esztendeig, hogy egy vad pocsolya legyen a temetőm?

- Hát a gyermekköltészet kutya? - szól Pósa is. - Ez aztán méltó befejezése lesz az én költői pályámnak!

- És éppen most - folytatta Lányi -, mikor minden adósságomat kifizettem. De megálmodtam én ezt, megálmodtam!

Aztán arról beszélgettünk, hogy a Kingyes tanya tán nem is létezik. Már hogy is lakhatna valaki ilyen vad nádasok között. Feszty csak elgondolta, hogy neki tanyája van, mint az obsitos baka, mikor a lovát emlegeti.

A hold már akkor csaknem a fejünk fölött járt. Szemtelenül nevette, hogy micsoda aggodalmak között kocsikázunk. Vajon hol állunk meg? Meglehet, hogy ez az út belevész valahol a mocsárba. Soha még két író meg egy cimbalmos így el nem végződött a világon! És megyünk tovább a puha úton, a fekete éjszakában, tragikus csöndességben...

Végre egyszer kutyaugatás hangzik nem is messze tőlünk. Micsoda üresség a Patti vagy a Ney Dávid éneke most e kutyaugatáshoz képest.

A sötétből ember jön elő.

- Hol vagyunk?

- Agyagoson.

- No, hálaistennek!

- Hova mennek az urak?

- Kingyesre.

- Kingyesre?

- Csak ismeri tán?

- Nem én, uram.

- Nem-e?

- Nem.

- Tán nem idevaló.

- Hát hova való vónék?!

- Itt kell annak lenni!

- Nincs az, uram.

- Szomszédság, ne beszéljen!
- Szomszédság?
- A Feszty Árpád úr tanyája.
- Az Árpád úré?
- Azé, azé. Hát azt tudja, hol van?
- Azt tudom.

Egy ilyen hangra szabadulhatnak föl az elkárhozottak a purgatóriumból.

- No, ha tudja, hát menjen a lovak elé. Megfizetjük.

Így jutottunk el aztán a Feszty Árpád útjára. Meg is jött a kedvünk. Nótáztunk. A Feszty ablaka világított. Még ébren van!

És a két kocsí begördült a kis náddal földött tanyaház udvarára.

Feszty Árpád csakugyan otthon volt. Az ágyban olvasgatva hallgatózott a nótára.

- Vajon kik járnak erre? - tűnődött magában - bizonyosan betyárok.

És mikor a mi kocsink bejárt a tanyára, Feszty Árpád ott állt már elmeredő szemmel az ajtóban. A kezében két rengeteg nagy, rozsdás pisztolyt lógatott.

No aztán, hogy micsoda regényes hely az a Kingyes, és hogy mit csináltunk mi ott három napig, azt nem mondom el. Kingyes maradjon fölfedezetlen és ismeretlen rejteke Feszty Árpádnak. Az ott időzésünk történetét pedig őrizze meg szintén kedves közös emlékünks gyanánt az a közösen csinált vers a mestergerendán, amely így kezdődik:

1894. szept. 12. 13. 14.

Itt mulatott három ember, azaz négy.

És így végződik:

Ilyet nem látott a Kárpát!

Isten veled, Feszty Árpád!

ZARÁNDOKLÁS

Az ezredéves áldomások és vendégségek zajában a minap az a gondolat szállott meg, hogy megnézem azt a völgyet, ahol a mi nemzetünk legnagyobb költője elesett.

Nem a kíváncsiság indított oda. A magamfajta ember nem kíváncsi. Az a vágy mozdított oda, ami a mohamedánt viszi Mekkába, a keresztényt a Szentsír templomába, a zsidót Salamon falai alá.

A mi nagy költőnk a mi fényességünk, a mi ezer-évünknek legszebb csillaga. A félévig tartó örömnép rózsáiból, amelyekkel megkoszorúzunk minden oltárt és minden emlékkövet, csak arra a sírra ne jusson, ahol ő fekszik?

Mert ma már nem várjuk őt. Ott látták utoljára abban a csatában. Most már bizonyos, hogy ott porladozik a szabadság vértanúi között.

Reggel hat óra tájban érkeztem Segesvárra. Az EMKE útikönyvében csupán ennyi az útbaigazítás: „Fehéregyházától délre két közös sír.” Megindultam hát ki a városból Fehéregyháza felé.

Egy dombon, az országút mellett, magas kőemlék: hamuszínű kőmagaslaton sárgára festett, életnagyságú oroszlán, amint alvó fejjel az első lábaira hajol, s a lábai alatt egy tört kard van.

A Petőfi szobra ez talán? Nem. Ez a Skarjatin orosz tábornok emléke. Bem apó itt terítette őt le, ezen a dombon, egy ágyúgolyóval. Aranyozott betűk magyarázzák egyik oldalon oroszul, a másik oldalon németül ennek az emléknek a micsodaságát.

A német fölirat ez:

Gregor Jacovlewitsch Scariatine dem Heldenmüthigen! Kaiserlich russischer General-Major in der Suite Seiner Majestät des Kaisers von Russland, Chef des Generalstaabes des 5. Armeekorps. Im Revolutions-Kriege am 31. Juli 1849 durch eine feindliche Kanonenkugel bei Schässburg gefallen. Als Denkmal Dankbarer Anerkennung des gemeinschaftlichen Kampfes und Sieges der alliierten Heere und des freundschaftlichen Bundes der erhabenen Kaiser von Oesterreich und Russland Franz Joseph des I. und Nicolaus des I. das k. k. Siebenbürgische Armeekorps.

Az emléket csinos fatetőzet védi az eső ellen. Látszik, hogy gondozzák.

De hol van a másik?

A dombon, az emléktől mintegy húsz lépésnyire, egy házikó fehérlik. Annak az udvarán fát vág egy parasztember.

- Atyámfia - mondom neki -, igazítson engem útba: mondja meg, merre van a honvédek sírja?

Az ember hozzám jön, és tört magyarsággal kérdezi, hogy mit kérdezek.

- A honvédek sírját keresem.

Nehezen ért; azt hiszi, ezzel a muszka emlékkel van bajom, mert mentegetőzni kezd, hogy ő nem húzza hiába a fizetést: ő mindennap leporolja az oroszánt is, a kerítést is. A betűket alig három napja kente be újra aranyfestéssel.

Végre megértjük egymást: a honvédek sírjáról nem tud. A Petőfi nevet most hallja először.

Megindulok az országúton. Vizsgálom a földeket jobbra-balra. Megállítok minden szembe jövőt, minden szekeret, románt, székelyt, szászot - senki sem tudja, hogy a sírok merre vannak.

Végre egyórai gyaloglás és kérdezgetés után egy apró szemű, öreg székellyel találkozom. Az tud az egyik sírról.

- Lent van az - úgymond - Héjjasfalva végén, a tanorokban.

- Nem lehet az - felelem -, az úti könyveim azt mondják, hogy mind a két sír itt van Fehéregyháza mellett.

- De bizony, istállom, ott van ez. Tudom én, hiszen ott járok el mellette. Két faágyút is lehet ott látni.

- Mennyire van az ide?

- Hát van egy posta.

- Mennyi az a posta? Egy óra? két óra?

- Több az egy óránál.

Fáradt voltam már. Gondoltam, inkább visszamegyek az öreg székellyel a városba, és kocsit fogadok. Vissza is fordultam. Akkor egy csendőr azt tanácsolta, hogy üljek a vonatra, és szálljak ki Fehéregyházán: ott van a sír az állomás mellett.

Sietnem kellett, hogy a vonatról le ne maradjak. A fehéregyházi állomáson csakugyan útba is igazított a pályaoőr: csak menjek föl a földek között a dombra; ott találok egy magas keresztet - az a.

Itt meg kell mondanom, hogy én eddig valami kőoszlop-empléket kerestem, meg akörül valami fehérlő kőrakást. Úgy rémlett, mintha azt olvastam volna, hogy az útonjárók mindegyike vet oda egy követ, és hogy azt időnként el is kell onnan hordani.

De hiszen erre út is alig van. Ez egy kis keskeny mezsgye, amit mezei munkások tapostak úttá. De mindegy: elszorult szívvel ballagok az embertől elhagyott vetések között fölfelé. Sárgába hajló búza, pityóka meg tengeritáblák zöldellnek ezen a dombon, egyhangú, fátlan, bokortalan zöld terület ez a hegyekig, - s íme, megpillantok egy magasra meredő, fekete fakeresztet.

Levett kalappal megyek a vérrel megszentelt földön. Milyen némaság! Talán éppen ezen az úton hozták őt is, faágakra fektetve, s a vére piros harmatként hullott ugyanebbe a fahéj színű porba. Községes vitorlavászon-ruha volt rajta, s egy katonaköponyeg. A sapkája ott maradt az országút mellett, ahol összeesett a muszkák vasai alatt. Így hozhatták őt hajadonfővel; szétzilált, hosszú gesztenye-szín hajából vérázottan borul egy-két fürt a homlokára; arcán a halál viaszfehérsége; a köponyeg zsebében holmi papirosok; - bánja is a jámbor szász, micsoda papiros az, legföljebb, ahogy rátekint, azt gondolja magában: milyen fiatal úr, kár érte!

És beeresztették a többi közé.

A kereszt előtt állok. Rozzant, régi, egy öl magas fakereszt. Valamikor feketére volt festve, és már akkor szürkére mosta volt az idő, mikor fekete, otromba betűkkel ráfestették, amit most is lehet olvasni. Honvédek - a kereszt egyik ágán. A másikon: Petőfi Sándor. Középen (már alig olvasható): 1849. júl 31.

A szemeimet könny borítja el, ahogy ezt a nevet ezen a rosz, fakó fakeresztten megpillantom. Idő telik belé, míg újra föl tudom emelni az arcomat.

Besüppedt sírhalom. Már nem is halom, csak a félőles vadvirágok mutatják halomnak. A katáng türkiskék csillagvirágai, a kalászba érett fű, vörös lóhere, a lila-szín fürtös virágú méhfű, a koronilla halványpiros virágai s más nekem ismeretlen füvek borítják e helyet, amely alatt a szabadság vértanúi porladoznak.

Kerestem a vadrózsa-bokrot, amelyről Coppée olyan meghatóan énekelte, hogy ott nyílik a síron, s esténként rajta énekel a csalogany. Nincs. Kerestem a köveket, amiket a kegyeletes kezek vetnek ide. Nincs. Pusztá elhagyott ez a hely, még a madár sem jár ide, nemhogy az emlékezet.

Magam sem tudom már, hogyan jutottam le az országútra, csak egyszer megint ott találtam magamat a Küküllő vize partján, tán épp a mellett az ér mellett, amelynek iszapjából Bem apót félholtan vonták ki a menekvő honvédek. Rámerőltettem vigasztalónak azt a gondolatot, hogy a másik sír, az a drágább, és hogy az én elbúsulásom korai volt.

Újra megkezdődött a sok kérdés, az ide-oda utalás. Sehol egy mutató-tábla, sehol egy kéz - mintha ebben a szent völgyben nem is emberek laktának.

Elmentem egészen Héjjasfalváig meg vissza Fehéregyházáig az országúton, és már le is mondtam arról, hogy ezt a másik sírt megtalálom, mikor délután három óra tájban újra szembe találtam Cseke Simó bácsit, az öreg székelyemet.

- Jöjjön vissza velem az úr - mondotta -, majd megmutatom.

Visszafordultam, és mentem vele egészen be Héjjasfalvára. Mert csakugyan ott van ez a két sír Héjjasfalván a tanorokban, a falu két szélső épülete között. De micsoda sír ez is! Egy fakó, otromba faoszlop, aminek golyóformára van a teteje faragva, és azon rozsdás bádognyiradék. Az oszlop mellett két ágyúforma, korhadt fadarab, amit félig betakart már a dudva, s ezek között egy keskeny kis, alig arasznyi magas földhányás. Fű és vadnövény borítja ezt is, és csak az egy-két bokor télizöld mutatja, hogy valaki valamikor erre is gondolt. Írás itt semmi sincs.

Ez a sír olyan messzire van Fehéregyházától, amelynek egyik kapujából Petőfi a csatát nézte, hogy legalábbis egy óra hosszáig kellett volna futnia, hogy arra a területre érjen, amelynek az elesetteit ebbe a sírba hordták össze. Én azonban úgy olvastam a följegyzésekben, hogy az orosz lovasság éppen Héjjasfalva felől került nagyhirtelen a magyarság hátába, és így Petőfi, amint itt elgondoltam, a másik sír területén esett el. De hát elvégre is mind a két sírban a hazáért elesettek tetemei porladoznak, és mind a két sír vérrel megszentelt oltára a szabadságnak.

Megnehezült szívvel hagytam el ezt a sírt is. Az öreg Cseke még egy óráig maradt velem. Mikor elbúcsúztunk, még egyszer megfogadta, hogy ahányszor bejön Segesvárra, mindig hoz helyettem is egy-egy rózsát mind a két sírra, s a kissolymosiak közül senki sem jön ezután erre virág nélkül.

De hát annyira elfogyott-e már a virág Magyarországon, hogy csupán Kissolymosra szoruljon a kegyelet? - Szegény Petőfi, vajon megfordult-e valaha a gondolatodban, hogy ha Kissolymos nem hoz a sírodra virágot, olyan elhagyott lesz a föld, amely tetemeidet földi, mint a hazátlan földönfutóé, akit elásnak az országút mellett, s a nevét már másnap elfeledik?

A LÁTÁS

A könyvkereskedők kirakatában pirosanak a Bådeckerek. Mindenki utazik, akinek hűs, leveles otthonja nincsen, no meg akinek ideje, erszénye engedi.

Mindig jólesik a lelkemnek, mikor fiatal embereket látok úton, akár vasúton, akár országúton. Ezek azért utaznak, hogy lássanak. Föl vannak szerelve földképpel, messzelátóval, kalauz-könyvvel, jegyzőkönyvvel, s a szemükben az élet szeretete mosolyog. De vajon van-e köztük csak egy is, akit akár a szülők, akár a mesterek megtanítottak volna látni?

Mert más a nézés, meg más a látás. Nézni mindegyike tud, látni nem. S bizony az utazók közül nem mindig az tér a tapasztalatok legtöbb kincsével haza, aki a távolból leghamarabb megmondta, hogy a toronyóra mennyi időt mutat, hanem sokszor az a vaksi útitárs, amelyik szemüvege nélkül még az ajtón is alig tud kimenni.

De hát mi az a látás?

A minap, ahogy szivarra gyújtok egy régi kertpalánk oszlopán, látom ám, hogy egy kis vörös derekú légy egy nálánál négyszerre nagyobb keresztes pókot cipel a deszkán fölfelé.

Szemem-szám elállott erre a csodára. Hogy a pók elfogja a legyet, ez a természet rendjében van, de hogy a légy fogja el a pókot, a galamb a sást, a nyúl az agarat, ezt még nem hallottam.

Elhatároztam, hogy mihelyt hazaérek, lerajzolom ezt a cipekedést, s elküldöm vagy a rajzot, vagy a bogarat a Nemzeti Múzeum bogár-osztályának.

Hogy lerajzolhassam, néztem figyelmesen. Néztem először a bogarat, hogy ha netalán elröppen, emlékezetből is lerajzolhassam.

Az első, amit megjegyeztem rajta, az volt, hogy akkora és olyanforma ugyan, mint a házi légy, de mégis más: karcsúbb, kicsiny fejű, s a potroha felső fele angolvörös. A légynek két szárnya van, ennek négy keskeny. A felső szárnyak a nagyobbak, s ezeken díszül barna foltocska is van. Az alsó szárnyak kisebbek, és szintén átlátszók. Aztán azt is észrevettem, hogy ennek a kis bogárnak két vékonyka, mozgékony csápja van, mint két kis hajsál, s a lábai is hosszabbak valamivel, mint a közönséges légyé, különösen a két hátulsó.

A pókról mindössze azt jegyeztem meg, hogy a lábai be vannak hajolva, és hogy a bogár a fejénél fogva vonszolja a korhadtt deszkán fölfelé.

Nagy munka volt neki, Bizonyosan izzadt és lihegett. Micsoda gondolat foglalkoztatta ezt a kis szárnyas rablót? Csak az, ami az őseibert, mikor valami kővel vagy doronggal szarvast sújtott agyon, s társ híján maga cipelte-vonszolta haza az erdőn a barlangjába.

A bogár a deszkahasadék felé közeledett. Üveget vettem hát elő, hogy belefogjam, de biz a kis vadász elbocsátotta a nagy zsákmányt, és úgy elillant, hogy még csak azt sem láttam, merre repült.

Megnéztem a pókot. Hajlékony volt és duzzadt, de élettelen. A bogár ölte meg kétségtelenül.

És ekkor jutott eszembe, hogy olvastam én valamikor valamit olyan darazsakról, amelyek fullánkkal megbénított pókokat hordanak a petéik mellé, hogy amikor ezek kikelnek, friss táplálékot találjanak. De hát darázs lett volna az a kis bogár? Mi, akik parasztok vagyunk a természettudományban, a darazsak neve alatt nem efféle bogarakat ismerünk. Lehet, hogy darázs volt. Ha a természettudósok a bolhát is a legyek családjába osztották be, nem lehetetlen, hogy a legyeket a darazsak közé helyezték.

Előveszem hát a papirost meg a festéket, de még hozzá sem kezdek a rajzoláshoz, mikor az a kérdésem támad, hogy nini: mivel is fogta az a bogár azt a pókot? A szájával? A lábával?

Én tehát negyedóraig néztem őket, s még azt is megjegyzem, hogy a bogár lábán alig látható körmöcskék vannak, s a két hátulsó lába térdén egy-egy tüske is, de azt, hogy a bogár mivel fogta a pókot, nem láttam.

De hát hogyan van, hogy nem láttam? Hiszen néztem, a szemem rajta volt; látnom kellett, lehetetlen, hogy folyton ne láttam volna, mikor mindig előttem volt. Hát pedig mégsem láttam, látva sem láttam, mert nem tudok róla.

Egyik tehetségünk sem bizonytalanabb a látásnál. A kezünket csak mindennap és mindig látjuk, de melyikünk tudja megmondani, hacsak a kezére nem néz, hogy a mutatóujja hosszabb-e, vagy a gyűrűs ujja? Pedig ennek a két ujjnak a különbsége minden embernél más, éppúgy, mint ahogy minden embernek más arca van, és ez a különbség olyan szembetűnően karakterizálja a kezet, hogy nézetem szerint a rendőri személyleírásokban is meg kellene jegyezni.

Ezt annak a bizonyítására említtem meg, hogy mindnyájan tökéletesnek tartjuk a látásunkat, pedig némelyikünk még a saját kezét sem látta tökéletesen.

Hát akkor hogyan látjuk az arcokat? Gondoljunk apánk, anyánk vagy valamelyik szeretettünk arcára, amelyik mindennap előttünk van. Próbáljuk ezt az arcot lediktálni rajzolónak. Azt csak meg tudjuk neki mondani, hogy tojásdad arc-e, vagy gömbölyű, szőke-e, barna-e, kékszemű-e vagy fekete, de már a továbbiakban gondolkozunk és akadozunk.

A rajzoló ugyanis azt fogja kérdezni tőlünk, hogy a homlok van-e olyan magas, mint amilyen hosszú az orr, és hogy az a távolság, amely az orr és az áll hegye között van, mennyivel hosszabb, mint az orr, ha véletlenül nem rövidebb?

Aztán azt fogja kérdezni, hogy a két szem között való távolság megfelel-e pontosan az egyik szem hosszának? Milyen a fül? a szemöldök? a halánték? Kiáll-e az arccsont? A két ajak közül melyik a szélesebb? s az ajakárok milyen görbületben vonul le az orr mellől?

Csakhamar megvalljuk, hogy az arc mindennap előttünk van ugyan, de mi ezekre a kérdésekre felelni mégsem tudunk. Azt sem mondjuk, hogy nem láttuk, pedig ezt kellene mondanunk.

Hiszen a saját arcunkat csak eleget láttuk már a tükörben, s bizonyára meg is néztük gondosabban, mint a más arcát, de melyikünk tudja megmondani, hogy milyen a füle? Pedig minden fülnek más a rajza, sőt az emberek nagy részének még a két füle sem egyforma.

Hát ha ilyen a látóképességünk a mindennapiakban, milyen akkor, amikor a tudásunk gyarapítása végett utazunk?

Legkedvesebb olvasmányom az önéletírás meg az útleírás, szóval azok az olvasmányok, amelyekben az író a maga személyében, *per én* beszél; de olyan útleírást még nem olvastam, amelyik kielégített volna. Mintha ezeknek az embereknek, akik leírták az utazásukat, hiányzott volna valamelyik érzékük az öt közül. Némelyik pláne csak a szemével utazik, a füle, orra, nyelve, bőre itthon maradt. Más (egy erdélyi báró jut itt az eszembe) még a szemét sem viszi magával, ellenben az evőeszközét és hálósipkáját ugyancsak nagy gonddal. Palesztinába utazott a kétségtelenül kedves és jólelkű öregúr, s az utazása leírásából bőven értesültem arról, hogy mikor mit evett és hogyan aludt, de hogy miket látott, azt ki kellett találnom a nagyszerű! felséges! pompás! érdekes! jelzőkből. Volt ő a Keopsz piramison is. Ezt így írja le: No, ez valami nagyszerű! A szultán kincstára: Pompás látvány! Egy naplenyugvás a Boszporuson: Sehol ilyen elragadónak nem láttam a naplementét, ezt a nagyszerű jelenetet sohasem felejttem el!

Nem szó szerint idézem, mert hiszen csak a megjelenésekor, valami nyolc esztendeje olvastam a könyvet, de ilyenformák benne a leírások.

Hát ő nem látta másképpen a dolgokat.

Az ilyenféle látású ember nézve sem lát színt, arányt, formát, értéket, hasonlóságot, megtartásra méltó karakter jegyeket az utazása közben előtte föltáruló rendkívüliségekben, csak ahogy általánosságukban hatnak rá a látottak, s másnap már elfelejti, mint az álmot.

Nekünk magyaroknak nem csekély hibánk az, hogy rohanvást szoktunk utazni. A futó ember pedig nem lát semmit, nem hall semmit, nem érez semmit. Csak az álló ember, a nyugodt lelkű és nyugodt szemű, az az öterejű fölfogó, aki az öt érzék képességeivel a tudásának birtokába szedi az utazásban eléje forduló kincseket.

Aki a botanikához nem ért, az hiába megyen a párizsi híres fűvészkertbe. Annak minden fa csak fa, és minden virág csak virág. Aki sohasem olvasott a tenger életvilágáról, hiába nézi meg a nápolyi akváriumot, akár csak kínai könyvet nézne kínai nyelvismeret nélkül. És aki az épületekben nem látja az építőmester gondolatát, hogyan utazik az végig a városokon?

Nem is kellene talán külföldön utaznia, csak az érett elméjű embernek, aki már nemcsak a hölgyek iránt érdeklődik, hanem az emberi művelődés valamelyik ága iránt is, és aki - egyszóval - úgy megyen Arabus országba, hogy tud arabusul.

A fiatalság okosabban cselekszik, ha először a hazáját járja be.

Istenem, ez a mi Magyarországunk micsoda nagy és szép világa a látnivalóknak! A történelem, a természettudomány és az emberismeret érdekességei kínálkoznak itt gyönyörködésre lépten-nyomon.

Harmadéve két helyen is találkoztam angolokkal, akik nem győzték áldani azt az ötletüket, hogy ide jöttek ebbe a leíratlan, különös országba, amely tele van a természet remekeivel és csodáival.

Pedig ezek az angolok csak fele-harmada gyönyörűséghez juthatnak, mint mi, mert mi a mi hazánkban, különösen a történelmi nevezetességű helyeken, a szívünkkel is utazgatunk.

A BOLDOGSÁG VÁROSÁBAN

Egy áprilisi napon Velencében ültem, a Grünwald-Bauer vendéglő udvarán. Majdcsaknem azt mondhatom, hogy véletlenségből kerültem oda. Se menyasszonyom nem volt, se Bådeckerem, sepedig olaszul nem tudtam többet annál az egy mondatnál, hogy: Si non e vero, e ben trovato. S mondom, ott ültem a német vendéglő udvarán.

Delet még nem harangoztak, de az udvarban már majdnem minden asztalt elfoglaltak a vendégek. A vízutca felől való részen az egyik üres asztalra rásütött a nap. Én odaültem. Abban az esztendőben mindig fáztam. Jólesett éreznem, hogy az asztalkendő száraz és meleg, a tányér, a kés, a villa, a szék fája mind enyhén meleg, és hogy az áprilisi nap tiszta fénye körülsátoroz ebben a sarokban.

Megrendeltem az ebédemet, és körülnéztem.

Hát az udvar csupa fiatal párral van tele. Némelyiknek még a kis útitáska is az oldalán lóg. Egészséges, fiatal arcok, jó étvágy, halk-vidám csevegés mindenfelé.

Milyen jó itt a napfényes, száraz melegen. Az udvart felváltva lengi be az ibolyaillat, a spenótillat meg a tengerszag. Vannak különben, akik a tenger szagában is úgy gyönyörködnek, mint az ibolya illatában.

A szemem mindjárt az első felpillantáskor egy rendkívül formás női fejen akad meg. Vértelen, és mégis üde álomvilágból való arc, szalmaszőke haj, nyugodt, kék szemek. A fején kék szalagos, lapos szalmakalap, a ruhája valami kaktuszzöld, puha szövet, szintén kék szalagos, testhez simuló.

Féloldalt ül nekem, és narancsot hámoz. A nyaka is olyan tökéletes, mint az arca. A Népszínház üdülőtermében van egy női szobor, egy külföldön élő primadonnának márvány mellszobra; annak a nyakát tartottam eddig a legszebbnek. De íme, a természet külön művész: ennek a nyaka hajlékonyabb, hosszabb, gömbölyűbb, finomságokkal teljesebb.

Egy szintén szőke, pirospozsgás fiatalember van vele. Ha nem hallanám, hogy angolul fecseg, azt gondolnám, hogy divatosan öltözött henteslegény. Azok közül az emberek közül való, akik mindig mulatnak valamin, ha máson nem, a saját beszédükön. A botjára könyököl és folyton mosolyogva beszél, s hozzá még szüntelen pödri azt a kis éretlen, kenderszínű baju-

szát. El nem tudom találni, hogy férje-e vagy udvarlója, mert a nő mellett egy öregasszonyság is ül, aki vagy mamája, vagy rokona, vagy szolgálja a tüneményes szépségnek. Minden ember ismeretem cserben hagy. Az öreg nő a balján ül a fiatalnak, a férfi meg a jobbán. Hát igazodjék el rajtuk valaki.

Nem szeretem a csodálatos elemet a leírásokban, de az élet sokszor megdöbbentő alakokat hord az ember elé. A nő fél-arcban ült eddig előttem. A zömök ember csevegésére egyszer elmosolyodott, és rápillantott. Ekkor az arcát egész teljességben megláttam. Ezt már vártam is. Az ilyen remek rajzolatú fél-arcok rendesen meglepik az embert, mikor egész teljességükben mutatkoznak, s rendesen rácsófolnak az ember képzeletére. No, itt a meglepés kegyetlen volt: a nő bal arcán egy éktelen nagy, kékesvörös forradás fordult felém, egy szőlőlevélnyi, húsos folt, amely eltorzította ezen a felén a fiatal arcot a szeme szögletétől az ajka szögletéig.

El akartam fordulni, hogy ne lássam, de csak eldermedten néztem tovább is. Vajon mi rombolta így meg? Esés-e, állatharapás-e, vagy hogy így született?

Értettem most már azt a szomorú méltóságot, amely ezen az arcon borongott. Most láttam, hogy jegygyűrű nincs sem a férfi kezén, sem a nőén. Az ebédet az öreg nő fizette. A férfi nem ebédelt velük, csak borraivalót tett az asztalra.

Szinte megkönnyebbültem, hogy elmentek. A rácson át egy pillantást vettem még a nő után. Junói termet. A menése is csupa méltóság és szomorúság. Hova mennek? Lesz-e belőlük férj és feleség? Lesznek-e gyermekeik? Ha az egyik leány éppen olyan lenne, mint ez a huszonkét éves nő, de mind a két arca tökéletes! És vajon megszokja-e ez a férfi úgy azt a bal arcot, hogy annyi csókot tesz rá, mint a jobbra?

Hogy elmentek előlem, négy-öt asztal vendégére nyílt széjjel-látásom. Mindenütt egy nő, egy férfi. Mind fiatal, és egyik nő se olyan, hogy lázt okozna a festőknek. De mert fiatalok és a boldogság útját járják, érdekesek is. Hanem már itt kitetszik, hogy melyikből micsoda házaspár lesz. Íme, a harmadik asztalnál, ahogy helyet foglal a fiatal pár, a kis professzor-forma, szemüveges, szakállas fekete kokas átnyújtja ugyan az étlapot a fiatal asszonykának, de az bele se pillant: válasszon a férfi. És a férfi rendel. Az ő gusztusa szerint evődik végig az ebéd. Ez a sovány, fekete ember csupa határozottság, a szelíd, kis báránypépszerű nő meg csupa simulékonyság. Már tegeznek egymást. A nő néha elvétí. Ilyenkor a férfi rendreutasító pillantást vet rá. Azt hiszem, mindent korrigál. Lehet, hogy az étlapot is kikorrigálja, mielőtt választana. Micsoda család lesz ez tíz esztendő múlva? Lesznek olyan napok, amikor ez a férj ebédnél az asztalra fog csapni valami elhibázott étel miatt, s ilyenkor az asszony reszket, a gyerekek is reszketnek, a cseléd meg átseseg a folyosón a szomszéd cselédnek:

- Az úr ma rettenetes!

Egy másik házaspár - láttam már őket a Szent Rókus-faragványok között is - fordítottja ennek. A férfi nagy vállas, beesett mellű, borotvált arcú ember. Bizonyosan porosz. Az egyik karján a kis szeplős asszony, a másikon papírba göngyölt vásárlások. Azt hiszem, csibukot vett neki az asszony, ő meg pénztárcát az asszonynak. Az öklei otromba nagyok ennek az embernek, s a karja mindig úgy lóg, mintha kölcsön kapta volna. Szóval egy nagy mafla. De az asszonyka csupa elevenség. Már most is ő vezet, ő igazgat. Ő csönget a szolgának, ő választja ki az ebédet; ő veszi észre, hogy a csokorból egy levél esett a tányérra. És ő választja ki a férjének a legjobb falatokat.

Ezek sokat járnak majd együtt sétálni, meg a színházba. Később a férfi bölcsőt is ringat, s ha valamelyik gyermek beteg lesz, ő fogja éjjelenként föl-alá hordozni a szobában. De most még erre nem is gondolnak. A férfi, amint leteszi a kanalat, erőtlen lenkék szemeivel a tizennyolc

éves, akaratos arcra tapad. S ezek a szemek mintha állandóan azon csudálkoznának, hogy ő ezen házasság folytán mennyi okosságot vett maga elé.

Egy tömzsi kis cilinderes úr a fal mellett ül a párjával. Ezek falusi vagy pusztai lakók. Mind a kettő tüzes, cigánybarna teremtés. A férfi legfeljebb huszonegy éves; a nő talán tizenhét. Nyugtalan, mozgékony mind a kettő. Az úton, azt hiszem, már össze is haragudtak egy-néhányszor, és a nő ki akart szállani a kupéból, hogy a legközelebbi vonattal visszatér. Ezeknek a házaseletében a féltékenység zivataros napokat fog támasztani.

Egy olasz nő is feltűnik nekem a többi között. A füle körül fodros a haja, és mikor nevet, hófehér fogsort mutat. Mintha eleven rekláma volna valami fogorvosnak. Eltűnődöm azon a kérdésen, hogy ez a kedves és vidám teremtés hogyan nevet majd hetvenesztendős korában.

Mindezek a nőkön van még valami leányos. Nem tudnám megmondani, micsoda, de látom rajtuk, hogy még nem egészen asszonyok. Talán a tekintetük finom tartózkodása, bátortalansága, mikor idegenre néznek, s a mamát nem érzik maguk körül. Talán a kezük tartása, talán a karcsúságuk. Csak épp a kíváncsiság múlt el, az a kíváncsiság, amellyel a leány loppal az idegenre pillant. A leányszemnek ez a kedves sajátsága, ez bizony együtt tűnik el a narancsvirággal.

A megüresedett asztalhoz egyszerre két házaspár is érkezik. Az egyik pár gyászba van öltözve. Bizonyosan valakinek az utolsó akaratából, s talán éppen az utolsó órájában, az ágy előtt esküdtek össze. Talán rokonok is. A másik pár két idomtalan fiatal. Az asszony kis tücsökfejű, fekete nő, a férfi meg egy kajla lábú, horgas orrú, pápaszemes ember. Mind a kettő bolti cikkekkel van megrakodva. Ezek, úgy látszik, már hazafelé mennek.

Elfért volna mind a két pár az asztalnál, de hogy a kövér asszony rátette a kezét a székre, a két gyászos egy pillanatnyi tévovázás után megfordult és bement a nagy üveges terembe.

A tekintetem követte őket, s talán követte őket egy láthatatlan lélek is.

No, szívesebben néztem volna ezt a két tiszta, gyászruhás fiatal az angol miss helyén, mint ezt a két formátlan, kimelegedett és megerhelt alakot. A portékák, amiket leraktak, alig fértek el a fehérre festett széken, s ők maguk szinte gőzölögtek a fáradtságtól.

A férfi, körülbelül huszonöt éves, kereskedőféle ember, pápaszemmel is az orrához tartotta az étlapot, s az orra, mit mondjak: mintha a teremő sietségében egy fület nyomott volna az arca közepére.

A nő is rút volt: fekete, kerek fejű, s a szeme: mint két fényes, fekete üveggomb. Mondom, a tücsköm jutott eszembe, amelyik otthon egy üveg szekrénykében boldog rabságot él: kenyeret és befőtt cseresnyét eszik s esténként füttyörész. Szinte vártam, hogy a pincért ez is trücsköléssel hívja az asztalhoz.

De haj, micsoda illetlenség az ilyen tréfálódzás! Vajon melyikünk az, aki maga választott arcot magának, vagy melyikünk nyerte az ő szép szemét, szép orrát ott, ahol az érdemek versenyeznek? Hátha éppen én vagy te, szóval mi születünk volna azzal a görbe orral, hátracsúszott kis állal, vagy azzal a gömbölyű tücsökfejjel!

De semmivel se boldogabb a föld égi szépe, mint a föld pokoli rútja. Lám, ezek is megtalálták egymást, és azt hiszem, ennek a férfinak hiába mutatta volna a sors azt az angol miset még a forradás nélkül is, az ő kis feketéjét különbnek találja, s viszont a nőnek glédába állíthatják Európa minden cilinderes Adonisát, ha köztük van ez a girbegörbe, rossz szemű ember, ő ezt választja ki minden habozás nélkül.

Mert hogy ez szerelmi házasság, az kitetszik mindjárt az első percekben. Ahogy a szalvéta alatt megcsípi a férfi a nő ujját, ahogy összerosolyognak, összemerengenek, ahogy egyik a másik tányérára teszi a csirkemáját, a mazsolaszőlőt, mindezt pénzért nem lehet megselekedni. Ez a férfi átúsztatta volna Helleszpontuszt csakúgy, mint Leander, bár ez tán hólyagot kötött volna maga alá, s ez a nő belevetette volna magát a tengerbe, éppúgy, mint Hero, anélkül hogy csak egy gondolata is villant volna a költők felé, akik az ilyen tragédiákat megörökítik.

És csak most veszem észre, hogy a nő hangjának valami kellemes, édes zenéje van. A férfi is halkán és szerelmesen gügyög, mint a júniusi esték madara a lombon a párjának. Franciául beszélnek, tehát valószínűleg franciák. Ámbátor az is lehet, hogy a nő olasz, a férfi meg lengyel, és csak azért beszélnek franciául, mert egyik a másik anyanyelvét nem ismeri.

Vajon hol ismerkedtek össze? Talán valami fürdőn, talán valami hajón, vagy vasúton, mind a kettő távol a maga országától. S talán ahogy a régi novellisták mondják: „meglátni és megszeretni őt pillanat műve volt” - mind a kettőnek.

Hús-huszonöt év múlva lehet hogy megint ül ezen a helyen egy éppen ilyen fekete, kis nő egy másik rút férfival, vagy egy éppen ilyen perec-orru férfi egy másik rút kis nővel, akit senki más el nem vett volna a világon.

És éppen így nyomkodják egymás ujját az asztalkendő alatt, éppen így összemerüldöznek a tekintetükkel, s az enyhe áprilisi nap éppen így fog sütni egy rájuk merengő, magányos, beteg emberre a sarokban, mint énreám.

A KONSTANTINÁPOLYI EBEK

Olvastam, hogy Konstantinápolyban sok a kutya. Azt is olvastam, hogy török városrészekben van a legtöbb, mert a török jó és türelmes, a keresztény ellenben kíméletlen, s mikor már sok a kutya, a strichnin-borsók tömeges irtást végeznek közöttük. A kutyák hát inkább a török városrészekben tartózkodnak, és kerülnek a keresztényeket. Szerettem volna valami képen is látni ezeket a kutyákat, de sohase találtam efféle képre; maga Brehm is csak leírást ad róluk, pedig egy ujjnyi kis kép is többet mutat, mint akár egy tízrőfös leírás.

Hogy ezen a tavaszon Konstantinápolyban jártam, láttam ezeket a kutyákat, és elhoztam a fényképüket is.

Nálunk szinte elképzelhetetlen valami, hogy ezernyi ezer kutya éljen bárhol is. Megszoktuk, hogy az eb az embert árnyékként kíséri; vele egy telken lakik, és bizonyos szolgálatot tesz azért, amiért az ember eltartja.

De hát hol lakik ott a török fővárosban az a sok kutya? Ki ad nekik enni? Hol szaporodnak? Hogyan viselik magukat a millió ember között, ha egyik se gazdájuk? S hogy nem rettegnek ezek az emberek, hogy egy kutya megvesz, s a következő napon ki kell szaladnia az egész városnak a falak közül!

Mindennek magyarázatát megtaláltam ott a helyszínen.

Hát először is nem igaz, hogy ezek az ebek csak a török utcákon tanyáznak. A Péra és Galata városrészekben van a legtöbb, pedig ezek keresztény városrészek. Görögök, örmények és más európaiak lakják. Röstelkedéssel írom le, hogy miért van itt a legtöbb kutya. Hát csak azért, mert itt van a legnagyobb rondaság.

Aki látta ezelőtt húsz-harminc esztendővel a pesti Háromdob utcát és ennek szomszédos utcáit, az csak még egy-egy kupac szemetet képzeljen minden ház elé, és piros sipkát képzeljen az emberek fejére, hú képben látja Péra és Galata utcáit.

A szemetet este veti ki minden ház lakója az utcára, a kociút szélére, de néhol a fal mellé vagy éppen a márvány-derekú terasz alá. Egy perc nem telik belé, ott van 5-6-10, többnyire rókaszőrű s birka nagyságú kutya, és felzabál mindent, ami rothadékony. Egy a munkájuk a léggel, a csótánnal, a természet takarító állataival. Reggelire már csak a por, a szalma, a papiros, rongy és csont marad a szétdúlt szemétkupacban. Akkor az ebek munkáját a rongyszedők folytatják.

Íme az ebek tápláléka.

De van még más is.

Konstantinápoly girbe-görbe, hegyes-völgyes város. Körülbelül olyan hegyekre épült, mint Buda vára. Azt hiszem, a nők életmódja meg az utcák fárasztó mivolta az oka, hogy olyan piacok, mint az európai városokban, nincsenek. A piac maga megy a házakhoz. Korán reggel megkezdődik az ordítózás, a férfikofák ordítózása. A vizet, tejet, húst, gyümölcsöt, zöldséget az árusok százai hordozzák fel s alá az utcákon, s ki bömbölve, ki üvöltve, ki harsogva kiáltja a maga áruját. A háziasszony vagy a cselédje csak kinyitja a kaput s int annak, akitől venni akar.

A halárus ott a kapu előtt a kövezetre teszi a maga nagy fatálát, és az éles bárdal ott vág a halból, amennyit vesznek tőle. A mészáros egy öreg gebének a két oldalán hordozza a maga megnyúzott birkáit. Persze deszka van a birkák alatt, s félig be is vannak fehér ronggyal takarva. Ott méri a húst a kapu előtt.

A vándorló piac hulladékaiból jut az ebeknek, a nap első felében, az élelem. Ott eszi a kutya a véres csontot, a halszárnyat, a bőrnýúzádekot, tejfellocsadékot, túrómorzsalékot, ahol esik neki. S melyik micsoda falathoz áll legközelebb, megeheti békén: nem rángatják ki egymás szájából, mint a mi kutyáink.

Dél felé megszűnik ennek a piacnak a forgalma, csak a vízárusok, gyümölcsösök és salátások maradnak munkában. Ilyenkor már a kutyák elfekszenek.

De hova fekszenek abban a hasonlíthatatlan-nagy embernyüzsgésben, amely Péra és Galata utcáit egész nap elfoglalja? Hát biz ők lefekszenek a kövezetre: ki a kociútra, ki a gyalogjáróra. S ott alszanak a járó-kelő ezernyi láb alatt, oly mélyen és oly jóízűen, hogy talán a pisztolylövésre se nyitnák fel a szemüket. Az emberek vagy elkerülik vagy átlépik őket. Kinek is jutna eszébe, hogy egyet rúgjon rajtuk, mikor tíz lépéssel odább megint egy kutyát talál, és hát nem is nagy fáradságba kerül egyet-egyet oldalt lépni, kivált ha az ember olyan csendes lelkű, mint a keletiek. Csak ha véletlenül két-három kutya is összefekszik a gyalogjáró közepén, akkor ugrik ki a boltból valami legény vagy inas, és rájuk csap. Persze ilyenkor keserves üvöltéssel ugranak odább a szegény állatok.

És ez a keserves üvöltés megszokott hang ottan. A kocsik mindennap megnyomorítanak egypár kutyát, amelyik nem volt elég gyors a lovak lába elől felugrani, a lóvonatok kereke alá is kerül közülük néha. A tömérdek sánta kutya mind ilyen baleset emlékét hordozza.

Minden utcának megvannak a maga kutyái. Az utca rövidege vagy hosszúsága határozza meg, hogy mennyi. Ezek az ebek aztán - noha egy faj az egész város kutyája - féltékenyek a maguk utcájára. Ha egy más utcából vagy városrészből való kutya lopakodik oda, seregesen rohannak rá, s irgalmatlanul összemarják. És hát ez éjjel-nappal gyakran megtörténik, mert ezek az ebek örökké éheznek.

Idegen ember csaknem minden órában felriad az első éjszakán az ebek lármájára, s nappal is bámulva nézi, hogyan esik egymásnak tíz-húsz kutya, s hogyan tépi egymást oly éktelen üvöltés és sikítás között, hogy az ember azt hiszi, megsiketül.

Az ember iránt jámbor és alázatos mindenik. Bármelyiknek pattint vagy szól az ember, örömmel néz reá és csóválja a farkát. Bármelyiket megsimogathatjuk, mintha a magunk kutyája volna, s ha hívjuk, szívesen követ mindaddig bennünket, míg azt látja, hogy iránta érdeklődünk.

És akármelyiket azonnal házi kutyánkká lehetne marasztalnunk, ha volna Konstantinápolyban udvaros ház, de hát itt ha van is udvar, néhol rendszeren a ház telepén van, ahol a kutyák tartása fölösleges.

Itt-ott a mellékutcákban lát az ember egy-egy kutya-családot is. A kutya ott kölykezik meg, ahol a válságos pillanat éri. Legfeljebb annyit tesz meg, hogy a fal mellé vagy a kapu-sarokba húzódik. Minden házban akad egy jólelkű ember, aki kivét ilyenkor egy gyékénydarabot vagy szőnyegrongyot, s a kutya azonnal elfoglalja a kölykeivel. Sztambul egy máskülönb forgalmas utcáján azt is láttam, hogy a kutya fészke fölé bádogot tett valami jószívű török. A kutya ugyanis két olyan kő közé vonta meg magát, amelyik valaha egy kőpad kartámasza volt, s a bádog az ebcsaládnak alkalmas fészektetője lett.

A kicsinyek olyan vörösek és bundásak, mint a medvebocs. Kedves tekintetű, jámbor állatkák. Egy ilyen kutyafészeknél Székács Gyula, az én Konstantinápolyban lakó barátom lehajolt, és ölbe vett egy kutyakölyket. Én ijedten néztem a kutya-anyára. Azt hittem, hogy megrohanja érte. Még csak nem is morgott. Ahelyett, hogy féltékeny lett volna a kicsinyére, örömmel és boldog nézéssel állt előttünk és a farkát vidáman csóválta, mintha azt mondta volna:

- No, ugye szép az én kicsinyem? Beillenék akármelyik szalonba úri kutyának!

Értelmes állatok ezek. Tudják, hogy az ember jótevőjük.

Mihelyt a kicsinyek lábra tudnak állani, már ott lehet őket látni a fészekhez legközelebb eső szemétdombon. Ott kaparásznak, turkálnak egész nap.

Természetes, hogy a legnagyobb kutyacsoportok az olyan boltok közelében láthatók, ahol valami élelmiszert árulnak. Mert hát vannak azért ilyen boltok is. Pékek, birkazsír áruló török hentesek, lacikonyhák és egynéhány mészáros. Az ilyen boltokból minden órában repül az utcára valami jó falat. A kertes korcsmáknak rendszeren megvan a maguk állandó kutyavendége is. Ilyen kutyát láttam a sztambuli vasúti állomás kertjében. Ennek a kutyának az egyik első lába csuklóban csonka volt. Egyik asztaltól a másikhoz járt, és az ő csonka lábát épp úgy tartotta, mint a koldusok.

Ez volt az egyetlen kövér kutya, amelyet Konstantinápolyban találtam.

Ami a megveszést illeti, azt mondják, hogy soha nem történt még, hogy valamelyik megveszett volna. És ezt a kutyák szabad életének tulajdonítják. (Szabad mozgás és szabad szerelem.)

Vannak a török fővárosban európai kutyák is. Az odaköltöző európaiak visznek néha magukkal egy-egy kedves pincsit, szettert, vagy bulldogot. No, ezek ugyan idegenben érzik ott magukat. Ha a gazdájuk zsinóron vezeti is őket, a bennszülött kutyák dühös morgása és keserves vonítása kíséri őket mindenfelé, s ha meg maguk bátorzkodnak ki az utcára, hát ebből a kutyából se lesz ám soha nemesi oklevél!

Hallottam, hogy valamelyik szultán összeszedette egyszer valamennyit, s átvitette egy kis lakatlan szigetre.

A kutyák éjjel-nappal ott sokadoztak és vonítottak a parton a főváros felé, s egymást falták fel éhségükben.

A hajósok a szívre ható inséget elmondták a fővárosban, s a kísérletnek az lett a vége, hogy a megmaradt kutyákat megint hajóra szedték és visszahozták Konstantinápolyba.

CÉDULÁK EGY TERMÉSZETRAJZBA

A JÖVŐ TUDOMÁNYA

Melyik tudomány tette boldoggá az embert, mióta az emberiség iskolákat állít és tanítókat hallgat? Melyik: a filozófia, a teológia, a matematika, a história, a geológia, a geográfia, a filológia?

Nem én vetem föl ezt a kérdést először, és nem én utoljára.

Sokszor gondolok az ősidőkre, mikor még mindezeket a tudományokat nem ismerték, mikor az emberiség sátorokban tanyázott és barmot legeltetett; vadászott, halászott. Boldogabb-e most az élet? Nem, csak kényelmesebb, mert az ősemler nyugodtabban aludt a gyepen, mint mi a drótagyon, és jobb ízűt ivott a forrásból, mint mi a metszett poharakból. S talán emberség dolgában sem vagyunk különbek, mint azok a régi népek, akik megmosták a hozzájuk érkező vándor lábát, és testvérük gyanánt vendégelték meg a hozzájuk érkező idegent. Verekedtek? Háborúskodtak? Fosztogattak? Ha végigolvassuk a napilapok egy esztendei törvényszéki tárgyalásait, bizony azt látjuk, hogy latinul szólva: az ember ma is farkasa az embernek. A bűnök velünk jöttek át az őskorból a mai korba: sem a vallás, sem a társadalmi rend nem irtott ki egy bűnt sem a világból.

Hát az ember se nem boldogabb, se nem jobb, hanem emberebb, mint az idők kezdetén volt.

De azért jó, hogy a tudományok vannak. Az a szédítően temérdek tudomány megtanít bennünket arra, hogy az ember akármennyit tanul is, tudatlan marad.

Hanem ezt sokan el nem hiszik. A bogár mindig a világosság felé röpül. Az emberi lélek is. Csak aki már kimerült a röpülésben, az tudja, hogy a világosság forrását elérni nem lehet, csak aki már sokat tanult, az látja, hogy az elért világító pontnál új pontokat pillant meg az ember, s a végső pont... hol van a végső pont? Az ember e kérdésnél rövidnek látja az életét.

Menj végig a kerti úton: itt is, ott is egy szétesett szárnyú, holt bogár. Menj végig az emberi művelődés útján, fényes arcú halottak jelölik a törekvés egy-egy útvonalát.

De azért nem riad vissza a következő század embere. Valami leküzdhetetlen erő kényszeríti arra, hogy felövezze ő is a tudomány szárnyaait, és elmélkedjen és szálljon ő is a világosság felé, ha mindjárt tudja is, hogy csak előbbre jut, de nem az omegáig.

Ki nem mondhatom, mennyire tiszttelek minden tudományt. Ha a lélek virágának tartanám az emberi arcot, a szobám fala csupa arcképpel volna tele, azok arcképével, akik egy-egy oszlopot, boltozatot, ablakot építettek az emberi művelődés épületébe. De mi az arc? Velünk született burkolat, amely nem a lélek leveleiből fejlődik, mint a virág, hanem csak romlandó takarónk, éppúgy, mint a köntösünk; nem mutat semmit, nem jelent semmit, sőt inkább zavar az egymás fölfogásában.

A tudományok között mégis a természettudományt becsülöm legtöbbre. Helyzetünk ismeretét a teremítés életvilágában; a föld ismeretét a fűszáltól a napig; a föld erőinek ismeretét a rezeda leheletétől a világrázó mennydörgésig.

Mi a természet ismerete minálunk? Az a kis csapás, amit az eke nyomában jár a gazdálkodó ember; az az egynéhány lapu, amit a patikus szárít az udvarán; az az egynéhány könyv, amely nyomorék magyarsággal unalmaskodik az iskolába járó gyermekeink asztalán, s végül egy

budapesti lelkes, kis tudós társaság törekvése, amely ötven év óta apostolkodik ugyan Magyarországon, de örökös pénzzavarokban süllyedezik.

Hány ember van Magyarországon, aki úgy foglalkozik a természet mindenségének szépségeivel, mint ahogy a lombfűrészeléssel, versírással, akvarellfestéssel foglalkoznak, no meg a kártyázással. Ki van a mágusaink között? Az egy boldogult Lázár Kálmán gróf volt, aki nemcsak puskahegyről nézte a természet életét. Ki van a papjaink között? Az egy Haynald nevét tudom mindössze. S a vagyonos, a ráérő osztályból senki, sőt mi írók, mi is csak parasztok vagyunk a tudománynak ebben a palotájában: ott vesszük le a kalapunkat, ahol fennmaradhatna, és ott tartjuk fenn, ahol le kellene vennünk.

Csak az az egynéhány egyetemi professzor, a múzeumi tisztviselők, egynéhány patikus meg egynéhány középiskolai tanár, szóval, akik ebből a tudományból nem annyira üdülnek, mint inkább táplálkoznak.

De hogy is vizsgálná nálunk bárki is akár a maga mulattából, akár a tudomány szeretetéből a természetet, mikor nincsenek nálunk olyan tudós emberek, akik a nagy közönség szemét erre fölnyitnák, akik apostolai lennének ennek a legfőbb, legszebb, leghasznosabb tudománynak!

Mutassanak nálunk egy elemi iskolai olvasókönyvet, amelyben meg van magyarázva, hogyan élnek az állatok, a bogarak, a növények? Van-e olyan tanító Magyarországon, amelyik bevisz az iskolájába egy cserebogarat, s elmondja a gyermekeknek, hogy az miképpen fejlődik évről évre a föld alatt, hogyan búvik elő, mit eszik, miképpen lélegzik, s hogy a kis bogárból szélmalmot csinálni micsoda hóhérkodás? Van-e olyan tanító, aki elmondja s lerajzolja, hogyan fejlődik a csirke a tojásból, a fa a magból; hogy mi az a kő, amelyiken a gyermek jár; hogy mi a hó, mi a szél, mi a harmat, mik a csillagok, s hogy micsoda szívét és lelket gyönyörködtető, milliónyi szépség tárul az ember elé minden lépten nyomon, mikor kimegy a falak közül a szabad ég alá?

Mutassanak nekem egy középiskolát, ahol az ifjúság nem igának tekinti a természeti tudományok tanulását, hanem inkább gyönyörűségnek, s kilépvén az életbe, magával viszi a természet élete iránt való érdeklődést!

És mutassanak nekem egyetlenegy Magyar Tudományos Akadémia-i kiadványt, amely a nemzet figyelmét csak egy fűszál iránt is fölkeltséte volna. Az a rengeteg munkásság, amely ebben a köpüben folyik, csak magának a köpűnek gyűjt. A tudománynak azok a javai, amik ebben az országos intézetben fölhalmozódnak, holt kincsek.

Pedig, hogy a mi nemzetünk mennyire szeret tanulni, arra nagy és ragyogó példa a M. K. Természettudományi Társulat folyton szélesedő terjeszkedése és erősödése. Ez a kis társaság többet tett a magyar művelődés fejlesztésében az utóbbi harminc év alatt, mint a M. T. Akadémia az ő millióival az egész században.

Én, aki magam is csak tudatlan csodálója vagyok a természet életének, fájdalommal látom, hogy a legszebb, a mi szívünkhöz, lelkünkhöz, földi életünkhöz legközelebb álló tudomány, tanítók nélkül van a magyar földön.

A paraszt mindennap látja a madarat, a pókot, a hangyát, a méhet, de nem ösmeri egyiknek sem az életét, az értelmét, a munkáját, a küzdelmeit. Látásból ismeri a virágot is, de mégsem tud egyebet róluk, mint együgyű babonákat, amelyeknél sokkalta szebb és lélekzenesítőbb a valóság ismerete. Nemzedék nemzedék után él és hal meg ezen a földön, anélkül hogy az elméje ismerné azt a nemes gyönyörűséget, amely lépten-nyomon kaleidoszkopikus változatossággal tárul föl a természet figyelője előtt.

S e tekintetben paraszt a városi ember is.

Mikor egy-egy ünnepen ember ember hátán vonul ki a villamoskocsikon a zöldbe, mi gyönyörűséget találnak ott mást, mint a levegőt, a zöld lombok és zöld fű szemléletét?

Ezek a városiak bizony még annyit sem tudnak, mint a parasztok, mert az iskolában tanult görög és latin neveket elfelejtették, a magyar neveket pedig nem ismerik.

Úgy állanak vagy járnak a természet templomában, mint a csongrádi gulyás a királyi palotában.

A virágtudomány, a bogártudomány, a mikroszkópia, a csillagászat, a geológia, a teleszkópia, mindez a nagyközönségre nézve nem létezik. Linné, Cuvier, Lamarck, Darwin, Laplace, Helmholtz, Tyndali, Lyell, Virchow, Lubbock, Blanchard a magyar nemzet számára nem születtek és nem éltek. A teológia még ma is a régi elvénült könyvekből meríti a Teremtő Isten ismeretét, s nem abból a tükörből, amely a végtelenségig ki van tárva örökké, s a teremtő erejét, elméjét és törvényeit a bölcsék nyelvénél érthetőbben mutatja és magyarázza.

Segíteni kell ezen a szomorú hátramaradottságunkon. Lapokat, könyveket kell írni és terjeszteni az egész országban mindenfelé. Ponyván a népnek, könyvesboltokban az úri osztálynak, iskolákban a gyermekeknek. Mindenfelé kell hirdetni a természet ismeretét, a tudományok tudományát, a legnagyobb, legszebb és leghasznosabb tudományt, amely visszaadja az embert a természetnek, és visszaadja elművelt állapotából önmagának.

A TUDOMÁNYOK TUDOMÁNYA

Ha elfogadjuk, hogy ismernünk kell a tudomány tapasztalataival is a természetet és hogy ismernie kell minden embernek, a tanításról és tanulásról is kell gondolkoznunk.

Tulajdonképpen a szülői háznál kellene már a gyermeknek sok olyat megtanulnia, amit ma tizenhat esztendei iskolázás után sem tud. Csak a gyomot mondom, az udvarban és kertben szanaszét fölburjánzó gazt: hány ember van, aki ismeri, hányan tudják, hogy e gaz között négy-ötféle halálos méreg és haláltól megmentő orvosság terem? Meg a háziállatokat, a kerti hernyókat, bogarakat és férgeket említtem még. Nem megismerhetné-e már mindezeket a gyermek a szülői háznál, ha minden apa és anya ismerné maga is?

Nincs más mód, minthogy az elemi iskolában, a népiskolában kezdjük meg a természeti ismeretek tanítását.

Most úgyis átalakítják minden iskolának a munkarendjét. Elvetik a tanítás anyagából, ami nem az életre való, beillesztik, ami magyar viszonyoknak jobban megfelel.

Nem tudom, gondolnak-e arra a közoktatásunk átalakítói, hogy a tanítók már a beszéd- és értelemgyakorlatokban tárgyalják azokat a természeti ismereteket, amik a gyermeknek a mindennapi világából valók. Érdekesen és könnyen érthető módon kell ezeket előadni s mindig szemléltetve, s az állatok ismertetésében ne az legyen a fő, hogy hány a lába, hány a füle, hanem hogy mi az élete, és micsoda helyet foglal el a természet országában.

Amit én e helyen az intéző férfiak figyelmébe ajánlok, az főképpen egy kis természeti gyűjtemény. Azt mondanám, legyen minden iskola a község múzeuma is egyúttal, de ezt bizonyára harsogó nevetéssel fogadják az iskolaszéki elnökök, elöljáróságok, sőt maguk a tanítók is, Bugactól Budapestig az egész országban.

No, nem csodálkozom rajta. A közönség szokva van ahhoz, hogy a múzeum szó alatt olyan épületeket és azokban olyan gyűjteményeket ismerjen, amiket nem annyira értelemmel, mint inkább bámulattal szokás megnézni.

A mi Nemzeti Múzeumunk, ez a roppant költséggel összehordott és fenntartott gyűjteménytárház, ez sem annyira az általánosságnak, a nemzetnek van berendezve, mint inkább a tudósoknak. A hazai meg a külföldi tudósoknak. Aki tudós fővel megy be, gazdagon meg-
rakodva tér vissza belőle, az szent igaz, hanem az, ki tudatlanul megy be, hogy tudatlanul jön is ki belőle, az is bizonyos. Látott mindent, de nem hozott ki a fejében egyebet, mint szédülést.

A geológiai osztályban van egy nagy aranyrög. Valami folyóban találták. Erre az egyre fog emlékezni mindenki, aki ott megfordult. Mért? Mert kincs? Nem, hiszen csak aranyozott gipsz; kincs van ott más elég. Azért, mert ez az egyetlen tárgy, amely mellé magyarázó írás van ragasztva.

Vajon ha mindenütt minden tárgyat egy ilyen tenyérnyi kis írás vagy nyomtatás magyarázna, nem tiszszerte, százszorta, ezerszerte többet érne-e a mi országos múzeumunk? Bizony akkor országos iskola is volna egyúttal, a természeti ismeretek és a történelemnek olyan iskolája, amelyben milliók tanulnának.

Én ilyen kis magyarázatos természeti gyűjteményt gondolok minden iskolában. Kezdjék csak öt-tíz tárggyal, és bővítsék minden héten egy-két tárggyal.

De hogyan?

A vidéki múzeumok alapításakor az első tárgyak, amiket betesznek, rendesen ezek: kővé vált fa, egy emberi koponya, penészes, régi rézpénzek, rozsdás buzogány, hajdúkard, néhány sírkő, kétféjű csirke spirituszban, egypár görbe nyakú s kóccal kitömött, csámpás madár, molyette vadmacska, elzöldült fehér egér, bőregér, obszidián, ametiszt, mészpátkövek meg egynéhány összeroppedezett, régi olajfestmény hazafias kastélytulajdonosoknak a padlásáról.

Nem ilyeneknek szeretném én látni a vidéki múzeumokat, sem a községi gyűjteményeket. A különösségek és egyetlenségek elvégre szintén megtakarítandók, de ezeknek az ismerete inkább a tudósoknak való, s azért nem is ez a fő és a szükséges.

A természet három országából azokat kell elsősorban szem elé rakni és magyarázni, amik a mindennapi élet keretéből valók, amiket látunk, anélkül hogy látnánk, amik között élünk, anélkül hogy életünk mindvégig való lefolyásában megismernénk, amiket mi földművelő, gazdálkodó nemzet használunk, anélkül hogy a szokáson és hagyományon kívül a tudományok fölfedezései és eredményei is okosítanának bennünket.

Ilyen elhelyezendő és magyarázandó tárgyak tehát elsősorban a növényországból: a gazdasági növényeink a káros és hasznos bogarakkal, emlősökkel és növényi parazitákkal együtt; a közönséges mérges növények, a határban termő gyógyító erejű növények, és ha lehet, a kereskedelmi növények, amelyek csak földolgozott állapotban jutnak hozzánk. Az állatországból: mindazok a határban előforduló teremtetések, amelyek az embert hasznukkal vagy kárukkal érdeklik. Az ásványországból: azok a földek és kőzetek, amelyekből a község talaja van, az illető földek termő erejének magyarázatával.

A virágféléket mindennap látja a nép, szebbnél szebb neveket is ad rájuk, de micsoda érdeklődéssel nézne meg egy kis virággyűjteményt, amelyre ez volna írva: „Ezekből a virágokból szed a méh legtöbb mézet.” Vagy milyen érdeklődéssel olvasná például a farkasalma virágának a bogárfogását és a megtermékenyülésének történetét. Aztán a nőket hogyan érdekelné a határban előforduló mérges és ehető gombák gyűjteménye. A mérges gombákhoz

bizony egynéhány sor példát is lehetne ragasztani, hogy hol és micsoda veszedelem esett ettől meg attól a gombától.

Az állatországból való gyűjtemény egy kis költségbe is kerülne. Azt hiszem, egy krajcár esnék fejenként minden évben mindenkire, ha például egy olyan gyűjteményt állítanánk össze, amely azt mutatja, hogy melyik bogár micsoda növényt eszik, hogy a fürkész darazsak hogyan gyilkolják rendre a hernyókat, melyik madár mivel él, és hogy melyik emlős állat mivel van kárunkra vagy hasznunkra.

Egy kitömött bagoly, amint a fiát eteti s a fészke tele van egér, cserebogár és vakondok hulladékával, egynéhány pillangó, amint tojik, a tojásából a hernyó, a hernyóból a báb lesz - ez is elfér egynéhány kis papírszelencében. Egy kakasnak vagy tyúknak dróttal összefűzött csontváza - meg nem ismerné senki. Egy kép, amely a csirkének a tojásban való fejlődését magyarázná. Mindezt nem ördögség összeszedni s elhelyezni az iskola falánál egy vagy több üvegszekrényben. A hazafias kastélytulajdonosok meg tán egypár nagyítót is hoztának, s az alá filoxérát, penészgombákat, üszögöt s másfélét rakna a tanító. Haj, hogy olvasnák a tenyéryi kis magyarázatokat szabad percekben a tanulók, hogyan beszélnék el otthon, amiket olvastak, s vásárnaponként hogy tele lenne öreg nézőkkel is az iskola!

Nektek, méltóságos és nagyságos tudós uraim, nem tudom, van-e tapasztalatotok arról, hogy a mi népünk mennyire szeret tanulni? Nekem, aki falusi néptanító voltam (s ma is lennék, ha a magam szabadságával taníthatnék), van róla tapasztalatom. Egyszer eszembe jutott, hogy téli estéken a felnőtteket tanítom. Öreg, ősz emberek eljöttek, és mint a szomszéd föld az esőt, úgy hallgatták egy egész télen át az én természeti dolgokról mondott beszélgetéseimet. (Az egy föld-forgása volt, amit nem fogadtak el, s ebben is nekik volt igazuk. Én ugyanis fiatal ember voltam, s olyanokra is kiterjeszkedtem, amik fölöslegesesek voltak.)

Az ilyen gyűjteményeket összeállíthatja maga a tanító, úgyszólván költség nélkül. A gyűjtésre és preparálásra adjon utasítást egy ötkrajcáros kis füzet - szívesen megírja akármelyik múzeumi alkalmazott.

A magyarázó lapokat a Nemzeti Múzeumban kellene halommal készen tartani, hogy ahonnan amit egy levelezőlapra (s nem ám ötvenkrajcáros bélyeggel) kérnek, az azonnal menjen is.

Ezeknek a magyarázó lapoknak persze nem a tudósok nyelvén kell írva lenniük, hanem a nép nyelvén. A görög és latin nevek, számok és száraz meghatározások maradjanak az Akadémián. Minden magyarázatnak úgy kell megírva lennie, hogy a hatéves parasztyermék is megértse.

Szeretnék még beszélni arról is, hogy a természeti tudományokat hogyan kellene a garasos ponyvahistóriák közé bejátszani. Valamikor arról álmodoztam, hogy minden tudományt általánosítani kellene, széjjelvezetni, mint a rétcatornázást, az egész országba, de ezt a tervet minálunk ma még csak humoreszk gyanánt olvasnák.

Ma csak a természeti tudományokra gondolok, mert ez az első, amelyből minden más tudomány fakadt. Ha a néptanítók és a nép között élő művelt emberek annyira tudják vinni, hogy minden faluban lesz egy kis magát magyarázó gyűjtemény, már azzal is többet tettünk az általános nemzeti műveltség fejlesztésén, mint a lefolyt tíz század összes tudósai, papjai és tanítói.

ISMERKEDÉS EGY ISMERETLENNEL

Van-e ember, aki elolvas ilyen című könyvet: *A magyarországi tavak halainak természetes tápláléka?*

Hát én elolvastam. Nem mintha érdeklődtem volna a halak gyomra iránt, hanem mert ismerem a tudósoknak azt a gyöngeségét, hogy mikor írnak, még csak azt sem tudják megírni, hogy miről írnak. Holmi homályos és sorokra nyúló címek alatt sokszor kincsek rejlenek. Az igaz, hogy keresni és ásni kell néha a mondatokban, de hát a fáradtság nem mindig hiábavaló.

Hát ez a könyv is megérdemelte, hogy elolvassam. A címe az, hogy: mit esznek a halak? A tartalma azonban az, hogy a tudós (Daday Jenő dr.) elmondja, miféle apró állatok élnek a vizeinkben. Álmélkodásba ejtő, gyönyörű munka!

A mi tudósunk mesébe illő szorgalommal járta be Magyarország minden állóvizét; kikotárszta, kibogarászta fenéig valamennyit, s mikor már elérte a legnagyobb mélységet, akkor a mikroszkóp segítségével leszállt a láthatatlan világba is, s ezernyi-ezer apró teremtetst figyelt meg és rajzolt le kábitó pontossággal és részletességgel.

Összesen negyvennégy tavat vizsgált át. De hogyan, hogy az egri Melegvizet kikerülte? Érdekes lehet pedig ennek is az állatnépe! A tó alja tele van növényzettel, a vize meg télen-nyáron egyformán meleg. A forrása olyan gazdag, hogy az elcsurgó víz kastélynak beillő malmot hajt. Soha nem vizsgálta senki!

Ez a víz megcáfolja azt a tudományos állítást, hogy a hüllőknek télen aludniuk kell. A tudomány azt mondja hogy ez törvény. No, a Melegvíz békái lekurattyolják ezt a törvényt! Vígán kurattyolnak egész télen át!

Ahogy elmegyek a Melegvíz mellett, eszembe jut a Daday könyve: lenyúlok az esernyőmmel a víz fenékre, és belekotrok a fenék zöldjébe; fölhúzok egy csipetnyi zöld moszatot. Teszem papirosba. Hozom haza.

Itthon mindjárt kicsöppentek a levéből egy gombostűfejnyi, zavaros cseppet; illeszttem az én jó Lendl-féle mikroszkópom alá.

Nézem először ötvenszeres nagyítással. Hát mintha valami moha-zöld bozótot látnék. S valami apró jószág dühösen rándul ide-oda a bozótban.

Erősebb nagyítást fordítok rá: az ötszázszoros üveget. A bokor erdővé válik. A zöld színű, tekervényes fák átlátszók. Fényes égben smaragderdő. Benne szárnyatlanul röpködő, lencseforma állatkák. Az erdő egyik fáján egy hatalmas cserebogár-forma, átlátszó, színtelen állat. Lába nincsen. Azazhogy mégis van: most látom, hogy van egy lába. Olyan lába van, mint a talpas lámpásnak. Csak egy. Azzal az egy lábbal erősen megfogózik egy vastag faágban, s lázas-dühösen forgat a fején valami nagy kereket.

A kerék olyan szabályos, hogy időnkint, mikor meglássul, látni lehet a küllőit is, de mégis egy az állattal, mert láthatóképpen arra való, hogy a víz apró vadait belesodorja őhatalmasságának a torkába.

A feje a kerék. A kerék közepe a szája. A víz gyors örvényléssel rohan a kerékbe, s kidől ismét az állat oldalán. Hanem ami a vízzel is bement, az nem jön ki.

S közben látom, hogy a szíve sebesen ver, talán hússzor olyan sebesen, mint a miénk. Úgy mozog benne, mint a zsebórákban a petyegő, de még annál is sebesebben.

És látom, mint csúszik a szétvágott, sok apró állat le a fenevad gyomrába, s két kis vörös szeme mint mered tigrisi vadsággal tovább is a körülötte lebegő állatkákra.

De hát mennyit akar még enni?

Látszik rajta, hogy sokat. Időnkint, mikor már percekig hiába dolgozott, összekapja a kerekét és visszarándul. Úgy húzódik össze, mint a csiga, de egy szempillantás alatt; aztán megint kilövi magát egyenesre, s a kereke megindul, mintha az ember egy kifordult kofaesernyőt forgatna a feje fölött.

Nézem a Daday könyvét. Bizonyosra fogom, hogy ez az állat nincs benne, és szinte félrevágom a kalapomat, hogy a Természettudományi Társaság hogyan irigykedik majd rám. Haj, de borzasztó lelkiismeretes nép a tudós! A könyv csakhamar megmutatja, hogy én egy „rotátor” nevű állattal kötöttem ismeretséget, s a tudós nemcsak hogy ezt az egyet ismeri, hanem négyszáz különféle fajt ebből az egy állatból. Le is írja minden porcikájukat az utolsó kis mirigyükig.

No, a fölfedezés dicsősége elpukkadt, mielőtt hírlapi jó barátaim fölfújhatták volna, de eléggé kárpótol maga az érdekes ismeretség is. Mi szegény hétköznapi emberek matuzsálemi életet élhetünk át anélkül, hogy csak egy rotátorral is találkoznánk; a pocsolyát meg éppen kerülni valónak tartjuk.

A Daday könyvéből megtudom, hogy amit én szabályos keréknek néztem, az valami kör alakú rojtozat, tudományos szóval „csillangó”. (Hogy miért éppen csillangó és nem inkább „sallangó”, azt nem tudom. Csillogni éppenséggel nem csillog.) Daday azt mondja, hogy mikor az állat munkában van, nem lehet ezt a teste részét a keréktől megkülönböztetni.

És ezek az állatok nők és férfiak! És elevent szülnék! Tehát itt is van szerelem, a vízcseppben!

No, itt beteszem a Daday könyvét. Úgy érzem magamat, mintha Klimiusz Miklós volnék: behullottam egy mérföldekre terjedő lyukon át egy ismeretlen világnak az ismeretlen népe közé.

Nézem az első ismeretlent: a kerékfejű szörnyeteget. Ez ám rettenetes úr a maga birodalmában! A kis lencsealakú, fényes, apró nép riadtan cikázik el mellette, s össze-összegyűlik csapatosan egy-egy kis tisztáson. Szeretném megolvasni: hányan vannak? De nem tudom. Sokan vannak. Rajzanak, mint ősszel a fecskék.

És ez a sok állat mind egy mákszemnyi kis, szétnyomott vízcseppben van. A két üveglap, amely közé a vízcseppet tettem, olyan szorosan tapad egymásra, hogy nincs az a vékony nő hajszál, amely odaférne. És ezeknek az állatoknak az mégis akkora terület, hogy egymás körül keringetnek, mint a galambok, míg közöttük hajtja, forgatja a kerekét a náluknál tízszer nagyobb rotátor: sodorja a vizet ádáz étvággyal a gyomra poklába:

Micsoda élet van itt, micsoda küzdelem itt is a mindennapi kenyérért! Üldözés és menekülés egy akkora világban, mint ennek az „i” betűnek a pontja, s amoda tovább meg, ugyanezen a területen a kis amőbák enyeltő játszadozása - öröm és vidámság!

Vajon van-e ezeknek a teremtéseknek valami értelmük? Magukról csak tudnak talán valamit! A rotátor bizonyosan tudja, hogy miért forgatja a kerekét, s a kis fényes amőbák bizonyára nem öntudatlanul iramodnak el előle! S hogy játszanak ezek az apróságok! Ahogy megmegállnak egy-egy kis tisztáson, néha huszonöt-harminc is ott lebeg csöndesen egymás körül; aztán ha az egyik megiramodik, lassankint valamennyi belevegyül a játékba: csoportosan szállnak, mint a verebek. Olykor kettő egymást kiválasztva kergetődzik. Miért kergetőznek? Jó kedvük van? Hogyan lehet jókedv öntudat nélkül?

Ezalatt a kerekas óriás lankadatlan tűzzel dolgozik tovább. Sajnálom, hogy nem tudom: úr-e vagy asszonyság? ifjú-e vagy öreg? De azt mégis gondolom, hogyha férfiak és nők vannak náluk, mint nálunk, értelem és öntudat nélkül nem közelednek egymáshoz.

Hogyan beszélnek ezek? Udvarol-e a férfi a nőnek? Szépeleg-e a nő a férfi előtt? És hát sebesebben dobog-e ilyenkor a szívük, mint rendesen?

És ha van bennük értelem, mit gondolnak ezek a világról? Ezek bizonyára azt gondolják, hogy az egri Melegvíz az egész világ! És talán azt is mondják maguk között:

- Ez a végtelenség!

Mit tud ez arról, hogy ő most mikroszkóp alatt van? Ha tudná, bizony nem izzadna a munkában, hanem a rémülettől dermedten várná azt a negyedórát, amelyben a levegő elfogy, s a víz kiszárad.

De ő tág, nagy helyen érzi magát; vígan forgatja a kerekét, s azt mondja:

- Sose halunk meg!

Ő nem lát engem. Nem tudja, hogy én vagyok. Ha látna, sem láthatna. Olyan tömérdek az ő kicsiségéhez az én nagyságom, hogy nem képes fölfogni a tekintetével.

Ha valaki azt mondaná neki:

- Hallod-e, atyafi, nem te vagy ám a világon a legnagyobb és leghatalmasabb teremtes, hanem vannak olyan létezők is, akik nem vízben élnek, és oly nagyok hozzád képest, hogy még messzelátóval sem tudnál rajtuk végigláttni!

A kis szörnyeteg nagyot nevetne ezen, s így felelne:

- Bizony jókedved van, édes atyámfia! - - - - -

A CSONKA PÓK

Az idő már éjfél felé jár. A kocsirobogás elhalkult a Kerepesi úton. Jóleső csöndesség vonult be az utcámba.

Mikor az ember nem tud aludni, azokra gondol, akiket szeret. Hazagondolok. De szinte megröstelltem magamat, hogy mindjárt az én kedveseimre való gondolás egy pókot is juttat az eszembe.

Az ördög vigye el azt a hitvány férget, hogyan kerül az most a gondolataim közé! De hiába, ha már egyszer eszembe jutott, nem tudok többé rá nem gondolni.

Hogy a telet otthon töltöttem, a cselédünk egyszer valami tuskós erdei fát rakott a fáskosárba. Jó az ilyen fa a decemberi napokon. Egy-egy tuskó órákig elégdegél, s még a parazsa is sokáig tartogatja a meleget.

Ahogy egy délután ott ülök, pipázgatok a kályha mellett, látom ám, hogy a padlón egy kis fekete pók sétál. Sétál a könyvtartóm felé.

Semmiel se nagyobb, mint két kis szentjánoskenyér-mag egymás végébe téve, de tán akkora sincs. A lába valamivel vastagabb és rövidebb, mint azoké a pókoké, amiket eddig megszoktam, s nem is olyan rút, mint a kerti pókok.

Fekete pókot s ilyen pókot én még sohase láttam. El nem tudtam gondolni, hogy ez a pók hogyan került a szobámba. Meg aztán karácsony után már se légy, se pók nincsen. Ez bizony szegény csak az erdei fában kerülhetett hozzám.

Haj, hogy fázhatótt a nyomorult kis féreg, s ki tudja, milyen boldog most, hogy valami neki ismeretlen, meleg barlangba került.

Tűnődött is talán, mikor fölébredt, hogy vajon medvebarlang-e ez, vagy hogy más valami óriás állaté, és hogy nem lehetne-e itt valamelyik alkalmas zugban hálót feszíteni.

Hát sétált a pók. Talán éppen a könyvtartómat szemelte ki erre a célra. Annak a teteje pók-szempontról csakugyan alkalmas hely a légyfogásra: próbálták elegenden.

De mégis bolond a spekuláció. A mi szemes Pankánk úgy lesöprinti onnan holnap reggel, hogy hanyatt heppen a földre, és legfeljebb csak annyit hall még, hogy:

- Ni, a rusnya féreg! - Aztán vége az életének a Panka csizmája alatt.

Fogtam egy üvegfedelű kis bádogszelencét, és beleijesztettem. Hadd töltsen a hideg hónapokat a melegen.

Hogy olyan szokatlan volt az alakja, meg is néztem ökgigymét az ablaknál. Hát jól mondtam, hogy olyan, mint a jánoskenyér magja. A felső teste olyan színű, és olyan fényű is. Nem szőrös. Az alsó teste fekete, olyan fekete, mint a holt szén, és szőrös is, de nem borzasan szőrös, hanem mint a szép, sima nemezkalapok. A lábai vastagok, olyan színűek, mint a felső teste, és így szabad szemmel nézve szintén kopaszok. De nini, csak hét a lába: bal oldalon a második hiányzik.

Keresem a hiányzó lábat, keresem a padlón, hogy én törtem-e le, vagy hogy így volt: nem találtam.

A pók hát bekerült a könyves-szekrénybe.

Egynéhány hét múlva megint látok egy pókot a kályhám közelében. A falon ült. Melegedett. Ez már a megszokott, sárgás házi pók volt. Sovány az istenadta, szinte ráncos a hasa az éhségtől. A hosszú, vékony lábakkal körülcsillagozott, kis póktest, alig volt nagyobb, mint a lencse-szem.

Legyenek ketten, gondoltam, legalább eldiskurálnak a tavaszig.

Odatartottam a szelencét alája, és beletoltam a fedéllel. Azután odatettem őket az ablak párkányára. Megnézem: hogyan barátkoznak?

Hát nehezen barátkoztak. Csak ültek egymástól a lehető legtávolabb a császárszemlányi kis fényes, világos börtönben. Meg se moccantak.

No mindegy, majd megismerkednek. A fekete elvégre is erdei pók, barbár, talán komor és szótalan, emez meg talán műveltebb fajta, lehet, hogy idegennek érzi egyik a másikat. De hiszen lesz idejük egymást megismerni.

Otthagytam őket az ablakban, és hogy a hírlapok megérkeztek, olvastam.

Félóra múlva megint megnézem őket, hogy mit csinálnak, hát már akkor a házi pók ott hevert a szelence közepén: nyolc lába az égnek... A fekete meg sétált körülötte diadalmasan.

Tyű, gyilkos gazember! Hát te így barátkozol!

Egy darabig haragudtam rá, hanem aztán arra gondoltam, hogy a sárga pók talán beteg volt, s emiatt ölte meg a másikat.

Az állatok világában nem szokatlan ez. A farkasok is így gyógyítanak. A vadon élő emberekről is olvastam effélet, sőt, ha meggondolom, miköztünk is kiválóan emberséges az olyan, aki a szenvedőnek nem az arcát nézi, hanem a lelkét.

Február végén megint egy pók jelent meg a szobámban. Ez már egészséges, gömbölyű kerti pók. Kicsi derék, nagy potroh, sárgásbarna szín. Akkora, mint a fekete, még tán nagyobb is valamivel.

No, ez összeillő pár.

Ahogy odatettem őket az ablak párkányára, megnéztem az új pókot egy ötszörösen nagyító üvegen át. Hát éppen olyan bundája volt, mint a nyúlak. Még olyan, egyes fekete szálak is voltak a szőre között, mint a nyúlak szokott lenni.

Ült, és nézett a fekete pókra. A fekete pók a szelence átellenes oldalában ült. Nem mozdult, de apró kis aranszemei fölűnően tündököltek.

Csak most vettem észre, hogy ennek a póknak olyan a szeme, mint az arany, de csak a négy felső. Koszorú gyanánt sorakoznak a szemei a homlokán. Az alsó koszorú szemei kisebbek, s nem látszanak olyan aranszögeknek, mint a felsők.

És csak most jut eszembe, hogy talán nevén is kellene neveznem a két pókot. Bocsánatot kérek Herman Ottótól, hogy nem ismerem a pókok nemzetségét. Én bizony nem olvastam még az ő híres, jeles munkáját, s éppen nem érdekelt, hogy milyek póknak mi a neve. A név nekem csak annyit jelent, hogy valamelyik tudós egyszer nevet komponált rájuk. Hogy mi az a név, azzal sem a pók nem törődik, sem a magunkfajta tudatlan újságíró.

Csak vártam, vártam, hogy megmozdul valamelyik. És közben arra gondoltam, hogy ha talán az egyik férfi, a másik meg nő, hogyan reszket most a szívük az örömtől. Milyen kár, hogy az ember nem ismeri a pókok arcát! A nagyító üveg is csak merev, indulat nélkül való arcot mutat. Pedig meglehet, hogy a férfi úgy néz most a nőre, mint a Margitay híres Ellenállhatatlanja, a padon ülő monoklis gavallér, arra a barna, nagyszemű kisasszonyra. De a szerelemnek micsoda bűvöletes nézése lehet az, ahol egyszerre nyolc szem bazsalít a leányra!

Kivárom, gondoltam, akármeddig is kell várnom, és csupán azért fordultam egyet el, hogy szivarra gyűjtsak.

Hát, mikor visszatérek, ott rángatózik már a szép, kis nyúlszínű pók hanyatt fekve, a másiknak a körme között.

Ette a kannibál!

Visszatettem a szekrénybe. Most már nemcsak haragudtam rá, de gyűlöltem is.

Mikor a márciusi nap melegíteni kezdte a házunk falát, megint találtam egy pókot. Vén keresztes pók volt, háromszor akkora, mint az enyém. Valószínűleg most törülte ki a hosszú téli álmot a szeméből és kijött valahonnan az eresz alól a napsütésbe, hogy melengesse eldermedt izmait.

A tudósok kegyetlen kíváncsisága szállott meg, hogy vajon megeszi-e ez is a nálánál gyöngébbet?

Előhoztam a szelencét, és beleugrasztottam.

Az én pókom már akkor fehér szemfedőt szőtt a fenéken heverő holtakra, s ült lomhán és jóllakottan a fenék szélén.

Hanem a nagy pók nem bántotta. Megült békén. Nyolc nagy, föl húzott térde között guggolt, s rá se nézett a feketére.

Nem bántja még, gondoltam - az állapotán eszmélkedik, hogy hova került.

A fekete pók eddig háttal volt neki, s két lábbal az oldalbádogra támaszkodott. Most megfordult. Úgy fordult, hogy fejfelé a nagy pók felé állott.

Vizsgálta.

Így vizsgálja a hóhért az elítélt, gondoltam.

Nem telt bele egy perc, a fekete megint megmozdult: egy lépést tett a jövevény felé. Csak egy lépést.

Ült megint nyugodtan, és nézett.

Már látom, hogy nem fél.

Megint megmozdult: hol az első lábaival, hol a hátulsókkal egyet-egyet lépve húzódott lassan és óvatosan a nagy pókhoz. De szembe!

Mit akar?

Még utóbb megérem, hogy ez a kis csonka haramia nekimegy annak az óriásnak!

Odaállt a nagy elé. Az első lábai fölemelkedtek. A szája v alakra nyílt. De nem ugrott rá. Maradt ebben a helyzetben mozdulatlanul.

A nagy pók bizonyára nézte ezeket a készülődéseket, de amint én láttam, közömbösen guggolt a szelence szélében.

Igaza van. A tigris csak nevetheti a macskát, ha a macskának az jut eszébe, hogy tigrist szaggasson széjjel.

A fekete így állott előtte egy darabig.

Egyszer aztán rábocsátotta a lábát a nagy póknak a két előtte levő lábára.

A nagy pók megmozdult mostan. Láttam, hogyan vonja visszafelé a lábait.

A fekete ekkor megrohanta. Nekirohant egy olyan gyors mozdulattal, hogy ebben a pillanatban csak a lábak kevergését láttam azon az egy ponton.

A következő pillanatban a fekete pók visszavonult: nem fért a keresztesnek a testéhez a hosszú lábak miatt.

És ültek megint mozdulatlanul mind a ketten, mintha nem történt volna semmi se.

No hát, a pókvilágban elég furcsa a bemutatkozás!

Negyedóra múlva megint megmozdult a fekete. Lassú, sétáló menéssel a háta mögé került az óriásnak.

De csak ült megint, mintha semmit se akarna. Aztán látom én, hogy emelkedik ismét a két első lába fölfelé.

Azt hittem, rá fog ugrani. De nem ugrott rá. Úgy tett, mint az előbb: ráeresztette lassan a két első lábát a nagy pók két hátulsó lába szárára.

A nagy pók fölemelkedett.

Ez a fölemelkedés abból állott, hogy a nyolc láb maradt, ahol volt, de a test fölemelkedett közöttük majdnem a szelence üvegéig. Milyen jó, hogy a pók nem akkora, mint a teve. Egy ilyen fölemelkedés a legrémítőbb látvány volna a világon!

A fekete visszavonult.

Most már látszott rajta, hogy nem tartja magát erősebbnek. De az is látszott, hogy a nagy pók csak annyinak nézi a feketét, mint a nagy kutya a rácsahítoló pincsikutyát.

De micsoda gondolatok tüzelhettek a kis feketének az agyában! Az arca bizonyára a düh kifejezéseiben vonaglott!

Még mindig nem mondott le. Oldalt tett ellene ismét egy tapogatódzó kísérletet. Hanem a nagy pók megint csak eltolta magától.

Utoljára még egyszer szembe ment a kis fekete a nagynak, és most minden erejének a kilövésével. Az a mozdulat, amint összezsáptak, olyan rázó volt, mintha két acélrugó pattant volna össze és rengett volna meg egy pillanatig a levegőben.

E támadás után a fekete visszaült a fenékszélbe, és lekutyorodott.

Vártam egynéhány percig. Nem mozdult többé. Megnéztem megint egy óra múlva. Nem történt semmi se közöttük.

Hanem ekkor azt vettem észre, hogy az én pókomnak az egyik lába, mindjárt a csonka láb mellett, mintha jobban behajlana a szokottnál a melle alá.

Oldalt fordítom a szelencét. A pókom elmozdul. A lábát ott hagyja maga mögött.

No, akkor megsajnáltam. A nagy pókot mindjárt kivettem az udvarra, a feketét meg visszahelyeztem szelencéjétől a szekrényembe.

Megfogadtam, hogy ha meggyógyul, eltartom holtáig, s talán minden órában megnézem, hogy él-e még.

Hát megélt a pogány!

A negyedik napon beeresztettem hozzá egy korán világra szállott legyet, azt rögtön el is fogta és megette jóízűen. S attól fogva minden héten adtam neki egyszer valamit.

És most, hogy hazagondolok, ő is eszembe jut. Nem éhez-e? Nem tűz-e rá nagyon a nap, mikor besüt a szobámba? Úgy gondolok rá, mint akármelyik jó ismerősömre. Érzem, hogy e nyilatkozatom miatt sokan lenéznek majd engem, de nekem az mindegy. Ez a kis csonka pók kedves most már nekem. Tudom, hogy ismer engem, és lehet, hogy ő is éppen úgy gondol énám, mint én őreám.

A MAGYAR GYÍK

Április közepén egy sárga szállítólevéllel lépett be hozzám az én öreg levélhordóm.

- No - azt mondja valami különös nézéssel -, még ilyet sem hordtam.

Az öreg már régóta gyanakszik rám, hogy nincs rendjén minden kerekem. Aki négy-öt újságot olvas el mindennap, az szerintem nem lehet okos ember, mert egy újság elolvasása is fél-nap munka a ráérő embernek, s ha meggondolják, hogy az újság hazudik, hát azt az egyet sem érdemes elolvasni.

Nézem a szállítólevelet. Az első pillantásra látom: eleven gyíkok. No, ezen magam is megdöbbenek. Ki küldi? Lendl Adolf dr. Budapestről. Mi a csuda lelte ezt a jeles tudóst, hogy nekem gyíkokat küld! Még jó, hogy nem egypár eleven vipera jutott az eszébe.

Nem tudtam, mit tegyek a szállítmánnyal. A tudósnek nem ronthatom el azt a gondolatát, hogy nekem örömet küldött; a postán nem hagyhatom, hiszen képzelem, hogy a postás kisasszonyokat milyen kellemetlenül csiklandozza az a gondolat, hogy a gyíkok valami lyukon kiszabadulnak; én meg, hogy hazahozassam, no még csak az kellene, hogy gyíkok futkossanak itt a szobámban.

De csak legalább valami levelet írt volna, hogy minek küld gyíkot. Egy sort sem! Olyanformán éreztem magamat, mint Esterháznak a vendégei, mikor Hani Istók egy tál kígyóbékát tett eléjük az asztalra.

Végre is, hogy meg ne bántsam a kitűnő természettudóst, elküldtem nagykelletlenül a gyíkokért.

A ládában egy még kisebb, lapos láda, hát ebben vannak az eleven férgek. No, nálunk nem kíváncsi rájuk senki. Magam is azt gondoltam, hogy nem fogom kibontani. Majd holnap, ha kitisztul az idő - a kertben.

De lám, még a kellemetlenség is bizgatja az ember kíváncsiságát: megnézem már mégis, hogy milyenek, ha ő érdemesnek találta elküldeni.

Nagyóvatosan papirost csúszttam a ládika födele alá, a papirosra meg üveglapot, s eközben ugyancsak vigyáztam, hogy a kabátom ujjába ne szaladjon valamelyik.

No, most kivonom a papirost az üveglap alól, s még mindig nagyon vigyázok, nehogy valamelyik ürge féreg kiszökjék, hát zöld erdei moha van a ládikában, s a moha közepén két kis, gyermekarasznyi vékony, bronzszínű gyík ül. Néz rám mind a kettő nyugodtan, félelem nélkül, kíváncsi oldal-szemmel, mint a liba.

Csakhamar egy harmadik és negyedik, kis bronzszínű gyík is előcsúszik a mohából, és az apró, szelíd, fekete szemek épp úgy bámulnak engemet, mint ahogy én őket.

Az ablak párkányára teszem a ládikát, és nézem őket némi megbéküléssel. A világosság, úgy látom, jólesik nekik, s a postai utazás bizony nem lehetett nekik valami gyönyörűség.

Egy perc nem telik belé, még három ugyanolyan karcsú, barna kis gyík bukkanik elő a mohából, s egy csoportba csúszva, egymást körülgyűrűzve, összekalácsosodva heverésznek; de olyan vékonyka, kis apró teremtések, hogy mind a hét kényelmesen elférne egy gyermek-kéz tenyerében.

Furcsa gyíkok. Az ember azt hinné az első pillantásra, hogy valami csinos kis kígyófiak, de kezük, lábuk van, éppen olyan, mint az ember keze, csak hogy mintha fekete cérnából volna kötve, olyan vékonyka, picurka. De milyen testvériesen szeretik egymást! Ni, az egyik át is öleli a másikat, és jóízűen ásít.

No, ezek nem éppen förtelmesek!

Másnap aztán megjött a tudósnek a levele is, amelyben megírja, hogy a gyík neve *Ablepharus pannonicus*, és hogy valamennyi kézbevehetőn szelíd jószág.

Leveszem az üvegtáblát róluk, hát csakugyan nem futnak el. Csak néznek libásan, kedves, ostoba nézéssel, hogy mit akarok.

A tudós utasítása szerint benyújtok nekik az ujjam hegyén egy hangyatojást. Az apró fejek fölemelkednek. Még nagyobb bámulás. Az egyik végre észreveszi, hogy valami ennivaló van az ujjamon, hej, elkapja nagy örömmel, és eliszkol vele a sarokba, befalogatja jóízűen. Kedves egészségedre, kis pajtás!

Megétetem így valamennyit. De éhesek voltak szegények! Azután egy vízcseppel nyújtok be az ujjam hegyén. Amelyik meglátja, megissza nyalogatva, s emelt fejjel maradtan gondolkodik egyet utána, épp úgy, mint az emberféle, mikor valami drága, jó borból hörpentett.

Hát isznak valamennyien, azután megint egymásba fonódnak és egymást ölelgetik. Az élet kedves nekik.

Hát még ilyen madaraim se voltak soha életemben.

Tegnap még az volt a szándékom, hogy kieresztem őket a kertünkben. De nem lehet. Hiszen ezek olyan jámborok, hogy akárki rájuk léphet, nem futnak el senki elől sem.

Csináltattam nekik egy kétaraszos üvegládát. A közepébe odatettem a mohát, körös-körül meg két ujjnyi, vastagon homokos földet terítettem.

Nézem őket másnap, hogy mit csinálnak, hát uramfia, olyan pusztá a földjük, akár az arab sivatag. Tyű, kutya-lelke, talán bizony megszöktek? Fölemelem a mohacsomót. Nincs benne egy se. Keresem őket a két kő alatt. Ott sincsenek. Hanem lám, a homokból kihegyeslik egynek a farkincája: ide bújtak; bizonyosan fáztak szegények az áprilisi hideg éjszakán.

Az egyik ablakomon besüt az áprilisi nap. Ide teszem a párkányra az üvegládát. Hát nem is telik belé egy perc, megmozdul egy ponton a föld, s előbúvik az okos, kis barna kígyófej. Néz és fülel, aztán előcsúszik óvatos-lassan a homokból. Ahogy a nap rásüt, aranyosan fénylik a háta, s olyan cifrázatokat mutat, mint az arannyal edzett, damaszkuszi kardok. Sétál és meg-megáll; ide-oda nyújtogatja a nyelvecskáját, mintha a levegőt nyalogatná.

Éppen ilyen óvatosan jelenik meg a másik, a harmadik, s alig öt perc múlva valamennyi. Ide-oda nyújtogatják a nyelvüket, s én csak napok múlva veszem észre, hogy ilyenkor a harmatcseppeket keresik. Be is főcskendezem a mohát minden reggel, és ők lenyalogatják jóízűen.

Lehetetlen szavakkal lerajzolni, hogy a hajlékonyságnak mennyi finom változata van az ő mozgásukban. Más gyíkok legfeljebb egy betűt csinálnak fekvés vagy futás közben, ezeknek az *s* a legközönségesebb testtartásuk. Mikor a mohán mászkálnak, a fejüket a saját testük karikáján át dugják lefelé haladtukban, ha pedig többen vannak együtt, egymás hegyén-hátán olyan vitézkötéseket és török betűket csinálnak, hogy akárhányszor kedvem lett volna őket lerajzolni. Elképzelhetetlenül graszióz hajlékonysága ez a gerincnek: néha úgyszólván önmaga mellett csúszik el a bájos kis teremtés, és az ilyen meghajlásaiban semmi feszesség vagy erőltettség nincsen, mert hiszen szabad téren, saját mulattából teszi.

Hogy elfogyott a hangyatojásuk, elküldtem az én jó sánta szomszédomat, hogy szedjen valahol. Míg az oda járt, egy szúnyogféle bogárkát fogtam, és bevettem neki.

Az egyik mindjárt neki is iramodik a szúnyognak, de az hol ide, hol oda száll az üvegládjában, és ha le is ül egy percre-pillanatra, megint csak tovaszáll, amikor egyik odaérkezik.

A gyík ilyenkor mulatságosan ostoba bámulással néz utána, és a levegőbe nyalint egynehányszor, mintha azt mondaná: Ejnye, de jó lenne!

A szomszéd hozott egy kis hangyatojást, bizony nem sokat, tán húsz-huszonöt szemet. A gyíkok a mohán heverésztek, mikor bevettem nekik, s csak akkor vették észre, hogy micsoda jó csemegét kaptak, mikor az egynéhány hangya, amelyik a tojással együtt bekerült, magasra emelve kezdte a kavics alá cipelni a tojásokat.

Az egyik, amelyik megpillantja, egyszerre ott terem, és elkapja a tojást. Azonban a hangya is tud haragudni: fölfut a tojáról a gyíknak a hátára és ide-oda fog, hogy megcsípje a gyíkot. A sima fényes bőrön nem hat át a foga, hanem hogy a filigrán lábat megtalálja, abba aztán belecsíp haragosan.

Bezzeg van futás és rémület. Csak most lehet látni, micsoda sebes a futások. Össze-vissza futkosnak a moha között, és addig csúsznak és csapkolódnak, míg csak le nem dörzsölik magukról a haragos ellenséget.

Ezt az ijedelmet más esetben csak akkor láttam rajtuk, mikor az ujjam hegyén vízcseppet nyújtottam be nekik. A gyík örömmel fogadja a vizet, s kinyújtja a nyelvét, hogy nyalogassa. Minthogy azonban a vízcsepp lefut a nyelvén és az álla alatt megáll, egy pillanatig bámulva mered maga elé, hogy micsoda hidegség lóg az ő állán. Akkor aztán ijedten nyargal a moha alá.

A nap az ő egyetlen szerelmük és boldogságuk. Amint a nap rásüt a földjükre, azonnal megérik odalenn, és előbújnak, s amint a nap eltűnik, ők is csakhamar elrejtőznek.

Sokszor megpróbáltam, hogy árnyékba tettem őket, az elkedvetlenedés azonnal látható volt rajtuk. Egy-két percre ha vártak az időváltozásra, tovább nem; egyik a másik után húzódott le a moha közé, s onnan meg a földbe. Néhány perc múlva visszatettem az üvegládát a napra, ők azonnal megéreztek, mindjárt előbújtak, és egy kis ide-oda való sétálás, futkosás után egy helyre gyűltek össze.

Ha a ládát úgy toltam, hogy csak az egyik sarkába vagy a közepén egy tenyérnyi helyre sütött a nap, ők ezt is megéreztek a földben: előjöttek, és oda gyűltek össze. Egy krajcár nagyságú, gömbölyű kis kavics is volt a homokon, azt vagy az egyik, vagy a másik körülölelte az egész testével, és látszott rajta, milyen boldog, hogy az a kavics az övé. De mert a többi is szerette a kavicsot, csakhamar ott termett a másik is: beletöltötte a fejét a fekvőnek a gyűrűjébe, s ő maga végighasalt a kavicson, tartotta a hátát boldog elbágyadással a napnak. Végre mind a hét ott volt egymás hegyén-hátán, s a legelső utoljára is átfonakodott rajtuk legfelsőnek.

Eleinte csak csodáltam a napnak ezt a szeretetét náluk. Én bizony, mint minden városi ember, azt gondoltam, hogy csak a mi értelmes fajunk tudja megbecsülni és szeretni a napot, a napnak semmivel sem pótolható világosságát, életető melegét.

Hátrább, Ádámfi! A te önhittségedet megcáfolja még a pocsolya apró állatvilága is. Hiszen az egész mindenség a nap által születik, a napban nevelkedik, a fény és a melegség, ez az eleme. A pillangók, a bogárnemzetek miriádjai mind akkor szállonganak, mikor kisüt a nap; akkor esznek, akkor szeretkeznek, akkor muzsikálnak, akkor boldogok. A fal tövében a piros bodobács, a fű lábánál a nagyfejű, kis ostoba prücsök, a fán a madár, a hernyó, a hangya, a pók, a vízben a béka, a hal, a vízi bogár mind előbb örül a napsugárnak, mint az ember.

És íme a gyík. Hiszen ez teljesen, testével, lelkével benne él a napsugárban, mint a hal a vízben; finom idegei tökéletesebben fölfogják, átérzik a napvilágot, s testük beleheli, beissza a fényt, amely az ismeretlen magasból jótevő meleggel hull a mindenségre.

Ahogy elnyúlnak, elfekszenek a napon, karcsú kis testük bágyadt mozdulatlanságán lehet látni, hogy ez nekik a legfőbb boldogságuk, hogy ennek születnek, ennek élnek, s rájuk nézve a borult ég szomorúság. Mert amikor nem süt a nap, mind ott lenn guborog szanaszét a

földben, s ha az ember elő is kapja őket, szinte dermedten fekszenek a tenyerén. Olyan búsan néznek ilyenkor rám, az óriásra, mintha azt mondanák:

- Nem süt a nap: beteg vagyok.

No aztán, a kis napimádók ebbe is haltak bele. Május közepén kivittem őket a méhesbe, és a napra tettem a ládájukat. Azután mindjárt ásót fogtam, és a méhes közelében hangyatojázt kerestem nekik. Az ásás-szedés nem tartott negyedóráig, s mégis, mikorra visszatértem, bizony azt láttam, hogy az egyik föl van fordulva. Nézem, hogy mi lelte a nyomorult kis állatot, hát látom, hogy valamennyi a szokott s alakba hajoltan, élettelenül hever a homokon.

El nem tudtam gondolni, hogy mi baj érthette őket, csak mikor rátapintottam az üvegre, akkor vettem észre, hogy az oda tűző naptól az egyik üvegoldal forró.

Hideg víz után kapok, hogy eszméletre térítsem őket, de bizony csak egyet sikerült a gyöngé kis teremtések közül fellocsolnom.

Az az egy szegény azóta se mer előbújni a moha közül. Bizonyosan árvának és elhagyottnak érzi magát, s egész nap az eltűnt gyíktársakra gondol.

MIT TUD A HANGYA?

A *Pesti Hírlap* a múltkor egy fordított cikket közölt a hangyákról. A cikk arról szólt, hogy mindaz, amit eddig a tudósok a hangyák értelméről beszéltek, koholmány: a hangya társas munkája csak látszat; minden hangya magának dolgozik; egymást nem érti; ostoba, tudatlan, értelem tekintetében éppolyan korlátolt, mint más bogarak.

Kerestem a cikkben, hogy ki cáfol rá így a tudósokra, de nem találtam nevet. Lehet, hogy a fordító kihagyta.

A tudósok dolga, hogy megítéljék, mennyiben van igaza a névtelen hangásznak, mennyiben nincsen, én itt csak a magam kis följegyzését teszem közzé.

Az idei áprilisban egynéhány magyar gyíkot (*Ablepharus Pannonicus*) etettem hangyatojással. A tojások akkorák voltak, mint a rizskása-szemek, a hangyák is apró fekete-fajták. Valami húsz hangya került be a gyermekmaroknyi tojással az üvegből készült gyíkházba, és hogy a gyíkok mohón kapdosták a tojázt, a hangyák bizony hol az egyik gyíkot csípték lábon, hol a másikat, s megható sietséggel iparkodtak a tojásokat elhordani. De hova hordják? Az üvegfalon ha fel is próbálnak menni, visszaesnek, s a kis négyszögletű térségből kijárat nincsen.

Egynéhány percig néztem őket, aztán más dolgom akadt.

Körülbelül egy óra múlva megint odanézek a gyíkokhoz, hát se hangya, se tojás. A gyíkok nem ették meg mind a tojázt, mert három-négy tojással egy ilyen kis gyík jóllakik. Azt gondoltam, hogy valami lyukat találtak a hangyák, és azon át elszökdöstek. Még aggódtam is, hogy tanyát vernek a szobámban és kellemetlenkedni fognak, de nem láttam közülük egyet se. Másnap, hogy megint ezen a gyors eltűnésen tűnődtem, úgy találomra fölemeltem az egyik kövecskét, amely a gyíkház fenekén feküdt; hát ott volt a húsz hangya hiánytalanul, és ott voltak a kő alatt szép rendbe rakva a tojások is.

Persze, amint a követ elmozdítottam, a hangyák azonnal megzavarodtak. Egy részük széjjelfutott és ide-oda szaladgált a kétarasos üvegházban, más részük meg a tojáshoz kapott és magasra emelve vitte minden irányban, mint az előbbi napon.

Egy óra sem telt belé, megint nem láttam hangyát. Egy másik kő alá húzódtak a tojásaikkal együtt.

Akkor kiszedtem minden követ és mohát az üvegszekrényből. Nem maradt egyéb, mint a puszta homok. Hova rejtőznek most a hangyák?

Még volt valami huszonöt tojásuk. Hogy semmi menedéket nem találtak, sokáig cipelgették ide-oda. Fel-felkapaszkodtak az üvegfalra, meg visszaestek. Egyik-másik le is tette a tojást és jobbra-balra futkosott: kereste, hogy hova lehet elrejtőzni, de aztán, hogy a homoksivatagon semmi búvóhelyre nem akadt, megint csak fölvette a tojást és vitte jobbra-balra, mint az égő házból menekülő ember, a megzavarodás és aggodalom minden jeleivel.

Végre eluntam őket nézni, és csak másnap jutottak megint eszembe. Hát a föld színén, az egyik sarokban húzódtak meg szegények. Ott volt minden tojásuk, s ők maguk rajta ültek a tojásokon.

Ami engem ekkor meglepett, az egy kis sánc volt, amit a nagy homokszemekből raktak a tojások köré. Két hangya még akkor is hordta a kavics- és kvarctörmeléket. Bámulatos erővel dolgozott a kis állat. Volt olyan homokszem, amely négyszer akkora volt, mint ő, de azért vitte, el-elejtette meg fölemelte a szájával. Fölmászott vele a negyedkör alakú bástya közepéig. Itt letette. Aztán megfordult és fölfelé húzta, föl a bástya tetejére.

Hetekig ott feketéllett a szögletben ez a kis hangyacsoport a maga rakta sáncban. A gyíkok nem merték őket bolygatni, ők meg sem enni, sem inni nem távoztak, legalább nappal, a helyükről. A tojások lassanként meg is sárgultak, de hogy mi lett belőlük, nem kísérhettem aztán figyelemmel.

(Sajnálom, hogy nem tudtam, hogyan kell lefényképezni az ilyen apró dolgokat: bizonyára érdeklődéssel néznék meg e lapnak az olvasói is.)

Én ebből a csekélységből láttam, hogy a hangyák bizony megértik egymást; egy célra tudnak valamennyien dolgozni, s amiket kieszelnek, azok azt mutatják, hogy az apró teremtések világában ők bizony nem csekély értelemmel vannak megáldva.

VENDÉGLŐ A RÉPÁHOZ

Megesik, hogy a sárgarépa bent marad ősszel a földben. Az aztán a következő évben fölbokrosodik és zöldesfehér, ernyős virágot nyit, olyant, mint a bodza.

Ez a bogarak kedves vendéglője.

Amint a júliusi nap megnyitja a legfelső tányér apró szirmait, zöld cikázással jelenik meg az első vendég, a szemtelennek nevezett család valami hercegi tagja: a zöld aranylég.

Van úgy, hogy csak maga jön, van úgy, hogy társaságban. Mikor borult az idő, rendszeren szanaszéjjel didereg ez az úri társaság, meghúzódnak a lombok sűrűjében, a fakérgék, levelek alatt, és a kezüket-lábukat dörzsölgetve talán csúzról panaszkodnak, mint a pöstyéni vendégek, hanem aztán mikor kisüt a nap, bezzeg fölvidámodik valamennyi. Táncolva és muzsika-

szóval jelennek meg a vendéglőben. A répavirág a legédesebb menüjét adja föl nekik a tiszta fehér abroszokon, s megkezdődik a dínom-dánom.

Mi városi emberek, akik légy néven csak azt a barna kis kiállhatatlant ismerjük, bizony nem is gondoljuk, hogy a légynemzetségben micsoda ragyogó öltözetű urak, úrfiak és egyéb méltóságok vannak.

A házilégy, az csak egyszerű paraszt közöttük, a dongó meg kövér, jókedvű plébános. Tessék megnézni délfelé a répavendéglőt, ott vannak az urak, a bárók, grófok, hercegek, mindenféle méltóságok. A zöld aranylégy az bizonyosan báró, mert sok van belőle és mindenfelé látjuk napos időben, hanem a sárga aranylégy, az már ritka, azt hetenként ha egyszer látja az ember. Gyakoribb az, amelyik felül zöld, alól kékarany, vagy amelyik rubinszínbe játszik.

Hanem a legszebb még nem ez. Van egy faj, amelyiknek a megpillantásakor eláll az embernek a lélegzete.

Ennek a dereka is zöld, de potroha ragyogó karminszín. Csak festők értik talán meg, ha azt mondom, hogy olyan a színe, mint a legélénkebb kraplakk. Ez a légy csak forró, napos időben jelenik meg, és ha az ember feléje közeledik, úgy elillan-villan előle, hogy csak volt, nincs. Mintha tudná, hogy ő szép, és hogy az ember szereti a szépet, de gyilkos szeretettel.

Sokáig vadásztam rája, míg végre fogóhálóval sikerült egy kis fiatalt rabul ejtenem.

Ötvenszeresen nagyító üveg alatt olyan volt a zöldje, mint valami napon izzó smaragd, amely ezernyi-ezer apró fényragyából töri vissza zölden a sugarakat. És ilyen ragyogó zöld ennek a kis gyönyörűnek a feje, melle, háta, lába is. Csak a potrohának a felső fele piros. És ez is izzópiros, fénytörő pompájú. Az ember azt hiszi, hogy zöld és piros fényt árasztana ez a sötétségben is.

Amelyiket így elfognom sikerült, nem nagyobb a házilégynél, de sokkal karcsúbb, inkább szűnyogszerű a termete. Láttam azonban kétszer ekkorákat is, s álmélkodtam a pompájukon.

Ezek az ékes urak még le se telepedtek, máris közéjük tolakodott két-három nagy osztrák légy. A tudományos nevük ugyan nem ez, de én magamnak csak így nevezem őket, mert a ruhájuk hasonlít azokhoz az oszlopokhoz, amelyek a kaszárnnyak körül láthatók.

No, jól elszaporodott család ez is. A közönséges légy kicsiségétől kezdve, a kék darázs nagyságáig mindenféle termetű megfordul a vendéglőben. Csak a fekete-sárga gyűrűk módosulnak rajtuk, egyiken több a sárga, mint a fekete, másik meg csak éppen annyi sárgaságot vesz magára, hogy ki ne átkozzák a familiából.

Van aztán másforma légy is. Van tarka pepitaruhába öltözött, prêmes derekú, gyöngé krémszínű, s ezeknek a szeme mandula színű, de a legtöbb persze az apró fekete.

Mindezek ott zümmögnek, dünnyögnek és dunnyognak a virág körül.

Két-három kemény hátú bogár is piroslik déltájt rendesen a virágba dőlve. Akkorák, mint az író tollam fele. Biborpirosak és két ércfényű sötétkék öv köríti a testüket. Szép bogár ez is. Mikor kétfelé nyílik a felső szárnyuk és fölrepülnek, akkor még pirosabbak, mert a testük is bíborszínű.

Ha nem ismerném őket, azt mondanám, hogy ezek a bogárvilág kardinálisai, előkelő excellenciás urak. Az ám: gonosz rabló gazok. Méhrontó bogár a magyar nevük. A kölykeik bizonyosan ott falogatják most is az én kis méheimet a bölcsőjükben.

El is pusztítanám őket, de olyan önfeledten édes-jóízűen zabálnak az istenadták, hogy nem lehet őket megfosztani az élettől.

De vannak futóvendégek is, akiknek örökké sietős a dolguk. Villámgyorsan repülő, kis szárnyasok ezek. Cikcakkos repüléssel járnak a virág között, s mikor az ebédlőkhöz érkeznek, megállanak percre, pillanatra egy arasnyi távolságban a virág fölött vagy mellette a levegőben. Egy-egy sárga, szürke vagy barna pont áll így a levegőben, és csak a szárnyak gyors vibrálása mutatja, hogy ezek a repülő világ művészei.

Hiszen repülni tud a fecske is, meg a denevér is, de ezek tútesznek rajtuk. Ezeket nem lehet látni, mikor repülnek, csak mikor megállanak a levegőben.

Talán a virág illatában gyönyörködnek ilyenkor, talán azt vigyázzák, hogy nincs-e ugrópók a szirmok alatt. Egyszer csak odavillannak a virághoz, és le-föl lengedezve nyújtogatják hol az egyik kehelybe, hol a másikba tűfinom, hosszú nyelvüket.

Egyszer egy ilyen tündérbogarat sikerült hálóval elkapnom. Ez ugyan nem az apró fajtából való volt, lehetett olyan hosszú, mint a berzencei szilva. A teste galambszürke, selymes pehellyel borított, a szeme olyan volt, mint a kenderszőke embereké szokott lenni.

A nyelvét összegöndörítette, mikor elfogtam, de hogy egy fűszállal kinyújtottam, olyanra egyenesedett, amilyen alakban ő szokta a mézes virágba nyújtani. Hát olyan hosszú volt a nyelve, mint ő maga, és olyan vékony, mint a tű.

A tudósok kacsafarkú lepkének nevezik ezt a kedves kis teremtest, és bizony inkább galamblepkének neveznék, mert éppen olyan ő, mint egy pici, kis hamvas galamb.

De ezt soha sem láttam a répavirágnál, csak a rokonait, azokat a mindenféle színű, csepp kis nyaláncodókat, akik sohasem érintik lábbal a virágot, talán a földet is csak akkor, amikor meghalnak.

A darázs is szereti ezt a vendéglőt. Hej, a darázs mindig megtalálja, hol van a jó falat, a jó ital! A virágméz, a barack, a körte, a cukormorzsa az asztal körül, a szőlő, a mustos pohár; mindegyik rátalál a darázs. Ki gondolná, hogy ennek a kisasszony derekú, fekete-sárga teremtesnek olyan haja van, mint a kopaszodó embernek, aki még nem ősz, de már túl van a negyvenen, s abban a reményben, hogy a haja újra kinő, rövidre nyíratja ritkuló fűrtjeit. Persze a darázs haját csak nagyító üveggel lehet meglátni.

Néha egy-egy kis zöld kabóca is fölpattan az ebédlők közé az emeletre, de még a katicabogár is nekiáll olykor a vegetáriánus ebédnek, egy másik húsevő társával, az aranyszemű kis krizopával együtt. Ez a bogár olyan a fényes legyek között, mint a régi világban, mikor a vár zöldfátyolos kisasszonya megjelent a tündöklő arany- és ezüstpáncélba öltözött vitézek között: csupa gyöngesség és üdeség. Szivárványszínben játszó, halványzöld, hosszú fátyolszárnyai tündérvilágból való alakká finomítják ezt a kis teremtest.

És ezek mind ott dőzsölnek, zümmögnek, hegedülnek, brummognak, falnak, habzsolnak és nyaláncodnak a répavirágon. Ez a virágzó növény nekik ugyanolyan táplálóhelyük, mint nekünk a Pannónia, az Angol-királynő, a Hungária, a Kispipa. Csakhogy ők se nem rendelnek, se nem fizetnek. Tökéletes személyegyenlőség és vagyonközösség van náluk. Az apró, kemény hátú parasztok egy tálból esznek a nagyméltóságú kardinálisokkal és az aranyba öltözött legyekkel. Egyik a virág mézét, másik a finom sárga port, harmadik a gyöngé, illatos szirmot eszegeti, és egyik sem tolakodik, nem lökdösi el a másikat.

Mikor a nagyító üveget feléjük tartom, a légyfélék meg a darázsok otthagyják nagy bosszankodva az ebédet, de a kemény hátú bogarak úgy bele vannak édesedve az evésbe, hogy nem is látnak.

Mindössze egyszer vettem észre, hogy egy piros katicabogár, akinek a por a fél szárnyát is bekeverte, fölemelte az első lábát, és miközben rámnézett, úgy megvakaródzott, mint a cigány, akit az ebédől fát vágni zavarnak.

Vajon mit gondolnak ezek a kis bogarak, mikor embert látnak?

- Hah! micsoda óriás! - gondolják talán - hát ilyen szörnyű nagy bogár is van ezen a világon?

És némelyik rémületében leveti magát a virágról a földre. Összehúzza kezét-lábát, behunyja a szemét és teszi magát, mintha halott volna. Milyen butának tartja ez az embert!

Az ebéd hosszan tart. Csak mikor a nap már nyugat felé hajlik, akkor hagyogatják el. A szürkülő est már csak az apró, fekete, kemény hátú bogarakat találja ottan. Ezek éjjelre is ott maradnak. A virágon szanaszét heverve, torkig jóllakva a méztől és illattól, részegen alusznak a hófehér tiszta és puha szirmokon.

A NAPRAFORGÓ

Virágországból való szeretteim között van a napraforgó is. Mindig kedves volt szememnek, lelkemnek, mióta csak ismerem. Gyermekkoromban sokszor megálltam előtte, és fölnéztem rája:

- Milyen szép vagy, te nagy, sárga virág! Fordítsd énfelem is az arcodat, mert én is szeretlek téged!

Szerelmes legénykoromban meg, emlékszem rá, hogy rászöttem egy versemet is. A vers egy Vilma nevű, szőke kedvességről szólott, és ez volt az eleje:

Akár így fordulsz, akár úgy fordulsz,
Szeretlek nézni, nézni,
Mint napraforgó fényes szerelmét
Napestig nézi, nézi.

Szó volt aztán a versben arról is, hogy a napraforgó elhervad végre a sóvárgásban, de mégis boldogabb, mint én, mert akit szeret, mindennap látja.

Mindez kegyetlen, zökögös sorokba volt foglalva, de Vilmának tetszett, és én is jó versnek tartottam.

Most aztán, hogy nagy idő múltával megint visszakerültem a virágok országába, régi szép ismerősként üdvözöltem azt az öt-hat napraforgót, amelyik a kertünkben vendégképpen termett.

Nem engedtem őket kigyomlálni. Hadd nőjenek, hadd forgassák szép aranytányérjaikat a nap felé.

Hát nőttek is. Augusztusban mindegyik kinyitotta a maga tányérját és nézték a napot.

Azaz dehogyis nézték. Éppen ezen ütköztem meg, hogy nem nézték.

Mi lelte ezeket az én napraforgóimat?

Vagy hazugság volna, hogy ezek annyira szeretik a napot?

Hiszen akkor nem hívnák őket napraforgó néven. A görög nevük is heliotrop-napraforgó, s a boldogtalan szerelmek költője, Ovidius is megénekelte, hogyan változott a nap-istenbe szerelmes, szép nimfa (Klicie) napraforgóvá:

Ott ül éjjel-nappal sápadt epedéssel
Künn a kopár földön, a szabad ég alatt;
Nem törődik semmit ivással, evéssel,
Csak nézi a napot nehéz könnyezéssel,
Fordítván orcáját, amerre az halad.
Végtére tagjai odagyökereznek,
Levelekké zöldül patyolat ruhája,
Szőke hajfürtjei szétlevelesednek,
S aranyárga színt ölt bús haloványsága.
Virággá változott. De szíve megmaradt:
Ma is arra fordul, merre a nap halad.

Mi adott volna okot a névre, meg erre a versre, ha nem az, hogy a napraforgó a nap után forog?

Gondoltam, talán hogy az idő borongós, azért állnak szanaszéjjel hajoltan a virágok, s el is felejtettem egy-két napra az észrevételemet.

Hanem aztán a mérges kánikula napjai következtek, s nekem megint csak föltűnt, hogy a napraforgó nem hajol mind a nap felé. Sőt, nemcsak hogy arra nem hajolnak, hanem némelyike egyenesen hátat is fordít neki.

Mi történt, uramisten! Megzavarodott-e a természet rendje, vagy hogy nem is forgott soha a napraforgó a nap után?

Felhányom az én kis könyves szekrényemet, és előszedek belőle minden botanikát Matthiolumtól Gönczy Pálig. Hát benne is van mindegyikben a napraforgó s az egyik megjegyzi, hogy ez a név Pliniusnál olvasható legelőször. Persze hogy Pliniusnál, hiszen előtte nem írtak botanikát. Megtaláltam aztán, hogy a világ minden nyelvén ez a neve a virágnak: németül: Sonnenblume, Sonnenwende, franciául: tournesol, angolul: turnsole; olaszul és spanyolul: girasole, girasol - szóval minden országban fordul a napraforgó a nap után.

Belekeresek a Pierer-féle mindentudó könyvbe. A heliantus szónál az is azt mondja: A napraforgó igen nagyon napra forgó. (Die Sonnenblume ist sehr heliotropisch.)

Megnézem a kis Larousse-t, az így szól: Napraforgó a neve minden olyan növénynek, amelyiknek a virága a nap felé fordul, mint a heliotrop és helianthus, vagyis nagy napvirág. (Tournesol. Nom de diverses plantes, dont les fleurs se tournent vers le soleil, comme l'héliotrope et l'héliante ou grand soleil.)

A Haupt-féle Ovidius-kiadásnál, hogy „A napraforgó olyan virág, amelyik a nap után fordul.” (Die Sonnenblume, das Heliotropium, mit lateinischem Name solago, ist eine Blume, die sich nach der Sonne kehrt.)

Hát itt vége van minden kételkedésnek. A tudomány Plinius óta az egész világon azt mondja, hogy a napraforgó napra forgó.

Megnyugodtam abban, hogy az én napraforgóim meg vannak bolondulva.

Hanem az idén három szép szál napraforgó termett a kert belső kerítése mellett, szemben az ablakkal.

Mindennap lestem, vártam a kinyílásukat. Nem mintha a tavalyi kételkedésem jutott volna az eszembe, hanem csak mert amint mondtam: szeretem ezt a virágot.

A három napraforgó másfél ember-magasságra nőtt, szép sudár mind a három, királyi kertbe is beillenének gyönyörűségnek.

Egyszer csak fölsárgul a keletről szélsőnek a virága, s tartja a tányérját észak felé.

Különös - gondoltam -, hogy ez északra néz. Talán csak nem követi a napot még éjjel is?

Déltájban megint megpillantom, hát a virág meg sem moccan reggel óta: áll északnak csökönyös nyugalommal.

Aztán nyílik a középső virág. Ennek keletre áll a tányérja. Ez sem változik egész nap.

És nyílik a nyugatra szélső virág, hajlik kezdettől mindmáig arrafelé, amerről a bimbója megjelent.

Hát ezek meghazudtolják Pliniust, meghazudtolják Ovidiust, Pierer-t, Larousse-t, Hauptot s minden botanikust, minden poétát.

Szinte rosszul esett ez a csalódás. Ha talán azt tudtam volna meg, hogy a föld nem forog, annak örültem volna, de hogy a napraforgó nem forog, ez olyan, mint mikor az ember hűtlenségen kapja a hűségeseit.

Hova is tegyük mármost azt a sok címert meg pecsétnyomót, amelyeken a meleg hűség jelzésül napraforgót viseltek a kitüntetett ösök? Hova tegyük Ovidiust, a tudományt és a közhitet?

De most már el sem tudom gondolni, hogy honnan származhatott ez a napraforgónak tulajdonított sajátság. Hiszen csak meg kell nézni ennek a virágnak a szárát, olyan fás majdnem, mint a bodza fája, amelyikből tilinkót csinálnak. Ez a fás szövet nem is fordulhat sem a hideg, sem a meleg változásaira; amelyik oldalán megjelenik a bimbója, azon is marad; ott virul és ott hervad el.

Vége a legendának, vége! A tudomány rovására egy csalódással többet jegyezhetünk fel. De azért szép és kedves virágom marad nekem ez az óriási napra nem forgó. És hát mégiscsak szereti ő a napot, mert hiszen csakis ott él és ott pompázik ő, ahova a napnak egész nap hull a fénye és melege.

A PÓK MEG AZ ARANYBOGÁR

Májusban egy nagy, aranyos futóbogarat (*Calosoma sycophantát*) tettem börtönbe. Nem vétett semmit, de én meg akartam ismerkedni vele. (A természet rendjében van az ilyen erőszakoskodás. Én se vagyok jobb a többinél.)

A börtön egy zömök és bő befőttes üveg, akkora, hogy akár egeret is tarthattam volna benne. Egy néhány almafalevelet dobtam be neki takarónak s hetenként kétszer-háromszor földi gilisztát, százlábút s más efféle, kő alatt lakó férgeket adtam be neki eledelül. (A szabadban is ezekkel él. Rablógyilkosnak van teremtve. Ő se jobb a többinél.)

Az aranybogár szörnyű kegyetlen óriásnak tartott engem. Az első napokban minden áron át akarta törni az üveget. Az orrával egész nap az üveg falát nyomta, kaparta, vágta, és hogy a lábai a nyomakodásban mindig visszacsúsztak, még éjjel is hallottam a levelek zörgéséről, hogyan dolgozik.

Nyolc nap kellett neki, míg megértette, hogy az üveg fala áttörhetetlen és átharaphatatlan.

Ettől az időtől kezdve nyugton maradt. Csak állt, és nézett bután kifelé.

Ha feléje közeledtem, azonnal hátrat fordított, mint a szégyenlős parasztleány. A fejét beledugta a levelek alá, és azután is így maradt néha órákig.

Két hónap múlva engedett valamit a vadságából. Nemhogy elbújt volna előlem, hanem még előjött, mikor hozzája mentem, hogy ennivalót adjak neki, és jóízűen nyirbálta, falta, amit kapott.

Július végén egy nagy keresztes pókot pillantottam meg a kertem kerítésén. Nappal nemigen lehet ezeket a nagy pókokat látni, csak este ülnek ki, vagy dolgoznak a hálójukon. Ez olyan betegformán ült ott: még azt is gondoltam, hogy meg van dögölve.

Az aranybogár már egy hete koplalt. Megfogtam hát neki a pókot, és bedobtam.

A pók mozdulatlan maradt akkor is, mikor az üvegcsőből a levelekre gurult, hanem mikor az aranybogár ott termett, egyszerre megelevenült és futásnak indult.

Az aranybogár utána.

A pók fel akart futni az üveg falán, de mindig visszahullott, az aranybogár meg ügyetlenül kapkodott hol a lábához, hol a derekához.

Semmit se kételkedtem azon, hogy a bogár megeszi a pókot. Négyyszer akkora volt és kemény testű; az ollója pedig hatalmas fegyver.

De nem úgy történt, ahogyan gondoltam.

Mikor a pók látta, hogy ez a kergetődzés ránézve veszedelmes, hirtelen szembe fordult. Ahogy az aranybogár hozzákapott, ő is szembekapott a bogárral.

A két fej érintkezett.

Én azt hittem, hogy az aranybogár leharapta a póknak a fejét, azonban, nagy csodálkozásomra, a pók feje sértetlen maradt.

Az aranybogár mintha megröstellte volna magát, megfordult, és beledugta a fejét a levélcsozóba.

Ez az elrejtőzés érthetetlen volt nekem. Egy darabig vártam, hogy megint előjön, de az aranybogár mozdulatlan maradt. A pók is lekuporodott a levelekre és ült nyugodtan, mint ahogy a pókok szoktak, felvont térdekkel, mozdulatlanul.

Úgy egy óra múlva megint megnéztem őket, hát még csak egy lábuk se mozdult azóta.

Megrázom az üveget. A pók fölemelkedik. Az aranybogár marad, ahogyan volt: ledugott fejjel, kiálló farral, mozdulatlanul.

Előveszem a kis bogárcsíptetőt, és kihúdom az aranybogarat a levelek alól.

Nem mozog.

Felfordítom a hátára, hát így marad. Csak éppen a két hátulsó lába-feje reszket egy kicsit, mint a haldokló állaté szokott, amelyik meg van mérgezve.

Hát biz a pók megmérgezte ezt az óriás bogarat, és pedig minden bizonnyal akkor, mikor a fejük érintkezett.

Ez a mérgezés délelőtt tizenegykor történt. A bogár még délután öt órakor is azonmód a hátán feküdt, ahogyan megfordítottam, és a lába se mozdult többé.

Hanem azért a mérgezés nem volt halálos. Másnap, nem csekély meglepődésemre, megint mozgásban láttam az aranybogarát. Egy gilisztát vetettem be neki. Kettéharapta, és evett belőle jóízűen. A póknak is vettem be egy nagy dongót. Nem nyúlt hozzá. Fehér pöttyöket ragasztott az üveg oldalára, és oda ült fel.

Ettől az időtől kezdve nem bántották egymást.

Talán két hétig is megvoltak így együtt a börtönben, hanem aztán nem tudom, mégis mi történt közöttük, az aranybogarát egy napon megint mozdulatlanul találtam, és ekkor már fel sem éledt többé.

A pók ölte-e meg végképpen, vagy hogy más oka volt-e a halálának, nem tudom. A pók ma is él, noha se nem eszik, se nem iszik. Csak ül egész nap az üveg sűrű, zöld drótrostélyzatán, és csak akkor mozdul, ha valamivel megérintem.

ÉNEK A FÁKRÓL

Már régen készülök, hogy éneket írok a fákról. Gyermekkorom óta csodálom és szeretem őket. De van-e, aki örömmel olvassa a fák dicséretét? Hiszen a fa olyan közönséges, olyan figyelemre nem méltó teremtménye az Istennek: semmit sem lehet róla mondani, amit már mindenki ne tudna.

És én mégis írok a fákról. Éneklek, mint a macska, mikor a kályha mellett ülve magának dorombol.

Eszembe jutnak olykor kertek, berkek, erdők, mindenféle fa-ismerőseim. Mert az embernek vannak ismerős fái, amelyeket számon tart, mint az élő ismerősöket, és amelyeknek a halálán szomorkodik, mint az élő ismerősök halálán.

Ha visszatérek valamikor abba a faluba, ahol gyermekéveimnek legkedvesebb idejét töltöttem, a két nagy jegenyefát keresi a szemem már messziről, azt a két jegenyefát, amelyik a kert végén áll, mint két szikár óriás. Milyen különös fa a jegenye! Olyan, mint a hallgató ember. Soha sem susog. Ha susog is, csak úgy magának, mintha magában beszélne. És soha nem hajlik. És soha nem néz alá, csak mindig föl az égre. Mit néz mindig az égen? Ekkor nem tudtam elgondolni. Hanem mikor öt évig olyan lakásom volt a fővárosban, hogy sohasem láttam az eget, akkor megértettem. Milyen boldogság volt utána az eget látnom: nappal a felhőket, a levegő tiszta óceánján, éjjel a holdat, a csillagokat, a fényes mindenséget a sötétkék végtelenségben.

Aztán azt fogom nézni, hogy a nagy öreg szederfa megvan-e még, ott van-e még a ház előtt, amelyben mi laktunk; ez a jóságos, öreg asszonyság! Bezzeg nem néma ez. Milyen kedvesen susogott esténként, mikor a ház előtt ülve néztük az öcsémmel a hulló csillagokat. A fa susogása, tudtam akkor is, hogy nem más, mint hogy a szellő összesúrolja, ide-oda mozgatja a lombokat. És mégis van ebben a susogásban valami, mit szívesen és álmodozva hallgatunk. Valami zene van benne, valami dallamtalan, lekottázhatatlan, örökké befejezetlen, titkos értelmű, lágy zene, amit az ember mégis, mintha értene. Talán van, és én hiszem, hogy van a lelkünknek egy gyöngé, finom része, amely nem tud kibontakozni és megnyilatkozni soha az emberi testben, hanem bimbó-állapotban veszteglő, zsibbadt, holt erő most csak mibennünk, s öntudatunknak és igaz valónkunk magva az csupán, abban az eleven anyagban, aminek test a neve. Ez a finomabbik rész gyönyörködik a csillagokban, és érti a szederfa susogását. Ez a susogás nem olyan, mint a cserfáé, sem nem olyan, mint a nyárfáé: lágyabb, szelídebb. A

szederfa lelke van benne. És a mi szederfánk susogása nem olyan, mint más szederfáké. Nem is lehet olyan, mert a mi szederfánk azt a levegőt szívja, amit a mi udvarunk, mi magunk; van valami, ami közös bennünk és őbenne, ha nem is egyéb, mint az, hogy ő nekünk nőtt, és hogy mi őt szeretjük.

Úgy emlékezem erre a fára, mint akármelyik rokonomra. Az alakjának lenyomata a lelkemben van, mint a bányából esett kőben az őskori páfrány. A dereka vastag volt, és három erős kar ágazott szét belőle egy öl magasan. Két kar a ház felé hajolt, egy az út felé. Hej, sokszor felmáztunk ezekre a szélesen kiterjesztett karokra az édes-jó gyümölcsökért, és dicsértük az öreg fát, hogy milyen jó, milyen áldott, soha nincs esztendő, hogy meg ne hozná a maga cukros, fehér, zamatos gyümölcsét.

Hát a repedezett héjú, kövér almafa a kertben! Álmomban de sokszor ott játszom alatta! Tavasszal fehéres-rózsaszín virágpompában van ez a fa, mintha ivott volna abból a vízből, amelyik visszaadja az ifjúságot, szüzességet és szépséget, ősszel meg nagy, hosszúkás piros almát lógat minden levélcsochrán, s olyan, mint a messzi útról érkezett, jó rokon, aki mindenféle ajándékkal jön látogatóba. Minden reggel, mikor iskolába mentem, ejtett le nekem egyet-kettőt: ott találtam a fűben. Az alma fehér húsu volt és édes. És én olyan hálával néztem a vén fára, mint mindenkire, aki jót tett velem:

- Köszönöm, jó almafa, köszönöm.

Ma is megfoghatatlan nekem, hogy honnan veszi ez a fa azt a szép, édes gyümölcsöt. A kertben csak egyféle föld van, s minden fa más meg más gyümölcsöt szí abból. A mag, az minden. Ez a kis fekete almamag, ebben már benne van a jövőendő idők almafája, a jövőendő idők almafájának minden gyümölcse. Minden magból van. A világ is. És ez a mag az Isten kezében vala az idők elején.

Harmadik kedves, vén fám a kert végén álló diófa volt. Ezt is megösmerném akármi diófaerdőben, ezer fa között is. Micsoda méltóság és komolyság volt ez a fa! Mint valami király! Alatta hosszú és selymes volt a fű. Hányszor hevertem ottan, és karomat a fejem alá téve hányszor néztem elmerengve sötétzöld, terebélyes lombjainak árnyékot tartó sátorát.

Valami tíz lépésnyire tőle két kis nyomorék-forma birsalmafa. Mint két kis szelíd nyomorék leány, aki tavasszal vadrózsát tűz a hajába, ősszel meg sárga almát visz a kezében, úgy megy az iskolába. Mert olyan volt a viráguk, mint a vadrózsáé. Valamivel nagyobb és testesebb, de azonagy színű, és azonagy bájoló. Soha sem szakítottam le a két fácskának egy virágát sem, csak odaálltam és néztem, szagoltam, hogy van-e illatuk. És susogtam, pusmogtam nekik, mint ahogy gyerek szokott a gyerekeknek:

- Kedves kis birsalmafáim, milyen szépek vagytok! Olyan szépek vagytok, mint a tisztartó-kisasszonyok: a Vilma meg az Iduska.

Csak télen látszottak nyomorékoknak. Nem volt rajtuk a szép, kis zöld levélruha. Körülöttük hó. Mindenfelé hó. És ők ketten a vigasztalan dermesztő hidegben, mint két, meggémberedett, ruhátlan, inséges gyermek, akinek sem apja, sem anyja, sem hajléka nincsen, és így idekűnn dideregve néznek az égbe: várják a napot, a tavaszt, az édesanyát.

Hát a szilvafák, ezek a sápadt, fehér virágú, sovány, néma teremtések! Ezeket eleinte nemigen vettem figyelembe. De egyszer csak ősszel, mintha egy éjjelen valahol jártak volna egyik gömbölyű szilvával, a másik sárga szilvával, a harmadik kék magvaválóval megrakodva állott.

De nemcsak a gyümölcsfák között vannak nekem ismerőseim: az erdőben is sok-sok fa. Egy cserfa, amelynek odú van a hóna aljában, és madár lakót tart. Egy másik cserfa, amelynek a tövében tüzelni szoktak a kanászok. Az oldala olyan már, mint a kormos teknő. És mégis él, mégis zöldek a lombjai.

Van egy villámsújtotta fa is az erdőben. Milyen büszke, nagy fa volt ez! Mint valami gróf. Ezt egy napon megsújtotta a villám, s ettől az időtől kezdve olyan lett, mint a megalázott ember. Az egyik ága úgy nyúlott lefelé, mint a koldus kérő keze. A másik ága fel az égbe, mintha azt kérdené örökké:

- Istenem odafönn, mért tetted ezt velem?

A fenyőfákat is szeretem. Ezek olyanok, mintha meseországból valók volnának. Abból az országból, ahol örökös gyász van, mert a király leányát elvitte a sárkány. Az arany- meg az ezüstországot is megtalálom. Az ezüstország a nyírfák. Az aranyország a nyárfák ősszel. Egy magányos, nagy reszketőnyárfá ismerősöm Somogyban él, Szőlősgyörökben, a falu közepén, a híd mellett. Sokszor néztem ezt a fát az öreganyám kertjéből. Mert reszket mindig, mint a bűnös ember. Ha ember volt valamikor, valami véres bűnt cselekedett. De hogy mit, azt nem tudja senki.

A kerti fák mind olyanok, mintha boldogok volnának, de az erdei fák közt gyakran találtam olyant, amelyikről lesóhajtott a szenvedés. Az erdélyi utamban láttam a legszegényebbet. Egy magányos kis cserfa volt az, sziklás hegy tetején. Mennyi nyomorúság és küzdelem lehetett ennek a kis görbe fának az élete. A sziklás, kopár hegytető alig adott neki több táplálékot, mint amennyiből egy kökénybokor szokott tengődni. És ő, hogy a sorsa odavetette, élt és él tán máig is ottan a kietlen hegytetőn, minden szélnek és minden viharnek országútján, örökké rázva, tépázva; nyáron az égető, száraz forróságban, télen a földet kövítő, csikorgó-mérges hidegben.

Milyen gazdagok ehhez képest azok a fák, amelyekkel egyszer a Vértes egy völgyében találkoztam. Nem tudom, mi fák voltak ezek, mert gyermek voltam még akkor, és eltévedten bolyongtam az erdőn, csak arra emlékszem, hogy óriás nagy, világoszöld lombú fák voltak. Őserdőréssz, hangtalan, virággal pompás. A fák alatt egy szarvas legelészett az üszökéjével, és csak egyetlenegy fekete rigó szólt olykor hol itt, hol amott. A füttyölését mindig ismételte a visszhang. Micsoda különös teremtések voltak ezek a néma, mozdulatlan óriások, s az életnek micsoda roppant ereje volt mindegyikben! És micsoda végtelennek tetsző sokaság! Áhítatos félelem nehezedett rám, hogy alattuk jártam. Éreztem, hogy ez már nem az ember világa, hanem a fáké. A fa itt az úr. S hogy szél kerekedett, megmozdultak az óriások, és beszéltek egymással méltóságos, komor morajlással, rejtelmes, ismeretlen nyelven, amit ember soha meg nem érthet.

Láttam egyszer egy fenyőfát is. Bizonyosan ott fekszik az most is az irtatlan, nagy hegytetőn, a Szent Anna-tó közelében, Erdélyben. Ott fekszik, mert az ottan őserdő, és nem lehet a fákat a hegyről levinni. Ez a holt fa már fehér volt, mint a föld színén heverő emberi csontok. Olyan is volt, mint valami óriásnak a csontváza. Mintha az itteni óriás-meséknek egyik alakja heverne a fák között, talán éppen az utolsó óriás, akinek már nem maradt társa, aki eltemesse.

Mért születik a fa? Hogyan él, és hogyan hal meg? Van-e az életében valami kis öntudat? Ha van valami, bizonyára azt mondja magában:

- Én fa vagyok, földhöz láncolt rab. Itt születtem, itt élek és itt halok meg ezen az egy helyen. Ti pedig, akik alattam jártok, ti törpék, ti emberek vagytok. Oda mehettek, ahova akartok. És én mégsem cserélnék veletek, mert nekem két anyám van: a föld meg a nap, és mind a két anyám holtomig szeret engem.

Én valamennyi fa között mégis a jegenyefát szeretem legjobban. Sem árnyéka, sem gyümölcse, jól tudom, de van valami az ő egyedülvalóságában, hajthatatlanságában, fölemelkedettségében, ami tetszik nekem. Ha meghalok, azt szeretném, ha egy jegenyefát ültetnének a síromra. Nekem kedves az a gondolat, hogy olykor jegenyefa leszek, és állok, mint éltem magányosan, hallgató lombokkal, folyton az eget nézve; nappal a felhőket, éjjel a holdat, a csillagokat.

AZ ŐSZI BOGÁR

Oecanthus pellucens

Szeptember első napján rózsát szakítottam egy csenevész kis rózsabokorról, amely, isten tudja, hogyan került a sárgarépa meg a kalarábé országába; hát ahogy lenyúlok a bimbóért s egynéhány levél felfelé fordul, látom ám, hogy a levelek alján egynéhány szőke kis szöcskeforma bogár üldögél.

Sohasem láttam ilyen szőke bogarakat. Olyan színű volt az egész testük, lábuk, szárnyuk, bajuszuk, mint az elhervadt fűszál színe. A bajuszuk meg hosszú, olyan hosszú, mint a testük, s olyan vékony, mint a hajszál, - mint a kenderszínű ember haja-szála.

Nekem különösen a szárnyuk tűnt fel. Átlátszó halványsárga, kerek végű szárnya volt mindegyiknek, olyanforma, mint a sárgadinnye magva, mikor megszárad.

Micsoda bogár lehet ez? Mire való neki ez a különös alkotású szárny?

Megfogtam egyet közülük, és egy kis befőtt üvegbe tettem. Betakartam az üveg tetejét Zrínyi Miklós grófnak a verseivel.

Hát éjjel, ahogy éppen el akarok aludni, hallom ám, hogy valami rejtelmes sípos megszólal a szobámban és azt mondja: pri-i-i - pri-i-i.

A bogár a könyves szekrényemben volt bezárva, de a hang mintha nem onnan jött volna.

És megint: pri-i-i - pri-i-i.

Mikor még lóvonatú kocsik jártak Budapesten, azok konduktorainak volt olyan sípjuk, amelyik egyszeri megfűvásra ilyen hangot adott, csakhogy nyersebbet, nem ilyen kellemes, gyöngéd hangot.

Sokszor kerestem én, micsoda bogár füttyörész így ősszel. Parasztok mondták is, hogy az őszi bogár, de persze sohase tudták elmondani, milyen az a bogár, csak éppen annyit értettem meg a leírásukból, hogy szöcskeforma.

Hát ez lesz az mégis, az én bogaram.

Hogy egyre szólt, most már fölkeltem és hozzálopóztam. Ő szólt. Csak, hogy az üvegbe volt zárva, ezért hallatszott a hangja más irányból.

Kinyitottam az ablakomat, hogy ugyan magának énekel-e a kis bogár, vagy hogy kérdés és felelet-e a hangjuk? Hát csakugyan szólt egy másik is az ablakom alatt, a kiskertben, de ennek a külsőnek a hangja még lágyabb volt, szinte fuvolaszerű.

Kerestem másnap a jobb énekest, de persze nem találtam. Meg kellett elégednem a magam közepszerű muzsikussával.

Fogtam melléje egy nő bogarat, s mivelhogy két éjszaka egymás után nem szoktam muzsikáltatni magamat, kitettem őket az előszobám ablakába.

Úgy egy hét múlva észreveszem, hogy az én síposomnak feltűnően elgyöngült a hangja. Nem is annyira sípolás volt az éneke, mint inkább nyöszörgés. Akkor jut eszembe, hogy én bizony elfelejtettem nekik enni adni.

Beteszem őket az asztalomra, és hozatok a konyhából kenyeret, sült húst, főtt krumplit, szőlőszemet, mindent, ami csak eszembe jutott. Hát a kenyér meg a főtt krumpli tetszett is nekik. A két éhes bogár hátravetette a bajuszát, és úgy nekilátott a krumplinak, mintha fogadtak volna, hogy ki eszik meg többet egy óra alatt.

Azután a hím felállt a krumpli tetejére, a szárnyát fölemelte mint egy filigrán, kis krémszínű legyezőt, és széjjelterjegette ott a szemük előtt. Minden ilyen mozdulata egy kellemes pri-i-i hang. Énekelt a kis teremtes, boldogan.

Most már érdekelt, hogy megtudjam, micsoda bogár ez, mit beszélnek róla a tudósok?

Hogy ez az őszi bogár, az kétségtelen, de kevés valami. A magamfajta ember sokat szeretne ilyenkor tudni. Hogy honnan jön ez a bogár? Hogyan él? Hogyan szeretkezik? Mik az ellenségei, a barátai? Mennyi az értelme? Miképpen származik az a hang a szárnyából?

Ha nyitva volna a Nemzeti Múzeum bogárosztálya, nem restelltem volna leutazni Budapestre, de ez a gyűjtemény, azt hiszem, a most élő nemzedéknek nem kerül a szeme elé. Így hát meg kellett elégednem azzal, hogy összeforgattam azt az egynéhány könyvemet, amelyik a bogarakkal foglalkozik.

És ráakadtam.

Horváth Géza, a kiváló magyar bogarász olvasott fel erről a bogárról ezelőtt tizenöt évvel az akadémián. Ő pirregő tücsököknek nevezi, de megemlíti, hogy a nép őszi féregnek is nevezi.

Horváth Géza képpel is kíséri a leírását, s lerajzol egy furulyát, amelyről azt mondja, hogy az őszi bogár csinál ilyen furulyákat a szőlő venyigéjén: nem mintha furulyázni szokott volna, hanem mert a lyukakba rakja a tojásait.

A tudós aztán sajnálattal jegyzi meg, hogy a peterakás módját nem volt alkalma megfigyelni, mert a bogarai megszöktek, de gondolja, hogy ugyanúgy történik, mint ahogy az *Oecanthus latipennis*-nél, a mi bogarunk amerikai rokonánál, hogy ugyanis a bogár felharapja a venyige héját, s a tojócsövével derékszög alakjában fúrja a lyukat, s így tojik el.

Az én nőstény-bogaramon már akkor észrevettem, hogy mamának érzi magát, de én a petézési módját nem ismervén, földet akartam neki betenni, hogy abba tojjon, mint más becsületes tücskök és sáskák szoktak.

No, nem voltam rest, betettem neki egy notesz-ceruza vastagságú venyige-darabot. Hát úgy egy óra múlva látom ám, hogy ott van a szőlőág alján, átöleli négy lábbal az ágat, a két ugrólábbal is támaszkodik, és fúrja a lyukat buzgalmasan.

Valami félóráig volt türelmem nézni a munkáját, de hogy még mindig azt az egy lyukat fúrta, otthagytam.

Reggelre tele volt fúrva az egész venyige-darab, s valami tíz egy vonalba furkált lyuk látszott rajta. Az utolsó lyukon még akkor is dolgozott, a hímje meg a venyige tetején egykedvűen s azt hiszem, elégedetten nézte az asszony munkáját.

A fűrásban csakugyan olyan a tartása, mint Horváth Géza mondja gondolomra. A teste a hosszú két bajusszal félhold alakúan meghajlik, a tojócső meg derékszögben megszegve mélyed a venyigébe.

De azért nem kártevő bogár, mert hiszen - mint Horváth is mondja - a nép úgyis lemetszi ősszel a venyigét és tűzre rakja.

A sok kis sípos, még mielőtt kikelne, elpusztul, csak amelyik szőlőág helyett orgonaágba vagy más növénybe jutott, az kel ki a jövő év nyarán, s az hallatja a jövő ősszel azt az egyhangú és mégis kedves, panaszos pirregést.

PETYKÓ

Jegyzetek egy tyúk történetéhez

Holmi éhező pásztorgyerekek közé dobnak a kertek alján szedegető tyúkoknak, és ha valamelyiket úgy eltalálják, hogy ott marad, azt aztán elviszik és megsütik.

Egy áprilisi napon a mi sárga, szakállas tyúkunk sántán jött be a kertből. Ez a boldogtalan állat tavaly is megsántult, és csak a télen szedte össze magát. Hát itt van, most megint sánta. Hazajött szegény, mert neki is csak ez a mi egyszerű kis házunk az itthon. Mihozzánk tartozónak tudja magát. Ha rámnéz, azt mondja magában: ez a gazdám; ha az anyámra néz, azt mondja: ez az öregasszony; aztán tudja, hogy melyik a cseléd, és melyik a gyerek. A gazdának meg az öregasszonynak a kezéből eszik; a gyerek iránt óvatos (az a bolondos gyerek mindig meghúzza a szakállát), a cselédet meg valami rettenetes teremtésnek tartja: fut előle, kivált mikor seprőt lát a kezében.

Hát a tyúk megint sánta. Látszik rajta, hogy neheze esik minden lépés. Amint beérkezik az udvarra, le is ül mindjárt az egyik georgina-bokor alá. Tavaly is ott üldögélt, mikor beteg volt. Csak akkor kelt föl és bócirkált ide-oda az udvaron, mikor enni vagy inni akart.

Hogy ilyen rossz órában született volt ez a jámbor állat, magam is megsajnáltam.

Mégiscsak furcsa, hogy állat is lehet olyan mindenben szerencsétlen, olyan péntekes, mint némelyik ember. Már csirke korában is gyakorta magára vonta a figyelmünket azzal, hogy hol a vizes gödörbe esett, hol a meszesbe. A fejét egyszer az egérfogó csappantotta be, egyszer meg, még pihés korában, a tulajdon édesanyja lépett úgy rá a nyakára, hogy alig bírtuk életre locsolni. Aztán mikor felnőtt is, akkor is neki kellett éppen ott állania, ahova a forró vizet öntötték, és ott ülnie, ahol a görény a legszélső tyúknak a farka-tollát kitephette.

Hogy most ez a baleset történt vele, azt hittük, nem éli túl. Eléje tettem a vizet, meg egy-két marok kukoricát. Ő aztán ott eddegélt és búslakodott. Csak akkor állt lábra, mikor a tollát rázta, vagy mikor a nap aláhajlóban volt, és elülni készült.

Azonban egynéhány hét múlva mégiscsak összeszedte magát. Ismét járt, bár az egyik lábára folyton biccentett. Az udvaron levő virágok között elbogarászott egész nap.

Nem is ment ki többet az udvarból. Dél tájban a konyha közelében keresgélt, délután meg az ő kiválasztott georginája alá állt, és ott bóbiskolt vagy tisztogatta a tollait az ő sötétzöld kis lugasában.

Mindig vártuk, hogy rendes, egészséges tyúk lesz belőle, és hogy ősz felé már csak alig észrevehetően sántított, azt gondoltuk, hogy kiheverte a baját.

Én aztán nem is törődtem vele többet, csak akkor vettem megint észre, mikor azt láttam, hogy az öreg még mindig olyan szomorú, csöndes és lassú járású, olyan udvaron maradós, mint a fönnjáró betegek, akiket azonban inkább fönnjáró halottaknak tekintünk.

Hát biz ez beteg maradt. A taraja meghajlott, és olyan kékes halvány volt, mint a beteg ember ajka. A tolla is úgy állt rajta, mint a kövér ember kabátja a soványon. Rút és kedvetlen volt szegény. Enni sem igen evett, csak holmi puha ételt, meg az összetört kukoricát. A borús, esős napokon meg boldog volt, ha belopódzhatott a tűzhely alá. Ott melengette a hátát, s inkább enni sem jött elő, csakhogy a rettenetes cseléd ki ne kergesse. Most már bizonyos, hogy a belső részében van a hiba. Hiszen csak volna tyúkdoktor a világon, meg tyúkpatika, szívesen költenék rája, már csak azért is, hogy szenvedni ne lássam.

Mert embert is nehéz nézni a szenvedésében, kivált gyermeket, de hát még a gyámoltalan, néma állatot, amely értelmében és ártatlanságában egy a gyermekkel. Ez a jámbor nem vezekel és nem vár égi kárpótlást a szenvedéseiért. Ez még csak panaszkodni, kérni sem tud a nyomorult.

Hogy így elsorvadt, elnyavalyásodott, hol az egyikünk, hol a másikunk vette az ölébe, és etette a tenyeréből. Ő aztán hozzánk is szelídült annyira, hogy utóbb még a lábára sem vigyázott: nekünk kellett mindig ügyelnünk, hogy a lábára ne hágjunk véletlenül.

Utóbb már, azt hiszem, abban a képzelődésben élt, hogy ő nem is tyúk, hanem ember. Ahányszor kimentem az udvarra, mindig hozzám jött. Meg kellett simogatni, szólni kellett hozzá, mint afféle beteghez. Neki ez jólesett. Ha pedig kiültem a verőfényesre (magam is afféle beteg madár), akkor ő mindjárt odabicegett hozzám, és vagy beült a szék alá, vagy megállt a szék mellett, és elgondolkodva nézte az árnyékot.

Ha azonban valahol elrejtőzve gunnyasztott, csak szólnom kellett neki:

- Petykó, öreg Petykóm, hol vagy? Gyere ide, vén ostoba tyúkom.

Petykó azonnal felnyújtotta a fejét valamelyik bokor alól, és hozzám baktatott; ahogy meg-simogattam, belekukucskált mindenfelől a kezembe, hogy nem rejtegetek-e valami ennivalót, aztán leült mellettem, eltűnődve néztük, mint hullatja a barackfa az ő kénsárga leveleit.

Olykor fölvettem az ölembe. Könnyű volt szegény, csontig lesoványodott. És elbeszélgettem vele:

- Jobban vagy-e már, öreg Petykóm? Hátha orvost hívatnék hozzád? Elmégy-e magad a patikába, vagy hogy a cseléd menjen?

Az öreg szakállas mintha értené a szavamat, rámnéz, hol az egyik szemével, hol a másikkal, és visszagügyög, mint a kis pólyásgyerekek a dajkájuknak, mikor még nem tudják, hogy mi a beszéd.

Petykó hallgat és felel. És azt gondolja, hogy beszélgetünk.

A tyúktársaitól lassankint úgy elszokott, hogy nem ment velük sem bogarászni, sem fürödni, még hálni is külön hált: a többi a ketrecben, ő a szederfán.

Csak az irigység, az vitte néha közéjük. Mert irigy volt szegény, vén szakállas, mint ahogy minden rossz gyomrú ember irigy a jóévtvágyúra. Mikor a konyhából főtt burgonyát, kukoricát vagy tésztamaradékot vetettek ki a baromfiaknak, akkor ő is odaballagott és evett nagykellet-

lenül egy-két falatot, azután meg, mikor már nem tudott enni, ráállt az ételre, és fenyegetően nézte a társait.

Azok persze okosabbak és ügyesebbek voltak, mint ő: hátulra kerültek, és úgy kapdosták ki az ennivalót a lába közül meg a lába alól.

Két házinyulam is van az udvar egy sarkában. Azokat sem nézhette, mikor köztük járt és ettek. Ráállt a kenyérdarabokra, és amelyik nyúl előtte mert nyúlni a kenyérhez, azt úgy orron csípte, hogy a jámbor kis füles esze nélkül nyargalt a téglák közé.

Hanem aztán, hogy mindinkább erőt vett rajta a sorvadás, az irigységgel is alábbhagyott. Nem bánta már, akármennyit eszik a többi, csak állt és gunnyasztott az őszi nap melegén, a tornác kőfalánál, és néha órákig mozdulatlanul bámult maga elé.

Délután négy órakor már odalépegetett a szederfához, és várt engem türelmesen. Mert nem tudott már fölrepülni: én tettem föl rendesen a fa derekára, ahonnan egy kis billegéssel elment az ő villa alakú ágához, amelyiken hálni szokott.

A minap aztán azt újságolja a cselédem, hogy a Petykónak vége van. Még nem volt vége. Ott vergődött az ölfák alján, a földön. Az egyik lába el volt nyújtva; a szárnyával csapkodott, és a fejét föl-fölemelgette, ki-kinyújtogatta.

- Hajnal óta így kínlódik - magyarázza a cseléd.

Mindjárt láttam, hogy a szegény tyúk föl akar állni. Fölveszem és a fal mellé viszem, a napra, ahol délelőttönként sütkezni szokott. Amint a kezemben érezte magát, nem vergődött többé, csak a nyakát hajlítgatta jobbra-balra és nézett rám panaszosan, mintha azt mondaná: segíts rajtam: kimondhatatlanul szenvedek!

A cselédnek is megmozdult a lelkiismerete. Egy szürke posztószoknyát hajtogatott össze és terített az állat alá. Arra ültettem, de csak elhanyaglott. A fejénél behajtották a posztót vánkosnak. És a szegény állat megfeküdt ottan; a fejét megnyugasztotta a vánkoson, a két lábát egymásra tette, mint az ember szokta a kezét. Csak a lélegzete mutatta még egy darabig, hogy él, aztán behunyta a szemét is.

Istenemre mondom, olyan meghatottsággal állottunk körülötte, hogy majdsaknem imádkoztunk.

Ez a história pedig, így olvasva roppant nevetséges lehet. De hát szegény Petykó nem tehet arról, hogy nem afféle érdekes, aranyhajú grófkisasszony volt, hanem csak egy nyomorult, rút, szakállas tyúk.

AZ ÁLLATOK BESZÉDE

A tudósok azt mondják, hogy az állatoknak megvan a maguk nyelve. Garner amerikai tudós meg is írta a majomnyelv grammatikáját, egy magyar tudós meg a mókások nyelvét figyelte meg.

Mikor ezeket a vizsgálódásokat olvastam, eszembe jutott boldogult Aradi Gerő néhai színházigazgató.

Ott ül ő egyszer Szegeden az ő kedves titkárával az írószobában, s ahogy ott írnak mind a ketten, egyszer csak megszólal, anélkül, hogy felpillantana:

- Izé.

Gonda László erre felvesz egy árkus papirost, és azt mondja:

- Csak hat.

Aradi erre fejet csóvál, és így szól:

- Hm.

Gonda vállat von.

Megint írnak tovább. Aradi kis idő múlva megint fölemeli fejét, és így szól:

- Izé.

Amire Gonda így felel:

- Jó, jó, hiszen azt adjuk.

- Hm - feleli Aradi.

- Persze hogy az.

Kis idő múltán azt mondja Aradi:

- Hm, hm.

Gonda meg így felel:

- Akkor Murait.

Nem állhattam meg, hogy meg ne kérdezzem, mit beszélgettek.

Gonda elneveti magát, és így magyarázza meg a rejtelmes beszélgetést:

- Mikor az igazgató azt mondja: izé, akkor a nevemet mondja, s hogy miért szólít, akkor már én tudom. Az imént azt kérdezte, hogy hány páholyt jegyeztek előre a szombati előadásra. Arra feleltem, hogy hatot. Ő nem mondhat erre mást, mint azt, hogy az új népszínművet kell siettetni. Én vállat vonok rá, amiből ő megérti, hogy ideje előtt nem érik meg az alma. Egy negyedórai szünet. Ezalatt az igazgató azon gondolkodik, hogy a Rippet kellene adni, mert az jó félházat csinál, s ez legalább bizonyos jövedelem. Ismét szólít tehát, és én ráfelelem, hogy azt adjuk. Csakhogy ekkor mind a kettőnknek eszébe jut, hogy a kincstartó szikla megsérült, és hogy a festőnek nem volt ideje kijavítani. Az Aradi hümmmentése tehát azt jelenti: Az a bökkenő, hogy a festő miatt nem lehet. Persze hogy az, felelem. Itt egyszerre eszünkbe jut, hogy a Murai darabját, a *Huszárszerelmet*, az idén még nem adtuk. Aradi kétszeresen hümmment, s ez nála azt jelenti, hogy csináljunk valami rendkívüli dolgot, ami próba nélkül is megtörténhetik. Erre az a válaszom, hogy: jól van, adjuk hát Murait.

Ez a két ember annyira ismerte egymásnak a gondolkozását, hogy ha csupán ketten maradtak volna a világon, elfelejtették volna az emberi beszédet. Nem kellett volna nekik. Csak hümmögettek volna egész életükben.

A szerelmesek hogyan olvasnak egymás arcáról, egymás szeméből! Az apák és anyák hány-szor szólnak csupán a tekintetükkel a gyermeknek! Hát a siketek, siketnémák! A váci siket-némák intézetében, az udvaron mindenféle társasjátékot játszanak a gyermekek.

Nekünk szomorú az ő zajtalan játékuk, de nekik éppen nem szomorú: vidámak és elevenek.

Hát ha az értelmes emberek így meg tudnak lenni a beszéd használata nélkül, mennyivel inkább meg tudnak lenni az állatok, a csekély értelmű teremtetések. Hiszen az ő lelkiéletük kevés keréken forog. Az evés-ivás kérdése foglalkoztatja őket leginkább, azután az önvédelem

gondja, s időnkint a szaporítás ösztöne. Az idők kezdetén az ember is lehetett ebben az állapotban, és akkor nem beszélt. Csak hangjai voltak, de szava nem. És azt is kitalálhatjuk, mik voltak azok a hangok, ha figyelemmel nézzük az állatokat.

Itt van például a háziállatok között a tyúk. Azt hiszem, ennek van legtöbb hangja. Az első ezek között a sírás, az a panaszos csipogás, amit az anyja körül hallat. Az anyja ezekre a csipogásokra koty-koty hanggal felel. Ez hívó és megnyugtató hang. Azt mondja vele: Gyertek, erre vagyok. Az öreg tyúk egyre kottyog és kapar. Amint valami ennivalót talál, éles kreccsegést hallat.

Aki figyelemmel kíséri a csirke fejlődését, láthatja, hogy az első napon nem érti annyira a csirke ezt a kreccsegést, mint később, de mert a hang feltűnő neki, az anyjára néz, s látja, hogy az vagdal valamit, és amit szétvagdal, az jó. Már a második napon mindig az anyja fejét vizsgálja a kis csirke. Megcsipegeti az anyja orrát, taraját és szakállát is, hogy hátha az is ennivaló. De már később csak a kreccsegésre vigyáz. Szemmel látható, hogyan tanul.

Mikor először hall kukorikolást vagy kotkodácsolást a kis csirke, megrémülve néz a hangok felé. Másodszor hallva már nem ügyel rá.

Van aztán a tyúknak még egy hangja, amelyik veszedelmet jelent. Egy rövid és éles kittyentés ez. A csirkék, ezt hallva, felpillantanak, s látják az anyjukat hosszan kinyújtott nyakkal, emelt fővel, az ijedelem feltűnő jeleivel állani. Mintha az egész kis család kövé meredt volna, így állnak egy-két pillanatig, aztán a csirkék az anyjuk szárnya alá futnak és elbújnak.

Megint más hang az, mikor a tyúk haragszik. Valami különös recsegés tör ki ilyenkor belőle, s a következő pillanatban már vág.

Van egy szelíd, sárga tyúkom, amelyik félelem nélkül eszik a kezemből és engedi magát cirógatni. Ez is ilyen recsegő hangot hallat néha, mikor a földről fölemelem. Ez tehát az ő haragjának a hangja.

Van aztán egy gyöngéd éneklő hangja is a tyúknak. Akkor hallatja ezt először, mikor már annyira kifejlődött, hogy a gazdasszony nemsokára tojást várhat tőle. Ezt a hangot nevezik káricsálásnak. Ez a hang a tyúkfélénél csak a jóérzés kifejezése. Nem a társának szól vele, csak magának énekel.

Ugyanezt a hangot hallatja akkor, mikor bőséges asztalt talál és nincs kiéhezve, de azért jóízűen szedeget.

Viszont a fájdalom hangja - mikor megcsípi egymást - a csirkénél egy sikkantás, az öreg tyúknál egy keresentés.

Micsoda fájdalmas aztán a tyúk kiabálása, mikor kotlik és nem talál tojást. Ez a vattyyogás kétségtelenül a panaszkodás hangja.

Íme, ennyiféle hang elég a tyúknak az egész életére. Ez az ő beszéde, örömeinek, fájdalmának kifejezése. Amiket ezeken kívül akar mondani, azt megmondja a tekintete, sokféle mozdulata.

De a többi háziállatnak még ennyi kifejezése sincsen. A harag és a fájdalom hangja, ez a kettő az állatoknál az általános. A házinyúl meg még ennyit se hallat. Az ember azt hinné, teljesen néma, ha sírni nem hallaná, mikor a kutya vagy az ember kínozza. Ilyenkor úgy sír, mint a gyermek.

Az állatoknak, ha van is gondolatuk, ötletük, az annyira az ő egyszerű életmódjukból való, hogy nem szükséges szavakban kifejezniük.

NYÚL-ÖRÖM

I

Ha az állatok valaha államot alapíthatnának, bizonyos, hogy a nyúl sem állami financ-zseni, sem hadügyi miniszter nem lehetne.

Mutogattak már zenélő majmot, kártyázó kutyát, számoló libát, tornászó malacot, bicikliző oroszánt, meg mindenféle tudós állatot, de még olyan nyulat nem mutogattak, amelyik a pisztolyt el merete volna sütni.

Ész dolgában meg, azt hiszem, túltesz rajta a varangyos béka is. Pedig a varangyos békánál butább állat aligha van. Minden este nekimegy a falnak, s mindaddig szembe ugrál vele, míg csak véletlenül meg nem fordul.

De ami kis esze van a nyúlnak, érdemes azt megnézni. Elvégre is mindnyájan testvérek vagyunk. Az emberben van valami a nyúl félénkségéből, és a nyúlban van valami az ember gondolkozásából.

A nyáron egy kis sárgásbarna nyulat pillantottam meg a kertünkben. Ott ült az egyik szilvafa alatt, és nyugodtan nézett rám. Talán kéthetes kis süldőcske lehetett, s most látott embert először. De milyen nehéz volt megfogni! A mezőn nem sikerült volna. Itt a kis ostoba egy kőrakásba menekült, s hogy a fejét jól bedugta a sötétségbe, azt gondolta, hogy én se látom őt.

Rítt a kis jószág, mikor megfogtam. Olyan keservesen rítt, hogy szinte megsajnáltam. El is eresztettem volna, de gondoltam, hadd örüljön neki egy napig a fiam. Ládába tettük, és káposztalevéllal etettük.

Még aznap kiderült, hogy a kis nyúl a szomszédból szökött át hozzánk. Ott egy szelídített mezei nyúl a mamája. A kis nyulat hát még aznap eleresztettük.

De másnap megint csak itt volt a mi kertünkben. Úgy látszik, jobb tanyának találta a mi nagy kertünket és szedres udvarunkat, mint a szomszéd, kopár udvart, ahol csak azt ehetett, amit a konyháról adtak neki.

Ő aztán el sem távozott a mi kertünkben, s hogy nem is üldöztük, egynéhány nap múlva már annyira hozzánk bátorodott, hogy bejárt a kerítésen át a szederfánk alá is, és fölcsemegézte a lehullott fekete szederszemeket. Persze, ha közeledtünk feléje, azonnal eliszkolt.

Hogy már egy hete mindig megmaradt a kőrakás körül, megvettem a szomszédtól, és egy másikat is kértem párjának.

Az a másik, akit áthoztak, testvére emennek. Kíváncsi voltam, hogy ugyan örülnek-e majd egymásnak? Mert hogy ez az egy olyan könnyen megvált a családjától, vagy nem talált vissza, vagy nem törődik a fajtájával semmit se.

De hogy vissza tudott volna találni, azon most már nem kételkedem. A mostani fészkébe határozott irányban fut vissza a kertünknek akármilyen távol eső részéből is. Hát helyismerete van.

Az új nyulat letették az udvarunk egyik sarkába. Meglapult szegény, és aggodalommal nézett felénk. A másik nyulat kihajtottuk a kertből az udvarra, az új nyúl felé.

Sokáig nem vette észre. Ide-oda ugrált az eperfa alatt, és szedegette hol a száraz levelet, hol a gyümölcsöt. A két nyulat már csak három méternyi távolság választotta el egymástól, mikor végre észrevette a mi nyulunk az ő kis testvérét.

Először csak a fejét emelte föl, mintha kételkednék a látása igazában. Azután egyenesen hozzászökött. Amaz is ugrott egyet a testvére elé. A két nyúl összetette a fejét szerető összesimulással. Először az arcukat tették össze, aztán a mi nyulunk az állát simította amannak a homlokára. Majd elsimultak egymás mellett, mint ahogy a macska szokott elsimulni az ő kedveskedésével az ember lábánál, meg visszafordultak, és nagy érdeklődéssel szaglászták, szimatolták egymást.

A szag minden bizonnyal jónak és tetszőnek bizonyult, mert a két nyúl olyan ugrándozást és játékot kezdett egymással, hogy azt hittük, belébolondulnak.

Milyen érdekes lenne ismerni azokat a gondolatokat, amik e jelenet alatt a két nyúl fejében megjelentek, és őket azokra a mozdulatokra készítették!

A nyulacskák aztán valami egy óra hosszáig egymás mellett eddegéltek, és közben-közben játszadoztak. Lelapultak, meg elugrottak egymás mellett. Olykor egyik a másikat keresztülugrotta, vagy pedig sebesen elillant mellette, s körbe futva visszatért.

Azután egyik a kertbe ment, másik az udvaron maradt. Nem érdeklődtek többé egymás iránt.

2

A nyáron két házinyulat kaptam egy barátomtól. Nem lévén istálló, egy ládába tettem őket, s a láda tetejét és alját levettem. Itt ha nem is volt nagy helyük, elég kényelmesen mozoghattak.

Augusztus 10-én három kis kölyket találtunk a nyúlházban. Nem élt egyik se.

Hanem a következő napon az történt, hogy a két nyúl lyuk-ásásba fogott. Hol a hím, hol a nőstény kaparta a lyukat. Az első lábukkal kapartak, a hátulsókkal kirúgták a földet a lyukból. Két hét alatt egy méternyi hosszú lyukat vájtak.

Hogy szeptemberben már nagyobb helyet is tudtam nekik adni, az udvar egy partos részét kerítettem be nekik lakóhelyül, és a partba félméternyi mély lyukat ásattam.

A nyulak elfogadták ezt. Tovább ástak, kiszélesítették.

Szeptember 10-én a reggeli órákban látom ám, hogy a nőstény nyúl erősen húzkod egy nagy fehér rongyot, amelyikkel téglát mosott a cseléd, és odaterítette a nyulak kerítésére száradni.

Nem bírta vele.

Szakítottam hát a rongy száraz részéből egy darabkát, és eléje vettem.

A nyúl mindjárt fölvette a rongyot, száraz fűszálakat szedett hozzá, s mikor már úgy tele volt a szája, hogy nem tudott többet fölszedni, bevitte nagy, csámpás sietéssel a lyukba.

Hát most már bizonyos, hogy a nyúl fészket készít.

Apró rongydarabokat vettem be neki; mind az előbbi módon gyömöszölte össze, és behordta. A vattát és tyúktollat szintén elfogadta. Ezeket nem fogta össze fűszállal, hanem inkább ronggyal. A selyempapiros nem kellett neki. Végül egy kis rongydarabhoz a saját szőréből tépett, és ezt vitte be, aztán csak a tiszta szőrt tépte és rakta a fészekbe.

Annyi szőrt leszedett a két oldaláról, hogy a két kerek folt meglátszott még hetek múlva is.

Egy órára a fészekrakás után három eleven, kis csupasz nyulat kölykezett.

A LÉGY

Tél van-e vagy tavasz, nem tudja néha az ember így február végén. A hó még nagy fehér foltokban tarkítja a hegyoldalt, de a föld már hólevet iszik, s itt, ahol ülök, a fal mellett valóságos tavasz van.

Három jelenségét látom itt a tavasznak. Az egyik a liliom levele, amely előzőldült már a fekete földből; a másik egy légy, amely elkereng előttem s leül a napsütötte falra fészülködni; a harmadik egy sovány barna pók. Ez is a falon ül, és talán éppúgy örül a tavasznak, mint én, meg a liliom, meg a légy.

No, csúnya bogár a légy, de most jókedvűen nézem. Hol telelt vajon? Fázott-e, mint az ember? Bizonyosan fázott s belé is ájult a nagy fázásba, s talán ájultan, dermedten feküdt valami deszkahasadásban.

Sok ideig azt hittem, hogy senki se tud úgy fázni, mint én. Gyötrelem nekem minden tél, akármennyi is a fám meg a meleg ruhám. A lelkem is fázik.

De aztán észrevettem, hogy a légy még fázékonyabb. Nyáron is egy-egy borús, esős, hús napon százával hull el. Belehal a fázásba.

No, nem sajnálja senki.

Ha születik, nincs öröm; ha meghal, nincs szomorúság. Nem ismeri apját, sem anyját, se fiát, se lányát; él bú nélkül; asztal neki az egész világ.

Egy napon az a kérdés foglalkoztatott, hogy minek a világon a légy?

Az ilyen kérdések abban a korban bolygatják az embert, mikor még azt gondolja, hogy amit meg nem ért, az vagy rossz, vagy pedig nem érdemes vele törődni. Az emberi értelem fogzása ez. Át kell esni ezen a gyermekbetegségen mindenkinek.

Haj, de aztán az idő alázatossá érleli az embert. Egyszer csak megnyílik a szeme és látja, hogy az emberi értelem éppolyan korlátolt, mint az izom-erő: egy-két mázsáig felviszi az ember, de a hegyeket csak a mesék emberei tologatják egyik helyről a másikra. Különösen a természet bírálata. Ebben roppanik el leghamarabb a derekunk. Egyszer csak látjuk, hogy a mindenségben valami nagy rend van! Nem emberi rend! Olyan rend, amit itt-ott meglátnunk lehet, teljesen megértenünk soha.

Hát mondom: így voltam a léggel is. Hogy minek a légy? Annak, hogy takarítson. Az állatok egy része - a hiénától le az ecet parány férgeiig - a hulladékok eltakarítására van alkotva. Hogy ne legyen örökös rothadás, szemét és pestis a földgolyó.

Ezek a takarító állatok nem kedvesek. Gyűlöljük és utáljuk őket. De hasznosak.

Ahol hideg van, ahol a fagy maga megköti a bomlást, ott ezek az állatok nincsenek. Télen nincs légy se. Hanem amint az első tavaszi nap megcsordítja a tetők havát, az első légy is ott terem a napsütötte szárazon, és álmosan dörzsöli fázó lábait.

Lehet, hogy ez a légy estére már elvész, s ha az idő megkeményedik, nem is lát megint az ember legyet mindaddig, míg a fagy tart, hanem mihelyest ismét meglágyul az idő, hopp, ott a légy megint valami meleg helyen: falon, bádagon, üvegen, ahol az ő kis irhájának a legkellemesebb.

A természet háztartásában úgy van beosztva az ő élete, hogy könnyen születik, könnyen pusztul. Csak addig él, ameddig hasznos. Csak ott él, ahol takarítani lehet. A kellő mennyiséget rettenetes szaporasága biztosítja; a túlságos szaporaság meggátolására ott vannak a pókok, a rablólegyek, a madarak, a püspökbogarak, a gyíkok, a halak és békák.

De kivált a pókok.

Ahol nincs annyi légy, hogy a pókhálóba is jusson, ott a póknemzetség fogy és pusztul; ahol sok a légy, ott a pók is szaporodik.

Az ember is könnyörtelen iránta. Ösztönileg tudja, hogy értéktelen élet magára nézve is. Ügyes, de értelmetlen. Minden tevékenysége az evés, a takarítás.

De hogy is fejlődne akár testében, akár értelmében, mikor olyan rövid az élete. Az ilyen állatfajok nem tapasztalhatnak annyit, mint a hosszú életűek, s az élelemkeresésben sem kell nekik annyi vesződség és ügyesség, mint például a ragadozó fajoknak, amelyek a legértelmesebbek, vagy a gyűjtő fajoknak, amelyek társaséletet élnek és ehhez képest fejlődnek az értelmükben is.

A légy csak az erős melegben találja meg a neki való időt. Mikor a hőmérő húsz fokon felül mutat s az ember és minden más emlős kábul és elbágyad a melegtől, a légy akkor a legvidámabb. Ilyenkor ide-oda cikázik és kereng, néha párosával is, mint a korcsolyázó emberek, és hát körülbelül azt mondja:

- Jó idő van, mulassunk!

A tizenhét-tizenkilenc fok, aminek az ember örvendezik, már neki hűvös, s tíz fok alatt már annyira fázik, hogy a foga is vacogna, ha ugyan volna foga.

De hát ő nem tudja, mi a fogfájás. Csak nyelve van. Az igaz, hogy az aztán jó hosszú, olyan hosszú, hogy a földig ér, anélkül, hogy meg kellene hajolnia.

Micsoda boldog állat! Nem azért, hogy a nyelve hosszú, hanem hogy mindenütt talál élelmet és nyugodalmat.

Elcsöppenik a tej, hopp, ott van mindjárt a lakoma. A légy azonnal ott terem; belenyújtja a nyelvét, és szörpöli boldogan. A tejesöpp remegéséről lehet látni, hogyan szívogatja. Aztán jön a többi: öt-tíz-tizenöt. Körülállják, mint a csorda a vályút, és isszák jóízűen. Úgy elmerülnek a gyönyörűségben, hogy ilyenkor még a tyúk is tud csípni közülük.

A cukor, a tej, a méz, ez nekik a legkedvesebb; a rothadó gyümölcs s minden, ami szagot áraszt, vonzza őket; szívesen lakmároznak a virágmézből is s egyáltalán mindenből, ami bomlik a levegőn.

A méhesben mindig lehet látni egyet-kettőt, amint ott ólálkodnak a köpük és kasok bejáratánál. Talán még a méhektől bemennének, hanem a sötétség, az kellemetlen nekik.

A sötétséget nem szeretik. A borús napokon is rosszul érzik magukat. Csak a napfény, az az ő életük.

Ennek az lehet az oka, hogy a szemük nem olyan tökéletes, mint a miénk. Azt mondják a tudósok: nyolcszáz szemük van. Sok szem, de nem sokat lát. Az üveget például nem látja, a sötétségben meg csakolyan bizonytalanul érzi magát, mint az ember.

Ha nyáron nyugodtan akarunk aludni, nem kell egyebet tennünk, csak hogy a szobát sötétítsük be. A légy elül. Sem ételszag, se cukorillat nem mozdíttja ki a helyéből, akármilyen éhes is. Ha ilyenkor egy résen át napfény látszik be a szobába, a légyurak és légyhölgyek szépen kivonulnak.

Érdekes lenne megfigyelni, hogy mennyi esze van a légynek. Nem azért, mintha azt gondolnám, hogy sok van, hanem hogy ami kevés van, azt is ismerjük.

A légy értelme, amennyire én láttam, mindössze az önvédelemre szorítkozik.

Az embertől nem fél, de fél a mozgástól. Minden elriasztja, ami mozog; de ha a mozgás lassú, akkor egy darabig figyel, hogy veszedelmes-e ránézve vagy nem.

Innen van az, hogy az olyan pókok, amelyek hálót nem szőnek, lassan lopakodnak a légy közelébe, s csak akkor ugranak rá, mikor már annyira közel vannak, hogy a légy nem menekülhet.

A püspökbogár (*Mantis religiosa*) oly lassan hajlik a közelébe telepedett légy felé, mint az órán a másodperc mutatója, s csak akkor kap hozzá, mikor már a légyhez olyan közel jutott, hogy se fölfelé, sem oldalt el nem röppenhet.

A légyen meglátni, mikor fél. Ilyenkor abbahagyja a tisztálkodást, és leguggol. Úgy guggol, mint a macska, mikor ugrani készül. Pedig amúgy is micsoda kitűnő szárnyas! Olyan könnyűek az ő röppenései, mintha a testének éppen nem volna semmi súlya.

Ő nem ismeri sem a botlást, sem az elesést, sem a leesést. Szárnyainak életmentő gyorsaságában annyira bízik, hogy ott jár a földön az ember lába előtt és semmit se tart attól, hogy rálépnek. Ráül a pipám szára, sőt a meleg tajtékra is, és ott igazgatja a frizuráját. Elkergetem. Megint visszatér és csakúgy keféli magát, mintha a pipa nem is az enyém volna, hanem az övé. Végre, ha az ember megbosszankodik raja és halálos célú üldözésre fogja a dolgot, akkor aztán elillan ugyan, de hogy csúffá tegye a teremtés koronáját, egy-két kerengés után ráül egyenesen az orrára.

Persze boldog állat. Ő a világon semmin se törí az esztét. Mindössze egy probléma különös és bosszantó neki, és ez az üveg.

Van egy másfél esztendő óta üvegbörtönben tartott, csőszövő kis pókom. Érdekes, ügyes és csinos kis állat. Egyszer egy nagy dongót eresztettem be hozzá, hogy ugyan megbír-e vele?

A dongó ijedten vergődött az üvegkalitkában, aztán hogy ki tudta húzni a lábát a fehér selyemhálóból, leült és toalettet csinált. Ez abból állt, hogy összedörzsölte előbb a két kezét, mint a fázó ember, aztán a két hátulsó lábát, majd a fejét mosta meg egyszerre mind a két kezével, végül a szárnyát simogatta végig. (Akik mikroszkóppal foglalkoznak, tudják, hogy mért simogatja a légy a szárnyát.)

A pók előbújt ugyan az ő selyemgubó-szerű kunyhójából, de bizonyosan azt mondta magában:

- No, ez nagy barom, ezzel nem lesz tanácsos kezdeni.

Csak úgy messziről nézte, s a jó isten tudja, micsoda száraz kortyokat nyelt magában.

A dongó aztán, mikor elvégezte a mosdást, fészülködést és kefélkedést, fölrepült, és egyszerűen ki akart szállani.

Persze az üvegfal nem eresztette.

Ez érthetetlen volt neki. Bizonyosan fejet csóvált, hogy itt így megkeményedett a levegő, s az erejét bosszúsán összeszedve, még erősebben nekirepült az üvegfalnak.

Az üveg persze nem engedett. Öt perc alatt körülröpdöste az egész üvegládát, s ha van esze, az lett volna a dolga, hogy leüljön és megcsinálja a végrendeletét.

Azonban itt láttam, hogy a dongó az üveget nem tudja megérteni. Újra meg újra nekirepült, és nagy, komoly fejével ide-oda nyomakodva akarta áttörni az üveget.

Még másnap is ebben a munkában láttam. Ki tudja, hány ezerszer kísérlette meg áttörni az üveget, s nem fáradt belé.

Végre is kieresztettem, hogyha már annyira kíván élni, hát csak éljen. Megdolgozott érte.

A télen is volt egy legyem, amelyik állandó tanyát talált a szobában.

Sohasem tudtam meg, hogy hol rejtőzködik, de mikor napos idő volt s déltájban beragyogott a nap az ablakon, mindig ott termett, és fáradhatatlan buzgalommal kereste rajta a rést: ki akart repülni a szabadba.

Azt gondolta a bolond, hogy tavasz van.

Mikor aztán kinyitottam az ablakot és megkínáltam a teljes világszabadsággal, ijedten hőkölt vissza, és megint visszakerengett. Elült vagy a kályha mellé, vagy valami zugba, és bizonyosan a fejét vakarta, hogy micsoda átkozott hideg a levegő!

RABLÁS A BOGÁRVILÁGBAN

Jegyzet a Vámbéry könyvébe

A szilvafa egyik lombja hamvas volt a levéltetvek sokaságától. A levéltetű a legbutább állat. Százával ül egyetlen egy szilvalevélen, holott ott van neki az egész fának minden gyöngye hajtása. Annyi esze nincs, hogy odább menne, s így olybá tűnik fel nekem a magaviselete, mintha egy regiment katona egyetlen egy ágyba akarna belefeküdni, holott mindegyiknek jut a kaszárnyában ágy bőven.

De még csak annyi esze sincs, hogy odább állna, mikor a hangya vagy a katicabogár közéjük megy. A katicabogár ott eszi meg egyiket a másik után közéjük állva, de azért nincs rá eset, hogy csak egy lépést is odább menne a többi. Bután engedi át az életét a bogár-oroszlánnak, legfeljebb a levegőt rugdossa, mikor a fejét beharapják. A hangyától se menekül. A hangya fölfut a fán és derékon fog egyet: kiemeli a többi közül. Viszi. Akárhányszor szemtanúja voltam így a szabin nők elrablásának a bogárvilágban. (Én itt tiltakozom az ellen, hogy a szerkesztő korrigálja a bogárvilágot rovarvilágnak. Én a rovar szót mindaddig nem veszem be a szótáramba, míg csak azt nem fogom hallani, hogy: a marha rovarzik, míg a cserebogarat csererovarnak nem hívják...)

Hát hogy folytassam: nyári időben sokszor elgondolkozva néztem, hogyan cipeli a hangya a szilvafa derekán lefelé a levéltetűt. Óriás teher lehet neki már a súlyánál fogva is, de a munkát még inkább megnehezíti az, hogy a levéltetű rettenetesen kapálódzik s mindenüvé belekapaszkodik, ahova csak lehet. Legtöbbit kapaszkodik pedig a fakéreg repedéseibe. A hangya mindig elrántja. Alig tesz azonban egy ujjnyi utat, a levéltetű lába megint talál egy kiálló kérget, s megint kapaszkodik kétségbeesetten. A hangya megint elrántja. Órák telnek belé, míg le tudja vinni a fáról, s képzelem, hogy izzad és hogyan káromkodik magában. De még csak lent kezdődik a munka a fűerdőben, ahol a levéltetű még több kapaszkodót talál.

És tíz-húsz hangya is vonszolja így egymás után a levéltetveket.

Ezelőtt tíz évvel olvastam Vámbérynek egy cikkét, amelynek a végére ezt írtam: Nem értem.

A cikkben ugyanis többek között el van mondva, hogy az utazó dervisek hányszor váltanak inget. Hát egyszer se. Hanem hogy megszabaduljanak azoktól az állatoktól, amelyeket mi európai emberek még csak látásból sem ismerünk, valahányszor hangyabolyt találnak, levetik az ingüket, és ráterítik egy órára.

Vámbéry kijelenti, hogy nem magyarázza meg, miért cselekszik ezt a dervisek, és erre írtam én jegyzetül, hogy nem értem.

Most azonban, hogy láttam kicsiben a szabin nők elrablását, most már kitörölhetem azt a jegyzetet.

A BOGÁR

Az országutat a júliusi nap tűzi. A por forró. A kövek meleget lehelnek. A fűszál félig aszottan bágyadoz az országút mellékén. Árnyékért eped minden, ami él.

Csak két kis bogár dolgozik ebben a tikkasztó hőségben, a napon, az országút közepén. Golyót hempergetnek.

Az úri társaság, amelyik délfelé itt az országúton ment át a kastélyba, megjegyzés nélkül lépett el mellettük. A hölgyek fölemelintették a szoknyájuk szélét, nehogy érintkezzenek a szeméttel. Az urak az orrukat fintorgatva mentek odább. Csak a kis ötéves úrfi kiáltott fel:

- Nini, galacsinhajtó bogarak!

A nevelőnő azonban kézen ragadta az úrfit és halkan lehordta:

- Micsoda illetlenség az ilyet észrevenni! Paraszt!

A természet pedig tele van ilyen illetlenséggel, és én magam is meg vagyok zavarodva, hogy az a még nagyobb úri társaság, amelyik ezt a lapot olvassa, mit mond reám, hogy az ilyen bogarat nem átallok észrevenni.

De ez a valóságon mit sem változtat. Hiába nézek nagy illedelmesen félre, az országút forró, és a két bogár hempergeti a golyót. Húzza az egyik, tolja a másik. Hol fölülről kapaszkodnak bele, hol oldalt. Néha alája vetik a vállukat, és így emelnek rajta. Néha alája dugják a fejüket, és a hátukkal emelik. Az akadály tömérdek sok, de a golyót át kell gurítani, vinni mindenén. Az egyik emel, a másik felágaskodik és beleakasztja a körmét a golyó tetejébe, úgy húzza. Ha ez nem segít, fölmeleg a golyó tetejére, és a hátulsó lábát kampózza belé; azután lefelé lódul, hogy a teste súlyával mozdítsa tovább a golyót.

Ez a két bogár egy akaraton van. Az egyik nő, a másik férfi. A nő együtt dolgozik a férfival.

Hol és hogyan találkozott össze a nagy mindenségben ez a két kis rút bogár? Hogyan ismerkedtek össze? Mit mondtak egymásnak, mikor megismerkedtek?

Bizonyára azt mondták:

- Te szép vagy!

- Te is tetszel nekem!

- Akarsz a párom lenni?

És a másik azt felelte rá:

- Holtomiglan, holtodiglan.

Mert hát másképpen hogyan álltak össze, ha nem így? Micsoda más érzés egyesítette volna őket? Hogyan egyeztek volna meg egy munkára? Két kis bogár egy akaraton, egy munkán, egy cél felé, - ez a különös.

Én szerettem volna őket látni, mikor megindultak ketten, szép egyetértésben az országút felé, mint mikor mi megyünk ki a szőlőbe, a rétre, a bányába; - a szerszám a vállunkon, tudjuk, miért megyünk.

És dolgoznak.

Bámulatos erő és igyekezet van bennük! Hogy vonszolják, húzgálják, görgetik órákon át, pihenés nélkül azt a ronda golyót! Görgetik ide-oda a poros, köves, röges országúton, emelgetik nagy innal-kínnal a patkónyomban, a kerékvágásban, rögmélyedésben, a szalmaszálon, a porhalmon, a kövezet gerincén keresztül. A nap égeti őket, a por szennyezi őket. Talán lihegnek és izzadnak, mint az ember. Talán nyögnek is egyet-egyet az emelésben. Talán szomjasak és tikkadozva gondolnak egy harmatcseppre, amely mindkettőjüket felüdítené.

De nincs most harmat. Tüzes katlan az egész világ. S hol van még a vége ennek a munkának!

Az ember elmosolyodik, mikor látja azt a hitvány galacsint és a két kis rút bogár sziszifuszi munkáját. Micsoda nagy érték lehet az nekik, hogy így küszködnek, erőlködnek vele, és micsoda rengeteg-nagy terület nekik az országút, micsoda árok nekik a kerékvágás, és micsoda hegy egy-egy kis rög! Az én alakom bizonyára akkora nekik, mint nekem az Eiffel-tornya.

Ha ember és bogár megértené egymást, talán az a bogár megállna egy pillanatra a munkájában, és így kiáltana fel hozzám:

- Mit utálsz engem? Mit nevetsz engem? A mindenségben nincs utálatos semmi, és nincs nevetni való semmi!

- Bocsánatot kérek, de amit ti olyan nagybuzgón hempergettek, az csak szemét.

- Te azt mondod, szemét. Hát nem sneff, az igaz, se nem fenýőmadár. De nekünk annál is jobb. Kincs! Nincs a földnek akkora gyémántja, amelyért odaadnánk! Ebben a golyóban benne van egy parányi kis tojás. Az a mi gyermekünk. Ez a golyó a mi édes, szép gyermekünk bölcsője. Elhempergetjük a fű közé, ahol sem ember, sem ló nem jár, és elássuk. Elássuk mélyen, mélyebben, mint ti a halottaitokat.

- Eszerint sírba teszitek őt.

- Te azt mondod: sírba; mi azt mondjuk: bölcsőbe. Ez elvégre egy, csak a neve más. Hogy ti hova alakultok onnét, én azt nem tudom. Ti a legnagyobb testű bogarak közül valók vagytok: nem ismerjük az átalakulásaitokat. Mi a föld színe alatt abban a golyóban öltünk új alakot. Nem ismertük anyánkat, nem fogjuk ismerni a gyermekünket. De azért szeretjük. Minden gyermekért külön dolgozunk. Minden egy gyermek egy egész golyót kap tőlünk. Az az öröksége. Az utolsó gyermek már az utolsó erőnket emészti fel. Ahogy azt elástuk, ott maradunk elcsigázottan, kimerülten, mígnem az élet elszáll a testünkből.

- Mindenesetre különös.

- Neked ez a különös. Nekünk a te életed. Voltaképpen pedig egy és ugyanaz, csak a formák mások. Mert mi más a te vagyongyűjtésed? Te is csak megkeresed előbb a mindenségben a párodat, és nekifogsz a munkának, hogy az ivadéodat biztosítsd. Te azt mondod az én vagyó-

nomra: szemét. Én is azt mondom a tiédre. Mert te, kétlábú óriás bogár, csakolyan munkában merülsz ki, mint én, csak hogy te a magad limlomát kincsnek nevezed, mint én a magamét, s te éppúgy a maradéknak gyűjtöd és hengergeted, mint én. Azután, mikor elfogyott az életerőd, nem ott halsz-e meg, ahol mi: a legutolsó bölcső közelében?

Az országút ég a nap tüzetől. A két kis rút bogár újra nekifog a hempergetésnek. Dolgoznak minden erejüket megfeszítve, dolgoznak pihenés nélkül.

A TYÚKOK VILÁGA

I

A múlt év tavaszán öt csirkét vett az anyám. Ezek közül három fehér volt. Kértem, hogy ezeket hagyjuk meg.

A három csirke mindig együtt járt. A tyúkjainktól féltek. A tyúk gyűlöli a csirkét, s ha közel éri, vágja. Hát a három kis árva külön járt - kerülte a tyúkokat.

Az egyik különösen vad volt és élénk mozgású. Az embertől is futott. Húsz méter távolság kellett neki, hogy biztonságban érezze magát.

Eleinte azt gondoltam, hogy csak a tyúkoktól fél, meg az embertől, később, hogy vigyázni kezdtem, akkor láttam, hogy természetében van a félénkség. Félénk, mint némelyik félénk leány. A szeme örökös aggodalmat fejezett ki, s ez a kifejezés rögtön a rémület kifejezése volt, mihelyt valamit mozdulni látott.

Vajon meg lehet-e az ilyen rettegő természetű állatot szelídíteni?

Búzáat vagy kenyérmorzsát szórtam a baromfiaknak, mind egyszerre odafutott. Az idegen két csirke is szedegetett a háziak mögött, a vad jérce csak állt húsz-harminc méternyi távolságban és nézett.

Ha feléje dobtam a csemegét, ahelyett, hogy hozzákapott volna, elfutott. Olyan kétségbeeséssel futott el, mintha azt gondolná, hogy követ dobok.

Hiába próbáltam felvilágosítani, hogy tőlem félnie nem kell. Mindig félt, és mindenkitől félt.

Mi lehetett ennek az oka?

A félénkség tudtommal nem születik a háziállatokkal. Az erdei vadak is bizonyára az anyjuktól tanulnak félni. A kisnyúl nem fél az embertől, amikor kinyílik a szeme, de ha az anyját futni látja, maga is futóvá válik.

A háziállatot félni csak a szenvedés tanítja meg. A sokat kergetett, bántott kis állat bizony elvadul és menekül az embertől, de ez a kis csirke nem volt több háromhetesnél, mikor hozzánk került. Alig lehetett ideje arra, hogy szenvedni és félni tanuljon.

A félénkség vele született.

Aki foglalkozott az állatokkal, tudhatja, hogy az állatoknak éppúgy megvan a maguk egyénisége, mint az embereknek. A tyúkfélékben is minden tyúk más természetű. Hogy többet ne mondjak: volt egy tyúkunk, amelyik éppoly örökké karattyoló, lármás természetű volt, mint némelyik vénasszony. Meg kellett ölni az udvar csendessége végett.

Egyszer azután éhes volt az én kis csirkém, s hogy a magot messze szórtam a többinek, a legmesszebb esőket nagyóvatosan ő is felszedte.

Ez volt a kezdete a szelídülésének.

Ettől az időtől fogva mindennap bementem a konyhába, és szórtam valamit a tyúkoknak, vagyis hogy inkább öneki. Úgy intéztem a szórást, hogy mindig feléje jusson a legtöbb.

Hát lassankint bizalmas is lett hozzám. Két hét nem telt belé, már oly közel jött, mint a többi, de még mindig megrebbent és felugrott, valahányszor a kezem megmozdult, s a szeme állandóan félelmet mutatott.

Volt már egynéhány igen szelíd tyúkom. Le is írtam egyet közüle: a szakállas tyúkot, amely nem is tyúk volt, hanem ember. Ennek a tyúknak a vadsága érdekelt.

Mindig neki szórtam a magot, és mindig közelebb magamhoz, de a kezemből nem akarta sehogy sem elvenni.

Végre úgy két hónap múlva ezt is elértem. Elvette a kezemből, de olyan ijedten ugrott vissza, mintha megcsaptam volna. És ez napokig ismétlődött, ha egy nap tízszer ettettem is.

Végre ez a félelme is elmúlt. Annyira megjámborodott, hogy valahányszor meglátott, mindig kivált a tyúktársai közül, és hozzám futott. Jött utánam, mint a kutya.

De máshoz mindenkire azután is bizalmatlan maradt. Sem az anyám, sem a cselédünk nem bírta két méternyi távolságnál közelebb csalni, még esztendő múlva sem. Tovább meg nem is élt: tragikus véget ért szegény, mint minden ember és minden állat, aki eddig énhozzám vonzódott. Egy reggel csak a tollait találtuk meg a kerti árokban.

2

Két kendermagos csirkénk volt egyszer. Meghagytuk őket, mert olyan egyformák voltak, hogy nem lehetett őket megkülönböztetni.

Ezek testvérek is voltak. Mindig együtt jártak. A többi tyúk üldözte őket. Végre, mikor megnőttek, a tyúkok befogadták őket a társaságukba. Csúnya két boglyas tyúk lett belőlük. Egnapon kezdték el a tojást, és egnapon az első kotlást.

És a két tyúk ma is összetart. Akárhol járnak, mindig együtt lehet látni mind a kettőt, s akárhova tesszük az éjjeli szállásukat, bizonyos, hogy ezek mindig egymás mellé ülnek.

Csak akkor láttam, hogy megváltak egymástól, mikor az egyik kotlott és csirkét nevelt. Vigyáztam, hogy az anyai féltékenység változtat-e a viszonyukon, azonban erre vonatkozólag nem jegyezhettem fel semmit se, mert ez a tyúk nem volt annyira féltékeny a csirkéire, hogy a többi tyúkot megrohanta volna.

Hanem azt láttam, hogy mikor a csirkék megtollasodtak s elváltak az anyjuktól, a két öreg tyúk megint összecsatlakozott.

Hát mi ez a vonzalom?

Testvéri érzésnek nem gondolhatom, mert ez tudtommal az állati világban nincs meg, de azt se gondolhatom, hogy tisztán az együtt növekedés és összeszokás a kapocs, mert hiszen három vagy négy más testvér is volt velük.

Az ő kapcsuk nem lehet más, mint a barátságnak az a neme, amelynek neve nincsen, csak példája: Castor és Pollux regéjében. Mindig voltak és vannak a világon olyan emberek, akik magukban nem érzik magukat egésznek.

Mintha fél, azaz $\frac{1}{2}$ lélek is volna a világon, s mintha ennek addig kellene bolygania, míg csak egy magához hasonló $\frac{1}{2}$ lelket nem talál. Akkor azután ezek együtt élnek tovább, mert csak együtt érzik magukat egésznek.

Nem gondolhatok mást, mint hogy ez az én két tyúkom is ilyen két-egy teremtés.

3

A tyúk értelmi köre is érdekes.

Hogy az előbb említett, fehér tyúkunk a többitől idegenkedve mindig magányosan járt, egy időben rendszeren az ablakom alatt, a kiskertben tartózkodott. Volt ott egy Esti Újságnak a fele. A szél vitte ki még ősszel az ablakon, s hogy télen át senki se ment a kiskertbe, ott is maradt.

Valahányszor a szél megmozdította ezt az újságot, a kis tyúk mindig megrebbent s elfutott.

Azután, hogy ide-oda kaparászott, megint visszatért, s mikor az újság mozdult, megint csak éppen úgy megijedt, mint előbb.

Ő tehát nem tudta megkülönböztetni az élőt az élettelenről. Neki minden élt, ami mozgott. Ha a szél a fűszálakat, lombokat mozgatja, a tyúkok kétségtelenül azt hiszik, hogy azok is állatok.

Nem tudnak különbséget az állat és a növények között.

A számlálást tudományuk se terjed tovább az egynél.

Mindennap egy fészekbe tojnak, s mindennap elszedik a tojásukat. De ők nem tudják számon tartani, hogy tegnapelőtt is tojtak: az egy tojás megnyugtatja őket, s elégedetten tojják melléje a másodikat.

A tulajdonjog is teljesen ismeretlen nekik. Négy-öt tyúknak egyetlenegy fészke van, s valamennyi a magáénak tartja a fészket is, a tojást is. Tavasszal, mikor legbuzgóbban tojnak, néha ketten is ott tipródnak az elfoglalt fészkek körül és be-benéznek: nyugtalanul várják, míg az, aki letette a garast, leszáll.

Mikor költenek, akkor se tudnak különbséget a maguk tojása és a másé között. Pedig van különbség. Az anyám mindig megmondja, melyik tyúktól melyik tojás való, s a különbség szembetűnő.

Neki mindegy, csak tojás legyen, ha fából van is. A kikelt csirkéket egyformán szereti.

Pedig az is bizonyos, hogy a tyúk némely dolgokban több különbséget tud, mint az ember. Tessék megnézni, mikor kapar: olyan apróságokat csíp fel, amiket mi a föld rögeitől megkülönböztetni nem tudunk. Vagy tessék nekik magforma gyöngyöt szórní. Megnézik, de nem nyúlnak hozzá.

És hogy vizsgálódni ők is tudnak, azt akkor láttam, mikor egyszer két házinyulat hoztak hozzám.

A két kis nyulat egyelőre az udvar sarkába rekesztettem, a pince oldalába.

Máig is bánom, hogy le nem fényképeztem a tyúkokat, amint a pince tetején megjelentek és kinyújtott nyakkal, az elképedés és csodálkozás minden jeleivel bámultak le a két kis házinyúlra.

Persze fél szemmel bámultak, mert a tyúk nem úgy néz, mint mi: egyszerre két szemmel, hanem csak fél szemmel. S éppen az tette komikussá a csodálkozásaikat, hogy hol az egyik szemükkel néztek lefelé, hol a másikkal, mintha próbálgatnák, hogy csakugyan jól látnak-e.

S negyedóránál tovább tartott a bámulásuk. Akkor is csak azért hagyták abba, mert valami kánya elrezzentette őket.

De miket gondolhattak ők, mikor a két nyulat meglátták? Ez nekünk persze titok. Mindössze azt gondolom, hogy azt vizsgálták: veszedelmes-e a két háziállat, vagy nem? Valahányszor a nyulak megmozdultak, a tyúkok elszörnyűködő kerrenést hallattak, s bámultak tovább kinyújtott nyakkal, aggodalmasan.

Hanem azért annak a kurta értelemnek a fejlődését is meg lehet látni. A kis csirke három-négy napig nem tudja megkülönböztetni az embert, a bokrot meg az anyját.

Ha az ember a kosár fölé tartja a kezét, csakúgy a keze alá bújnak, mint az anyjuk szárnya alá. És azt is láttam, hogy mikor az egyik tuja-bokrom mellett voltak, némelyik odabújt a földig hajló lomb alá és ott szunyókált mindaddig, mígnem az anyja valamit talált és kreccsegett.

A kis csirke az első napokban mindenhez hozzákap. Egymás lábát is fel akarják csípni a földről, az anyjuk lábát is. Mikor az anyjuk először kotyog nekik, bámulva néznek reá, de csakhamar megtanulják, hogy hívja őket. Hozzákapnak ahhoz, amit az anyjuk oszt nekik, de hozzákapkodnak az anyjuk orrához és tarajához is. Sőt az első és második napon azt is felcsippentik, amit az egészségük fölöslegeképpen elpottyantanak. Tehát az ösztön nem mond meg nekik se mindent. Tapasztalat is oktatja őket.

Az is érdekes, hogy a csirke, ha tököt vagy más ilyen paszatos eledelt kap, a földbe törli az orrát. A tyúk már ritkábban teszi ezt, a lábával is meg szokta az orrát törölni.

Annyi esze azonban se csirkének, se tyúknak nincsen, hogy mikor nagy darab kenyeret vagy húst kap, könnyen megehetné, ha ráállana. Nem áll rá, hanem ide-oda vagdalja, besározza, s ha nem törik vagy szakad könnyen, otthagya.

Csak a látásuk kitűnő. Sem a kutya, sem a macska látása nem hasonlítható a tyúkéhoz. Ezt onnan vettem észre, hogy a kakas néha valami különös, kísérteties, hörgésszerű hangot ad.

Ilyenkor minden tyúk megriad és bokor alá vagy födél alá szalad.

Mi történt?

A magasban sas vagy vércse kóvályog, s néha még oly messzeségben, hogy szabad szemmel meg se lehet látni.

4

A tyúk-szimpatiáról is van följegyzésem.

Egy tavaszi napon ott kapargáltak a tyúkjaink a kertben, a lugas körül. Látom ám, hogy egy paprikavörös tarajú, kendermagos, idegen tyúk búvik át a kerítésen, s a mi tyúkjainktól tíz-tizenöt méternyi távolságban szedeget.

Én az első tavaszi nap melegében sütkéreztem ottan, s még egy óra múlva is külön láttam az idegent.

Ezt természetesnek is találtam. Az idegen tyúkot az összeszokottak nem tűrik maguk között, de az idegen se kívánczik olyan társaságba, amelyik nem az övé.

Egyszer azután látom, hogy valamennyi ott van a méhes előtt, a verőfényen. A fehér tyúk fürdik. A többi tollászkodik. Köztük van az idegen is, mintha mindig velük élt volna. És talán beszélgetnek.

De ha nem is beszélgetnek, kétségtelen, hogy az idegen tyúk összebarátkozott ezekkel. Belekíváncozott a társaságukba, és ezeknek nem volt kifogásuk a személye ellen.

Micsoda vonzalom egyesítette őket, ha nem a barátság! Hiszen ezek nem úgy vannak, mint az emberek, farkasok és marhafélék, hogy a veszedelem ellen keresnének biztonságot a társulásban. Ezek, ha veszedelem van, egymást nem védik, hanem széjjelfutnak.

Az öt tyúk egész nap együtt volt. Este a kendermagos elvált tőlük. Ha összebarátkoztak is, tudta, hogy a mi házunk nem az ő otthona: - hazament.

A KUTYABŐR DICSÉRETE

A kertemet rossz lícium-sövény kerítette. A felét beültettem szőlővel. Bosszantott, hogy minden erre menő kutya beugrik a kertembe és végigszalad rajta.

Mert szélről van a kert. Keskeny kocsiút megy el mellette. A mi házunkon túl már szántóföldek következnek.

No hát a szőlőt nem a kutyáknak ültettem én. Hívatok egy ácsot. Körülkerítettem tuskés-dróttal.

A kerítés szép volt és jó sok pénzembe került, de nem bántam, csakhogy a kutyáktól megmentettem a szőlőmet.

Másnap látom, hogy egy középthermetű, vörös kutya fut végig a kertemen. Az orrát előre tartva szalad és megint eltűnik.

Hol jöhetett ez be! És hol ment ki?

A kerítés drótja egy-sukkos, ahogy itt mondják. No, bizonyosan jól megszurta a drót: nem jön ez többet ide.

Azután megint láttam kutyát, kettőt is. Ez már nem tréfa. Hívatom megint az ácsot: két sor drótot kell közibe húzni az alsó két sornak.

Most már nyugodt voltam.

Nekem is van kutyám. Ez is középthermetű kutya: bozontos szőrű, fekete-fehér komondor.

Alighogy elmegy az ács, látom: az én kutyám nagy kedvvel játszik a kerítés mellett. Egy kis dakszli-kutya is van ott: ki és be ugrálnak a dróton, - így játszanak.

Nézem a drótot: teli van kutyaszőrrel.

Nézem a kutyám nyakát: tele van apró karcolással.

No, majd elmegy a kedvük.

Bizony nem ment el azoknak. Megint új drótot kellett húzatnom a kerítés aljára. Most már azt gondoltam, hogy a dakszli se tud átjönni.

Dehogynem tud: mindennap idejár.

Meglesem, hogy hol jön be, hát látom, hogy egy helyen kikaparták a drót alját. A dakszli átsurran, mint a gyík. Az én kutyám meg átvonaglik, mint a kígyó.

Kerestem egy nagy követ, és odatettem a lyukhoz.

No, kutyák, hát itt van a punktum kőből!

Másnap megint ott játszik a kutyám a vendégeivel együtt a kertem gyepén.

Rájuk kiáltok, hát látom, hogy most már a drót között bújnak ki. Egy kicsit elnyújtózkodnak, de csak vígan mennek odább.

S a kutyám is kijár a drót között.

Újra vizsgálom a kerítést, hát látom, hogy a dróttüskében itt is, ott is feketéllik egy szőrpamat az én kutyám bundájából. A többi még csak ennyivel se adózik a mulatságnak.

S csak annyi a kutya a kertemben, mint azelőtt.

Hát mondja meg nekem valaki, hogy mire jó a drótkerítés?

CÉDULÁK EGY TERMÉSZETRAJZBA

A rab madár

A kalitkában levő madarat nem kell annyira sajnálni, mint amennyire sajnáljuk.

Egyszer egy macskafejű baglyot vettem csak azért, hogy a gyermekek ne kínozzák. Kalitkába tettem, és hússal tartottam két hónapig.

Mikor már láttam, hogy a szárnya újra megnőtt, kivittem az udvar közepére, és kinyitottam a kalitka ajtaját.

A bagoly nem ment ki.

Ott hagytam azután, és csak órák múlva néztem ismét hozzá. A baglyot ott találtam a kalitkában.

Akkor kihúztam a kalitka alját, és leemeltem róla a kalitkát.

A bagoly bámulva nézett körül, de csak állt egy helyen, jobban mondva: bókolt, leguggolt, ahogy a bagoly szokott.

De nem ment el.

Gondoltam, az én jelenlétem köti, hát bementem a szobámba, és az ablakból néztem, hogyan indul a szabad világba.

A bagoly mind jobban bókolt, nézett jobbra-balra; egyszer eltávozott félméternyire, s diadalmasan rikoltott. Azután szétnyitotta a szárnyát, s megcsapkodta a levegőt. Megint eltáncolt egy méternyire, megint bókolt.

No, gondoltam, most megyen el.

De bizony nem ment az el: visszatáncolt a kalitka mellé. Látszott rajta, hogy bemenne, ha tudná, hogyan.

Okosabb madárról is mondok ehhez hasonló történetet.

Tíz-tizenegy éves koromban a Vértes alján laktunk, és én a nyarat madarászással töltöttem.

Egyszer egy szép fekete rigót fogtam. Fészekben találtam, s annyira fejlett volt, hogy talán már másnap kirepült volna.

A rigót fölneveltem, meg is nőtt szépen.

Nyár utolján egyszer, hogyan, hogyan nem, kiszabadult a kalitkából, s felröppent a nyitott ablakon át a ház mellett levő magas eperfára.

No, rigó, Isten veled! - gondoltam megdöbbenve.

Búsan vártam, hogy tovább repül, de az én rigóm csak ott maradt a fán, tollászkodott.

Én se voltam rest: neki a fának! Gondoltam, megfoghatom még, ha ilyen kevésbé örül a szabadságnak.

De hiába másztam én ágról ágra, a rigó hol ide röppent, hol amoda: mindig ügyesen kikerülte a kezemet.

Akkor az a gondolatom támadt, hogy felteszem a kalitkáját: hátha belemegy.

A házbeliek csak nevték a reménykedésemet.

De én nem voltam rest, ennivalót tettem a kalitkába, s felvittem a kalitkát a fára; kinyitottam a kalitka ajtaját. Persze az ajtóra madzagot kötöttem.

Akkor visszaereszkedtem a földre, és vártam nagyepedve, hogy a szökevény megtér.

Úgy is megtörtént. A madár kisvártatva észrevette a kalitkát, s hozzáugrált. Ide-oda kukucs-kált az ennivaló felé, azután bebújt és evett. Diadalmasan vittem vissza a szobába.

Ez a két történet persze fiatal madárról szól. Arról is tudnék beszélni, hogy egy veréb egyszer holtra verte magát a kalitkámban, de ez talán nem az elveszett szabadságért történt, hanem azért, hogy a madárka nem volt emberhez szokva, s az eléje szórt táplálékot a félelem folytonos zavarában nem látta meg.

A macska

A gimnázium első osztályát Budapesten jártam. Egy öreg házaspárnál laktam, s délutánonként magamra maradtam a szobámban.

Az ablaknál, egy kalitkában két éktelen hangú kanári süvöltözött folytonosan. Nem bírtam tőlük tanulni. Hát azt cselekedtem, hogy egy újságpapírossal föl-fölcsaptam a fejem fölé, ahol a madarak kalitkája lógott.

Ilyenkor meg-megijedtek és elhallgattak. De csakhamar megint újakezdték a nótát.

Hogy én már untam a csapkodást, azt találtam ki, hogy én is füttyültem. A zsebkésemet tettem az ajkam elé, s ily módon élessé vált a füttyülésem.

Persze akkor magam se tudtam tanulni, de legalább gyönyörködtem abban a gondolatban, hogy a kanárik éppúgy bosszankodnak az én füttyülésemen, mint én az övékén.

Egy nagy kandúrmacskája volt a gazdámnak, vörhenyes-fehér. Egyszer, ahogy így süvöltök, előfut az ágy alól, az asztalra ugrik és nyávogva néz rám, azután meg a vállamra lép, és ott nyávog.

Látszott rajta, hogy a süvöltés bántja.

Ahogy a süvöltést abbahagytam, visszament az ágy alá.

Megint süvöltök, megint előfut. Most már föltérdeltem az asztalra, és igen mulattatott, hogy ő a hátamra ugrik, és ott nyavukol.

Azután összetettem két széket, annak a karfájára térdeltem föl. A macska ott is rámfutott.

Hát eddig csak értem az állat magaviseletét. De hogyan magyarázzam meg, hogy egyszer, mikor az udvaron magamuntából süvöltöttem, a macska nyávogva futott hozzám a pincéből vagy a padlásról, s mindaddig nyugtalankodott, míg csak abba nem hagytam. Hiszen az lett volna a természetes, hogy ha őt bántja a hang, ne hozzám fusson, hanem menjen el minél távolabb; s pincébe, padlásra különben se hatolhatott el a hang olyan erősen, hogy annyira bántotta volna a fülét, mint abban a zárt, csendes szobában.

De ő hozzám futott, előjött, akárhol volt is.

Egyszer az asszonyom a csirke nyers apróságait bízta rám, hogy adjam a macskának. Én, mint afféle unatkozó gyerek, nem vettem egyszerűen oda, hanem - egy szivattyús kút volt az udvaron félig a tűzfalba építve, arra dobáltam fel. A macska éhes volt, mohón ugrott fel mindannyiszor a falatokért, és én mulattam az ő ugrándozásán, ágaskodásain.

Ez megtörtént többször is.

A ház csendes volt, noha háromemeletes, de gyermekek nem laktak benne. Így magyarázható meg, hogy valahányszor az asszonyom baromfit ölt, a macska mindig előjött a kés köszörülésének a hangjára.

Hanem egyszer mégis - a háztetőn járt-e vagy hol - nem jött elő.

- Hol az a macska? - kérdezi az asszony. - Ugyan hívd elő.

Én az ajtóban álltam, és a késpengét az ajkam elé tettem. Hát a macska csakhamar megjelent.

Másnap délután elbeszéli az asszonyom egy vendégének, hogy én hogyan betanítottam a fűttszóra a macskát. Kértek, hogy tegyek próbát. Hát a macska meg is jelent, s a lábamhoz dörgölődött.

- Ez semmi - mondom akkor -, a macska nekem másképp is engedelmeskedik.

Azzal, hogy az udvaron álltunk, azt mondom neki:

- Hopp, fel a kútra!

Azzal olyformán mozdítottam a kezemet, mintha ennivalót dobnék a kút tetejére.

A macska rohant az öl magas kőkútra, és ott jobbra-balra ágaskodott.

Lehívtam, megint felküldtem.

A nézők bámultak rajta, s nem értették persze, hogy miért engedelmeskedik nekem a macska, én meg nem magyaráztam el.

De azt hitték a házban, hogy macskabüvölő vagyok.

Mérgeзések

Szegeden laktomban egy este erős kaparás zavarta meg a szobám csendjét. A falban kapart valami állat.

Hallgatózva mentem a zaj felé; csakhamar megállapítottam, hogy a kályhám mellett, a falban, körülbelül egy méternyi magasságban dolgozik az ismeretlen kaparó.

Először csak a szüntelen való roszogás bántott, azután meg az a gondolat, hogy patkány tör utat a szobámba. De hiába vertem fával a falat, az állat, ha szünetelt is egy-két percre, megint újrakezdte a munkáját.

Valami két napig zavart éjjel-nappal ez a kitartó munka, a harmadik napon megszűnt.

Körülvizsgáltam a falat, hát csakugyan ki van törve: egy kis lyuk sötétlik a kályha mellett, ahol a padló deszkája a falhoz végződik.

Gondolkoztam, hogy mit tegyek a hivatlan vendéggel. Macskám nem volt. Egérfogót kell vennem.

De annyi mindenféle dolog foglalkoztatott azon a napon, hogy biz én csak későn este gondolhattam megint az egeremre.

Mi a csudát csináljak, hogy éjjel a fejemre ne fusson?

A hamutartóban két szivarvéget pillantottam meg. Ez éppen jó lesz: az ő finom orrocskája már messziről megfintorodik a dohányszagra. Utálja ezt minden melegvérű állat.

Begyömöszöltem a két szivarvéggel a lyukat, és nyugodtan lefeküdtem.

Az éjjeli asztalomon egy pohár víz szokott állani. Reggel, ahogy felébredek s odapillantok, látom, hogy egy középtermetű egérke ott gunnyaszt a pohár mellett.

Nézem egy darabig: olyan volt, mintha bóbiskolna. Megfogom csendesen az üres poharat, s hirtelen ráborítom.

De nemigen ugrált az: ült, mint előbb, a pohár alatt is.

Nézem az egérlyukat, hát a két szivarvég ki volt belőle dőlve.

A nyomorult kis állat a poharamban maradt csekélyke vízéért mászott az asztalra - micsoda orra van, hogy ennyi kis vizet meg tud érezni vele! - de már annyi ereje nem volt, hogy a pohárba is belemenjen.

A cselédem azután beledobta a csatornába.

Egy másik ilyenforma egértragédia Egerben történt. Egy téli estén sajátságos dübörgés hallatszott a padlásomon. Mintha mángorolt volna ott valaki. Ez a dübörgés meg-megújult és tartott reggelig. Babonás ember kiköltözött volna a házból, mert se mángorló, se más ilyesmi nincs a padlásomon.

Arra gondoltam, hogy görény vagy menyét vert fölöttem tanyát, s a kölykei gurigáznak valami gömbölyű kővel. De hiába tettem föl mindenféle csapdatot, nem akadt belé semmi; a dübörgés meg tovább tartott.

Egyszer, hogy tűnődve állok a padláson, látom, hogy egy véka dió van ottan, s hogy néhány szem dió ki van esve, s rajtuk egér rágott lyukat.

Most már értettem a gurigázást.

Az éjszakai csendben ez hangzott olyan erősen.

Fölteszek egy újmódi egérfogót, hát másnap ott ül ám benne egy kis fekete szemű mezei egér.

Mert így télen hóesés után beáll a mezei egérországból a nagybőjt, s hogy én már a város szélén lakom, a földekről be-behúzódik hozzám egy-egy ínséges.

Hogy olyan okosan nézett reám, nem adtam át a cselédnek, hanem beletettem egy köpcös befőttes üvegbe, és az üveg nyílását drótból készült szúnyoghálóval fődtem be.

Mindenütt lehet ilyen drótrostélyt látni a vaskereskedésekben: tekercsekben árulják, és zöldre van befestve.

Az egér a könyves szekrényemben kapott helyet. Egy darabig körülfutkosott és fölugrált a rostélyra, azonban, hogy dióbelet szórtam be neki, egyszerre abbahagyta a menekülési kísérletezést: leült az üveg közepére, és a diót a két keze közé véve evett, mint a majom.

Nem akarom mondani: mint az ember.

Ha az egér első lábait nagyítóüveg alatt mutatnánk meg a gyermekeknek, egyszerre azt mondaná rá: - Emberi kéz!

De ezt a gondolatot ne fűzzük tovább.

Az egér megette a diót, s látszólag nyugodtan ült az üvegben. Adtam be neki almát is, kenyeret is, mind elfogyasztotta. Másnap mégis élettelenül találtam az üvegben.

Vizsgáltam, hogy mi ennek az oka. Hát láttam, hogy a drótháló helyenkint meg van rágva.

A zöld festék volt a halála.

A méh

Tegnap volt az első igazán tavaszi enyhe nap, s ma már a méhek megkezdték a hordást. Bejártam a rétet, hát egypár kikericset és nefelejcs-forma virágot láttam. Egy méh a kaptár bejáró lapján bikamódra nekiment fejével két érkezőnek, akik közül egyik meg volt rakodva. Azok homlokot érintettek vele, azután kikerülték, és bementek a lyukon. Ez is utánuk igyekezett. Az egyik kijövőnek öklelt ekkor neki. Ilyen öklelődzést azelőtt is láttam, de azt hittem: idegen méhet zavar el így az őr. Több méhünk nincs, mint az az egy család, így hát az egész érthetetlen.

Nyitott ablaknál szenderegtem ebéd után. Dongás ébresztett fel. Megismertem, hogy méhdongás és nem dongólégység. (Ezt tegye kótára valaki, ezt a különbséget!) Felnyitom a szememet, hát látom, hogy a méh Feszty három olajképét dongja be, épp olyan szárnyalással, mint a virágcsoportok fölött szoktak lengeni. Legtovább zengett a fehér ruhás nőnél. Talán azt gondolta: virágok vannak a falon.

A veréb

Egy beteg tyúkomnak zsemlyedarabokat szórtam. A tyúknak nem kellett.

A pince tetején két veréb ült. Az egyik leröppent, és felkapott egy darabka zsemlyebelet. Visszaröppent vele a pince tetejére.

Néztem, hogy hogyan eszi meg a kis tolvaj. Hát ahelyett, hogy megette volna, odatáncolt a zsemlyefalattal a másik verébhez, és átnyújtotta neki. Az ette meg, nem ő. Azután mind a ketten elrepültek.

Nem tudtam hova lenni bámulatomban. Az állatról mindig azt gondoltam, hogy önzésében különbözik az embertől. Elbeszéltem az anyámnak. Ő magyarázta meg azután, hogy a két veréb valószínűleg anya és gyermek volt. A gyermekveréb talán ma repült ki a fészekből.

A macska meg a nyúl

A szomszéd macskája átjött hozzánk. Meglátta a házinyulat az udvaron, és szinte megdermedten bámulta.

Tán egy percig állt így, azután a fejét fel- és lehajtogatva, szaglálódva indult a nyúl felé. Ismét megállt. A nyúl észrevette, s amint a macska megmozdult, elugrott. Ugyanebben a pillanatban a macska is úgy megijedt, hogy felugrott a pince tetejére.

Egy darabig szemlélődött ottan, azután újra lejött. A nyúlhoz sétált, és lelapult. A nyúl répalevelet evett. A macska játékosan ugrott feléje. A nyúl néhány méternyire eliramodott. A macska utána. A nyúl hirtelen leült és visszafordult, akkor meg a macska futott el. Mind a kettőn meglátszott, hogy játszanak. Az előbb észrevették, hogy oktanul rémültek meg egymástól. Most összebarátkoztak.

A macska gyakran átjött játszani, s vidáman kergetőztek ide-oda az udvaron.

A nyúl

Egyszer ezt írtam a természetrajzom margójára: A házinyúl ostobább még a tyúknál is. Mikor eszik, nincs annyi esze, hogy rátenné az ennivalóra a lábát. Gondolata nem terjed tovább annál az egy falatnál, amit felharapott. Amíg ezt rágja, a többi eleheti tőle a csirke.

(Szinte bosszantott az ügyetlensége, hogy mikor kenyeret vagy zsemlyét dobtam neki, csak egy falat volt az övé, a többi már elkapkodták a csirkék az orra elől.)

Egyszer megint egy kis karaj kenyeret vetek neki. Ő felkapja. Tartja a szájában. A csirkék odagyülekeznek köréje, és izgatottan várják, hogy a nyuszi harapjon a kenyérből, s a többi ők rabolják el.

A nyuszi csak pislog és tartja a kenyeret. Hitvány kis agyában valószínűleg kérdés ébred és határozás érlelődik. Egyszer csak megfordul a kenyérrel, és gyors ugrálással bemenekül vele - a csirkék nem csekély elképedésére - a ledöntött szilvafák sűrűjébe.

És ezután mindig így cselekedett.

ÚJ SZÁNTÁS, ÚJ VETÉS

PETŐFI BÜSZKESÉGE

Sokszor hallottam, hogy Petőfi büszke legény volt. Jókai zsarnoknak mondja. De a verseiből is kitetszik, hogy úgy nézett az emberekre, mint a sas a ludakra.

Sokáig azt véltem, hogy a büszkesége a kálvinista nevelésből sarjadt. A kálvinista iskolákban azt hangoztatják, hogy az ember úr. A pápista iskolákban: az ember szolgál.

Innen van, hogy a kálvinista ember mind méltóságos úr, ha paraszt is. A pápista ember meg csak akkor úr, ha legalábbis esperes.

A lutheránusok hol egyikkel tartanak, hol a másikkal. De Petőfi büszkeségét Pápán kezdik följegyezni. Mondom, sok ideig a református levegőben láttam Petőfi büszkeségének az okát. De aztán öszülő fejjel, mikor már tisztán látom az élet országútját és nem kicsinylem az élet kicsinységeit sem, Petőfi büszkeségének is megtalálom a mentő okát.

Visszaemlékezem egy tanulótársamra. Elsőosztályos gimnáziumos voltam - szintén református iskolában -, s egy kofának a fia is velünk tanulóskodott.

Komoly képű, barna gyerek volt, szinte cigányosan barna. Hosszú, lompos nadrágot viselt és vastag, piros nyakkendőt. A hátulsó padban ült. Nem barátkozott senkivel. Félénk volt és lógó fejű, mint a falusi kutya, mikor városba kerül.

Molnárnak hítták.

Egy márciusi napon lefutottunk az óráközi szünetre az iskola udvarára. Valakinek labda volt a zsebében. Hamarosan megalakult két kis csoport. Egyik a falhoz állt, másik szembe vele. A faliak átkapták a labdát egyenkint. A másik csoport futásnak eredt.

Folytattuk aztán ezt a mulatságot mindennap.

Egy alkalommal páratlan számú lett az egyik csoport. Ki kellett egészíteni. Molnár ott ácsorgott mindig, és érdeklődéssel szemlélte a játékunkat. Valamelyik fiú megszólította:

- Játszol?

Bólintott. Beállt a sorba.

A faliakhoz került. Bámulatosan sújtotta a labdát. Akit egyszer megcélzott, vághatott az akár-milyen figurát a levegőben, ki nem került a Molnár kezét. Ha meg ő volt a futók között, el nem lehetett találni, olyan furcsa szökemlésekkel védekezett.

Csodáltak.

Másnap már ő volt a választó vezér. Harmadnap már boldog volt, aki az ő csoportjába kerülhetett.

Attól kezdve a fiúnak a magaviselete megváltozott. Emelt fejjel járt köztünk, mint valami fejedelem. Lenéző pillantásokkal beszélt velünk, még a báró-fiúval is, aki pedig nagytekintetű gyerek volt köztünk, mert ausztráliai sündisznó tüskéjéből való tollszárral írt. Egy hónap múlva már pofozkodott is.

S Molnár a következő osztályokban is a hősök hőse maradt. Lomposan járt és nem tanult, de oly büszke volt, mint valami spanyol trombitás.

Petőfi nem volt büszke, mikor Aszódon és Selmecen iskolázott, sem Ostfiasszonyfán, a rokonainál, sem a katonaságnál. De már Pápán fenn viseli a fejét.

Hogyisne: obsitos katona és volt vándorszínész tizenhét éves korában! Egy fiú, akinek hadi múltja van, aki látta Vörösmartyt, Bajzát, Egressy Gábort! Aki látta a világot Selmectől Sopronig és Soprontól Károlyvárosig! Aki benne forgott a Shakespeare világában is! Körülötte a csupa éretlen siheder, valamennyi kisgondolatú, tapasztalatlan, szülői szárnyak alól még el se szabadult.

Rögtön érezhette a különbséget, amint közjük lépett, s azok is szájukat tátva néztek őrá. Nem azonosulhatott velük az érzéseiben. Az élet már az ő értékét embersorba emelte. A gondolkodása embereket és világot ismerő férfiúé volt.

Aztán egyszer csak belép az önképzőkörbe is, s látja a zsenge fejek erőtlenségét, irodalmi olvasatlanságát, hallja az iskolás szavalásokat. Micsoda magasságban érezhette magát akaratlanul is!

Negyvenéves ésszel már nem ragadta volna el a dicsőség paripája. De fiatalon, mikor még a testben is az erőgyűjtés munkája folyik, mikor még a lélek az élet értékét nagyítottan látja, mikor az iskolai társaséletben minden szempillantás erőnek összemérése, bizony érthető, hogy megmámorosodott a saját gyönyörű erejének érzetétől.

S később, künn az életben is látta, akaratlanul is mindig látta, hogy ő tapasztaltságában, olvasottságában, felfogásában, teremtmény-készségében különb legény az íróársainál.

S fiatal volt...

Vajon ki kívánhatja a réten álló jegenyefától, hogy azért, mert a fűszálak alacsonyak, vonja magát ő is olyan alacsonyra?!

DANKÓ PISTA

Ezelőtt valami huszonöt esztendővel a szegedi cigányprímás felesége a legszebb selyemruhájába öltözött, toppant be a palánki kisiskolába.

- Nem egyébért jöttem - mondotta a tanítónak -, hanem hogy az én szegény Pista fiamat meg ne bolondítsák a sok tudománnyal, mert mink is tanultunk írni, de egy irka egy hétig tartott, ennek a gyereknek pedig mindennap két irkára kell a krajcár. Könyörgöm alásan, nem akarunk mi ebből urat nevelni, csak cigányprímást.

A tanító persze csodálkozott ezen a kérésen.

- Dehogyan íratok én mindennap két irkát tele - mondotta -, gyere csak elő, Pista, hol van a Pista?

- Ide bújta a pad alá - felelték a gyerekek.

Egy perc múlva ott állott a kis fekete képű, fekete, égő szemű gyerek a tanító előtt. Vallatás kezdődött, hogy mire kellett a sok krajcár. Persze a Pista gyerek hallgatott, de a többi annál inkább felelt, hogy: vadászatra.

- Micsoda vadászatra?

- Tigrisvadászatra, meg oroszlánvadászatra.

Ilyen kezdet után lassankint kiderült, hogy a Pista szenvedélyesen szereti a képeket és krajcárjával fizetett minden vadállat-vadászatot, amit Koczor János, az osztály művésze, most szegedi rendőrkapitány, irkalapokra rajzolt és festett neki. A Pista gyerek táskájában nem kevesebb, mint száz oroszlánvadászatot találtak. Kiderült, hogy a Pista gyerek se nem tanult, se nem írt, hanem mindig csak a vadászatokat nézegette.

Az ember azt jósolta volna, hogy a kis cigánygyerekből világhírű jáger lesz. Talán az is lett volna, de puska helyett hegedűt adtak a kezébe, s tizenegy éves korában már primása volt az egyik szegedi malacbandának. Kijárt hegedülni a pusztákra, meg a falukra. A banda hol őt csapta el, hol ő a bandát. Az apjával folytonos hadilábon állt, úgy, hogy az öreg nem is tudta néha, hogy hol van. Egyszer csak, tizenhét éves korában, mint színműíró bukkanik fel a Pista. Szatymazon a nyári publikumnak műkedvelői előadást hirdet, s azon a cigánybandájával mint színészek szerepelnek.

A darab sikert arat. A nézőközönség sorában egy bájos, tizennégy éves leány megszereti a Pistát, s nem telik bele három hét, egy jónevű akadémiai festő kétségbeesetten szaladgál mindenfelé a leánya után. Nincs. Valaki elszöktette.

Ezek a Dankó Pista nótaköltészetének előzményei.

Egy év múlva ismét Szegeden van: egy szép, fehér képű, fiatal asszonyka, aki immáron törvényes hitvese, meleg, tiszta szobácskát rendez be neki. A Dankó hegedűjén megszületik a fonódal, maga sem tudja, hogy és miképpen. A dalt dicsérik, Dankó csinál egy másikat: *Nem forog a dorozsmai szélmalom*. Ez a szövegsor is tőle való. Egy helybeli poéta kiegészíti nótává, s egy hónap múlva zeng az egész Alföldön. Majd jön a *Rám se nézett*, a szegedi boszorkánynóta, egyik szép dal a másik után, mint ahogy a rózsabokron egyik virág a másik után fakad, s a rendetlen életű cigányfiú lassankint fölemelkedik az ország legnagyobb népdalköltőjévé.

Az ő dalai hangzanak minden városban, minden faluban. Népszínmű évek óta nincs más, csak az ő dalaival. Az *Egy csillag sem ragyog fenn az égen* már a verkleiben külföldre is eljutott, éppúgy, mint a *Szőke kislány*, *csitt-csitt-csitt* nóta, ami lenyomta a *Tarar bum dié*-t is.

A *Daru madár* nótája, a *Katika-patika* nóta, a *Páros élet* nóta, *Kanász nóta*, *Nem átkozom ibolyakék szemedet*, a vásárhelyi sétatéren muzsikáló Béla cigány nóta, a Wekerle-nóták; a siroki románc mind megannyi gyöngyei az ő zengő szívének és kincsei a magyar népdal-irodalomnak.

A zeneműkiadók kapva kapnak minden nótájáért, s ő most erejének virágzásában, még teljesen barna fejjel, bizalommal nézhet a jövőbe, aminthogy a nemzet is bizalommal és büszkén néz reá, aki a magyar népdal-irodalmat olyan virágzóvá tette, aminő soha nem volt.

NÓTA EGY CIGÁNYRÓL

Dankó Pista ezelőtt egy hónappal belevetette magát a Tiszába. Meg akart halni.

A szegedi lapok hallgattak erről. Minek írjuk meg - mondták -, hiszen kifogták a Pistát.

De hát mi hajtotta Dankót a halál ajtajához?

A nyomorúság.

Én édes istenem, hát még ma is olyan szomorú föld ez a Magyarország, hogy csak éppen a poétának nem terem kenyeret? Hát Csokonai, ha ebben a korban születik, ma is sírva keresné a szerencsáját? Lavotta, ha most élne, ma is kegyelemasztalra szorulna? Petőfit újra bekényszerítené a sors a debreceni kályhátlan szobába? Nyizsnyay és Palotási az írnioki toll nélkül ma élve sem élnének meg?

Mert bizony mondom, hogy ez a fiatal cigányember nemcsak a nyomorúságában említhető azokkal.

Ha nem járna még a földön, másképp emlegetnék. A meteor is fénytelen rög a földön. Haj! de hogy fénylik az égből!

Szegény, szerencsétlen cigányfiú, szinte látlak, amint sápadtan, szomorúan ott kószálsz a Tisza partján. Csakhogy most nem a Fonó-dal akkordjai zsonganak a fejedben.

Az éjjeli csöndben a város mélyéből innen is, onnan is nóta repül hozzád. Szívetfogó, szép magyar nóták, amiknek mindenikében élet van, s amik mind a te lelked virágos fájáról repültek világgá.

Egy ablak alatt valaki az álmodó leánynak azt huzatja: *Szőke kislány, csitt, csitt, csitt*, és szerelmes szívének minden gondolata kifejezést talál ebben a nótában.

A Tisza túlsó partjáról, az újszegedi mezőségről pedig egy pásztorfurulya-trillén hangzik:

„Még azt mondják, nincs Szegeden boszorkány.”

Ez is a te nótád.

A te szíved gondolata csattogott Pálmai Ilka ajkairól is a *Páros élet* dalban, a Népszínház színpadján. Te örökítetted meg a dorozsmai szélmalmot. A te húrjaidon zendült meg először a „Rám se nézett” nóta. Neked köszöni Vásárhelyi Béla cigány, hogy Tiszán túl, Dunán túl emlegetik a hegedűjét. Te zendítetted meg azt a dalt is: „Egy csillag se ragyog fenn az égen”, s a nemzet csalogánya, Blaháné ma a Darumadár-nótával százak szívét ragadja a te költői álmaid világába. És még mennyi, de mennyi dalod cseng és zeng ajkon és húron, rónán és erdőn, bölcső felett és ifjú szerelmesek szívében!

A magyar daltermés megújult, mikor a te varázshagedűd megzendült.

Elárasztottad szép magyar hazánkat költészetednek tündérzenéjével, délibábos szívednek ragyogó gondolataival. Egy vagy azon ismeretlenek közül, akik a nemzet érzéseit, vidámságának csapongását, bánatának zokogását, örömet, keservét a saját szívük teremő mélyében dalnak alkotják, amely dalok, a költészetnek e bájos madarai minden időközön átszárnyalva lebegnek közöttünk. Csakhogy a te nevedet tudjuk, mert egymagad többet alkottál, mint egy évszázad minden névtelen dalköltője. Az ismeretlenség homályából dalaid szárnyán emelkedtél ki. Tanítód volt a saját szíved, a természet és a magyar nemzet ősgénusza.

Nincs nemzet ez idő szerint a földtekén, amelynek hozzád hasonló dalköltője volna.

És te ott bandukolsz a Tisza-parton. Kiadók, akik ezreket vettek be, és aratnak ma is egy-egy nótából, amiket öt forintjával, az örök-joggal szedtek el tőled, selyempaplan alatt alusznak. Te pedig titkolt nyomorodban sötét gondolatokkal tusakodol.

Az éj csendes. Egy cimbalom a távolban a *Jaj de bús ez a harangszó* nótádon méláz.

A Tiszát megterítette az éjfél fekete posztóval, s a víznek ölében reszkető csillagok behintik sugárral a másvilág országútját.

Bizony mondom, nemes Szeged városának nem termett a porában ennél az egyszerű cigánynál kincsesebb lelkű embere. Ne nézzék származását, ne nézzék ruháját, ne nézzék, hogy cigány! A magyar dalköltészetnek olyan poétája ő, aki, ha a nyomorban elpusztul is, a lelkét örökbe hagyja dalaiban a nemzetnek.

Mit ér neki az, ha halála után rézből és ónból öntött szobrot állítanak az emlékére? A szoborral sohasem a költőt becsüli meg a város vagy a nemzet, hanem csak önmagát.

Vajon Petőfinek is nem jobban esett volna-e, ha azt a nyolcszáz mázsa rezet, amit dicsőségére a Duna-parti kofák közé helyeztek, életében juttatja neki más alakban az elismerés?

Látlak, Dankó Pista, te cigány Petőfi, amint ott állasz ércbe öntve a Tisza-parton. Tán éppen azon a helyen, ahol belevetted magad a hullámok közé. Jó szabású és tisztességes arcruha van rajtad. A szobrász egészségessé formálta beesett, barna arcodat. De a szemedben ott a mély tűz, és homlokodon ott a borongó gondolat.

A kezeden érchedűt tartasz.

És csöndes éjjeleken, mikor a Tisza vizét elborítja az éj fehér csillagokkal, az állandó alá veszed azt a hegedűt, és elhúzd érchúrjain azt a Petőfi versén világgá zendült, szép búsongó dalodat:

Boldogtalan voltam
Egész életemben,
Csak az vigasztal, hogy
Meg nem érdemeltem.

A BOROSTYÁNPIPA

Az én jó barátomról, Dankó Pistáról szól ez a história. A híres emberek mulatságos eseteit igaz hogy csak akkor szokták elmondani, mikor meghalnak, de hátha én halok meg előbb? S Dankót életében is szeretik nálunk annyira, hogy elolvassák, amit róla írunk.

Hát egyszer az történt Dankóval, hogy negyven forint hullott a zsebébe. Harmincat egy nótájáért kapott, tízet meg egy nótaszövegére, amit ott írt hevenyében a kótakereskedés asztalán.

Vannak olyan emberek, akiknek a pénz nyugtalanságot okoz. A cigányok talán mindnyájan ilyenek. A takarékpénztárban nem bíznak. Inkább ékszereket, órákat vesznek, mert azt mondják: az effélét zálogba lehet tenni. Zálogház nélkül a leggazdagabb cigány sem tudja elképzelni a világrendet.

Azonban Dankó Pista már ekkor mindenféle hordozható kincsben bővelkedett, s negyven forintot különben sem tartotta akkora összegnek, hogy érdemes legyen vele az észerkereskedésbe bemenni.

Viszi hát a pénzt nagybúsan a Hatvani utcán. Mert ő mindig bús, mikor egyedül van; minden nap haragszik valakire, vagy valamire. A kalapja szokása szerint a tarkójára csapva; az egyik kezében valami új nóta kótája, a másikban cigareta.

- Mit csináljak én ezzel a pénzzel? - mormogja magában. - Volna több; vennék rajta aranyórát. Volna kevesebb, hazaküldeném az asszonynak.

Meg-megáll a kirakatok előtt, és a fejét rázza.

- Minek nekem múltáb? - morogja, vállat rántva egy helyen, ahol művétagokat bámult a kirakatban. Kell a kutyának múltáb!

A késebolt, a porcelánkereskedés, a papírkereskedés, nem elégíti ki egyik sem. Végre a pipásbolt kirakata Prométheuszként láncolja Dankót magához.

Egy másfél araszos borostyánpipa sárgállik ott a tajtékárak között. Voltaképpen nem is pipa, hanem csak pipa alakú szivar-szopóka. A szopókájától kezdve, a szivartartóig borostyán: a szár is borostyán, szép felhős húsleves színű, áttetsző portéka.

- Drága lehet! - szól Dankó nagy füstöt eresztve a cigarettájából. - Talán csak a királyok szívhatják ilyenből a szivart!

De kitepi magát a csábítás karjaiból és tovább megyen. Nem néz többé a kirakatokra. Az arca még keserűbb, mint az előbb volt.

Az utca végén megáll.

- Elviszik - mondja töprenkedve. - Valaki azóta megvette. Vakar egyet a tarkóján, és megint visszasétál. Megkönnyebbülten látja, hogy a borostyánpipa még mindig ott lóg a kirakatban.

A boltban szivart is árulnak. Dankó csak cigarettázni szokott, de most szivart vásárol.

- Milyen tetszik? - kérdezi a kövér, kis pocakos boltos.

- Magam sem tudom - feleli kimelegedve Dankó -, olyan hosszú, vastagot...

- Britannikát?

- Azt, azt - feleli Dankó.

Belemarkol a szivarládába, és kiemel egy nagy marékkal.

- Hát az a szivarpipa mennyibe kerülne? - kérdezi félvállról. - Az a borostyánból való ott a kirakatban.

- Melyik? - mondja ravaszul a boltos.

Mert borostyánból való szipka nincs ott több, csak az az egy, de ha a vevő nagyon megnézte azt az egyet, akkor meg is veszi.

Dankónak ki kell mennie az utcára, meg kell mutatni a borostyánpipát.

A kereskedő kiveszi a pipát; megtörülgeti szarvasbőrrel, miközben egynéhányszor a világoasság felé tartja úgy, hogy a borostyán pompája szembetűnő legyen, és csak azután mondja meg az árát:

- Harminchat forint.

Dankó megkönnyebbülten lélegzik. Arra várt, hogy vagy száz forint lesz a pipa, vagy legalábbis negyvenegy, szóval, hogy az ő mindennapi boldogtalansága - amely az ő életrendjébe úgy kell már, mint a feketekávé - ezen a napon is meglesz. Azonban, hogy a pipa megvétele most már csak tőle függ, aggodalmak támadnak a lelkében.

- Harminchat forint - mondja a fejét rázva -, sok pénz az ilyen hitvány kis pipáért.

- Sok? - szól az öregúr kereskedelmi kacagással - hetvenforintos pipa ez, nagyságos uram. Remekmű! De én ma mégis odaadom harminchat forintért.

Dankó belenyúl a zsebébe.

- De igazi borostyán-e? - kérdezi utolsó ellenvetésképpen.

- Igazi-e? - szól kereskedelmi sértődéssel a boltos. - Mindjárt meglátja nagyságod.

Leszakítja egy újságpapírosnak a sarkát, és pehelyé tépi. Odaszórja a pelyheket az asztalra, azután megdörzsöli a pipát a kabátján, és fölrántja vele a pelyheket.

Dankó nem vitatkozik tovább. Odaveti a bankókat az asztalra, és ragyogó szemekkel veszi birtokába a borostyánpipát. Az egyik szivart mindjárt bele is illeszti, és rápöffent. A szivar szépen ég. A pipa jól szelel. Dankó méltóságosan vonul ki a boltból, és előkelő leereszkedéssel viszonozza a boltos köszöntését.

Egy darabig a járón megy, de hogy a Hatvani utcán mindig sok a jövő-menő, hol jobbra, hol balra kell kapnia a pipát, nehogy valami bolond ember nekiütközzék.

- Ördög vigye ezt a sok népet - mondja bosszúsan. - Már kell a háború, hiába!

Letér a kociútra, és ott füstöl tovább. Hogy itt nem jönnek vele szembe annyian, szeme szüntelenül a kedves portékára mosolyog, csak olykor pillant föl, hogy lássa, kik bámulják az ő pipáját.

Persze, amint fölér a Kerepesi útra, a kocsik hol mögötte, hol szembe zaklatják. Dankó balettugrásokkal menekül hol jobbra, hol balra a kocsik elől.

Betér hát egy kávéházba, és feketéért zörget. Neki a feketekávé mindig jólesik. Egyben körül is néz, hogy nincsenek-e ott írók, színészek vagy muzsikusz cigányok.

Nincsenek. Dankót fúrja a gond, hogy kinek mutassa meg a pipáját. Az asztalnál, ahova letelepedett, egy Ferenc József szakállú öregúr ül és újságot olvas. Dankó jókedvűen keveri a kávé és füstöl, mint a propeller. Az öregúr bosszúsan pillant rá az újság mögül.

Dankó fölfogja ezt a pillantást, de félreérti.

A pipát még inkább feléje tartja az öregúrnak, és még pogányabbul füstölög.

Az öregúr lebocsátja az újságot, és a szemüvege fölött Dankóra mereszti a szemét. Így vesz lélegzetet némely elme, mikor villámlani készül.

Dankó azt hiszi, hogy az öregúr el van bájolva, s ezért néz olyan különösen.

- Ugye, szép pipa - mondja bizalmasan, hogy megelőzze, a dicséretet.

- Nem szép! - mordul meg az öregúr.

- Micsoda?

- Nem szép! - ismétli az öregúr még erősebben.

- De kérem, ez a pipa hetvenforintos.

- Akkor sem szép!

- Borostyán.

- Bánja a tüzes istennyila! Maga... maga kémény!

Dankó megsértődve fizet. Egy pillanatra azon gondolkodik, hogy ne csináljon-e lovagias ügyet a gorombaságból, azonban meglegszik azzal, hogy így szól a kávésnak:

- Látja ezt a pipát?

- Látom.

Dankó leszakítja az újságnak a felét és széttépi, fölkapkodtatja a pipával.

- Ugye hogy borostyán? No, mit szól rá?

A kávé hidegen feleli:

- Még négy krajcárt kérek az újságért.

Dankó haragosan füstölög el a kávéházból. Micsoda emberek ezek a pestiek: otthon Szegeden az egész város erről a pipáról beszélne.

A délután folyamán még három-négy kávéházban megfordul. Idegent nem szólít meg többé, de az ismerősöknek sűrűn tépegeti az újságsarkokat, és kapkodtatja a pipával.

De amellet folyton pöröl is. Hol a biliárdozók dákója fenyegeti a pipát, hol a kávéslégények ügyetlensége. Sem zsebre dugni nem lehet, sem az asztalra tenni, hát csak szívja a szivart egyiket a másik után.

És most következne annak a leírása, hogyan őrzi Dankó a pipáját éjjel-nappal az eltöréstől, mennyire szédül a sok szivartól, és mennyire nem ér rá nótát csinálni a pipa miatt. Mindezt az olvasó képzeletére bízni könnyebb, mint leírni.

Én csak ott folytatom a történetet, amint Dankó egy hét elmúltával megint a Hatvani utcát sárgítja a pipájával.

- Meguntam ezt a pipát - mondja a kereskedőnek. - Szüntelenül kell rá vigyázni. Mennyibe veszi vissza?

A kereskedő vállat von és orrot von. Nézi a pipát, terjegeti a tenyerét. Végre így szól:

- Hat forint.

- Hat forint? - ismétli elszörnyedve Dankó. - Hiszen az úr azt mondta, hogy hetven forintot ér.

- Lehet - feleli a kereskedő -, de lássa, tisztelt úr, az ilyen pipa nem kell a kutyának sem.

Dankónak ma is megvan a borostyánpipája, de már nem hordja magával. Csak mikor vendégei vannak, akkor veszi elő. Elmondja, hogy a pipa hetvenforintos, és sűrűn kapkodtatja vele a papiros pelyheket.

SZEMERE MIKLÓSRÓL

Szemere Miklós életrajza került a minap a kezembe. Perényi dr. írta meg és adta ki tavaly Sátoraljaújhelyen. Hogy ezt az érdekes kis munkát olvasom, eszembe jut, micsoda jó történeteket hallottam én is az öregúr rokonaitól.

Szemere, mint az életrajzíró is mondja, kicsiny ember volt, akkoraforma, mint Kiss József, és olyan jó tornász, amilyen a mostani poéták között bizony nem akad. Persze a régi poéták nem a falak közt növekedtek, mint mi. Sárospatak meg, ahol az öregúr is iskolázott, ma is páratlan iskola abban a tekintetben, hogy a növendékek nemcsak elmeileg fejlődnek benne, hanem testileg is. Személyes tapasztalatból mondhatom.

Perényi beszéli, hogy mikor egyszer az öregúr Kazinczy Gáborhoz ment, őt még az ágyban, alva találta. Kapja magát, tótágast áll az ágy előtt a szoba közepén, és így álltában rikkant raja:

- Szervusz, Gábor!

Kazinczy csaknem halálra ijedt, mikor az álomból fölrettenve egy olyan embert látott maga előtt, akinek feje nincsen, a két karja meg sarkantyús csizmában végződik.

De hetven esztendősen is tett ilyen figurát az öreg, mikor egyszer a tolcsvai szüreten valami bolondos összeszólalkozásban megharagította a feleségét.

- Micsoda? - mondotta az ezüstkupakos tajtékipipát letéve - haragszik az asszony? No, majd szépen beszél ez mindjárt.

Azzal a hetven esztendősen öregúr nekirugaszkodik: föl a pinceház tetejére, és tótágast áll a kéményen.

A felesége összecsapja a kezét és sikoltozik.

- Miklós-kám! Kedves Miklós-kám, gyere le.

- Nem addig, míg meg nem vallod, hogy nekem van igazam!

És ott állott mindaddig, míg csak a felesége ki nem jelentette, hogy mindig az urának volt igaza.

Máskülönben példás egyetértésben éltek, de a legjobb asszonyt se tudom elképzelni, hogy ne zsörtölődjék például, mikor van egy olyan szoba a házban, amelyet kitakarítani a férj nem enged. Egy múzeumféle szoba volt az, ahova az öregúr mindenféle történelmi ritkaságot gyűjtött össze.

Egyszer aztán, hogy az öregúr otthon feledte a kulcsot, bezzeg nekiálltak a múzeum kimeszelésének és kiporolásának.

Hazamegy Szemere s megdöbbenve látja, hogy a múzeumot rendezték.

- Hát ez a drága bot hogy törött el?

- Az bizony a porolásban.

- De az isten szerelmére, hiszen ez a Nagy Frigyes botja!

- Bot csak bot - felelte az asszony. - Ezért csak nem haragszol, Miklós-kám?

Dehogynem haragudott! Hanem csak úgy magában dúlt-fúlt az öregúr. Néhány nap múlva vásárra ment a ház asszonya. Az öregúr ezalatt szintén rendezett. A társalgó szoba bútorait berakta az ebédlőbe, a díványt kiemelte a konyhába, a gépnyársat betette a szoba közepére. De már annyi bátorsága nem volt, hogy otthon várja meg a felesége dicséretét. Puskát vetett a vállára és eléje ment az asszonynak a határig.

- Jézus-Mária! - mondotta az asszony, mikor meglátta őt - mi lóg ki a csizmádból?

- Tudom is én. Kapca kellett, de nem találtam, fölhúztam ami a kezembe akadt.

- De hiszen ez az én régi jó selyemsálom!

- Rongy csak rongy - felelte az öreg vállat vonva.

(Ezt a történetet az életrajz másképpen adja elő. Én azt hiszem, így hitelesebb. Nekem Szemere Attila így mondta el.)

1874 nyarán meglátogatta Kossuthot is az öregúr. Erre az alkalomra egy vaskos könyvbe összeírta az összes költeményeit, és átadta Kossuthnak, hogy mondja meg a véleményét, érdemes-e kiadni!

Hát Kossuth el is olvasta.

- Szép költemények - mondotta egynéhány nap múlva -, ki írta?

- Én - felelte Szemere.

- Te? No hallod, Miklós - szólt Kossuth a fejét csóválva -, komolyabb embernek gondoltalak.

Aztán nem beszéltek többet a versekről.

Hanem Szemerének ez a megjegyzés annyira zokon esett, hogy még aznap tűzbe dobta az egész kötetét.

Mikor megjött az utazásából, a táskája mindenféle rézpénzzel és ezüstpénzzel volt tele. Egy darabig rejtegette a felesége előtt, de végre is föltűnt az asszonynak, hogy a táska olyan nehéz, és hogy csörömpöl.

Vallatóra veszi a poétát, hát kiderül, hogy az öregúr, akárhányszor fizetnie kellett, mindig papirossal fizetett, s amit így visszacapott, nem ismervén a pénznek az értékét, egyszerűen belecsapta a kofferjába.

Ez volt az alapja az ő úgynevezett numizmatikai gyűjteményének, amit annyian megcsodáltak a múzeumában.

Nem született az öreg pénzembernek, se gazdálkodónak. A háztartás és gazdálkodás a jóságos és szorgalmas asszony gondja volt. Ő maga politizált, verselt és vadászott.

De a vadászata is inkább kóborlás volt, mint vadászat. Akinek olyan eleven szíve és szeme volt a természet szépségei iránt, mint öneki, annak a vadlesés sem lehetett a fő mulatsága.

A háza mindamellett tele volt szép agancsokkal. Taplósipkát viselt, és az íróasztala egy sok száz esztendő s tölgyfának a dereka volt. Csak éppen hogy meggyalultatta a tetejét.

A taplósipkáról jut eszembe még egy történet. Ezt Szabó Endrétől hallottam.

Szabó Endre, mint afféle poéta, fiatal korában meglátogatta az öregurat.

Szemere szívesen látta őt. Nem bocsátotta el éjszakára se.

A fiatal poéta aztán egész éjjel hallotta, hogyan tüsszöl és köhög a szomszéd szobában az öregúr.

- No, hogy aludtál, öcsém? - kérdezte másnap Szemere a vendéget.

- Én csak jól aludtam - felelte Szabó Endre -, de Miklós bátyám talán meghűtötte magát?

- Hallottad, hogy köhögtem?

- Hallottam ám.

- Nem voltam én beteg, öcsém, soha. Hanem az este pipázva feküdtem le, aztán hogyan-hogyan sem, egy szikra ráhullott a taplósipkámra. Az füstölt, az átkozott! El nem tudtam találni, mi a bajom. Reggel, mikor föl akarom tenni, akkor látom, hogy hamu-sipka.

KOHÁNYI TIHAMÉR

Az amerikai magyarságot mindig a nemzet elveszett részének tekintettük. Aki kiment Amerikába, annyi, mintha meghalt volna. De immáron annyira szaporodott az Amerikába vészett magyarság, hogy sokkalta több, mint amennyit Árpád vezetett ide Ázsiából.

Hüledezve olvastuk, hogy egy millió magyar él a földteke másik felén!

És íme, ezelőtt néhány évvel megindul egy zászló a magyar földről, s megyen át az Óceánon Amerikába.

- Emlékeztek-e, elszakadt magyarok, erre a három színre?

Az idei tavaszon, hogy vészfelhők tornyosultak a haza egére, megjött a felelet:

- Százötvenezer magyar áll készen arra, hogy átkeljen fegyverrel az Óceánon!

A történelem valamikor kutatni fogja, hogy ki volt az az ember, aki az Amerikában szerte-széjjel élő magyarságot egybe bírta szedni; aki az egybeszedett magyarság szívét visszafordította az óhaza felé.

Megkönnyítem a történelem dolgát, amidőn közlöm e lapokban annak a honfitársunknak a nevét, aki e történelmi jelentőségű munkát cselekedte és cselekvőn folytatja manap is.

Kohányi Tihamér régi, Sáros megyei magyar családnak az ivadéka. Korán árvaságra jutott. Iskoláinak elvégeztével a jogi pályára készült. De mint a fészek madaraival szokott történni, ha korábban kiszállnak, hogysem a szárnyuk megerősödne, ő is tanácstalanul, tévedezve kezdte az életet. A cimborák irányították. A cimborák kártyáztak. (Hol nem kártyáznak a cimborák?) Tehát ő is kártyázott. Elkártyázva eleinte a havi pénzeit, azután az örökségét, aztán a rokoni segítségeket, aztán a szülői szeretetét, végül minden hozzáfűzött bizalmat és reménységet.

A család már úgy gondolt reá, mint elveszett tagjára. Pénzt nem adtak többé neki. Ha említették olykor, bizony nem mosolyogtak a nevére.

Tihamér kártyázott tovább. Élni miből élt, maga se tudta. Néha bement a Függetlenséghez, Verhovay lapjához, vagy az Egyetértéshez, Csávolszky lapjához, és összeírt egynéhány forintot. De sok hasznát ott se látták. Azt mondták róla: Ennek az embernek két bal keze van!

Huszonhat éves korában végre sok korholásra, biztatásra, meg hogy az anyjának valahára örömet okozzon, nekifogott, hogy az utolsó államvizsgát is maga mögé tegye. Aznap a család talán izgatottabb volt, mint ő. „No hát Tihamér mégiscsak emberré válik!”

A nevelőapja - ma is élő, nyugalmazott altábornagy - Budapestre utazott, és egy hotelben várta a vizsgálat végét. Délelőtt tíz órára volt az kitűzve.

Elmúlik dél is, délután is. Tihamér nem jelentkezik. A nevelőapa elindul a keresésére, az utcán találkozik vele. Tihamér sápadt és dúlt arcú.

- Te megbuktál, Tihamér!

Tihamér legyintett:

- Rosszabb történt velem.

- Micsoda?

- Pofon ütöttem a vizsgáló-tanárt.

Azzal elmondja, hogy negyedórával korábban ment a vizsgálatra, mint kellett volna. Két jogásztársa áthívta az Elkedbe egy pohár sörre. A sör árát kártyán intézték el. A vizsgáló-tanár is belépett. Meglátta őket és rosszalló szavakat mondott. Tihamér visszapattogott. A tanárt elfűtötte a harag. Egyre hevesebb szavak következtek, s végül egy elhamarkodott mozdulat.

Az öreg katona a fejét csóválta:

- Hát mármost mi lesz? Azt tudod, hogy tőlünk többé nem kapsz egy krajcárt se!

Tihamér gondolkozva nézett maga elé, aztán fölemelte a fejét:

- Kimegyek Amerikába.

Három nap múltán már hajón ült. Pénzt a család nem adott a kezébe, de mégis küldöttek hatvan forintot a New York-i magyar konzulhoz. Ott átveheti, aztán lássa, hogy hogyan boldogul.

Kohányi megérkezett New York-ba. Angolul nem tudott. A várost nem ismerte. Ajánlólevele nem volt senkihez. Mindössze útközben egy kiskereskedő írt föl neki egy címet, egy magyarországi származású, New York-i szatócsnak a címét. Az majd eligazítja valahova.

De hát hogy lehet így Amerikába menni?

Kohányinak volt egy kincseket érő, ősi öröksége, amiről ő maga se tudott. Azt az örökséget a vérében hordozta. Az az örökség volt a bátorság.

Még itthon eltökélte, hogy nekivág az életnek. Vállal minden munkát, és nem csügged a sorsnak semmiféle nyomása alatt se.

S vállalt minden munkát. Dolgozott szénbányában, söpört havat, házalt magyar könyvekkel, hajtott lovat, szögezett ládákat, még szakácsságot is vállalt volna, de az csak egy napra sikerült neki, szóval mindent dolgozott, mindig dolgozott, s mindennapra megvolt a kenyere.

Két évig tartott a nehéz életküzdelem (rémregényekbe és bohózatokba illenek a részletei), mikor végre a szerencse olyan helyre lépteti, ahol éppen azon tűnődik két magyar ember, hogy valami megindított magyar hetilapocskát meg kell szüntetni, s a nyomdát el kell licitálni.

Kohányi legott vállalja a lap fenntartását. Átadják neki ingyen és örömet. A lap közönsége kevés, de Kohányi maga szerkeszt, maga szed, maga nyomtat, maga írja a címszalagokat, és maga hordja ki a lapját.

Az olvasók kezdenek érdeklődni, szaporodni. A lap elhagyja a betegágyat, kezd a maga lábán élni, erősödni. Azonban a lapnak sok az adóssága. A hitelezők, mihelyt megérzik, hogy egy kis vér szállott a vállalatba, legott ellepik és szivattyúzzák. Mindegyik látni akarja a pénzét, mert nem bíznak abban, hogy magyar lap ottan megélhet. Pert indítanak, hogy Kohányi azonnal fizesse ki a lap terhé. Kohányi nem ismeri az ottani törvénykezést. Három napra elutazik. Mikor visszatér, a nyomdája helyén üres terem ásít reá. Lefoglalták, elvitték mindenét, még a csirizes tálat is.

Kohányi úgy áll a hosszú munka után, mint az a gazda, akinek a jég aratás előtt való napon veri el a termését. Elmegy az angol ügyvédhez, az elsőhöz, akinek a névtáblája a szemébe akad. Elmondja, mi történt vele.

Az angol nem fogadja el a pört, de megtetszik neki a munkának élő, komoly ember. Ad neki írás nélkül kétszáz dollárt, hogy a lapot újra megindíthassa.

Kohányi mesés szorgalommal állít újra nyomdát, gyűjti az olvasókat, és csinálja a lapját még buzgóbban, mint előbb.

Kezdetben kis jelentéktelen hetilap, de értelmes ember szerkeszti, aki ismeri az amerikai magyarság életét a bányamunkától az üzleti munkáig. Ismeri az ottani viszonyokat, és ismeri a hazai viszonyokat is. A magyarságnak nemcsak hírekkel szolgál, hanem erős politikai érzékkel iparkodik azon is, hogy az amerikai népek közé méltó módon illessze be őket. A lap évről évre bővül, javul. Az egyre szaporodó magyarság az ő lapja köré csoportosul. Háromezer kilométernyi távolságokba is járatják.

Az utóbbi évben már Kohányi lapja napilap. Akkora, mint a párizsi Figaro, de még bővebb is. A szedőgépei vagyont érnek, s ő maga az amerikai magyarságnak összetartója, szellemi vezére, akinek szavára millió magyar hallgat, s akinek erejére nemzeti politikai missziót bízott a sors.

Az ő szívében született az az ötlet, hogy az óhaza küldjön zászlót az újvilágban élő magyarságnak.

Itthon nem is tudják, hogy mi ott az a zászló! Csak a Mohamed zászlója lehet olyan szent, mint az a hazulról küldött. Az amerikai magyarok napokig tartó vasúti távolságokból is odautaztak, a zászlóhoz, hogy lássák, lássák könnyes szemmel, és megcsókolják.

Kohányi ötlete volt az Amerikai Nemzeti Szövetség is, amely egy táborba vonta az Amerikában élő magyarságot az itthoniakkal.

Az ő lapja valósította meg azt a gyönyörű gondolatot is, hogy Clevelandban Kossuthnak szobra álljon. Szegény magyar munkások filléreiből gyűlt össze az a szobor. S épp így gyűlt össze az ő nemes buzgalmából az a tekintetes amerikai szobor is, amelyet az ottani magyarok hálából ide Budapestre állítottak.

Ez a Washington-szobor itt Amerika felé néz, s ezt a gondolatot sugározza oda: „A magyarság kis nemzet, de becsülésre érdemes!”

Kohányi Tihamér ebből a sugárból megérdemel annyicskát, amennyi legalább a nevét megvilágítja a nemzet előtt.

VAJDA JÁNOS ALBÉRLŐJE

Valami mérnökféle, kedves úriember járt egyszer nálam, - van már vagy tíz éve. A nevét, bizony sajnálom, elfeledtem. De a beszélgetésünkben elmondta, hogyan ismerkedett meg Vajda Jánossal. Azt nem felejtettem el.

Papirosra azonban mégse tettem a történetét. Semmiségnek gondoltam, afféle szappanbuboréknak, amely egy percre gyönyörködtet, s mindjárt vége is.

Hanem a napokban olvastam az angol Buckle-nek a dicséretét, hogy a historikusokat ő szoktatta el az anekdotázástól. Hát - mint Eötvös Károly mondaná - derék ember volt, okos ember volt az a Buckle, de ebben mégis hibázott.

Mert hiszen igaz, hogy merőben anekdotákból nem való történelmet írni, de maradjanak meg azért az anekdoták is. A kalács is jobb ízű, ha itt-ott mazsola van benne. Meg aztán a történelemben a legkisebb anekdota is úgy világosít, mint a fényvetítógépek.

Az irodalom történetében is.

Eszembe jutott az a kicsiség is Vajda Jánosról. Mennyivel jobban elém hozza azt a zord poétát, mint azok a szélesen tudományos értekezések.

Íme, ahogyan elmondta:

Ismertem én kérem Vajda Jánost is. Igaz, hogy csak egyszer beszéltem vele életemben, de másodszor már nem is kerestem rá az alkalmat.

Akkor történt ez, mikor az utolsó technikai évemre mentem fel Budapestre.

Délben érkeztem oda. És hát persze először is lakást kerestem.

Ahogy kilépek a Nádor hotelből, mindjárt ott kezdem meg a kapucédulák olvasását. Nézek is vagy három házban afféle szobácskákat. Nem nekem valók.

Megint egy kapu, megint cédulák rajta. Az egyik fehér, új cédula, friss írás rajta:

Tiszta kis szoba, úriembernél, úriembernek kiadó. Olcsó. II. emelet 16.

Hm. Furcsa.

Nézem bent a kapu alatt: ki lakik a II. em. 16-on?

Olvasom: Vajda János.

Csak eldöbben a szívem: micsoda szerencsés nap ez! No, kibérlem, akármilyen! Kibérlem, akármennyibe kerül is!

Kettesével ugráltam át a lépcsőket, hogyha netán valaki éppen nézné a szobát, ráígérjek, eléje vágjak. De hátha máris másé a szoba, s a cédulát csak ott felejtették?

Aggodalmas sietséggel keresem a 16-ot. Megtalálom. Konyha. Egy idős, cselédféle asszony mosogat benne.

- Jónapot. Kiadó még az a szoba?

- Kiadó - feleli alázatos szemmel. - Meg tetszik nézni?

- Megnézném.

- Húsz forint.

- Megnézem.

- Hát tessék előbb várni: szólok előbb az úrnak.

S megtörli a kezét. Óvatosan nyitja a kilincset, bekandít, aztán bemegy.

Engem otthagya a konyhán.

Rendbe szedem a kabátomat. Tapintok a nyakkendőmre. Megsimítom a bajuszkámat. Pillantok a cipőmre is: poros-e? Állok áhítatos várakozással.

Dörmögést hallok bent. A szívem dobog. S hallok is a szavakat:

- Hát csak győjjön.

Az asszony megnyitja az ajtót.

- Tessék, ifiúr - mondja alázatosan.

S megy előre lábujjhegyen, mintha beteg mellett járna.

Szalonféle szobáskába lépek. A szemem egyszerre Vajda Jánosra tapad. Ott ül a díványon az alacsony szobáskában. A díványnak a közepén ül. Hamuszínű hálóköntös van rajta, s előtte az asztalkán feketekávés csésze, a csésze mellett himzett házisapka. Csibukozik.

- Alásszolgája - rebegem olyan meghajlással, mint a kisdíákok szoktak a professzorok előtt.

Valamit dörmög. Biccent is a fejével. Csak úgy szemszögletből pillant rám. Aztán elnéz mellettem. Sunyorgó szemmel néz az ablakra, mintha versről gondolkodna.

- Tessék - mondja halkan az asszony.

S megy tovább előre. Kinyit egy ajtócskát.

- Ez az.

Nyomorult kis zug. Udvari, egyablakos. Látszik, hogy a túlsó lakásnak a cselédszobája volt valamikor, de a nagy lakásokból aprókat csináltatott a tulajdonos.

A szobában egyébiránt semmi sincs, csak egy rossz vaságy, meg egy sárga asztalka, amelynek a festése már megvedlett. No meg egy rossz nádszék. Olyan szobát nyolc forinton is lehetett bérelni abban az időben.

De én nem is igen néztem, csak éppen forma kedvéért.

- Jó lesz - mondtam -, bérelem.

- Hát akkor a költő úrral tessék beszélni.

S bevonta az ajtót, visszatért lábujjhegyen a konyhába.

Én csak álltam a költő úr előtt. A szívem dobogott. Az inam remegett.

- A szoba éppen nekem való - rebegtem tisztelettel.

- No derék - szólalt meg nyájasan -, derék. És látom: ön rendes fiatalember.

Megszíppantotta csibukját.

- De hát kicsoda maga?

Mondom a nevemet, és hogy technikus vagyok.

- Technikus. Derék. Technikus: jó pálya. Megegyeztek Katival a szoba árában?

- Meg, kéremalásson. Húsz forintot mondott. Tessék, mindjárt ki is fizetem.

Elővontam a tárcámat, és eléje tettem illedelmesen a két bankót az asztalra, mintha két tojást tettem volna oda.

- Tessék.

Sunyorít a pénzre, és sunyorít rám is.

- No derék. Tehát ön itt fog lakni. Ez a szoba az öné. A másik ott az én hálósobám.

- Igenis, kéremalásson.

- No derék. Hogy híjják?

Megmondom megint a nevemet.

- Mi az apja?

- Kasznár, kéremalásson.

- Kasznár. Derék. Kasznárság: jó pálya. A föld javaiban él. Jó pálya.

- És ha lehet - mondtam alázatosan -, mindjárt be is költöznék.

- Mindjárt? - kérdezte megütközve.

- Ha lehet. Mert hotelben lakom.

- Lehet - mormogta elkomolyodva -, lehet. Megfizette: lehet. Tehát már lakóm. Jön, megy. Amikor tetszik.

S elborultan nézett maga elé. Mintha csak magában morogna, ismételte:

- Jön, megy, amikor tetszik.

Fölemelte a fejét, és szigorúan nézett:

- Járnak ide majd barátjai is?

- Nem, kérem, nem fognak járni.

- Mert azt nem szeretem.
- Nem fognak járni.
- De talán van leány-ismerőse, vagy másféle nő?
- Nincs, kérem.
- Mert azt nem szeretem.
- Nincs, kérem.
- Akkor hát ön jár hozzájuk, és kimaradoz. Későn tér haza.

S aggodalmasan pillogott.

- Nem maradozok ki, kérem.
- Hát én azt nem is tűröm. Nem tűröm, hogy későn járjon. Hogy itt ajtókat nyitogasson, kopogjon, zörögjön, dörögjön...
- Kérem, én...
- De hiszen tudom én: az ilyen fiatal sihederek ki-kimaradoznak, rendetlenkednek, lumpolnak, betyárkodnak!

Fölkelt, és a szeme kigyulladt a haragtól. A haja, a szeme, a szemöldöke, bajusza csupa tüske, csupa fehér tüske. A szeméből szinte kék szikrák lövelltek reám. Egyre dörgőbb haraggal folytatta:

- Semmi kíméletet, semmi tisztességet nem ismernek!
- De kérem - mentegetődztem alázatosan.
- Hazudik, ne is szóljon, mert hazudik! Látom én mindennap a Fiume kávéházban a mai fiatalságot: már reggel kilenc órakor biliárdoznak! Haszontalan, léha fráterek! Maga se külön! Nem is alkuszik arra a szobára. Csak fogja a pénzt: ideveti az asztalra. Amit az apja verejtékes munkával keres! Hajnalban kel az apja, lőt-fut, mint a komfortáblis ló, még pihenése sincs! És az ilyen ficsúrok csak úgy szórják! Mintha boglyában állna a bankó otthon! „Húsz forint. Itt van. A szoba az enyém.” És itt keresztül-kasul jár rajtam azér a nyomorult húsz forintér: itt jön-megy, mintha az övé volna az egész ház! Leül és badarságokat mond nekem, hülyeségeket, butaságokat! Itt kopog, itt krárog, itt részegen dülöngőzik! Hallatlan ripökség! Hallja maga: ide ugyan be nem hozza a ládáját! Itt a pénze! Takarodjék innen, haszontalan fráter, hitvány himpellér!

Ma se tudom, hogyan jutottam ki abból a szobából. Még csak annyit hallottam mögöttem, hogy a vihar a gazdasszonyra fordult:

- Kati, ostoba lúd! Miket tanácsol maga nekem!? Micsoda számárság! Vegye le azonnal azt a cédulát a kapuról!

A PÁSZTOR

Elvira kisasszony tizennyolc éves volt, mikor Bécsből hazakerült.

A regények és operettek régen kívántatták már vele a boldog, szép falusi életet.

Különösen sokat álmódzott a pásztorokról, akiket a poéták úgy tüntetnek fel műveikben, mint a világ legboldogabb embereit, akik egyebet sem tesznek, mint furulyáznak és szerelmeskednek.

Amint hazaérkezett, első dolga volt kimenni az erdőszélre, a pásztorhoz.

Magas, ragyás fickó volt ez. Első pillanatra bizony visszatetsző, de Elvira azt gondolta magában, hogy csak őneki szokatlan.

Mikor Elvira hozzáért, megemelte a kalapját.

- Ugyebár kegyed pásztor? - kérdé nyájasan.

- Az vónék, kérem átossan, birkapásztor, de mán minálunk csak úgy mondják, hohhát: juhász.

- És kegyednek is van subája?

- Van, könyörgöm ássan, egy ócska szűrőm a hodályba, de mán igen rongyos.

- És csakugyan be van a szűre ujja kötve?

- Nincs biz a, könyörgöm, mer kirágta a zujját az kutyám, teccik tunnyi, szalonna vót benne, meg oszt ides málé, hát azér.

Elvira kissé kedvetlenebbül folytatá:

- Szabad kérem, hogy mutassa meg a furulyáját?

- A furulyámat? Vót egy jó hosszú, de összetörtem a Trücsök Pesta fején, mikó verekedtünk.

- A rózsája miatt, ugye?

- Rózsám miatt? Dehogysis, könyörgöm: bort ittunk a kocsmában, aztán rálépett az a nagy lábujjomra, hát azér.

Elvira még kedvetlenebbül kérdezé:

- Van önnek rózsája?

- Mán hogy ugye szeretöm? Most éppen nincs, hanem vót egy rücskös, hanem eehagyott.

Elvira azt hívé, hogy valahára megtalálja a poétikus oldalt, miért is mohón kérdé:

- És ön nemde sokat búsult?

- Nem én, könyörgöm. Ittam egy félliter törköpályinkát, osztán jól eevertem a Trücsök Pestát, aki miatt elhagyott, be is tettek érte a dutyiba.

Ezeket mondva belenyúlt a juhász egy hólyagzacskóba, aztán, amit kivett, azt a foga mellé tette.

- Mit eszik ön? Talán teát?

- Nem eszem én, könyörgöm, semmit.

- Hát talán orvosságot vett be?

- Nem biz én, könyörgöm, csak ekkis jóféle bagót támasztottam a pofám mellé, hogy meg ne bűdösödjék a szájam.

Elvira sohasem kereste többé a regényes pásztorokat.

„NEM KÖZÖLHETŐK”

A lapok szerkesztői üzenetei között gyakran megjelenik ez a vastag betűkkel szedett, két szó, s utána meg dőlt betűkkel egynéhány novellának, tárcának a címe.

Éretlen koromban nekem is izentek így, s talán mindnyájunknak, akik írók vagyunk és akik nem találjuk titkolni valónak, hogy kezdetben mi is csak zöldek voltunk.

Igen: a „Nem közölhetők” tömegében ott volt a mi alkotásunk címe is, ott volt a csöndes leszamarazás, ami ellen apelláta nincsen.

Mivel vigasztalja magát ilyenkor az ember, ha nem azzal, hogy bizonyosan nem olvasták el a szerkesztőségben a munkát, mert nincs név és nincs protekció. Ha elolvasták volna, bizonyosan megizenték volna azt is, hogyha nem közölhető, hát miért nem közölhető. Ha rossz, hát mi a rossz benne?

A névtelenség és protekció nélkül való állapot szomorúnak tűnt föl: hetekre, hónapokra elvette a kedvünket az írástól.

De aztán megint csak jött egy óra, amikor megbuzgott a forrás, és hát írtunk, megint csak írtunk. Megtörtént ilyenkor, hogy olyan megfigyelések és gondolatok tolakodtak a tollunk alá, aminőket még sohasem olvastunk. Hohó, ezt ki kell húzni! Ezek azok a fattyúhajtások, amik miatt a „Nem közölhetők” tömegébe került a minap a dolgozatunk. Úgy kell gondolkozni, mint a nagyok: Jókai, Garai, Vas Gereben, Petőfi, Mindszenty és egyéb tiszteletreméltó stb.

Azt hiszem, az iskola nevelte belénk ezt a fölfogást. A Gönczy Pál ábécéjétől kezdve Homérosz Iliászáig mindig arra hajlították a mi növendék lelkünket, hogy csak az ér valamit, ahogyan a nagy írók gondolkodtak, s a mi fölfogásunk csak akkor helyes, ha a nagyokéval megegyezik. Mi természetesebb, mint az, hogy a magunk feje szinte alkalmatlanná vált, mikor nem tudott azonosulni az érdekes fejek gondolkozása módjával; a szemünket hibásnak találtuk, mikor nem olyannak láttuk az életet és a természetet, mint a nagyok szeme.

A minták, az örökös minták!

Az egyik könyv előadta a költőket és írókat századok szerint, Lévy Józsefig. Őutána már a tartalomjegyzék következett, tehát több magyar író nincsen a világon.

A másik könyv elsorolta az írás műformáit: a kötetlen és kötött alakot, a beszélyt, a röpdalbeszélyt, a zengzetet, bökverset, gúnyort és mindenfélét a malajádig és makamáig, a hím és nő-rímet, a jámbust, trocheust, hexametert, pentametert, octometert meg minden elképzelhető mesterkedést, ami az írás művészetére szükséges.

Ha valaki azt mondta volna közülünk: ez az egész tudomány nekünk magyaroknak hiába-valóság, az első és fő törvény az írásban az, hogy mindenki úgy írjon, amint gondolkozik! - azt hittük volna, megbomlott.

Melyikünk is mert volna például a szerelemről, az éjről, tavaszcól, őszcól, szóval a művészet örök témáiról másképpen írni, mint ahogy a megdicsőült írók írtak!

Honnan tudtuk volna, ha sem a könyv, sem a professzor nem magyarázza, hogy a művészet gyakorlásának első föltétele a regulák félretevése! Kell ismerni a regulákat, de nem szabad közöttük maradni. Akiben teremtő erő van, teremt az magának regulákat is. Soha még művész regulák által nem lett naggyá, mert az igazi művészet előbb jár, mint a regula, s a regulákat csak azok szedik föl a nyomában, akik hátramaradtak.

Persze, ezt még soha professzor el nem mondta és le nem írta a növendékeinek. Így történik aztán, hogy az ócska bálványok árnyékában nem nőhetnek pálmák.

Pedig mindenkiben van magva a művészeteknek, és én hiszem, hogy ha a nemes irányú szocializmus idővel emberül való éléshez juttat minden embert, alig lesz olyan, aki a benne szunnyadó művészi erőt heverni hagyja. Mindenki fog verset írni, zenélni, szobrászkodni és festeni, mindenkiben megvan a képesség, ha többre nem, egy valamelyikre a művészetek közül, s ha több nem, annyi, hogy a saját lelkét gyönyörködtesse vele.

De most ez lehetetlen.

Az iskolák volnának azok, ahol az emberben lappangó művészi erők először kibontakoznak. De az iskolákra még a német sablonok ócska keretei nehezednek; regula-tömő, testsatnyító intézetek, s maguk a professzorok minden reform-törekvésükkel egy kétségbeejtően korszerűtlen, nemzeti mivoltunk iránt vak és minden okosság nélkül való, úgynevezett tanterv-kötelékeibe kényszerítve nem tarthatnak lépést a korral a tanításban.

Az Eötvös báró idejében összetákolt, német szabású tanterv folytán úgy nevelődik nemzedék nemzedék után, mint a kerti pázsit: egy fűszál sem nőhet föl a maga erejében, mert mindig nyírják. Pedig az én jámbor nézetem szerint az a tanterv lenne a nekünk való, amelyikben minden egyes embernek a maga ereje szerint való kifejlődése lenne lehetséges.

Mert a mi nemzetünkben értékes erők szunnyadnak, és ezeknek az erőknek már az iskolákban főlészre kellene kerülniük, gondozást találniuk, hogy az életben aztán teljesen megérhessenek.

De nálunk ebben a tekintetben csak a véletlenség dolgozik.

A tizenkilencedik század folyamán mindössze két olyan író magasodott föl közöttünk, aki a világirodalomban számot teszen. Az iskolának egyik sem köszönhet semmit a nagyságából, mert egyik sem úgy írt, amint az akkori iskolák tanítottak.

És ma ott állunk, hogy az olvasóközönség az ő föllépésük óta megtízszereződött, a sok hírlap meg szűkében van az íróknak.

De hát ki tudja ezt? A hírlapok bizony nem írják ezt ki az apróhirdetések közé.

Soha olyan örömmel nem nyúltam munkához, mint mikor egy fővárosi, kiváló napilap rám bízta, mint belső munkására, a tárcarovat rendben tartását.

Még akkor magam is azt hittem, hogy a szerkesztőségekben nem olvassák el a névtelenek munkáit, és hogy emiatt nincs annyi kiváló írónk, mint kellene.

Bezzeg nem maradt az én kezem alatt elolvasatlanul egy kézirat sem. Az alatt a másfél év alatt, míg ezt dolgoztam, legalábbis háromezer novella, tárcza és más efféle munka fordult meg az asztalomon. Úgy lestem folyton a csillagok megjelenését, mint aki először ül a teleszkóphoz, s mondhatom, hogyha akkor csak egy valamirevaló tehetség is jelentkezik, azt én diadalkocsira ültetve, trombitaharsogás között hozom be az irodalomba.

De nem jött senki.

A munkák, amik hozzám érkeztek, olyanfélék voltak, aminőket én írtam az iskola hatása alatt. Sehol egy eredeti gondolat, sehol egy maga fejével gondolkozó, maga szemével néző ember. Mintha agyvelő helyett spongyát hordana mindenki a fejében, spongyát, amely mindent felszív, ami az iskolai könyvekből s az idegen irodalmakból eléje kerül, és zavaros valamit bocsát vissza, anélkül, hogy a maga lelkéből, a maga színeiből, hangjából, véréből adna hozzá.

Azt, hogy magyarul milyen kevesen tudnak, nem is említem. A szobrász megválasztja a márványt, a festő a vásznat, a zenész a hangszert, mielőtt munkába fogna, csak aki ír, az nem találja szükségesnek, hogy tiszta, erővel teljes, jőzengésű nyelven írjon.

És azt láttam, hogy ki minél több iskolát végzett, annál nehezebben szabadul föl a regulák és minták békói alól, és annál képtelenebb a maga fejével dolgozni.

És ekkor értettem, honnan van az, hogy amikor olyan író jelenik meg az irodalomban, aki a maga gyümölcsét termi, mennyi a tolvaj, és mennyi az utánczó.

Az utánczók nagy raja fölkel rögtön, és halad minden eredeti tehetség nyomán, amint az új utat kezd az alkotások világában. Széles, sivatag országúttá tapossák ösvényét; majmolják járását, feje hordozását, és fölszedik szétszórt kincseit. Nincs olyan eredeti gondolat, amely azonnal föl ne lenne kapva, átgűrve és elkoptatva az utánczók kezében. Századokon át táplálkoztak az ilyenek a görög és római klasszikusok gondolataiból, s mint a hamis pénzverők utánózták, fogyasztották, koptatták, szinte megsemmisítették azok aranyait.

Nem valami titkos természettörvény biz az a hullámvonal, amivel Bodnár Zsigmond heurékázik évek óta, hanem egyszerű, természetes váltakozása az újnak a megunttal. Mert az utánczók unottá és csömörletessé teszik mindig azt, amivel egy-egy kiváló erő a maga idejében új és érdekes. A Hugo Victor romanticizmusát annyira émelygőssé tették az utánczók, hogy a realizmusnak, mint valami korhelylevesnek, el kellett következnie, s most meg, hogy ezt is ellepték és kiforgatták művészi valójából, ismét az idealizmusnak kell előállania, hogy tündérfátyolt borítson a szemétdombbá változott naturalizmusra.

És az olyan nagyerejű elmék, mint Petőfi! A mesterkéltség idejében választhatott-e ő más utat, mint a természetesség útját, hogy azon lobogtassa zsenijének lángjait! Olvassuk csak az ötvenes évek szépirodalmi lapjaiban, mennyi Petőfi-szerű alak tolong a nyomán fölszínre, akik előtte nem léteztek s utána nem fognak létezni. De ha egyenként nem is tudtak nyomot hagyni maguk után, mint tömeg hatottak az irodalom fejlődésének irányára, mert tíz-húsz év nem tellett belé, el kellett vala fordulnia az írás irányának a nemzetiestől, annyira elzöldítették az utánczók.

Pedig hát semmi se volna könnyebb, mint már az iskolákban belenevelni a fejlődő nemzedékbe, hogy az írás művészetének regulái között első helyen a következőket ismerjék:

Ahogy minden embernek más az arca, más a lelke is, és így más a fölfogása, más a nézete, másnak kell lennie az írásának is. Mindenki úgy írjon, ahogyan gondolkozik, és a regulákat, mintákat csak alapismereteknek tekintse, ne pedig ólomboltozatnak, amelyen túlemelkedni lehetetlen. Író mindenki nem lehet, aminthogy a festészetre, zenére, szobrászságra sincs meg mindenkinek a képessége, de valamelyik művészetre minden emberben van tehetség, aki nem nyomorék elmével született - és az írás művészetére van a legtöbb.

Petőfi-méretű író mindenki nem lehet, de a legkisebb tehetségű író is adhat kincseket a nemzet értelmi fejlődéséhez, ha a maga lelkéből a magáét adja.

A „Nem közölhetők” érzékeny olvasói tehát abban próbálják meg először magukat, hogy képesek-e az utánczás elhagyására, tudnak-e megállani és járni a maguk lábán, tudnak-e másképpen látni és másképpen gondolkozni, mint azok, akik előttük írtak. Mihelyt írásközben azt veszik észre, hogy a papírra tett gondolat már élt a világon, ha más formában is, azt irgalom nélkül töröljék. Ne legyen a bokrétában egy szál virág se, amely nem a saját kertjükből való.

Ez eleinte nehéz munka, de ha gyakori próbálgatással sem sikerül, tudják meg, hogy írásra való képességük nincsen. Ha aztán, aki ennek a megismerése után is ír, az hasonlít ahhoz a sánta ismerősömhöz, aki a legdühösebb táncos a világon, de a legnevetségesebb is.

Az írásról, mint művészetről, valahára tisztának kellene lenni az általános fölfogásnak. Aki nem tud hegedülni, bizonyos, hogy nem lép a nyilvánosság elé hegedűvel, s aki nem ismeri a

formákat, nem izzad azon, hogy a szoborpályázatokon részt vegyen. Csak az írás az, amelyről mindenki azt hiszi, hogy nem kell rá egyéb, mint egy csomó könyvnek az elolvasása, meg egy ajánlás a szerkesztőnek, hogy a megírt valamit adja nyilvánosságra.

Pedig a sok olvasás csak a hernyófajokat juttatja eszembe. Minden hernyó levéllel táplálkozik, de nem mindegyik ereszt selymet attól, csak aki arra termett.

POÉTIKA

Látta repülni a sast - a bagoly.

És szólt:

- Tehát ez az! Így szállnak fenn. Ezt megfigyelem.

És megfigyelte, jegyzetekbe szedte, szerves egészbe körítette, szóval: könyvet írt róla.

Azóta mindenütt, hol a zsenge nemzedék tanul s a bagoly könyvét a baglyok tanítják, récék, libák, csirkék és egyéb kétlábú tollaskák buzgón tanulják a könyvből: hogy mi az alapja, mik a szabályai és szabály-kivételei a magasra való szállásnak.

Magolnak, bifláznak.

És a tanév végén jelesen vizsgáznak.

A MAGYAR KRITIKUS

Az ember bizonyára sokszor él. A testet változtatja életről életre, de jellemének alapvonala mindig-mindig ugyanaz marad.

Tegyük fel, hogy valamelyik mostani kritikus volt az első ember.

Már egy hónapja, hogy él. Nem tudja, honnan, s nem tudja, miért, de nem is kérdi. Az egy hónap alatt végigkóborlotta a Paradicsomot. Nézett, tapogatott, szagolt. És a fejét rázta gyakorta.

Egyszer azonban megjelenik a főangyal és szól:

- Én annak a küldötte vagyok, aki mindent alkotott. Mindenekelőtt tudni óhajtom, hogy az Úrnak remekléseit miképpen fogod föl?

Ádám vállat von.

Az angyal folytatja:

- Íme, itt ez a kert: a művészetnek oly pompás alkotása, aminő nem volt és nem is lesz többé ezen a világon.

Ádám habozás nélkül válaszol:

- Nem ér semmit.

- Micsoda nyilatkozat ez? - kérdi az angyal elképedve.

- Nem ér semmit! - ismétli Ádám határozottan.

- Megnéztél mindent?
- Meg. Nem ér semmit.
- De kérlek, ez a kert, ez a mérföldekre nyúló, zöld csoda, ez az élő festmény, s fölötté az égnek magas, kék sátora...
- Nem ér semmit!
- Az egész mindenségről mondod ezt?
- Az egésztől.
- De hát mért?

Ádám a bokor aljára mutat:

- Az a keserűlapu nem sikerült! Nem sikerült!! Nem sikerült!!!
- A keserűlapu? Nézd a fenyőfát, nézd az égbe nyúló jegenyét, ezeket az ernyős pálmákat...
- Jó, jó, de az a keserűlapu...
- Nézd a millió színben pompázó virágok sokaságát: a lilomot, a tulipánt, az azaleát, a rózsát, a szegfűt, a jázmin...
- Annak a lapunak semmi színe sincsen.
- Nézd a madarakat, e szárnyas zenészeket; nézd a pillangókat, e szárnyas virágokat; nézd az őzikét, a hattyút, a galambot, vagy azt a remek pejlovacsát ottan!
- Mit ér, ha ennek a lapunak ekkora otromba levele legyen!
- Nézd: nyugoszik a nap; tűzpompában izzik az egész boltozat!

Ádám csak a lapura néz:

- Ki látott ekkora levelet ilyen alacsonyra tenni! Ha legalább öles volna a szára!
- Nézd a tavat, ezt a gyönyörű tükröt, amely virággal van körülramázva. Mostanig acéltükör volt, íme aranytükörre változott!
- De ez a keserűlapu elmaradhatott volna!
- Láttad-e a Holdat, amint az ég sötétkéi térségében lebeg és szelíd világossággal árasztja el a Paradicsomot? És a csillagok ragyogó világa? Mindezt az Úr teremtette.
- Minek teremtett keserűlaput!
- Ugyan, ne azt a laput nézd örökké! Hátha nem is volna!
- De van!
- Mi az a lapu az Ég és Föld temérdek remekei között?
- De ez rossz, ez nem remek!

- És nem is rossz, és ez is remek, a bogárcák, békák, éjjeli állatok tanyája ez. Hüselő nekik délben, menedék nekik zivatarban. Márcsak az is mesteri ebben a növényben, ahogyan szívja magába a földből az életet, ahogyan lélegzik, ahogyan növekszik, ahogyan él. A te ivadékaid a jövő évezredekben megtalálják benne az orvosságos erőt is, és Isten áldásaként becsülik.

Ádám a növényt epésen gázolva:

- Mégiscsak keserűlapu!

CERUZA-JEGYZETEK

A színlap hátára

A dráma élő emberekkel illusztrált írásmű. Néha az illusztráció jobb, mint a szöveg.
Néha.

Olvastam egy vívást ezen a kérdésen: A színész szolgálja-e az író, vagy az író szolgálja a színészt?

Pedig mily könnyű az ítélet:

Ha a színész nagyobb a művészetben, mint az író (az írás művészetében), akkor az író szolgál. S fordítva.

Az ítélet különben játékról játékra kimondható, ha elővesszük a játék után a szöveget, s megnézzük: mit adott az író a színésznek? Mit alkotott belőle a színész?

„A közönségnek mindig igaza van.”

Íme a bizonyíték:

Ha az igazgató meg akarja rontani valamelyik színészt, olyan szerepet játszat vele, amely nem neki való.

Akkor a közönség azt mondja:

- No lám, ezt a színészt jeles művésznek véltük, pedig hát értéktelen.

Azonban, ha az igazgató a színészt magyar prömieren lépteti fel ily módon, akkor a közönség nem a színészt ítéli meg, hanem az író.

Színésszel nem lehet öt percig beszélni anélkül, hogy ki ne mondja ezt a szót: szerep.

Micsoda ostoba szó ez: darab.

A magyarnak a darab mindig az egésznek a részét jelenti. Mondjuk inkább: dráma.

Ez a szó éppoly világszerte ismert szó, mint a posta, telegráf, tinta, bicikli stb. Mindenütt a színpadnak írt művet jelenti.

Nem fogadom el azt az általános véleményt, hogy minden színész művész. S nem fogadom el a magyar kormánynak azt a véleményét, hogy a magyar kultúrát a Nemzeti Színház igazgatója tartja a vállacskáján.

Még az igazi művész-színésznek is csak annyi a szerepe a kultúrmunkában, mint a gumicsőnek a borfejtésben.

A dráma-írásban éreztem, hogy még valami százféle írásjelet kellene kitalálni.

Mert némely színész hangsúlyokkal beszél; némelyik fővárosiasan, csak a mondat végét kunkorítva.

Írja a tapasztalatlan drámaíró:

- Hol van János?

- Az Isten tudja.

A tapasztalatlan drámaíró ezt a kérdést közömbös kérdésnek írta le, s az *Isten tudját* könnyű vállvonás helyett.

Ez különben nem is érthető másképpen.

De íme, két hangsúlyozó színész kezébe kerül a szerep, s eljátszódik imigyen:

Keresztbe font kar. Ádáz tekintet. Szúró nézés:

- Hol van János?

A felelő az égre mutat. Nagy méltósággal:

- Az Isten... tudja!

Más példa:

A drámaíró írja: Micsoda rettenetes éjszakám volt!

És gondolja, hogy valaki a halántékára teszi a kezét, s hangsúlytalanul, egyszerűen panaszosan mondja el ezt a mondatot.

A színész:

Ordítva: Micsodaa?! Rettenetes! Éjszakám volt. (A *voltot* hangsúllyal.)

Fölösleges írni, mondani, hogy az író jobban tudja, mi van a drámájában, mint a színész. De aki erről a mi állami színészeinkkel beszél, el fog bámulni a véleményükön.

Pedig csak a holt író szövegével bánhat úgy a színész, mint a kaucsuk-ember a saját bőrével.

A színészek felosztása szerepkörök szerint azt mutatja, hogy az írói teremtő-erő csak ritkaságképpen jelenik meg a földszínen, - mint az aranyrög.

A színpadi alakok olyanok, mint a figurális öntvények: hol puszta gipsz, hol festett, hol bronzolt, de mindig ugyanaz az egynéhány figura.

A Shakespeare színpadján mindenki szaval és mindenki bölcselkedik. Nála nem az élet az álom, hanem az álom az élet.

Ha színházi direktor volnék, mindig sötétre festetném a színfalakat, s világos ruhában játszattam a színészeimet.

A világos háttér megsemmisíti a színész alakját, s különösen az arca játékát.

A színész kifesti a szeme szögletét. A vonás csak akkora, mint egy fél búzaszem. De már a kezét nem festi ki (ha kell is), pedig a keze akkora, mint tízezer búzaszem. Azt mondja: nem látszik a nézőtérrel.

Így vonulnak aztán fel még a Nemzetiben is a fehér kezű, falusi parasztok és a fehér nyakú cigányok.

A színész szavára nevetnek. Tehát zaj van. A színésznek ezt az időt ki kellene töltenie játékkal. De nem: ő beszél. Szava mindig elvész, de azért beszél.

És este, mikor lefekszik, azt mondja:

- Ma hát sikerrel játszottam.

Azaz pardon: jáctam. Mert a színész nem játszik, hanem jác. Nem eljátszotta a szerepét, hanem eljácta.

És ezek a magyar nyelv apostolai!

A művészetek között egyedüli értelmi művészet az írói. A többinek művelésében az értelem szerepe másodrendű. Ez különösen akkor tetszik meg, mikor azok a másodrendbeli művészek írnak.

Az írás, ha nem művészi is, gondolatokat fejez ki. (Az evangélisták nem voltak íróművészek, mégis mily érdekes, amiket írnak.) De a legnagyobb festők, a legnagyobb zenészek, legnagyobb színészek is rendesen meglepnek bennünket azzal, hogy a magtalan alma a kertjükben terem.

Különösen a színészekon kell bámulnunk, akik elvégre is egy úton járnak az irodalommal. Az írásaikból megdöbbenő lelki üresség tátong felénk. Sokszor egy egész könyvben nincs egyetlen mondat, amely az író-színész agyát vallaná születése helyéül.

A színész gyémántporral köszörült kavics. Csak az csillog rajta, ami ráragadt.

Már háromszáz éve ki van találva az a tör, amely szúrásnál nem okoz sebet, mert visszalottyan a penge a markolatába.

A leggarasosabb csepűrágó kóklerek is ismerik ezt, csak még a mi színpadjainkon nem tudnak róla.

Micsoda leszúrások! Mindenki látja, hogy a penge csak éppen érintette a mellet, de nem hatolt belé. És ezek akarnak illúziókat kelteni!

A nő a színpadra nem úgy lép, mint a férfi.

A nőnek a teste a fő kincse: azt viszi oda, hogy ragyogtassa, ahol legtöbben látják. Kevés válik ki közülük, mert kevés tud lelkebb lenni, mint testi. Haj, pedig a női lélek, ha ki tud bontakozni a földiségből, sokkal finomabb, fenségesebb, mint a férfié! A trombita is zene, a hárfa is zene. De a trombitát csak nagy széllel lehet megszólítani, holott a hárfa a gyöngeszellő érintésére is megzendül.

A hárfa a női lélek.

Nő-színésztől mindent láthatunk hamisan alakítva, hamisan mondva, csak egyet nem:

Mikor a vele egy-szerepkörű nő-kollégával játszik, és a szerző utasítása ez: Végigméri.

Ezt mindig megdöbbenő realitással csinálják.

A primadonna este rövidke szoknyában játszott. A jobb lábát vagy ötvenszer lendítette másfél méter magasságra a közönség felé fordultan. Játék után azzal az érzéssel megy pihenni, hogy aznap többet tett a magyar kultúráért, mint Jókai ötven év alatt.

A Nemzeti Színház és az Operát a nemzet pénzéből tartják fenn. A nemzet ma tízmillió ember. Ez mind fizeti a két színházat. A kézi munkás is fizeti. Hány millió jár színházba? Hány millió nem járhat?

A vidéki kőszínházakat is itt-ott városok szegik. A napszámos adója is benne van abban a pénzben.

A Nemzeti Színháznak, mind az Operának, becsületbeli kötelessége volna legalább a nemzeti ünnepeken ingyen bebocsátani azt a publikumot, amelynek pénzét a végrehajtó fizeti be a színházba. A karzati belépődíjat más napokon is és mindenütt le kellene szállítani tíz fillérre.

Nemrégiben háromszáz színész maradt virágvasárnapján szerződés nélkül.

Vajon azon a költségen, amelybe a Wagner-trilógia előadása került, nem jobb lett volna azt a háromszáz színészt szétküldeni az országba?

- Menjetek azokba a falvakba, pusztákra, ahol eddig nem járt színész, és játsszatok a népnek egy hónapig ingyen: szavaljátok Aranyt, Petőfit, olvassátok nekik Jókait; mondjatok monológokat Shakespeare-ből, játsszatok 2-3 személyes drámákat és drámai jeleneteket a magyar színművekből!

A jó dráma szerkezete olyan, mint az óráé: sem egy keréssel több, sem egy keréssel kevesebb. A kerékfogak jól illeszkednek egymásba, s a rugó erős.

Egy vidéki városban olvastam a színház plakátját: Őrnagy úr, A kikapós patikárius, A hálókocsi ellenőre, Mozgófényképek stb.

A plakát végén az igazgató pártolást kér a közönségtől.

Miért? Hiszen ez még csak nem is hazai ipar!

Rákosi Jenő azt írta egyszer, hogy élete legnagyobb gyönyörűségének ismerné, ha most látná először Hamletet.

Fogadni mernék, hogy az a színész, aki Hamlet apját szokta játszani, sose látta Hamletet meghalni, és az a színész, aki Fortinbrast szokta játszani benne, sose találkozott Poloniusszal.

A színészeknek nincsenek olyan kívánságaik, mint Rákosi Jenőnek.

Némelyik vidéki színház kreizler-bolt: cifra plakát, komisz portéka.

Némelyik fővárosi színház feliratát is meg lehetne igazítani. A külföldi dráma-irodalom szemét-lerakódó telepe.

A mi népszínmű-íróink úgy főzik a pörköltet, hogy több benne a paprika, mint a hús.

A népszínművek asszonyai cifra-ruhásak; a hajuk fel van sütvé; sohase dolgoznak, csak a szoknyájukat riszálják, s örökké csókolódnak. Ilyenféle parasztnép Magyarországon nincsen.

Ha külföldi dráma nem tetszik a közönségnek, azt mondják nálunk:

- A főszereplő nem bírta megjátszani.

Vagy azt mondják:

- A színház nagyobbat vállalt, mint amekkorára képes.

Ha azonban magyar dráma van színen, akkor nincs szó a színésztől, sem a színházról. Akkor mindig csak a szerző bukik.

A színmű levétele a műsorról nekünk íróknak mindig temetés. Meghalt belőlünk egy rész feltámaszthatatlanul.

Mert a regény, novella, vers mindig él. Ha nem olvassák ma, olvassák holnap. Színművet azonban nem olvas senki. Sem ma, se holnap. Még a színész is kiíratja belőle, amit játszania kell. A többi nem érdekli.

A DAL KELETKEZÉSE

Bevezetésül az Új Idők zenemellékleteihez

Mi volt előbb: a zene-e vagy a dal? - ezen gondolkodom.

Az első ember első dala. Ezt lenne érdekes hallani a fonográf tölcseréből.

Mert hogy első ember is volt, meg első dal is, azt talán nem vonja kétségbe senki.

Én éppúgy tisztetem Darwint, mint Mózeset, s nem tartom fontosnak azt, hogy agyagból formálódott-e az első ember, vagy hogy a kiválás törvényei szerint állott elő. A fő az, hogy egy mi-formánk-élő egyszer itt találta magát a föld színén, és akadt párja is.

Fogadjuk el, hogy ez ugyanaz az ember volt, akit Ádám néven emlegetünk, a párja meg ugyanaz a nő, akit Évának nevezünk, és hogy ez a két teremtetés őszülője minden embernek.

Tehát Ádám és Éva.

Ádám fiatal ember. Nem tud se írni, sem olvasni. Beszélni se tud. Meztelen barangol az erdőben. A vállán dorong van. Élelmet keres. Olykor fenevadakkal küzd meg. Erősebb az oroszlánnál is.

Ádámnak két árnyéka van: egy barna meg egy rózsaszínű. Mind a kettő vele jár. A rózsaszínű árnyék Éva. Ez is fiatal. Ez se tud beszélni. Megyen mindenütt szótlanul Ádám után. Segít neki az élelemkeresésben, és neki nyújtja a legjobb falatot. Segít az állatokkal való viaskodásban, és beköti Ádám sebeit lapuval, faháncsal.

Kóbor életet élnek. Csak délben pihennek le, mikor legforróbb a nap, meg éjjel, mikor minden nappali állat nyugalomra tér.

Ilyenkor vagy valami fán keresnek alvóhelyet, vagy valami sziklás hely mélyedésében. És hallgatják az éjjeli madár énekét.

Hallgatják.

És íme, egy napon gyermekük születik. Várták-e, tudták-e, hogy gyermekük lesz? Aligha.

Csak örvendő bámulással meresztették raja a szemüket.

Ekkor megmaradtak a legjobb szikla-mélyedésben, és Ádám füvet hordott a fészekbe.

Talán mikor ez a gyermek elaludt az anyja keblén, akkor hangzott föl az első dal. Éva dalolt. Valami egyszerű, monoton ének lehetett, hasonlatos a macska dorombolásához, vagy a jérce káricálásához. Talán ő maga se vette észre, hogy dalol. Csak dalolt, dúdolgatott.

És Ádám hallgatta. Boldog némasággal hallgatta, és mindkettőjük tekintete a gyermekén pihent.

Volt-e ennek az éneknek szövege?

A mi beszédünk szerint nem. Az ő beszédük szerint: igen.

A dal azt mondta:

- Aludjál, kicsinyem, aludjál...

A dal napról napra bővült. Talán már egynéhány nap múlva így bővült:

- Aludjál, egyetlenem.

Még később, mikor már a gyermek is gőgicsélve utánozta anyja dalát:

- Dalolj, madárkám, dalolj, csiripelő fiókám, dalolj.

És Ádám hallgatta mindakettőjük dalát.

Lehet, hogy ez a gyermek nem soká élt. Az ősidőkben több gyermek elpusztult, mint ma. Akkor az anya fájdalmából új ének fakadt. Csakúgy énekelt ő könnyes arccal, mint ma a nép asszonyai:

- Ébredj föl, virágom! Nyisd föl a szemedet, egyetlenem! Nincs már nekem örömöm ezen a világon!

Ádám pedig fájdalmas némasággal nézte a gyermeket és hallgatta az asszonya jajongását.

Ez a két dal lehetett a dallamok elseje. Két dal egy ajkon, de két forrásból. Egyik forrás a boldogság, másik a fájdalom.

A későbbi gyerekek már dalolva nőttek föl. Utánozták a kakukkot, a békát, a tücsköt, a kakast, a rigót, fülemülét.

És ezeknek az utánzásoknak a változataiból született meg a szerelmi epedés dala, mikor az öslegény, ösleány egymásért sóvárgott.

Az a szerelem nagylángú lehetett, mert egyik sem tudta, hogy az, amit érez: szerelem.

A leány volt először, aki dúdolt, bizonyára a leány. Dúdolt reggel, este, dúdolt nappal, míg szemei égő epedéssel irányultak a legényre, dúdolt éjjel a holdvilágnál, mikor kedveséről ábrándozott.

És talán egy holdvilágos-csillagos éjjelen a legény is megszólalt: visszadalolt a leánynak.

Milyen lehetett az első szerelmi ének: az őszi bogár pirregéséhez hasonlított-e, vagy a fülemüle zokogásához?

Mennyi alaktalan dal születhetett és halt el az emberi ajkon a Delfiben kiásott Apolló-himnuszig, az első énekig, amely az őskorból fennmaradt, s mennyire fejlődött a mi napjainkig, mikor már külön palotákat emelünk a dalnak s a hangszerek légiója kíséri a dalokat!

A RÁKÓCZI-KOR ELSŐ NAPTÁRA

Valami tréfás kedvű vidéki ember egy láda kalendáriumot küldött nekem. Ő - úgymond - megvette az öröknaptáramat, s mivelhogy abban megtalál minden naptárt, hát fölösleges aztán neki mindaz, amit az ősei gyűjtöttek. A gondolkozását nem értem ugyan, mert ha neki egy öröknaptára van s máris fölöslegesnek tartja a nagy láda kalendáriumot, hát miért küldte akkor énhozzám, akinek meg nem egy, hanem háromezer darabom van az öröknaptárból.

Ezt nem magyarázta meg. A tréfát különben köszönöm. A régi naptárakat elteszem, mert minden régi magyar könyv kedves és drága nekem. A múlt idők lelke beszél a régi betűkből, és én mintha a nagyapám nagyapját hallgatnám, mikor az öreg könyveket olvasom, olyan áhítatos, szent érzéssel mosolygok fölöttük.

A gyűjtemény legrégibb naptára az 1703. esztendő kalendárium. Csak akkora kis könyv, hogy egy hatéves gyermek letakarhatja a tenyerével. Neubart János asztrológus csinálta. Kolozsvárt nyomtatta Telegdi Pap Sámuel. A gondos és ízléses munka után ítélve, bizonyára ezt forgatták a mi előkelő embereink, és így maga Rákóczi Ferenc is.

Nem is lehettek meg nélküle, mert ebben a naptárban pontos csillagászati számítások mutatták, hogy mely napokon jó és jobb eret vágni, mely napokon jó köpölyözni, melyik napon jó vetni száraz földbe, és melyiken nedves földbe.

Vörös makk jelzi a naptárban a szerencsés napokat, és fekete makk a szerencsétleneket. Olló mutatja, mikor jó haját nyírni; fejsze jelzi, hogy melyik napon kell épületbe való fát vágni az erdőn. Meg van továbbá határozva az ellenbe-állás napja, ami a törvény előtt való ellenbe-állást éppúgy jelenthette, mint a harcmezőn való ellenbe-állást. Jó öregapáink ezeket a napokat különösen megjegyezhatték. Ilyeneknek találom február 1., július 21., október 23. és 26. napját. Amelyik ezen a napon szerencsésen végezte a baját, bizonyára azt mondta:

- A kalendáriumnak igaza van. Amelyik pedig rosszul járt, az így szólt:

- A kalendáriumnak igaza van, csak hogy nem rámnézvést.

Arra is vannak napok jelölve, hogy mikor kell pilulákat szedni. S még egy különös jelölés van, ami csak a házastársakat érdekelte, s épp ez okból nem részletezhető.

A naptársínáló csillagász olyan tisztán látja a csillagokban a jövőndőt, mintha csak egy étlapot nézne valamelyik vendéglőben. Hó, fagy, villámlás, zápor, köd, hideg, meleg, mindez napokra előre meghatározott bizonyossággal nála. Hét oldalt elfoglaló jövőndölései között legérdekesebb az, amelynek címe:

A békességről és háborúságról.

Boldog ország - úgymond -, amelynek Isten békességet szerető előjárókat ad, mert könnyen meghajthatatunk az Égnek békességes tsillagzási által. De ahol a szívek teljesek hadi kívánsággal, ott inkább csak hadi készülétek vannak, ámbár az ég jól tsillagozzék is. Most az égi aspectusokból középszerű esztendőt remélhetni.

Íme, a csillagász középszerű esztendőt jövendöl a háborúság tekintetében, habár a szíveket hadi kívánsággal telve látja maga körül.

A föld már mozdul. Az osztrák rablóuralom fosztogatásait nem bírja már elviselni az ország. Koldusokká tett községek népei vándorolnak Lengyelország felé. Nem bírják a nyomort. A népnek már sója sincsen. Mindenétől kifosztották. Magyarország jajgató és sóhajtozó koldusok országa.

Elfogódott szívvel forgatom a kis naptár lapjait. Nagy évet mutat ez. A Rákóczi-szabadságharcnak első esztendejét. A március utolsó hetéről azt mondja a naptár:

Békességes
Égi Tsill-
lagzások
melyet Isten
áldgyon meg.

Azon a héten állott meg két síró és átkozódó orosz pap, Bige László és Pap Mihály a lengyel földön Rákóczi és Bercsényi előtt:

- Elvész ez a nemzet - mondták -, jöjjetek haza, uraink, szabadítsátok meg az országot.

S április 30-án, amely időre a kalendáriumcsináló azt jövendöli, hogy főfájások grasszálnak, már a hegyek között különös hívogató rikoltást hallatnak a kürtök. Régi fekete zászlók és rozsdás kardok kerülnek elő a padlásokról. Az emberek készülnek valamire. Mire? Az egész országban azt suttoják:

- Rákóczi jön!

Jön-e valóban? Jön. Hoz-e valamit? Hoz szabadságot.

S jött előhírnökül az április 30-án kiadott császári levél, amely Rákóczit fejvesztésre és jószágvesztésre ítéli.

Jó tavaszi, tiszta időkről beszél ezután a kalendárium, s június első hetére vörös betűkkel jósolja: Békességes tsillagzások. Pedig akkor már a Rákóczi Ferenc zászlóit hordozták a felvidéken: Pro libertate! A hegyek telve voltak várakozó fegyveres csoportokkal. A szél harci kiáltásokat vitt egyik helyről a másikra. A pásztortüzeket fegyveres emberek állották körül. Mi lesz? Új Magyarország! Jön Rákóczi!

Szturnusz békességre fénylik - hirdeti a jó kolozsvári kalendárium, midőn Bereg határán negyedfél ezernyi hadsereg üdvözli riadó kiáltással az ezüst-vértben megjelenő sugár, fiatal Rákóczi Ferencet. A föld dübörög a táborba érkező lovasok alatt. A Tisza tájékáról csapatosan sietnek az emberek Rákóczi zászlói alá. Nagy remények csillagzata támad az égen. Lesz még szabad Magyarország!

Július 19-20. Mind a két napot az érvágásra és köpölyözésre jelölte ki Neubart asztrológus. Ugyane napokon nyolcezernyi magyar paraszttal szaporodott a Rákóczi tábor.

Boldog és jó idő! - kiált föl vörös betűkkel a kalendárium szeptember 16-17-18-án, mikor a gaz Rabutin Kővár környékén, kurucok hiányában, a védtelen asszonyokat és gyermekeket rohanta meg, s kétezernyi hóhérja aludni tudott e mészárlás után.

Szóval soha kalendáriumi próféta úgy neki nem szaladgált még a falnak, mint Neubart János uram.

De én nem is sokat törődöm övele. Inkább foglalkoztat az a gondolat, hogy abban az időben, mikor ezt a naptárt használták, olyan fénnel égett a magyar hazaszeretet csillaga, aminő ritka kornak adatik meg, hogy lássa.

Ez a csillagzat nincs benne a kalendáriumban. Ezt az asztrológusok nem ismerik.

De hol vannak azok, akik a naptárt használták? Hol van az ezernyi ezer osztrák hóhér, amelynek emléke bepiszkolta az emberiség nemeslevelét? Hol vannak azok, akik sírtak és fegyvert csatoltak oldalukra? Hol van mindenki aki akkor lehelt, és akinek a szíve dobogott?

Az idők és emberek elmúltak. A mártírok csontja egy porban hever az állatok csontjával. Kövek a földben.

De a csillag megmaradt. Az időnkint visszanyeri a fényét. Föllobog az égen. S akkor a régi zászlók újra megjelennek.

Az időben a Rákóczi nevére, később a Kossuth nevére, a jövőben ismét új névre. Csak a fölírás marad a régi: Pro libertate!

AZ EGRI HŐSNŐK

A múlt nyáron, augusztus 2-án, a budapest-egri vonaton Szederkényi Nándor kedves társaságában utaztam.

Beszélgetésünk majdnem az út végéig az ő páratlan szorgalommal megírt Heves vármegye monográfiája körül forgott. Én, hogy még akkor nem olvastam ezt a jeles munkát, csakúgy, mint Herman Ottó, az egri hősasszonyok iránt érdeklődtem legjobban. Szederkényi elkedvetlenedett a kérdéseimtől, és szinte fájdalmas arccal felelte:

- Nem találtam rájuk vonatkozólag semmi adatot.

Én csak elképedtem erre a nyilatkozatra, és mert a kocsiban mások is ültek, siettem másra terelni a beszélgetést.

De azt hiszem, félreértettem Szederkényit. Ő mint szívvel-lélekkel egri ember, kesztyűs grófnőket, skófumos, sisakos Zrínyi Ilonákat és más bájos nemesi hölgyeket szeretett volna a történelem homályából kiszedni és leírni a vár hős védőinek, s hogy ilyeneket nem talált, arra mondta, hogy semmi eredményre nem jutott a kutatásával.

Azonban, hogy én is úgy értettem a beszédét, mint a mi kiváló tudósunk, Herman Ottó, napokig lidércként ült a mellemen az a gondolat, hogy az egri hősnők története pipabeszéd, koholmány, s úgy éreztem magamat, mint a mesebeli, öreg Mirkó király, akinek az országából elrabolták a napot.

Végre, hogy napok múltával sem tudtam szabadulni a nyomástól, előszedtem az én kis könyvesházamból minden olyan történelmi munkát, amely Eger ostromáról beszél, és hát meg is vigasztalódtam. Megtaláltam ugyanis, hogy a híres ostromban csakugyan vitézkedtek nők, ha nem is grófnők, nem is nemes rendűek, de mind magyarok; olyan nők, akik részint a várbeli őrkatonák feleségei voltak, s az ostrom alatt a gyermekeiket is maguknál tartották, részint olyanok, akik a városból húzódtak fel a várba, vagy azokból az Eger mellett levő községekből, amelyeket a török tábor az ostrom alatt ellepett.

Én megelégedtem ezzel az eredménnyel, s ha találkoztam volna azóta Szederkényivel, bizonyára tisztázódott volna ez a kérdés közöttünk. Mert nekem most már bizonyos, hogy ő az egri hősnők kérdését mesének nem tartja, csak, mint sokan mások, azt a magyar amazon légiót kereste, amelyet a színműírók helyeznek el a Dobó bástyáin.

Most azonban, hogy Herman Ottó a *Budapesti Hírlap* húsvéti számában egy Szederkényivel történt, hasonló beszélgetését közli, ezzel országos kérdéssé válik Egernek szép híre. Hát mesebeszéd, koholmány a hős asszonyok küzdelme? Bizonyára sokan elkeserednek, mikor a mi történelmünknek ezt a fényes lapját kihullani látják.

Hát ne lássák kihullani!

Az egri ostrom történetét Tinódi Sebestyén írta meg legrészletesebben. A többi magyar történetíró, Istvánffytól Acsádi Ignácig, mind az ő Eger viadaláról való énekét tette maga elé, mikor ezt a történetet földolgozta. Ortelius Jeromosból is dolgoztak egynéhányan, de mert Ortelius maga is más forrásokból merített, a magyar történetírók őt inkább a munkájában levő képekért becsülik. Azonban az egri viadalt illetőleg Ortelius a szokottnál jobban becsülendő - ezt majd az írásom végén megmondom.

Nézzük Tinódit. Még nem száradt föl a török vér, még melegek voltak a falak az ágyúk alatt, s a borbélyok reggeltől estig kötözgették, mosogatták a száz meg száz sebesültet a vár udvarán, mikor Tinódi Egerbe érkezett. Szinte látom, hogyan tartja kezében a papirost, és hogyan kérdez és jegyez minden nevet, minden számot, minden dátumot. Kétségtelen, hogy egy nagy hőséneket tervez, aminő a Homérosz Iliásza. Mert ilyen diadalt nem ért még, nem is hallott. Ebben akarja megörökíteni a nevét és költészetét.

Fájdalom, a sokat hányódott lantosnak sohasem volt erre ideje és nyugalma, s ami verse a viadalról fennmaradt, az csak vázlata a tervezett munkának.

De ebben is riporter-i hűséggel számlálja el, hogy hány férfi és hány nő volt a várban, hogyan készültek a harcra, ki hol állott és küzdött, úgy, hogy az ének nem is egyéb, mint rossz rímekbe szedett, lapos haditudósítás.

Tőle tudjuk meg elsősorban, hogy hány nő volt a várban az ostrom alatt:

„Valának szorgalmatosak tisztókben
Falukról és parasztok harmincnégyen,
Sütő asszonynépek es tizennégyen,
Egyéb asszonyok, gyermekök negyvenöten.”

Tehát negyven-ötven volt az asszonynép száma, és hogy nem úri rendből valók, az kétségtelen. Dobónak a felesége meg a többi tiszt asszonya mind távol volt, jobbára a felföldön, ahova a törökdúlás nem ért. De vajon levon-e az valamit az esemény értékéből?

Az asszonyok csak az utolsó rohamban vettek részt. Előbb nem is volt rájuk szükség. Hanem hogy az a nap, támadókra és védőkre egyaránt meleg nap volt:

„Dobó futamék bástyába hertelen.
Ott minden népét erősen biztatja.
Az köveket asszonynéppel hordatja.
Viadalhoz azzal jobban támasztja,
Gyorsak, vitéz asszonyok hagyigálnak”, stb.

Aki tudja, hogy a régi történetírók a legjelentősebb eseményt se mondják el bővebben, mint egy ilyen rövid följegyzésben, annak ennyi adat is elég lenne, hogy az egri asszonyok lehullt cserkoszorúját visszategye a fejükre. Azonban, hogy maga Tinódi is jeles valaminek tekintette az asszonyok csatáját, kitűnik egy másik énekéből, amelynek a címe: *Egri históriának summája*. Ebben rövidebben mondja el az ostromot, s a nőket nemhogy kifelejtene, mint jelentéktelen epizódját a viadalnak, hanem még körülményesebben emlékezik meg róluk, mint az előbbi énekében. Azt mondja:

A tömlöcz bástyánál Dobó vala.
Ott ő apródját ellőtték vala,
Ő keze, lába sebösült vala,
Ott asszonynépek vitézködnék vala.
Lám sok követet vártákra hordnak,
Nagy bátor szívvel ők hagyigálnak.

Ez már, amint én látom, olyan világos és határozott bizonyíték, hogy több könyvre és írásra nem is kellene hivatkoznom. De van még:

Dobó a törökök eltakarodása után terjedelmes jelentést küldött a királynak. Ez a jelentés bizonyára megvan most is a bécsi udvari levéltárban. Csak elő kellene kotorni. A mi országos levéltárunkban (a limbuszban) megvan a jelentésnek az a része, amely a sebesült vitézeket sorolja föl, hogy a királytól jutalmat kapjanak, valamint az özvegyeket és árvákat, akik az ostromban veszítették el a családapát, hogy ezek is részesüljenek a király atyai gondoskodásában.

Ezek a nők, akik itt meg vannak nevezve, vagyontalanok, s csak ezek lehettek ostrom alatt a várban, mert hogy szegények voltak s a férjük katona, nem is volt hova máshova menekülniük. Van köztük maklári és felnémeti nő is. Mind a két falut elhagyta a magyarság a török jövetelekor, és vagy Borsodba vagy a Mátrába futottak. A nők nagyobb része azonban egri emberek özvegye. Ezek tehát, mint afféle vörös boron erősödött, tüzes, magyar menyecskék, bizony nem nézték tétlenül, mikor a török az ő Jánoskájukat, Miskájukat ütögette.

A neveik: Kassayné Margit, Nagyné Orsolya, Törökné Anna (egri), Szabóné Anna, Mészárosné Örzse (egri), Vassné Katalin, Bertalanné Katalin (várbeli katona özvegye), Nagyné Dorottya (egri), Molnár Jánosné Apollónia (egri), Deliné Örzse (várbeli), Kassika Örzse (felnémeti), Molnár Ambrusné Apollónia, András diák neje, Ágnes (egri), Gyurkóné Margit (a Mekcsey szolgájának felesége), Nagy Balázné Dorottya, Abádyné Klára és Szörné Katalin, ez a maklári molnárnak a felesége.

Mondom, csak azok vannak megnevezve, akiknek Dobó adományt kért.

Ezekén kívül, a szegény sorsú sebesült vitézek névsorában is van egy női név. Azt mondja a lajstrom:

Margaretha consors Casparis Kochys una cum marito suo per pixidem et lapides vulnerata, merentur flor 4., et maritus vestem.

(Kocsis Gáspárné Margit a férjével együtt golyóktól és kövektől sebesült. Jutalmuk 4 forint és a férjnek ruha.)

A többi sebesült is csak 2-3 forintot kapott, pedig voltak köztük elegendő, akik vagy kezüket, vagy lábukat, vagy szemük világát veszítették, s nem egynek a megemlékezésénél odajegyzi Dobó: *perpertuus mendicus factus* (örökké koldussá nyomorodott).

A töröktől elvett zászlókat, köztük Ali basa aranyos-vörös zászlaját, az ostrom után való napon négytagú küldöttség vitte Bécsbe I. Ferdinándhoz. Névszerint: Vajda János, Iványi György, Somogyi András és Kőszegi Albert.

Ortelius Jeromos, aki az esemény után talán tíz esztendőre került a bécsi császári udvarhoz íródiáknak, eleget hallhatott ottan azokból a történetekből, amelyeket a négy vitéz az ostromról elbeszített, s a kezén is foroghattak a Dobó jelentései; Dobót pedig minden bizonnyal személyesen is ismerte. Az Ortelius terjedelmes magyar-török harci krónikájában az egri nőkről ezeket olvassuk:

...auch die Weiber mit Steiner, siedheissem Wasser, Bechkräntzen und dergleichen zuliessen, und dem Feind gwaltigen Abbruch thäten, und sich nicht als Menschen, sondern als grimmige Löwen und Bären erzeugten.

Magyarul folytatom az idézett hely szavait:

„Többek között egy asszony a leányával együtt ott volt a bástyán, a harcoló férj mellett. Mikor ez golyótól találva holtan rogyott össze, nem akarta addig elvinni, míg érte bosszút nem áll. Elkapta a kardját és pajzsát, s hamarosan három törököt küldött a másvilágra. Csak ezután ölelte föl a férje holttestét, és vitte a templomba, később pedig a temetőbe.

Egy másik asszony - így folytatja Ortelius - követ vitt a fején, hogy az ellenségre vesse, azonban a fejét szétlőtték. Ekkor a leánya fölragadta az anyja véréből pirosuló követ, és lezúditotta. Két török halt szörnyet a kő alatt, s még másik kettő is elterült.”

Hát talán ezt lehetne koholmányoknak nevezni, ha már valakinek az a nézete, hogy minden koholmány, ami szép, és amit csak egy történétíró állít egymagában.

De ha elgondoljuk azt, hogy abban az esztendőben, mikor a török föl akarta falni egész Magyarországot, s immáron Temesvár, Szolnok, az egész Alföld, az egész Duna melléke a hatalmába került, s csak az egy Eger verte vissza a fölvidék kapujában a törököt, Bécsben ez az esemény oly nagy örömet kelthetett, hogy a négy egri vitézt kézről kézre kapdosták, és töviről hegyire elbeszeltették velük a negyvennapos viadalt.

Azután meg, hogy a későbbi esztendőkben Dobó is megfordult egynéhányszor az udvarnál, már hol mint ünnevelt hős, hol mint könyörgő rab, - az ottaniak aligha találtak a vele való beszélgetésre érdekesebb anyagot, mint azt a híres ostromot, amely a török-magyar harcokban a legragyogóbb diadallal végződött.

Ortelius Jeromos tehát, amit az egri nőkről följegyzett, a bécsi udvarban hallhatta, s valószínűleg magától Dobótól is.

Vajon föltehető-e egy osztrákká vált németről, aki a kétfejű sas rezidenciájában lakik, hogy adatokat kohol a magyar dicsőség megörökítésére!

IGAZÍTÁSOK ATILLA TÖRTÉNETÉN

Atilla történeteit forgatom. Egynéhány pontot találok bennük, amire fölívom a magyar történétírók, tankönyvírók és történelem-tanítók figyelmét.

I
Hol lakott Atilla?

A székelők azt mondják: Erdélyben, Udvarhelyen.

Bél Mátyás azt mondja: Moldvában.

Révész Imre azt mondja: Debrecenben.

S még több vélemény is van: Jászberény, Balmazújváros, Ete komáromi falu, Dombegyháza, Kerekudvar, Gyula, Óbuda. Ez mind vetekszik a dicsőségért, hogy Atilla ott lakott.

Legutóbb meg (tavaly) a hódmezővásárhelyi tudós református pap állott elő, és rámutatott a város mellett kerekülő földhányásra, hogy ott lakott Atilla.

Én se fogom kikrétázni azt a helyet, ahová az Atilla emlékoszlopát kell állítani, de a tudománynak és a néphagyománynak egy feltűnő találkozását mégis örvendve bámulom.

Salamon Ferenc 1880-ban elővette a cirkalmát, a török és a magyar térképet, meg Priszkoszt. Pontról pontra ment Priszkosz adataiban, és számról számra mérte a két térképet. Így követte Priszkosz nyomait, mígnem megállott Szeged városánál:

- Itt lakott.

Ugyanezen időben, Salamon számításairól mit se tudva, egy szegedi postahivatalnok: Kovács János, aki az életét Szeged népének tanulmányozására szentelte, azt írja bele a gyűjteményébe: a szegedi népben az a hagyomány él, hogy Atilla Szegeden lakott. Írok Kovács Jánosnak, hogy nem valami ma született, tréfás ötlet-e ez?

Azt feleli:

- Annyira régi és elterjedt vélemény ez a szegedi kunyhókban, hogy már Dugonics is följegyezte.

Én is ismerem valamennyire a szegedi népet, s tudom azt, hogy alig van hazánknak olyan vidéke, ahol annyi analfabéta parasztember élne, mint ottan.

Ezeknek szellemi tápláléka a népköltészet, a közmondások és a hagyományok.

A magyar történetírásban Hunfalvinak Batu káni szerepe volt: földült és elégetett minden hagyományt. A hun rokonságot merőben megtagadta, s Atilla magyari dicsőségét beledobta az Akadémia szemetes ládája.

Csak az utóbbi években akadt egy Nagy Géza, egy Thury József, hogy az örökké cáfolt, nagyérdemű tudóst, Vámbéryt ne is említsem - ezek bebizonyították, hogy Hunfalvi piromániában szenvedett, s hogy igenis a mi régi történetíróink szava az igaz: a hunok rokonaink és elődeink voltak, s Atilla öröksége valóban örökségünk nekünk.

Hát így a hagyományok becsét se lehet fitymálnunk, s különösen bizonyító erejűek az apáról fiúra szálló mondák és hagyományok, amikor történelmi számítások találkoznak velük.

Én bizonyosnak tartom ezek után, hogy Szeged volt Atilla városa.

Az a kövér föld, az a sok pogány dülönév, ami a város határában van, az a sok pogánykori sír, amelyre ott időnkint akadnak, mind megerősíti a véleményemet.

De megnéztem a térképen a vásárhelyi sáncmaradványt is. Elég egy pillantást vetni reá, hogy az ember a fejét rázza reá. Nincs víz ottan. Atilla népének rengeteg sok lova volt. Hiszen a csatába vezeté-lovakat is vittek, s magának Atillának és a főuraknak a ménese - Priszkoszból kivehetőleg - akkora lehetett, amekkora hazánkban ez idő szerint aligha van.

Hát még a sok tehén, meg a sok birka! Még a szegényes sátnak is volt egy-két tehene és egy kis birkanyája. A gazdag hunoknak meg csordája, ménese, kondája, nyája nagy lehetett.

Gondoljuk meg ezeken kívül, hogy a hunok szerették a fehér ruhát, s volt is rabszolgájuk bőven, hogy a tisztaság minden pompájának áldozhattak.

Hát az ilyen sok vízzel élő nép nem lakhatott egy-két kút körül, pláne olyan vidéken, ahol minden kút vize rossz.

2

Kézai becsülete

Történetíróink Kézait rendesen a polcon hagyják, mikor Atilláról írnak. Priszkosz a szemtanú és Jornandes a hitelt érdemlő, mikor Atilláról van szó.

Azt hiszem, Kézai főképpen abban szegte a megbízhatóságát, hogy Atilláról többek között így ír:

Egy sátra olyan híres és pompás vala, hogy csudálatosan összekapcsolt aranylemezekből lévén összealkotva, az ember tetszése szerint szétszedhette s újra egybe állíthatta; vert munkájú aranyoszlopai kapcsokra jártak, középen azonban üregesek voltak, s eresztékeiknél bámulatos mívű drágakövekkel voltak egybefoglalva... Az aklok készsége bársony- és bíborból való, királyi székei aranyból és drágakövekből valának készítve; asztala és konyhaedénye is arany vala. A legtisztább aranyból, csudálatos munkával készült ágyat hord vala magával a táborban.

A történetírók erre sutba vetik Kézait, és azt mondják:

- Mese!

S mi meg elfogadjuk, amit a történetíróink mondanak, mert hiszen a maguk mesterségét ők jobban értik, mint mi, akik másnemű foglalkozásunkban csak éppen időnkint könyökölhetünk be a tudomány kerítésén, s nem bírálunk semmit, hanem gyönyörködünk mindenben, amit megérthetünk.

Aztán hát csakugyan itt van a megcáfolhatatlan Priszkosz, aki Atillát szemtől-szemben látta, vele egy asztalnál evett, és beszédét hallotta. Ez a becsületes görög úr azt mondja, hogy Atilla fatányérból evett és fapohárból ivott.

De toljuk félre az ötödik század kulisszáit, és tegyük helyére a tizenötödikét. Gondoljuk, hogy Mátyás királyról nincs feljegyzésünk, csak a házassága után való évekről.

Azt fogjuk tudni, hogy Mátyás király olasz ember volt, házánál olasz inasok forogtak, asztalainál olasz énekesek fűjták a funikulát, és olasz tudósok lebzseltek körülötte.

Most kiásnak valamelyik levéltárból egy olyan írást, amely arról szól, hogy Mátyás udvara merőben magyar volt: inasai, lantosai, tudósai mind magyarok; háztartása magyar, életmódja magyar, beszéde magyar.

Történetíróink mosolyogva vonnak vállat, és elvetik az írást:

- Mese! Bonfinius a szemtanú, a Mátyás király évdíjas história-írója. Az csak jobban tudta.

Pedig hát mind a kettő igaz. Mátyás király magyarosan élt a házasságáig, olaszosan a házassága után.

Mért ne történhetett volna Atillával is, hogy azokban a napokban, amikor Priszkosz nála járt, egyszerűen élt, aztán meg valamelyik felesége kedvéért egyszer csak aranytányérból evett, aranyágyba feküdt, aranytálból mosdott.

Hiszen az ember az isteneit is megváltoztatja az asszonya kedvéért (tanúim rá a magyar ősök), hát a házi szokásait hogyanne változtatná meg, ha az asszony ezt kívánja.

Azt meg éppenséggel természetesnek tartom, hogy amikor hadjáratba indul, szép aranyos sátort visz magával, olyanfélét, mint amilyen Nagy Szolimán császáré volt Buda alatt. Az a sok szövetséges nép, az a sok nála forgó fejedelem, követség hadd lássa, hogy Atilla úr, s nem afféle lyukas bocskorban járó, ingetlen király, mint amilyen a nomád népeknél abban az időben elég találkozott.

De nem is ez a fő: az a hiba, hogy ezen eltérés miatt az egész Kézait elvetik. S többek között említésre méltónak se tartják azt az állítását, hogy a katalaunumi csatát Atilla megnyerte, mert így mond: amint a vízi-gótok királya elesett, „a többi király futásnak eredt, s e naptól fogva emelkedett föl osztán a hunok s Attila király lelke, s félelem szállotta meg a föld kerekiségét”.

Kézai eltűnt régi kéziratok és feledésbe oszlott hagyományok alapján írta meg a maga történelmét. Kétségen kívül sok az ocsúja, de sok a tiszta búzája is.

Bizonyára akad majd ember a história-íróink között, aki majd egy napon leveregeti ez ócska munkáról a port, és odateszi az íróasztalára: megjegyzi benne a másolók hibáit, a népköltészetből eredő túlzásokat; ami meg érték, azt beilleszti a történelmünkbe.

3

De hát ki nyerte meg a katalaunumi csatát?

Minden történelemben azt találjuk, hogy Aëtius. Vagy pedig azt, hogy a csata eldöntetlen maradt. Nézzük meg akár a latin, akár az olasz, akár a francia, akár a német világtörténelmeket, mindenütt Atilla kudarca van följegyezve. De ezt találjuk a magyar történelmi munkákban is, az iskolai könyvekben, szóval mindenütt. Az Athenaeum új tízkötetes történelme is azt mondja: Az ütközet eldöntetlen maradt. A most megjelenő Marczali-féle világtörténelem is azt mondja: Atilla kudarcot vallott.

Atilláról a legteljesebb munkát Thierry írta meg. Ez a francia tudós az élete felét fordította erre a munkára. Minden forrást fölkutatót, minden morzsát összehordott, minden véleményt ceruzahegyre vett, szóval olyan munkát végzett, hogy ha valaha Atillának szobra lesz Magyarországon, oda kell faragtatnunk valamelyik sarkára Thierryt, amint a kezében tollat tartva, bámulattal néz föl Atillára.

Kívüle a legfőbb forrásmunka Jornandesnak az írása, illetőleg másolata Kassziodorusz papirosaiból, amelyek már elkallódtak. Ezt azonban Thierry minden szavával beleírta a maga történelmébe.

Nem csodálom, ha a magyar történetírók levett kalappal dolgoznak ebből a munkából, és ha a magyar tankönyvírók is azt mondják: Tisztelet Péternek, tisztelet Pálnak, tisztelet minden magyar földön termett históriaírónak, de Thierry Atilla főajtónállója, Thierry az ötödik század főtitkárja.

Olvasom benne a kataiaunumi csatáról a következőket:

1. A Jósok Atillának rosszat jósoltak. Atilla másnap mégis elővezeti a seregét.
2. A két had között egy domb van, amelyre Thorizmund előbb följut, mint a hunok.
3. Atilla hosszú beszédet mond a hunok előtt. (És ez szóról szóra föl van jegyezve Jornandesnél, s Thierry kijelenti, hogy el kell hinni.)
4. Atilla maga áll a hunok élére, s így kezdődik a csata.
5. A küzdelem oly iszonyú, hogy a vér a patakot megárasztja, mégpedig annyira, hogy szekereket sodor el.
6. Este a sötétség miatt abbahagyják a csatát. Atilla annyira fél egy új támadástól, hogy nyergekből máglyát rakat: megégeti magát, ha Aëtius betör a szekérkörbe.
7. Aëtius éjjel elhagyják a vízi-gótok, mert a királyuk meghalt. Aëtius ebbe beleegyezik, s reggelre ő is elvonul.
8. A csatateret 165 ezer halott borítja.
9. Atilla még egynéhány napig ott marad. Azután mikor megindul, „Aëtius némi távolságban követi Atilla seregét, hogy rablásait gátolja s hogy reá csapjon, ha ki találna tért az útjából”.
10. „Atilla hadjárata eszerint megbukott.”
11. „Az eredményt a császárság Aëtius bölcsességének és lángeszének köszönhette.”
12. A csata nyár végén volt. Tél derekán Atilla Rómának indult.
13. A pápa eléje ment könyörögni, hogy forduljon vissza, és fogadjon el bizonyos évi adót tőlük.

Íme, csak a fő pontok, amelyeket különben mindenki ismer. De nézzük csak ezeket a pontokat közelebbről, különösen mi magyarok, akiket Atilla élete minden más nemzetnél jobban érdekel.

A csata előtt a papok jóslatot mondanak. Ez természetes. Ma asztalt táncoltatunk, akkor juhlapockát néztek. Minden korban hittük, hogy az elköltözött lelkek időnkint körülöttünk lebegnek s bizonyos módokon érintkezhetünk velük; csak a kérdés formája változott.

A sátor előtt ég a máglya. Atilla a sátor belsejében ül. Mellette állnak a szövetséges királyok, a vezérek, az íródeákok.

És a táltosok kimondják, hogy:

- Király uram, bizony azt ízenik az égiek, hogy jobb lett volna nem születni. Különben az ellenség vezére is elesik.

Priszkosz írásaiból látni, hogy Atilla rendkívül eszes ember volt. Elméje áttündöklök a fakó hasábokon, s alakja, amint kiemelkedik a koporsóból, elhomályosítja Európa minden hadvezérét, magát Napóleont is. Megértjük, hogy ennek az embernek a lelke úgy tartotta össze a hun népet, mint a gyöngyfüzért a fonál. (Szét is omlott a nemzet, mikor meghalt.)

Itt a katalaunumi síkon Thierry-Jornandes egy bárgyú kalmukot mutat be nekünk Atillában, akinek annyi stratégiai tudása sincs, mint a legutolsó kanász-káplárnak. Mert hiszen azt

minden korban, minden hadvezér tudta, hogy a sereg önbizalmát fönntartani első föltétele a csatanyerésnek. Egy Lacombe nevű francia most februárban megjelent munkájában (*La guerre et l'homme*) tömérdek példát sorol elő, hogy milyen csekélységek rémítik meg olykor a katonaságot, s teszik a harcra képtelenné. Csak éppen Atilla nem tudta ezt, az a zseniális hadvezér, aki soha csatát el nem veszített, aki barbár létére erejével és okosságával adófizetésre kényszerítette a gőgös és óriás római világbirodalmat?!

És föltehető a papokról, hogy ilyesmit jósoltak, még ha a jelek ilyesmit mutattak is?

A papok jóslata és a szellemek nyilatkozata minden időben a kétértelműség formáját kereste. Hát még egy világdöntő csata előtt, amikor az egész Európa népe ott áll két hadban a csatamezőn! Inkább elhiszem azt, hogy Atilla karóba húzással fenyegette a papjait, ha rossz jóslatokat mondanak, mintsem azt higgyem, hogy így elrémiteni engedi magát és a seregét a csata előtt.

De jól van. A hunok másnap rendbe állanak. Lovas katonák, tehát nem sűrűn állanak. Vonaluk legalábbis akkora, mint a Margitszigettől a Csepel-sziget, de lehet, hogy kétszer ekkora.

A másik sereg is fősorakozik.

Az idegek feszültek, mint a fölvont íj. Atilla ahelyett, hogy parancsokat osztogatna s terveket forgatna a fejében, áll a sereg előtt, s díszes alkalmi beszédről gondolkodik.

Ki is vág egy szép cifra beszédet, hogy a Nemzeti Kaszinóban se mondanak különbeket.

Hány ember hallgatja ebben az órában, amikor a halál kongatja a szíveket, s hány sztenográfus jegyzi, azt se Jornandes, se Thierry nem mondja meg, csak éppen közli a szónoklatot tudós pontossággal mind a kettő.

A hadvezérek rendesen valami magas helyen állanak, s onnan intézkednek, hogy melyik csoport hogyan mozogjon. A hadsereg mérföldekre nyúló téren mozgó egy-test. A vezér személye az agy, amely mozgatja a tagokat. Az ő két szeme lát mindent. Itt támadás kell, amott segítség; itt visszavonulás, amott kanyarodás; itt gyors figyelmeztetés az ellenség cselére, amott gyors intézkedés egy cselre nyíló alkalomra, amely az ütközet kockáját fölfordíthatja.

Atilla minderről nem tud semmit. Nem igazgat ő, se nem vigyáz; ha bekerítik, nem bánja; ha szétszakítják a seregét, nem törődik vele, odaáll az óriás had elé, mint a fonó-mesék királya. Az embernek csak éppen hozzá kell értenie, hogy a markába pök és elrikkantja magát:

- Utánam, azt a rézcsákányát ennek a sok zsíros rómainak!

Hát ez festői jelenet kétségtelenül, de nem így lehetett ez. Atilla a csata megindulását és a csapatok kifejlődését bizonyára magaslatról nézte, s ha azután ő maga is harcolt - ha harcolt! - ez kétségtelenül egy kedvező állás kihasználásáért történhetett, és csak finálé lehetett az ő hadvezéri működésében, nem pedig minden cselekvése.

Ám olvassuk a Hunyadi csatáinak leírását. Sohasem elegyedik ő addig a harcba, amíg a csata annyira ki nem alakul, hogy egy állás következtében döntésre nyílik alkalom, vagy pedig csak akkor, amikor már a győzelem bizonyos, és csak a maradék ellenállást kell szétverni.

Az is furcsa egy kicsit, hogy Atilla mindjárt Galliába érkezésekor gondosan kijelölte a csatateret, s fölállította a táborjelző karókat, de lám, a két sereg között levő dombot csak akkor veszi észre, mikor már Thorizmund elfoglalja, s akkor kapkod, hogy az övé legyen.

Ez is hiteles adat.

De mindig furcsábbak ezek a hiteles adatok:

Lám, a csatának az esti sötétség vet véget. Nincs holdvilág, s talán csillagok sincsenek. A világ réme, az emberi testben élő oroszlán bezárkózik a szekérvárba, és dideregve, a fogát vacogtatva mondja:

- Dicső hun nép, hordjátok hamar nyereteket össze, mert én félek. Bizonyisten tűzbe ugrom, ha az a gonosz Aëtius még egyszer megtámad. (Fertur autem desperatis in rebus praedictum regem adhuc et in supremo magnaminem, equinis sellis construxisse pyram, seseque, si adversarii irrumperent, flammis injicere voluisse, etc. Jornandes Cap. XL.)

Az ember elálmélkodik az ilyen állítások olvasásakor. Az író volt-e már nagyon öreg, vagy az olvasóit képzelte nagyon fiataloknak - nehéz megérteni.

Képzeljük el Zrínyi Miklóst, hogy az utolsó órájában így szól:

- Fiaim, elgyengültünk, és én félek. Rakjatok tüzet az udvaromon, én inkább beleugrok, hogysen a török kezébe jussak.

De Atilla üldözés nélkül jutott vissza a táborába, s annyira nem volt megtörve, hogy mikor Thorismund a csapataival tévedésből a hun táborhoz közelít, innen azonnal nyílzápor száll rá.

A hunok a jelek szerint másnap folytatni akarták a csatát. Én azt hiszem, hogy a Frimm-intézet növendékein kívül nincs ember, aki elhinné, hogy Atilla ily módon bátorítja vala a népet a küzdelem folytatására, vagy hogy ő bármily véres körülmények között is remegő nyúlnek mutatja magát a hunok előtt.

Azonban Aëtius nem támad.

A vízi-gótok királya meghalt. A gót seregnek egyszerre sürgőssé válik a hazamenetel. Riolacci szerint ezek a gótok hatvanezren voltak (*Le camp de Chalons*, Paris. Librairie militaire. 1865), a római derékhad ugyanennyi, burgund harmincezer, frank harmincötezer, alán tizennevezezer. Ahogy a gótok szólnak Aëtiusnak, ez beleegyezik a távozásukba. Még csak azt se mondja nekik, hogy pihenjete, holnap is ráértek. Eleresztí a legnagyobb erejét, a jobb kezét. A gótok meg se mosdani nem kívánnak, se törölközni, se pihenni; részt se követelnek a zsákmányból, hanem a vak sötétségben tüskön-bokron át nekiindulnak a hazájuknak.

Hát a győző Aëtius mit csinál?

Annak is egyszerre sürgőssé válik az elmenetel. A borzalmas munka után, amikor az élők is halálra fáradtak, nem engedi a katonáit lefeküdni, otthagya a sebesülteket is, a zsákmányt is a csatatéren; nem kell neki Atilla pénzes ládája, nem kell a sok gyönyörű hun paripa; még arról a dicsőségről is lemond, hogy a világ rettegett hősét láncra verve vigye magával, s vasketreben mutogassa Róma piacán. Elpárolog reggelre, mint a kámfor.

Ez a győző!

Atillát azonban, aki „kudarcot vallott”, ott találja a korán ébredő nyári nap a katalaunumi síkon, sőt ott találja másnap is és harmadnap is. Népe bizonyára összeszedi a tömérdek kincset, ami a halottakon van: gyűrűket, láncokat, drágaköves sisakokat, vérteteket, kardokat, drága harci köntösöket, sőt tán a jótalpú római sarukból is visznek haza egy szekérrel. A sebesülteket is kétségtelenül fölszedik, és akit nem nyomott nehéz seb, azt szekérre rakják, kötéssel látják el.

Sőt, most már az se lehetetlen, hogy a csatatéren heverő rossz nyergekből máglyát raknak, s elégetik rajta az elesett főurakat.

A vértől megáradt patakot is tisztelettel kénytelen vagyok alacsonyabb vízállásra szorítani. A vér részint beivódik a földbe, pláne ahol lópatkó szaggatta föl, részint pedig megalszik öt perc alatt.

Legfeljebb azt hiszem el, hogy százhatvanötezer halott maradt a mérföldekre terjedő csatatéren, ámbár némi kíváncsisággal keresem azt az angolt, aki megolvasta őket.

De hát íme, Atilla is fölszedelőzködik és útnak indul. Honnan a pokolból terem elő megint az az ádáz Aëtius, hogy egyszer csak ott van Atilla serege mögött és kíséri, mint a szigorú apáca a növendékeket, kíséri heteken s talán hónapokon át, Atilla pedig, az oroszláncsorda fő-orozslánja, engedi, hogy az ellenséges hadsereg a háta mögött járjon, belekapdosson a hadba, vagy pedig debreceni karikással csördítsen azon hunok nyaka közé, akik az útról letérnek.

És most jön a fő kérdés:

A csata Riolacci szerint szeptember 14-én volt. Hogyan van az, hogy az ereje-vesztett Atilla csak éppen hogy megabakoltat, s rögtön megindul a világ legnagyobb birodalma ellen - „tél derekán”? - írja Thierry.

Nincs ágyúja se, de azért megszállja Akvileját, amely Thierry szerint akkor „egész Itáliának legnagyobb és legerősebb városa”, és odább egy lappal: „Akvilejét akkor bevehetetlennek tartották.”

Csak a legyőzött Atilla nem tartja bevehetetlennek. Elveszteget ott három vagy négy hosszú hónapot, s ezalatt a győztes Aëtius nincs sehol. Elnyelte a föld talán? Vagy ha a föld el nem nyelte, hol van a serege? Hiszen négy hónap alatt csak nem öregedtek meg talán annyira, hogy betették volna valamennyiüket a honvédmenházba?

Erre a tudós történelem azt mondja, hogy: De igenis megvan ő, és megvan a serege is, csak hogy Rómában vannak.

Mármost előre égne borzad a hajunk: várjuk, hogy robban ki Róma falai közül a hős Aëtius, és hogyan törí pozdorjává ezt a lóhúson nőtt, átkozott pogányt, aki szörnyű leveretése után föltámadni bátorzkodott.

De íme, Atilla már bevette s lerombolta porig Akvilejét, s Aëtium még mindig nem látjuk.

Már nyár dereka van, s Atilla Milánót ostromolja.

Aëtius nem robban elő.

Már föl van dülva Milánó is. Atilla faltörő kosai Páviát döngetik.

Aëtius nem mozdul.

Atilla halad beljebb: omlik előtte Verona, lángol előtte Mantua, földúlja Bresciát, kirabolja Beramot. Már Cremona is oda van, s most Atilla Róma felé csörgeti véres fegyvereit.

S Aëtius borzalmas kirohanása még mindig nem történik meg.

De ő helyette, íme, kivonul egy másik sereg. Réz-sasok helyett templomi zászlók, hadikürtök helyett zsoldárénekek, kardok helyett tömjénes thuribulumok, s a rettenetes Aëtius helyett egy szelíd, sovány, agg ember: ruhája templomi, a fején tiara, a kezében oltári szentség.

S a nagyméltóságú egyházi fejedelem térden állva és sírva könyörög a lóhúsevő barbárnak, a kutyafejűnek csúfolt, szarvakkal festett Atillának, hogy kegyelmezzon meg a hatalmas nyugat-római birodalomnak, mert nagy a kétségbeesés: adjon békét évenként fizetendő bármilyen adóért.

S Atilla visszafordítja a lova fejét a Tisza felé.

SZEGÉNY EMBER KÖNYVTÁRA

Aranykoszorút nektek, akik a népkönyvtárakat megalkottátok! A tenyereteken viszitek be a lángot a kunyhók homályába; jövődönk műveltségének magvát hintitek a nép közé; emelkedő utat csináltok a következő századoknak.

De a kezdésben van egy kis hiba. Nem nagy hiba, de mégis hiba. Ahogy a könyvek jegyzékét forgatom, több jóakaratot látok, mint népismeretet. A könyvösszeállító bizottság csak kívülről ismeri a szűrt: nem tudja, hogy a nép mit olvas, és hogyan olvas. Nem kérdezte a néptől: - Mit óhajtanál olvasni? - hanem azt mondta a népnek: - Ezt olvasd!

A szétoztásban is hiba van: sok könyvet adnak, kevés helyre. Egyik község kap ezer könyvet, a másik meg nem kap egyet se.

Mi a csudának Körnöcbányára, Győrbe, Csabára, Dorogra, Kaposvárra, Szakolcára, Ungvárra kétezer koronás könyvtár, amíg vagy hússzezer szegény falu és tanya is van, ahova egy könyv se kerül!?

A mi népünknek nem kell sok könyv; inkább kevés, de tartalmas. Mert, tisztelt világosító bizottság, a parasztember nem úgy olvas ám, mint mi! A paraszt nem futó-szemmel olvas, s nem gyűr az elméjébe egy nap egy könyvet; sem az egyik könyvvel ki nem tolja a másikat az emlékezetéből. A parasztember baggadozva megy egyik mondatról a másikig; a szavakat megrágja, a mondatok értelmét lassan emészt. De az éhsóvány lélek magába is veszi ám aztán az utolsó ízcsekkéig az olvasmányt, és benne marad. Olyan a lelke, mint az először szántott őstalaj: minden mag szélesen gyökeredzik benne és terebélyesen hajt.

Gyermekekoromban volt alkalmam látni, hogy egy-egy községben, egy-egy tanyán mint nőnek fel nemzedékek egy könyvön. Egy helyen a Gvadányi *Rontó Pálja* volt az a könyv, másik helyen a Haller *Hármas históriája*., harmadik helyen a *Demokritosz* című régi magyar anekdota-gyűjtemény; egy helyen meg a Szakál Lajos *Cimbalom* című verseskönyve volt a falu szellemi kincstára.

Mindezek a könyvek zsírosak, foltosak, gyűröttek, szakadozottak voltak már, s a tulajdonosuk mégis folytonosan el-elkölcsonözte.

Micsoda esemény, micsoda piros betűs nap lenne az ilyen helyeken, ha tíz könyvet, tíz bőrbé kötött, jó könyvet juttatna hozzájuk az állam! Az állam, ez a láthatatlanul fölöttünk lebegő Valaki, akinek kezét csak akkor érezzük, mikor végrehajtás jön ránk vagy finánc, vagy mikor a Jancsit viszik katonának.

Tíz könyv! Hiszen ez tíz aranyrúd! Kincs, amelyből mindenki kap, s amely soha el nem fogy!

Ez a jól kiválasztott tíz könyv nagyobbát emelne az ügyön, mint a polyvasan összeállított százkötetes és ezerkötetes könyvtárak. Kezelési gondok nem járnának vele, s lassankint szaporodhatna is ajándékozással vagy vétellel.

De nem egy-koronákat kell ám kívánni olvasódíjúl!

Tudja-e a tisztelt Országos Tanács, hogy mennyi egy korona faluhelyen s a tanyákon? Mennyi egy korona ott, ahol csak vasárnap húznak csizmát, ahol egy kalapot négy nemzedék visel, ahol megcsókolják a véletlenül földre leesett kenyérdarabot, s ahol egy másfél forintos temetés negyedévekre kiható erszényszorítást okoz!? Nagyságos-nagy pénz! Ezért a pénzért öt napig szedi a konkolyt a parasztfiú; ezért a pénzért négy vasárnap eszik húst a paraszt; ez a pénz egy esztendőre elég sóra; ezért a pénzért ötször foltoztatja meg a csizmáját.

Nincs az a paraszt a világon, aki egy koronát fizessen könyvért, olvasásért!

Hiszen tudom, jól tudom, hogy az Országos Tanács a régi végvárok módjára akart szanaszét kulturális központokat csinálni: nagy gondolat is ez, szívesen meghajlok előtte, de elég, amit hét esztendő alatt áldoztak ennek a gondolatnak. Most már le a zsilippel! és eresszük a folyót a nagy mederből az apró erekbe! Adjunk a népkönyvtárak évi 20-30 ezer koronájából a népnek, az irodalomtalan, könyvetlen népnek ezentúl, s ne a városoknak.

A városokban élő nép más úton-módon is hozzájut a könyvhöz. A falvakban, tanyákon élő nép nem jut könyvhöz, csak kivételesen. Ezeknek való tehát a népkönyvtár.

A könyvtárakat háromféle csoportba osztották: kétezer koronás, ezer koronás és félezer koronás vagy ezeknél valamivel kisebb könyvtárakra. Ez utóbbiak időnkint átcserelelik a maguk könyveit a szomszédos könyvtárral.

Érdeklődéssel nézem a jegyzékeket, hogy micsoda könyvek jutnak a legkisebb könyvtárakkal a nép közé. Találom köztük ezeket:

Bellamy Edward: *Visszapillantás*. - Bulwer Lord Lytton: *Párizsiak*. - Cervantes: *Don Quijote*. - Doyle Conan: *Doktor Holmes*. - Sparks: *Washington élete*. - Burnett: *A kis lord*. - Csehov elbeszélései. - Daudet: *Tarasconi Tartarin*. - Goldsmith: *A wakefieldi pap*. - Münchhausen kalandjai. - Swift: *Gulliver utazásai*. (Két példányban.) - Defoe, Saint-Pierre, Shakespeare, De Amicis, Dickens, Beecher Stowe, Zschokke, Braidwood, Holybake, L'Hullier, Mathews, Schulpe, Sparks, Tissandier, Young, Feuchtersleben, Salzmann, stb. művei.

Mindezek jó könyvek. De vajon ezek valók-e kezdetnek? Ezek valók-e arra, hogy a magyar nép első olvasmányai legyenek? S mit gondol a tisztelt Országos Tanács, hogyan fog a nép nyelvében forgalomba kerülni ez a sok idegen név?

Már hallom a beszélgetést a templom előtt:

- Olvasta-e kend Zsákospejárénak a Tzoriolánussát?

- Nem, én most a Dony Kvikszotte kalandjait olvasom. Ez nem olyan szomorú, mint a Sájnt Pijerre könyve.

- No, ha a vidám könyvet szereti kend, a vakafijeldi papnak a könyvét olvassa meg.

Át kell írni ezeket a könyveket. Szakítanunk kell végre-valahára azzal a dohos felfogással, hogy az ismert idegen neveket idegen köntösben tiszteljük. S minek addig ezek a könyvek, míg nincs a könyvtárban Thaly Kálmán *Bottyán János*-a, *Ocskai*-ja, a Történelmi Társulat kiadásában megjelent sok szép életrajz: Mátyás király, Békés Gáspár, Anjou Mária, Beldy, Zay, Szency-Molnár, Rákóczi György, Thurzó, Csák Máté, Kun László, Pázmány stb. stb.

Drágák? Legyen inkább kevés a hazai könyvünk, mintsem sok, idegen. Népkönyvtárba drágák talán a Tóth Béla könyvei is: a *Magyar ritkaságok*, *Mendemondák* és *Szállóigék*, de nem többet érnek-e nekünk, mint akár egy boglya Münchhausen és Tartarin? Nem kellene-e ott lennie minden könyvtárban a Chernel-féle nagy *Madárkönyvnek*, is? Nem értékesebb-e nekünk sok idegen könyvnél az Apor könyve? Kövály *Történelmi regéi*? Orbán Balázs *Székelyföldje*, vagy hogy egy sokkal olcsóbb könyvet mondjak: ott van az antikváriusok irodalmi lomtárában mindenféle a Nagy Miklós-féle, Magyarország képekben című igen becses és érdekes, nagyon is népnek való könyv. Hát a népköltési gyűjtemények? Fischer Petőfi-életrajza? és még néhány száz stb.

Nagy elképedéssel látom, hogy a Biblia nincs meg egyik népkönyvtárban se. Nincs meg az a könyv, amely a Mindenki könyve, a könyvek könyve, az emberi lélek legnagyobb alkotása; a könyv, amely hídul szolgál mindenütt és minden időben az állatiaságból az emberiségbe; a könyv,

amelynek terjesztésére külföldön milliókat szentelnek, amely első helyen áll a világ minden könyvtárában.

Miért hagyták ki?

Nem hiszem, hogy feledékenységből, mert hiszen munkájukat mindenben a gondosság jellemzi. Meglehet, arra gondoltak, hogy ez úgyis sűrűn forgó könyv. Tévedés. Csak a protestáns családoknál van meg. A katolikus falvak és tanyák csak hírből tudják, hogy van a világon. Tessék megpróbálni! Hiszen nem drága könyv. Tíz forintért száz kötetet adnak belőle. Biztosítom a tisztelt Országos Tanácsot, hogy egyik könyv se lesz kapósabb azokon a helyeken, ahol eddig a szublimis irodalmat egyedül Szent Genovévában ismerték.

Az csak mese, hogy a római egyház tiltja a Biblia olvasását. Ma már nem tiltja. Az egyház maga is kiadta magyarul. Persze ez a kiadás nem olcsó. Ha egy borjú ára nem is megy rá, rámege bizonyosan egy birkáé.

De a két Biblia között csak néhány szó az eltérés, és ez a néhány szó az áldásos tartalmat nem érinti. Biblia azonban kell. Biblia nélkül a népkönyvtár fejetlen.

Szükségesnek tartom ezen kívül, hogy írassunk egyenesen a népkönyvtáraknak egy ilyen című könyvet: *Csízio*. A váza ugyanaz lehet, ami a ponyván forgó csízioé, de persze át kell nemesíteni, ki kell bővíteni. Ez a könyv elmaradhatatlan a magyar népkönyvtárakból.

Szeretném a népkönyvtárak számára, a nép nyelvére átíratni a Pallas-lexikont is. De tudom, hogy ez csak jámbor álom. Sok pénzbe kerülne; legalábbis annyiba, amennyit Szent István napján a lovaknak adunk.

Ennél talán megvalósíthatóbb lenne két antológiának a kiadása. Olyanféle gyűjteményt gondolok, mint a Mackay-féle *1001 Gems* (London. G. Routledge). Egyet a hazai írók műveiből csinálhatnánk, egyet a külföldi írókéból. De ez utóbbit se budapesti magyar nyelven.

Ezek az antológiák több kötetre is terjedhetnének.

Végül ott legyen minden könyvtárban a Büntető törvénykönyv is. Mert vidéki hírlapíró koromban mindig fellázadt bennem az igazságérzés, mikor láttam, hogy a nép közül való vádlott a büntető törvény nem ismerése miatt került bajba, s a bíró zord fenséggel kiáltja oda neki:

- Törvény nem tudása nem mentség!

Két könyvet szeretnék kivetni az eddig felállított népkönyvtárakból: az egyik Bellamy *Visszapillantása*, a másik *Doktor Holmes kalandjai*. A nép nem úgy fogja olvasni e kettőt, mint mi. Nekünk Bellamy egy redengótos Plátó... *Doktor Holmes kalandjai* meg azért veszedelmesek, mert a nép nem a rendőri zseniálist fogja bennük bámulni, hanem a gazemberek furfangjait. A gazság tankönyve ez faluhelyen.

Az első tíz könyv alázatos véleményem szerint ez lenne:

1. Biblia.

2. Csízio. (Íratni javaslanám a régi Csízio nyomán egy orvossal, egy csillagással, egy gazdással és egy állatorvossal. Az ő írásukat azután öltöztesse magyar ruhába egy kiválasztott író.)

3. Petőfi költeményei.

4. Arany *Toldija*.

5-7. Jókai *Magyar nemzet történelme*. (Azt hiszem, maga Jókai is szívesen fogadja - ma már -, ha az utolsó lapot kivágjuk, mielőtt a népnek odaadnánk.)

8. Endrődi: *A magyar költészet kincsháza*.

9. Boross Mihály: *Boldogháza*.

10. Büntető törvénykönyv.

A további tíz kötet ez lehetne:

11. Gvadányi *Rontó Pálja*, új kiadásban.

12. Természetrájk. (Brehmnek egy rövidített kiadása. De nem tudóssal kell rövidíttetni.)

13. A világ népei. Íratni kell ezt is. (Olyanféle könyvet gondolok, mint a Verneau *Les races humaines*-je, de népiesebbet, sok képpel ellátottat.)

14. Magyar meséskönyv. (Akár a Benedeké, akár az olcsóbb, Kis nemzeti múzeum-beli.)

15. Thaly Kálmán: *Rákóczi ifjúsága*.

16. Haller *Hármas históriája*. (Új kiadásban, egyes részek kihagyásával, de a régi nyelven.)

17. Schreiner O.: *Halket Péter közkatona*. (Olcsó Könyvtár.) Az idegen szavak átmagyarosításával.

18. Gracza: *A magyar szabadságharc története*. (Drága könyv, de a vagyonos végrendelkezők hazaszeretetére is lehet számítanunk.)

19. Fiammarion *Csillagászatának* rövidített kiadása.

20. Antológia a magyar és a külföldi próza-irodalomból. (Ennek a mozaik munkának az összeszedését nem egy emberre való bízni, hanem százra. Csak az összeállítás lehet majd egy embernek a munkája.)

Remélem, sem az Országos Tanács, se pedig más nem érez e cikkemben gáncsolódást, vagy illetéktelen beavatkozást. A szívem a népé. Látom és fájlalom a nép elhagyottságát, elmara-dottságát. S valahányszor az állam nyájas arccal fordul a nép felé, öröm rezdíti meg a lelkemet.

Ez a hozzászólásom magyarázata.

ÚJ SZÁNTÁS, ÚJ VETÉS

Örömmel üdvözlöm ezt a vállalatot, amely századok mulasztását iparkodik pótolni. Nagy parlag az, uraim, amelynek nekieresztjük az ekét, és kezdetben nagy követ kell kimozdítanunk. Talán nem is alkalmas időben kezdtük, de így is jobb, mint sehogyan.

Az első barázdába, íme, én is vetek egynéhány szem magot.

Hachette ideai almanachjában van egy térkép, amely feltünteti, hogy melyik országban mennyi ember nem tud olvasni. A mi hazánk népét megdöbbenő arányban előzi meg Ausztria is. Hát még Németország, Finnország, Svédország és Norvégia!

Nálunk a térkép szerint száz ember közül negyvenhét nem ismeri a betűt. Franciaországban és Finnországban csak négy ember akad száz között, aki írni, olvasni nem tud. A svédek és norvégek országában már nem is lehet száz ember között keresni a tudatlanság képviselőit. Náluk ezer között mindössze nyolc ember találkozik olyan, aki nem ismer betűt. A német meg még ezeknél is előbbre áll: csak öt analfabéta jut ezer olvasni tudóra.

Pirulva kell látnunk, hogy még az amerikai Egyesült Államok néger lakossága is műveltebb a magyarnál. Ott negyvennégy a tudatlansági százalék. Tehát hárommal kevesebb, mint nálunk.

Mi az oka népünk elmaradottságának? - ne keressük azt, mert tisztelnünk kell apáink fejét. Azt kérdezzük inkább: hogyan juthatunk el hamarabb azon népek vonalára, amelyek a művelődésben bennünket megelőzték?

Erre az a legegyszerűsebb válasz, hogy meg kell néznünk Németországnak és Svédországnak a népművelési munkáját.

Míg ez meg nem történik, addig csak vélekedésképpen beszélgethetünk, tanácskozhatunk, tünődhetünk, hogy hol fogjuk meg a nyelét a munkának?

Nálunk a sötétségnek három az oka:

nincs elég iskolánk;

a templom hatása csak érzelmi;

a szülők tudatlansága akadék.

Hogy nincs elég iskolánk, ezen nem csupán az épületet értem. Az iskola a tanító; a tanító a népnevelő munka. Ahol van iskola, de csak a télszak a tanítás, ott az épület nem sokat jelent. S ahol van iskola is, törvényes hosszúságú tanítás is, de a tanító csak órára pillantgató hivatalnok, az iskolázásnak ott is sovány a gyümölcse.

Elsősorban tehát buzgó tanítók kellenek az országnak; s az iskolázás idejét és módját mindenütt annyira ki kell terjesztenünk, amennyire csak lehet. De hát mi fán terem a buzgó tanító? És miképpen terjesszük ki az iskolázást?

A buzgó tanító a hazaszeretet fáján terem; csak tessen az államnak azt a tanítók fáját kellőleg gondozni. Az iskolázás kiterjesztését megcsinálja aztán maga a tanítóság.

De kifordul a toll a kezemből, ha arra gondolok, hogy a magyar kultúr-erszény micsoda lapos, és hogy a katonaság hogyan emészti fel az ország millióit! De csak a katonaságra vész-e a pénzünk? Vajon (hogy csak egyet említsek) az a harminc millió forint, amin az Országház épült, szükségesebb kiadás volt-e, mint lett volna a nemzetkultúra javítása? Csak azért, hogy az idevetődő idegen elbámuljon, s hogy mi büszkén pillantsunk a világcsavargó, velünk nem érző idegenre, feláldozzuk a szükségset a díszesért!

Hiszen kellett az az Országház. De nem úgy, mint a tanítók helyzetének javítása. Kellott az a hasonló árú budai palota is. De nem ráértünk volna-e akkor megcsinálni, mikor már lakót is kaptunk belé? Ha iskolákra fordítjuk ezt a pénzt, több ereje kél nemzetünknek, mint amennyit az a lakó adhat, Európa kalendáriumának mostani lapja szerint.

De hát addig is, míg megtaláljuk az új aranybányát, tanácskozhatunk.

A népnevelést a hétéves kor helyett már a négy-öt éves korban szeretném kezdetni. Nem ábécéskönyvvel, nem is padba szorítással. Csak az úri gyermekszobák nevelő hangjával. Dedók kellenének az iskolák mellé, s alkalmas nők a dedókba.

Ahol nincs költség, ott ne gondoljanak külön épületre, se pedig okleveles, képzett nőre. Jó addig a bérelt ház is; kis községben negyven-ötven koronán lehet kapni. És sok szegény úrinő vállalkozna kis díjért arra, hogy a nép gyermekeit lelkiileg gondozza, rendre, tisztaságra szoktatja, imádságokra, versekre, jóságra tanítja.

Az ilyen nők kezéből kellene áteredniük a gyermekeknek a népiskolába, s akkor már a néptanító alkalmasabb anyagot kap a továbbművelésre, mint amilyet eddig kapott. Bozótirtással nem kell vesződnie. Nem kell az idejét hónapokig arra vesztegetnie, hogy a gyermekeket állni,

ülni, beszélni, tisztálkodni tanítsa. A dedó játszva végzi mindezt. A szülőket is megszoktatja a gyermeknek emberibb gondozására. S akkor a népiskola nem kisdéd-emberi állatokon kezdi a munkáját.

De itt megint nem olyan népiskolákra gondolok, mint amilyenek a mostaniak.

A mostani népiskolák osztrák mintára szabott intézetek. A miniszteri tanterv nem enged alkalmazkodást sem a helyi viszonyokhoz, sem a nemzeti tekintetekhez.

Írni, olvasni, számolni igaz hogy megtanul benne a nép. De a többi tantárgy!

Katekizmus: Ez a templomba tartozik.

Magyar nyelven: Haszontalan szabályok halmaza.

Történelem: Királyok névsora és uralkodási évük hiábavaló bemagoltatása.

Földrajz: Városnevek és lakos-számok halmaza.

Természetrajz: Állatok alaki jegyeinek száraz gyűjteménye.

Stb., céltalan stb.!

Semmi tekintet nincs arra, hogy a nép többnyire földművelő. Nem tanítunk gazdálkodást, állattenyésztést, állatvédelmet, méhészetet, kertészetet, kézi ügyességen alapuló iparmunkát, se egészségtant, se illemtant, se emberséget.

Nem tankönyvi tanulásokat értek. Szemétre kívánom én azt a sok germán szellemű, tudákos, üres, száraz tankönyveket. Élőszóval, gyakorlattal kellene mindezt tanítani, s más dolgot az alföldi nép gyermekének, mást a hegyi ember gyermekének, mást a bányavidéken, mást a Balaton vidékén.

Az én iskolámban csupa szemléltetés lenne minden, és csupa eleven-szó. Könyvet csak egyet adnék, egy olvasókönyvet, amelyben minden meglenne, ami szívet és elmét gazdagít, s a nép nyelvén minden mondat; a nép életéhez szabva minden olvasmány.

A tanítóknak a gyermekekhez való viszonyát is megváltoztatnám. A tanító ma ugyanúgy van az iskolában, mint az ispán a napszamosok között. A munkacél, a miniszteri tanterv lélektelen ledolgozása, hogy a nagyságos tanfelügyelő úr kedvezően tölthesse be a kínai léniával megvont rovatait.

Hol marad a főcél: a lélek fejlesztése, szív nemesítése? Tudja-e ez a kultúrkormány, hogy a kultúra célja micsoda? A kultúra, célja: az embert az állatiaságból kivezetni, fölemelni; s a nép millióit okosságban, nemességben a mai népek elé fejleszteni.

Ha az iskolázás csak az iskola küszöbén belül folyik, s egy-két évi tanterves tanítás után visszavetjük a zsenge nemzedéket a műveetlen sokaságba, ez nem egyéb, mint tengervizet desztillálni poharakban, s visszaönteni a tengerbe.

Ott kell tehát megfognunk a munka elejét, hogy a néptanítók hátáról leszedjük a mostani miniszteri tervet. Fel kell szabadítanunk őket az erszény szoros gondjai alól is, s ki kell terjesztenünk a munkájukat az iskolai falakon túl az életre.

Falvakon, pusztákon, mindössze öt-hat hónap a tanév. A többi hat-hét hónap szintén a nemzet-kultúra javára fordítandó.

Mikor én tanító voltam, megpróbáltam egy vasárnap, hogy délutánra öregeknek való tanítást hirdetem. A falu kicsiny volt, alig ötven család, s nem sokat bíztam abban, hogy érdeklődni fognak. De mennyire kellemesen lepett meg, hogy az iskola megtelt. Még a legöregebb emberek is eljöttek. Beültek a padokba, és buzgó figyelemmel hallgattak.

Az első órán a különféle országok népéről beszéltem nekik. Gondoltam, a népet talán a más-fajta nép érdekli legjobban. Elmondtam nekik, hogy melyik országban miféle nép lakik, mit dolgoznak, micsoda mások a szokásaik, ruhájuk, lakásuk, gondolkodásuk.

Hallgattak mély figyelemmel.

Az előadás végén aztán megkérdeztem tőlük, hogy a legközelebbi vasárnapon miről szeretnének hallani.

Az egyik öregember felállt:

- Arrul tesszen nekünk beszélni, hogy igaz-e, amit a föld forgásáról hallottunk: hogy az forogna?

Mások arra kértek, hogy számolni tanítsam őket.

Teljesítettem kívánságukat, ahogyan tudtam, s mondhatom, négyéves néptanítói pályámnak az az utolsó tél a legkedvesebb emléke. Mert abból a néhány vasárnapi tanításból láttam, hogy a nép mennyire szomjúhozik a tudományokra, s mily hálás az iránt, aki csak cseppeket is nyújt neki.

Vajon amit én csak ötletből cselekedtem, nem lehetne-e rendes népművelési munkájukká tenni a tanítóknak?

A vasárnap országszerte pihenő nap. A népnek keresett szórakozása minden olyan beszélgetés, amelyből tudást nyer. Annak se fárasztó munka, aki ily módon tanít, mert hiszen nem kell készülnie, nem kell kortes-hangon beszélnie. Hallgatja a nép oly csendben, hogy alig kell emelt hang. S mindig jóleső érzés az, ha nemes munkánk iránt érdeklődést tapasztalunk. Éppoly jóleső érzés, mint a gazdának a dús vetés látása. Aki az Isten áldását érzi a munkáján, boldog buzgalommal fogja folytatni.

Az ilyen előadásokban az a fő, hogy a népnek a nép nyelvén beszéljünk, ne pedig akadémiai volapük nyelven; s olyasmikről beszéljünk, amik általában minden embert érdekelnek.

Ilyen előadások hallgatására meg lehet nyerni a fiatalságot is, nőket is. Különösen nyáron, tágas udvaron, pajtában vagy más alkalmas helyen gyönyörű valami az. Hát még ha a nőknek a nő-tanító, vagy a tanítóné, vagy más lelkes úri nő külön is rendez előadást?

Mindez oly könnyen megvalósítható!

Csak kényszer-kötelességgé ne tegyük. Se a népnek, se a tanítóknak. Mert amelyik tanító hivatalos muszájból tanítja a népet, abban ugyan nem lesz köszönet. Egy kis különdíjazás meg fogja indítani a tanító kerekét ott is, ahol magától nem forogna.

Néhány év óta népkönyvtárakat állítanak fel mindenfelé. De ér-e valamit a könyvtár, ha nincsen benne könyv? Nincs azokban tíz olyan könyv se, ami a népnek volna írva, s ha van is, sok szalma mag nélkül.

A népnek legelőször is egy lexikon kellene, vagyis a nép nyelvén egy Mindentudó könyv. Abban az összes tudományokat eléjük kellene vinni olyan nyelven, mint ahogy a régi csíziók voltak írva.

A „Don Kvikszhóte” meg a „Münczhausen báró kalandjai”-féle könyvek nem sokat nyomnak a mi fontunkon.

De kezdetnek fogadjuk mégis reménykedve.

Elvégre ha benne van a könyvtárban Petőfi, Arany, Jókai, már az is kincs.

A költőkről ötlik eszembe, hogy vajon mikor a néppel foglalkozunk vasárnaponként, nem lehetne-e egy-egy szavalatot, később egy-egy színelőadást is rendezni?

Mennyit költ a nemzet az Operára és Nemzeti Színházra! Fizeti adóban minden ember; tehát a paraszt is, aki soha egy rózsalevélkét nem kap a művészet szent berkéből. Vajon jutott-e eszébe valakinek, hogy évenként csak egy hétre is szét kellene küldeni a két színház tagjait a nép közé, s a kétszáz színésszel egy hét alatt ezer községben szavaltatni, játszani valami csekélységet, de ami a kultúrátlan népnek mennyei nektárként csöppenne a lelkébe.

Jutott-e eszébe valaha a kultúrkormányunknak, mikor virágvasárnaponként olvassuk, hogy ennyi meg ennyi száz színész maradt kenyér nélkül - hogy azok közül egynéhány Shakespeare-színészt fel kellene fogadni és szétküldeni az országba a nép közé, olyan helyekre, ahol színész soha nem járt.

Ha csak Petőfiből, Aranyból szavalnánk is, mi más szemmel olvasná a nép ugyanazokat a lelket emelő verseket! Hiszen millió meg millió ember van a Tisza, Duna mentén, aki még soha nem hallott művészi szavalást, művészi versolvasást, művésziessen pengő magyar beszédet.

Hát még a nemzetiségi vidékeken, micsoda politikát is érintő valami lenne, ha a nép látná, hogy a magyar urak nemcsak akkor ereszkednek le hozzá, mikor adót szednek vagy voksot gyűjtenek.

Az irodalmi társaságainkat is már régebben figyelmeztettem arra, hogy az Akadémia kis terme nem a nemzet gyűlőhelye, hanem a fővárosi zsúrok kis társaságaié. Ha ők is megmozdulnának!

Szinte elkábít az a gondolat, hogy egy század alatt mi hatása lenne ennek a munkának a népköltészetre, a nép társas-életére, a közmondásaira, erkölcsére, gondolkodására!

A néptanító munkáját azonban nemcsak a vasárnapokra terjeszteném ki. A nép gyermekei, ahogy kizöldül a fű, csoportosan lézengenek a falvakon, pusztákon. Miért ne kereshetné fel őket a tanító? Miért ne ülhetne le egy fa árnyékába, mint hajdan Jézus urunk?

Persze bajos ezt kötelességgé tenni. Ha a tanító maga-buzgalmából nem indul reá, hiába minden hivatalos ténta-pocsékolás.

Ó, ha a szeretetet a nép iránt úgy lehetne itatni, mint a bort! Nemcsak a néptanítókat itatnám meg e szent borral, hanem az egyetemi ifjúságot is!

De sajnós, nálunk az egyetemi ifjúság ma még csak az aszfalton tud lángolni a hazáért.

Többet bízom abban - ha e sorok eljutnak az ország minden részébe -, hogy a pásztorkodó papok indulnak meg rajta.

A mi papjaink, hálistennek, nem olyan félrepolitizáló hazafiak, mint a franciák. A mi papjaink keblében a nemzet szíve dobog. Mi a pap a népnek? A legnagyobb tekintély. Szavát Isten szavaként tiszteli a nép. Tanítására télen, ordító hidegben is mérföldekről begyalognak a pusztai parasztok. Az egyetlen ember az úri osztályból, akit magáénak érez, mert végigkíséri az életét a születésétől a temetésig.

A pap prédikációja meg a kalendárium - ez a kettő a népműveltség napja és holdja.

Pedig a templomi prédikációt többnyire nem is értik.

A mi papnevelő intézeteink nem gondoltak eddig arra, hogy a papot egyenesen a nép prédikátorának neveljék.

Súlyos vád, de faluhelyen nőttem fel, s azután is soká éltem velük, hallgattam egynéhány ezer prédikációt.

Mondhatom, egyetlen egy prédikációra emlékszem hálával a sokból; az is betanult prózai költemény volt. A többi mind halvérű teologizálás, figyelem-gyötrő, dogmai hajszalboncolgatás volt. Semmi kapcsolat a nép földi életével, munkájával, szenvedélyeivel, bűneivel, szokásaival, gondolataival. Lónak algebra, tehénnek filozófia, bagolynak elektrotechnika!

Ha ez megváltozhatna! Ha a papok nem szemináriumi tankönyv-nyelven prédikálnának, hanem népi nyelven! S nem csupán bibliai tekintélyekre hivatkoznának, hanem olykor magára a természetre, az életre, a lélek belső hangjaira!

Ezt kedvetlenséggel olvassák bizonyára a papok, de én csak egy példát teszek eléjük.

Hogy a nép bizalmasabban beszélt velem, mint övelük, nemegyszer kérdezte tőlem egy-egy parasztember:

- Mondja meg igazán: van-e Isten?

Én sose hallottam erről prédikációt.

Pedig minden ember elméjébe beleáll ez egyszer, mint a fogzás az állba. És semmi templomi kérdés nem olyan fontos, mint az Isten létének bizonyosága és a lélek halhatatlanságának kérdése.

Mit ér minden dogmatizáló prédikálás, ha a fundamentum nincs megvetve, hogy semmi kétkedés meg ne mozdíthassa!

Pedig az Isten létét, a lélek fennmaradását könnyebb megbizonyítani a népnek, mint azt, hogy a Föld forog.

A pap ez idő szerint csak a piros betűs napokon dolgozik. Hétköznapi gazdálkodik, vagy tétlenkedik. Nem is kötelessége, hogy hitbelieken kívül más munkát végezzen.

Tehát minden esztendőben van két-háromszáz olyan napja, amelyen tudásai, ismeretei csupán magán-értékek, a népre nézve forgatatlan kincsek.

Mit tehetne annyi ezer közpap, annyi idővel, ha társulna a néptanítóval, a népművelésben!?

A hit csak világosság, nem kenyér. A műveltség kenyér is.

A hit csak vasmacska, de nem hajó. A műveltség hajó is az élet tengerén.

A hit csak összekötő híd az Ég és Föld között. A műveltség az élet élete a Földön.

A nép művelésének munkáját folytatni kell a templomon kívül. A felnőtt népet gyermeknek kell tekintenünk, a gyermeket felnőttnek. Akik a gyermekekben nem a későbbi embert látják, azok a népnevelés munkájában nem apostolok, hanem csak cselédek.

Nekünk apostolok kellenek.

Nem szabad tétlenül várnunk felülről eredő, országos intézkedésekre. A népművelés dolgában minden község, minden falu, minden pusztá egy-egy külön ország. Egyetlen úri ember szíve világító fáklyaként lobbanhat lángra a maga községében. S egyik fáklyánál meggyullad a másik.

Szemünk a jövő időkre fordul. A rövidlátó politika azt tartja, hogy a nemzet ereje a katonaság. A távolba tekintő gondolkodás azonban azt látja, hogy a nemzet ereje a nemzetnek a műveltsége.

-&-